ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

วินยปิฏเก

สารตฺถทีปนี-ฏีกา (ตติโย ภาโค)

๕. ปาจิตฺติยกณฺฑํ

๑. มุสาวาทวโคฺค

๑. มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑. มุสาวาทวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **ขุทฺทกานฺ**ติ เอตฺถ **“ขุทฺทก**-สโทฺท พหุ-สทฺทปริยาโย ฯ พหุภาวโต อิมานิ ขุทฺทกานิ นาม ชาตานี’’ติ วทนฺติฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ นวสุ วเคฺคสุ, เตสุ วา ขุทฺทเกสุฯ การเณน การณนฺตรปฏิจฺฉาทนเมว วิภาเวตุํ **“รูปํ อนิจฺจ”**นฺติอาทิมาหฯ รูปํ อนิจฺจนฺติ ปฏิชานิตฺวา ตตฺถ การณํ วทโนฺต **“ชานิตพฺพโต”**ติ อาหฯ ‘‘ยทิ เอวํ นิพฺพานสฺสปิ อนิจฺจตา อาปชฺชตี’’ติ ปเรน วุโตฺต ตํ การณํ ปฏิจฺฉาเทตุํ ปุน **“ชาติธมฺมโต”**ติ อญฺญํ การณํ วทติฯ

‘‘สมฺปชานํ มุสา ภาสตี’’ติ วตฺตเพฺพ **สมฺปชาน มุสา ภาสตี**ติ อนุนาสิกโลเปน นิเทฺทโสติ อาห **“ชานโนฺต มุสา ภาสตี”**ติฯ

๒. **ชานิตฺวา ชานนฺตสฺส จ มุสา ภณเน**ติ ปุพฺพภาเคปิ ชานิตฺวา วจนกฺขเณปิ ชานนฺตสฺส มุสา ภณเนฯ ภณนญฺจ นาม อิธ อภูตสฺส วา ภูตตํ ภูตสฺส วา อภูตตํ กตฺวา กาเยน วา วาจาย วา วิญฺญาปนปโยโคฯ **สมฺปชานมุสาวาเท**ติ จ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมวจนํ, ตสฺมา โย สมฺปชาน มุสา วทติ, ตสฺส ตํนิมิตฺตํ ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ปาจิตฺติยํ โหตีติ เอวเมตฺถ อเญฺญสุ จ อีทิเสสุ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๓. วิสํวาเทนฺติ เอเตนาติ **วิสํวาทนํ,** วญฺจนาธิปฺปายวสปฺปวตฺตํ จิตฺตํฯ เตนาห **“วิสํวาทนจิตฺตํ ปุรโต กตฺวา วทนฺตสฺสา”**ติฯ วทติ เอตายาติ **วาจา,** วจนสมุฏฺฐาปิกา เจตนาฯ เตนาห **“มิจฺฉาวาจา…เป…. เจตนา”**ติฯ **ปเภทคตา วาจา**ติ อเนกเภทภินฺนาฯ **เอวํ ปฐมปเทน สุทฺธเจตนา…เป…. กถิตาติ เวทิตพฺพา**ติ อิมินา อิมํ ทีเปติ – สุทฺธเจตนา วา สุทฺธสโทฺท วา สุทฺธวิญฺญตฺติ วา มุสาวาโท นาม น โหติ, วิญฺญตฺติยา สเทฺทน จ สหิตา ตํสมุฏฺฐาปิกา เจตนา มุสาวาโทติฯ **จกฺขุวเสน อคฺคหิตารมฺมณนฺ**ติ จกฺขุสนฺนิสฺสิเตน วิญฺญาเณน อคฺคหิตมารมฺมณํฯ ฌานาทีนํ ติณฺณํ อินฺทฺริยานํ สมฺปตฺตวิสยคฺคาหกตฺตา วุตฺตํ **“ตีหิ อินฺทฺริเยหิ เอกาพทฺธํ วิย กตฺวา”**ติฯ ‘‘ธนุนา วิชฺฌตี’’ติอาทีสุ วิย ‘‘จกฺขุนา ทิฏฺฐ’’นฺติ อยํ โวหาโร โลเก ปากโฏติ อาห **“โอฬาริเกเนว นเยนา”**ติฯ

๑๑. **อวีมํสิตฺวา**ติ อนุปปริกฺขิตฺวาฯ **อนุปธาเรตฺวา**ติ อวินิจฺฉินิตฺวาฯ **ชฬตฺตา**ติ อญฺญาณตายฯ **ทารุสกฏํ โยเชตฺวา คโต**ติ ทารุสกฏํ โยเชตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา คโตติ อธิปฺปาโยฯ **คโต ภวิสฺสตี**ติ ตเถว สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา วุตฺตตฺตา มุสาวาโท ชาโตฯ เกจิ ปน ‘‘เกฬิํ กุรุ

มาโนติ วุตฺตตฺตา เอวํ วทโนฺต ทุพฺภาสิตํ อาปชฺชตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ ฯ ชาติอาที หิเยว หิ ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหิ ทวกมฺยตาย วทนฺตสฺส ทุพฺภาสิตํ วุตฺตํฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘หีนุกฺกเฏฺฐหิ อุกฺกฏฺฐํ, หีนํ วา ชาติอาทิหิ;
อุชุํ วาญฺญาปเทเสน, วเท ทุพฺภาสิตํ ทวา’’ติฯ

จิเตฺตน โถกตรภาวํเยว อคฺคเหตฺวา พหุภาวํเยว คเหตฺวา วุตฺตตฺตา ‘‘คาโม เอก เตโล’’ติอาทินาปิ มุสาวาโท ชาโตฯ **จาเรสฺ**นฺติ อุปเนสฺํฯ วิสํวาทนปุเรกฺขารตา, วิสํวาทนจิ เตฺตน ยมตฺถํ วตฺตุกาโม, ตสฺส ปุคฺคลสฺส วิญฺญาปนปโยโค จาติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิ ฯ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนตฺถํ มุสา ภณนฺตสฺส ปาราชิกํ, อมูลเกน ปาราชิเกน อนุทฺธํสนตฺถํ สงฺฆาทิเสโส, สงฺฆาทิเสเสน อนุทฺธํสนตฺถํ ปาจิตฺติยํ, อาจารวิปตฺติยา ทุกฺกฏํ, ‘‘โย เต วิ หาเร วสตี’’ติอาทิปริยาเยน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนตฺถํ ปฏิวิชานนฺตสฺส มุสา ภณิเต ถุลฺ ลจฺจยํ, อปฺปฏิวิชานนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, เกวลํ มุสา ภณนฺตสฺส อิธ ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ

มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒. ทุติเย กณฺณกฏฺกตาย อมนาปํ วทนฺตา กเณฺณสุ วิชฺฌนฺตา วิย โหนฺตีติ อาห **‘‘โอมสนฺตีติ โอวิชฺฌนฺตี’’**ติฯ **ปธํเสนฺตี**ติ อภิภวนฺติฯ

๑๓. **โพธิสโตฺต เตน สมเยน โหตี**ติ เตน สมเยน โพธิสโตฺต นนฺทิวิสาโล นาม อโหสี ติ อโตฺถฯ อตีตเตฺถ วตฺตมานวจนํ, กิริยากาลวจนิจฺฉาย วา วตฺตมานปฺปโยโค สทฺทนฺตรสนฺนิ ธาเนน ภูตตาวคโม สิยาติฯ **ปเจฺจสี**ติ ‘‘อมนาปํ อิท’’นฺติ อญฺญาสิฯ **เหฏฺฐารุเกฺข ทตฺวา**ติ อุปตฺถมฺภเก ทตฺวาฯ **ปุเพฺพ ปติฏฺฐิตารปฺปเทสํ ปุน อเร ปเตฺต**ติ ปุเพฺพ อุชุกํ เหฏฺฐามุขํ ปติฏฺฐิตอรสฺส ภูมิปฺปเทสํ ปุน ตสฺมิํเยว อเร ปริวเตฺตตฺวา เหฏฺฐามุขภาเวน สมฺปเตฺต, ปฐมํ ภู มิยํ ปติฏฺฐิตเนมิปฺปเทเส ปริวเตฺตตฺวา ปุน ภูมิยํ ปติฏฺฐิเตติ วุตฺตํ โหติฯ **สิถิลกรณ**นฺติ สิถิล กิริยาฯ

๑๕. **ปุเพฺพ**ติ อฏฺฐุปฺปตฺติยํฯ **ตจฺฉกกมฺม**นฺติ วฑฺฒกีกมฺมํฯ **โกฏฺฏกกมฺม**นฺติ วา ปา สาณโกฏฺฏกกมฺมํ ฯ **หตฺถมุทฺทาคณนา**ติ องฺคุลิสโงฺกเจเนว คณนาฯ ปาทสิกมิลกฺขกาทโย วิย นวนฺตวเสน คณนา **อจฺฉิทฺทกคณนาฯ อาทิ**-สเทฺทน สงฺกลนปฏุปฺปาทนโวกฺลนภาคหา ราทิวเสน ปวตฺตา ปิณฺฑคณนา คหิตาฯ ยสฺส สา ปคุณา โหติ, โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา ‘‘เอตฺตกา นิ เอตฺถ ปณฺณานี’’ติ ชานาติฯ ยภ เมถุเนติ วจนโต **ย**-การ **ภ**-กาเร เอกโต โยชิเต อสทฺ ธมฺมวจนํ โหติฯ

๑๖-๒๖. **อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ**ติ ปาจิตฺติเยน กาเรตโพฺพ อุปสคฺคาทิมตฺตวิสิฏฺฐานํ อติจณฺฑาลาทิปทานํ ปาฬิยํ อาคเตสุเยว สงฺคหิตตฺตาฯ **โจโรสี**ติอาทีนํ ปน เกนจิ ปริยาเยน ปาฬิยํ อนาคตตฺตา ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ **หสาธิปฺปายตา**ติ ปุริมปทสฺส อตฺถวิวรณํฯ ปาฬิยํ อวุ เตฺตปิ ‘‘ชาติอาทีหิ อโกฺกสวตฺถูหิ ปรมฺมุขา อโกฺกสนฺตสฺส วตฺถูนํ อนญฺญภาวโต ยถา ทุกฺ กฏํ, ตถา ทวกมฺยตาย ปรมฺมุขา วทนฺตสฺสปิ ทุพฺภาสิตเมวา’’ติ อาจริยา วทนฺติฯ **สพฺพสตฺ ตา**ติ เอตฺถ วจนตฺถวิชานนปกติกา ติรจฺฉานคตาปิ คเหตพฺพาฯ

๓๕. อนุสาสนิปุเรกฺขารตาย ฐตฺวา วทนฺตสฺส จิตฺตสฺส ลหุปริวตฺติภาวโต อนฺตรา โกเป อุปฺปเนฺนปิ อนาปตฺติฯ ยํ อโกฺกสติ, ตสฺส อุปสมฺปนฺนตา, อนญฺญาปเทเสน ชาติอาทีหิ อโกฺกสนํ, ‘‘มํ อโกฺกสตี’’ติ ชานนา, อตฺถปุเรกฺขารตาทีนํ อภาวตาติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖. ตติเย ภณฺฑนํ ชาตํ เอเตสนฺติ ***ภณฺฑนชาตา***ฯ **สมฺมนฺตน**นฺติ รโห สํสนฺทนํฯ หตฺถปรามาสาทิวเสน มตฺถกํ ปโตฺต กลโห ชาโต เอเตสนฺติ **กลหชาตา**ฯ อนาปตฺติคามิกํ วิรุทฺธวาทภูตํ วิวาทํ อาปนฺนาติ **วิวาทาปนฺนา**ฯ วิคฺคหสํวตฺตนิกา กถา **วิคฺคาหิกกถา**ฯ ปิสตีติ ปิสุณา, วาจา, สมเคฺค สเตฺต อวยวภูเต วเคฺค ภิเนฺน กโรตีติ อโตฺถฯ ปิสุณา เอว **เปสุญฺญํ**ฯ ตาย วาจาย วา สมนฺนาคโต ปิสุโณ, ตสฺส กมฺมํ **เปสุญฺญํฯ ปิยภาวสฺส สุญฺญกรณวาจ**นฺติ อิมินา ปน ‘‘ปิยสุญฺญกรณโต ปิสุณา’’ติ นิรุตฺตินเยน อตฺถํ วทติฯ

อิธาปิ ‘‘ทสหากาเรหิ เปสุญฺญํ อุปสํหรตี’’ติ วจนโต ทสวิธอโกฺกสวตฺถุวเสเนว เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ ปาฬิมุตฺตกานํ โจโรติอาทีนํ วเสน ปน ทุกฺกฏเมวาติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อนโกฺกสวตฺถุภูตํ ปน เปสุญฺญกรํ ตสฺส กิริยํ วจนํ วา ปิยกมฺยตาย อุปสํหรนฺตสฺส กิญฺจาปิ อิมินา สิกฺขาปเทน อาปตฺติ น ทิสฺสติ, ตถาปิ ทุกฺกเฏเนตฺถ ภวิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ ชาติอาทีหิ อนญฺญาปเทเสน อโกฺกสนฺตสฺส ภิกฺขุโน สุตฺวา ภิกฺขุสฺส อุปสํหรณํ, ปิยกมฺยตาเภทาธิปฺปาเยสุ อญฺญตรตา, ตสฺส วิชานนาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

เปสุญฺญสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕. จตุเตฺถ **เอกโต**ติ อนุปสมฺปเนฺนน สทฺธิํฯ **ปุริมพฺยญฺชเนน สทิสํ ปจฺฉาพฺยญฺชน**นฺติ ‘‘รูปํ อนิจฺจ’’นฺติ เอตฺถ อนิจฺจ-สเทฺทน สทิสํ ‘‘เวทนา อนิจฺจา’’ติ เอตฺถ อนิจฺจ-สทฺทํ วทติฯ **อกฺขรสมูโห**ติ อวิภตฺติโก อกฺขรสมูโหฯ **อกฺขรานุพฺยญฺชนสมูโห ปท**นฺติ วิภตฺติอนฺตํ ปทมาหฯ วิภตฺติอนฺตเมว ปทํ คเหตฺวา **‘‘ปฐมปทํ ปทเมว, ทุติยํ อนุปท’’**นฺติ วุตฺตํฯ

เอกํ ปทนฺติ คาถาปทํ สนฺธาย วทติฯ **ปทคณนายา**ติ คาถาปทคณนายฯ **อปาปุณิตฺวา**ติ สทฺธิํ อกเถตฺวาฯ **รุนฺติ โอปาเตตี**ติ เอตฺถ อนุนาสิโก อาคมวเสน วุโตฺต, สํโยคปุพฺพสฺส รสฺสตฺตํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตนาห **‘‘รุ-การมตฺตเมวา’’**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘รูปํ อนิจฺจนฺติ ภณ สามเณรา’’ติ วุจฺจมาโน สเจ รู-การํ อวตฺวา รุ-อิติ รสฺสํ กตฺวา วทติ, อญฺญํ ภณิตํ นาม โหติ, ตสฺมา อนาปตฺติฯ เอวญฺจ กตฺวา ‘‘เวทนา อนิจฺจา’’ติ เอตฺถาปิ อนิจฺจ-สทฺทมเตฺตเนว อาปตฺติ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **เอส นโย**ติ เอกเมวกฺขรํ วตฺวา ฐานํฯ ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา’’ติ วุจฺจมาโน หิม-การมตฺตเมว วตฺวา ติฏฺฐติฯ ‘‘เอวํ เม สุต’’นฺติอาทิสุตฺตํ ภณาปิยมาโน เอ-การํ วตฺวา ติฏฺฐติ เจ, อนุวกฺขเรน ปาจิตฺติยํ, อปริปุณฺณปทํ วตฺวา ฐิเต อนุพฺยญฺชเนนฯ ปเทสุ เอกํ ปฐมปทํ วิรชฺฌติ, ทุติเยน อนุปเทน ปาจิตฺติยํฯ

อนงฺคณสุตฺตํ (ม. นิ. ๑.๕๗ อาทโย) **สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตํ** (ม. นิ. ๑.๘๙ อาทโย) **มหาเวทลฺลญฺจ** (ม. นิ. ๑.๔๔๙ อาทโย) ธมฺมเสนาปตินา ภาสิตํ, **อนุมานสุตฺตํ** (ม. นิ. ๑.๑๘๑ อาทโย) มหาโมคฺคลฺลานเตฺถเรน, **จูฬเวทลฺลสุตฺตํ** (ม. นิ. ๑.๔๖๐ อาทโย) ธมฺมทินฺนาย

เถริยา ภาสิตํฯ ปจฺจกพุทฺธภาสิตมฺปิ พุทฺธภาสิเตเยว สงฺคหํ คจฺฉติฯ **อฏฺฐกถานิสฺสิโต**ติ ปุเพฺพ มคธภาสาย วุตฺตํ ธมฺมสงฺคหารุฬฺหํ อฏฺฐกถํ สนฺธาย วทติฯ อิทานิปิ ‘‘ยถาปิ ทีปิโก นาม, นิลียิตฺวา คณฺหเต มิเค’’ติ (มิ. ป. ๖.๑.๕) เอวมาทิกํ สงฺคหารุฬฺหํ อฏฺฐกถาวจนํ คเหตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **ปาฬินิสฺสิโต**ติ ‘‘มกฺกฏี วชฺชิปุตฺตา จา’’ติเอวมาทินา (ปารา. ๖๖) ปาฬิยํเยว อาคโตฯ **วิวฏฺฏูปนิสฺสิต**นฺติ นิพฺพานุปนิสฺสิตํฯ วิวฏฺฏนิสฺสิตํ ปน สามญฺญโต คเหตพฺพนฺติ อาห **‘‘กิญฺจาปิ’’**ติอาทิฯ **เถรสฺสา**ติ นาคเสนเตฺถรสฺสฯ **มคฺคกถา**ทีนิ ปกรณานิฯ ‘‘อกฺขเรน วาเจติ, อกฺขรกฺขเร อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ วตฺตเพฺพ **‘‘อกฺขราย วาเจติ, อกฺขรกฺขราย อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’**ติ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ

๔๘. **อนุปสมฺปเนฺนน สทฺธิํ คณฺหนฺตสฺส อนาปตฺตี**ติ อนุปสมฺปเนฺนน สห นิสีทิตฺวา อุเทฺทสํ คณฺหนฺตสฺส อนาปตฺติ วุตฺตาฯ **ทหรภิกฺขุ นิสิโนฺน…เป.… ภณโต อนาปตฺตี**ติ เอตฺถ ทฺวีสุปิ ฐิเตสุ นิสิเนฺนสุ วา อุปสมฺปนฺนสฺส ภณามีติ ภณนฺตสฺส อนาปตฺติเยวฯ **อุปจารํ มุญฺจิตฺวา**ติ ปริสปริยนฺตโต ทฺวาทสหตฺถํ มุญฺจิตฺวาฯ ‘‘นิสิเนฺน วาเจมี’’ติ ภณนฺตสฺสปิ อุปจารํ มุญฺจิตฺวา นิสินฺนตฺตา อนาปตฺติฯ สเจ ปน ทูเร นิสินฺนมฺปิ วาเจมีติ วิสุํ สลฺลเกฺขตฺวา ภณติ, อาปตฺติเยวฯ **เอโก ปาโท น อาคจฺฉตี**ติ ปุเพฺพ ปคุโณเยว ปจฺฉา อสรนฺตสฺส น อาคจฺฉติ, ตํ ‘‘เอวํ ภณาหี’’ติ เอกโต ภณนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **โอปาเตตี**ติ สทฺธิํ กเถติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อนุปสมฺปนฺนตา, วุตฺตลกฺขณธมฺมํ ปทโส วาจนตา, เอกโต ภณนญฺจาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปทโสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. สหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙-๕๐. ปญฺจเม **วิกูชมานา**ติ นิตฺถุนนฺตาฯ **กากจฺฉมานา**ติ โรทนฺตาฯ ตตฺริทํ วตฺถุนิทสฺสนํ วาฯ **เตน นุ โข ปาติต**นฺติ ปุจฺฉาวเสน กถิตตฺตา นตฺถิ มุสาวาโทฯ เกจิ ปน ‘‘สเนฺทหวเสน วจนํ มุสา นาม น โหติ, ตสฺมา เอวํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **สนฺติกํ อคนฺตฺวา**ติ ‘‘ยํ เอเตสํ น กปฺปติ, ตํ เตสมฺปิ น กปฺปตี’’ติ อธิปฺปาเยน อคนฺตฺวาฯ

๕๑. **ทิรตฺตติรตฺต**นฺติ เอตฺถ วจนสิลิฏฺฐตามเตฺตน **ทิรตฺต**-คฺคหณํ กตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ติรตฺตญฺหิ สหวาเส ลพฺภมาเน ทิรเตฺต วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ทิรตฺตคฺคหณํ วิสุํ น โยเชติฯ เตเนวาห **‘‘อุตฺตริทิรตฺตติรตฺตนฺติ ภควา สามเณรานํ สงฺคหกรณตฺถาย ติรตฺตปริหารํ อทาสี’’**ติฯ นิรนฺตรํ ติรตฺตทสฺสนตฺถํ วา ทิรตฺตคฺคหณํ กตํฯ เกวลญฺหิ ติรตฺตนฺติ วุเตฺต อญฺญตฺถ วาเสน อนฺตริกมฺปิ ติรตฺตํ คเณฺหยฺย, ทิรตฺตวิสิฏฺฐํ ปน ติรตฺตํ วุจฺจมานํ เตน อนนฺตริกเมว ติรตฺตํ ทีเปติฯ สยนํ **เสยฺยา,** สยนฺติ เอตฺถาติปิ **เสยฺยา**ติ อาห **‘‘กายปฺปสารณสงฺขาต’’**นฺติ อาทิฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา อุภยมฺปิ ปริคฺคหิตํ, ตสฺมาฯ **ปญฺจหิ ฉทเนหี**ติ อิฏฺฐกสิลาสุธาติณปณฺณสงฺขอาเตหิ ปญฺจหิ ฉทเนหิฯ **วาจุคฺคตวเสนา**ติ ปคุณวเสนฯ **ทิยฑฺฒหตฺถุเพฺพโธ** วฑฺฒกีหเตฺถน คเหตโพฺพฯ **เอกูปจาโร**ติ วฬญฺชนทฺวารสฺส เอกตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สตคพฺภํ วา จตุสฺสาลํ เอกูปจารํ โหตีติ สมฺพโนฺธฯ

อุปริมตเลน สทฺธิํ อสมฺพทฺธภิตฺติกสฺสาติ อิทํ ตุลาย อพฺภนฺตเร สยิตฺวา ปุน เตเนว สุสิเรน นิกฺขมิตฺวา ภิตฺติอนฺตเรน เหฏฺฐิมตลํ ปวิสิตุํ โยเคฺคปิ อุปริมตเลน อสมฺพทฺธภิตฺติเก เสนาสเน อนาปตฺติยา วุตฺตาย ตถา ปวิสิตุํ อสกฺกุเณเยฺย สมฺพทฺธภิตฺติเก วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน สมฺพทฺธภิตฺติเก อาปตฺตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **เหฏฺฐาปาสาเท**

สยิตภิกฺขุสฺส อนาปตฺตีติ อิทมฺปิ ตาทิเส เสนาสเน เหฏฺฐิมตเล สยิตเสฺสว อาปตฺติปฺปสงฺกา สิยาติ ตํนิวารณตฺถํ วุตฺตํ, น ปน อุปริมตเล สยิตสฺส อาปตฺตีติ ทสฺสนตฺถํฯ **นานูปจาเร**ติ ยตฺถ พหิ นิเสฺสณึ กตฺวา อุปริมตลํ อาโรหนฺติ, ตาทิสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อุปริมตเลปิ อากาสงฺคเณ นิปชฺชนฺตสฺส อาปตฺติยา อภาวโต **''ฉทนพฺภนฺตเร''**ติ วุตฺตํฯ

สภาสเงฺขเปนาติ สภากาเรนฯ **อฑฺฒกุฏฺฏเก เสนาสเน**ติ เอตฺถ ''อฑฺฒกุฏฺฏกํ นาม ยตฺถ เอกํ ปสฺสํ มุญฺจิตฺวา ตีสุ ปเสฺสสุ ภิตฺติโย พทฺธา โหนฺติ, ยตฺถ วา เอกสฺมึ ปเสฺส ภิตฺตึ อุฏฺฐาเปตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ อุปฑฺฒํ อุปฑฺฒํ กตฺวา ภิตฺติโย อุฏฺฐาเปนฺติ, ตาทิสํ เสนาสน''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเท** ปน ''อฑฺฒกุฏฺฏเกติ ฉทนํ อเฑฺฒน อสมฺปตฺตกุฏฺฏเก''ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ โน น ยุตฺตํฯ **''วาฬสงฺฆาโฏ** นาม ถมฺภานํ อุปริ วาฬรูเปหิ กตสงฺฆาโฏ วุจฺจตี''ติ วทนฺติฯ **ปริเกฺขปสฺส พหิคเต**ติ เอตฺถ ยสฺมึ ปเสฺส ปริเกฺขโป นตฺถิ, ตตฺถาปิ ปริเกฺขปารหปฺปเทสโต พหิคเต อนาปตฺติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อปริจฺฉินฺนคพฺภูปจาเร**ติ เอตฺถ มเชฺฌ วิวฏงฺคณวนฺตาสุ ปมุขมหาจตุสฺสาลาสุ ยถา อากาสงฺคณํ อโนตริตฺวา ปมุเขเนว คนฺตฺวา สพฺพคเพฺภ ปวิสิตุํ น สกฺกา โหติ, เอวํ เอเกกคพฺภสฺส ทฺวีสุ ปเสฺสสุ กุฏฺฏํ นีหริตฺวา กตํ **ปริจฺฉินฺนคพฺภูปจารํ** นาม, อิทํ ปน ตาทิสํ น โหตีติ ''อปริจฺฉินฺนคพฺภูปจาเร''ติ วุตฺตํฯ **สพฺพคเพฺภ ปวิสนฺตี**ติ คพฺภูปจารสฺส อปริจฺฉินฺนตฺตา อากาสงฺคณํ อโนตริตฺวา ปมุเขเนว คนฺตฺวา ตํ ตํ คพฺภํ ปวิสนฺติฯ อถ กุโต ตสฺส ปริเกฺขโปเยว สพฺพปริจฺฉนฺนตฺตาติ วุตฺตนฺติ อาห **''คพฺภปริเกฺขโปเยว หิสฺส ปริเกฺขโป''**ติฯ อิทญฺจ สมนฺตา คพฺภภิตฺติโย สนฺธาย วุตฺตํฯ จตุสฺสาลวเสน สนฺนิวิเฏฺฐปิ เสนาสเน คพฺภปมุขํ วิสุํ อปริกฺขิตฺตมฺปิ สมนฺตา ฐิตคพฺภภิตฺตีนํ วเสน ปริกฺขิตฺตํ นาม โหติฯ

''นนุ จ 'อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺตี'ติ อนฺธกฏฺฐกถายํ อวิเสเสน วุตฺตํ, ตสฺมา จตุสฺสาลวเสน สนฺนิวิเฏฺฐปิ เสนาสเน วิสุํ อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺติเยวา''ติ โย วเทยฺย, ตสฺส วาทปริโมจนตฺถํ อิทํ วุตฺตํ **''ยํ ปน...เป.... ปาเฏกฺกสนฺนิเวสา เอกจฺฉทนา คพฺภปาฬิโย สนฺธาย วุตฺต''**นฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ''อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺตีติ ยํ วุตฺตํ, ตํ น จตุสฺสาลวเสน สนฺนิวิฏฺฐา คพฺภปาฬิโย สนฺธาย วุตฺตํ, กิญฺจรหิ วิสุํ สนฺนิวิฏฺฐํ เอกเมว คพฺภปาฬึ สนฺธายฯ ตาทิสาย หิ คพฺภปาฬิยา อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺติ, น จตุสฺสาลวเสน สนฺนิวิฏฺฐายา''ติฯ เอกาย จ คพฺภปาฬิยา ตสฺส ตสฺส คพฺภสฺส อุปจารํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา อนฺตมโส อุโภสุ ปเสฺสสุ ขุทฺทกภิตฺตีนํ อุฏฺฐาปนมเตฺตนปิ ปมุขํ ปริกฺขิตฺตํ นาม โหติ, จตุสฺสาลวเสน สนฺนิวิฏฺฐาสุ ปน คพฺภปาฬีสุ อุโภสุ ปเสฺสสุ คพฺภภิตฺตีนํ วเสนปิ ปมุขํ ปริกฺขิตฺตํ นาม โหติฯ ตสฺมา ยํ อิมินา ลกฺขเณน ปริกฺขิตฺตํ ปมุขํ, ตตฺถ อาปตฺติ, อิตรตฺถ อนาปตฺตีติ อิทเมตฺถ สนฺนิฏฺฐานํฯ

อิทานิ ''อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺตี''ติ วตฺวา ตเสฺสว วจนสฺส อธิปฺปายํ ปกาเสเนฺตน ยํ วุตฺตํ ''ภูมิยํ วินา ชคติยา ปมุขํ สนฺธาย กถิต''นฺติ, ตสฺส อยุตฺตตาวิภาวนตฺถํ **''ยญฺจ ตตฺถา''**ติอาทิ อารทฺธํฯ **ภูมิยํ วินา ชคติยา ปมุขํ สนฺธาย กถิต**นฺติ หิ อิมสฺส วจนสฺส อยมธิปฺปาโย – ''อปริกฺขิเตฺต ปมุเข อนาปตฺตี''ติ ยํ วุตฺตํ, ตํ วินา วตฺถุํ ภูมิยํ กตเคหสฺส ปมุขํ สนฺธาย กถิตํฯ สเจ ปน อุจฺจวตฺถุกํ ปมุขํ โหติ, ปริกฺขิตฺตสงฺขยํ น คจฺฉตีติฯ เตเนวาห **''ทสหตฺถุเพฺพธาปิ หิ ชคติ ปริเกฺขปสงฺขยํ น คจฺฉตี''**ติฯ เหฏฺฐาปิ อิทเมว มนสิ สนฺนิธาย วุตฺตํ ''อุจฺจวตฺถุกํ เจปิ โหติ, ปมุเข สยิโต คเพฺภ สยิตานํ อาปตฺตึ น กโรตี''ติฯ **ตตฺถา**ติ อนฺธกฏฺฐกถายํฯ **ชคติยา ปมาณํ วตฺวา**ติ ''สเจ ชคติยา โอตริตฺวา ภูมิยํ สยิโต, ชคติยา อุปริ สยิตํ น ปสฺสตี''ติ เอวํ ชคติยา อุเพฺพเธน ปมาณํ วตฺวาฯ เอกสาลาทีสุ อุชุกเมว ทีฆํ กตฺวา สนฺนิเวสิ

โต ปาสาโท **เอกสาลสนฺนิเวโส**ฯ ทฺวิสาลสนฺนิเวสาทโยปิ วุตฺตานุสารโต เวทิตพฺพาฯ สาลปฺปเภททีปนเมว เจตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตโต วิเสโสฯ

มชฺฌปาการํ กโรนฺตีติ เอตฺถาปิ ปริเกฺขปสฺส เหฏฺฐิมปริเจฺฉเทน ทิยฑฺฒหตฺถุพฺเพธตฺตา ทิยฑฺฒหตฺถํ เจปิ มชฺฌ ปาการํ กโรนฺติ, นานูปจารเมว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **น หิ ฉิทฺทน เคหํ เอกูปจารํ นาม โหตี**ติ เอตฺถ สเจ อุพฺเพเธน ทิยฑฺฒหตฺถพฺภนฺตเร มนุสฺสานํ สญฺจารปฺปโหนกํ ฉิทฺทํ โหติ, ตมฺปิ ทฺวารเมวาติ เอกูปจารํ โหติฯ **กึ ปริเกฺขโปวิทฺธโสฺต**ติ ปมุขสฺส ปริเกฺขปํ สนฺธาย วทติฯ สพฺพตฺถ ปญฺจนฺนํเยว ฉทนานํ อาคตตฺตา วทติ **"ปญฺจนฺนํ อญฺญตเรน ฉทเนน ฉนฺนา"**ติฯ

๕๓. ปาฬิยํ ''เสยฺยา นาม สพฺพจฺฉนฺนา สพฺพปริจฺฉนฺนา เยภุเยฺยนจฺฉนฺนา เยภุเยฺยนปริจฺฉนฺนา''ติ วทเนฺตน เยภุเยฺยนจฺฉนฺนเยภุเยฺยนปริจฺฉนฺนเสนาสนํ ปาจิตฺติยสฺส อวสานํ วิย กตฺวา ทสฺสิตํ, ''อุปฑฺฒจฺฉเนฺน อุปฑฺฒปริจฺฉเนฺน อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติ วทเนฺตน จ อุปฑฺฒจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนเสนาสนํ ทุกฺกฏสฺส อาทึ กตฺวา ทสฺสิตํ, อุภินฺนมนฺตรา เกน ภวิตพฺพํ ปาจิตฺติเยน, อุทาหุ ทุกฺกเฏนาติ? โลกวชฺชสิกฺขาปทเสฺสว อนวเสสํ กตฺวา ปญฺญาปนโต อิมสฺส จ ปณฺณตฺติวชฺชตฺตา เยภุเยฺยนจฺฉนฺนเยภุเยฺยนปริจฺฉนฺนสฺส อุปฑฺฒจฺฉนฺนอุปฑฺฒปริจฺฉนฺนสฺส จ อนฺตรา ปาจิตฺติยํ อนิวาริตเมว, ตสฺมา วินยวินิจฺฉเย จ ครุเกเยว ฐาตพฺพตฺตา อฏฺฐกถายมฺปิ ปาจิตฺติยเมว ทสฺสิตํฯ **สตฺต ปาจิตฺติยานี**ติ ปาฬิยํ วุตฺตปาจิตฺติยํ สามญฺญโต เอกเตฺตน คเหตฺวา วุตฺตํฯ วิสุํ ปน คยฺหมาเน ''สพฺพจฺฉเนฺน สพฺพปริจฺฉเนฺน ปาจิตฺติยํ, เยภุเยฺยนจฺฉเนฺน เยภุเยฺยนปริจฺฉเนฺน ปาจิตฺติย''นฺติ อเฏฺฐว ปาจิตฺติยานิ โหนฺติฯ

เสนมฺพมณฺฑปวณฺณํ โหตีติ สีหฬทีเป กิร อุจฺจวตฺถุโก สพฺพจฺฉโนฺน สพฺพอปริจฺฉโนฺน เอวํนามโก สนฺนิปาตมณฺฑโป อตฺถิ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ยทิ ชคติปริเกฺขปสงฺขฺยํ คจฺฉติ, อุจฺจวตฺถุกตฺตา มณฺฑปสฺส สพฺพอปริจฺฉนฺนตา น ยุชฺชตีติ อาห **"อิมินาเปตํ เวทิตพฺพ"**นฺติอาทิฯ **จูฬกจฺฉนฺนา**ทีนิ เจตฺถ เอวํ เวทิตพฺพานิ – ยสฺส จตูสุ ภาเคสุ เอโก ฉโนฺน, เสสา อจฺฉนฺนา, อิทํ **จูฬกจฺฉนฺนํ**ฯ ยสฺส ตีสุ ภาเคสุ เทฺว ฉนฺนา, เอโก อจฺฉโนฺน, อิทํ **เยภุเยฺยนจฺฉนฺนํ**ฯ ยสฺส ทฺวีสุ ภาเคสุ เอโก ฉโนฺน, เอโก อจฺฉโนฺน, อิทํ **อุปฑฺฒจฺฉนฺนํ** นาม เสนาสนํฯ **จูฬกปริจฺฉนฺนา**ทีนิปิ อิมินาว นเยน เวทิตพฺพานิฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ปาจิตฺติยวตฺถุกเสนาสนํ, ตตฺถ ตตฺถ อนุปสมฺปเนฺนน สห นิปชฺชนํ, จตุตฺถทิวเส สูริยตฺถงฺคมนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕. ฉเฏฺฐ ''ปฐมสิกฺขาปเท 'ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา อวเสโส อนุปสมฺปโนฺน นามา'ติ วุตฺตตฺตา 'มาตุคาโมปิ อนุปสมฺปนฺนคฺคหเณน คหิโตเยวา'ติ จตุตฺถทิวเส มาตุคาเมน สทฺธึ สยนฺตสฺส ทฺวีหิ สิกฺขาปเทหิ เทฺว ปาจิตฺติยานิ โหนฺตี''ติ วทนฺติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ ''อิมสฺมึ สิกฺขาปเท มาตุคามสฺส วิสุํ วุจฺจมานตฺตา ปฐมสิกฺขาปเท 'ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา อวเสโส อนุปสมฺปโนฺน นามา'ติ ปุริสเสฺสว คหณํ อนุจฺฉวิก''นฺติ วุตฺตํ, ตเทว จ ยุตฺตตรํฯ

ยญฺจ อิธ **"ปฐมทิวเสปี**ติ **ปิ**-สเทฺทน จตุตฺถทิวเสปีติ วุตฺตํ โหตี''ติ การณํ วทนฺติ, ตมฺปิ อการณํ **ปิ**-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถเยวาติ นิยมาภาวโต อวธารณตฺถสฺส จ สมฺภวโตฯ สมฺภาว

เน วา **ปิ**-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ เตน อิธ ปฐมทิวเสปิ ตาว อาปตฺติ, ทุติยาทิทิวเส กิเมว วตฺตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ ทีเปติฯ สมฺปิณฺฑนเตฺถปิ **ปิ**-สเทฺท คยฺหมาเน อิมินาว สิกฺขาปเทน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา อญฺญสฺมิมฺปิ ทิวเส อาปชฺชนํ ทีเปติ, น ปฐมสิกฺขาปเทน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยาติ อการณเมว ตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ''มติตฺถี ปาราชิกวตฺถุภูตาปิ อนุปาทินฺนปเกฺข ฐิตตฺตา สหเสยฺยาปตฺตึ น ชเนตี''ติ วทนฺติฯ ''อตฺถงฺคเต สูริเย มาตุคาเม นิปเนฺน ภิกฺขุ นิปชฺชตี''ติ วจนโต ทิวา สยนฺตสฺส สหเสยฺยาปตฺติ น โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปาจิตฺติยวตฺถุกเสนาสนํ, ตตฺถ มาตุคาเมน สห นิปชฺชนํ, สูริยตฺถงฺคมนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุติยสหเสยฺยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๐-๖๔. สตฺตเม ฆรํ นยตีติ **ฆรณี,** ฆรนายิกาฯ เตนาห **''ฆรสามินี''**ติฯ **สุณฺหา**ติ สุณิสาฯ **น ยเกฺขนา**ติอาทีนํ ''อญฺญตฺรา''ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ ปุริสวิคฺคหํ คเหตฺวา ฐิเตน ยเกฺขน วา เปเตน วา ติรจฺฉาเนน วา สทฺธึ ฐิตายปิ เทเสตุํ น วฏฺฏติฯ **อกฺขราย เทเสตี**ติ เอตฺถ ''ฉปฺปญฺจวาจโต อุตฺตริ 'อิมํ ปทํ ภาสิสฺสามี'ติ เอกมฺปิ อกฺขรํ วตฺวา ติฏฺฐติ, อาปตฺติเยวา''ติ วทนฺติฯ

๖๖. **''เอโก คาถาปาโท**ติ อิทํ คาถาพนฺธเมว สนฺธาย วุตฺตํ, อญฺญตฺถ ปน วิภตฺติอนฺตปทเมว คเหตพฺพ''นฺติ วทนฺติฯ **''อฏฺฐกถํ ธมฺมปทํ ชาตกาทิวตฺถุํ วา**ติ อิมินาปิ โปราณํ สงฺคีติอารุฬฺหเมว อฏฺฐกถาทิ วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ อฏฺฐกถาทิปาฬึ ฐเปตฺวา ทมิฬาทิภาสนฺตเรน ยถารุจิ กเถตุํ วฏฺฏติฯ **ปทโสธเมฺม วุตฺตปฺปเภโท**ติ อิมินา อญฺญตฺถ อนาปตฺตีติ ทีเปติฯ **อุฏฺฐหิตฺวา ปุน นิสีทิตฺวา**ติ อิริยาปถปริวตฺตนนเยน นานาอิริยาปเถนปิ อนาปตฺตีติ ทีเปติฯ **สพฺพํ เจปิ ทีฆนิกายํ กเถตี**ติ ยาว น นิฏฺฐาติ, ตาว ปุนทิวเสปิ กเถติฯ

ทุติยสฺส วิญฺญุปุริสสฺส อคฺคหณํ **อกิริยา**ฯ มาตุคาเมน สทฺธึ ฐิตสฺส จ วิญฺญุปุริสสฺส จ อุปจาโร อนิยเตสุ วุตฺตนเยเนว คเหตโพฺพฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ วุตฺตลกฺขณสฺส ธมฺมสฺส ฉนฺนํ วาจานํ อุปริ เทสนา, วุตฺตลกฺขโณ มาตุคาโม, อิริยาปถปอวตฺตนาภาโว, วิญฺญุปุริสาภาโว, อปญฺหวิสฺสชฺชนาติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ธมฺมเทสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๗. อฏฺฐเม **อนฺตรา**ติ ปรินิพฺพานสมยโต อญฺญสฺมึ กาเลฯ **อติกฺกฺฑฺฒิยมาเนนา**ติ ''วทถ, ภเนฺต, กึ ตุเมฺหหิ อธิคต''นฺติ เอวํ นิปฺปีฬิยมาเนนฯ อนติกฑฺฒิยมาเนนปิ ปุจฺฉิเต วา อปุจฺฉิเต วา ตถารูเป การเณ สติ อาโรเจตุํ วฏฺฏติเยวฯ เตเนว อญฺญตเรน ทหรภิกฺขุนา อุปวทิโต อญฺญตโร เถโร ''อาวุโส, อุปริมคฺคตฺถาย วายามํ มา อกาสิ, ขีณาสโว ตยา อุปวทิโต''ติ อาหฯ เถเรน จ ''อตฺถิ เต, อาวุโส, อิมสฺมึ สาสเน ปติฏฺฐา''ติ วุโตฺต ทหรภิกฺขุ ''อาม, ภเนฺต, โสตาปโนฺน อห''นฺติ อโวจฯ ''การโก อย''นฺติ ญตฺวาปิ ปฏิปตฺติยา อโมฆภาวทสฺสเนน สมุเตฺตชนาย สมฺปหํสนาย จ อริยา อตฺตานํ ปกาเสนฺติเยวฯ **สุตปริยตฺติสีลคุณ**นฺติ สุตคุณํ ปริยตฺติคุณํ สีลคุณญฺจฯ อุมฺมตฺตกสฺส อิธ อวจเน การณํ วทเนฺตน ขิตฺตจิตฺตเวทนฏฺฏานมฺปิ อวจเน การณํ วุตฺตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อิติ**-สเทฺทน วา อาทิอเตฺถน ขิตฺตจิตฺตเวท

นเฎฺฐ สงฺคณฺหาติฯ เตเนว วทติ **“จิตฺตเกฺขปสฺส วา อภาวา”**ติฯ **ทิฏฺฐิสมฺปนฺนาน**นฺติ มคฺคผลทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตานํฯ อริยานเมว หิ อุมฺมตฺตกาทิภาโว นตฺถิฯ ฌานลาภิโน ปน ตสฺมึ สติ ฌานา ปริหายนฺติ, ตสฺมา เตสํ อภูตาโรจนปจฺจยา อนาปตฺติ วตฺตพฺพา, น ภูตาโรจนปจฺจยาฯ เตเนวาห **“ภูตาโรจนปจฺจยา อนาปตฺติ น วตฺตพฺพา”**ติฯ

ปุเพฺพ อวุเตฺตหีติ จตุตฺถปาราชิเก อวุเตฺตหิฯ อิทญฺจ สิกฺขาปทํ ปณฺณตฺติอชานนวเสน อจิตฺตกสมุฏฺฐานํ โหติฯ อริยา เจตฺถ ปณฺณตฺตึ ชานนฺตา วีติกฺกมํ น กโรนฺติ, ปุถุชฺชนา ปน ปณฺณตฺตึ ชานิตฺวาปิ วีติกฺกมํ กโรนฺติ, เต จ สตฺถุโน อาณาวีติกฺกมเจตนาย พลวอกุสลภาวโต ฌานา ปริหายนฺตีติ ทฏฺฐพฺพํ, อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทน อริยปุคฺคเล เอว สนฺธาย **“กุสลาพฺยากตจิเตฺตหิ ทฺวิจิตฺต”**นฺติ วุตฺตํฯ ปณฺณตฺตึ อชานนฺตา ปน ฌานลาภี ปุถุชฺชนา วตฺถุมฺหิ โลภวเสน อกุสลจิเตฺตนปิ น อาโรเจนฺตีติ นตฺถิฯ อิธ ทุกฺขเวทนาย อภาวโต ‘‘ทฺวิเวทน’’นฺติ อิมสฺส อนุรูปํ กตฺวา **ทฺวิจิตฺต**นฺติ อิทํ วุตฺตนฺติ เอวํ วา เอตฺถ อธิปฺปาโย คเหตโพฺพฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส ภูตตา, อนุปสมฺปนฺนสฺส อาโรจนํ, ตงฺขณวิชานนา, อนญฺญปฺปเทโสติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ภูตาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๘. นวเม **ทุฏฺฐุลฺลสทฺทตฺถทสฺสนตฺถ**นฺติ ทุฏฺฐุลฺลสทฺทสฺส อตฺถทสฺสนตฺถํฯ อเตฺถ หิ ทสฺสิเต สโทฺทปิ ‘‘อยํ เอเตสุ อเตฺถสุ วตฺตตี’’ติ ทสฺสิโตเยว โหติฯ ‘‘ยํ ยํ ทุฏฺฐุลฺลสเทฺทน อภิธียติ, ตํ สพฺพํ ทเสฺสตุํ ปาราชิกานิ วุตฺตานี’’ติ อยเมฺหตฺถ อธิปฺปาโยฯ **ตตฺรายํ วิจารณา**ติ ตตฺร ปาฬิยํ อยํ วิจารณา, ตตฺร ปาฬิอฏฺฐกถาสุ วา อยํ วิจารณาฯ **ตเตฺถ ภเวยฺยา**ติ ตเตฺถ กสฺสจิ วิมติ เอวํ ภเวยฺยฯ อนุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลาโรจเน วิย ทุกฺกเฏน ภวิตพฺพนฺติ อาห **“ทุกฺกฏํ อาปชฺชตี”**ติฯ **อโกฺกสเนฺตปิ ทุกฺกฏํ อาปเชฺชยฺยา**ติ โอมสวาเทน ทุกฺกฏํ อาปเชฺชยฺยฯ อธิปฺปายํ อชานเนฺตนปิ อฏฺฐกถาจริยานํ วจเนเยว ฐาตพฺพนฺติ ทีปนตฺถํ **“อฏฺฐกถาจริยาว เอเตฺถ ปมาณ”**นฺติ วุตฺตํฯ ปุนปิ อฏฺฐกถาวจนเมว อุปปตฺติโต ทฬฺหํ กตฺวา ปติฏฺฐเปโนฺต **“อิมินาปิ เจต”**นฺติอาทิมาหฯ

๘๐. ‘‘อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมุติยา’’ติ วุตฺตตฺตา สมฺมุติ อตฺถีติ คเหตพฺพาติ อาห **“อิธ วุตฺตตฺตาเยวา”**ติอาทิฯ

๘๒. **อาทิโต ปญฺจ สิกฺขาปทานี**ติ ปาณาติปาตาทีนิ ปญฺจ สิกฺขาปทานิฯ **“เสสานี**ติ วิกาลโภชนาทีนิ ปญฺจา’’ติ วทนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘อาทิโต ปฏฺฐาย ปญฺจ สิกฺขาปทานีติ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทีนิ ปญฺจา’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ ปาณาติปาตาทีนิ หิ ทเสว สิกฺขาปทานิ สามเณรานํ ปญฺญตฺตานิฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘อถ โข สามเณรานํ เอตทโหสิ ‘กติ นุ โข อมฺหากํ สิกฺขาปทานิ, กตฺถ จ อเมฺหหิ สิกฺขิตพฺพ’นฺติ? ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สามเณรานํ ทส สิกฺขาปทานิ, เตสุ จ สามเณเรหิ สิกฺขิตุํ, ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา เวรมณี’’ติอาทิ (มหาว. ๑๐๖)ฯ

เตสํ ปญฺญตฺตสุเยว สิกฺขาปเทสุ ทุฏฺฐุลฺลาทุฏฺฐุลฺลวิจารณา กาตพฺพา, น จ สุกฺก วิสฺสฏฺฐิอาทีนิ วิสุํ เตสํ ปญฺญตฺตานิ อตฺถีติฯ อถ ภิกฺขุโน ทุฏฺฐุลฺลสงฺขาตานิ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทีนิ อนุปสมฺปนฺนสฺส กึ นาม โหนฺตีติ อาห **“สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ...เป.... อชฺฌาจาโร นามาติ วุตฺต”**นฺติฯ อิมินาปิ เจตํ สิทฺธํ ‘‘อนุปสมฺปนฺนสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทิ ทุฏฺฐุลฺลํ นาม น โหตี’’ติฯ อชฺฌาจาโร นามาติ หิ วทโนฺต อนุปสมฺปนฺนสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทิ เกวลํ อชฺฌาจาโร นาม โหติ, น ปน ทุฏฺฐุโลฺล นาม อชฺฌาจาโรติ ทีเปติฯ ‘‘อชฺฌาจาโร นามาติ จ อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตา อกตฺตพฺพรูปตฺตา จ อนุปสมฺปนฺนสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิอาทีนิ ทณฺฑกมฺมวตฺถุปกฺขํ ภชนฺติ, ตานิ จ อญฺญสฺส อนุปสมฺปนฺนสฺส อวณฺณกามตาย อาโรเจโนฺต ภิกฺขุ ทุกฺกฏํ อาปชฺชตี’’ติ วทนฺติฯ อิธ ปน **อนุปสมฺปนฺน**คฺคหเณน สามเณรสามเณรีสิกฺขมานานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ เสส เมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อนฺติมวตฺถุํ อนชฺฌาปนฺนสฺส ภิกฺขุโน สวตฺถุโก สงฺฆาทิเสโส, อนุปสมฺปนฺนสฺส อาโรจนํ, ภิกฺขุสมฺมุติยา อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๔-๘๖. ทสเม **เอกินฺทฺริย**นฺติ ‘‘กายินฺทฺริยํ อตฺถี’’ติ มญฺญมานา วทนฺติฯ **มุฏฺฐิปฺปมาณา**ติ มุฏฺฐินา สงฺคเหตพฺพปฺปมาณาฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ เยภุยฺยปํสุํ อปฺปปํสุญฺจ ปถวึ วตฺวา อุปฑฺฒปํสุกา ปถวี น วุตฺตา, ตถาปิ ปณฺณตฺติวชฺชสิกฺขาปเทสุ สาวเสสปญฺญตฺติยาปิ สมฺภวโต อุปฑฺฒปํสุกายปิ ปถวิยา ปาจิตฺติยเมวาติ คเหตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘สพฺพจฺฉนฺนาทีสุ อุปเฑฺฒ ทุกฺกฏสฺส วุตฺตตฺตา อิธาปิ ทุกฺกฏํ ยุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํ ปาจิตฺติยวตฺถุกญฺจ อนาปตฺติวตฺถุกญฺจ ทุวิธํ ปถวึ ฐเปตฺวา อญฺญิสฺสา ทุกฺกฏวตฺถุกาย ตติยาย ปถวิยา อภาวโตฯ เทฺวเยว หิ ปถวิโย วุตฺตา ‘‘ชาตา จ ปถวี อชาตา จ ปถวี’’ติฯ ตสฺมา ทฺวีสุ อญฺญตราย ปถวิยา ภวิตพฺพํ, วินยวินิจฺฉเย จ สมฺปเตฺต ครุเกเยว ฐาตพฺพตฺตา น สกฺกา เอตฺถ อนาปตฺติยา ภวิตุํฯ สพฺพจฺฉนฺนาทีสุ ปน อุปเฑฺฒ ทุกฺกฏํ ยุตฺตํ ตตฺถ ตาทิสสฺส ทุกฺกฏวตฺถุโน สพฺภาวาฯ

‘‘โปกฺขรณึ ขณา’’ติ วทติ, วฏฺฏตีติ ‘‘อิมสฺมึ โอกาเส’’ติ อนิยเมตฺวา วุตฺตตฺตา วฏฺฏติฯ **‘‘อิมํ วลฺลึ ขณา’’**ติ วุเตฺตปิ ปถวีขณนํ สนฺธาย ปวตฺตโวหารตฺตา อิมินาว สิกฺขาปเทน อาปตฺติ, น ภูตคามปาตพฺยตายฯ **กุเฏฺฐหี**ติ ฆเฏฺฐหิฯ **ตนุกกทฺทโม**ติ อุทกมิสฺสกกทฺทโมฯ โส จ อุทกคติกตฺตา วฏฺฏติฯ **โอมกจาตุมาส**นฺติ อูนจาตุมาสํฯ **โอวฏฺฐ**นฺติ เทเวน โอวฏฺฐํฯ **อกตปพฺภาเร**ติ อวฬญฺชนฏฺฐานทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตาทิเส หิ วมฺมิกสฺส สพฺภาโวติฯ **มูสิกุกฺกุรํ** นาม มูสิกาหิ ขณิตฺวา พหิ กตปํสุราสิฯ **เอเสว นโย**ติ โอมกจาตุมาสโอวโฏฺฐเยว วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ

เอกทิวสมฺปิ น วฏฺฏตีติ โอวฏฺฐเอกทิวสาติกฺกโนฺตปิ วิโกเปตุํ น วฏฺฏติฯ ‘‘เหฏฺฐาภูมิสมฺพเนฺธปิ จ โคกณฺฏเก ภูมิโต ฉินฺทิตฺวา อุทฺธํ ฐิตตฺตา อจฺจุคฺคตมตฺถกโต ฉินฺทิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ สกฏฺฐาเน อติฏฺฐมานํ กตฺวา ปาเทหิ มทฺทิตฺวา ฉินฺทิตฺวา อาโลฬิตกทฺทมมฺปิ คเหตุํ วฏฺฏติฯ **ตโต**ติ ตโต ปุราณเสนาสนโตฯ **อิฏฺฐกํ คณฺหามี**ติอาทิ สุทฺธจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุทเกนา**ติ อุชุกํ อากาสโตเยว ปตนกอุทเกนฯ ‘‘สเจ ปน อญฺญตฺถ ปหริตฺวา ปติเตน อุทเกน เตมิตํ โหติ, วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **อุจฺจาเลตฺวา**ติ อุกฺขิปิตฺวาฯ **เตน อปเทเสนา**ติ เตน เลเสนฯ

๘๗-๘๘. **อวิสยตฺตา อนาปตฺตี**ติ เอตฺถ สเจปิ นิพฺพาเปตุํ สกฺกา โหติ, ปฐมํ สุทฺธจิตฺเตน ทินฺนตฺตา ‘‘ทหตู’’ติ สลฺลกฺเขตฺวาปิ ติฏฺฐติ, อนาปตฺติฯ **โอวฏฺฐํ ฉนฺน**นฺติ ปฐมํ โอวฏฺฐํ ปจฺฉา ฉนฺนํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ชาตปถวี, ปถวีสญฺญิตา, ขณนขณาปนานํ อญฺญตรนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปถวีขณนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต มุสาวาทวคฺโค ปฐโมฯ

๒. ภูตคามวคฺโค

๑. ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา

๘๙. เสนาสนวคฺคสฺส ปฐเม **นิคฺคเหตุํ อสกฺโกนฺโต**ติ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺโตฯ อิมินา ปน วจเนน ทารกสฺส ตตฺถ อุปนีตภาโว เตน จ ทิฏฺฐภาโว วุตฺโตเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตน หิ ภิกฺขุนา ตํ รุกฺขํ ฉินฺทิตุํ อารเทฺธ ตตฺถ นิพฺพตฺตา เอกา ตรุณปุตฺตา เทวธีตา ปุตฺตํ องฺเกนาทาย ฐิตา ตํ ยาจิ ‘‘มา เม สามิ วิมานํ ฉินฺทิ, น สกฺขิสฺสามิ ปุตฺตกํ อาทาย อนาวาสา วิจริตุ’’นฺติฯ โส ‘‘อหํ อญฺญตฺถ อีทิสํ รุกฺขํ น ลภิสฺสามี’’ติ ตสฺสา วจนํ นาทิยิฯ สา ‘‘อิมมฺปิ ตาว ทารกํ โอโลเกตฺวา โอรมิสฺสตี’’ติ ปุตฺตํ รุกฺขสาขาย ฐเปสิฯ โส ภิกฺขุ อุกฺขิตฺตํ ผรสุํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺโต ทารกสฺส พาหํ ฉินฺทิฯ เอวญฺจ สยิโต วิมาเน สยิโต นาม โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ **‘‘รุกฺขฏฺฐกทิพฺพวิมาเน นิปนฺนสฺสา**’’ติฯ

รุกฺขฏฺฐกทิพฺพวิมาเนติ จ สาขฏฺฐกวิมานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ รุกฺขสฺส อุปริ นิพฺพตฺตญฺหิ วิมานํ รุกฺขปฏิพทฺธตฺตา **‘‘รุกฺขฏฺฐกวิมาน**’’นฺติ วุจฺจติฯ สาขฏฺฐกวิมานํ ปน สพฺพสาขาสนฺนิสฺสิตํ หุตฺวา ติฏฺฐติฯ ตตฺถ ยํ รุกฺขฏฺฐกวิมานํ โหติ, ตํ ยาว รุกฺขสฺส มูลมตฺตมฺปิ ติฏฺฐติ, ตาว น นสฺสติฯ สาขฏฺฐกวิมานํ ปน สาขาสุ ภิชฺชมานาสุ ตตฺถ ตเตฺถว ภิชฺชิตฺวา สพฺพสาขาสุ ภินฺนาสุ สพฺพํ ภิชฺชติ, อิทมฺปิ จ วิมานํ สาขฏฺฐกํ, ตสฺมา รุเกฺข ฉิเนฺน ตํ วิมานํ สพฺพโส วินฏฺฐํ, เตเนว สา เทวตา ภควโต สนฺติกา ลเทฺธ อญฺญสฺมึ วิมาเน วสิฯ **พาหุํ ถนมูเลเยว ฉินฺที**ติ อํเสน สทฺธึ พาหํ ฉินฺทิฯ อิมินา จ รุกฺขเทวตานํ คตฺตานิ ฉิชฺชนฺติ, น จาตุมหาราชิกาทีนํ วิย อเจฺฉชฺชานีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **รุกฺขธมฺม**ติ รุกฺขปกติยํ, รุกฺขสภาเวติ อโตฺถฯ รุกฺขานํ วิย เฉทนาทีสุ อกุปฺปนญฺหิ รุกฺขธโมฺม นามฯ

อุปฺปติตนฺติ อุปฺปนฺนํฯ **ภนฺต**นฺติ ธาวนฺตํฯ **วารเย**ติ นิคฺคเณฺหยฺยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา นาม เฉโก สารถิ อติเวเคน ธาวนฺตํ รถํ นิคฺคเหตฺวา ยถิจฺฉกํ เปเสติ, เอวํ โย ปุคฺคโล อุปฺปนฺนํ โกธํ วารเย นิคฺคณฺหิตุํ สโกฺกติ, ตมหํ สารถึ พฺรูมิฯ อิตโร ปน ราชอุปราชาทีนํ รถสารถิชโน รสฺมิคฺคาโห นาม โหติ, น อุตฺตมสารถีติฯ

ทุติยคาถาย ปน อยมโตฺถ – **โย**ติ (สุ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑) โย ยาทิโส ขตฺติยกุลา วา ปพฺพชิโต พฺราหฺมณกุลา วา ปพฺพชิโต นโว วา มชฺฌิโม วา เถโร วาฯ **อุปฺปติต**นฺติ อุทฺธมุทฺธํ ปติตํ, คตํ ปวตฺตนฺติ อโตฺถ, อุปฺปนฺนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **โกธ**นฺติ ‘‘อนตฺถํ เม จรตีติ อาฆาโต ชายตี’’ติ อาทินา (ที. นิ. ๓.๓๔๐; อ. นิ. ๙.๒๙) นเยน สุเตฺต วุตฺตานํ นวนฺนํ, ‘‘อตฺถํ เม น จรตี’’ติอาทีนญฺจ ตปฺปฏิปกฺขโต สิทฺธานํ นวนฺนเมวาติ อฏฺฐารสนฺนํ ขาณุกณฺฏกาทินา อฏฺฐาเนน สทฺธึ เอกูนวีสติยา อาฆาตวตฺถูนํ อญฺญตราฆาตวตฺถุสมฺภวํ อาฆาตํฯ **วิสฏ**นฺติ วิตฺถตํฯ **สปฺปวิส**นฺติ

สปฺปสฺส วิสํฯ **อิวา**ติ โอปมฺมวจนํฯ **อิ**-การโลปํ กตฺวา ว-อิเจฺจว วุตฺตํฯ **โอสเธหี**ติ อคเทหิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา วิสติกิจฺฉโก เวโชฺช สเปฺปน ทฏฺฐ สพฺพํ กายํ ผริตฺวา ฐิตํ วิสฏํ สปฺปวิสํ มูลขนฺธตจปตฺตปุปฺผาทีนํ อญฺญตเรหิ, นานาเภสเชฺชหิ ปโยเชตฺวา กเตหิ วา โอสเธหิ ขิปฺป เมว วิเนยฺย, เอวเมว โย ยถาวุเตฺตน อาฆาตวตฺถุนา อุปฺปติตํ จิตฺตสนฺตานํ พฺยาเปตฺวา ฐิตํ โกธํ วินยนุปาเยสุ ตทงฺควินยาทีสุ เยน เกนจิ อุปาเยน วิเนติ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺติํ กโรติ, โส ภิกฺขุ ชหาติ โอรปารํฯ โส เอวํ โกธํ วิเนโนฺต ภิกฺขุ ยสฺมา โกโธ ตติยมเคฺคน สพฺพโส ปหียติ, ตสฺมา โอรปารสญฺญิตานิ ปโญฺจรมฺภาคิยสํโยชนานิ ชหาตีติฯ อวิเสเสน หิ **ปาร**นฺติ ตีรสฺส นามํ, ตสฺมา โอรานิ จ ตานิ สํสารสาครสฺส ปารภูตานิ จาติ กตฺวา ‘‘โอรปาร’’นฺติ วุจฺจติฯ

อถ วา โย อุปฺปติตํ วิเนติ โกธํ วิสฏํ สปฺปวิสํว โอสเธหิ, โส ตติยมเคฺคน สพฺพโส โกธํ วิเนตฺวา อนาคามิผเล ฐิโต ภิกฺขุ ชหาติ โอรปารํฯ ตตฺถ **โอร**นฺติ สกตฺตภาโวฯ **ปาร**นฺติ ปรตฺตภาโวฯ โอรํ วา ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ, ปารํ ฉ พาหิรายตนานิฯ ตถา โอรํ มนุสฺสโลโก, ปารํ เทวโลโกฯ โอรํ กามธาตุ, ปารํ รูปารูปธาตุฯ โอรํ กามรูปภโว, ปารํ อรูปภโวฯ โอรํ อตฺตภาโว, ปารํ อตฺตภาวสุขุปกรณานิฯ เอวเมตสฺมิํ โอรปาเร จตุตฺถมเคฺคน ฉนฺทราคํ ปชหโนฺต ‘‘ชหาติ โอรปาร’’นฺติ วุจฺจติฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ อนาคามิโน กามราคสฺส ปหีนตฺตา อิธตฺตภาวาทีสุ ฉนฺทราโค เอว นตฺถิ, อปิจ โข ปนสฺส วณฺณปฺปกาสนตฺถํ สพฺพเมตํ โอรปารเภทํ สงฺคเหตฺวา ตตฺถ ฉนฺทราคปฺปหาเนน ‘‘ชหาติ โอรปาร’’นฺติ วุตฺตํฯ

อิทานิ ตสฺสตฺถสฺส วิภาวนตฺถาย อุปมํ อาห **‘‘อุรโค ชิณฺณมิวตฺตจํ ปุราณ’’**นฺติฯ ตตฺถ อุเรน คจฺฉตีติ **อุรโค,** สปฺปเสฺสตํ อธิวจนํฯ โส ทุวิโธ กามรูปี จ อกามรูปี จฯ กามรูปีปิ ทุวิโธ ชลโช ถลโช จฯ ชลโช ชเล เอว กามรูปํ ลภติ, น ถเล **สงฺขปาลชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑๔๓ อาทโย) สงฺขปาลนาคราชา วิยฯ ถลโช ถเล เอว, น ชเลฯ โส ชชฺชรภาเวน ชิณฺณํ, จิรกาลตาย ปุราณญฺจาติ สงฺขํ คตํ ตจํ ชหโนฺต จตุพฺพิเธน ชหติ สชาติยํ ฐิโต ชิคุจฺฉโนฺต นิสฺสาย ถาเมนาติฯ สชาติ นาม สปฺปชาติ ทีฆตฺตภาโวฯ อุรคา หิ ปญฺจสุ ฐาเนสุ สชาติํ นาติวตฺตนฺติ อุปปตฺติยํ จุติยํ วิสฺสฏฺฐนิโทฺทกฺกมเน สชาติยา เมถุนปฏิเสวเน ชิณฺณตจาปนยเน จาติฯ ตสฺมา ยทา ตจํ ชหติ, ตทา สชาติยํเยว ฐตฺวา ชหติฯ สชาติยํ ฐิโตปิ จ ชิคุจฺฉโนฺต ชหติฯ ชิคุจฺฉโนฺต นาม ยทา อุปฑฺฒฏฺฐาเน มุโตฺต โหติ, อุปฑฺฒฏฺฐาเน อมุโตฺต โอลมฺพติ, ตทา นํ อฏฺฏียโนฺต ชหติ, เอวํ ชิคุจฺฉโนฺตปิ จ ทณฺฑนฺตรํ วา มูลนฺตรํ วา ปาสาณนฺตรํ วา นิสฺสาย ชหติฯ นิสฺสาย ชหโนฺตปิ จ ถามํ ชเนตฺวา อุสฺสาหํ กริตฺวา วีริเยน วงฺกํ นงฺคุฏฺฐํ กตฺวา ปสฺสสโนฺตว ผณํ กริตฺวา ชหติฯ เอวํ ชหิตฺวา เยนกามํ ปกฺกมติฯ

เอวเมว อยมฺปิ ภิกฺขุ โอรปารํ ชหิตุกาโม จตุพฺพิเธน ชหติ สชาติยํ ฐิโต ชิคุจฺฉโนฺต นิสฺสาย ถาเมนาติฯ สชาติ นาม ภิกฺขุโน ‘‘อริยาย ชาติยา ชาโต’’ติ (ม. นิ. ๒.๓๕๑) วจนโต สีลํฯ เตเนวาห ‘‘สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปโญฺญ’’ติ (สํ. นิ. ๑.๒๓, ๑๙๒)ฯ เอวเมติสฺสํ สชาติยํ ฐิโต ภิกฺขุ ตํ สกตฺตภาวาทิเภทํ โอรปารํ ชิณฺณปุราณตฺตจมิว ตํ ทุกฺขํ ชเนนฺตํ ตตฺถ ตตฺถ อาทีนวทสฺสเนน ชิคุจฺฉโนฺต กลฺยาณมิเตฺต นิสฺสาย อธิมตฺตสมฺมาวายามสงฺขาตํ ถามํ ชเนตฺวา ‘‘ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธเมฺมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๑๖; ๔.๓๗) วุตฺตนเยน รตฺตินฺทิวํ ฉธา วิภชิตฺวา ฆเฏโนฺต วายมโนฺต อุรโค วิย วงฺกํ นงฺคุฏฺฐํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุรโค วิย ปสฺสสโนฺต อยมฺปิ อสิถิลปรกฺกมตาย วายมโนฺต อุรโคว ผณํ กริตฺวา อยมฺปิ ญาณวิปฺผารํ ชเนตฺวา อุรโคว ตจํ โอรปารํ ชหติ, ชหิตฺวา จ อุรโค วิย โอหิตตโจ เยนกามํ ปกฺกมติ, อยมฺปิ โอหิตภาโร อนุปาทิเสสนิพฺพานธาตุทิสํ ปกฺกมตีติฯ

๙๐. ***ภวนฺตี***ติ อิมินา วิรุฬฺหมูเล นีลภาวํ อาปชฺชิตฺวา วฑฺฒมานเก ตรุณคจฺฉ ทเสฺสติฯ **อหุวุ**นฺติ อิมินา ปน วฑฺฒิตฺวา ฐิเต มหนฺเต รุกฺขคจฺฉาทิเก ทเสฺสติฯ **ภวนฺตี**ติ อิมสฺส วิวรณํ **"ชายนฺติ วฑฺฒนฺตี"**ติ, **อหุวุ**นฺติ อิมสฺส **"ชาตา วฑฺฒิตา"**ติฯ **ราสี**ติ สุทฺธฏฺฐกธมฺม สมูโหฯ **ภูตาน**นฺติ ตถาลทฺธสมญฺญานํ อฏฺฐธมฺมานํฯ "ภูตานํ คาโม"ติ วุเตฺตปิ อวยววินิมุตฺ ตสฺส สมุทายสฺส อภาวโต ภูตสญฺญิตา เตเยว ติณรุกฺขลตาทโย คยฺหนฺติฯ "ภูมิยํ ปติฏฺฐหิตฺ วา หริตภาวมาปนฺนา รุกฺขคจฺฉาทโย เทวตาหิ ปริคฺคยฺหนฺติ, ตสฺมา ภูตานํ นิวาสฏฺฐานตาย ภูตานํ คาโม"ติปิ วทนฺติฯ **รุกฺขาทีน**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน โอสธิคจฺฉลตาทโย เวทิตพฺพาฯ

นนุ จ รุกฺขาทโย จิตฺตรหิตตาย น ชีวา, จิตฺตรหิตตา จ ปริปฺผนฺทาภาวโต ฉินฺเนปิ รุหน โต วิสทิสชาติกภาวโต จตุโยนิอปริยาปนฺนโต จ เวทิตพฺพา, วุฑฺฒิ ปน ปวาฬสิลาลวณา นมฺปิ วิชฺชตีติ น เตสํ ชีวภาเว การณํ, วิสยคฺคหณญฺจ เนสํ ปริกปฺปนามตฺตํ สุปนํ วิย จิญฺจา ทีนํ, ตถา โทหฬาทโย, ตตฺถ กสฺมา ภูตคามสฺส เฉทนาทิปจฺจยา ปาจิตฺติยํ วุตฺตนฺติ? สมณ สารุปฺปโต ตํนิวาสสตฺตานุรกฺขณโต จฯ เตเนวาห **"ชีวสญฺญิโน หิ โมฆปุริสา มนุสฺสา รุกฺ ขสฺมิ"**นฺติอาทิฯ

๙๑. "มูเล ชายนฺตี"ติอาทีสุ อโตฺถ อุปริ อตฺตนา วุจฺจมานปฺปกาเรน สีหฬฏฺฐกถายํ วุ โตฺตติ อาห **"เอวํ สเนฺตปิ...เป.... น สเมนฺตี"**ติฯ **วิชาต**-สโทฺท อิธ **วิ**-สทฺทโลปํ กตฺวา นิทฺทิโฏฺฐติ อาห **"วิชาตานี"**ติฯ **วิชาต**-สโทฺท จ "วิชาตา อิตฺถี"ติอาทีสุ วิย ปสูตวจโนติ อาห **"ปสูตานี"**ติฯ ปสูติ จ นาเมตฺถ นิพฺพตฺตปณฺณมูลตาติ อาห **"นิพฺพตฺตปณฺณมูลา นี"**ติฯ อิมินา อิมํ ทีเปติ "นิพฺพตฺตปณฺณมูลานิ พีชานิ ภูตคามสงฺขเมว คจฺฉนฺติ, เตสุ จ วตฺ ตมาโน พีชชาต-สโทฺท รุฬฺหีวเสน รุกฺขาทีสุปิ วตฺตตี"ติฯ ปุริมสฺมึ อตฺถวิกเปฺป ปน พีเชหิ ชา ตานํ รุกฺขลตาทีนํเยว ภูตคามตา วุตฺตาฯ

ตานิ ทเสฺสโนฺตติ ตานิ พีชานิ ทเสฺสโนฺตฯ **มูลพีช**นฺติอาทีสุ มูลเมว พีชํ มูลพีชํฯ เสเส สุปิ เอเสว นโยฯ **ผฬุพีช**นฺติ ปพฺพพีชํฯ ปจฺจยนฺตรสมวาเย สทิสผลุปฺปตฺติยา วิเสสการณ ภาวโต วิรุหนสมเตฺถ สารผเล นิรุโฬฺห **พีช**-สโทฺทฯ ตทตฺถสํสิทฺธิยา มูลาทีสุปิ เกสุจิ ปวตฺต ตีติ มูลาทิโต นิวตฺตนตฺถํ เอเกน พีชสเทฺทน วิเสเสตฺวา วุตฺตํ **"พีชพีช"**นฺติ "รูปรูปํ, ทุกฺข ทุกฺข"นฺติ จ ยถาฯ **พีชโต นิพฺพเตฺตน พีชํ ทสฺสิต**นฺติ การิโยปจาเรน การณํ ทสฺสิตนฺติ ที เปติฯ

๙๒. **พีเช พีชสญฺญี**ติ เอตฺถ การณูปจาเรน การิยํ วุตฺตนฺติ ทเสฺสโนฺต **"ตตฺถ ยถา"**ติ อาทิมาหฯ ***ภูตคามปริโมจนํ กตฺวา***ติ ภูตคามโต โมเจตฺวา, วิโยเชตฺวาติ อโตฺถฯ ***ยํ พีชํ ภูตคาโม นาม โหตี***ติ พีชานิ จ ตานิ ชาตานิ จาติ วุตฺตมตฺถํ สนฺธาย วทติฯ ตตฺถ **ยํ พีช**นฺติ ยํ นิพฺพตฺตปณฺณมูลํ พีชํฯ **ตสฺมึ พีเช**ติ ตสฺมึ ภูตคามสญฺญิเต พีเชฯ เอตฺถ จ พีชชาต- สทฺทสฺส วิย รุฬฺหีวเสน รุกฺขาทีสุ พีช-สทฺทสฺสปิ ปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ **ยถารุต**นฺติ ยถาปาฬิฯ

ยตฺถ กตฺถจีติ มูเล อเคฺค มเชฺฌ วาฯ **สญฺจิจฺจ อุกฺขิปิตุํ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ สเจปิ สรีเร ลคฺคภาวํ ชานโนฺตว อุทกโต อุฏฺฐหติ, "ตํ อุทฺธริสฺสามี"ติ สญฺญาย อภาวโต วฏฺฏติฯ **อุปฺ ปาฏิตานี**ติ อุทฺธฏานิฯ **พีชคาเม สงฺคหํ คจฺฉนฺตี**ติ ภูตคามโต ปริโมจิตตฺตา วุตฺตํฯ **อนนฺ ตก**-คฺคหเณน สาสปมตฺติกา คหิตาฯ นามเมฺหตํ ตสฺสา เสวาลชาติยา ฯ มูลปณฺณานํ อสมฺ ปุณฺณตฺตา **"อสมฺปุณฺณภูตคาโม นามา"**ติ วุตฺตํฯ **อภูตคามมูลตฺตา**ติ เอตฺถ ภูตคาโม มูลํ การณํ เอตสฺสาติ ภูตคามมูโล, ภูตคามสฺส วา มูลํ การณนฺติ ภูตคามมูลํฯ พีชคาโม หิ นาม ภูตคามโต สมฺภวติ, ภูตคามสฺส จ การณํ โหติ, อยํ ปน ตาทิโส น โหตีติ "อภูตคามมูล

ตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺรฏฺฐกตฺตา วุตฺตํ **“โส พีชคาเมน สงฺคหิโต”**ติฯ อิทญฺจ ‘‘อภูตคามมูลตฺตา’’ติ เอตฺถ ปฐมํ วุตฺตตฺถสมฺภวโต วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ หิ ตาลนาฬิเกราทีนํ ขาณุ อุทฺธํ อวฑฺฒนโต ภูตคามสฺส การณํ น โหติ, ตถาปิ ภูตคามสงฺขฺยุปคตนิพฺพตฺตปณฺณมูลพีชโต สมฺภูตตฺตา ภูตคามโต อุปฺปนฺโน นาม โหตีติ พีชคาเมน สงฺคหํ คจฺฉติฯ

“องฺกุเร หริเต”ติ วตฺวา ตเมว วิภาเวติ **“นีลปณฺณวเณฺณ ชาเต”**ติ, นีลปณฺณสฺส วณฺณสทิเส วเณฺณ ชาเตติ อโตฺถฯ ‘‘นีลวเณฺณ ชาเต’’ติ วา ปาโฐ คเหตโพฺพฯ **อมูลกภูตคาเม สงฺคหํ คจฺฉตี**ติ นาฬิเกรสฺส อาเวณิกํ กตฺวา วทติฯ ‘‘ปานียฆฏาทีนํ พหิ เสวาโล อุทเก อฎฺฐิตตฺตา พีชคามานุโลมตฺตา จ ทุกฺกฏวตฺถู’’ติ วทนฺติฯ **กณฺณกมฺปิ อโพฺพหาริกเมวา**ติ นีลวณฺณมฺปิ อโพฺพหาริกเมวฯ **เสเลยฺยกํ** นาม สิลาย สมฺภูตา เอกา สุคนฺธชาติฯ **“รุกฺขตฺตจํ วิโกเปตี**ติ วุตฺตตฺตา รุเกฺข ชาตํ ยํ กิญฺจิ ฉตฺตกํ รุกฺขตฺตจํ อวิโกเปตฺวา มตฺถกโต ฉินฺทิตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **รุกฺขโต มุจฺจิตฺวา ติฎฺฐตี**ติ เอตฺถ ‘‘ยทิปิ กิญฺจิมตฺตํ รุเกฺข อลฺลีนา หุตฺวา ติฎฺฐติ, รุกฺขโต คยฺหมาโน ปน รุกฺขจฺฉวิํ น วิโกเปติ, วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **อลฺลรุกฺขโต น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถาปิ รุกฺขตฺตจํ อวิโกเปตฺวา มตฺถกโต ตเจฺฉตฺวา คเหตุํ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **หตฺถกุกฺกุเจฺจนา**ติ หตฺถานํ อสํยตภาเวน, หตฺถจาปเลฺลนาติ วุตฺตํ โหติฯ **ปานียํ น วาเสตพฺพนฺ**ติ อิทํ อตฺตโน อตฺถาย นามิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เกวลํ อนุปสมฺปนฺนสฺส อตฺถาย นามิเต ปน ปจฺฉา ตโต ลภิตฺวา น วาเสตพฺพนฺติ นตฺถิฯ **“เยสํ รุกฺขานํ สาขา รุหตี**ติ วุตฺตตฺตา เยสํ สาขา น รุหติ, ตตฺถ กปฺปิยกรณกิจฺจํ นตฺถี’’ติ วทนฺติฯ

๙๓. **ปญฺจหิ สมณกเปฺปหี**ติ ปญฺจหิ สมณโวหาเรหิฯ กิญฺจาปิ หิ พีชานํ อคฺคินา ผุฏฺฐมเตฺตน นขาทีหิ วิลิขนมเตฺตน จ อวิรุฬฺหิธมฺมตา น โหติ, ตถาปิ เอวํ กเตเยว สมณานํ กปฺปตีติ อคฺคิปริชิตาทโย สมณโวหารา นาม ชาตา, ตสฺมา เตหิ สมณโวหาเรหิ กรณภูเตหิ ผลํ ปริภุญฺชิตุํ อนุชานามีติ อธิปฺปาโยฯ อพีชนิพฺพฎฺฏพีชานิปิ สมณานํ กปฺปนฺตีติ ปญฺญตฺตปณฺณตฺติภาวโต สมณโวหาราอิเจฺจว สงฺขํ คตานิฯ อถ วา อคฺคิปริชิตาทีนํ ปญฺจนฺนํ กปฺปิยภาวโตเยว ปญฺจหิ สมณกปฺปิยภาวสงฺขาเตหิ การเณหิ ผลํ ปริภุญฺชิตุํ อนุชานามีติ เอวเมตฺถ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพฯ **อคฺคิปริชิต**นฺติอาทีสุ ‘‘ปริจิต’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ **อพีชํ** นาม ตรุณมฺพผลาทิฯ **นิพฺพฎฺฎพีชํ** นาม อมฺพปนสาทิ, ยํ พีชํ นิพฺพเฎฺฎตฺวา วิสุํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุํ สกฺกา โหติฯ **“กปฺปิย”นฺติ วตฺวาว กาตพฺพนฺ**ติ โย กปฺปิยํ กโรติ, เตน กตฺตพฺพาการเสฺสว วุตฺตตฺตา ภิกฺขุนา อวุเตฺตปิ กาตุํ วฏฺฏตีติ น คเหตพฺพํฯ ปุน ‘‘กปฺปิยํ กาเรตพฺพ’’นฺติ การาปนสฺส ปฐมเมว กถิตตฺตา ภิกฺขุนา ‘‘กปฺปิยํ กโรหี’’ติ วุเตฺตเยว อนุปสมฺปเนฺนน ‘‘กปฺปิย’’นฺติ วตฺวา อคฺคิปริชิตาทิ กาตพฺพนฺติ คเหตพฺพํฯ ‘‘กปฺปิยนฺติ วจนํ ปน ยาย กายจิ ภาสาย วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘กปฺปิยนฺติ วตฺวาว กาตพฺพ’’นฺติ วจนโต ปฐมํ ‘‘กปฺปิย’’นฺติ วตฺวา ปจฺฉา อคฺคิอาทินา ผุสนาทิ กาตพฺพนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘ปฐมํ อคฺคิํ นิกฺขิปิตฺวา นขาทินา วา วิชฺฌิตฺวา ตํ อนุทฺธริตฺวาว ‘กปฺปิย’นฺติ วตฺตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ

เอกสฺมิํ พีเช วาติอาทีสุ ‘‘เอกํเยว กาเรมีติ อธิปฺปาเย สติปิ เอกาพทฺธตฺตา สพฺพํ กตเมว โหตี’’ติ วทนฺติฯ **ทารุํ วิชฺฌตี**ติ เอตฺถ ‘‘ชานิตฺวาปิ วิชฺฌติ วา วิชฺฌาเปติ วา, วฏฺฏติเยวา’’ติ วทนฺติฯ **ภตฺตสิเตฺถ วิชฺฌตี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **“ตํ วิชฺฌติ, น วฏฺฏตี**ติ รชฺชุอาทีนํ ภาชนคติกตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **มริจปกฺกาทีหิ มิเสฺสตฺวา**ติ เอตฺถ ภตฺตสิตฺถสมฺพนฺธวเสน เอกาพทฺธตา เวทิตพฺพา, น ผลานํเยว อญฺญมญฺญํ สมฺพนฺธวเสนฯ **ภินฺทาเปตฺวา กปฺปิยํ การาเปตพฺพนฺ**ติ พีชโต มุตฺตสฺส กฎาหสฺส ภาชนคติกตฺตา วุตฺตํฯ

นิกฺขาเมตุนฺติ ตํ ภิกฺขุํ นิกฺขาเมตุํฯ ‘‘สเจ เอตสฺส อนุโลม’’นฺติ เสนาสนรกฺขณตฺถาย อนุญฺญาตมฺปิ ปฏิคฺคิทานาทึ อตฺตนาปิ กาตุํ วฏฺฏตีติ เอตฺตเกเนว อิทมฺปิ เอตสฺส อนุโลมนฺติ เอวมธิปฺปาโย สิยาฯ ปฏิคฺคิทานํ ปริตฺตกรณญฺจ อตฺตโน ปรสฺส วา เสนาสนรกฺขณตฺถาย วฏฺฏติเยวฯ ตสฺมา สเจ ตสฺส สุตฺตสฺส เอตํ อนุโลมํ สิยา, อตฺตโน น วฏฺฏติ, อญฺญสฺส วฏฺฏตีติ อยํ วิเสโส กุโต ลพฺภตีติ อาห **‘‘อตฺตโน น วฏฺฏติ...เป.... น สกฺกา ลทฺธุ’’**นฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ภูตคาโม, ภูตคามสญฺญิตา, วิโกปนํ วา วิโกปาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ภูตคามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๙๔-๙๘. ทุติเย **อญฺญํ วจน**นฺติ ยํ โจทเกน จุทิตกสฺส โทสวิภาวนวจนํ วุตฺตํ, ตํ ตโต อเญฺญเนว วจเนน ปฏิจรติฯ อถ วา **อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรตี**ติ อเญฺญน การเณน อญฺญํ การณํ ปฏิจรตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพ, ยํ โจทเกน จุทิตกสฺส โทสวิภาวนการณํ วุตฺตํ, ตโต อเญฺญน โจทนาย อมูลกภาวทีปเกน การเณน ปฏิจรตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ปฏิจรตี**ติ จ ปฏิจฺฉาทนวเสน จรติ, ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ ปฏิจฺฉาทนโตฺถ เอว วา **จรติ**-สโทฺท อเนกตฺถตฺตา ธาตูนํฯ เตนาห **‘‘ปฏิจฺฉาเทตี’’**ติฯ **โก อาปโนฺน**ติอาทินา ปาฬิยํ โจทนํ อวิสฺสเชฺชตฺวา วิเกฺขปาปชฺชนวเสน อเญฺญน อญฺญํ ปฏิจรณํ ทสฺสิตํฯ อปรมฺปิ ปน โจทนํ วิสฺสเชฺชตฺวา พหิทฺธา กถาอปนามวเสน ปวตฺตํ ปาฬิมุตฺตกํ อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรณํ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปโนฺนสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘ปาฏลิปุตฺตํ คโตมฺหี’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘น ตว ปาฏลิปุตฺตคมนํ ปุจฺฉาม, อาปตฺตึ ปุจฺฉามา’’ติ วุเตฺต ‘‘ตโต ราชคหํ คโตมฺหี’’ติ วตฺวา ‘‘ราชคหํ วา ยาหิ พฺราหฺมณคหํ วา, อาปตฺตึ อาปโนฺนสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตตฺถ เม สูกรมํสํ ลทฺธ’’นฺติอาทีนิ วตฺวาว กถํ พหิทฺธา วิกฺขิปโนฺตปิ หิ ‘‘อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรติ’’เจฺจว สงฺขํ คจฺฉติฯ

ยเทตํ อเญฺญน อญฺญํ ปฏิจรณวเสน ปวตฺตวจนํ, ตเทว ปุจฺฉิตมตฺถํ ฐเปตฺวา อญฺญํ วทตีติ **อญฺญวาทก**นฺติ อาห **‘‘อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรณเสฺสตํ นาม’’**นฺติฯ **ตุณฺหีภูตเสฺสตํ นาม**นฺติ ตุณฺหีภาวเสฺสตํ นามํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อญฺญวาทกํ อาโรเปตู**ติ อญฺญวาทกกมฺมํ อาโรเปตุ, อญฺญวาทกตฺตํ วา อิทานิ กริยมาเนน กเมฺมน อาโรเปตูติ อโตฺถฯ **วิเหสกํ อาโรเปตู**ติ เอตฺถาปิ วิเหสกกมฺมํ วิเหสกภาวํ วา อาโรเปตูติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

อนาโรปิเต อญฺญวาทเก วุตฺตทุกฺกฏํ ปาฬิยํ อาคตอเญฺญนญฺญํปฏิจรณวเสน ยุชฺชติ ฯ อฏฺฐกถายํ อาคเตน ปน ปาฬิมุตฺตกอเญฺญนญฺญํปฏิจรณวเสน อนาโรปิเต อญฺญวาทเก มุสาวาเทน ปาจิตฺติยํ, อาโรปิเต อิมินาว ปาจิตฺติยนฺติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘อาโรปิเต อญฺญวาทเก มุสาวาเทน อิมินา จ ปาจิตฺติยทฺวยํ โหตี’’ติ วทนฺติ, ตํ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ ยา สา อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺติ วุตฺตา, สาปิ ปาฬิยํ อาคตอเญฺญนญฺญํปฏิจรณวเสน วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพา, อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ วาฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ธมฺมกเมฺมน อาโรปิตตา, อาปตฺติยา วา วตฺถุนา วา อนุยุญฺชิยมานตา, ฉาเทตุกามตาย อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรณํ วา ตุณฺหีภาโว วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อญฺญวาทกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๓. ตติเย ธาตุปาเฐ **เฌ**-สโทฺท จินฺตายํ ปฐิโตติ อาห **“ลามกโต วา จินฺตาเปนฺตี”**ติอาทิฯ อยเมว จ อเนกตฺถตฺตา ธาตูนํ โอโลกนโตฺถปิ โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ ‘‘อกฺขราย วาเจตี’’ติอาทีสุ (ปาจิ. ๔๖) วิย ‘‘ฉนฺทายา’’ติ ลิงฺควิปลฺลาสวเสน วุตฺตนฺติ อาห **“ฉเนฺทนา”**ติฯ

๑๐๕. **เยน วจเนนา**ติ เยน ‘‘ฉนฺทาย อิตฺถนฺนาโม อิทํ นาม กโรตี’’ติอาทิวจเนนฯ **เยน จ ขิยฺยนฺตี**ติ เยน ‘‘ฉนฺทาย อิตฺถนฺนาโม’’ติอาทิวจเนน ตตฺถ ตตฺถ ภิกฺขูนํ สวนูปจาเร ฐตฺวา อวณฺณํ ปกาเสนฺติฯ

๑๐๖. **อญฺญํ อนุปสมฺปนฺนํ อุชฺฌาเปตี**ติ อเญฺญน อนุปสมฺปเนฺนน อุชฺฌาเปติฯ **ตสฺส วา ตํ สนฺติเก ขิยฺยตี**ติ ตสฺส อนุปสมฺปนฺนสฺส สนฺติเก ตํ สเงฺฆน สมฺมตํ อุปสมฺปนฺนํ ขิยฺยติ, อวณฺณํ วทโนฺต วา ปกาเสติฯ **อนุปสมฺปนฺนํ สเงฺฆน สมฺมต**นฺติ เอตฺถ สมฺมตปุโพฺพ สมฺมโตติ วุโตฺตฯ เตนาห **“กิญฺจาปี”**ติอาทิฯ ยสฺมา อุชฺฌาปนํ ขิยฺยนญฺจ มุสาวาทวเสเนว ปวตฺตํ, ตสฺมา อาทิกมฺมิกสฺส อนาปตฺตีติ ปาจิตฺติยฎฺฐาเน ทุกฺกฎฎฺฐาเน จ อิมินาว อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ เอวญฺจ กตฺวา อุชฺฌาเปนฺตสฺส ขิยฺยนฺตสฺส จ เอกกฺขเณ เทฺว เทฺว อาปตฺติโย โหนฺตีติ อาปนฺนํฯ อถ วา อีทิสํ สิกฺขาปทํ มุสาวาทโต ปฐมํ ปญฺญตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ธมฺมกเมฺมน สมฺมตตา, อุปสมฺปนฺนตา, อคติคมนาภาโว , ตสฺส อวณฺณกามตา, ยสฺส สนฺติเก วทติ, ตสฺส อุปสมฺปนฺนตา, อุชฺฌาปนํ วา ขิยฺยนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ฉ องฺคานิฯ

อุชฺฌาปนกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๐๘-๑๑๐. จตุเตฺถ **หิมวเสฺสนา**ติ หิมเมว วุตฺตํฯ **อปญฺญาเต**ติ อปฺปตีเต, อปฺปสิเทฺธติ อโตฺถฯ ‘‘มณฺฑเป วา รุกฺขมูเล วาติ วจนโต วิวฎงฺคเณปิ นิกฺขิปิตุํ วฎฺฎตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **โคจรปฺปสุตา**ติ โคจรฎฺฐานํ ปฎิปนฺนาฯ ‘‘อฎฺฐ มาเส’’ติ อิมินา วสฺสานํ จาตุมาสํ เจปิ เทโว น วสฺสติ, ปฎิกฺขิตฺตเมวาติ อาห **“อฎฺฐ มาเสติ วจนโต…เป…. นิกฺขิปิตุํ น วฎฺฎติเยวา”**ติฯ ตตฺถ **จตฺตาโร มาเส**ติ วสฺสานสฺส จตฺตาโร มาเสฯ **อวสฺสิกสเงฺกเต**ติ อิมินา อนุญฺญาเตปิ อฎฺฐ มาเส ยตฺถ เหมเนฺต เทโว วสฺสติ, ตตฺถ อปเรปิ จตฺตาโร มาสา ปฎิกฺขิตฺตาติ อาห **“อวสฺสิกสเงฺกเตติ วจนโต”**ติอาทิฯ อิมินา อิมํ ทีเปติ ‘‘ยสฺมิํ เทเส เหมเนฺต เทโว วสฺสติ, ตตฺถ อฎฺฐ มาเส ปฎิกฺขิปิตฺวา จตฺตาโร มาสา อนุญฺญาตาฯ ยตฺถ ปน วสฺสาเนเยว วสฺสติ, ตตฺถ จตฺตาโร มาเส ปฎิกฺขิปิตฺวา อฎฺฐ มาสา อนุญฺญาตา’’ติฯ

อิมินาว นเยน มชฺฌิมปเทเส ยตฺถ เหมเนฺต หิมวสฺสํ วสฺสติ, ตตฺถาปิ อเฎฺฐว มาสา ปฎิกฺขิตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ ตสฺมา วสฺสานกาเล ปกติอโชฺฌกาเส โอวสฺสกมณฺฑเป รุกฺขมูเล จ สนฺถริตุํ น วฎฺฎติ, เหมนฺตกาเล ปกติอโชฺฌกาเส โอวสฺสกมณฺฑปาทีสุปิ วฎฺฎติฯ ตญฺจ โข ยตฺถ หิมวเสฺสน เสนาสนํ น เตมติ, คิมฺหกาเลปิ ปกติอโชฺฌกาสาทีสุ วฎฺฎติเยว, ตญฺจ โข อกาลเมฆาทสฺสเน, กากาทีนํ นิพทฺธวาสรุกฺขมูเล ปน กทาจิปิ น วฎฺฎตีติ เอวเมตฺถ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ

อิมญฺจ ปน อตฺถวิเสสํ คเหตฺวา ภควตา ปฐมเมว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ วิสุํ อนุปญฺญตฺติ น วุตฺตาฯ เตเนว หิ **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘อิติ ยตฺถ จ ยทา จ สนฺถริตุํ น วฎฺฎติ, ตํ สพฺพมิธ อโชฺฌกาสสงฺขเมว คต’’นฺติฯ อถ วา อวิเส

เสน อโชฺฌกาเส สนฺถรณสนฺถราปนานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘อีทิเส กาเล อีทิเส จ ปเทเส ฐเปถา’’ติ อนุชานนมเตฺตเนว อลนฺติ น สิกฺขาปเท วิสุํ อนุปญฺญตฺติ อุทฺธฏาติ เวทิตพฺพาฯ **ปริวาเร** (ปริ. ๖๕-๖๗) ปน อิมเสฺสว สิกฺขาปทสฺส อนุรูปวเสน ปญฺญตฺตตฺตา ‘‘เอกา อนุปญฺญตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

นววายิโม สีฆํ น นสฺสตีติ อาห **‘‘นววายิโม วา’’**ติฯ **โอนทฺธโก**ติ จเมฺมน โอนโทฺธฯ **อุกฺกฏฺฐอโพฺภกาสิโก**ติ อิทํ ตสฺส ปริวิตกฺกทสฺสนมตฺตํ, อุกฺกฏฺฐอโพฺภกาสิกสฺส ปน จีวรกุฏิ น วฏฺฏตีติ นตฺถิฯ **กายานุคติกตฺตา**ติ ภิกฺขุโน ตเตฺถว สนฺนิหิตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อิมินา จ ตสฺมิํเยว กาเล อนาปตฺติ วุตฺตา, จีวรกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปน อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺส ปิณฺฑาย ปวิสนฺตสฺสปิ อาปตฺติเยวฯ ‘‘ยสฺมา ปน ทายเกหิ ทานกาเลเยว สหสฺสคฺฆนกมฺปิ กมฺพลํ ‘ปาทปุญฺฉนิํ กตฺวา ปริภุญฺชถา’ติ ทินฺนํ ตเถว ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา ‘อิมํ มญฺจปีฐาทิเสนาสนํ อโพฺภกาเสปิ ยถาสุขํ ปริภุญฺชถา’ติ ทายเกหิ ทินฺนํ เจ, สพฺพสฺมิมฺปิ กาเล อโพฺภกาเส นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **เปเสตฺวา คนฺตพฺพ**นฺติ เอตฺถ ‘‘โย ภิกฺขุ อิมํ ฐานํ อาคนฺตฺวา วสติ, ตสฺส เทถา’’ติ วตฺวา เปเสตพฺพํฯ

วลาหกานํ อนุฏฺฐิตภาวํ สลฺลเกฺขตฺวาติ อิมินา จ คิมฺหาเนปิ เมเฆ อุฏฺฐิเต มญฺจปีฐาทิํ ยํกิญฺจิ เสนาสนํ อโชฺฌกาเส นิกฺขิปิตุํ น วฏฺฏตีติ ทีปิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **‘‘ปาทฏฺฐานาภิมุขา**ติ นิสีทนฺตานํ ปาทปตนฏฺฐานาภิมุข’’นฺติ เกจิฯ ‘‘สมฺมชฺชนฺตสฺส ปาทฏฺฐานาภิมุข’’นฺติ อปเรฯ ‘‘พหิ วาลุกาย อคมนนิมิตฺตํ ปาทฏฺฐานาภิมุขา วาลิกา หริตพฺพาติ วุตฺต’’นฺติ เอเก ฯ **กจวรํ หเตฺถหิ คเหตฺวา พหิ ฉเฑฺฑตพฺพ**นฺติ อิมินา กจวรํ ฉเฑฺฑสฺสามีติ วาลิกา น ฉเฑฺฑตพฺพาติ ทีเปติฯ

๑๑๑. **อโนฺต สํเวเฐตฺวา พทฺธ**นฺติ เอรกปตฺตาทีหิ เวณิํ กตฺวา ตาย เวณิยา อุโภสุ ปเสฺสสุ วิตฺถตฏฺฐาเนสุ พหุํ เวเฐตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ยาว มชฺฌฏฺฐานํ, ตาว อโนฺต อากฑฺฒนวเสน เวเฐตฺวา มเชฺฌ สงฺขิปิตฺวา ติริยํ ตตฺถ ตตฺถ พนฺธิตฺวา กตํฯ **กปฺปํ ลภิตฺวา**ติ คจฺฉาติ วุตฺตวจเนน กปฺปํ ลภิตฺวาฯ เถรสฺส หิ อาณตฺติยา คจฺฉนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ ‘‘นิสีทิตฺวา สยํ คจฺฉโนฺต’’ติอาทินา ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนวฯ **อญฺญตฺถ คจฺฉตี**ติ ตํ มคฺคํ อติกฺกมิตฺวา อญฺญตฺถ คจฺฉติฯ เลฑฺฑุปาตุปจารโต พหิ ฐิตตฺตา **‘‘ปาทุทฺธาเรน กาเรตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํ, อญฺญตฺถ คจฺฉนฺตสฺส ปฐมปาทุทฺธาเร ทุกฺกฏํ, ทุติยปาทุทฺธาเร ปาจิตฺติยนฺติ อโตฺถฯ **ปากติกํ อกตฺวา**ติ อปฺปฏิสาเมตฺวาฯ **อนฺตรสนฺนิปาเต**ติ อนฺตรนฺตรา สนฺนิปาเตฯ

อาวาสิกานํเยว ปลิโพโธติ เอตฺถ อาคนฺตุเกหิ อาคนฺตฺวา กิญฺจิ อวตฺวา ตตฺถ นิสิเนฺนปิ อาวาสิกานํเยว ปลิโพโธติ อธิปฺปาโยฯ **มหาปจฺจริวาเท** ปน ‘‘อเญฺญสุ อาคนฺตฺวา นิสิเนฺนสู’’ติ อิทํ อมฺหากนฺติ วตฺวา วา อวตฺวา วา นิสิเนฺนสูติ อธิปฺปาโยฯ **มหาอฏฺฐกถาวาเท** ‘‘อาปตฺตี’’ติ ปาจิตฺติยเมว วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริยํ** ปน สนฺถรณสนฺถราปเน สติ ปาจิตฺติเยน ภวิตพฺพนฺติ อนาณตฺติยา ปญฺญตฺตตฺตา ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ‘‘อิทํ อุสฺสารกสฺส, อิทํ ธมฺมกถิกสฺสา’’ติ วิสุํ ปญฺญตฺตตฺตา อนาณตฺติยา ปญฺญเตฺตปิ ปาจิตฺติเยเนว ภวิตพฺพนฺติ อธิปฺปาเยน ‘‘ตสฺมิํ อาคนฺตฺวา นิสิเนฺน ตสฺส ปลิโพโธ’’ติ วุตฺตํฯ เกจิ ปน วทนฺติ ‘‘อนาณตฺติยา ปญฺญเตฺตปิ ธมฺมกถิกสฺส อนุฏฺฐาปนียตฺตา ปาจิตฺติเยน ภวิตพฺพํ, อาคนฺตุกสฺส ปน ปจฺฉา อาคเตหิ วุฑฺฒตเรหิ อุฏฺฐาเปตพฺพตฺตา ทุกฺกฏํ วุตฺต’’นฺติฯ

๑๑๒. **ภูมิยํ อตฺถริตพฺพา**ติ จิมิลิกาย สติ ตสฺสา อุปริ, อสติ สุทฺธภูมิยํ อตฺถริตพฺพาฯ **สีหจมฺมาทีนํ ปริหรเณเยว ปฏิเกฺขโป เวทิตโพฺพ**ติ อิมินา –

‘‘น , ภิกฺขเว, มหาจมฺมานิ ธาเรตพฺพานิ สีหจมฺมํ พฺยคฺฆจมฺมํ ทีปิจมฺมํ, โย ธาเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๕) –

เอวํ วุตฺตาย **ขนฺธกปาฬิยา** อธิปฺปายํ วิภาเวติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อโนฺตปิ มเญฺจ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติ, พหิปิ มเญฺจ ปญฺญตฺตานิ โหนฺตี’’ติ อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ สิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺตตฺตา มญฺจปีเฐสุ อตฺถริตฺวา ปริโภโคเยว ปฏิกฺขิโตฺต, ภูมตฺถรณวเสน ปริโภโค ปน อปฺปฏิกฺขิโตฺตติฯ ยทิ เอวํ ‘‘ปริหรเณเยว ปฏิเกฺขโป’’ติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ? ยถา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สพฺพํ ปาสาทปริโภค’’นฺติ (จูฬว. ๓๒๐) วจนโต ปุคฺคลิเกปิ เสนาสเน เสนาสนปริโภควเสน นิยมิตํ สุวณฺณฆฏาทิกํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏมานมฺปิ เกวลํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ, เอวมิทํ ภูมตฺถรณวเสน ปริภุญฺชิยมานมฺปิ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ตํ ตํ วิหารํ หริตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘ปริหรเณเยว ปฏิเกฺขโป เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ **ทารุมยปีฐนฺ**ติ ผลกมยเมว ปีฐํ วุตฺตํฯ **ปาทกถลิกนฺ**ติ อโธตปาทฐปนกํฯ **อโชฺฌกาเส รชนํ ปจิตฺวา...เป. ... ปฏิสาเมตพฺพนฺ**ติ เอตฺถ เถเว อสติ รชนกเมฺม นิฏฺฐิเต ปฏิสาเมตพฺพํฯ

๑๑๓. **‘‘ภิกฺขุ วา สามเณโร วา อารามิโก วา ลชฺชี โหตี**ติ วุตฺตตฺตา อลชฺชิํ อาปุจฺฉิตฺวา คนฺตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **โอตาเปโนฺต คจฺฉตี**ติ เอตฺถ ‘‘กิญฺจาปิ ‘เอตฺตกํ ทูรํ คนฺตพฺพ’นฺติ ปริเจฺฉโท นตฺถิ, ตถาปิ เลฑฺฑุปาตํ อติกฺกมฺม นาติทูรํ คนฺตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ มญฺจาทีนํ สงฺฆิกตา, วุตฺตลกฺขเณ เทเส สนฺถรณํ วา สนฺถราปนํ วา, อปลิพุทฺธตา, อาปทาย อภาโว, เลฑฺฑุปาตาติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

มาติกาฏฺฐกถายํ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา) ปน **อนาปุจฺฉํ วา คเจฺฉยฺยา**ติ เอตฺถ ‘‘โย ภิกฺขุ วา สามเณโร วา อารามิโก วา ลชฺชี โหติ, อตฺตโน ปลิโพธํ วิย มญฺญติ, ตถารูปํ อนาปุจฺฉิตฺวา ตํ เสนาสนํ ตสฺส อนิยฺยาเตตฺวา นิรเปโกฺข คจฺฉติ, ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาตํ อติกฺกเมยฺย, เอเกน ปาเทน เลฑฺฑุปาตาติกฺกเม ทุกฺกฏํ, ทุติยปาทาติกฺกเม ปาจิตฺติย’’นฺติ วตฺวา อเงฺคสุปิ นิรเปกฺขตาย สทฺธิํ ฉ องฺคานิ วุตฺตานิฯ ปาฬิยํ ปน อฏฺฐกถายญฺจ ‘‘นิรเปโกฺข คจฺฉตี’’ติ อยํ วิเสโส น ทิสฺสติฯ ‘‘โอตาเปโนฺต คจฺฉตี’’ติ จ โอตาปนวิสเย เอว สาเปกฺขคมเน อนาปตฺติ วุตฺตาฯ ยทิ อญฺญตฺถาปิ สาเปกฺขคมเน อนาปตฺติ สิยา, ‘‘อนาปตฺติ สาเปโกฺข คจฺฉตี’’ติ อวิเสเสน วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, ตสฺมา วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพนฺติฯ

ปฐมเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๖. ทุติยเสนาสนสิกฺขาปเท **เอตฺตกเมว วุตฺตนฺ**ติ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํฯ ‘‘อิทญฺจ อฏฺฐกถาสุ ตถาวุตฺตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, อญฺญมฺปิ ตาทิสํ มญฺจปีเฐสุ อตฺถริตํ ปจฺจตฺถรณเมวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ปน ‘‘ปจฺจตฺถรณํ นาม ปาวาโร โกชโวติ เอตฺตกเมวา’’ติ นิยเมตฺวา วุตฺตํ, ตสฺมา คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํ อิมินา น สเมติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **เสนาสนโต**ติ สพฺพปจฺฉิมเสนาสนโตฯ **โย โกจี**ติ ตสฺส ญาตโก วา อญฺญาตโก วา โย โกจิฯ

๑๑๗. **ปริเวณนฺ**ติ เอเกกสฺส วิหารสฺส ปริเกฺขปพฺภนฺตรํฯ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺตเมวตฺถํ สวิเสสํ กตฺวา ทเสฺสตุํ **‘‘กิญฺจาปิ วุโตฺต’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ ‘‘อปริจฺฉเนฺน มณฺฑเป’’ติ วิสุํ โยเชตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘อปริ

จฺฉนฺนมณฺฑเป วา ปริจฺฉเนฺน วาปิ พหูนํ สนฺนิปาตภูเต’’ติ วุตฺตํฯ โภชนสาลายมฺปิ อยํ วิเสโส ลพฺภติเยวฯ **วตฺตพฺพํ นตฺถี**ติ วิเสเสตฺวา กิญฺจิ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ **ปลุชฺชตี**ติ วินสฺสติฯ **นเสฺสยฺยา**ติ โจราทีหิ วินเสฺสยฺยฯ

๑๑๘. เยน มญฺจํ วา ปีฐํ วา วินนฺติ, ตํ **มญฺจปีฐกวานํฯ สิลุจฺจยเลณ**นฺติ สิลุจฺจเยเลณํ, ปพฺพตคุหาติ อโตฺถฯ ‘‘เสนาสนํ อุปจิกาหิ ขายิต’’นฺติ อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ปญฺญตฺตตฺตา วตฺถุอนุรูปวเสน อฏฺฐกถายํ อุปจิกาสงฺกาย อภาเว อนาปตฺติ วุตฺตาฯ **วตฺตกฺขนฺธเก** คมิกวตฺตํ ปญฺญเปเนฺตน ‘‘เสนาสนํ อาปุจฺฉิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตตฺตา เกวลํ อิติกตฺตพฺพากา รมตฺตทสฺสนตฺถํ **‘‘อาปุจฺฉนํ ปน วตฺต’’**นฺติ วุตฺตํ, น ปน วตฺตเภเทน ทุกฺกฏนฺติ ทสฺสนตฺถํฯ เตเนว **อนฺธกฏฺฐกถายํ** ‘‘เสนาสนํ อาปุจฺฉิตพฺพ’’นฺติ เอตฺถ ‘‘ยํ ปาสาณปิฏฺฐิยํ วา ปาสาณ ตฺถเมฺภสุ วา กตเสนาสนํ ยตฺถ อุปจิกา นาโรหนฺติ, ตํ อนาปุจฺฉนฺตสฺสปิ อนาปตฺตี’’ติ วกฺขติ, ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **คณฺฐิปเท** ‘‘ตาทิเส เสนาสเน อนาปุจฺฉา คจฺฉนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ นตฺถิ, คมิกวตฺตวเสน ปน อนาปุจฺฉา คจฺฉโต วตฺตเภโท โหติ, ตสฺมา ทุกฺกฏํ อาปชฺชตี’’ติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

ปจฺฉิมสฺส อาโภเคน มุตฺติ นตฺถีติ ตสฺส ปจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส อญฺญสฺส อภาวโต วุตฺตํฯ **เอกํ วา เปเสตฺวา อาปุจฺฉิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ คมนจิตฺตสฺส อุปฺปนฺนฏฺฐานโต อนาปุจฺฉิตฺวา คจฺฉโต ทุติยปาทุทฺธาเร ปาจิตฺติยํฯ กิญฺจาปิ มญฺจํ วา ปีฐํ วา อโชฺฌกาเส นิกฺขิปิตฺวา คจฺฉนฺตสฺส อิธ วิสุํ อาปตฺติ น วุตฺตา, ตถาปิ อกาเล อโชฺฌกาเส มญฺจปีฐานิ ปญฺญเปตฺวา คจฺฉนฺตสฺส เลฑฺฑุปาตาติกฺกเม ปุริมสิกฺขาปเทน ปาจิตฺติยํ, ปริเกฺขปาติกฺกเม อิมินา ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘มณฺฑเป วา รุกฺขมูเล วา’’ติ อิมินา อโชฺฌกาโสปิ สงฺคหิโตเยวาติ ตตฺถาปิ ทุกฺกฏํ อิธ วุตฺตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เสยฺยํ ปน อโชฺฌกาเส สนฺถริตฺวา คจฺฉนฺตสฺส อุภเยนปิ ทุกฺกฏเมวฯ ‘‘สงฺฆิเก วิหาเร สงฺฆิกํเยว เสยฺยํ สนฺถริตฺวา ปกฺกมนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ วุตฺตนฺติ อุโภสุ เอเกกสฺมิํ สงฺฆิเก ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ วุตฺตลกฺขณเสยฺยา, ตสฺสา สงฺฆิกตา, วุตฺตลกฺขเณ วิหาเร สนฺถรณํ วา สนฺถราปนํ วา, อปลิพุทฺธตา, อาปทาย อภาโว, อนเปกฺขสฺส ทิสาปกฺกมนํ, อุปจารสีมาติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ สตฺต องฺคานิฯ

ทุติยเสนาสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๑๙-๑๒๑. ฉเฏฺฐ **อนุปวิสิตฺวา**ติ สมีปํ ปวิสิตฺวาฯ **พหูปการตํ คุณวิสิฏฺฐตญฺจ สลฺลเกฺขเนฺต**ติ ภณฺฑาคาริกสฺส พหูปการตํ ธมฺมกถิกาทีนํ คุณวิสิฏฺฐตญฺจ สลฺลเกฺขเนฺตฯ **สมนฺตา ทิยโฑฺฒ หโตฺถ**ติ มเชฺฌ ปญฺญตฺตมญฺจปีฐํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๑๒๒. **อุปจารํ ฐเปตฺวา**ติ วุตฺตลกฺขณํ อุปจารํ ฐเปตฺวาฯ **เอกวิหาเร**ติ เอกสฺมิํ เสนาสเนฯ **เอกปริเวเณ**ติ ตสฺส วิหารสฺส ปริเกฺขปพฺภนฺตเรฯ ‘‘คิลาโน ปวิสตีติอาทีสุ อนาปตฺติการณสพฺภาวโต คิลานาทิตาย ปวิสิสฺสามีติ อุปจารํ ปวิสนฺตสฺส สติปิ สมฺพาเธตุกามตาย อนาปตฺติ วุตฺตาเยวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เอวญฺจ สติ อคิลานาทิภาโวปิ วิสุํ องฺคสุ วตฺตโพฺพ สิยา, **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา) ปน ‘‘สงฺฆิกวิหารตา, อนุฏฺฐาปนียภาวชานนํ, สมฺพาเธตุกามตา, อุปจาเร นิสีทนํ วา นิปชฺชนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ตสฺมา วีมํสิตพฺพํฯ

อนุปขชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๖. สตฺตเม **โกฏฺฐกานีติ** ทฺวารโกฏฺฐกานิฯ ‘‘นิกฺขมาติ วจนํ สุตฺวาปิ อตฺตโน รุจิยา นิกฺขมติ, อนาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ

๑๒๘. **อลชฺชิํ นิกฺกฑฺฒตี**ติอาทีสุ ปฐมํ อลชฺชีอาทิภาเวน นิกฺกฑฺฒิสฺสามีติ จิเนฺตตฺวา นิกฺกฑฺฒนฺตสฺส จิตฺตสฺส ลหุปริวตฺติตาย โกเป อุปฺปเนฺนปิ อนาปตฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ สงฺฆิกวิหาโร, อุปสมฺปนฺนสฺส ภณฺฑนการกภาวาทิวินิมุตฺตตา, โกเปน นิกฺกฑฺฒนํ วา นิกฺกฑฺฒาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๙-๑๓๑. อฏฺฐเม อุปริมตเล ปทรานํ อสนฺถริตตฺตา **‘‘อุปริอจฺฉนฺนตลายา’’**ติ วุตฺตํฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนวา**ติ อนุปขชฺชสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนวฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ สงฺฆิโก วิหาโร , อสีสฆฏฺฏา เวหาสกุฏิ , เหฏฺฐา สปริโภคตา, อปฏาณิทิเนฺน อาหจฺจปาทเก นิสีทนํ วา นิปชฺชนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

เวหาสกุฏิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๓๕. นวเม ‘‘มหลฺลโก นาม วิหาโร สสามิโก’’ติ วุตฺตตฺตา สญฺญาจิกาย กุฏิยา อนาปตฺติฯ ‘‘อฑฺฒเตยฺยหตฺถมฺปี’’ติ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทน วุตฺตวจนํ ปาฬิยา สเมตีติ อาห **‘‘ตํ สุวุตฺต’’**นฺติฯ ‘‘ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉเทน อฑฺฒเตยฺยหตฺถปฺปมาณสฺส โอกาสสฺส ทสฺสิตตฺตา กวาฏํ อฑฺฒเตยฺยหตฺถวิตฺถารโต อูนกํ วา โหตุ อธิกํ วา, อฑฺฒเตยฺยหตฺถปฺปมาณํเยว โอกาโส’’ติ วทนฺติฯ

ยสฺส เวมเชฺฌติ ยสฺส วิหารสฺส เวมเชฺฌฯ **สา อปริปูรอุปจาราปิ โหตี**ติ วิวริยมานํ กวาฏํ ยํ ภิตฺติํ อาหนติ, สา สมนฺตา กวาฏวิตฺถารปฺปมาณอุปจารรหิตาปิ โหตีติ อโตฺถฯ อาโลกํ สเนฺธติ ปิเธตีติ **อาโลกสนฺธิ**ฯ ‘‘ปุนปฺปุนํ ฉาทาเปสิ, ปุนปฺปุนํ ลิมฺปาเปสีติ อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ อุปฺปนฺนโทเสน สิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺตตฺตา เลปํ อนุชานเนฺตน จ ทฺวารพนฺธสฺส สมนฺตา อฑฺฒเตยฺยหตฺถปฺปมาเณเยว ปเทเส ปุนปฺปุนํ เลปสฺส อนุญฺญาตตฺตา ตโต อญฺญตฺถ ปุนปฺปุนํ ลิเมฺปนฺตสฺส วา ลิมฺปาเปนฺตสฺส วา ภิตฺติยํ มตฺติกาย กตฺตพฺพกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา ปุน จตุตฺถเลเป ทิเนฺน ปาจิตฺติเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ ‘‘ปุนปฺปุนํ เลปทานสฺส วุตฺตปฺปมาณโต อญฺญตฺถ ปฏิกฺขิตฺตมตฺตํ ฐเปตฺวา ปาจิตฺติยสฺส อวุตฺตตฺตา ทุกฺกฏํ อนุรูป’’นฺติ วุตฺตํฯ

อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ สํวิธาตพฺพํฯ **อปฺปหริเต**ติ เอตฺถ **อปฺป**-สโทฺท ‘‘อปฺปิโจฺฉ’’ติอาทีสุ วิย อภาวโตฺถติ อาห **‘‘อหริเต’’**ติฯ **ปตโนกาโส**ติ ปตโนกาสตฺตา ตตฺร ฐิตสฺส ภิกฺขุโน อุปริ ปเตยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **สเจ หริเต ฐิโต อธิเฏฺฐติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ วจเนน อิมมตฺถํ ที

เปติ – สเจ วิหารสฺส สมนฺตา วุตฺตปฺปมาเณ ปริเจฺฉเท ปุพฺพณฺณาทีนิ น สนฺติ, ตตฺถ วิหาโร กาเรตโพฺพฯ ยตฺถ ปน สนฺติ, ตตฺถ การาเปนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติฯ

๑๓๖. เอเกกํ มคฺคํ อุชุกเมว อุฏฺฐเปตฺวา ฉาทนํ มเคฺคน ฉาทนํ นาม โหตีติ ทเสฺสตุํ **“มเคฺคน ฉาเทนฺตสฺสา”**ติ วุตฺตํฯ อิมินา ปน นเยน สพฺพสฺมิํ วิหาเร เอกวารํ ฉาทิเต ตํ ฉทนํ เอกมคฺคนฺติ คเหตฺวา **“เทฺว มเคฺค”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ‘‘ปริยาเยน ฉาทเนปิ อิมินาว นเยน โย เชตพฺพ’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ ‘‘ปุนปฺปุนํ ฉาทาเปสี’’ติ อิมาย ปาฬิยา ‘‘สพฺพมฺปิ เจตํ ฉทนํ ฉทนูปริ เวทิตพฺพ’’นฺติ อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน จ สเมติ, ตสฺมา **เทฺว มเคฺค อธิฏฺฐหิตฺวา ตติยาย มคฺคํ อาณาเปตฺวา ปกฺกมิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ เทฺว ฉทนานิ อธิฏฺฐหิตฺวา ตติยํ ฉทนํ ‘‘เอวํ ฉาเทหี’’ติ อาณาเปตฺวา ปกฺกมิตพฺพนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ

เกจิ ปน ‘‘ปฐมํ ตาว เอกวารํ อปริเสสํ ฉาเทตฺวา ปุน ฉทนทณฺฑเก พนฺธิตฺวา ทุติยวารํ ตเถว ฉาเทตพฺพํ, ตติยวารจตุตฺถวาเร สมฺปเตฺต เทฺว มเคฺค อธิฏฺฐหิตฺวา อาณาเปตฺวา ปกฺกมิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ อปเร ปน ‘‘ปฐมวาเรเยว ตโยปิ มเคฺค อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติ, จตุตฺถโต ปฏฺฐาย อาปตฺติ ปาจิตฺติย’’นฺติ วทนฺติฯ ตทุภยมฺปิ ปาฬิยา อฏฺฐกถาย จ น สเมติฯ **ตติยาย มคฺค**นฺติ เอตฺถ **ตติยายา**ติ อุปโยคเตฺถ สมฺปทานวจนํ, ตติยํ มคฺคนฺติ อโตฺถฯ **ติณฺณํ มคฺคาน**นฺติ มคฺควเสน ฉาทิตานํ ติณฺณํ ฉทนานํฯ **ติณฺณํ ปริยายาน**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **จตุเตฺถ มเคฺค วา ปริยาเย วา**ติ จ ตถา ฉาเทนฺตานํ จตุตฺถํ ฉาทนเมว วุตฺตํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ มหลฺลกวิหารตา, อตฺตโน วาสาคารตา, อุตฺตริ อธิฏฺฐานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

มหลฺลกวิหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๐. ทสเม อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส ‘‘สิเญฺจยฺย วา สิญฺจาเปยฺย วา’’ติ พาหิรปริโภควเสน ปฐมํ ปญฺญตฺตตฺตา ‘‘สปฺปาณกํ อุทกํ ปริภุเญฺชยฺยา’’ติ สิกฺขาปทํ อตฺตโน นหานปานาทิปริโภควเสน ปญฺญตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมิํ วา ปฐมํ ปญฺญเตฺตปิ อตฺตโน ปริโภควเสเนว ปญฺญตฺตตฺตา ปุน อิมํ สิกฺขาปทํ พาหิรปริโภควเสเนว ปญฺญตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

สปฺปาณกสญฺญิสฺส ‘‘ปริโภเคน ปาณกา มริสฺสนฺตี’’ติ ปุพฺพภาเค ชานนฺตสฺสปิ สิญฺจน สิญฺจาปนํ ‘‘ปทีเป นิปติตฺวา ปฏงฺคาทิปาณกา มริสฺสนฺตี’’ติ ชานนฺตสฺส ปทีปุชฺชลนํ วิย วินาปิ วธกเจตนาย โหตีติ อาห **“ปณฺณตฺติวชฺช”**นฺติฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมว ฯ อุทกสฺส สปฺปาณกตา, ‘‘สิญฺจเนน ปาณกา มริสฺสนฺตี’’ติ ชานนํ, ตาทิสเมว จ อุทกํ, วินา วธกเจตนาย เกนจิเทว กรณีเยน ติณาทีนํ สิญฺจนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต เสนาสนวโคฺค ทุติโยฯ

ภูตคามวโคฺคติปิ อิมเสฺสว นามํฯ

๓. โอวาทวโคฺค

๑. โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๔๔. ภิกฺขุนิวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **กถานุสาเรนา**ติ ‘‘โส เถโร กึสีโล กึสมาจาโร กตรกุลา ปพฺพชิโต’’ติอาทินา ปุจฺฉนฺตานํ ปุจฺฉากถานุสาเรนฯ **กเถตุํ วฏฺฏนฺตี**ติ นิรามิเสเนว จิตฺเตน กเถตุํ วฏฺฏนฺติฯ อนิยฺยานิกตฺตา สคฺคโมกฺขมคฺคานํ ติรจฺฉานภูตา กถา **ติรจฺฉานกถา**ติ อาห **‘‘สคฺคมคฺคคมเนปี’’**ติอาทิฯ **อปิ**-สเทฺทน ปเคว โมกฺขมคฺคคมเนติ ทีเปติฯ **ติรจฺฉานภูต**นฺติ ติโรกรณภูตํ, พาธิกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ลทฺธาเสวนา หิ ติรจฺฉานกถา สคฺคโมกฺขานํ พาธิกาว โหติฯ **สมิโทฺธ**ติ ปริปุโณฺณฯ **สหิตโตฺถ**ติ ยุตฺตโตฺถฯ อตฺถคมฺภีรตาทิโยคโต **คมฺภีโร**ฯ **พหุรโส**ติ อตฺถรสาทิพหุรโสฯ **ลกฺขณปฏิเวธสํยุโตฺต**ติ อนิจฺจาทิลกฺขณปฏิเวธรสอาวหนโต ลกฺขณปฏิเวธสํยุโตฺตฯ

๑๔๕-๑๔๗. **ปรโต**ติ ปรตฺถ, อุตฺตรินฺติ อโตฺถฯ **กโรโนฺตวา**ติ ปริพาหิเร กโรโนฺตเยวฯ **ปาติโมโกฺข**ติ จาริตฺตวาริตฺตปฺปเภทํ สิกฺขาปทสีลํ ฯ ตญฺหิ โย นํ ปาติ รกฺขติ, ตํ โมเกฺขติ โมเจติ อาปายิกาทีหิ ทุเกฺขหิ, ตสฺมา ‘‘ปาติโมกฺข’’นฺติ วุจฺจติฯ สํวรณํ **สํวโร,** กายวจีทฺวารานํ ปิทหนํ฿ เยน หิ เต สํวุตา ปิหิตา โหนฺติ, โส สํวโร, กายิกวาจสิกสฺส อวีติกฺกมเสฺสตํ นามํ฿ **ปาติโมกฺขสํวเรน สํวุโต**ติ ปาติโมกฺขสํวเรน ปิหิตกายวจีทฺวาโร฿ ตถาภูโต จ ยสฺมา เตน สมงฺคี นาม โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘สมนฺนาคโต’’**ติ ฯ **วตฺตตี**ติ อตฺตภาวํ ปวเตฺตติฯ **วิหรตี**ติ อิมินา ปาติโมกฺขสํวรสีเล ฐิตสฺส ภิกฺขุโน อิริยาปถวิหาโร ทสฺสิโตฯ

สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ วิตฺถารโต ปาฬิยา วิภาเวตุํ **‘‘วุตฺตเญฺหต’’**นฺติอาทิ อารทฺธํ฿ ตตฺถ **วิภเงฺค**ติ ฌานวิภเงฺค฿ **สีลํ ปติฏฺฐา**ติอาทีนิ ปาติโมกฺขเสฺสว เววจนานิ฿ ตตฺถ (วิภ. อฏฺฐ. ๕๑๑) สีลนฺติ กามเญฺจตํ สห กมฺมวาจาปริโยสาเนน อิชฺฌนกสฺส ปาติโมกฺขเสฺสว เววจนํ, เอวํ สเนฺตปิ ธมฺมโต เอตํ สีลํ นาม ปาณาติปาตาทีหิ วา วิรมนฺตสฺส วตฺตปฏิปตฺติํ วา ปูเรนฺตสฺส เจตนาทโย ธมฺมา เวทิตพฺพา฿ ยสฺมา ปน ปาติโมกฺขสีเลน ภิกฺขุ สาสเน ปติฏฺฐาติ นาม, ตสฺมา ตํ ‘‘ปติฏฺฐา’’ติ วุตฺตํ฿ ปติฏฺฐหติ วา เอตฺถ ภิกฺขุ, กุสลธมฺมา เอว วา เอตฺถ ปติฏฺฐหนฺตีติ **ปติฏฺฐา**฿ อยมโตฺถ ‘‘สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปโญฺญ’’ติ (สํ. นิ. ๑.๒๓, ๑๙๒) จ ‘‘ปติฏฺฐา, มหาราช, สีลํ สเพฺพสํ กุสลานํ ธมฺมาน’’นฺติ (มิ. ป. ๒.๑.๙) จ ‘‘สีเล ปติฏฺฐิตสฺส โข, มหาราช, สเพฺพ กุสลา ธมฺมา น ปริหายนฺตี’’ติ จ อาทิสุตฺตวเสน เวทิตโพฺพ฿

ตเทตํ ปุพฺพุปฺปตฺติอเตฺถน **อาทิ**฿ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘ตสฺมาติห ตฺวํ, อุตฺติย, อาทิเมว วิโสเธหิ กุสเลสุ ธเมฺมสุ฿ โก จาทิ กุสลานํ ธมฺมานํ? สีลญฺจ สุวิสุทฺธํ ทิฏฺฐิ จ อุชุกา’’ติ (สํ. นิ. ๕.๓๘๒)฿

ยถา หิ นครวฑฺฒกี นครํ มาเปตุกาโม ปฐมํ นครฏฺฐานํ โสเธติ, ตโต อปรภาเค วีถิจตุกฺกสิงฺฆาฏกาทิปริเจฺฉเทน วิภชิตฺวา นครํ มาเปติ, เอวเมว โยคาวจโร อาทิมฺหิ สีลํ โสเธติ, ตโต อปรภาเค สมาธิวิปสฺสนามคฺคผลนิพฺพานานิ สจฺฉิกโรติ฿ ยถา วา ปน รชโก ปฐมํ ตีหิ ขาเรหิ วตฺถํ โธวิตฺวา ปริสุเทฺธ วเตฺถ ยทิจฺฉกํ รงฺคชาตํ อุปเนติ, ยถา วา ปน เฉโก จิตฺตการโร รูปํ ลิขิตุกาโม อาทิโต ภิตฺติปริกมฺมํ กโรติ, ตโต อปรภาเค รูปํ สมุฏฺฐาเปติ, เอวเมว โยคาวจโร อาทิโตว สีลํ วิโสเธตฺวา อปรภาเค สมถวิปสฺสนาทโย ธเมฺม สจฺฉิกโรติ฿ ตสฺมา สีลํ ‘‘อาที’’ติ วุตฺตํ฿

ตเทตํ จรณสริกฺขตาย **จรณํ**ฯ ‘‘จรณา’’ติ ปาทา วุจฺจนฺติฯ ยถา หิ ฉินฺนจรณสฺส ปุริสสฺส ทิสํคมนาภิสงฺขาโร น ชายติ, ปริปุณฺณปาทเสฺสว ชายติ, เอวเมว ยสฺส สีลํ ภินฺนํ โหติ ขณฺฑํ อปริปุณฺณํ, ตสฺส นิพฺพานคมนาย ญาณคมนํ น สมฺปชฺชติฯ ยสฺส ปน ตํ อภินฺนํ โหติ อขณฺฑํ ปริปุณฺณํ, ตสฺส นิพฺพานคมนาย ญาณคมนํ สมฺปชฺชติฯ ตสฺมา สีลํ ‘‘จรณ’’นฺติ วุตฺตํฯ

ตเทตํ สํยมนวเสน **สํยโม,** สํวรณวเสน **สํวโร**ติ อุภเยนปิ สีลสํยโม เจว สีลสํวโร จ กถิโตฯ วจนโตฺถ ปเนตฺถ สํยเมติ วีติกฺกมวิปฺผนฺทนํ, ปุคฺคลํ วา สํยเมติ วีติกฺกมวเสน ตสฺส วิปฺผนฺทิตุํ น เทตีติ **สํยโม,** วีติกฺกมสฺส ปเวสนทฺวารํ สํวรติ ปิทหตีติ **สํวโร**ฯ **โมกฺข**นฺติ อุตฺตมํ มุขภูตํ วาฯ ยถา หิ สตฺตานํ จตุพฺพิโธ อาหาโร มุเขน ปวิสิตฺวา องฺคมงฺคานิ ผรติ, เอวํ โยคิโนปิ จตุภูมกกุสลํ สีลมุเขน ปวิสิตฺวา อตฺถสิทฺธึ สมฺปาเทติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘โมกฺข’’นฺติฯ ปมุเข สาธูติ **ปโมกฺขํ,** ปุพฺพงฺคมํ เสฏฺฐํ ปธานนฺติ อโตฺถฯ **กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา**ติ จตุภูมกกุสลานํ ปฏิลาภตฺถาย ปโมกฺขํ ปุพฺพงฺคมํ เสฏฺฐํ ปธานนฺติ เวทิตพฺพํฯ

กายิโก อวีติกฺกโมติ ติวิธํ กายสุจริตํฯ **วาจสิโก**ติ จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํฯ **กายิกวาจสิโก**ติ ตทุภยํฯ อิมินา อาชีวฏฺฐมกสีลํ ปริยาทาย ทเสฺสติฯ **สํวุโต**ติ ปิหิโต, สํวุตินฺทฺริโย ปิหิตินฺทฺริโยติ อโตฺถฯ ยถา หิ สํวุตทฺวารํ เคหํ ‘‘สํวุตเคหํ ปิหิตเคห’’นฺติ วุจฺจติ, เอวมิธ สํวุตินฺทฺริโย ‘‘สํวุโต’’ติ วุโตฺตฯ **ปาติโมกฺขสํวเรนา**ติ ปาติโมกฺขสงฺขาเตน สํวเรนฯ **อุเปโต**ติอาทีนิ สพฺพานิ อญฺญมญฺญเววจนานิฯ

อิริยตีติอาทีหิ สตฺตหิปิ ปเทหิ ปาติโมกฺขสํวรสีเล ฐิตสฺส ภิกฺขุโน อิริยาปถวิหาโร กถิโตฯ ตตฺถ **อิริยตี**ติ จตุนฺนํ อิริยาปถานํ อญฺญตรสมงฺคิภาวโต อิริยติฯ เตหิ อิริยาปถจตุเกฺกหิ กายสกฏวตฺตเนน **วตฺตติ**ฯ เอกํ อิริยาปถทุกฺขํ อปเรน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺทิตฺวา จิรฏฺฐิติภาเวน สรีรรกฺขณโต **ปาเลติ**ฯ เอกสฺมึ อิริยาปเถ อสณฺฐหิตฺวา สพฺพอิริยาปเถ วตฺตนโต **ยเปติ**ฯ เตน เตน อิริยาปเถน ตถา ตถา กายสฺส ยาปนโต **ยาเปติ**ฯ จิรกาลวตฺตาปนโต **จรติ**ฯ อิริยาปเถน อิริยาปถํ วิจฺฉินฺทิตฺวา ชีวิตหรณโต **วิหรติ**ฯ

มิจฺฉาชีวปฏิเสธเกนาติ –

> ‘‘อิเธกโจฺจ เวฬุทาเนน วา ปตฺตทาเนน วา ปุปฺผ ผล สินานทนฺตกฏฺฐทาเนน วา จาฏุกมฺยตาย วา มุคฺคสูปฺยตาย วา ปาริภฏฺยตาย วา ชงฺฆเปสนิเกน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา พุทฺธปฏิกุเฏฺฐน มิจฺฉาอาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปติ, อยํ วุจฺจติ อนาจาโร’’ติ (วิภ. ๕๑๓) –

เอวํ วุตฺตอนาจารสงฺขาตมิจฺฉาชีวปฏิปเกฺขนฯ

น เวฬุทานาทินา อาจาเรนาติ –

> ‘‘อิเธกโจฺจ น เวฬุทาเนน น ปตฺต น ปุปฺผ น ผล น สินาน น ทนฺตกฏฺฐ น จาฏุกมฺยตาย น มุคฺคสูปฺยตาย น ปาริภฏฺยตาย น ชงฺฆเปสนิเกน น อญฺญตรญฺญตเรน พุทฺธปฏิกุเฏฺฐน มิจฺฉาอาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปติ, อยํ วุจฺจติ อาจาโร’’ติ (วิภ. ๕๑๓) –

เอวํ วุเตฺตน น เวฬุทานาทินา อาจาเรนฯ

เวสิยาทิอโคจรํ ปหายาติ –

> ‘‘อิเธกโจฺจ เวสิยโคจโร วา โหติ วิธว ถุลฺลกุมาริ ปณฺฑก ภิกฺขุนิ ปานาคารโคจโร วา, สํสฏฺฐ วิหรติ ราชูหิ ราชมหามตฺตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสาวเกหิ อนนุโลมิเกน สํสเคฺคน, ยานิ ปน ตานิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ อโนปานภูตานิ อโกฺกสกปริภาสกานิ อนตฺถกามานิ อหิตกามานิ อผาสุกกามานิ อโยคเกฺขมกามานิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ, ตถารูปานิ กุลานิ เสวติ ภชติ ปยิรุปาสติ, อยํ วุจฺจติ อโคจโร’’ติ (วิภ. ๕๑๔) –

เอวมาคตํ เวสิยาทิอโคจรํ ปหายฯ

สทฺธาสมฺปนฺนกุลาทินาติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน อุปนิสฺสยโคจราทิํ สงฺคณฺหาติฯ ติวิโธ หิ โคจโร อุปนิสฺสยโคจโร อารกฺขโคจโร อุปนิพนฺธโคจโรติฯ กตโม อุปนิสฺสยโคจโร? ทสกถาวตฺถุคุณสมนฺนาคโต กลฺยาณมิโตฺต, ยํ นิสฺสาย อสฺตํ สุณาติ, สุตํ ปริโยทเปติ, กงฺขํ วิตรติ, ทิฎฺฐิํ อุชุํ กโรติ, จิตฺตํ ปสาเทติฯ ยสฺส วา ปน อนุสิกฺขมาโน สทฺธาย วฑฺฒติ, สีเลน สุเตน จาเคน ปญฺญาย วฑฺฒติ, อยํ **อุปนิสฺสยโคจโร**ฯ กตโม อารกฺขโคจโร? อิธ ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิโฏฺฐ วีถิํ ปฏิปโนฺน โอกฺขิตฺตจกฺขุ ยุคมตฺตทสฺสาวี สํวุโต คจฺฉติ, น หตฺถิํ โอโลเกโนฺต, น อสฺสํ, น รถํ, น ปตฺติํ, น อิตฺถิํ, น ปุริสํ โอโลเกโนฺต, น อุทฺธํ โอโลเกโนฺต, น อโธ โอโลเกโนฺต, น ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติ, อยํ **อารกฺขโคจโร**ฯ กตโม อุปนิพนฺธโคจโร? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, ยตฺถ จิตฺตํ อุปนิพนฺธติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา ‘‘โก จ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน โคจโร สโก เปตฺติโก วิสโย? ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’’ติ (สํ. นิ. ๕.๓๗๒), อยํ **อุปนิพนฺธโคจโร**ฯ อิติ อยํ ติวิโธ โคจโร อิธ **อาทิ**-สเทฺทน สงฺคหิโตติ ทฎฺฐโพฺพฯ

อปฺปมตฺตเกสุ วเชฺชสูติ อสญฺจิจฺจ อาปนฺนเสขิยอกุสลจิตฺตุปฺปาทาทิเภเทสุ วเชฺชสุฯ **ภยโต ทสฺสนสีโล**ติ ปรมาณุมตฺตํ วชฺชํ อฎฺฐสฎฺฐิโยชนสตสหสฺสุเพฺพธสิเนรุปพฺพตสทิสํ กตฺวา ทสฺสนสภาโว, สพฺพลหุกํ วา ทุพฺภาสิตมตฺตํ ปาราชิกสทิสํ กตฺวา ทสฺสนสภาโวฯ **สมฺมา อาทายา**ติ สมฺมเทว สกฺกจฺจํ สพฺพโส วา อาทิยิตฺวาฯ

วฎฺฎทุกฺขนิสฺสรณตฺถิเกหิ โสตพฺพโต **สุตํ,** ปริยตฺติธโมฺมฯ ตํ ธาเรตีติ **สุตธโร,** สุตสฺส อาธารภูโตฯ ยสฺส หิ อิโต คหิตํ เอโตฺต ปลายติ, ฉิทฺทฆเฏ อุทกํ วิย น ติฎฺฐติ, ปริสมเชฺฌ เอกํ สุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถตุํ วา วาเจตุํ วา น สโกฺกติ, อยํ น สุตธโร นามฯ ยสฺส ปน อุคฺคหิตํ พุทฺธวจนํ อุคฺคหิตกาลสทิสเมว โหติ, ทสปิ วีสติปิ วสฺสานิ สชฺฌายํ อกโรนฺตสฺส น นสฺสติ, อยํ สุตธโร นามฯ เตเนวาห **‘‘ยทสฺส ต’’**นฺติอาทิฯ เอกปทมฺปิ เอกกฺขรมฺปิ อวินฎฺฐํ หุตฺวา สนฺนิจิยตีติ สนฺนิจโย, สุตํ สนฺนิจโย เอตสฺมินฺติ **สุตสนฺนิจโย**ติ อาห **‘‘สุตํ สนฺนิจิตํ อสฺมินฺติ สุตสนฺนิจโย’’**ติฯ ยสฺส หิ สุตํ หทยมญฺชุสายํ สนฺนิจิตํ สิลาย เลขา วิย สุวณฺณฆเฏ ปกฺขิตฺตา สีหวสา วิย จ สาธุ ติฎฺฐติ, อยํ สุตสนฺนิจโย นามฯ เตนาห **‘‘เอเตน...เป.... อวินาสํ ทเสฺสตี’’**ติฯ

ธาตาติ ปคุณา วาจุคฺคตาฯ เอกสฺส หิ อุคฺคหิตพุทฺธวจนํ นิจฺจกาลิกํ น โหติ, ‘‘อสุกสุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถหี’’ติ วุเตฺต ‘‘สชฺฌายิตฺวา อเญฺญหิ สํสนฺทิตฺวา ปริปุจฺฉาวเสน อตฺถํ โอคาหิตฺวา ชานิสฺสามี’’ติ วทติฯ เอกสฺส ปคุณํ ปพนฺธวิเจฺฉทาภาวโต คงฺคาโสตสทิสํ ภวงฺคโสตสทิสญฺจ อกิตฺติมํ สุขปฺปวตฺติ โหติ, ‘‘อสุกสุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถหี’’ติ วุเตฺต อุทฺธริตฺวา ตเมว กเถติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘ธาตา’’**ติฯ **วาจาย ปคุณา กตา**ติ สุตฺตทสกวคฺคทสกปณฺณาสทสกวเสน วาจาย สชฺฌายิตา, ทส สุตฺตานิ คตานิ, ทส วคฺคานิ คตานีติอาทินา สลฺลเกฺขตฺวา วาจาย สชฺฌายิตาติ อโตฺถฯ สุเตฺตกเทสสฺส หิ สุตฺตมตฺตสฺส จ วจสา ปริจโย

อิธ นาธิเปฺปโต, อถ โข วคฺคาทิวเสเนวฯ **มนสา อนุเปกฺขิตา**ติ มนสา อนุ อนุ เปกฺขิตา, ภาคโส นิชฺฌายิตา จินฺติตาติ อโตฺถฯ **อาวชฺชนฺตสฺสา**ติ วาจาย สชฺฌายิตํ พุทฺธวจนํ มนสา จิเนฺตนฺตสฺสฯ **สุฏฺฐุ ปฏิวิทฺธา**ติ นิชฺชฏํ นิคฺคุมฺพํ กตฺวา สุฏฺฐุ ยาถาวโต ปฏิวิทฺธาฯ

เทฺว มาติกาติ ภิกฺขุมาติกา ภิกฺขุนีมาติกา จฯ **วาจุคฺคตา**ติ ปุริมเสฺสว เววจนํฯ **ติโสฺส อนุโมทนา**ติ สงฺฆภเตฺต ทานานิสํสปฏิสํยุตฺตอนุโมทนา, วิหาราทิมงฺคเล มงฺคลสุตฺตาทิ อนุโมทนา, มตกภตฺตาทิอวมงฺคเล ติโรกุฏฺฏาทิอนุโมทนาติ อิมา ติโสฺส อนุโมทนา ฯ **กมฺมากมฺมวินิจฺฉโย**ติ ปริวาราวสาเน กมฺมวเคฺค วุตฺตวินิจฺฉโยฯ ‘‘วิปสฺสนาวเสน อุคฺคณฺหเนฺตน จตุธาตุววตฺถานมุเขน อุคฺคเหตพฺพ’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ จตูสุ ทิสาสุ อปฺปฏิหตตฺตา จตโสฺส ทิสา เอตสฺสาติ จตุทฺทิโส, จตุทฺทิโสเยว **จาตุทฺทิโส,** จตโสฺส วา ทิสา อรหติ, จตูสุ วา ทิสาสุ สาธูติ **จาตุทฺทิโส**ฯ

อภิวินเยติ สกเล วินยปิฏเกฯ **วิเนตุ**นฺติ สิกฺขาเปตุํฯ **‘‘เทฺว วิภงฺคา ปคุณา วาจุคฺคตา กาตพฺพา**ติ อิทํ ปริปุจฺฉาวเสน อุคฺคหณมฺปิ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ เอกสฺส ปมฺมุฏฺฐํ, อิตรสฺส ปคุณํ โหตีติ อาห **‘‘ตีหิ ชเนหิ สทฺธิํ ปริวตฺตนกฺขมา กาตพฺพา’’**ติฯ **อภิธมฺเม**ติ นามรูปปริเจฺฉเทฯ **เหฏฺฐิมา วา ตโย วคฺคา**ติ มหาวคฺคโต เหฏฺฐา สคาถกวโคฺค นิทานวโคฺค ขนฺธกวโคฺคติ อิเม ตโย วคฺคาฯ ‘‘ธมฺมปทมฺปิ สห วตฺถุนา อุคฺคเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ **มหาปจฺจริยํ** วุตฺตตฺตา ชาตกภาณเกน สาฏฺฐกถํ ชาตกํ อุคฺคเหตฺวาปิ ธมฺมปทมฺปิ สห วตฺถุนา อุคฺคเหตพฺพเมวฯ

กลฺยาณา สุนฺทรา ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนา วาจา อสฺสาติ **กลฺยาณวาโจ**ฯ เตนาห **‘‘สิถิลธนิตาทีนํ...เป.... วาจาย สมนฺนาคโต’’**ติฯ ตตฺถ **ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนายา**ติ ฐานกรณสมฺปตฺติยา สิกฺขาสมฺปตฺติยา จ กตฺถจิปิ อนูนตาย ปริมณฺฑลปทานิ พฺยญฺชนานิ อกฺขรานิ เอติสฺสาติ ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนา, ปทเมว วา อตฺถสฺส พฺยญฺชนโต **ปทพฺยญฺชนํ,** ตํ อกฺขรปาริปูริํ กตฺวา สิถิลธนิตาทิทสวิธํ พฺยญฺชนพุทฺธิํ อปริหาเปตฺวา วุตฺตํ **ปริมณฺฑลํ** นาม โหติฯ อกฺขรปาริปูริยา หิ ปทพฺยญฺชนสฺส ปริมณฺฑลตาฯ เตน วุตฺตํ **‘‘สิถิลธนิตาทีนํ ยถาวิธานวจเนนา’’**ติ, ปริมณฺฑลํ ปทพฺยญฺชนํ เอติสฺสาติ **ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนา**ฯ อถ วา ปชฺชติ ญายติ อโตฺถ เอเตนาติ ปทํ, นามาทิฯ ยถาธิเปฺปตมตฺถํ พฺยเญฺชตีติ พฺยญฺชนํ, วากฺยํฯ เตสํ ปริปุณฺณตาย **ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนา**ฯ

อปิจ โย ภิกฺขุ ปริสติ ธมฺมํ เทเสโนฺต สุตฺตํ วา ชาตกํ วา นิกฺขิปิตฺวา อญฺญํ อุปารมฺภกรํ สุตฺตํ อาหรติ, ตสฺส อุปมํ กเถติ, ตทตฺถํ โอตาเรติ, เอวํ อิทํ คเหตฺวา เอตฺถ ขิปโนฺต เอกปเสฺสเนว ปริหรโนฺต กาลํ ญตฺวา วุฏฺฐหติ, นิกฺขิตฺตสุตฺตํ ปน นิกฺขิตฺตมตฺตเมว โหติ, ตสฺส กถา อปริมณฺฑลา นาม โหติ อตฺถสฺส อปริปุณฺณภาวโตฯ โย ปน สุตฺตํ วา ชาตกํ วา นิกฺขิปิตฺวา พหิ เอกปทมฺปิ อคนฺตฺวา ยถานิกฺขิตฺตสฺส สุตฺตสฺส อตฺถสํวณฺณนาวเสเนว สุตฺตนฺตรมฺปิ อาเนโนฺต ปาฬิยา อนุสนฺธิญฺจ ปุพฺพาปรญฺจ อเปกฺขโนฺต อาจริเยหิ ทินฺนนเย ฐตฺวา ตุลิกาย ปริจฺฉินฺทโนฺต วิย ตํ ตํ อตฺถํ สุววตฺถิตํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต คมฺภีรมาติกาย อุทกํ เปเสโนฺต วิย คมฺภีรมตฺถํ คเมโนฺต วคฺคิหาริคติยา ปเท ปทํ โกเฏฺฏโนฺต สินฺธวาชานีโย วิย เอกํเยว ปทํ อเนเกหิ ปริยาเยหิ ปุนปฺปุนํ สํวณฺณโนฺต คจฺฉติ, ตสฺส กถา ปริมณฺฑลา นาม โหติ ธมฺมโต อตฺถโต อนุสนฺธิโต ปุพฺพาปรโต อาจริยุคฺคหโตติ สพฺพโส ปริปุณฺณภาวโตฯ เอวรูปมฺปิ กถํ สนฺธาย **‘‘ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนายา’’**ติ วุตฺตํฯ

คุณปริปุณฺณภาเวน ปุเร ภวาติ **โปรี,** ตสฺส ภิกฺขุโน เตเนตํ ภาสิตพฺพํ อตฺถสฺส คุณปริปุณฺณภาเวน ปุเร ปุณฺณภาเว ภวาติ อโตฺถฯ ปุเร วา ภวตฺตา โปริยา นาคริกิตฺถิยา สุขุมาลตฺตเนน สทิสาติ **โปรี,** ปุเร สํวฑฺฒนารี วิย สุกุมาราติ อโตฺถฯ ปุรสฺส เอสาติปิ **โปรี, ปุรสฺส เอสา**ติ นครวาสีนํ กถาติ อโตฺถฯ นครวาสิโน หิ ยุตฺตกถา โหนฺติ ปิติมตฺตํ ''ปิตา''ติ, ภาติมตฺตํ ''ภาตา''ติ วทนฺติฯ เอวรูปี หิ กถา พหุโน ชนสฺส กนฺตา โหติ มนาปา, ตาย โปริยาฯ

วิสฺสฎฺฐายาติ ปิตฺตเสมฺหาทีหิ อปลิพุทฺธาย สนฺทิฎฺฐวิลมฺพิตาทิโทสรหิตายฯ อถ วา นาติสีฆํ นาติสณิกํ นิรนฺตรํ เอกรสญฺจ กตฺวา ปริสาย อชฺฌาสยานุรูปํ ธมฺมํ กเถนฺตสฺส วาจา วิสฺสฎฺฐา นามฯ โย หิ ภิกฺขุ ธมฺมํ กเถโนฺต สุตฺตํ วา ชาตกํ วา อารภิตฺวา อารทฺธกาลโต ปฎฺฐาย ตุริตตุริโต อรณึ มเนฺถโนฺต วิย อุณฺหขาทนียํ ขาทโนฺต วิย ปาฬิยา อนุสนฺธิปุพฺพาปเรสุ คหิตํ คหิตเมว, อคฺคหิตํ อคฺคหิตเมว กตฺวา ปุราณปณฺณนฺตเรสุ จรมานํ โคธํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย ตตฺถ ตตฺถ ปหรโนฺต โอสาเปตฺวา อุฎฺฐาย คจฺฉติ ฯ ปุราณปณฺณนฺตเรสุ หิ ปริปาติยมานา โคธา กทาจิ ทิสฺสติ กทาจิ น ทิสฺสติ, เอวเมกจฺจสฺส อตฺถวณฺณนา กตฺถจิ ทิสฺสติ กตฺถจิ น ทิสฺสติฯ โยปิ ธมฺมํ กเถโนฺต กาเลน สีฆํ, กาเลน สณิกํ, กาเลน มนฺทํ, กาเลน มหาสทฺทํ, กาเลน ขุทฺทกสทฺทํ กโรติ, ยถา นิชฺฌามตณฺหิกเปตสฺส มุขโต นิจฺฉรณกอคฺคิ กาเลน ชลติ กาเลน นิพฺพายติ, เอวํ เปตธมฺมกถิโก นาม โหติ, ปริสาย อุฎฺฐาตุกามาย ปุน อารภติฯ โยปิ กเถโนฺต ตตฺถ ตตฺถ วิตฺถายติ, อปฺปฎิภานตาย อาปชฺชติ, เกนจิ โรเคน นิตฺถุนโนฺต วิย กนฺทโนฺต วิย กเถติ, อิเมสํ สเพฺพสมฺปิ กถา วิสฺสฎฺฐา นาม น โหติ สุเขน อปฺปวตฺตภาวโตฯ โย ปน สุตฺตํ อาหริตฺวา อาจริเยหิ ทินฺนนเย ฐิโต อาจริยุคฺคหํ อมุญฺจโนฺต ยถา จ อาจริยา ตํ ตํ สุตฺตํ สํวเณฺณสุํ, เตเนว นเยน สํวเณฺณโนฺต นาติสีฆํ นาติสณิกนฺติอาทินา วุตฺตนเยน กถาปพนฺธํ อวิจฺฉินฺนํ กตฺวา นทีโสโต วิย ปวเตฺตติ, อากาสคงฺคาโต ภสฺสมานอุทกํ วิย นิรนฺตรกถํ ปวเตฺตติ, ตสฺส กถา วิสฺสฎฺฐา นาม โหติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ''วิสฺสฎฺฐายา''ติฯ

อเนลคฬายาติ เอลคฬวิรหิตายฯ กสฺสจิ หิ กเถนฺตสฺส เอลํ คฬติ, ลาลา ปคฺฆรติ, เขฬผุสิตานิ วา นิกฺขมนฺติ, ตสฺส วาจา เอลคฬา นาม โหติ, ตพฺพิปรีตายาติ อโตฺถฯ **อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา**ติ อาทิมชฺฌปริโยสานํ ปากฎํ กตฺวา ภาสิตตฺถสฺส วิญฺญาปนสมตฺถาย อตฺถญาปเน สาธนายฯ

วาจาว กรณนฺติ วากฺกรณํ, อุทาหารโฆโสฯ กลฺยาณํ มธุรํ วากฺกรณํ อสฺสาติ **กลฺยาณวากฺกรโณ**ฯ เตเนวาห **"มธุรสฺสโร"**ติฯ **หีเฬตี**ติ อวชานาติฯ มาตุคาโมติ สมฺพโนฺธฯ มนํ อปายติ วเฑฺฒตีติ **มนาโป**ฯ เตนาห **"มนวฑฺฒนโก"**ติฯ **วฎฺฎภเยน ตเชฺชตฺวา**ติ โยพฺพนมทาทิมตฺตา ภิกฺขุนิโย สํสารภเยน ตาเสตฺวาฯ **คิหิกาเล**ติ อตฺตโน คิหิกาเลฯ ภิกฺขุนิยา เมถุเนน ภิกฺขุนีทูสโก โหตีติ ภิกฺขุนิยา กายสํสคฺคเมว วทติฯ สิกฺขมานาสามเณรีสุ ปน เมถุเนนปิ ภิกฺขุนีทูสโก น โหตีติ อาห **"สิกฺขมานาสามเณรีสุ เมถุนธมฺม"**นฺติฯ ''กาสายวตฺถวสนายา''ติ วจนโต ทุสฺสีลาสุ ภิกฺขุนีสิกฺขมานาสามเณรีสุ ครุธมฺมํ อชฺฌาปนฺนปุโพฺพ ปฎิกฺขิโตฺตเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ ตสฺสา ภิกฺขุนิยา อภาเวปิ ยา ยา ตสฺสา วจนํ อโสฺสสุํ, ตา ตา ตเถว มญฺญนฺตีติ อาห **"มาตุคาโม หี"**ติอาทิฯ

อิทานิ อฎฺฐ องฺคานิ สโมธาเนตฺวา ทเสฺสตุํ **"เอตฺถ จา"**ติอาทิ อารทฺธํฯ อิเมหิ ปน อฎฺฐหเงฺคหิ อสมนฺนาคตํ ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน สมฺมเนฺนโนฺต ทุกฺกฎํ อาปชฺชติ, ภิกฺขุ ปน สมฺมโตเยว โหติฯ

๑๔๘. **ครุเกหี**ติ ครุกาตเพฺพหิฯ **เอกโตอุปสมฺปนฺนายา**ติ อุปโยคเตฺถ ภุมฺมวจนํฯ ‘‘โอวทตี’’ติ วา อิมสฺส ‘‘วทตี’’ติ อเตฺถ สติ สมฺปทานวจนมฺปิ ยุชฺชติฯ ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นาม ปริวตฺตลิงฺคา วา ปญฺจสตสากิยานิโย วาฯ

๑๔๙. **อาสนํ ปญฺญเปตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘สเจ ภูมิ มนาปา โหติ, อาสนํ อปญฺญาเปตฺมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ ตีสฺปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **มาตุคาม**คฺคหเณน ภิกฺขุนีปิ สงฺคหิตาติ อาห **‘‘ธมฺมเทสนาปตฺติโมจนตฺถ’’**นฺติฯ สมฺมตสฺส ภิกฺขุโน สนฺติกํ ปาฏิปเท โอวาทตฺถาย สพฺพาหิ ภิกฺขุนีหิ อาคนฺตพฺพโต ‘‘สมคฺคาตฺถ ภคินิโย’’ติ อิมินา สพฺพาสํ อาคมนํ ปุจฺฉตีติ อาห **‘‘สพฺพา อาคตาตฺถา’’**ติฯ คิลานาสุ อนาคตาสุปิ คิลานานํ อนาคมนสฺส อนุญฺญาตตฺตา อาคนฺตุํ สมตฺถาหิ จ สพฺพาหิ อาคตตฺตา ‘‘สมคฺคามฺหยฺยา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **อโนฺตคาเม วา**ติอาทีสุ ยตฺถ ปญฺจ องฺคานิ ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา วนฺทิตุํ น สกฺกา โหติ, ตตฺถ ฐิตาย เอว กายํ ปุรโต นาเมตฺวา ‘‘วนฺทามิ อยฺยา’’ติ อญฺชลึ ปคฺคยฺห คนฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ **อนฺตรฆร**นฺติ กตฺถจิ นครทฺวารสฺส พหิอินฺทขีลโต ปฏฺฐาย อโนฺตคาโม วุจฺจติ, กตฺถจิ ฆรุมฺมารโต ปฏฺฐาย อโนฺตเคหํฯ อิธ ปน ‘‘อโนฺตคาเม วา’’ติ วิสุํ วุตฺตตฺตา ‘‘อนฺตรฆเร วา’’ติ อโนฺตเคหํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ยตฺถ กตฺถจี**ติ อโนฺตคามาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิฯ

วฏฺฏตีติ ‘‘วสถ อเยฺย, มยํ ภิกฺขู อาเนสฺสามา’’ติ วุตฺตวจนํ สทฺทหนฺตีหิ วสิตุํ วฏฺฏติฯ **น นิมนฺติตา หุตฺวา คนฺตุกามา**ติ มนุเสฺสหิ นิมนฺติตา หุตฺวา คนฺตุกามา น โหนฺตีติ อโตฺถ, ตเตฺถว วสฺสํ อุปคนฺตุกามา โหนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ยโต**ติ ภิกฺขุนุปสฺสยโตฯ **ยาจิตฺวา**ติ ‘‘ตุเมฺหหิ อานีตโอวาเทเนว มยมฺปิ วสิสฺสามา’’ติ ยาจิตฺวาฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ ภิกฺขุนุปสฺสเยฯ **อาคตานํ สนฺติเก โอวาเทน วสิตพฺพ**นฺติ ปจฺฉิมิกาย วสฺสํ วสิตพฺพํฯ **อภิกฺขุกาวาเส วสนฺติยา อาปตฺตี**ติ โจทนามุเขน สามญฺญโต อาปตฺติปฺปสงฺคํ วทติ, น ปน ตสฺสา อาปตฺติฯ **วสฺสเจฺฉทํ กตฺวา คจฺฉนฺติยาปิ อาปตฺตี**ติ วสฺสานุปคมมูลํ อาปตฺติํ วทติฯ อิตราย อาปตฺติยา อนาปตฺติการณสพฺภาวโต **‘‘สา รกฺขิตพฺพา’’**ติ วุตฺตํ, สา วสฺสานุปคมมูลา อาปตฺติ รกฺขิตพฺพาติ อโตฺถ, อภิกฺขุเกปิ อาวาเส อีทิสาสุ อาปทาสุ วสฺสํ อุปคนฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘อาปทาสุ หิ…เป…. อนาปตฺติ วุตฺตา’’**ติฯ อิตราย ปน อาปตฺติยา อนาปตฺติ, การเณ อสติ ปจฺฉิมิกายปิ วสฺสํ น อุปคนฺตพฺพํฯ สเนฺตสุ หิ ภิกฺขูสุ วสฺสํ อนุปคจฺฉนฺติยา อาปตฺติฯ **ตตฺถ คนฺตฺวา ปวาเรตพฺพ**นฺติ เอตฺถ อปวาเรนฺตีนํ อาปตฺติสมฺภวโตฯ สเจ ทูเรปิ ภิกฺขูนํ วสนฏฺฐานํ โหติ, สกฺกา จ โหติ นวมิยํ คนฺตฺวา ปวาเรตุํ, ตตฺถ คนฺตฺวา ปวาเรตพฺพํฯ สเจ ปน นวมิยํ นิกฺขมิตฺวา สมฺปาปุณิตุํ น สกฺกา โหติ, อคจฺฉนฺตีนํ อนาปตฺติฯ

อุโปสถสฺส ปุจฺฉนํ อุโปสถปุจฺฉา, สาเยว **ก**-ปฺปจฺจยํ รสฺสตฺตญฺจ กตฺวา **อุโปสถปุจฺฉก**นฺติ วุตฺตาติ อาห **‘‘อุโปสถปุจฺฉน’’**นฺติฯ **อุโปสโถ ปุจฺฉิตโพฺพ**ติ ‘‘กทา, อยฺย, อุโปสโถ’’ติ ปุจฺฉิตโพฺพฯ ภิกฺขุนาปิ ‘‘เสฺว, ภคินิ, อุโปสโถ’’ติ วตฺตพฺพํฯ ภิกฺขู กทาจิ เกนจิ การเณน ปนฺนรสิกํ วา จาตุทฺทสีอุโปสถํ, จาตุทฺทสิกํ วา ปนฺนรสีอุโปสถํ กโรนฺติ, ยสฺมิญฺจ ทิวเส ภิกฺขูหิ อุโปสโถ กโต, ตสฺมิํเยว ภิกฺขุนีหิปิ อุโปสโถ กาตโพฺพติ อธิปฺปาเยน **‘‘ปกฺขสฺส เตรสิยํเยว คนฺตฺวา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ เอวํ ปุจฺฉิเตน ภิกฺขุนา สเจ จาตุทฺทสิยํ อุโปสถํ กโรนฺติ, ‘‘จาตุทฺทสิโก ภคินี’’ติ วตฺตพฺพํฯ สเจ ปน ปนฺนรสิยํ กโรนฺติ, ‘‘ปนฺนรสิโก ภคินี’’ติ อาจิกฺขิตพฺพํฯ **โอวาทตฺถายา**ติ โอวาทยาจนตฺถายฯ **ปาฏิปททิวสโต ปน ปฏฺฐาย ธมฺมสวนตฺถาย คนฺตพฺพ**นฺติ ปาฏิปททิวเส โอวาทคฺคหณตฺถาย ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย อนฺตรนฺตรา ธมฺมสวนตฺถาย คนฺตพฺพํฯ โอวาทคฺคหณมฺปิ หิ ‘‘ธมฺมสวนเมวา’’ติ อเภเทน วุตฺตํฯ **นิรนฺตรํ วิหารํ อุปสงฺกมิํสู**ติ เยภุเยฺยน อุปสงฺกมนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วุตฺตเณฺหต**นฺติอาทินา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชิสฺ

สามาติ สพฺพาสํเยว ภิกฺขุนีนํ อุปสงฺกมนทีปนตฺถํ ปาฬิ นิทสฺสิตาฯ **โอวาทํ คจฺฉตี**ติ โอวาทํ ยาจิตุํ คจฺฉติฯ **เทฺว ติโสฺส**ติ ทฺวีหิ ตีหิฯ กรณเตฺถ เจตํ ปจฺจตฺตวจนํฯ

ปาสาทิเกนาติ ปสาทชนเกน นิโทฺทเสน กายกมฺมาทินาฯ **สมฺปาเทตู**ติ ติวิธํ สิกฺขํ สมฺปาเทตุฯ สเจ ปาติโมกฺขุเทฺทสกํเยว ทิสฺวา ตาหิ ภิกฺขุนีหิ โอวาโท ยาจิโต ภเวยฺย, เตน กิํ กาตพฺพนฺติ? อุโปสถเคฺค สนฺนิปติเต ภิกฺขุสเงฺฆ ปุพฺพกิจฺจวเสน ''อตฺถิ กาจิ ภิกฺขุนิโย โอวาทํ ยาจมานา''ติ ปุจฺฉิยมาเน ''เอวํ วเทหี''ติ โอวาทปฏิคฺคาหเกน วตฺตพฺพวจนํ อเญฺญน ภิกฺขุนา กถาเปตฺวา ปาติโมกฺขุเทฺทสเกน วตฺตพฺพวจนํ อตฺตนา วตฺวา ปุน สยเมว คนฺตฺวา ภิกฺขุนีนํ อาโรเจตพฺพํ, อเญฺญน วา ภิกฺขุนา ตสฺมิํ ทิวเส ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสาเปตพฺพํฯ **เอตํ วุตฺตน**ฺติ ''ตาหี''ติ เอตํ พหุวจนํ วุตฺตํฯ

เอกา ภิกฺขุนี วาติ อิทํ พหูหิ ภิกฺขุนุปสฺสเยหิ เอกาย เอว ภิกฺขุนิยา สาสนปฏิคฺคหณํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน ทุติยิกาย อภาวํ สนฺธายฯ **พหูหิ ภิกฺขุนุปสฺสเยหี**ติ อนฺตรามเคฺค วา ตสฺมิํเยว วา คาเม พหูหิ ภิกฺขุนุปสฺสเยหิฯ ''ภิกฺขุนิสโงฺฆ จ อยฺย ภิกฺขุนิโย จ ภิกฺขุนี จา''ติ อิมินา นานาอุปสฺสเยหิ สาสนํ คเหตฺวา อาคตภิกฺขุนิยา วตฺตพฺพวจนํ ทเสฺสติฯ อิทญฺจ เอเกน ปกาเรน มุขมตฺตนิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, ตสฺมิํ ตสฺมิํ ปน ภิกฺขุนุปสฺสเย ภิกฺขุนีนํ ปมาณํ สลฺลเกฺขตฺวา ตทนุรูเปน นเยน วตฺตพฺพํฯ **ภิกฺขุสงฺฆสฺส อยฺยานํ อยฺยสฺสา**ติ อิทํ สงฺขิปิตฺวา วุตฺตํฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสเกนปีติ อิทํ สงฺฆุโปสถวเสเนว ทสฺสิตํฯ ยตฺถ ปน ติณฺณํ ทฺวินฺนํ วา วสนฏฺฐาเน ปาติโมกฺขุเทฺทโส นตฺถิ, ตตฺถาปิ ญตฺติฐปนเกน อิตเรน วา ภิกฺขุนา อิมินาว นเยน วตฺตพฺพํฯ เอกปุคฺคเลนปิ อุโปสถทิวเส โอวาทยาจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปาฏิปเท อาคตานํ ภิกฺขุนีนํ ''นตฺถิ โกจี''ติอาทิ วตฺตพฺพเมวฯ สเจ สยเมว, ''สมฺมโต อห''นฺติ วตฺตพฺพํฯ อิมํ วิธิํ อชานโนฺต อิธ พาโลติ อธิเปฺปโตฯ

๑๕๐. อธมฺมกเมฺม อธมฺมกมฺมสญฺญี วคฺคํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ วคฺคสญฺญี โอวทติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสาติอาทีสุ วิชฺชมาเนสุปิ วคฺคาทิภาวนิมิเตฺตสุ ทุกฺกเฏสุ อธมฺมกมฺมมูลกํ ปาจิตฺติยเมว ปาฬิยํ สพฺพตฺถ วุตฺตนฺติ อาห **''อธมฺมกเมฺม ทฺวินฺนํ นวกานํ วเสน อฏฺฐารส ปาจิตฺติยานี''**ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อสมฺมตตา, ภิกฺขุนิยา ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, โอวาทวเสน อฏฺฐครุธมฺมภณนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

โอวาทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๕๓. ทุติเย **กุสลานํ ธมฺมานํ สาตจฺจกิริยายา**ติ ปุพฺพภาคปฺปฏิปตฺติวเสน วุตฺตํฯ **มุนาตี**ติ ชานาติฯ **เตน ญาเณนา**ติ เตน อรหตฺตผลปญฺญาสงฺขาเตน ญาเณนฯ **ปเถสู**ติ อุปายมเคฺคสุฯ อรหโต ปรินิฏฺฐิตสิกฺขตฺตา อาห **''อิทญฺจ...เป.... วุตฺต''**นฺติฯ อถ วา ''อปฺปมชฺชโต สิกฺขโต''ติ อิเมสํ ปทานํ เหตุอตฺถตา ทฏฺฐพฺพา, ตสฺมา อปฺปมชฺชนเหตุ สิกฺขนเหตุ จ อธิเจตโสติ อโตฺถฯ **โสกา**ติ จิตฺตสนฺตาปาฯ เอตฺถ จ **อธิเจตโส**ติ อิมินา อธิจิตฺตสิกฺขา, **อปฺปมชฺชโต**ติ อิมินา อธิสีลสิกฺขา, **มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต**ติ เอเตหิ อธิปญฺญาสิกฺขา, **มุนิโน**ติ วา เอเตน อธิปญฺญาสิกฺขา, **โมนปเถสุ สิกฺขโต**ติ เอเตน ตาสํ โลกุตฺตรสิกฺขานํ ปุพฺพภาคปฺปฏิปทา, **โสกา น ภวนฺตี**ติอาทีหิ สิกฺขาปาริปูริยา อานิสํสา ปกาสิตาติ เวทิตพฺพํฯ

โกกนุทนฺติ ปทุมวิเสสนํ ยถา ‘‘โกกาสย’’นฺติ, ตํ กิร พหุปตฺตํ วณฺณสมฺปนฺนํ อติวิย สุคนฺธญฺจ โหติฯ ‘‘โกกนุทํ นาม เสตปทุม’’นฺติปิ วทนฺติฯ **ปาโต**ติ ปเควฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ยถา โกกนุทสงฺขาตํ ปทุมํ ปาโต สูริยุคฺคมนเวลายํ ผุลฺลํ วิกสิตํ อวีตคนฺธํ สิยา วิโรจมานํ, เอวํ สรีรคเนฺธน คุณคเนฺธน จ สุคนฺธํ สรทกาเล อนฺตลิเกฺข อาทิจฺจมิว อตฺตโน เตชสา ตปนฺตํ อเงฺคหิ นิจฺฉรณชุติตาย องฺคีรสํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสาติฯ

อภโพฺพติ ปฏิปตฺติสารมิทํ สาสนํ, ปฏิปตฺติ จ ปริยตฺติมูลิกา, ตฺวญฺจ ปริยตฺตึ อุคฺคเหตุํ อสมโตฺถ, ตสฺมา อภโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ **สุทฺธํ ปิโลติกขณฺฑ**นฺติ อิทฺธิยา อภิสงฺขตํ ปริสุทฺธํ โจฬขณฺฑํฯ ตทา กิร ภควา ‘‘น สชฺฌายํ กาตุํ อสโกฺกโนฺต มม สาสเน อภโพฺพ นาม โหติ, มา โสจิ ภิกฺขู’’ติ ตํ พาหายํ คเหตฺวา วิหารํ ปวิสิตฺวา อิทฺธิยา ปิโลติกขณฺฑํ อภินิมฺมินิตฺวา ‘‘หนฺท, ภิกฺขุ, อิมํ ปริมชฺชโนฺต ‘รโชหรณํ รโชหรณ’นฺติ ปุนปฺปุนํ สชฺฌายํ กโรหี’’ติ วตฺวา อทาสิ ตตฺถ ปุเพฺพกตาธิการตฺตาฯ

โส กิร ปุเพฺพ ราชา หุตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต นลาฏโต เสเท มุจฺจเนฺต ปริสุเทฺธน สาฏเกน นลาฏํ ปุญฺฉิ, สาฏโก กิลิโฏฺฐ อโหสิ ฯ โส ‘‘อิมํ สรีรํ นิสฺสาย เอวรูโป ปริสุทฺธสาฏโก ปกตึ ชหิตฺวา กิลิโฏฺฐ ชาโต, อนิจฺจา วต สงฺขารา’’ติ อนิจฺจสญฺญํ ปฏิลภติ, เตน การเณนสฺส รโชหรณเมว ปจฺจโย ชาโตฯ รชํ หรตีติ **รโชหรณํฯ สํเวคํ ปฏิลภิตฺวา**ติ อสุภสญฺญํ อนิจฺจสญฺญญฺจ อุปฏฺฐเปเนฺต สํเวคํ ปฏิลภิตฺวาฯ โส หิ โยนิโส อุมฺมชฺชโนฺต ‘‘ปริสุทฺธํ วตฺถํ, นเตฺถตฺถ โทโส, อตฺตภาวสฺส ปนายํ โทโส’’ติ อสุภสญฺญํ อนิจฺจสญฺญญฺจ ปฏิลภิตฺวา นามรูปปริคฺคหาทินา ปญฺจสุ ขเนฺธสุ ญาณํ โอตาเรตฺวา กลาปสมฺมสนาทิกฺกเมน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อุทยพฺพยญาณาทิปฏิปาฏิยา วิปสฺสนํ อนุโลมโคตฺรภุสมีปํ ปาเปสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘วิปสฺสนํ อารภี**’’ติฯ **โอภาสคาถํ อภาสี**ติ โอภาสวิสฺสชฺชนปุพฺพกภาสิตคาถา โอภาสคาถา, ตํ อภาสีติ อโตฺถฯ

เอตฺถ จ ‘‘อธิเจตโสติ อิมํ โอภาสคาถํ อภาสี’’ติ อิเธว วุตฺตํฯ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๓๘๖) ปน **ธมฺมปทฏฺฐกถายํ** (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.จูฬปนฺถกเตฺถรวตฺถุ) **เถรคาถาสํวณฺณนายญฺจ** (เถรคา. อฏฺฐ. ๒.๕๖๖) –

> ‘‘ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ;
> ราคเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา;
> วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนฯ
>
> ‘‘โทโส…เป.… สาสเนฯ
>
> ‘‘โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ;
> โมหเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
> เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ปณฺฑิตา;
> วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเนติฯ –

อิมา ติโสฺส โอภาสคาถา อภาสี’’ติ วุตฺตํฯ **อธิเจตโส**ติ จ อยํ จูฬปนฺถกเตฺถรสฺส อุทานคาถาติ อิมิสฺสาเยว ปาฬิยา อาคตํฯ เถรคาถายํ ปน จูฬปนฺถกเตฺถรสฺส อุทานคาถาสุ อยํ อนารุฬฺหา, ‘‘เอกุทานิยเตฺถรสฺส ปน อยํ อุทานคาถา’’ติ (เถรคา. อฏฺฐ. ๑.เอกุทานิยเตฺถรคาถา

วณฺณนา) ตตฺถ วุตฺตํฯ เอวํ สเนฺตปิ อิมิสฺสา ปาฬิยา อฏฺฐกถาย จ เอวมาคตตฺตา จูฬปนฺถก เตฺถรสฺสปิ อยํ อุทานคาถา โอภาสคาถาวเสน จ ภควตา ภาสิตาติ คเหตพฺพํฯ **อรหตฺตํ ปาปุณี**ติ อภิญฺญาปฏิสมฺภิทาปริวารํ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ **อภโพฺพ ตฺว**นฺติอาทิวจนโต อนุกมฺปาวเสน สทฺธิวิหาริกาทีนํ สงฺฆิกวิหารา นิกฺกฑฺฒาเปนฺตสฺส อนาปตฺติ วิย ทิสฺสติฯ อภโพฺพ หิ เถโร สญฺจิจฺจ ตํ กาตุํ, นิกฺกฑฺฒนสิกฺขาปเท วา อปญฺญตฺตตฺ เถเรน เอวํ กตนฺติ คเหตพฺพํฯ

๑๕๖. **โอวทนฺตสฺส ปาจิตฺติย**นฺติ อตฺถงฺคเต สูริเย ครุธมฺมหิ วา อเญฺญน วา ธมฺมเนว โอวทนฺตสฺส สมฺมตสฺสปิ ปาจิตฺติยํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อตฺถงฺคตสูริยตา, ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, โอวทนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อตฺถงฺคตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๒. ตติยํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสฺสยูปคมนํ, ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, สมยาภาโว, ครุธมฺมหิ โอวทนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ภิกฺขุนุปสฺสยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๖๔. จตุตฺเถ ‘‘อุปสมฺปนฺนํ…เป…. ภิกฺขุโนวาทก’’นฺติ อิเมสํ ‘‘มงฺกุกตฺตุกาโม’’ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ ‘‘อวณฺณํ กตฺตุกาโม อยสํ กตฺตุกาโม’’ติ อิเมสํ ปน วเสน ‘‘อุปสมฺปนฺน’’นฺติอาทีสุ ‘‘อุปสมฺปนฺนสฺสา’’ติ วิภตฺติวิปริณาโม กาตโพฺพติ อิมมตฺถํ สนฺธาย **‘‘อุชฺฌาปนเก วุตฺตนเยเนวโตฺถ เวทิตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘จีวรเหตุ โอวทตี’’ติอาทินา ภณนฺตสฺส เอเกกสฺมิํ วจเน นิฏฺฐิเต ปาจิตฺติยํ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อุปสมฺปนฺนํ สเงฺฆน อสมฺมต’’นฺติ ปาฬิวจนโต ‘‘สมฺมเตน วา สเงฺฆน วา ภารํ กตฺวา ฐปิโต’’ติ อฏฺฐกถาวจนโต จ อฏฺฐหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคโต สมฺมเตน วา วิปฺปวสิตุกาเมน ‘‘ยาวาหํ อาคมิสฺสามิ, ตาว เต ภาโร โหตู’’ติ ยาจิตฺวา ฐปิโต ตสฺสาภาวโต สเงฺฆน วา ตเถว ภารํ กตฺวา ฐปิโต อฏฺฐหิ ครุธมฺมหิ อเญฺญน วา ธเมฺมน โอวทิตุํ ลภตีติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา ‘‘โย ปน, ภิกฺขุ, อสมฺมโต ภิกฺขุนิโย โอวเทยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ อิทํ ปเคว ภารํ กตฺวา อฏฺฐปิตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ

๑๖๘. **อนาปตฺติ ปกติยา จีวรเหตุ…เป…. โอวทนฺตํ ภณตี**ติ เอตฺถ อามิสเหตุ โอวทนฺตํ ‘‘อามิสเหตุ โอวทตี’’ติ สญฺญาย เอวํ ภณนฺตสฺส อนาปตฺติ, ‘‘น อามิสเหตุ โอวทตี’’ติ สญฺญิโน ปน ทุกฺกฏํ, น อามิสเหตุ โอวทนฺตํ ปน ‘‘อามิสเหตุ โอวทตี’’ติ สญฺญาย ภณนฺตสฺสปิ อนาปตฺติ สจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, ธเมฺมน ลทฺธสมฺมุติตา, อนามิสนฺตรตา, อวณฺณกามตาย เอวํ ภณนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อามิสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๖๙. ปญฺจมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖. จีวรสิพฺพาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๗๕. ฉฏฺฐ สเจ สา ภิกฺขุนี ตํ จีวรํ อาทิโตว ปารุเปยฺย, อญฺญา ภิกฺขุนิโย ทิสฺวา อุชฺฌาเปยฺยุํ, ตโต มหาชโน ปสฺสิตุํ น ลภตีติ มญฺญมาโน **“ยถาสํหฏํ หริตฺวา นิกฺขิปิตุ วา”**ติอาทิมาหฯ

๑๗๖. **นีหรตี**ติ สกิํ นีหรติฯ เยปิ เตสํ นิสฺสิตกาติ สมฺพนฺโธฯ **กถินวตฺตนฺ**ติ ‘‘สพฺรหฺม จารีนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิติกตฺตพฺพตาวเสน สูจิกมฺมกรณํฯ **อาจริยุปชฺฌายานํ ทุกฺกฏนฺ**ติ อกปฺปิยสมาทานวเสน ทุกฺกฏํฯ **วเญฺจตฺวา**ติ ‘‘ตว ญาติกายา’’ติ อวตฺวา ‘‘เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา’’ติ เอตฺตกเมว วตฺวาฯ ‘‘เอกิสฺสา ภิกฺขุนิยา’’ติ สุตฺวา เต อญฺญาติกสญฺญิโน ภเวยฺยุนฺติ อาห **“อกปฺปิเย นิโยชิตตฺตา”**ติ ฯ ‘‘อิทํ เต มาตุ จีวร’’นฺติอาทีนิ อวตฺวาปิ ‘‘อิทํ จีวรํ สิเพฺพหี’’ติ สุทฺธจิเตฺตน สิพฺพาเปนฺตสฺสปิ อนาปตฺติฯ

๑๗๙. **อุปาหนตฺถวิกาทิ**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน ยํ จีวรํ นิวาเสตุํ วา ปารุปิตุํ วา น สกฺกา โหติ, ตมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา สนฺตกตา, นิวาสน ปารุปนูปคตา, วุตฺตนเยน สิพฺพนํ วา สิพฺพาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

จีวรสิพฺพาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สํวิทหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๑. สตฺตเม ‘‘ปจฺฉา คจฺฉนฺตีนํ โจรา อจฺฉินฺทิํสู’’ติ เอตฺถ ‘‘ปตฺตจีวร’’นฺติ ปาฐเสโสติ อาห **“ปจฺฉา คจฺฉนฺตีนํ ปตฺตจีวร”**นฺติฯ **ตา ภิกฺขุนิโย**ติ ปจฺฉา คจฺฉนฺติโย ภิกฺขุนิโยฯ ‘‘ปจฺฉา คจฺฉนฺตีน’’นฺติ จ วิภตฺติวิปริณาเมเนตฺถ สมฺพนฺธ เวทิตโพฺพฯ ปาฬิยํ ‘‘คจฺฉาม ภคินิ, คจฺฉาม อยฺยา’’ติ ภิกฺขุปุพฺพกํ สํวิธานํ วุตฺตํ, ‘‘คจฺฉาม อยฺย, คจฺฉาม ภคินี’’ติ ภิกฺขุนีปุพฺพกํฯ **เอกทฺธานมคฺค**นฺติ เอกํ อทฺธานสงฺขาตํ มคฺคํ, เอกโต วา อทฺธานมคฺคํฯ **หิโยฺย**ติ สุเวฯ **ปเร**ติ ตติยทิวเสฯ

๑๘๒-๑๘๓. **ทฺวิธา วุตฺตปฺปกาโร**ติ ปาทคมนวเสน ปกฺขคมนวเสน วาติ ทฺวิธา วุตฺตปฺปเภโท ฯ จตุนฺนํ มคฺคานํ สมฺพนฺธฏฺฐานํ **จตุกฺกํ,** ติณฺณํ มคฺคานํ สมฺพนฺธฏฺฐานํ **สิงฺฆาฏกํ**ฯ ‘‘คามนฺตเร คามนฺตเร’’ติ เอตฺถ อโญฺญ คาโม คามนฺตรนฺติ อาห **“นิกฺขมเน อนาปตฺติ…เป…. ภิกฺขุโน ปาจิตฺติย”**นฺติฯ ‘‘สํวิธายา’’ติ ปาฬิยํ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา **“เนว ปาฬิยา สเมตี”**ติ วุตฺตํ, ‘‘เอตฺถนฺตเร สํวิทหิเตปิ ภิกฺขุโน ทุกฺกฏ’’นฺติ วุตฺตตฺตา **“น เส สอฏฺฐกถาย สเมตี”**ติ วุตฺตํฯ **อทฺธโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺสา**ติ อสติ คาเม อทฺธโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺสฯ ยตฺถ หิ อทฺธโยชนพฺภนฺตเร อโญฺญ คาโม น โหติ, ตํ อิธ อคามกํ อรญฺญนฺติ อธิเปฺปตํ, อทฺธโยชนพฺภนฺตเร ปน คาเม สติ คามนฺตรคณนาย เอว อาปตฺติฯ

๑๘๕. **รฏฺฐเภเท**ติ รฏฺฐวิโลเปฯ **จกฺกสมารุฬฺหา**ติ อิริยาปถจกฺกํ สกฏจกฺกํ วา สมารุฬฺหาฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ทฺวินฺนมฺปิ สํวิทหิตฺวา มคฺคปฺปฏิปตฺติ , อวิสเงฺกตํ, สมยาภาโว, อนาปทา, คามนฺตโรกฺกมนํ วา อทฺธโยชนาติกฺกโม วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ เอกโตอุปสมฺปนฺนาทีหิ สทฺธิํ คจฺฉนฺตสฺส ปน มาตุคามสิกฺขาปเทน อาปตฺติฯ

สํวิทหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๘๘. อฎฺฐเม **โลกสฺสาทมิตฺตสนฺถววเสน กีฬาปุเรกฺขารา สํวิทหิตฺวา**ติ อยํ วิเสโส ‘‘เอวมิเม…เป…. ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ นาวาย กีฬนฺตี’’ติ อิมินา ‘‘อุทฺธํคามินึ วา อโธคามินึ วา’’ติ อิมินา จ สิโทฺธฯ

๑๘๙. นทิยา กุโต คามนฺตรนฺติ อาห **‘‘ยสฺสา นทิยา’’**ติอาทิฯ **‘‘ตสฺสา สคามกตีรปเสฺสน…เป…. อทฺธโยชนคณนายา**ติ เอเกกปเสฺสเนว คมนํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา ตาทิสิกาย นทิยา มเชฺฌน คจฺฉนฺตสฺส คามนฺตรคณนาย อทฺธโยชนคณนาย จ อาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ **สพฺพอฎฺฐกถาสู**ติอาทินา อตฺตนา วุตฺตเมวตฺถํ สมเตฺถติฯ ‘‘กีฬาปุเรกฺขารตาย ภิกฺขุนิยา สทฺธึ สํวิธาย นาวํ อภิรุหนฺตสฺส นทิยํเยว ปาจิตฺติยสฺส วุตฺตตฺตา วาปิสมุทฺทาทีสุ กีฬาปุเรกฺขารตาย ทุกฺกฎเมว, น ปาจิตฺติย’’นฺติ วทนฺติฯ ‘‘โลกสฺสาทมิตฺตสนฺถววเสน กีฬาปุเรกฺขารา สํวิทหิตฺวา’’ติ วจนโต เกจิ ‘‘อิมํ สิกฺขาปทํ อกุสลจิตฺตํ โลกวชฺช’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ กีฬาปุเรกฺขารตาย หิ อภิรุหิตฺวาปิ คามนฺตโรกฺกมเน อทฺธโยชนาติกฺกเม วา กุสลาพฺยากตจิตฺตสมงฺคีปิ หุตฺวา อาปตฺตึ อาปชฺชติ ฯ ยทิ หิ โส สํเวคํ ปฎิลภิตฺวา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกเรยฺย, นิทฺทํ วา โอกฺกเมยฺย, กมฺมฎฺฐานํ วา มนสิ กโรโนฺต คเจฺฉยฺย, กุโต ตสฺส อกุสลจิตฺตสมงฺคิตา, เยนิทํ สิกฺขาปทํ อกุสลจิตฺตํ โลกวชฺชนฺติ วุจฺจติ, ตสฺมา ปณฺณตฺติวชฺชํ ติจิตฺตนฺติ สิทฺธํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นาวาภิรุหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๔. นวเม **ปฎิยาทิต**นฺติ ภิกฺขูนํ อตฺถาย สมฺปาทิตํฯ **ญาตกา วา โหนฺติ ปวาริตา วา**ติ เอตฺถ สเจปิ ภิกฺขุโน อญฺญาตกา อปฺปวาริตา จ สิยุํ, ภิกฺขุนิยา ญาตกา ปวาริตา เจ, วฎฺฎติฯ

๑๙๗. ปาปภิกฺขูนํ ปกฺขุปเจฺฉทาย อิทํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา ปญฺจโภชเนเยว อาปตฺติ วุตฺตาฯ **ปญฺจ โภชนานิ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ อนาปตฺตี**ติ อิทํ ปน อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ วิญฺญตฺติยา อุปฺปนฺนํ ปริภุญฺชนฺตสฺส หิ อญฺญตฺถ วุตฺตนเยน ทุกฺกฎํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ภิกฺขุนิปริปาจิตภาโว, ชานนํ, คิหิสมารมฺภาภาโว, โอทนาทีนํ อญฺญตรตา, ตสฺส อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปริปาจิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๘. ทสเม **อุปนนฺทสฺส จตุตฺถสิกฺขาปเทนา**ติ อปฺปฎิจฺฉเนฺน มาตุคาเมน สทฺธึ รโหนิสชฺชสิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ กิญฺจาปิ ตํ อเจลกวเคฺค ปญฺจมสิกฺขาปทํ โหติ, อุปนนฺทเตฺถรํ อารพฺภ ปญฺญเตฺตสุ ปน จตุตฺถภาวโต ‘‘อุปนนฺทสฺส จตุตฺถสิกฺขาปเทนา’’ติ วุตฺตํฯ จตุตฺถสิกฺขาปทสฺส วตฺถุโต อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส วตฺถุโน ปฐมํ อุปฺปนฺนตฺตา อิทํ สิกฺขาปทํ ปฐมํ ปญฺญตฺตํฯ อิมินา จ สิกฺขาปเทน เกวลํ ภิกฺขุนิยา เอว รโหนิสชฺชาย อาปตฺติ ปญฺญตฺตา, อุปริ มาตุคาเมน สทฺธึ รโหนิสชฺชาย อาปตฺติ วิสุํ ปญฺญตฺตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ

รโหนิสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต ภิกฺขุนิวโคฺค ตติโยฯ

๔. โภชนวโคฺค

๑. อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๖. โภชนวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **อทฺธโยชนํ วา โยชนํ วา คนฺตุํ สโกฺกตีติ** เอตฺถ ตตฺตกํ คนฺตุํ สโกฺกนฺตสฺสปิ ตาวตกํ คนฺตฺวา อลทฺธภิกฺขสฺส อิโต ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ **อิเมสํเยว**ติ อิเมสํ ปาสณฺฑานํเยวฯ **เอตฺตกานนฺ**ติ อิมสฺมิํ ปาสเณฺฑ เอตฺตกานํฯ **เอกทิวสํ ภุญฺชิตพฺพนฺ**ติ เอกทิวสํ สกิํเยว ภุญฺชิตพฺพํฯ ‘‘เอกทิวสํ ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ วจนโต ปน เอกสฺมิํ ทิวเส ปุนปฺปุนํ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ น คเหตพฺพํฯ **ปุน อาทิโต ปฏฺฐาย ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี**ติ อิมินา ปฐมํ ภุตฺตฏฺฐาเนสุ ปุน เอกสฺมิมฺปิ ฐาเน ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ

๒๐๘. ‘‘**คจฺฉโนฺต วา อาคจฺฉโนฺต วา**ติ อิทํ อทฺธโยชนวเสน คเหตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ **อนฺตรามเคฺค คตฏฺฐาเน**ติ เอกเสฺสว สนฺตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘**อาคจฺฉเนฺตปิ เอเสว นโย**’’ติ สเงฺขเปน วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวโนฺต ‘‘**คนฺตฺวา ปจฺจาคจฺฉโนฺต**’’ติอาทิมาหฯ อาปตฺติฏฺฐาเนเยว ปุน ภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติ วตฺตพฺพาติ คมเน อาคมเน จ ปฐมํ โภชนํ อวตฺวา อนฺตรามเคฺค เอกทิวสํ คตฏฺฐาเน จ เอกทิวสนฺติ ปุนปฺปุนํ โภชนเมว ทสฺสิตํ, คมนทิวเส ปน อาคมนทิวเส จ ‘‘คมิสฺสามิ อาคมิสฺสามี’’ติ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ สุทฺธจิเตฺตน ปุนปฺปุนํ ภุญฺชนฺตสฺสปิ ปุนปฺปุนํ โภชเน อนาปตฺติฯ อญฺญสฺสตฺถาย อุทฺทิสิตฺวา ปญฺญตฺตํ ภิกฺขุโน คเหตุเมว น วฏฺฏตีติ อาห ‘‘**ภิกฺขูนํเยว อตฺถายา**’’ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อาวสถปิณฺฑตา, อคิลานตา, อนุวสิตฺวา โภชนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อาวสถปิณฺฑสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๐๙. ทุติเย **อภิมาเร**ติ อภิคนฺตฺวา ภควโต มารณตฺถาย นิโยชิเต ธนุทฺธเรฯ **คุฬฺหปฏิจฺฉโนฺน**ติ อปากโฏฯ **ปวิชฺฌี**ติ วิสฺสเชฺชสิฯ นนุ **ราชานมฺปิ มาราเปสี**ติ วจนโต อิทํ สิกฺขาปทํ อชาตสตฺตุโน กาเล ปญฺญตฺตนฺติ สิทฺธํ, เอวญฺจ สติ ปรโต อนุปญฺญตฺติยํ –

> ‘‘เตน โข ปน สมเยน รโญฺญ มาคธสฺส เสนิยสฺส พิมฺพิสารสฺส ญาติสาโลหิโต อาชีวเกสุ ปพฺพชิโต โหติฯ อถ โข โส อาชีวโก เยน ราชา มาคโธ เสนิโย พิมฺพิสาโร เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ มาคธํ เสนิยํ พิมฺพิสารํ เอตทโวจ…เป.… กุกฺกุจฺจายนฺตา นาธิวาเสนฺตี’’ติ –

อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ? โส กิร อาชีวโก ตํ ทานํ เทโนฺต พิมฺพิสารกาลโต ปฏฺฐาย อทาสิ, ปจฺฉา อชาตสตฺตุกาเล สิกฺขาปทปญฺญตฺติโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู กุกฺกุจฺจายนฺตา ตํ ทานํ น ปฏิคฺคณฺหิํสุ, ตสฺมา อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ วตฺถุ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘อถ โข โส อาชีวโก ภิกฺขูนํ สนฺติเก ทูตํ ปาเหสี’’ติ อิทญฺจ ตโต ปภุติ โส อาชีวโก อนฺตรนฺตรา ภิกฺขู นิมเนฺตตฺวา ทานํ เทโนฺต อชาตสตฺตุกาเล สิกฺขาปเท ปญฺญเตฺต ยํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ทูตํ ปาเหสิ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๒๑๕. อญฺญมญฺญวิสิฏฺฐตฺตา วิสทิสํ รชฺชํ วิรชฺชํ, ตโต อาคตา, ตตฺถ วา ชาตา, ภวาติ วา เวรชฺชา, เต เอว **เวรชฺชกา**ฯ เต ปน ยสฺมา โคตฺตจรณาทิวิภาเคน นานปฺปการา, ตสฺมา

วุตฺตํ **“นานาเวรชฺชเก”**ติฯ อฏฺฐกถายํ ปน **นานาวิเธหิ อญฺญรชฺเชหิ อาคเต**ติ รชฺชานํ เยว วเสน นานปฺปการตา วุตฺตาฯ

๒๑๗-๒๑๘. อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส วิญฺญตฺตึ กตฺวา ภุญฺชนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตตฺตา วิญฺญตฺติโต คณโภชนํ วตฺถุวเสเนว ปากฏนฺติ ตํ อวตฺวา “คณโภชนํ นาม ยตฺถ…เป…. นิมนฺติตา ภุญฺชนฺตี”ติ นิมนฺตนวเสเนว ปทภาชเน คณโภชนํ วุตฺตํฯ “กิญฺจิ ปน สิกฺขาปทํ วตฺถุอนนุรูปมฺปิ สิยาติ ปทภาชเน วุตฺตนเยน นิมนฺตนวเสเนว คณโภชนํ โหตีติ เกสญฺจิ อาสงฺกา ภเวยฺยา”ติ ตํนิวตฺตนตฺถํ **“ตํ ปเนตํ คณโภชนํ ทฺวีหากาเรหิ ปสวตี”**ติ วุตฺตํฯ **ปญฺจนฺนํ โภชนานํ นามํ คเหตฺวา**ติ เอตฺถ “โภชนํ คณฺหถาติ วุตฺเตปิ คณโภชนํ โหติเยวา”ติ วทนฺติฯ “เหฏฺฐา อทฺธานคมนวตฺถุสฺมึ นาวาภิรุหนวตฺถุสฺมิญฺจ ‘อิเธว, ภนฺเต, ภุญฺชถา’ติ วุตฺเต ยสฺมา กุกฺกุจฺจายนฺตา น ปฏิคฺคณฺหึสุ, ตสฺมา ‘ภุญฺชถา’ติ วุตฺเตปิ คณโภชนํ น โหติเยวา”ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ “ปญฺจนฺนํ โภชนานํ นามํ คเหตฺวา นิมนฺเตตี”ติ วุตฺตตฺตา ปน “โอทนํ ภุญฺชถา”ติ วา “ภตฺตํ ภุญฺชถา”ติ วา โภชนนามํ คเหตฺวาว วุตฺเต คณโภชนํ โหติ, น อญฺญถาฯ “อิเธว, ภนฺเต, ภุญฺชถา”ติ เอตฺถาปิ “โอทน”นฺติ วา “ภตฺต”นฺติ วา วตฺวาว เต เอวํ นิมนฺเตสุนฺติ คเหตพฺพํฯ คณวเสน วา นิมนฺติตตฺตา เต ภิกฺขู อปกตญฺญุตาย กุกฺกุจฺจายนฺตา น ปฏิคฺคณฺหึสูติ อยํ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

เอกโต คณฺหนฺตีติ เอตฺถ อญฺญมญฺญสฺส ทฺวาทสหตฺถํ อมุญฺจิตฺวา ฐิตา เอกโต คณฺหนฺติ นามาติ คเหตพฺพํฯ “อมฺหากํ จตุนฺนมฺปิ ภตฺตํ เทหีติ วา วิญฺญาเปยฺยุ”นฺติ วจนโต เหฏฺฐา “ตฺวํ เอกสฺส ภิกฺขุโน ภตฺตํ เทหิ, ตฺวํ ทฺวินฺนนฺติ เอวํ วิญฺญาเปตฺวา”ติ วจนโต จ อตฺตโน อตฺถาย อเญฺญหิ วิญฺญตฺตมฺปิ สาทิยนฺตสฺส คณโภชนํ โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เอวํ วิญฺญตฺติโต ปสวตี**ติ เอตฺถ วิญฺญตฺติยา สติ คณฺหนฺตสฺส เอกโต หุตฺวา คหเณ อิมินา สิกฺขาปเทน อาปตฺติ, วิสุํ คหเณ ปณีตโภชนสูโปทนวิญฺญตฺตีหิ อาปตฺติ เวทิตพฺพาฯ

วิจาเรตีติ ปญฺจขณฺฑาทิวเสน สํวิทหติฯ **ฆเฏฺฏตี**ติ อนุวาตํ ฉินฺทิตฺวา หเตฺถน ทณฺฑเกน วา ฆเฏฺฏติฯ **สุตฺตํ กโรตี**ติ สุตฺตํ วเฏฺฏติฯ **วเลตี**ติ ทณฺฑเก วา หเตฺถ วา อาวเฏฺฏติฯ “อภินวเสฺสว จีวรสฺส กรณํ อิธ จีวรกมฺมํ นาม, ปุราณจีวเร สูจิกมฺมํ นาม น โหตี”ติ วทนฺติฯ “จตฺเตฺถ อาคเต น ยาเปนฺตีติ วจนโต สเจ อโญฺญ โกจิ อาคจฺฉโนฺต นตฺถิ, จตฺตาโรเยว จ ตตฺถ นิสินฺนา ยาเปตุํ น สโกฺกนฺติ, น วฏฺฏตี”ติ วทนฺติฯ

๒๒๐. คณโภชนาปตฺติชนกนิมนฺตนภาวโต **“อกปฺปิยนิมนฺตน”**นฺติ วุตฺตํฯ **สมฺปเวเสตฺวา**ติ นิสีทาเปตฺวาฯ **คโณ ภิชฺชตี**ติ คโณ อาปตฺตึ น อาปชฺชตีติ อธิปฺปาโยฯ “ยตฺถ จตฺตาโร ภิกฺขู…เป…. ภุญฺชนฺตี”ติ อิมาย ปาฬิยา สํสนฺทนโต **“อิตเรสํ ปน คณปูรโก โหตี”**ติ วุตฺตํฯ **อวิเสเสนา**ติ “คิลาโน วา จีวรการโก วา”ติ อวิเสเสตฺวา สพฺพสาธารณวจเนนฯ **ตสฺมา**ติ อวิเสสิตตฺตาฯ **ภุตฺวา คเตสู**ติ เอตฺถ อคเตสุปิ โภชนกิเจฺจ นิฏฺฐิเต คณฺหิตุํ วฏฺฏติ ฯ **ตานิ จ เตหิ เอกโต น คหิตานี**ติ เยหิ โภชเนหิ วิสเงฺกโต นตฺถิ, ตานิ โภชนานิ เตหิ ภิกฺขูหิ เอกโต น คหิตานิ เอเกน ปจฺฉา คหิตตฺตาฯ **มหาเถเร**ติ ภิกฺขู สนฺธาย วุตฺตํฯ ทูตสฺส ปุน ปฏิปถํ อาคนฺตฺวา “ภตฺตํ คณฺหถา”ติ วจนภเยน **“คามทฺวาเร อฏฺฐตฺวาววา”**ติ วุตฺตํฯ **ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา**ติ อนฺตรวีถิอาทีสุ ตตฺถ ตตฺถ ฐิตานํ สนฺติกํ คนฺตฺวาฯ ภิกฺขูนํ อตฺถาย ฆรทฺวาเร ฐเปตฺวา ทิยฺยมาเนปิ เอเสว นโยฯ **นิวตฺตถาติ วุตฺตปเท นิวตฺติตุํ วฏฺฏตี**ติ “นิวตฺตถา”ติ วิจฺฉินฺทิตฺวา ปจฺฉา “ภตฺตํ คณฺหถา”ติ วุตฺตตฺตา วฏฺฏติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ คณโภชนตา, สมยาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

คณโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๒๑. ตติเย กุลปฏิปาฏิยา อโพฺพจฺฉินฺนํ กตฺวา นิรนฺตรํ ทิยฺยมานตฺตา ‘‘ภตฺตปฏิปาฏิ อฏฺฐิตา โหตี’’ติ ปาฬิยํ วุตฺตํ, อนฺตรา อฏฺฐตฺวา นิรนฺตรํ ปวตฺตาติ วุตฺตํ โหติฯ **อุปจารว เสนา**ติ โวหารวเสนฯ น หิ โส พทรมตฺตเมว เทติ, อุปจารวเสน ปน เอวํ วทติฯ พทรจุณฺณ สกฺขราทีหิ ปโยชิตํ ‘‘พทรสาฬว’’นฺติ วุจฺจติฯ

๒๒๖. วิกปฺปนาวเสเนว ตํ ภตฺตํ อสนฺตํ นาม โหตีติ อนุปญฺญตฺติวเสน วิกปฺปนํ อฎฺฐ เปตฺวา ยถาปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทเมว ฐปิตํฯ **ปริวาเร** ปน วิกปฺปนาย อนุชานนมฺปิ อนุปญฺญตฺติ สมานนฺติ กตฺวา ‘‘จตโสฺส อนุปญฺญตฺติโย’’ติ วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริอาทีสุ** วุตฺตนยํ ปจฺฉา วท โนฺต ปาฬิยา สํสนฺทนโต ปรมฺมุขาวิกปฺปนเมว ปติฏฺฐาเปสิฯ เกจิ ปน ‘‘ตทา อตฺตโน สนฺติเก ฐเปตฺวา ภควนฺตํ อญฺญสฺส อภาวโต เถโร สมฺมุขาวิกปฺปนํ นากาสิ, ภควตา จ วิสุํ สมฺมุขาวิก ปฺปนา น วุตฺตา, ตถาปิ สมฺมุขาวิกปฺปนาปิ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ เตเนว **มาติกา**อฏฺฐกถายมฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘โย ภิกฺขุ ปญฺจสุ สหธมฺมิเกสุ อญฺญตรสฺส ‘มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ ตุยฺหํ ทมฺมี’ติ วา ‘วิกเปฺปมี’ติ วา เอวํ สมฺมุขา วา ‘อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี’ติ วา ‘วิกเปฺปมี’ติ วา เอวํ ปรมฺมุขา วา ปฐมนิมนฺตนํ อวิกเปฺปตฺวา ปจฺฉา นิมนฺติตกุเล ลทฺธภิกฺข โต เอกสิตฺถมฺปิ อโชฺฌหรติ, ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺตํฯ

๒๒๙. ปญฺจหิ โภชเนหิ นิมนฺติตสฺส เยน เยน ปฐมํ นิมนฺติโต, ตสฺส ตสฺส โภชนโต อุปฺ ปฏิปาฏิยา อวิกเปฺปตฺวา วา ปรสฺส ปรสฺส โภชนํ **ปรมฺปรโภชน**นฺติ อาห **‘‘สเจ ปน มูลนิมนฺ ตนํ เหฏฺฐา โหติ, ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ อุปริ, ตํ อุปริโต ปฏฺฐาย ภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺตี’’**ติฯ หตฺถํ อโนฺต ปเวเสตฺวา สพฺพเหฏฺฐิมํ คณฺหนฺตสฺส มเชฺฌ ฐิตมฺปิ อโนฺตหตฺถคตํ โหตีติ อาห **‘‘หตฺถํ ปน…เป…. ยถา ตถา วา ภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺตี’’**ติฯ ขีรสฺส รสสฺส จ ภเตฺตน อมิสฺสํ หุตฺวา อุปริ ฐิตตฺตา **‘‘ขีรํ วา รสํ วา ปิวโต อนาปตฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ

มหาอุปาสโกติ เคหสามิโกฯ **‘‘มหาอฏฺฐกถายํ** ‘อาปตฺตี’ติ วจเนน **กุรุนฺทิยํ** ‘วฏฺฏ ตี’ติ วจนํ วิรุทฺธํ วิย ทิสฺสติ, ทฺวินฺนมฺปิ อธิปฺปาโย **มหาปจฺจริยํ** วิภาวิโต’’ติ **มหาคณฺฐิปเท สุ** วุตฺตํฯ **สเพฺพ นิมเนฺตนฺตี**ติ อกปฺปิยนิมนฺตเนน นิมเนฺตนฺติฯ ‘‘ปรมฺปรโภชนํ นาม ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน โภชเนน นิมนฺติโต, ตํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ โภชนํ ภุญฺชติ, เอตํ ปรมฺปรโภชนํ นามา’’ติ วุตฺตตฺตา สติปิ ภิกฺขาจริยาย ปฐมํ ลทฺธภาเว ‘‘ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธภตฺตํ ภุญฺชติ, อาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ อวิกปฺปวเสน **‘‘วจีกมฺม’’**นฺติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปรมฺปรโภชนตา, สมยาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺ คานิฯ

ปรมฺปรโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๐-๒๓๑. จตุเตฺถ **กาณาย มาตา**ติ กาณาติ ลทฺธนามาย ทาริกาย มาตาฯ กสฺมา ปเนสา กาณา นาม ชาตาติ อาห **‘‘สา กิรสฺสา’’**ติอาทิฯ อิมิสฺสา ทหรกาเล มาตาปิตโร สิ เนหวเสน ‘‘อมฺม กาเณ, อมฺม กาเณ’’ติ โวหรึสุ, สา ตทุปาทาย กาณา นาม ชาตา, ตสฺสา จ

มาตา ‘‘กาณมาตา’’ติ ปากฏา อโหสีติ เอวเมตฺถ การณํ วทนฺติฯ **ปฏิยาโลก**นฺติ ปจฺฉิมํ ทิสํ, ปจฺจาทิจฺจนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๓๓. **ปูวคณนาย ปาจิตฺติย**นฺติ มุขวฏฺฏิยา เหฏฺฐิมเลขโต อุปริฏฺฐิตปูวคณนาย ปาจิตฺติยํฯ ‘‘ทฺวตฺติปตฺตปูรา ปฏิคฺคเหตพฺพา’’ติ หิ วจนโต มุขวฏฺฏิยา เหฏฺฐิมเลขํ อนติกฺกเนฺต เทฺว วา ตโย วา ปตฺตปูเร คเหตุํ วฏฺฏติฯ

๒๓๕. **อฏฺฐกถาสุ ปน…เป…. วุตฺต**นฺติ อิทํ อฏฺฐกถาสุ ตถา อาคตภาวมตฺตทีปนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน ตสฺส วาทสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถํฯ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตญฺหิ ปาฬิยา น สเมติฯ ตตฺถตฺติคหเณ อนาปตฺติทสฺสนตฺถญฺหิ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ‘‘อนาปตฺติ ทฺวตฺติปตฺตปูเร ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ อิมินาว ปมาณยุตฺตคฺคหเณ อนาปตฺติสิทฺธิโต ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ วิสุํ น วตฺตพฺพํฯ ยทิ เอวํ ‘‘ตํ ปาฬิยา น สเมตี’’ติ กสฺมา น วุตฺตนฺติ? เหฏฺฐา ตตฺถตฺติสิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนว สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ น วุตฺตํฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๒๖) ‘‘อฏฺฐกถาสุ ปน ญาตกปวาริตฏฺฐาเน ปกติยาว พหุมฺปิ วฏฺฏติ, อจฺฉินฺนการณา ปมาณเมว วฏฺฏตีติ วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา น สเมตี’’ติฯ ‘‘อปาเถยฺยาทิอตฺถาย ปฏิยาทิต’’นฺติ สญฺญาย คณฺหนฺตสฺสปิ อาปตฺติเยว อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺสฯ อตฺตโนเยว คหณตฺถํ ‘‘อิมสฺส หตฺถ เทหี’’ติ วจเนนปิ อาปชฺชนโต **‘‘วจีกมฺม’’**นฺติ วุตฺตํฯ เสสํ อุตฺตานเมว ฯ วุตฺตลกฺขณปูวมนฺถตา, อเสสกตา, อปฏิปฺปสฺสทฺธคมนตา, น ญาตกาทิตา, อติเรกปฏิคฺคหณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

กาณมาตาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปฐมปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๓๖. ปญฺจเม **ภุตฺตาวี**ติ ภุตฺตาวิโน ภุตฺตวโนฺต, กตภตฺตกิจฺจาติ วุตฺตํ โหติฯ **ปวาริตา**ติ เอตฺถ จตูสุ ปวารณาสุ ยาวทตฺถปวารณา ปฏิเกฺขปปวารณา จ ลพฺภตีติ อาห **‘‘พฺราหฺมเณน…เป…. ปฏิเกฺขปปวารณาย ปวาริตา’’**ติฯ จตุพฺพิธา หิ ปวารณา วสฺสํวุตฺถปวารณา, ปจฺจยปวารณา , ปฏิเกฺขปปวารณา, ยาวทตฺถปวารณาติฯ ตตฺถ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุตฺถานํ ภิกฺขูนํ ตีหิ ฐาเนหิ ปวาเรตุ’’นฺติ (มหาว. ๒๐๙) อยํ **วสฺสํวุตฺถปวารณา**ฯ ปกาเรหิ ทิฏฺฐาทีหิ วาเรติ สงฺฆาทิเก ภชาเปติ ภเตฺต กโรติ เอตายาติ ปวารณา, อาปตฺติวิโสธนาย อตฺตโวสฺสโคฺคกาสทานํฯ สา ปน ยสฺมา เยภุเยฺยน วสฺสํวุเตฺถหิ กาตพฺพา วุตฺตา, ตสฺมา ‘‘วสฺสํวุตฺถปวารณา’’ติ วุจฺจติฯ ‘‘อิจฺฉามหํ, ภเนฺต, สงฺฆํ จาตุมาสํ เภสเชฺชน ปวาเรตุ’’นฺติ (ปาจิ. ๓๐๓) จ, ‘‘อญฺญตฺร ปุน ปวารณาย อญฺญตฺร นิจฺจปวารณายา’’ติ (ปาจิ. ๓๐๖) จ อยํ **ปจฺจยปวารณา** ปวาเรติ ปจฺจเย อิจฺฉาเปติ เอตายาติ กตฺวา, จีวราทีหิ อุปนิมนฺตนาเยตํ อธิวจนํฯ ‘‘ปวาริโต นาม อสนํ ปญฺญายติ, โภชนํ ปญฺญายติ, หตฺถปาเส ฐิโต อภิหรติ, ปฏิเกฺขโป ปญฺญายติ, เอโส ปวาริโต นามา’’ติ (ปาจิ. ๒๓๙) อยํ **ปฏิเกฺขปปวารณา**ฯ วิปฺปกตโภชนตาทิปญฺจงฺคสหิโต โภชนปฏิเกฺขโปเยว เหตุภ ปการยุตฺตา วารณาติ ปวารณาฯ ‘‘ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนฺตเปฺปสิ สมฺปวาเรสี’’ติ (ม. นิ. ๑.๓๖๓) อยํ **ยาวทตฺถปวารณา**ฯ ยาวทตฺถํ โภชนสฺส ปวารณา ยาวทตฺถปวารณาฯ

๒๓๗. **ติ-การํ อวตฺวา…เป…. วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ อิทํ วตฺตพฺพาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘ติ-กาเร ปน วุเตฺตปิ อกตํ นาม น โหตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

๒๓๘-๒๓๙. **ปวาริโต**ติ ปฏิเกฺขปิโตฯ โย หิ ภุญฺชโนฺต ปริเวสเกน อุปนีตํ โภชนํ อนิจฺฉโนฺต ปฏิกฺขิปติ, โส เตน ปวาริโต ปฏิเกฺขปิโต นาม โหติฯ พฺยญฺชนํ ปน อนาทิยิตฺวา อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ **"กตปวารโณ กตปฏิเกฺขโป"**ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา ''อสน''นฺติ อิมินาว ปเทน ''ภุตฺตาวี''ติ อิมสฺส อโตฺถ วุโตฺต, ตสฺมา น ตสฺส กิญฺจิ ปโยชนํ วิสุํ อุปลพฺภติฯ ยทิ หิ อุปลเพฺภยฺย, ปวารณา ฉฬงฺคสมนฺนาคตา อาปเชฺชยฺยาติ มนสิ กตฺวา ปญฺจสมนฺนาคตตฺตํเยว ทเสฺสตุํ **"วุตฺตมฺปิ เจต"**นฺติอาทินา ปาฬึ อาหรติฯ เกจิ ปน ''หตฺถปาเส ฐิโต อภิหรตี''ติ เอกเมว องฺคํ กตฺวา ''จตุรงฺคสมนฺนาคตา ปวารณา''ติปิ วทนฺติฯ

อมฺพิลปายาสาทีสูติ อาทิ-สเทฺทน ขีรปายาสาทึ สงฺคณฺหาติฯ ตตฺถ อมฺพิลปายาสคฺคหเณน ตกฺกาทิอมฺพิลสํยุตฺตา ฆนยาคุ วุตฺตาฯ ขีรปายาสคฺคหเณน ขีรสํยุตฺตา ยาคุ สงฺคยฺหติฯ **ปวารณํ น ชเนตี**ติ อนติริตฺตโภชนาปตฺตินิพนฺธนํ ปฏิเกฺขปํ น สาเธติฯ กโตปิ ปฏิเกฺขโป อนติริตฺตโภชนาปตฺตินิพนฺธโน น โหตีติ อกตฏฺฐาเนเยว ติฏฺฐตีติ อาห **"ปวารณํ น ชเนตี"**ติฯ **"ยาคุ**-สทฺทสฺส ปวารณชนกยาคุยาปิ สาธารณตฺตา 'ยาคุํ คณฺหถา'ติ วุเตฺตปิ ปวารณา โหตีติ ปวารณํ ชเนติเยวาติ วุตฺต''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ ปรโต ตเตฺถว ''ภตฺตมิสฺสกํ ยาคุํ อาหริตฺวา''ติ เอตฺถ วุตฺตการเณน น สเมติฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ''เหฏฺฐา อยาคุเก นิมนฺตเน อุทกกญฺชิกขีราทีหิ สทฺธึ มทฺทิตํ ภตฺตเมว สนฺธาย 'ยาคุํ คณฺหถา'ติ วุตฺตตฺตา ปวารณา โหติ, 'ภตฺตมิสฺสกํ ยาคุํ อาหริตฺวา'ติ เอตฺถ ปน วิสุํ ยาคุยา วิชฺชมานตฺตา ปวารณา น โหตี''ติฯ ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว ขีราทีหิ สํมทฺทิตํ ภตฺตเมว สนฺธาย ''ยาคุํ คณฺหถา''ติ วุตฺตตฺตา ยาคุยา จ ตตฺถ อภาวโต ปวารณา โหตีติ เอวเมตฺถ การณํ วตฺตพฺพํฯ เอวญฺหิ สติ ปรโต ''เยนาปุจฺฉิโต, ตสฺส อตฺถิตายา''ติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตการเณนปิ สํสนฺทติ, อญฺญถา คณฺฐิปเทสุเยว ปุพฺพาปรวิโรโธ อาปชฺชติฯ อฏฺฐกถาวจเนน จ น สเมติฯ **สเจ...เป.... ปญฺญายตี**ติ อิมินา วุตฺตปฺปมาณสฺส มจฺฉมํสขณฺฑสฺส นหารุโน วา สพฺภาวมตฺตํ ทเสฺสติฯ **ตาหี**ติ ปุถุกาหิฯ

สาลิวีหิยเวหิ กตสตฺตูติ เยภุยฺยนเยน วุตฺตํ, สตฺต ธญฺญานิ ปน ภชฺชิตฺวา กโตปิ สตฺตุเยวฯ เตเนวาห **"กงฺควรก...เป.... สตฺตุสงฺคหเมว คจฺฉตี"**ติฯ **สตฺตุโมทโก**ติ สตฺตุโยปิเณฺฑตฺวา กโต อปโกฺก สตฺตุคุโฬฯ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรวเสน วิปฺปกตโภชนภาวสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา **"มุเข สาสปมตฺตมฺปิ...เป.... น ปวาเรตี"**ติ วุตฺตํฯ **"อกปฺปิยมํสํ ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรตี"**ติ วจนโต สเจ สงฺฆิกํ ลาภํ อตฺตโน อปาปุณนฺตํ ชานิตฺวา วา อชานิตฺวา วา ปฏิกฺขิปติ, น ปวาเรติ ปฏิกฺขิปิตพฺพเสฺสว ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ อลชฺชิสนฺตกํ ปฏิกฺขิปโนฺตปิ น ปวาเรติฯ **อวตฺถุตายา**ติ อนติริตฺตาปตฺติสาธิกาย ปวารณาย อวตฺถุภาวโตฯ เอเตน ปฏิกฺขิปิตพฺพเสฺสว ปฏิกฺขิตฺตภาวํ ทีเปติ ฯ ยญฺหิ ปฏิกฺขิปิตพฺพํ โหติ, ตสฺส ปฏิเกฺขโป อาปตฺติองฺคํ น โหตีติ ตํ ''ปวารณาย อวตฺถู''ติ วุจฺจติฯ

อุปนาเมตีติ อิมินา กายาภิหารํ ทเสฺสติฯ หตฺถปาสโต พหิ ฐิตสฺส สติปิ ทาตุกามาภิหาเร ปฏิกฺขิปนฺตสฺส ทูรภาเวเนว ปวารณาย อภาวโต เถรสฺสปิ ทูรภาวมตฺตํ คเหตฺวา ปวารณาย อภาวํ ทเสฺสโนฺต **"เถรสฺส ทูรภาวโต"**ติ อาห, น ปน เถรสฺส อภิหารสพฺภาวโตฯ สเจปิ คเหตฺวา คโต หตฺถปาเส ฐิโต โหติ, กิญฺจิ ปน อวตฺวา อาธารกฏฺฐาเน ฐิตตฺตา อภิหาโร นาม น โหตีติ **"ทูตสฺส จ อนภิหรณโต"**ติ วุตฺตํฯ ''คเหตฺวา คเตน 'ภตฺตํ คณฺหถา'ติ วุเตฺต อภิหาโร นาม โหตีติ **'สเจ ปน คเหตฺวา อาคโต ภิกฺขุ...เป.... ปวารณา โหตี'**ติ วุตฺต''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ''ปตฺตํ กิญฺจิ อุปนาเมตฺวา 'อิมํ ภตฺตํ คณฺหถา'ติ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพ''นฺติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ วาจาภิหารสฺส อิธ อนธิเปฺปตตฺตาฯ

ปริเวสนายาติ ภตฺตเคฺคฯ **อภิหฏาว โหตี**ติ ปริเวสเกเนว อภิหฏา โหติฯ **ตโต ทาตุกามตาย คณฺหนฺตํ ปฏิกฺขิปนฺตสฺส ปวารณา โหตี**ติ เอตฺถ อคณฺหนฺตมฺปิ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา โหติเยวฯ กสฺมา? ทาตุกามตาย อภิหฏตฺตาฯ ''ตสฺมา สา อภิหฏาว โหตี''ติ หิ วุตฺตํฯ เตเนว ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** ''ทาตุกามาภิหาเร สติ เกวลํ 'ทสฺสามี'ติ คหณเมว อภิหาโร นาม น โหติ, 'ทสฺสามี'ติ คณฺหเนฺตปิ อคณฺหเนฺตปิ ทาตุกามาภิหาโรว อภิหาโร นาม โหติ, ตสฺมา คหณสมเย วา อคฺคหณสมเย วา ตํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา โหตี''ติ วุตฺตํฯ อิทานิ อสติ ตสฺส ทาตุกามาภิหาเร คหณสมเยปิ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา น โหตีติ ทเสฺสตุํ **''สเจ ปนา''**ติ อาทิ วุตฺตํฯ

''รสํ คณฺหถา''ติ อปวารณชนกสฺส นามํ คเหตฺวา วุตฺตตฺตา **''ตํ สุตฺวา ปฏิกฺขิปโต ปวารณา นตฺถี''**ติ วุตฺตํฯ **มจฺฉรสํ มํสรส**นฺติ เอตฺถ ปน น เกวลํ มจฺฉสฺส รสํ มจฺฉรสมิเจฺจว วิญฺญายติ, อถ โข มโจฺฉ จ มจฺฉรสญฺจ มจฺฉรสนฺติ เอวํ ปวารณชนกสาธารณนามวเสนปิ วิญฺญายมานตฺตา ตํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณาว โหติฯ ปรโต **มจฺฉสูป**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **''อิทํ คณฺหถา''ติ วุเตฺตปี**ติ เอตฺถ เอวํ อวตฺวาปิ ปวารณปโหนกํ ยํกิญฺจิ อภิหฏํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา โหติเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ **กรมฺพโก**ติ มิสฺสกาธิวจนเมตํฯ ยญฺหิ อเญฺญนเญฺญน มิเสฺสตฺวา กโรนฺติ, โส ''กรมฺพโก''ติ วุจฺจติฯ โส สเจปิ มํเสน มิเสฺสตฺวา กโตว โหติ, ''กรมฺพกํ คณฺหถา''ติ อปวารณารหสฺส นาเมน วุตฺตตฺตา ปฏิกฺขิปโต ปวารณา น โหติฯ ''มํสกรมฺพกํ คณฺหถา''ติ วุเตฺต ปน มํสมิสฺสกํ คณฺหถาติ วุตฺตํ โหติ, ตสฺมา ปวารณาว โหติฯ

''อุทฺทิสฺสกต''นฺติ มญฺญมาโนติ เอตฺถ ''วตฺถุโน กปฺปิยตฺตา อกปฺปิยสญฺญาย ปฏิกฺขิปโตปิ อจิตฺตกตฺตา อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส ปวารณา โหตี''ติ วทนฺติฯ ''เหฎฺฐา อยาคุเก นิมนฺตเน อุทกกญฺชิกขีราทีหิ สทฺธึ มทฺทิตํ ภตฺตเมว สนฺธาย 'ยาคุํ คณฺหถา'ติ วุตฺตตฺตา ปวารณา โหติ, 'ภตฺตมิสฺสกํ ยาคุํ อาหริตฺวา'ติ เอตฺถ ปน วิสุํ ยาคุยา วิชฺชมานตฺตา ปวารณา น โหตี''ติ วทนฺติฯ **อยเมตฺถ อธิปฺปาโย**ติ ''เยนาปุจฺฉิโต''ติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ สนฺธาย วทติฯ **การณํ ปเนตฺถ ทุทฺทส**นฺติ เอตฺถ เอเก ตาว วทนฺติ ''ยสฺมา ยาคุมิสฺสกํ นาม ภตฺตเมว น โหติ, ขีราทิกมฺปิ โหติเยว, ตสฺมา กรมฺพเก วิย ปวารณาย น ภวิตพฺพํฯ เอวญฺจ สติ ยาคุ พหุตรา วา โหติ สมสมา วา, น ปวาเรติฯ 'ยาคุ มนฺทา, ภตฺตํ พหุตรํ, ปวาเรตี'ติ เอตฺถ การณํ ทุทฺทส''นฺติฯ เกจิ ปน วทนฺติ ''ยาคุมิสฺสกํ นาม ภตฺตํ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณาย เอว ภวิตพฺพํฯ เอวญฺจ สติ 'อิธ ปวารณา โหติ น โหตี'ติ เอตฺถ การณํ ทุทฺทส''นฺติฯ

ยถา เจตฺถ การณํ ทุทฺทสํ, เอวํ ปรโต ''มิสฺสกํ คณฺหถา''ติ เอตฺถาปิ การณํ ทุทฺทสเมวาติ เวทิตพฺพํฯ น หิ ปวารณปฺปโหนกสฺส อปฺปพหุภาโว ปวารณาย ภาวาภาวนิมิตฺตํ, กิญฺจรหิ ปวารณชนกสฺส นามคฺคหณเมเวตฺถ ปมาณํ, ตสฺมา ''อิทญฺจ กรมฺพเกน น สมาเนตพฺพ''นฺติ อาทินา ยมฺปิ การณํ วุตฺตํ, ตมฺปิ ปุเพฺพ วุเตฺตน สํสนฺทิยมานํ น สเมติฯ ยทิ หิ ''มิสฺสก''นฺติ ภตฺตมิสฺสเกเยว รุฬฺหํ สิยา, เอวํ สติ ยถา ''ภตฺตมิสฺสกํ คณฺหถา''ติ วุเตฺต ภตฺตํ พหุตรํ วา สมํ วา อปฺปตรํ วา โหติ, ปวาเรติเยว, เอวํ ''มิสฺสกํ คณฺหถา''ติ วุเตฺตปิ อปฺปตเรปิ ภเตฺต ปวารณาย ภวิตพฺพํ **มิสฺสก**นฺติ ภตฺตมิสฺสเกเยว รุฬฺหตฺตาฯ ตถา หิ ''มิสฺสกนฺติ ภตฺตมิสฺสเก เยว รุฬฺหโวหารตฺตา อิทํ ปน 'ภตฺตมิสฺสกเมวา'ติ วุตฺต''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อถ ''มิสฺสก''นฺติ ภตฺตมิสฺสเก รุฬฺหํ น โหติ, มิสฺสกภตฺตํ ปน สนฺธาย ''มิสฺสกํ คณฺหถา''ติ วุตฺตนฺติฯ เอวมฺปิ ยถา อยาคุเก นิมนฺตเน ขีราทีหิ สทฺธึ มทฺทิตํ ภตฺตเมว สนฺธาย ''ยาคุํ คณฺหถา''ติ วุเตฺต ปวารณา โหติ, เอวมิธาปิ มิสฺสกภตฺตเมว สนฺธาย ''มิสฺสกํ คณฺหถา''ติ วุเตฺต ภตฺตํ อปฺปํ วา โหตุ พหุ วา, ปวารณา เอว สิยาฯ ตสฺมา ''มิสฺสก''นฺติ ภตฺตมิสฺสเก รุฬฺหํ วา โหตุ

สนฺธายภาสิตํ วา, อุภยตฺถาปิ ปุเพฺพนาปรํ น สเมตีติ กิเมตฺถ การณจินฺตาย, อีทิเสสุ ปน ฐาเนสุ อฏฺฐกถาปมาเณเนว คนฺตพฺพนฺติ อยํ อมฺหากํ ขนฺติฯ

“วิสุํ กตฺวา เทตีติ ภตฺตสฺส อุปริ ฐิตํ รสาทึ วิสุํ คเหตฺวา เทตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘ยถา ภตฺตสิตฺถํ น ปตติ, ตถา คาฬฺหํ หเตฺถน ปีเฬตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา เทตี’’ติ วุตฺตํฯ ตถาปิ การณํ น ทิสฺสติฯ ยถา หิ ภตฺตมิสฺสกํ ยาคุํ อาหริตฺวา ‘‘ยาคุํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา ยาคุมิสฺสกํ ภตฺตมฺปิ เทนฺตํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา น โหติ, เอวมิธาปิ พหุขีรรสาทีสุ ภเตฺตสุ ‘‘ขีรํ คณฺหถา’’ติอาทีนิ วตฺวา ขีราทีนิ วา เทตุ ขีราทิมิสฺสกภตฺตํ วา, อุภยถาปิ ปวารณาย น ภวิตพฺพํ, ตสฺมา ‘‘วิสุํ กตฺวา เทตี’’ติ เตนาการेน เทนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน ภตฺตมิสฺสกํ กตฺวา ทิยฺยมานํ ปฏิกฺขิปโต ปวารณา โหตีติ ทสฺสนตฺถนฺติ คเหตพฺพํฯ ยทิ ปน ภตฺตมิสฺสกํ กตฺวา ทิยฺยมาเน ปวารณา โหตีติ อธิปฺปาเยน อฏฺฐกถายํ ‘‘วิสุํ กตฺวา เทตี’’ติ วุตฺตํ, เอวํ สติ อฏฺฐกถาเยเวตฺถ ปมาณนฺติ คเหตพฺพํ, น ปน การณนฺตรํ คเวสิตพฺพํฯ

สเจ อุกฺกุฏิกํ นิสิโนฺน ปาเท อมุญฺจิตฺวาปิ ภูมิยํ นิสีทติ, อิริยาปถํ วิโกเปนฺโต นาม โหตีติ อุกฺกุฏิกาสนํ อวิโกเปตฺวาว สุเขน นิสีทิตุํ **“ตสฺส ปน เหฏฺฐา…เป.… นิสีทนกํ ทาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํฯ **“อาสนํ อจาเลตฺวา**ติ ปีเฐ ผุฏฺฐกาสโต อานิสทมํสํ อโมเจตฺวา, อนุฏฺฐหิตฺวาติ วุตฺตํ โหติ, อทินฺนาทาเน วิย ฐานาจาวนํ น คเหตพฺพ’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อกปฺปิยกตนฺติ เอตฺถ อกปฺปิยกตเสฺสว อนติริตฺตภาวโต กปฺปิยํ อการาเปตฺวา ตสฺมิํ ปเตฺต ปกฺขิตฺตมูลผลาทิเยว อติริตฺตํ น โหติ, เสสํ ปน ปตฺตปริยาปนฺนํ อติริตฺตเมว โหติ, ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ ตํ ปน มูลผลาทึ ปริภุญฺชิตุกาเมน ตโต นีหริตฺวา กปฺปิยํ การาเปตฺวา อญฺญสฺมิํ ภาชเน ฐเปตฺวา อติริตฺตํ การาเปตฺวา ภุญฺชิตพฺพํฯ

โส ปุน กาตุํ น ลภตีติ ตสฺมิํเยว ภาชเน กริยมานํ ปฐมํ กเตน สทฺธิํ กตํ โหตีติ ปุน โสเยว กาตุํ น ลภติ, อโญฺญ ลภติฯ อญฺญสฺมิํ ปน ภาชเน เตน วา อเญฺญน วา กาตุํ วฏฺฏติฯ เตนาห **“เยน อกตํ, เตน กาตพฺพํฯ ยญฺจ อกตํ, ตํ กาตพฺพ’’**นฺติฯ **เตนปี**ติ เอตฺถ **ปิ**-สโทฺท น เกวลํ อเญฺญน วาติ อิมมตฺถํ ทีเปติฯ **เอวํ กต**นฺติ อญฺญสฺมิํ ภาชเน กตํฯ **เปเสตฺวา**ติ อนุปสมฺปนฺนสฺส หเตฺถ เปเสตฺวาฯ อิมสฺส วินยกมฺมภาวโต **“อนุปสมฺปนฺนสฺส หเตฺถ ฐิตํ น กาเรตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํฯ

สเจ ปน อามิสสํสฏฺฐานีติ เอตฺถ สเจ มุขคเตนปิ อนติริเตฺตน อามิเสน สํสฏฺฐานิ โหนฺติ , ปาจิตฺติยเมวาติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺมา ปวาริเตน โภชนํ อติริตฺตํ การาเปตฺวา ภุญฺชเนฺตนปิ ยถา อกเตน มิสฺสํ น โหติ, เอวํ มุขญฺจ หตฺถญฺจ สุทฺธํ กตฺวา ภุญฺชิตพฺพํฯ กิญฺจาปิ อปฺปวาริตสฺส ปุเรภตฺตํ ยามกาลิกาทีนิ อาหารตฺถาย ปริภุญฺชโตปิ อนาปตฺติ, ปวาริตสฺส ปน ปวารณมูลกํ ทุกฺกฏํ โหติเยวาติ ‘‘ยามกาลิกํ…เป.… อโชฺฌหาเร อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ

๒๔๑. กาเยน ภุญฺชนโต วาจาย อาณาเปตฺวา อติริตฺตํ อการาปนโต จ อาปชฺชตีติ **“กายวาจโต”**ติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปวาริตภาโว, อามิสสฺส อนติริตฺตตา, กาเล อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปฐมปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ทุติยปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๓. ฉฏฺเฐ **สาธารณเมวา**ติ ‘‘หนฺท ภิกฺขุ ขาท วา’’ติอาทินา วุตฺตปวารณาย สาธารณํฯ ‘‘ภุตฺตสฺมึ ปาจิตฺติย’’นฺติ มาติกายํ วุตฺตตฺตา โภชนปริโยสาเน อาปตฺติ, น อโชฺฌหาเร อโชฺฌหาเรฯ **อภิหฏฺฐุํ ปวาเรติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา**ติ อิทญฺจ โภชนปริโยสานํเยว สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปวาริตตา, ปวาริตสญฺญิตา, อาสาทนาเปกฺขตา, อนติริเตฺตน อภิหฏฺฐุํ ปวารณา, โภชนปริโยสานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ทุติยปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๔๗. สตฺตเม **อคฺคสมโชฺช**ติ อุตฺตมํ นจฺจํฯ ตํ กิร ปพฺพตมตฺถเก ฐตฺวา เอกํ เทวตํ อุทฺทิสฺส กโรนฺติฯ นฏานํ นาฏกานิ **นฏนาฏกานิ,** สีตาหรณาทีนิฯ **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปเท อปญฺญเตฺตฯ **อหํสู**ติ ‘‘วิหารํ เนตฺวา ขาทิสฺสถา’’ติ อหํสุฯ

๒๔๘-๒๔๙. มูลกมูลาทีนิ อุปเทสโตเยว เวทิตพฺพานิฯ น หิ ตานิ ปริยายนฺตเรน วุจฺจมานานิปิ สกฺกา วิญฺญาตุํฯ ปริยายนฺตเรปิ หิ วุจฺจมาเน ตํ ตํ นามํ อชานนฺตานํ สโมฺมโหเยว สิยา, ตสฺมา ตตฺถ น กิญฺจิ วกฺขามฯ **ขาทนียตฺถ**นฺติ ขาทนีเยน กตฺตพฺพกิจฺจํฯ **เนว ผรนฺตี**ติ น นิปฺผาเทนฺติฯ **เตสุ เตสุ ชนปเทสู**ติ เอตฺถ ‘‘เอกสฺมึ ชนปเท อาหารกิจฺจํ สาเธนฺตํ เสสชนปเทสุปิ น กปฺปตี’’ติ วทนฺติฯ **รุกฺขวลฺลิอาทีน**นฺติ เหฏฺฐา วุตฺตเมว สมฺปิเณฺฑตฺวา วุตฺตํฯ **อโนฺตปถวีคโต**ติ สาลกลฺยาณีขนฺธํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สพฺพกปฺปิยานี**ติ มูลขนฺธตจปตฺตาทิวเสน สพฺพโส กปฺปิยานิฯ เตสมฺปิ นามวเสน น สกฺกา ปริยนฺตํ ทเสฺสตุนฺติ สมฺพโนฺธฯ อจฺฉิวาทีนํ อปริปกฺกาเนว ผลานิ ยาวชีวิกานีติ ทเสฺสตุํ **‘‘อปริปกฺกานี’’**ติ วุตฺตํฯ

หรีตกาทีนํ อฏฺฐีนีติ เอตฺถ มิญฺชํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฐิตกปาลานิ ยาวชีวิกานีติ อาจริยาฯ มิญฺชมฺปิ ยาวชีวิกนฺติ เอเกฯ **หิงฺคู**ติ หิงฺคุรุกฺขโต ปคฺฆริตนิยฺยาโสฯ หิงฺคุชตุอาทโยปิ หิงฺคุวิกติโย เอวฯ ตตฺถ **หิงฺคุชตุ** นาม หิงฺคุรุกฺขสฺส ทณฺฑปตฺตานิ ปจิตฺวา กตนิยฺยาโส, **หิงฺคุสิปาฏิกํ** นาม หิงฺคุปตฺตานิ ปจิตฺวา กตนิยฺยาโสฯ ‘‘อเญฺญน มิเสฺสตฺวา กโต’’ติปิ วทนฺติฯ **ตก**นฺติ อคฺคโกฏิยา นิกฺขนฺตสิเลโสฯ **ตกปตฺติ**นฺติ ปตฺตโต นิกฺขนฺตสิเลโสฯ **ตกปณฺณิ**นฺติ ปลาเส ภชฺชิตฺวา กตสิเลโสฯ ‘‘ทณฺฑโต นิกฺขนฺตสิเลโส ติปิ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ วิกาลตา, ยาวกาลิกตา, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๒-๓. อฏฺฐเม **ตาทิส**นฺติ อสูปพฺยญฺชนํฯ **ยํกิญฺจิ ยาวกาลิกํ วา ยามกาลิกํ วา**ติ เอตฺถ ‘‘ยามกาลิก’’นฺติ อิมินา น เกวลํ ยาวกาลิเก เอว สนฺนิธิปจฺจยา ปาจิตฺติยํ, อถ โข ยามกาลิเกปีติ ทเสฺสติฯ นนุ จ ยามกาลิกํ เนว ขาทนีเยสุ อโนฺตคธํ, น โภชนีเยสุฯ เตเนว ปทภาชนีเย ‘‘ขาทนียํ นาม ปญฺจ โภชนานิ ยามกาลิกํ สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ ฐเปตฺวา อวเสสํ ขาทนียํ นามฯ โภชนียํ นาม ปญฺจ โภชนานี’’ติ วุตฺตํ, ‘‘โย ปน ภิกฺขุ สนฺนิธิการกํ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา ขาเทยฺย วา ภุเญฺชยฺย วา, ปาจิตฺติย’’นฺติ จ วุตฺตํ, ตสฺมา ยามกาลิเก ปาจิตฺติเยน

ภวิตพฺพนฺติ กถํ วิญฺญายตีติ? วุจฺจเต – ปทภาชเน **ขาทนีย**-สทฺทสฺส อตฺถทสฺสนตฺถํ ‘‘ยาม กาลิกํ ฐเปตฺวา’’ติ วุตฺตํ, น ปน สนฺนิธิปจฺจยา อนาปตฺติทสฺสนตฺถํฯ ขาทิตพฺพญฺหิ ยํกิญฺจิ ขา ทนียนฺติ อธิเปฺปตํ, น จ ยามกาลิเกสุ กิญฺจิ ขาทิตพฺพํ อตฺถิ ปาตพฺพภาวโตฯ ตสฺมา กิญฺจาปิ ยามกาลิกํ ขาทนียโภชนีเยหิ น สงฺคหิตํ, ตถาปิ อนาปตฺตึ ทเสฺสเนฺตน ‘‘อนาปตฺติ ยามกา ลิกํ ยาเม นิทหิตฺวา ภุญฺชตี’’ติ วจนโต ยามาติกฺกเม สนฺนิธิปจฺจยา ปาจิตฺติเยน ภวิตพฺพนฺติ วิญฺญายติฯ ‘‘ยามกาลิเกน, ภิกฺขเว, สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ ตทหุปฏิคฺคหิตํ ยาเม กปฺปติ, ยามาติกฺกเนฺต น กปฺปตี’’ติ (มหาว. ๓๐๕) อิมินาปิ จายมโตฺถ สิโทฺธฯ เตเนว ภควโต อธิปฺ ปายญฺญูหิ อฏฺฐกถาจริเยหิ ยามกาลิเก ปาจิตฺติยเมว วุตฺตํฯ

ปฏิคฺคหเณติ คหณเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ ปฏิคฺคหิตเมว หิ ตํ, ปุน ปฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถิฯ เตเนว **‘‘อโชฺฌหริตุกามตาย คณฺหนฺตสฺส ปฏิคฺคหเณ’’**ติ วุตฺตํฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺ ขา. อฏฺฐ. สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา) ปน ‘‘อโชฺฌหริสฺสามีติ คณฺหนฺตสฺส ปฏิคฺ คหเณ’’อิเจฺจว วุตฺตํฯ **ยนฺ**ติ ยํ ปตฺตํฯ **สนฺทิสฺสตี**ติ ยาคุยา อุปริ สนฺทิสฺสติฯ เตลวเณฺณ ปเตฺต สติปิ นิเสฺนหภาเว องฺคุลิยา ฆํสนฺตสฺส วณฺณวเสเนว เลขา ปญฺญายติ, ตสฺมา ตตฺถ อนาปตฺตี ติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘สา อโพฺพหาริกา’’**ติ วุตฺตํฯ **สยํ ปฏิคฺคเหตฺวา อปริจฺจตฺตเมว หิ ทุติยทิว เส น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ปฏิคฺคหเณ อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนน อนุปสมฺปนฺนสฺส นิรเปกฺขทาเนน วา วิชหิตปฏิคฺคหณํ ปริจฺจตฺตเมว โหตีติ ‘‘อปริจฺจตฺต’’นฺติ อิมินา อุภยถาปิ อวิชหิตปฏิคฺคหณ เมว วุตฺตํฯ ตสฺมา ยํ ปรสฺส ปริจฺจชิตฺวา อทินฺนมฺปิ สเจ ปฏิคฺคหเณ นิรเปกฺขวิสฺสชฺชเนน วิช หิตปฏิคฺคหณํ โหติ, ตมฺปิ ทุติยทิวเส วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ

ยทิ เอวํ ‘‘ปโตฺต ทุโทฺธโต โหตี’’ติอาทีสุ กสฺมา อาปตฺติ วุตฺตาติ? ‘‘ปฏิคฺคหณํ อ วิสฺสเชฺชตฺวาว สยํ วา อเญฺญน วา ตุจฺฉํ กตฺวา น สมฺมา โธวิตฺวา นิฏฺฐาปิเต ปเตฺต ลคฺคมฺปิ อ วิชหิตปฏิคฺคหณเมว โหตีติ ตตฺถ อาปตฺตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘สามเณรานํ ปริจฺจชนฺตีติ อิมสฺมึ อธิกาเร ฐตฺวา ‘อปริจฺจตฺตเมวา’ติ วุตฺตตฺตา อนุปสมฺปนฺนสฺส ปริจฺจตฺต เมว วฏฺฏติ, อปริจฺจตฺตํ น วฏฺฏตีติ อาปนฺนํ, ตสฺมา นิราลยภาเวน ปฏิคฺคหเณ วิชหิเตปิ อนุป สมฺปนฺนสฺส อปริจฺจตฺตํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ วิย น ทิสฺสติฯ ยทเคฺคน หิ ปฏิคฺคหณํ วิชหติ, ตทเคฺคน สนฺนิธิมฺปิ น กโรติ วิชหิตปฏิคฺคหณสฺส อปฺปฏิคฺคหิตสทิสตฺตาฯ ปฏิคฺค เหตฺวา นิทหิเตเยว จ สนฺนิธิปจฺจยา อาปตฺติ วุตฺตาฯ ‘‘ปฏิคฺคเหตฺวา เอกรตฺตํ วีตินามิตเสฺสตํ อธิวจน’’นฺติ หิ วุตฺตํฯ

ปาฬิยํ ‘‘สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ อาหารตฺถาย ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อาทินา สนฺนิหิเตสุ สตฺตาหกาลิกยาวชีวิเกสุ ปุเรภตฺตมฺปิ อาหารตฺถาย อโชฺฌหรเณปิ ทุกฺ กฏสฺส วุตฺตตฺตา ยามกาลิเกปิ อาหารตฺถาย อโชฺฌหรเณ วิสุํ ทุกฺกเฏนปิ ภวิตพฺพนฺติ อาห **‘‘อาหารตฺถาย อโชฺฌหรโต ทุกฺกเฏน สทฺธึ ปาจิตฺติย’’**นฺติฯ **ปกติอามิเส**ติ โอ ทนาทิกปฺปิยามิเสฯ **ยามกาลิกํ สติ ปจฺจเย สามิเสน มุเขน อโชฺฌหรโต เทฺว**ติ หิโยฺย ปฏิคฺคหิตยามกาลิกํ อชฺช ปุเรภตฺตํ สามิเสน มุเขน ภุญฺชโต สนฺนิหิตยามกาลิกปจฺจยา เอกํ ปาจิตฺติยํ, สนฺนิหิเตน สํสฏฺฐอามิสปจฺจยา เอกนฺติ เทฺว ปาจิตฺติยานิฯ **วิกปฺปทฺวเยปี**ติ สามิ เสน นิรามิเสนาติ วุตฺตวิธานทฺวเยฯ **ทุกฺกฏํ วฑฺฒตี**ติ อาหารตฺถาย อโชฺฌหรณปจฺจยา ทุกฺ กฏํ วฑฺฒติฯ **ถุลฺลจฺจยญฺจ ทุกฺกฏญฺจ วฑฺฒตี**ติ มนุสฺสมํเส ถุลฺลจฺจยํ, เสสอกปฺปิยมํเสสุ ทุกฺกฏํ วฑฺฒติฯ

๒๕๕. ปฏิคฺคหณปจฺจยา ตาว ทุกฺกฏนฺติ เอตฺถ สนฺนิหิตตฺตา ปุเรภตฺตมฺปิ ทุกฺกฏเมวฯ สติ ปจฺจเย ปน สนฺนิหิตมฺปิ สตฺตาหกาลิกํ ยาวชีวิกํ เภสชฺชตฺถาย คณฺหนฺตสฺส ปริภุญฺชนฺตสฺส จ อนาปตฺติเยวฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ยาวกาลิกยามกาลิกตา, สนฺนิธิภาโว, ตสฺส อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สนฺนิธิการกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ปณีตโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๕๗-๒๕๙. นวเม ปณีตสํสฏฺฐานิ โภชนานิ **ปณีตโภชนานิ**ฯ ยถา หิ อาชญฺญยุตฺโต รโถ ‘‘อาชญฺญรโถ’’ติ วุจฺจติ, เอวมิธาปิ ปณีตสํสฏฺฐานิ สตฺตธญฺญนิพฺพตฺตานิ โภชนานิ ‘‘ปณีตโภชนานี’’ติ วุตฺตานิฯ เยหิ ปน ปณีเตหิ สํสฏฺฐานิ, ตานิ ‘‘ปณีตโภชนานี’’ติ วุจฺจนฺติ, เตสํ ปเภททสฺสนตฺถํ ‘‘เสยฺยถิทํ, สปฺปิ นวนีต’’นฺติอาทิ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ ‘‘เยสํ มํสํ กปฺปตี’’ติ อิทญฺจ ปาจิตฺติยวตฺถุปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน กปฺปิยวตฺถุปริเจฺฉททสฺสนตฺถํฯ น หิ อกปฺปิยมํสสตฺตานํ สปฺปิอาทีนิ น กปฺปนฺติฯ เอกญฺหิ มนุสฺสวสาเตลํ ฐเปตฺวา สเพฺพสํ ขีรสปฺปินวนีตวสาเตเลสุ อกปฺปิยํ นาม นตฺถิฯ **สปฺปิภตฺต**นฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ สปฺปิสํสฏฺฐํ ภตฺตํ สปฺปิภตฺตํ, สปฺปิ จ ภตฺตญฺจ สปฺปิภตฺตนฺติปิ วิญฺญายติ, อฏฺฐกถาสุ ปน ‘‘สาลิภตฺตํ วิย สปฺปิภตฺตํ นาม นตฺถี’’ติ การณํ วตฺวา ทุกฺกฏเสฺสว ทฬฺหตรํ กตฺวา วุตฺตตฺตา น สกฺกา อญฺญํ วตฺตุํฯ อฏฺฐกถาจริยา เอว หิ อีทิเสสุ ฐาเนสุ ปมาณํฯ

มูลนฺติ กปฺปิยภณฺฑํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อนาปตฺตี**ติ วิสเงฺกตตฺตา สพฺพาหิเยว อาปตฺตีหิ อนาปตฺติฯ เกจิ ปน ‘‘ปาจิตฺติเยเนว อนาปตฺติ วุตฺตา, สูโปทนวิญฺญตฺติทุกฺกฏํ ปน โหติเยวา’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ **กปฺปิยสปฺปินา อกปฺปิยสปฺปินา**ติ จ อิทํ กปฺปิยากปฺปิยมํสานํ วเสน วุตฺตํ, ตสฺมา กปฺปิยมํสสปฺปินา อกปฺปิยมํสสปฺปินาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **นานาวตฺถุกานี**ติ สปฺปินวนีตาทีนํ วเสน วุตฺตํฯ

๒๖๑. มหานามสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพติ เอตฺถ –

> ‘‘อคิลาเนน ภิกฺขุนา จตุมาสปจฺจยปวารณา สาทิตพฺพา อญฺญตฺร ปุนปวารณาย อญฺญตฺร นิจฺจปวารณาย, ตโต เจ อุตฺตริ สาทิเยยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ (ปาจิ. ๓๐๖) –

อิทํ มหานามสิกฺขาปทํ นามฯ อิมินา จ สิกฺขาปเทน สงฺฆวเสน คิลานปจฺจยปวารณาย ปวาริตฏฺฐาเน สเจ ตตฺถ รตฺตีหิ วา เภสเชฺชหิ วา ปริเจฺฉโท กโต โหติ, เอตฺตกาเยว รตฺติโย เอตฺตกานิ วา เภสชฺชานิ วิญฺญาเปตพฺพานีติฯ อถ ตโต รตฺติปริยนฺตโต วา เภสชฺชปริยนฺตโต วา อุตฺตริ น เภสชฺชกรณีเยน วา เภสชฺชํ อญฺญเภสชฺชกรณีเยน วา อญฺญํ เภสชฺชํ วิญฺญาเปนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ ตสฺมา อคิลาโน คิลานสญฺญี หุตฺวา ปญฺจ เภสชฺชานิ วิญฺญาเปนฺโต น เภสชฺชกรณีเยน เภสชฺชํ วิญฺญาเปนฺโต นาม โหตีติ ‘‘มหานามสิกฺขาปเทน กาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ **เอตานิ ปาฏิเทสนียวตฺถูนี**ติ ปาฬิยํ อาคตสปฺปิอาทีนิ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปาฬิยํ อนาคตานิ ปน อกปฺปิยสปฺปิอาทีนิ ภิกฺขุนีนมฺปิ ทุกฺกฏวตฺถูนีติ เวทิตพฺพํฯ **สูโปทนวิญฺญตฺติย**นฺติ ภิกฺขูนํ ปาจิตฺติยวตฺถูนิ ภิกฺขุนีนํ ปาฏิเทสนียวตฺถูนิ จ ฐเปตฺวา อวเสสวิญฺญตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปณีตโภชนตา, อคิลานตา, อกตวิญฺญตฺติยา ปฏิลาโภ, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

๑๐. ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๓. ทสเม **อยฺยโวสาฏิตกานี**ติ ปิตุปิณฺฑเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อุมฺมาเร**ติ สุสาเน กตเคห สฺส อตฺตโน เคหสฺส วา อุมฺมาเรฯ **ฆนพโทฺธ**ติ ฆนมํเสน สมฺพโทฺธ, กถินสํหตสรีโรติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๖๔. **มุขทฺวาร**นฺติ คลนาฬิกํฯ **อาหาร**นฺติ อโชฺฌหริตพฺพํ ยํกิญฺจิ ยาวกาลิกาทิํฯ **อาหเรยฺยา**ติ มุขทฺวารํ ปเวเสยฺยฯ มุเขน วา ปวิฏฺฐํ โหตุ นาสิกาย วา, คเลน อโชฺฌหรณียตฺตา สพฺพมฺปิ ตํ มุขทฺวารํ ปเวสิตเมว โหติฯ ยสฺมา ปน เต ภิกฺขู อนาหาเรปิ อุทเก อาหา รสญฺญาย ทนฺตโปเน จ มุขทฺวารํ อาหฏํ อิทนฺติ สญฺญาย กุกฺกุจฺจายิํสุ, ตสฺมา วุตฺตํ **“เต ภิกฺขู อทินฺนํ...เป.... สมฺมา อตฺถํ อสลฺลเกฺขตฺวา กุกฺกุจฺจายิํสู”**ติฯ อุทกญฺหิ ยถาสุขํ ปาตุํ ทนฺตกฏฺฐญฺจ ทนฺตโปนปริโภเคน ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, ตสฺส ปน รสํ คิลิตุํ น วฏฺฏติฯ สเจปิ ทนฺตกฏฺฐรโส อชานนฺตสฺส อโนฺต ปวิสติ, ปาจิตฺติยเมวฯ อนโชฺฌหรเณฺตน ปน ทนฺตกฏฺฐํ วา โหตุ อญฺญํ วา, กิญฺจิ มุเข ปกฺขิปิตุํ วฏฺฏติฯ

๒๖๕. **อกลฺลโก**ติ คิลาโน สหตฺถา ปริภุญฺชิตุํ อสโกฺกโนฺต มุเขน ปฏิคฺคณฺหาติฯ **อุจฺจารณมตฺต**นฺติ อุกฺขิปนมตฺตํฯ **เอกเทเสนปี**ติ องฺคุลิยาปิ ผุฏฺฐมเตฺตนฯ **ตํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, สพฺพํ ปฏิคฺคหิตเมวา**ติ เวณุโกฏิยา พนฺธิตฺวา ฐปิตตฺตาฯ สเจปิ ภูมิยํ ฐิตเมว ฆฏํ ทาย เกน หตฺถปาเส ฐตฺวา ฆฏํ ทสฺสามีติ ทินฺนเวณุโกฏิคฺคหณวเสน ปฏิคฺคณฺหาติ, อุภย โกฏิพทฺธํ สพฺพมฺปิ ปฏิคฺคหิตเมว โหติฯ ภิกฺขุสฺส อตฺถาย อปีเฬตฺวา ปกติยา ปีฬิยมานอุจฺฉุ รสํ สนฺธาย ‘‘คณฺหถา’’ติ วุตฺตตฺตา **“อภิหาโร น ปญฺญายตี”**ติ วุตฺตํฯ หตฺถปาเส ฐิตสฺส ปน ภิกฺขุสฺส อตฺถาย ปีฬิยมานา อุจฺฉุโต ปคฺฆรนฺตํ รสํ คณฺหิตุํ วฏฺฏติ, โทณิกาย สยํ ปคฺฆ รนฺตํ อุจฺฉุรสํ มเชฺฌ อาวริตฺวา อาวริตฺวา วิสฺสชฺชิตมฺปิ คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ **กตฺถจิ** อฏฺฐกถาสุฯ

อสํหาริเมติ ถามมชฺฌิเมน ปุริเสน อสํหาริเยฯ **“ตินฺติณิกาทิปเณฺณสู”**ติ วจนโต สาขาสุ ปฏิคฺคหณํ รุหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปุญฺฉิตฺวา ปฏิคฺคเหตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘ปุญฺฉิเต ปฏิคฺคหณ กิจฺจํ นตฺถิ, ตสฺมา ปุญฺฉิตฺวา คเหตฺวาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ’’ติ วทนฺติฯ ปุญฺฉิตฺวา ปฏิคฺค เหตฺวา วาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ปเตฺต ปติตรชนฺจุณฺณญฺหิ อพฺภนฺตรปริโภคตฺถาย อปริหฏภาวโต ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ ปุพฺพาโภคสฺส อนุรูเปน **“อนุปสมฺปนฺนสฺส ทตฺวา...เป.... วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ตํ ‘‘อญฺญสฺส ทสฺสามี’’ติ จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน ปร สนฺตกํ นาม น โหติ, ตสฺมา ตสฺส อทตฺวาปิ ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

***ภิกฺขุสฺส* เทตี**ติ อญฺญสฺส ภิกฺขุสฺส เทติฯ **กญฺชิก**นฺติ ขีรรสาทิํ ยํกิญฺจิ ทฺรวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ หตฺถโต โมเจตฺวา ปุน คณฺหาติ, อุคฺคหิตกํ โหตีติ อาห **“หตฺถโต อโมเจเนฺตเนวา”**ติฯ **อาลุเลนฺตาน**นฺติ อาโลเลนฺตานํ, อยเมว วา ปาโฐฯ อาหริตฺวา ภูมิยํ ฐปิตตฺตา อภิหาโร นตฺถีติ อาห **“ปโตฺต ปฏิคฺคเหตโพฺพ”**ติฯ **ปฐมตรํ อุฬุงฺกโต เถวา ปเตฺต ปตนฺตี**ติ เอตฺถ ‘‘ยถา ปฐมตรํ ปติตเถเว โทโส นตฺถิ, ตถา อากิริตฺวา อปเนนฺตานํ ปจฺฉา ปติตเถเวปิ อภิหฏตฺตา เนวตฺถิ โทโส’’ติ วทนฺติฯ **จรุเกนา**ติ ขุทฺทกภาชเนนฯ **มุขวฏฺฏิยาปิ คเหตุํ วฏฺฏตี**ติ มุขวฏฺฏิํ อุกฺขิปิตฺวา หเตฺถ ผุสาปิเต คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ **เกจี**ติ อภยคิริวาสิโนฯ **เอส นโย**ติ กายปฏิพทฺธปฏิพทฺธมฺปิ กายปฏิพทฺธเมวาติ อยํ นโยฯ ตถา จ ตตฺถ กายปฏิพเทฺธ ตํปฏิพเทฺธ จ ถุลฺลจฺจยเมว วุตฺตํฯ

เตนาติ ยสฺส ภิกฺขุโน สนฺติกํ คตํ, เตนฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มูลฏฺฐเสฺสว ปริโภโค อนุญฺญาโต, ตสฺมาฯ ตํ ทิวสํ หเตฺถน คเหตฺวา ทุติยทิวเส ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อุคฺคหิตกปฏิคฺคหิตํ โหตีติ อาห **“อนามสิตฺวา”**ติฯ อปฺปฏิคฺคหิตตฺตา **“สนฺนิธิปจฺจยา อนาปตฺตี”**ติ วุตฺตํฯ อปฺปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อทินฺนมุขทฺวาราปตฺติ โหตีติ อาห **“ปฏิคฺคเหตฺวา ปน ปริภุญฺชิตพฺพ”**นฺติฯ **“ตํ ทิวสํ...เป.... น ตโต ปร”**นฺติ วจนโต ตํ ทิวสํ หเตฺถน คเหตฺวา วา อคฺคเหตฺวา วา ฐปิตํ ทุติยทิวเส อปฺปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อทินฺนมุขทฺวาราปตฺติ โหติ, หเตฺถน คเหตฺวา ฐปิตํ ทุติยทิวเส ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ปน อุคฺคหิตกปฏิคฺคหิตํ โหติฯ อปฺปฏิคฺคหิตเมว หิ หเตฺถน คเหตฺวา ฐปิตํฯ **“สามํ คเหตฺวา ปริภุญฺชิตุ”**นฺติ หิ วจนโต อปฺปฏิคฺคหิตเสฺสว ตสฺมึ ทิวเส ปริโภโค อนุญฺญาโตฯ ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **คณฺฐิปเท “ตํ ทิยฺยมานํ ปตตี**ติ เอตฺถ ยถา คณโภชนาทีสุ คิลานาทีนํ กุกฺกุจฺจายนฺตานํ คณโภชนํ อนุญฺญาตํ, เอวมิธาปิ ภควตา ปฏิคฺคหิตเมว กุกฺกุจฺจวิโนทนตฺถํ อนุญฺญาต”นฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ “ตํ ทิยฺยมานํ ปตตี”ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา จตูสุปิ กาลิเกสุ อยํ นโย เวทิตโพฺพฯ

สตฺถเกนาติ ปฏิคฺคหิตสตฺถเกนฯ กสฺมา ปเนตฺถ อุคฺคหิตปจฺจยา สนฺนิธิปจฺจยา วา โทโส น สิยาติ อาห **“น หิ ตํ ปริโภคตฺถาย ปริหรนฺตี”**ติฯ อิมินาว พาหิรปริโภคตฺถํ สามํ คเหตฺวา อนุปสมฺปเนฺนน ทินฺนํ วา คเหตฺวา ปริหริตุํ วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ ตสฺมา ปตฺตสมฺมกฺขนาทิอตฺถํ สามํ คเหตฺวา ปริหฏเตลาทึ สเจ ปริภุญฺชิตุกาโม โหติ, ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติฯ อพฺภนฺตรปริโภคตฺถํ ปน สามํ คหิตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อุคฺคหิตกปฏิคฺคหิตํ โหติ, อปฺปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อทินฺนมุขทฺวาราปตฺติ โหติ, อพฺภนฺตรปริโภคตฺถเมว อนุปสมฺปเนฺนน ทินฺนํ คเหตฺวา ปริหรนฺตสฺส สิงฺคีโลณกโปฺป วิย สนฺนิธิปจฺจยา อาปตฺติ โหติฯ เกจิ ปน ‘‘ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุจฺจารณมตฺตํ โหตีติอาทินา วุตฺตปญฺจงฺคสมฺปตฺติยา ปฏิคฺคหณสฺส รุหนโต พาหิรปริโภคตฺถมฺปิ สเจ อนุปสมฺปเนฺนน ทินฺนํ คณฺหาติ, ปฏิคฺคหิตเมวา’’ติ วทนฺติฯ เอวํ สติ อิธ พาหิรปริโภคตฺถํ อนุปสมฺปเนฺนน ทินฺนํ คเหตฺวา ปริหรนฺตสฺส สนฺนิธิปจฺจยา อาปตฺติ วตฺตพฺพา สิยา, ‘‘น หิ ตํ ปริโภคตฺถาย ปริหรนฺตี’’ติ จ น วตฺตพฺพํ, ตสฺมา พาหิรปริโภคตฺถํ คหิตํ ปฏิคฺคหิตํ นาม น โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ยทิ เอวํ ปญฺจสุ ปฏิคฺคหณเงฺคสุ ‘‘ปริโภคตฺถายา’’ติ วิเสสนํ วตฺตพฺพนฺติ? น วตฺตพฺพํฯ ปฏิคฺคหณญฺหิ ปริโภคตฺถเมว โหตีติ ‘‘ปริโภคตฺถายา’’ติ วิสุํ อวตฺวา ‘‘ตเญฺจ ภิกฺขุ กาเยน วา กายปฏิพเทฺธน วา ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ อปเร ปน ‘‘สติปิ ปฏิคฺคหเณ ‘น หิ ตํ ปริโภคตฺถาย ปริหรนฺตี’ติ อิธ อปริโภคตฺถาย ปริหรเณ อนาปตฺติ วุตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **อุทฺทุกฺขลมุสลานิ ขิยฺยนฺตี**ติ เอตฺถ อุทุกฺขลมุสลานํ ขเยน ปิสิตโกฏฺฏิตเภสเชฺชสุ สเจ อาคนฺตุกวโณฺณ ปญฺญายติ, น วฏฺฏติฯ

สุทฺธํ อุทกํ โหตีติ รุกฺขสาขาทีหิ คฬิตฺวา ปตนอุทกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปโตฺต วาสฺส ปฏิคฺคเหตโพฺพ**ติ เอตฺถาปิ ปตฺตคตํ ฉุปิตฺวา เทนฺตสฺส หตฺถลเคฺคน อามิเสน โทสาภาวตฺถํ ปตฺตปฏิคฺคหณนฺติ อพฺภนฺตรปริโภคตฺถเมว ปฏิคฺคหณํ เวทิตพฺพํฯ **ยํ สามเณรสฺส ปเตฺต ปตติ...เป.... ปฏิคฺคหณํ น วิชหตี**ติ เอตฺถ ปุนปฺปุนํ คณฺหนฺตสฺส อตฺตโน ปเตฺต ปกฺขิตฺตเมว ‘‘อตฺตโน สนฺตก’’นฺติ สนฺนิฏฺฐานกรณโต หตฺถคตํ ปฏิคฺคหณํ น วิชหติ, ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทินฺนํ ปน คณฺหนฺตสฺส คหณสมเยเยว ‘‘อตฺตโน สนฺตก’’นฺติ สนฺนิฏฺฐานสฺส กตตฺตา หตฺถคตํ ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ **เกสญฺจิ อตฺถาย โอทนํ ปกฺขิปตี**ติ เอตฺถ อนุปสมฺปนฺนสฺส อตฺถาย ปกฺขิปเนฺตปิ ‘‘อาคนฺตฺวา คณฺหิสฺสตี’’ติ สยเมว ปกฺขิปิตฺวา ฐปนโต ปฏิคฺคหณํ น วิชหติ, อนุปสมฺปนฺนสฺส หเตฺถ ปกฺขิตฺตํ ปน อนุปสมฺปเนฺนเนว ฐปิตํ นาม โหตีติ ปฏิคฺคหณํ วิชหติ ปริจฺจตฺตภาวโตฯ เตน วุตฺตํ **“สามเณร...เป.... ปริจฺจตฺตตฺตา”**ติฯ

ปฏิคฺคหณูปคํ ภารํ นาม ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส อุเกฺขปารหํฯ กิญฺจาปิ อวิสฺสชฺเชตุ วาว อเญฺญน หเตฺถน ปิทหนฺตสฺส โทโส นตฺถิ, ตถาปิ น ปิทหิตพฺพนฺติ อฏฺฐกถาปมาเณเนว คเหตพฺพํฯ **มจฺฉิกวารณตฺถ**นฺติ เอตฺถ ‘‘สเจปิ สาขาย ลคฺครชํ ปเตฺต ปตติ, สุเขน ปริภุญฺชิตุํ สกฺกาติ สาขาย ปฏิคฺคหิตตฺตา อพฺภนฺตรปริโภคตฺถเมวิธ ปฏิคฺคหณนฺติ มูลปฏิคฺคหณเมว วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ อปเร ปน ‘‘มจฺฉิกวารณตฺถนฺติ เอตฺถ วจนมตฺตํ คเหตฺวา พาหิรปริโภคตฺถํ คหิต’’นฺติ วทนฺติฯ **ตสฺมิมฺปิ อสตีติ** จาฏิยา วา กุณฺฑเก วา อสติฯ **อนุปสมฺปนฺนํ คาหาเปตฺวาติ** ตํเยว อโชฺฌหรณียภณฺฑํ อนุปสมฺปเนฺนน คาหาเปตฺวาฯ **เถรสฺส ปตฺตํ อนุเถรสฺสาติ** เถรสฺส ปตฺตํ อตฺตนา คเหตฺวา อนุเถรสฺส เทติฯ **ตุยฺหํ ยาคุํ มยฺหํ เทหีติ** เอตฺถ เอวํ วตฺวา สามเณรสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโนปิ ปตฺตํ ตสฺส เทติฯ **เอตฺถ ปนาติ** ปณฺฑิโต สามเณโรติ อาทิปตฺตปริวตฺตนกถายฯ **การณํ อุปปริกฺขิตพฺพ**นฺติ ยถา มาตุอาทีนํ เตลาทีนิ หรโนฺต ต ถารูเป กิเจฺจ อนุปสมฺปเนฺนน อปริวเตฺตตฺวาว ปริภุญฺชิตุํ ลภติ, เอวมิธ ปตฺตปริวตฺตนํ อกตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น ลภตีติ เอตฺถ การณํ วีมํสิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

เอตฺถ ปน ‘‘สามเณรหิ คหิตตณฺฑุเลสุ ปริกฺขีเณสุ อวสฺสํ อมฺหากํ สามเณรา สงฺคหํ ก โรนฺตีติ วิตกฺกุปฺปตฺติ สมฺภวติ, ตสฺมา ตํ ปริวเตฺตตฺวาว ปริภุญฺชิตพฺพํฯ มาตาปิตูนํ อตฺถาย ปน ฉายตฺถาย วา คหเณ ปริโภคาสา นตฺถิ, ตสฺมา ตํ วฏฺฏตี’’ติ การณํ วทนฺติฯ เตเนว **อาจริย พุทฺธทตฺตเตฺถเรน**ปิ วุตฺตํ –

> ‘‘มาตาปิตูนมตฺถาย, เตลาทิหรโตปิ จ;
> สาขํ ฉายาทิอตฺถาย, อิเมสํ น วิเสสติฯ
>
> ‘‘ตสฺมา หิสฺส วิเสสสฺส, จิเนฺตตพฺพํ ตุ การณํ;
> ตสฺส สาลยภาวํ ตุ, วิเสสํ ตกฺกยาม ต’’นฺติฯ

อิทเมเวตฺถ ยุตฺตตรํ อวสฺสํ ตถาวิธวิตกฺกุปฺปตฺติยา สมฺภวโตฯ น สกฺกา หิ เอตฺถ วิตกฺกํ โสเธตุนฺติฯ มาตาทีนํ อตฺถาย หรเณ ปน นาวสฺสํ ตถาวิธวิตกฺกุปฺปตฺตีติ สกฺกา วิตกฺกํ โสเธ ตุํฯ ยตฺถ หิ วิตกฺกํ โสเธตุํ สกฺกา, ตตฺถ เนวตฺถิ โทโสฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘สเจ ปน สโกฺกติ วิตกฺกํ โสเธตุํ, ตโต ลทฺธํ ขาทิตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติฯ

นิจฺจาเลตุํ น สโกฺกตีติ นิจฺจาเลตฺวา สกฺขรา อปเนตุํ น สโกฺกติฯ **อาธารเก ปโตฺต ฐปิโต โหตีติ** ปฏิคฺคเหตพฺพปตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **จาเลตีติ** วินา การณํ จาเลติฯ สติปิ การเณ ภิกฺขูนํ ปริโภคารหํ จาเลตุํ น วฏฺฏติฯ กิญฺจาปิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อมนุสฺสิกาพาเธ อา มกมํสํ อามกโลหิต’’นฺติ (มหาว. ๒๖๔) ตาทิเส อาพาเธ อตฺตโน อตฺถาย อามกมํสปฏิคฺ คหณํ อนุญฺญาตํ, ‘‘อามกมํสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติ จ สามญฺญโต ปฏิกฺขิตฺตํ, ตถาปิ อตฺตโน อญฺญสฺส วา ภิกฺขุโน อตฺถาย อคฺคหิตตฺตา **‘‘สีหวิฆาสาทิํ...เป.... วฏฺฏตี’’ติ** วุตฺตํฯ **สโกฺกติ วิตกฺกํ โสเธตุ**นฺติ มยฺหมฺปิ เทตีติ วิตกฺกสฺส อนุปฺปนฺนภาวํ สลฺลเกฺขตุํ สโกฺกติ, สาม เณรสฺส ทสฺสามีติ สุทฺธจิเตฺตน มยา คหิตนฺติ วา สลฺลเกฺขตุํ สโกฺกติฯ

สเจ ปน มูเลปิ ปฏิคฺคหิตํ โหตีติ เอตฺถ ‘‘คเหตฺวา คเต มยฺหมฺปิ ทเทยฺยุนฺติ สญฺญาย สเจ ปฏิคฺคหิตํ โหตี’’ติ วทนฺติฯ **โกฏฺฐาเส กโรตีติ** ภิกฺขุสามเณรา จ อตฺตโน อตฺตโน อภิรุ จิตํ โกฏฺฐาสํ คณฺหนฺตูติ สเพฺพสํ สมเก โกฏฺฐาเส กโรติฯ **คหิตาวเสส**นฺติ สามเณรหิ คหิต โกฏฺฐาสโต อวเสสํฯ **คณฺหิตฺวาติ** ‘‘มยฺหํ อิทํ คณฺหิสฺสามี’’ติ คเหตฺวาฯ อิธ คหิตาวเสสํ นาม เตน คณฺหิตฺวา ปุน ฐปิตํฯ **ปฏิคฺคเหตฺวาติ** ตทหุ ปฏิคฺคเหตฺวาฯ เตเนว **‘‘ยาวกาลิเกน ยาว

ชีวิกสํสเคค โทโส นตฺถี”ติ วุตฺตํฯ สเจ ปน ปุริมทิวเส ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตา โหติ, สามิเสน มุเขน ตสฺสา วฏฺฏิยา ธูมํ ปิวิตุํ น วฏฺฏติฯ **สมุโทฺทกเกนา**ติ อปฺปฏิคฺคหิตสมุโทฺทกเกนฯ ยสฺมา กตกฏฺฐิ อุทกํ ปสาเทตฺวา วิสุํ ติฏฺฐติ, ตสฺมา “**อโพฺพหาริก**”นฺติ วุตฺตํฯ **ลคฺคตี**ติ มุเข หเตฺถ จ อุทเก สุเกฺข เสตวณฺณํ ทเสฺสนฺตํ ลคฺคติฯ **ปานียํ คเหตฺวา**ติ อตฺตโนเยว อตฺถาย คเหตฺวาฯ สเจ ปน ปีตาวเสสํ ตเตฺถว อากิริสฺสามีติ คณฺหาติ, ปุน ปฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถิฯ **วิกฺขเมฺภตฺวา**ติ วิยูหิตฺวา, อปเนตฺวาติ อโตฺถฯ

มหาภูเตสูติ สรีรนิสฺสิเตสุ มหาภูเตสุฯ **ปตตี**ติ วิจฺฉินฺทิตฺวา ปตติฯ วิจฺฉินฺทิตฺวา ปติตเมว หิ ปฏิคฺคเหตพฺพํ, น อิตรํฯ **อลฺลทารุํ รุกฺขโต ฉินฺทิตฺวาปิ กาตุํ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ มตฺติกตฺถาย ปถวิํ ขณิตุมฺปิ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **สปฺปทฏฺฐกฺขเณเยว วฏฺฏตี**ติ อสติ กปฺปิยการเก สามํ คเหตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, อญฺญทา ปฏิคฺคหาเปตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อปฺปฏิคฺคหิตตา, อนนุญฺญาตตา, ธูมาทิอโพฺพหาริกาภาโว, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ทนฺตโปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โภชนวโคฺค จตุโตฺถฯ

๕. อเจลกวโคฺค

๑. อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๓. อเจลกวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **เตส**นฺติ ติตฺถิยานํฯ **ตตฺถา**ติ ภาชเนฯ **อิโต**ติ ปตฺตโตฯ **สเจ ติตฺถิโย วทตี**ติ ‘‘ปฐมเมว มํ สนฺธาย อภิหริตฺวา ฐปิตํ มยฺหํ สนฺตกํ โหติ, อิมสฺมิํ ภาชเน อากิรถา’’ติ วทติ, วฏฺฏติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อญฺญติตฺถิยตา, อโชฺฌหรณียตา , อโชฺฌหรณตฺถาย สหตฺถา อนิกฺขิตฺตภาชเน ทานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อเจลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๗๔. ทุติยํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อนาจารํ อาจริตุกามตา, ตทตฺถเมว อุปสมฺปนฺนสฺส อุโยฺยชนา, เอวํ อุโยฺยเชนฺตสฺส อุปจาราติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุโยฺยชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๐. ตติเย **ปิฏฺฐสงฺฆาโฏ**ติ ทฺวารพาหาเยตํ อธิวจนํฯ ขุทฺทกํ นาม สยนิฆรํ วิตฺถารโต ปญฺจหตฺถปฺปมาณํ โหติ, ตสฺส จ มชฺฌิมฏฺฐานํ ปิฏฺฐสงฺฆาฏโต อฑฺฒเตยฺยหตฺถปฺปมาณเมว โหติ, ตสฺมา ตาทิเส สยนิฆเร ปิฏฺฐสงฺฆาฏโต หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา นิสิโนฺน ปิฏฺฐิวํสํ อติกฺกมิตฺวา นิสิโนฺน นาม โหติฯ เอวํ นิสิโนฺน จ มชฺฌํ อติกฺกมิตฺวา นิสิโนฺน นาม โหตีติ อาห “**อิมินา มชฺฌาติกฺกมํ ทเสฺสตี**”ติฯ **ยถา วา ตถา วา กตสฺสา**ติ ปิฏฺฐิวํสํ อาโรเปตฺวา วา อนาโรเปตฺวา วา กตสฺสฯ **สจิตฺตก**นฺติ อนุปวิสิตฺวา นิสีทนจิเตฺตน สจิตฺตกํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ปริยุฏฺฐิตราคชายมฺปติกานํ สนฺนิหิตตา, สยนิฆรตา, ทุติยสฺส ภิกฺขุโน อภาโว, อนุปขชฺช นิสีทนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

สโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒๘๔-๒๘๙. จตุตฺถปญฺจเมสุ นตฺถิ กิญฺจิ วตฺตพฺพํฯ

๖. จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๘. ฉฏฺเฐ **ปกติวจเนนา**ติ เอตฺถ ยํ ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเร ฐิเตน โสตุํ สกฺกา ภเวยฺย, ตํ ปกติวจนํ นามฯ **อาปุจฺฉิตโพฺพ**ติ ‘‘อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ฆรํ คจฺฉามี’’ติ วา ‘‘จาริตฺตํ อาปชฺชามี’’ติ วา อีทิเสน วจเนน อาปุจฺฉิตโพฺพฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน นิมนฺตนสาทิยนํ, สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉนา, ภตฺติยฆรโต อญฺญฆรปฺปเวสนํ, มชฺฌนฺหิกานติกฺกโม, สมยสฺส วา อาปทานํ วา อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

จาริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๐๓. สตฺตเม **มหานาโม นามา**ติ อนุรุทฺธเตฺถรสฺส ภาตา ภควโต จูฬปิตุ ปุโตฺตฯ สุโทฺธทโน สโกฺกทโน สุโกฺกทโน โธโตทโน อมิโตทโนติ อิเม หิ ปญฺจ ชนา ภาตโรฯ อมิตา นาม เทวี เตสํ ภคินี, ติสฺสเตฺถโร ตสฺสา ปุโตฺตฯ ตถาคโต จ นนฺทเตฺถโร จ สุโทฺธทนสฺส ปุตฺตา, มหานาโม จ อนุรุทฺธเตฺถโร จ สุโกฺกทนสฺส, อานนฺทเตฺถโร อมิโตทนสฺสฯ โส ภควโต กนิโฏฺฐ, มหานาโม มหลฺลกตโร สกทาคามี อริยสาวโกฯ เตน วุตฺตํ **‘‘มหานาโม นาม…เป.… อริยสาวโก**’’ติฯ

๓๐๕-๓๐๖. ปาฬิยํ **อชฺชโณฺห**ติ อชฺช เอกทิวสนฺติ อโตฺถ, ‘‘อชฺชโน’’ติ วา อโตฺถ คเหตโพฺพ, **โน** อมฺหากํฯ **กาลํ อาหริสฺสถา**ติ เสฺว หริสฺสถฯ **ตโต เจ อุตฺตริ สาทิเยยฺยา**ติ สเจ ตตฺถ รตฺตีหิ วา เภสเชฺชหิ วา ปริเจฺฉโท กโต โหติ ‘‘เอตฺตกาเยว วา รตฺติโย เอตฺตกานิ วา เภสชฺชานิ วิญฺญาเปตพฺพานี’’ติ, ตโต รตฺติปริยนฺตโต วา เภสชฺชปริยนฺตโต วา อุตฺตริ วิญฺญาเปนฺโต สาทิเยยฺยฯ ‘‘อิเมหิ ตยา เภสเชฺชหิ ปวาริตมฺห, อมฺหากญฺจ อิมินาว เภสเชฺชน อโตฺถ’’ติ อาจิกฺขิตฺวา วิญฺญาเปตุมฺปิ คิลาโนว ลภติฯ

๓๑๐. ยสฺมา สงฺฆปวารณายเมวายํ วิธิ, ตสฺมา **‘‘เย อตฺตโน ปุคฺคลิกาย ปวารณาย ปวาริตา’’**ติ วุตฺตํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ สงฺฆปวารณตา , เภสชฺชวิญฺญตฺติ, อคิลานตา, ปริยนฺตาติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

มหานามสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๑. อฏฺฐมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุยฺยุตฺตเสนา, ทสฺสนตฺถาย คมนํ, อนุญฺญาโตกาสโต อญฺญตฺร ทสฺสนํ, ตถารูปปจฺจยสฺส อาปทาย วา อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อุยฺยุตฺตเสนาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๑๗. นวมสิกฺขาปทมฺปิ อุตฺตานเมวฯ ติรตฺตาติกฺกโม, เสนาย สูริยสฺส อตฺถงฺคโม, คิลานตาทีนํ อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

เสนาวาสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๒๒. ทสเม **กติ เต ลกฺขานิ ลทฺธานี**ติ ตว สรปฺปหารสฺส ลกฺขณภูตา กิตฺตกา ชนา ตยา ลทฺธาติ อโตฺถ, กิตฺตกา ตยา วิทฺธาติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุโยฺยธิกาทิทสฺสนตฺถาย คมนํ, อนุญฺญาโตกาสโต อญฺญตฺร ทสฺสนํ, ตถารูปปจฺจยสฺส อาปทาย วา อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุโยฺยธิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต อเจลกวโคฺค ปญฺจโมฯ

๖. สุราปานวโคฺค

๑. สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๒๖-๓๒๘. สุราปานวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **วฑฺฒิยา**ติ คามปริเกฺขปวฑฺฒิยาฯ ปาฬิยํ ปิฏฺฐสุราทีสุ ปิฏฺฐํ ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ตชฺชํ อุทกํ ทตฺวา มทฺทิตฺวา กตา **ปิฏฺฐสุรา**ฯ เอวํ ปูเวโอทเน จ ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ตชฺชํ อุทกํ ทตฺวา มทฺทิตฺวา กตา **ปูวสุรา โอทนสุรา**ติ จ วุจฺจติฯ ‘‘กิณฺณา’’ติ ปน ตสฺสา สุราย พีชํ วุจฺจติฯ เย สุราโมทกาติปิ วุจฺจนฺติ, เต ปกฺขิปิตฺวา กตา **กิณฺณปกฺขิตฺตา**ฯ หรีตกีสาสปาทินานาสมฺภาเรหิ สํโยชิตา **สมฺภารสํยุตฺตา**ฯ

มธุกตาลนาฬิเกราทิปุปฺผรโส จิรปริวาสิโต **ปุปฺผาสโว**ฯ ปนสาทิผลรโส **ผลาสโว**ฯ มุทฺทิการโส **มธฺวาสโว**ฯ อุจฺฉุรโส **คุฬาสโว**ฯ หรีตกามลกกฏุกภณฺฑาทินานาสมฺภารานํ รโส จิรปริวาสิโต **สมฺภารสํยุโตฺต**ฯ **พีชโต ปฏฺฐายา**ติ สมฺภาเร ปฏิยาเทตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิตฺตกาลโต, ตาลนาฬิเกราทีนํ ปุปฺผรสสฺส คหิตอภินวกาลโตเยว จ ปฏฺฐายฯ

๓๒๙. **โลณโสวีรกํ สุตฺตญฺจ** อเนเกหิ เภสเชฺชหิ อภิสงฺขโต อมชฺชภูโต อาสววิเสโสฯ **วาสคฺคาหาปนตฺถ**นฺติ สุคนฺธิภาวคฺคาหาปนตฺถํฯ **อจิตฺตกํ โลกวชฺช**นฺติ เอตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปฐมปาราชิกวณฺณนายํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ มชฺชภาโว, ตสฺส ปานญฺจาติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๐. ทุติเย **ภิกฺขุนีปิ อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ฐิตา**ติ เอตฺถ ภิกฺขุปิ ภิกฺขุนิยา อนุปสมฺปนฺนฏฺฐาเน ฐิโตติ เวทิตโพฺพฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ หสาธิปฺปายตา, อุปสมฺปนฺนสฺส กาเยน กายามสนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

องฺคุลิปโตทกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๕. ตติยํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปริโคปฺผกตา, หสาธิปฺปาเยน กีฬนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

หสธมฺมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๔. จตุตฺเถ **คารโยฺห อาจริยุคฺคโห น คเหตพฺโพ**ติ ยสฺมา อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโก, ตสฺส กสโฏ ยาวชีวิโก, ทฺวินฺนํเยว สมวาโย อุจฺฉุยฏฺฐิ, ตสฺมา วิกาเล อุจฺฉุยฏฺฐึ ขาทิตุํ วฏฺฏตีติ คุฬหรีตกํ วิยาติ เอวมาทิโก คารยฺหาจริยวาโท น คเหตพฺโพฯ **โลกวชฺช อาจริยุคฺคโห น วฏฺฏตี**ติ โลกวชฺชสิกฺขาปเท อาปตฺติฏฺฐาเน โย อาจริยวาโท, โส น คเหตพฺโพ, โลกวชฺชํ อติกฺกมิตฺวา ‘‘อิทํ อมฺหากํ อาจริยุคฺคโห’’ติ วทนฺตสฺส อุคฺคโห น วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ **สุตฺตานุโลมํ** นาม อฏฺฐกถาฯ **ปเวณิยา อาคตสโมธานํ คจฺฉตี**ติ ‘‘ปเวณิยา อาคโต อาจริยุคฺคโหว คเหตพฺโพ’’ติ เอวํ วุตฺต มหาอฏฺฐกถาวาเทเยว สงฺคหํ คจฺฉตีติ อธิปฺปาโยฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ปญฺญตฺเตน วจนํ, อนาทริยกรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

อนาทริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ภึสาปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๕. ปญฺจมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, ตสฺส ทสฺสนสวนวิสเย ภึสาเปตุกามตาย วายมนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

ภึสาปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. โชติสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๕๐. ฉฏฺเฐ ภคฺคา นาม ชนปทิโน ราชกุมารา, เตสํ นิวาโส เอโกปิ ชนปโท รุฬฺหีสทฺเทน ‘‘ภคฺคา’’ติ วุจฺจติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ภคฺคาติ ชนปทสฺส นาม’’**นฺติฯ **สุสุมารคิเร**ติ เอวํนามเก นคเรฯ ตสฺส กิร นครสฺส มาปนตฺถํ วตฺถุวิชฺชาจริเยน นครฏฺฐานสฺส ปริคฺคณฺหนทิวเส อวิทูเร สุสุมาโร สทฺทมกาสิ คิรํ นิจฺฉาเรสิฯ อถ อนนฺตราเยน นคเร มาปิเต ตเมว สุสุมารคิรณํ สุภนิมิตฺตํ กตฺวา สุสุมารคิรํเตฺววสฺส นามํ อกํสุฯ เกจิ ปน ‘‘สุสุมารสณฺฐานตฺตา สุสุมาโร นาม เอโก คิริ, โส ตสฺส นครสฺส สมีเป, ตสฺมา ตํ สุสุมารคิริ เอตสฺส อตฺถีติ ‘สุสุมารคิรี’ติ วุจฺจตี’’ติ วทนฺติฯ ตถา วา โหตุ อญฺญถา วา, นามเมตํ ตสฺส นครสฺสาติ อาห **‘‘สุสุมารคิรนฺติ นครสฺส นาม’’**นฺติฯ **เภสกฬา**ติ ฆมฺปณฺฑนามโก คจฺฉวิเสโสฯ เกจิ ‘‘เสตรุกฺโข’’ติปิ วทนฺติฯ เตสํ พหุลตาย ปน ตํ วนํ เภสกฬาวนเนฺตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ ‘‘เภสคฬาวเน’’ติปิ ปาโฐฯ ‘‘เภโส นาม เอโก ยกฺโข อยุตฺตการี, ตสฺส ตโต คฬิตฏฺฐานตาย ตํ วนํ เภสคฬาวนํ นาม ชาต’’นฺติ หิ เกจิฯ

๓๕๒. **โชติกรเณ**ติ อคฺคิกรเณฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อคิลานตา, อนุญฺญาตกรณาภาโว, วิสิพฺพิตุกามตา, สมาทหนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

โชติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นหานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๕๗. สตฺตมสิกฺขาปทสฺส ปาฬิยํ **อสมฺภิเนฺนนา**ติ อมกฺขิเตน, อนเฏฺฐนาติ อโตฺถฯ **โอเรนทฺธมาสํ นหาเยยฺยา**ติ นหาตทิวสโต ปฏฺฐาย อทฺธมาเส อปริปุเณฺณ นหาเยยฺยฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ มชฺฌิมเทโส, อูนกทฺธมาเส นหานํ, สมยานํ วา นทีปารคมนสฺส วา อาปทานํ วา อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

นหานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๘. อฏฺฐเม **''จมฺมการนีลํ** นาม ปกตินีล''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเท**ปน ''จมฺมการา อุทเก ติปุมลํ อยคูถญฺจ ปกฺขิปิตฺวา จมฺมํ กาฬํ กโรนฺติ, ตํ จมฺมการนีล''นฺติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ วุตฺตปฺปการสฺส จีวรสฺส อกตกปฺปตา, อนฏฺฐจีวราทิตา, นิวาสนํ วา ปารุปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุพฺพณฺณกรณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๔. นวเม **อปจฺจุทฺธารณ**นฺติ ''มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสเชฺชหิ วา''ติอาทินา อกตปจฺจุทฺธารํฯ **เยน วินยกมฺมํ กต**นฺติ เยน สทฺธิํ วินยกมฺมํ กตํฯ **ติํสกวณฺณนาย**นฺติ นิสฺสคฺคิยวณฺณนายํฯ ปริโภเคน **กายกมฺมํ,** อปจฺจุทฺธาราปเนน **วจีกมฺมํ**ฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ สามํ วิกปฺปิตสฺส อปจฺจุทฺธาโร, วิกปฺปนุปคจีวรตา, ปริโภโคติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

วิกปฺปนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. จีวรอปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๗๗. ทสมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสมฺปนฺนสฺส สนฺตกานํ ปตฺตาทีนํ อปนิธานํ, วิเหเสตุกามตา วา หสาธิปฺปายตา วาติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

จีวรอปนิธานสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต สุราปานวโคฺค ฉโฏฺฐฯ

๗. สปฺปาณกวโคฺค

๑. สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๒. สปฺปาณกวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท อุสุํ สรํ อสฺสติ ขิปตีติ **อิสฺสาโส,** ธนุสิปฺปกุสโลติ อาห **“ธนุคฺคหาจริโย”**ติฯ ปฏิสตฺตุวิธมนตฺถํ ธนุํ คณฺหนฺตีติ ธนุคฺคหา, เตสํ อาจริโย **ธนุคฺคหาจริโยฯ อปฺปมเตฺตน วตฺตํ กาตพฺพ**นฺติ ยถา เต ปาณา น มรนฺติ, เอวํ สูปฏฺฐิต สฺสตินา เสนาสเน วตฺตํ กาตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ องฺคานิปิ มนุสฺสวิคฺคเห วุตฺตนเยน เวทิตพฺพานีติฯ

สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๗. ทุติเย **อุทกสณฺฐานกปฺปเทเส**ติ ยตฺถ ภูมิภาเค อุทกํ นิกฺขิตฺตํ สนฺติฏฺฐติ, น สหสา ปริกฺขยํ คจฺฉติ, ตาทิเส ปเทเสฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ องฺคานิ สิญฺจนสิกฺขาปเท วุตฺตนยาเนวฯ

สปฺปาณกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อุโกฺกฏนสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๒. ตติเย **ยถาปติฏฺฐิตภาเวน ปติฏฺฐาตุํ น เทนฺตี**ติ เตสํ ปวตฺติอาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ยํ ปน ธเมฺมน อธิกรณํ นิหตํ, ตํ สุนิหตเมวฯ สเจ วิปฺปกเต กเมฺม ปฏิโกฺกสติ, ตํ สญฺญาเปตฺวาว กาตพฺพํฯ อิตรถา กมฺมญฺจ กุปฺปติ, การกานญฺจ อาปตฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ยถาธมฺมํ นิหตภาโว, ชานนา, อุโกฺกฏนาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุโกฺกฏนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๙. จตุเตฺถ **ตเสฺสวา**ติ โย อาปโนฺน, ตเสฺสวฯ **อาโรเจตี**ติ ปฏิจฺฉาทนตฺถเมว มา กสฺสจิ อาโรเจสีติ วทติฯ **วตฺถุปุคฺคโล**ติ อาปนฺนปุคฺคโลฯ **เยนสฺส อาโรจิต**นฺติ เยน ทุติเยน อสฺส ตติยสฺส อาโรจิตํฯ **โกฏิ ฉินฺนา โหตี**ติ ยสฺมา ปฏิจฺฉาทนปจฺจยา อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาว ทุติเยน ตติยสฺส อาโรจิตํ, ตสฺมา ตปฺปจฺจยา ปุน เตน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา อภาวโต อาปตฺติยา โกฏิ ฉินฺนา นาม โหติฯ

๔๐๐. **“อนุปสมฺปนฺนสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ จ กายสํสโคฺค จาติ อยํ ทุฏฺฐุลฺลอชฺฌาจาโร นามา”**ติ อิทํ ทุฏฺฐุลฺลาโรจนสิกฺขาปทฏฺฐกถาย น สเมติฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๘๒) ‘‘อนุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลํ วา อทุฏฺฐุลฺลํ วา อชฺฌาจารนฺติ เอตฺถ อาทิโต ปญฺจ สิกฺขาปทานิ ทุฏฺฐุโลฺล นาม อชฺฌาจาโร, เสสานิ อทุฏฺฐุโลฺล, สุกฺกวิสฺสฏฺฐิกายสํสคฺคทุฏฺฐุลฺลอตฺตกามา ปนสฺส อชฺฌาจาโร นามา’’ติฯ ‘‘อาโรจเน อนุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลํ อญฺญถา อธิเปฺปตํ, ปฏิจฺฉาทเน อญฺญถา’’ติ เอตฺถาปิ วิเสสการณํ น ทิสฺสติ, ตสฺมา อฏฺฐกถาย ปุเพฺพนาปรํ น สเมติฯ อวิโรธํ อิจฺฉเนฺตน ปน วีมํสิตพฺพเมตฺถ การณํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติชานนํ, ปฏิจฺฉาเทตุกามตาย นาโรเจสฺสามีติ ธุรนิเกฺขโปติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๒. ปญฺจเม **รูปสุตฺต**นฺติ เหรญฺญิกานํ สุตฺตํฯ **ทุรุตฺตาน**นฺติ อโกฺกสวเสน ทุรุตฺตานํ, ทุรุตฺตตฺตาเยว **ทุราคตานํฯ วจนปถาน**นฺติ เอตฺถ วจนเมว ตทตฺถํ ญาตุกามานํ ญาเปตุกา มานญฺจ ปโถติ วจนปโถฯ **ทุกฺขมาน**นฺติ ทุเกฺขน ขมิตพฺพานํฯ

๔๐๔. คเพฺภ สยิตกาเลน สทฺธิํ วีสติมํ วสฺสํ อสฺสาติ **คพฺภวีโสฯ หายนวฑฺฒน**นฺติ คพฺภมาเสสุ อธิเกสุ อุตฺตริหายนํ, อูเนสุ วฑฺฒนนฺติ เวทิตพฺพํฯ **เอกูนวีสติวสฺส**นฺติ ทฺวาท สมาเส มาตุกุจฺฉิสฺมิํ วสิตฺวา มหาปวารณาย ชาตกาลโต ปฏฺฐาย เอกูนวีสติวสฺสํฯ **ปาฏิปท ทิวเส**ติ ปจฺฉิมิกาย วสฺสูปคมนทิวเสฯ ‘‘ติํสรตฺติทิโว มาโส’’ติ (อ. นิ. ๓.๗๑; ๘.๔๓; วิภ. ๑๐๒๓) วจนโต **‘‘จตฺตาโร มาสา ปริหายนฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ **วสฺสํ อุกฺกฑฺฒนฺตี**ติ วสฺสํ อุทฺธํ กฑฺฒนฺติ, ตติเย สํวจฺฉเร เอกมาสํ อธิกมาสวเสน ปริจฺจชนฺตา วสฺสํ อุทฺธํ กฑฺฒนฺตีติ อโตฺถ, ตสฺมา ตติโย สํวจฺฉโร เตรสมาสิโก โหติ, สํวจฺฉรสฺส ปน ทฺวาทสมาสิกตฺตา อฏฺฐารสสุ วเสฺส สุ อธิกมาเส วิสุํ คเหตฺวา **‘‘ฉ มาสา วฑฺฒนฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ **ตโต**ติ ฉมาสโตฯ **นิกฺกงฺขา หุตฺ วา**ติ อธิกมาเสหิ สทฺธิํ ปริปุณฺณวีสติวสฺสตฺตา นิเพฺพมติกา หุตฺวาฯ ยํ ปน วุตฺตํ ตีสุ **คณฺฐิป เทสุ** ‘‘อฏฺฐารสนฺนํเยว วสฺสานํ อธิกมาเส คเหตฺวา คณิตตฺตา เสสวสฺสทฺวยสฺสปิ อธิกานิ ทิว สานิ โหเนฺตว, ตานิ อธิกทิวสานิ สนฺธาย ‘นิกฺกงฺขา หุตฺวา’ติ วุตฺต’’นฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ ทฺวีสุ วเสฺสสุ อธิกทิวสานิ นาม วิสุํ อุปลพฺภนฺติ ตติเย วเสฺส วสฺสุกฺกฑฺฒนวเสน อธิกมาเส ปริ จฺจเตฺตเยว อติเรกมาสสมฺภวโตฯ ตสฺมา ทฺวีสุ วเสฺสสุ อติเรกทิวสานิ นาม วิสุํ น สมฺภวนฺติฯ

นนุ จ ‘‘เต เทฺว มาเส คเหตฺวา วีสติวสฺสานิ ปริปุณฺณานิ โหนฺตี’’ติ กสฺมา วุตฺตํ, เอกูนวี สติวสฺสมฺหิ ปุน อปรสฺมิํ วเสฺส ปกฺขิเตฺต วีสติวสฺสานิ ปริปุณฺณานิ โหนฺตีติ อาห **‘‘เอตฺถ ปน…เป…. วุตฺต**’’นฺติฯ อเนกตฺถตฺตา นิปาตานํ **ปน**-สโทฺท หิ-สทฺทเตฺถ, เอตฺถ หีติ วุตฺตํ โห ติฯ อิทญฺหิ วุตฺตเสฺสวตฺถสฺส สมตฺถนวเสน วุตฺตํฯ อิมินา จ อิมํ ทีเปติ ‘‘ยํ วุตฺตํ ‘เอกูนวีสติ วสฺสํ สามเณรํ นิกฺขมนียปุณฺณมาสิํ อติกฺกมฺม ปาฏิปททิวเส อุปสมฺปาเทนฺตี’ติ, ตตฺถ คพฺภ มาเสปิ อคฺคเหตฺวา ทฺวีหิ มาเสหิ อปริปุณฺณวีสติวสฺสํ สนฺธาย ‘เอกูนวีสติวสฺส’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺ มา อธิกมาเสสุ ทฺวีสุ คหิเตสุ วีสติวสฺสานิ ปริปุณฺณานิ นาม โหนฺตี’’ติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา คพฺภ มาสาปิ คณนูปคา โหนฺติ, ตสฺมาฯ **เอกวีสติวโสฺส โหตี**ติ ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย วีสติวโสฺส สมาโน คพฺภมาเสหิ สทฺธิํ เอกวีสติวโสฺส โหติฯ

๔๐๖. **อญฺญํ อุปสมฺปาเทตี**ติ อุปชฺฌาโย กมฺมวาจาจริโย วา หุตฺวา อุปสมฺปาเทติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อูนวีสติวสฺสตา, อูนกสญฺญิตา, อุปสมฺปาทนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๐๗. ฉฏฺฐสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ เถยฺยสตฺถกภาโว, ชานนํ, สํวิธานํ, อวิสเงฺกเตน คมนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

เถยฺยสตฺถสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔๑๒. สตฺตเม นตฺถิ กิญฺจิ วตฺตพฺพํฯ

๘. อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๗. อฏฺฐเม **พาธยิํสูติ** หนิํสุฯ ตํตํสมฺปตฺติยา วิพนฺธนวเสน สตฺตสนฺตานสฺส อนฺตเร เวมชฺฌ เอติ อาคจฺฉตีติ อนฺตราโย, ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอนตฺโถฯ อนติกฺกมนฏฺเฐน ตสฺมิํ อนฺตราเย นิยุตฺตา, อนฺตรายํ วา ผลํ อรหนฺติ, อนฺตรายสฺส วา กรณสีลาติ **อนฺตรายิกา**ฯ เตนาห **"อนฺตรายํ กโรนฺตีติ อนฺตรายิกา"**ติฯ **อานนฺตริยธมฺมา**ติ อานนฺตริกสภาวา เจตนาธมฺมาฯ ตตฺรายํ วจนโตฺถ – จุติอนนฺตรผลํ อนนฺตรํ นาม, ตสฺมิํ อนนฺตเร นิยุตฺตา, ตํนิพฺพตฺตเนน อนนฺตรกรณสีลา, อนนฺตรปฺปโยชนาติ วา อานนฺตริกา, เต เอว **อานนฺตริยา**ติ วุตฺตาฯ กมฺมานิ เอว อนฺตรายิกาติ **กมฺมนฺตรายิกาฯ โมกฺขเสฺสว อนฺตรายํ กโรติ, น สคฺคสฺสา**ติ มิจฺฉาจารลกฺขณาภาวโต วุตฺตํฯ น หิ ภิกฺขุนิยา ธมฺมรกฺขิตภาโว อตฺถิฯ ปากติกภิกฺขุนีวเสน เจตํ วุตฺตํฯ อริยาย ปน ปวตฺตํ อปายสํวตฺตนิกเมว, นนฺทมาณวโก เจตฺถ นิทสฺสนํฯ อุภินฺนํ สมานจฺฉนฺทตาวเสน วา น สคฺคนฺตรายิกตา , โมกฺขนฺตรายิกตา ปน โมกฺขตฺถาย ปฏิปตฺติยา วิทูสนโตฯ อภิภวิตฺวา ปน ปวตฺติยํ สคฺคนฺตรายิกตาปิ น สกฺกา นิวาเรตุนฺติฯ

อเหตุกทิฏฺฐิอกิริยทิฏฺฐินตฺถิกทิฏฺฐิโยว นิยตภาวํ ปตฺตา **นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิธมฺมาฯ ปฏิสนฺธิธมฺมา**ติ ปฏิสนฺธิจิตฺตุปฺปาทมาหฯ ปณฺฑกาทิคฺคหณเญฺจตฺถ นิทสฺสนมตฺตํ สพฺพายปิ อเหตุกปฏิสนฺธิยา วิปากนฺตรายิกภาวโตฯ ยาหิ อริเย อุปวทติ, ตา เจตนา **อริยูปวาทา** ชาตาฯ **ตโต ปรนฺ**ติ ขมาปนโต อุปริฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ ทิพฺพจกฺขุกถายํ วุตฺตเมวฯ **สญฺจิจฺจ อาปนฺนา อาปตฺติโย**ติ สญฺจิจฺจ วีติกฺกนฺตา สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธาฯ สญฺจิจฺจ วีติกฺกนฺตญฺหิ อนฺตมโส ทุกฺกฏทุพฺภาสิตมฺปิ สคฺคมคฺคผลานํ อนฺตรายํ กโรติฯ **ยาว ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานาติ** ปาราชิกํ อาปโนฺน, **น วุฏฺฐาติ** เสสครุกาปตฺติํ อาปโนฺน, **น เทเสติ** ลหุกาปตฺติํ อาปโนฺนฯ

อยํ ภิกฺขูติ อริโฏฺฐ ภิกฺขุฯ **รเสน รสํ สํสนฺทิตฺวา**ติ อนวเชฺชน ปจฺจยปริภุญฺชนรเสน สาวชฺชกามคุณปริโภครสํ สมาเนตฺวาฯ โยนิโส ปจฺจเวกฺขเณน นตฺถิ เอตฺถ ฉนฺทราโคติ **นิจฺฉนฺทราโค**, ปจฺจยปริโภโคฯ **อุปเนโนฺต วิยา**ติ พนฺธนํ อุปเนโนฺต วิยฯ "ฆเฏฺโนฺต วิยา"ติปิ ปาโฐฯ **อุปสํหรโนฺต วิยา**ติ สทิสตํ อุปสํหรโนฺต วิย เอกนฺตสาวเชฺช อนวชฺชภาวปเกฺขปนโตฯ **ปาปกนฺ**ติ ลามกเฏฺฐน ทุคฺคติสมฺปาปนเฏฺฐน จ ปาปกํฯ **มหาสมุทฺทํ พนฺธเนฺตน วิยา**ติ เสตุกรณวเสน มหาสาครํ พนฺธเนฺตน วิยฯ **สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สทฺธิํ ปฏิวิรุชฺฌโนฺต**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาเณน "สาวชฺช"นฺติ ทิฏฺฐํ "อนวชฺช"นฺติ คหเณน เตน สห ปฏิวิรุชฺฌโนฺตฯ **อาณาจเกฺก**ติ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทสงฺขาเต, "อพฺรหฺมจริยํ ปหายา"ติอาทิเทสนาสงฺขาเต จ อาณาจเกฺกฯ

อฏฺฐิกงฺกลํ นาม อุรฏฺฐิ วา ปิฏฺฐิกณฺฏกํ วา สีสฏฺฐิ วาฯ ตญฺหิ นิมฺมํสตฺตา "กงฺกล"นฺติ วุจฺจติฯ วิคตมํสาย หิ อฏฺฐิสงฺขลิกาย เอกฏฺฐิมฺหิ วา **กงฺกล**-สโทฺท นิรุโฬฺหฯ **อนุทหนเฏฺฐนา**ติ อนุปายปฏิปตฺติยา สมฺปติ อายติญฺจ อนุทหนเฏฺฐนฯ **มหาภิตาปนเฏฺฐน** อนวฏฺฐิตสภาวตาย, **อิตฺตรปจฺจุปฏฺฐานเฏฺฐน** มุหุตฺตกรณียตาย, **ตาวกาลิกเฏฺฐน** ปเรหิ อภิภวนตาย, **สพฺพงฺคปจฺจงฺคปลิภญฺชนเฏฺฐน** เภทนาทิอธิกรณภาเวน, อุคฺฆาฏสทิสตาย **อธิกุฏฺฏนเฏฺฐน,** อวเณ วณํ อุปฺปาเทตฺวา อโนฺต อนุปวิสนภาวตาย **วินิวิชฺฌนเฏฺฐน,** ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกอนตฺถนิมิตฺตตาย **สาสงฺกสปฺปฏิภยเฏฺฐน**ฯ

ปาฬิยํ "ถามสา ปรามาสา"ติอาทีสุ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ถามสา**ติ ทิฏฺฐิถาเมน, ตสฺสา ทิฏฺฐิยา ถามคตภาเวนาติ อโตฺถฯ **ปรามาสา**ติ ทิฏฺฐิปรามาเสน, ทิฏฺฐิสงฺขาตปรามา

เสนาติ อโตฺถฯ ทิฏฺฐิเยว หิ ธมฺมสภาวํ อติกฺกมิตฺวา ปรโต อามสเนน ปรามาโสฯ **อภินิวิสฺสา**ติ ตณฺหาภินิเวสปุพฺพงฺคเมน ทิฏฺฐาภินิเวเสน ‘‘อิทเมตฺถ สจฺจ’’นฺติ อภินิวิสิตฺวาฯ **โวหรตี**ติ กเถติฯ **ยโต จ โข เต ภิกฺขู**ติ ยทา เต ภิกฺขูฯ **เอวํพฺยาโข อหํ, ภนฺเต, ภควตา**ติ อิทํ เอส อตฺตโน ลทฺธึ นิคูหิตุกามตาย นตฺถีติ วตฺตุกาโมปิ ภควโต อานุภาเวน สมฺปฏิจฺฉติฯ พุทฺธานํ กิร สมฺมุขา เทฺว กถา กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ **กสฺส นุ โข นาม ตฺวํ โมฆปุริสา**ติ ตฺวํ โมฆปุริส กสฺส ขตฺติยสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา เวสฺสสฺส วา สุทฺทสฺส วา คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เทวสฺส วา มนุสฺสสฺส วา มยา เอวํ ธมฺมํ เทสิตํ อาชานาสิฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ธมฺมกมฺมตา, สมนุภาสนา, อปฺปฏินิสฺสชฺชนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. นวเม **ปโยคคณนายา**ติ ทานคฺคหณปฺปโยคคณนายฯ สํวาเส กมฺมปริโยสานวเสน, สหเสยฺยาย เอกสฺมึ นิปเนฺน อิตรสฺส นิปชฺชนปโยควเสน อาปตฺติปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ จ ปทภาชเน ‘‘เอกเจฺฉเนฺน’’ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา นานูปจาเรปิ เอกเจฺฉเนฺน นิปชฺชนฺตสฺส อาปตฺติฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘สห วา เสยฺยํ กเปฺปยฺยาติ นานูปจาเรปิ เอกเจฺฉเนฺน นิปเชฺชยฺยา’’ติฯ ปณฺณตฺตึ อชานเนฺตน อรหตาปิ กิริยาพฺยากตจิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา **‘‘ติจิตฺต’’**นฺติ วุตฺตํฯ ยํ ปน **เกนจิ** วุตฺตํ ‘‘ติจิตฺตนฺติ เอตฺถ วิปากาพฺยากตจิเตฺตน สห วา เสยฺยํ กเปฺปยฺยาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพ, อญฺญถา สจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺส กิริยาพฺยากตํ สนฺธาย น ยุชฺชตี’’ติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ สจิตฺตกสิกฺขาปทวีติกฺกโม อรหโต น สมฺภวติฯ เตเนว ปถวีขณนาทีสุ สจิตฺตกสิกฺขาปเทสุ ติจิตฺตเมว วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อกตานุธมฺมตา, ชานนา, สโมฺภคาทิกรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุกฺขิตฺตสโมฺภคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๘. ทสเม **ปิเร**ติ นิปาตปทํฯ สโมฺพธเน วตฺตมานํ ปร-สเทฺทน สมานตฺถํ วทนฺตีติ อาห **‘‘ปร อมามกา’’**ติ, อมฺหากํ อนชฺฌตฺติกภูตาติ อโตฺถฯ **ปิเร**ติ วา ‘‘ปรโต’’ติ อิมินา สมานตฺถํ นิปาตปทํ, ตสฺมา **จร ปิเร**ติ ปรโต คจฺฉ, มา อิธ ติฏฺฐาติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เสสเมตฺถ ปุริมสิกฺขาปทเทฺวเย วุตฺตนยเมวฯ

กณฺฏกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต สปฺปาณกวโคฺค สตฺตโมฯ

๘. สหธมฺมิกวโคฺค

๑. สหธมฺมิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๔. สหธมฺมิกวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **วาจาย วาจาย อาปตฺตี**ติ อนาทริยภยา เลเสน เอวํ วทนฺตสฺส อาปตฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนสฺส ปญฺญเตฺตน วจนํ, อสิ

กฺขิตฺกามตาย เอวํ วจนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

สหธมฺมิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๘. ทุติเย วินยสฺส ปริยาปุณนํ **วินยปริยตฺตี**ติ อาห **“วินยํ ปริยาปุณนฺตาน**”นฺติ อาทิฯ **สุคฺโตฺต**ติ ยถา กรณฺฑเก ปกฺขิตฺตมณิกฺขนฺโธ วิย น นสฺสติ วิปตฺตึ น ปาปุณาติ, เอวํ สุฏฺฐุ โคปิโตฯ **สุรกฺขิโต**ติ ตเสฺสว ปริยายวจนํฯ ยถา หิ กิเลสโจเรหิ อวิลุมฺปนีโย โหติ, เอวํ สพฺพทา สูปฏฺฐิตสฺสติตาย สุฏฺฐุ รกฺขิโตฯ **กุกฺกุจฺจปกตาน**นฺติ กปฺปิยากปฺปิยํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนกุกฺกุเจฺจน อภิภูตานํฯ สารชฺชนํ สารโช, พฺยาโมหภยํฯ วิคโต สารโช เอตสฺสาติ **วิสารโท**ฯ **สหธเมฺมนา**ติ สการเณน วจเนนฯ **สุนิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหาตี**ติ ยถา น ปุน สีสํ อุกฺขิปนฺติ, อถ โข อปฺปฏิภานา มงฺกุภูตาเยว โหนฺติ, เอวํ สุฏฺฐุ นิคฺคณฺหาติฯ

อลชฺชิตาติ ย-การโลเปน นิเทฺทโส, อลชฺชิตายาติ วุตฺตํ โหติฯ **อณฺญาณตา**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **มโนฺท โมมูโห**ติ อณฺญาณภาเวน **มโนฺท,** อวิสยโต **โมมูโห,** มหามูโฬฺหติ อโตฺถฯ

อตฺตปจฺจตฺถิกาติ อตฺตโน ปจฺจตฺถิกาฯ **วชฺชิปุตฺตกา** ทสวตฺถุทีปกาฯ **ปรูปหารอณฺญาณกงฺขาปรวิตารณาทิวาทา**ติ เอตฺถ เย อรหตฺตํ ปฏิชานนฺตานํ อปฺปเตฺต ปตฺตสณฺญีนํ อธิมานิกานํ กุหกานํ วา อรหตฺตํ ปฏิชานนฺตานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ทิสฺวา มารกายิกา เทวตา ‘‘อรหโต อสุจึ อุปสํหรนฺตี’’ติ มณฺญนฺติ เสยฺยถาปิ ปุพฺพเสลิยา อปรเสลิยา จ, เต **ปรูปหารวาทา**ฯ เยสํ ปน อรหโต อิตฺถิปุริสาทีนํ นามโคตฺตาทีสุ ญาณปฺปวตฺติยา อภาเวน อตฺถิ อรหโต **อณฺญาณํ,** ตเตฺถว สนฺนิฏฺฐานาภาเวน อตฺถิ อรหโต **กงฺขา,** ยสฺมา จสฺส ตานิ วตฺถูนิ ปเร วิตาเรนฺติ ปกาเสนฺติ อาจิกฺขนฺติ, ตสฺมา อตฺถิ อรหโต **ปรวิตารณา**ติ อิมา ติโสฺส ลทฺธิโย เสยฺยถาปิ เอตรหิ ปุพฺพเสลิยานํ, เต อณฺญาณกงฺขาปรวิตารณวาทาฯ นิคฺคโห ปน เนสํ กถาวตฺถุปฺปกรเณ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

จตฺตาโร มคฺคา จ ผลานิ จาติ อุกฺกฏฺฐนิเทฺทสวเสน วุตฺตํ, จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิณฺญาติ อยมฺปิ อธิคมสทฺธโมฺมเยวฯ **จ**-กาโร วา อวุตฺตสมฺปิณฺฑนโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **เกจิ เถรา**ติ ธมฺมกถิกาฯ **อาหํสู**ติ ปํสุกูลิกเตฺถรา เอวํ อาหํสุฯ

กทา ปนายํ กถา อุทปาทีติ? อยเมฺหตฺถ อนุปุพฺพิกถา (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๓๐) – อิมสฺมึ กิร ทีเป จณฺฑาลติสฺสมหาภเย สโกฺก เทวราชา มหาอุฬุมฺปํ มาเปตฺวา ภิกฺขูนํ อาโรจาเปสิ ‘‘มหนฺตํ ภยํ ภวิสฺสติ, น สมฺมา เทโว วสฺสิสฺสติ, ภิกฺขู ปจฺจเยหิ กิลมนฺตา ปริยตฺตึ สนฺธาเรตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, ปรตีรํ คนฺตฺวา อเยฺยหิ ชีวิตํ รกฺขิตุํ วฏฺฏติฯ อิมํ มหาอุฬุมฺปํ อารุยฺห คจฺฉถ ภเนฺต, เยสํ เอตฺถ นิสชฺชฏฺฐานํ นปฺปโหติ, เต กฏฺฐขเณฺฑปิ อุรํ ฐเปตฺวา คจฺฉนฺตุ, สเพฺพสํ ภยํ น ภวิสฺสตี’’ติฯ ตทา สมุทฺทตีรํ ปตฺวา สฏฺฐิ ภิกฺขู กติกํ กตฺวา ‘‘อมฺหากํ เอตฺถ คมนกิจฺจํ นตฺถิ, มยํ อิเธว หุตฺวา เตปิฏกํ รกฺขิสฺสามา’’ติ ตโต นิวตฺติตฺวา ทกฺขิณมลยชนปทํ คนฺตฺวา กนฺทมูลปเณฺณหิ ชีวิกํ กเปฺปนฺตา วสึสุ, กาเย วหเนฺต นิสีทิตฺวา สชฺฌายํ กโรนฺติ, อวหเนฺต วาลิกํ อุสฺสาเรตฺวา ปริวาเรตฺวา สีสานิ เอกฏฺฐาเน กตฺวา ปริยตฺตึ สมฺมสนฺติฯ อิมินา นิยาเมน ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ สาฏฺฐกถํ เตปิฏกํ ปริปุณฺณํ กตฺวา ธารยึสุฯ

ภเย วูปสเนฺต สตฺตสตา ภิกฺขู อตฺตโน คตฏฺฐาเน สาฏฺฐกเถ เตปิฏเก เอกกฺขรมฺปิ เอกพฺยญฺชนมฺปิ อวินาเสตฺวา อิมเมว ทีปมาคมฺม กลฺลคามชนปเท มณฺฑลารามวิหารํ ปวิสึสุฯ เถรานํ อาคตปวตฺตึ สุตฺวา อิมสฺมึ ทีเป โอหีนา สฏฺฐิ ภิกฺขู ''เถเร ปสฺสิสฺสามา''ติ คนฺตฺวา เถเรหิ สทฺธึ เตปิฏกํ โสเธนฺตา เอกกฺขรมฺปิ เอกพฺยญฺชนมฺปิ อสเมนฺตํ นาม น ปสฺสึสุฯ ตสฺมึ ฐาเน เถรานํ อยํ กถา อุทปาทิ ''ปริยตฺติ นุ โข สาสนสฺส มูลํ, อุทาหุ ปฏิปตฺตี''ติฯ ปํสุกูลิกเตฺถรา ''ปฏิปตฺติ มูล''นฺติ อาหํสุ, ธมฺมกถิกา ''ปริยตฺตี''ติ ฯ อถ เน เถรา ''ตุมฺหากํ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ วจนมเตฺตเนว น สกฺกา วิญฺญาตุํ, ชินภาสิตํ สุตฺตํ อาหรถา''ติ อาหํสุฯ สุตฺตํ อาหริตุํ น ภาโรติ –

''อิเม จ, สุภทฺท, ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุโญฺญ โลโก อรหเนฺตหิ อสฺสา''ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๔)ฯ ''ปฏิปตฺติมูลกํ, มหาราช, สตฺถุสาสนํ , ปฏิปตฺติสารกํ, มหาราช, สตฺถุสาสนํ, ปฏิปตฺติ ติฏฺฐนฺตี ติฏฺฐตี''ติ (มิ. ป. ๔.๑.๗) –

สุตฺตํ อาหรึสุฯ

อิมํ สุตฺตํ สุตฺวา ธมฺมกถิกา อตฺตโน วาทฏฺฐปนตฺถาย อิมํ สุตฺตํ อาหรึสุ –

''ยาว ติฏฺฐนฺติ สุตฺตนฺตา, วินโย ยาว ทิปฺปติ;
ตาว ทกฺขนฺติ อาโลกํ, สูริเย อพฺภุฏฺฐิเต ยถาฯ

''สุตฺตเนฺตสุ อสเนฺตสุ, ปมุเฏฺฐ วินยมฺหิ จ;
ตโม ภวิสฺสติ โลเก, สูริเย อตฺถงฺคเต ยถาฯ

''สุตฺตเนฺต รกฺขิเต สเนฺต, ปฏิปตฺติ โหติ รกฺขิตา;
ปฏิปตฺติยํ ฐิโต ธีโร, โยคเกฺขมา น ธํสตี''ติฯ

อิมสฺมึ สุเตฺต อาหเฏ ปํสุกูลิกเตฺถรา ตุณฺหี อเหสุํฯ ธมฺมกถิกเตฺถรานํเยว วจนํ ปุรโต อโหสิฯ ยถา หิ ควสตสฺส ควสหสฺสสฺส วา อนฺตเร ปเวณิปาลิกาย เธนุยา อสติ โส วํโส สา ปเวณี น ฆฏียติ, เอวเมว อารทฺธวิปสฺสกานํ ภิกฺขูนํ สเตปิ สหเสฺสปิ วิชฺชมาเน ปริยตฺติยา อสติ อริยมคฺคปฏิเวโธ นาม น โหติฯ ยถา จ นิธิกุมฺภิยา ชานนตฺถาย ปาสาณปิเฏฺฐ อกฺขเรสุ อุปนิพเทฺธสุ ยาว อกฺขรานิ ธรนฺติ, ตาว นิธิกุมฺภี นฏฺฐา นาม น โหติ, เอวเมว ปริยตฺติยา ธรมานาย สาสนํ อนฺตรหิตํ นาม น โหตีติฯ **ตสฺสาเธโยฺย**ติ ตสฺสายโตฺตฯ

๔๓๙. **โส ปนา**ติ โส ปาติโมโกฺขฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ครหิตุกามตา, อุปสมฺปนฺนสฺส สนฺติเก สิกฺขาปทวิวณฺณนญฺจาติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

วิเลขนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. โมหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๓. ตติยํ อุตฺตานเมวฯ โมหาโรปนํ, โมเหตุกามตา, วุตฺตนเยน สุตภาโว, โมหนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

โมหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๒. จตุตฺเถ **รตฺตจิตฺโต**ติ กายสํสคฺคราเคน รตฺตจิตฺโตฯ สเจ ปน เมถุนราเคน รตฺโต ปหารํ เทติ, ทุกฺกฏเมวฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ กุปิตตา, น โมกฺขาธิปฺปายตา, อุปสมฺปนฺนสฺส ปหารทานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๗. ปญฺจเม **น ปหริตุกามตาย ทินฺนตฺตา ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ ปหริตุกามตาย ปหเฏ ปุริมสิกฺขาปเทน ปาจิตฺติยํ, อุจฺจาเรตุกามตาย เกวลํ อุคฺคิรณมตฺเต กเต อิมินา ปาจิตฺติยํฯ อิมินา ปน วิรชฺฌิตฺวา ปหาโร ทินฺโน, ตสฺมา ทุกฺกฏํฯ กิมิทํ ทุกฺกฏํ ปหารปจฺจยา, อุทาหุ อุคฺคิรณปจฺจยาติ? ตตฺถ เกจิ ตาว วทนฺติ ‘‘ปหารปจฺจยา เอว ทุกฺกฏํ, อุคฺคิรณปจฺจยา ปาจิตฺติยนฺติ สทุกฺกฏํ ปาจิตฺติยํ ยุชฺชติฯ ปุริมญฺหิ อุคฺคิรณํ, ปจฺฉา ปหาโร, น จ ปจฺฉา ปหารํ นิสฺสาย ปุริมํ อุคฺคิรณํ อนาปตฺติวตฺถุกํ ภวิตุมรหตี’’ติฯ

มยํ ปเนตฺถ เอวํ ตกฺกยาม ‘‘อุคฺคิรณสฺส อตฺตโน สภาเวเนว อสณฺฐิตตฺตา ตปฺปจฺจยา ปาจิตฺติเยน น ภวิตพฺพํ, อสุทฺธจิตฺเตน กตปโยคตฺตา ปน น สกฺกา เอตฺถ อนาปตฺติยา ภวิตุนฺติ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ ‘น ปหริตุกามตาย ทินฺนตฺตา’ติ อิมินา จ ปหารปจฺจยา ปุริมสิกฺขาปเทน ปาจิตฺติยาสมฺภเว การณํ วุตฺตํ, น ปน ปหารปจฺจยา ทุกฺกฏสมฺภเวฯ น หิ อปหริตุกามตาย ปหาเร ทินฺเนน ปุริมสิกฺขาปเทน ปหารปจฺจยา ปาจิตฺติเยน ทุกฺกเฏน วา ภวิตุํ ยุตฺต’’นฺติฯ ‘‘ติรจฺฉานาทีนํ อสุจิกรณาทึ ทิสฺวา กุชฺฌิตฺวาปิ อุคฺคิรนฺตสฺส โมกฺขาธิปฺปาโย เอวา’’ติ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ กุปิตตา, น โมกฺขาธิปฺปายตา, อุปสมฺปนฺนสฺส ตลสตฺติอุคฺคิรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ตลสตฺติกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๙. ฉฏฺฐํ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, สงฺฆาทิเสสสฺส อมูลกตา, อนุทฺธํสนา, ตงฺขณวิชานนาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อมูลกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๖๔. สตฺตมมฺปิ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, อผาสุกามตา, กุกฺกุจฺจุปฺปาทนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สญฺจิจฺจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๑. อฏฺฐเม **สุติสมีป**นฺติ สทฺทสมีปํฯ สุยฺยตีติ หิ สุติ, สทฺทเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตสฺส สมีปํ **อุปสฺสุติ,** สทฺทสมีปนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **คณฺฐิปเทสุ** จ สุยฺยตีติ สุตีติ สโทฺทว วุโตฺตฯ ยตฺถ ปน ฐิเตน สกฺกา โหติ สทฺทํ โสตุํ, ตตฺถ ติฏฺฐโนฺต สทฺทสมีเป ฐิโต นาม โหตีติ อาห **"ยตฺถ ฐตฺวา"**ติอาทิฯ เกจิ ปน "สุณาติ เอตฺถาติ สุติฯ ยตฺถ ฐิโต สุณาติ, ตสฺส ฐานเสฺสตํ นามํฯ ตสฺส สมีปํ อุปสฺสุตี"ติ วทนฺติ, เอวํ ปน คยฺหมาเน ยสฺมึ ฐาเน ฐิโต สุณาติ, ตสฺส อาสเนฺน อญฺญสฺมึ ปเทเส ติฏฺฐตีติ อาปชฺชติฯ อฏฺฐกถายญฺจ **อุปสฺสุติ**-สทฺทเสฺสว อตฺถํ ทเสฺสตุํ "ยตฺถ ฐตฺวา สกฺกา โหติ, เตสํ วจนํ โสตุ"นฺติ วุตฺตํ, น **สุติ**-สทฺทสฺสฯ ตสฺมา ปุพฺพนโยเวตฺถ ปสตฺถตโรฯ อถ วา อุเปจฺจ สุยฺยติ เอตฺถาติ **อุปสฺสุติ,** ฐานํฯ ยํ ฐานํ อุปคเตน สกฺกา โหติ กเถนฺตานํ สทฺทํ โสตุํ, ตตฺถาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **มเนฺตนฺต**นฺติ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนนฺติ อาห **"มนฺตยมาเน"**ติฯ

๔๗๓. **เอกปริเจฺฉทานี**ติ "สิยา กิริยํ, สิยา อกิริย"นฺติ อิมินา นเยน เอกปริเจฺฉทานิฯ อิมานิ หิ ตีณิ สิกฺขาปทานิ กทาจิ กิริยโต สมุฏฺฐหนฺติ, กทาจิ อกิริยโต, น เอกกฺขเณเยว กิริยากิริยโต สมุฏฺฐหนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, โจทนาธิปฺปาโย, สวนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

อุปสฺสุติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. กมฺมปฏิพาหนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๔. นวมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ ธมฺมกมฺมตา, ธมฺมกมฺมนฺติ สญฺญา, ฉนฺทํ ทตฺวา ขิยฺยนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

กมฺมปฏิพาหนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ฉนฺทํ อทตฺวา คมนสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๙. ทสมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ วินิจฺฉยกถาย ปวตฺตมานตา, ธมฺมกมฺมตา, ธมฺมกมฺมสญฺญิตา, สมานสีมายํ ฐิตตา, สมานสํวาสกตา, โกเปตุกามตาย หตฺถปาสวิชหนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ฉ องฺคานิฯ

ฉนฺทํ อทตฺวา คมนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๘๔. เอกาทสมมฺปิ อุตฺตานตฺถเมวฯ อุปสมฺปนฺนตา, ธเมฺมน ลทฺธสมฺมุติตา, สเงฺฆน สทฺธึ วิกปฺปนฺปคจีวรทานํ, ปจฺฉา ขียิตุกามตาย ขิยฺยนาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ทุพฺพลสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔๘๙. ทฺวาทสเม นตฺถิ กิญฺจิ วตฺตพฺพํฯ

นิฏฺฐิโต สหธมฺมิกวโคฺค อฏฺฐโมฯ

๙. ราชวโคฺค

๑. อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๗-๔๙๙. ราชวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเท อฎฺฐกถายํ สพฺพํ อุตฺตานตฺถเมวฯ ปาฬิยํ ปน อยมนุตฺตานปทโตฺถฯ **กตํ วา กริสฺสนฺติ วา**ติ เมถุนวีติกฺกมนํ กตํ วา กริสฺสนฺติ วาฯ **อิเมสนฺ**ติ ปทํ วิภตฺติวิปริณามํ กตฺวา อุภยตฺถ โยเชตพฺพํ ‘‘อิเมหิ กตํ อิเม กริสฺสนฺตี’’ติฯ **รตนนฺ**ติ มณิรตนาทีสุ ยํกิญฺจิฯ **อุภโต**ติ ทฺวีหิ ปเกฺขหิฯ ‘‘อุภโต สุชาโต’’ติ เอตฺตเก วุเตฺต เยหิ เกหิจิ ทฺวีหิ ภาเคหิ สุชาตตา วิญฺญาเยยฺย, **สุชาต**-สโทฺท จ ‘‘สุชาโต จารุทสฺสโน’’ติอาทีสุ อาโรหสมฺปตฺติปริยาโยติ ชาติวเสเนว สุชาตตํ วิภาเวตุํ **‘‘มาติโต จ ปิติโต จา’’**ติ วุตฺตํฯ อโนรสปุตฺตวเสนปิ โลเก มาตุปิตุสมญฺญา ทิสฺสติ, อิธ ปน สา โอรสปุตฺตวเสเนว อิจฺฉิตาติ ทเสฺสตุํ **‘‘สํสุทฺธคหณิโก’’**ติ วุตฺตํฯ คพฺภํ คณฺหาติ ธาเรตีติ คหณี, คพฺภาสยสญฺญิโต มาตุกุจฺฉิปฺปเทโสฯ สํสุทฺธา คหณี อสฺสาติ **สํสุทฺธคหณิโก,** สํสุทฺธา ตสฺส มาตุกุจฺฉีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘สมเวปากินิยา คหณิยา’’ติ เอตฺถ ปน ยถาภุตฺตสฺส อาหารสฺส วิปาจนวเสน คณฺหนโต อฉฑฺฑนโต กมฺมชเตโชธาตุ ‘‘คหณี’’ติ วุจฺจติฯ

ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคาติ เอตฺถ ปิตุ ปิตา ปิตามโห, ปิตามหสฺส ยุคํ ปิตามหยุคํฯ ‘‘ยุค’’นฺติ อายุปฺปมาณํ วุจฺจติฯ อภิลาปมตฺตเมว เจตํ, อตฺถโต ปน ปิตามโหเยว ปิตามหยุคํฯ ปิตา จ มาตา จ ปิตโร, ปิตูนํ ปิตโร ปิตามหา, เตสํ ยุโค ปิตามหยุโค, ตสฺมา ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา, ปิตามหทฺวนฺทาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ เอวญฺหิ ปิตามหคฺคหเณเนว มาตามโหปิ คหิโต โหติฯ **ยุค**-สโทฺท เจตฺถ เอกเสเสน ทฎฺฐโพฺพ ยุโค จ ยุโค จ ยุโคติฯ เอวญฺหิ ตตฺถ ตตฺถ ทฺวนฺทํ คหิตเมว โหติ, ตสฺมา ตโต อุทฺธํ สเพฺพปิ ปุพฺพปุริสา ปิตามหยุคคฺคหเณเนว คหิตาฯ เอวํ ยาว สตฺตโม ปิตามหยุโค, ตาว สํสุทฺธคหณิโกฯ

อกฺขิโตฺตติ ‘‘อปเนถ เอตํ, กึ อิมินา’’ติ เอวํ อกฺขิโตฺต อนวกฺขิโตฺตฯ **อนุปกุโฎฺฐ**ติ น อุปกุโฎฺฐ, น อโกฺกสํ วา นินฺทํ วา ปตฺตปุโพฺพฯ เกน การเณนาติ อาห **‘‘ชาติวาเทนา’’**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘อุภโต…เป.… ปิตามหยุคา’’ติ เอเตน ตสฺส โยนิโทสาภาโว ทสฺสิโต สํสุทฺธคหณิกภาวกิตฺตนโต, ‘‘อกฺขิโตฺต’’ติ อิมินา กิริยาปราธาภาโวฯ กิริยาปราเธน หิ สตฺตา เขปํ ปาปุณนฺติฯ ‘‘อนุปกุโฎฺฐ’’ติ อิมินา อยุตฺตสํสคฺคาภาโวฯ อยุตฺตสํสคฺคญฺหิ ปฎิจฺจ สตฺตา อโกฺกสํ ลภนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ขตฺติยตา, อภิสิตฺตตา, อุภินฺนมฺปิ สยนิฆรโต อนิกฺขนฺตตา, อปฺปฎิสํวิทิตตา, อินฺทขีลาติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

อเนฺตปุรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. รตนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๒. ทุติเย **มหาลตํ นามา**ติ ปติกุลํ คจฺฉนฺติยา กิร ตสฺสา ปิตา มหาลตาปิฬนฺธนํ นาม การาเปสิฯ ตสฺมิํ ปิฬนฺธเน จตโสฺส วชิรนาฬิโย ตตฺถ ตตฺถ อเปฺปตพฺพฎฺฐาเน อปฺปนวเสน วินิโยคํ อคมํสุ, มุตฺตานํ เอกาทส นาฬิโย, ปวาฬสฺส ทฺวาวีสติ นาฬิโย, มณีนํ เตตฺติํส นาฬิโยฯ อิติ เอเตหิ จ อเญฺญหิ จ เวฬุริยโลหิตงฺกมสารคลฺลาทีหิ สตฺตวเณฺณหิ จ รตเนหิ นิฎฺฐานํ อคมาสิ ฯ ตํ สีเส ปฎิมุกฺกํ ยาว ปาทปิฎฺฐิยา ภสฺสติ, ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธารยมานาว อิตฺถี นํ ธาเรตุํ สโกฺกติฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

๕๐๖. อาวสถสฺส ปน สุปฺปปาโต วา มุสลปาโต วา อุปจาโร นามาติ โยเชตพฺพํฯ **อาวสโถ**ติ เจตฺถ อโนฺตอาราเม วา โหตุ อญฺญตฺถ วา, อตฺตโน วสนฎฺฐานํ วุจฺจติฯ **ฉเนฺทนปิ ภ**

เยนปีติ วฑฺฒกีอาทีสุ ฉเนฺทน, ราชวลฺลเภสุ ภเยนฯ **ตเมว ภิกฺขุํ อาสงฺกนฺตี**ติ วิสฺสริตฺวา คมนกาเล อตฺตโน ปจฺฉโต อญฺญสฺสาภาวา อาสงฺกนฺติฯ **ปติรูปํ** นาม รตนสมฺมเต ปํสุกูลคฺคหณํ วา รตเน นิรุสฺสุกฺกคมนํ วาฯ ยทิ หิ ตํ รตนสมฺมตํ อามาสํ เจ, ''นตฺถิ เอตสฺส สามี''ติ ปํสุกูลํ คเหสฺสติฯ อนามาสํ เจ, ''นตฺถิ เอตสฺส สามี''ติ ปํสุกูลฉินฺนปลิโพโธ นิรเปกฺโข คมิสฺสติฯ **สมาทเปตฺวา**ติ อญฺญํ สมาทเปตฺวา, ''อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ, เอสา อริยานยาจนา''ติ (ชา. ๑.๗.๕๙) วุตฺตนเยน ยาจิตฺวาติ อโตฺถฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อนนุญฺญาตกรณํ, ปรสนฺตกตา, วิสฺสาสคฺคาหปํสุกูลสญฺญานํ อภาโว, อุคฺคหณํ วา อุคฺคหาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

รตนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘. ตติเย **อริยมคฺคสฺสา**ติ เอตฺถ สคฺคมโคฺคปิ สงฺคเหตโพฺพฯ อนิยฺยานิกตฺตา สคฺคโมกฺขมคฺคานํ ติรจฺฉานภูตา หิ กถา **ติรจฺฉานกถาฯ ติรจฺฉานภูต**นฺติ ติโรกรณภูตํ วิพนฺธนภูตํฯ **ราชปฏิสํยุตฺตํ กถ**นฺติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๗; ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๒๓; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๑๐๘๐; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๖๙-๗๐) ราชานํ อารพฺภ ''มหาสมฺมโต มนฺธาตา ธมฺมาโสโก เอวํมหานุภาโว''ติอาทินา นเยน ปวตฺตกถํฯ เอตฺถ จ ''อสุโก ราชา อภิรูโป ทสฺสนีโย''ติอาทินา นเยน เคหสฺสิตกถาว ติรจฺฉานกถา โหติฯ ''โสปิ นาม เอวํมหานุภาโว ขยํ คโต''ติ เอวํ ปวตฺตา ปน อนิจฺจตาปฏิสํยุตฺตา กมฺมฏฺฐานภาเว ติฏฺฐติฯ **โจเรสุปิ** ''มูลเทโว เอวํมหานุภาโว, เมฆมาโล เอวํมหานุภาโว''ติ เตสํ กมฺมํ ปฏิจฺจ ''อโห สูรา''ติ เคหสฺสิตกถาว ติรจฺฉานกถาฯ **ยุเทฺธปิ** ภรตยุทฺธาทีสุ ''อสุเกน อสุโก เอวํ มาริโต เอวํ วิโทฺธ''ติ กามสฺสาทวเสเนว กถา ติรจฺฉานกถาฯ ''เตปิ นาม ขยํ คตา''ติ เอวํ ปวตฺตา ปน สพฺพตฺถ กมฺมฏฺฐานเมว โหติฯ

อปิจ **อนฺนา**ทีสุ ''เอวํ วณฺณวนฺตํ คนฺธวนฺตํ รสวนฺตํ ผสฺสสมฺปนฺนํ ขาทิมฺห ภุญฺชิมฺห ปิวิมฺห ปริภุญฺชิมฺหา''ติ กามสฺสาทวเสน กเถตุํ น วฏฺฏติ, สาตฺถกํ ปน กตฺวา ''ปุเพฺพ เอวํ วณฺณาทิสมฺปนฺนํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ สยนํ มาลาคนฺธํ สีลวนฺตานํ อทมฺห, เจติยปูชํ อกริมฺหา''ติ กเถตุํ วฏฺฏติฯ **ญาติกถา**ทีสุปิ ''อมฺหากํ ญาตกา สูรา สมตฺถา''ติ วา ''ปุเพฺพ มยํ เอวํ วิจิเตฺรหิ ยาเนหิ วิจริมฺหา''ติ วา อสฺสาทวเสน วตฺตุํ น วฏฺฏติ, สาตฺถกํ ปน กตฺวา ''เตปิ โน ญาตกา ขยํ คตา''ติ วา ''ปุเพฺพ มยํ เอวรูปา อุปาหนา สงฺฆสฺส อทมฺหา''ติ วา กเถตพฺพํฯ **คามกถาปิ** สุนิวิฏฺฐทุนฺนิวิฏฺฐสุภิกฺขทุพฺภิกฺขาทิวเสน วา ''อสุกคามวาสิโน สูรา สมตฺถา''ติ วา เอวํ อสฺสาทวเสน น วฏฺฏติ, สาตฺถกํ ปน กตฺวา ''สทฺธา ปสนฺนา''ติ วา ''ขยวยํ คตา''ติ วา วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **นิคมนครชนปทกถาสุปิ** เอเสว นโยฯ

อิตฺถิกถาปิ วณฺณสณฺฐานาทีนิ ปฏิจฺจ อสฺสาทวเสน น วฏฺฏติ, ''สทฺธา ปสนฺนา, ขยํ คตา''ติ เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **สูรกถาปิ** ''นนฺทิมิโตฺต นาม โยโธ สูโร อโหสี''ติ อสฺสาทวเสน น วฏฺฏติ, ''สโทฺธ อโหสิ, ขยํ คโต''ติ เอวเมว วฏฺฏติฯ **วิสิขากถาปิ** ''อสุกา วิสิขา สุนิวิฏฺฐา ทุนฺนิวิฏฺฐา สูรา สมตฺถา''ติ อสฺสาทวเสเนว น วฏฺฏติ, ''สทฺธา ปสนฺนา, ขยํ คตา''อิเจฺจว วฏฺฏติฯ

กุมฺภฏฺฐานกถาติ กุฏฏฺฐานกถา อุทกติตฺถกถา วุจฺจติ, กุมฺภทาสีกถา วาฯ สาปิ ''ปาสาทิกา นจฺจิตุํ คายิตุํ เฉกา''ติ อสฺสาทวเสน น วฏฺฏติ, ''สทฺธา ปสนฺนา''ติอาทินา นเยเนว

วฏฺฏติฯ **ปุพฺพเปตกถา**ติ อตีตญาติกถาฯ ตตฺถ วตฺตมานญาติกถาสทิโสว วินิจฺฉโยฯ

นานตฺตกถาติ ปุริมปจฺฉิมกถาวิมุตฺตา อวเสสา นานาสภาวา นิรตฺถกกถาฯ **โลกกฺขายิกา**ติ ‘‘อยํ โลโก เกน นิมฺมิโต, อสุเกน ปชาปตินา พฺรหฺมุนา อิสฺสเรน วา นิมฺมิโต, กาโก เสโต อฏฺฐีนํ เสตตฺตา, พกา รตฺตา โลหิตสฺส รตฺตตฺตา’’ติ เอวมาทิกา โลกายตวิตณฺฑสลฺลาปกถาฯ อุปฺปตฺติฐิติสํหาราทิวเสน โลกํ อกฺขายตีติ **โลกกฺขายิกา**ฯ **สมุทฺทกฺขายิกา** นาม กสฺมา สมุโทฺท สาคโร, สาครสฺส รโญฺญ ปุเตฺตหิ ขตตฺตา สาคโรฯ ขโต อเมฺหหีติ หตฺถมุทฺทาย นิเวทิตตฺตา สมุโทฺทติ เอวมาทิกา นิรตฺถกา สมุทฺทกฺขายิกกถาฯ

อิติ ภโว อิติ อภโวติ ยํ วา ตํ วา นิรตฺถกการณํ วตฺวา ปวตฺติตกถา **อิติภวาภวกถา**ฯ เอตฺถ จ **ภโว**ติ สสฺสตํ, **อภโว**ติ อุเจฺฉทํฯ **ภโว**ติ วุทฺธิ, **อภโว**ติ หานิ ฯ **ภโว**ติ กามสุขํ, **อภโว**ติ อตฺตกิลมโถฯ อิติ อิมาย ฉพฺพิธาย อิติภวาภวกถาย สทฺธึ พาตฺตึส ติรจฺฉานกถา นาม โหติฯ อถ วา ปาฬิยํ สรูปโต อนาคตาปิ อรญฺญปพฺพตนทีทีปกถา **อิติ**-สเทฺทน สงฺคเหตฺวา ฉตฺตึส ติรจฺฉานกถาติ วุจฺจติฯ **อิติ วา**ติ หิ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท ปการเตฺถ, **วา**-สโทฺท วิกปฺปเตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘เอวํปการํ อิโต อญฺญํ วา ตาทิสํ นิรตฺถกกถํ กเถนฺตี’’ติฯ อาทิอเตฺถ วา **อิติ**-สโทฺท ‘‘อิติ วา อิติ เอวรูปา นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโต’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) วิย, เอวมาทึ อญฺญมฺปิ ตาทิสํ กถํ กเถนฺตีติ อโตฺถฯ

๕๑๒. **อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาโร อทินฺนาทาเน วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพ**ติ อิมินา ทุติยเลฑฺฑุปาโต อิธ อุปจาโรติ ทเสฺสติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉนา, อนุญฺญาตการณาภาโว, วิกาเล คามปฺปวิสนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๗. จตุเตฺถ **ตํ อสฺส อตฺถี**ติ ปฐมํ ภินฺทิตฺวา ปจฺฉา เทเสตพฺพตฺตา ตํ เภทนกํ ตสฺส ปาจิตฺติยสฺส อตฺถีติ **เภทนกํ,** ปาจิตฺติยํฯ อสฺสตฺถิอเตฺถ อ-การปจฺจโย ทฏฺฐโพฺพฯ **วาสิชเฏ**ติ วาสิทณฺฑเกฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ สูจิฆรตา, อฏฺฐิมยาทิตา, อตฺตโน อตฺถาย กรณํ วา การาเปตฺวา วา ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

สูจิฆรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. มญฺจปีฐสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๒. ปญฺจเม **เฉทนกํ วุตฺตนยเมวา**ติ เฉทนเมว เฉทนกํ, ตํ ตสฺส อตฺถีติ **เฉทนก**นฺติ อิมมตฺถํ อติทิสฺสติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปมาณาติกฺกนฺตมญฺจปีฐตา, อตฺตโน อตฺถาย กรณํ วา การาเปตฺวา วา ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

มญฺจปีฐสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๖. ฉฏฺเฐ **ตูลํ ปกฺขิปิตฺวา**ติ เหฏฺฐา จิมิลิกํ ปตฺถริตฺวา ตสฺส อุปริ ตูลํ ปกฺขิปิตฺวาติ อตฺโถฯ **โปฏฺกิตูล**นฺติ เอรกตูลาทิ ยํกิญฺจิ ติณชาตีนํ ตูลํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ตูโลนทฺธมญฺจปีฐตา, อตฺตโน อตฺถาย กรณํ วา การาเปตฺวา วา ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ อตฺตนา การาปิตสฺส หิ ปฏิลาภมตฺเตเนว ปาจิตฺติยํฯ เตเนว ปทภาชเน ‘‘ปฏิลาเภน อุทฺทาเลตฺวา ปาจิตฺติยํ เทเสตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘ปฏิลาเภน อุทฺทาเลตฺวา ปาจิตฺติยํ เทเสตพฺพนฺติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ปฏิลาภมตฺเตเนว ปาจิตฺติยํ วิย ทิสฺสติ, ปริโภเคเยว อาปตฺติ ทฏฺฐพฺพาฯ ‘อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’ติ วจนํ เอตฺถ สาธก’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ ตสฺส มติมตฺตํฯ น หิ ‘‘อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ อตฺตนา การาปิตํ สนฺธาย วุตฺตํ, กรณการาปนปจฺจยา จ อิมินา สิกฺขาปเทน ปาจิตฺติยํ วุตฺตํ, น ปริโภคปจฺจยาฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, ตูโลนทฺธํ มญฺจํ วา ปีฐํ วา ปริภุญฺชิตพฺพํ, โย ปริภุเญฺชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ หิ ขนฺธเก วุตฺตตฺตา อตฺตนา วา กตํ โหตุ อเญฺญน วา, ปริภุญฺชนฺตสฺส ปริโภคปจฺจยา ทุกฺกฏเมว, น ปาจิตฺติยํฯ

ตูโลนทฺธสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๑. สตฺตเม ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปเท วุตฺตเมวฯ นิสีทนสฺส ปมาณาติกฺกนฺตตา, อตฺตโน อตฺถาย กรณํ วา การาเปตฺวา วา ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

นิสีทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๓๗-๕๔๒. อฏฺฐมนวมทสเมสุ นตฺถิ วตฺตพฺพํ, องฺคานิปิ สตฺตเมว วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพานิฯ

นิฏฺฐิโต ราชวโคฺค นวโมฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ขุทฺทกวณฺณนา สมตฺตาฯ

ปาจิตฺติยกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๖. ปาฏิเทสนียกณฺฑํ

ปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๒. ปาฏิเทสนีเยสุ ปฐเม “**คารยฺหํ อาวุโสติอาทิ ปฏิเทเสตพฺพาการทสฺสน**”นฺติ วจนโต ปาฬิยํ อาคตนเยเนว อาปตฺติ เทเสตพฺพาฯ **อสปฺปายน**ฺติ สคฺคโมกฺขานํ อหิตํ อนนุกูลํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, อญฺญาติกตา, อนฺตรฆเร ฐิตาย หตฺถโต สหตฺถา ปฏิคฺคหณํ, ยาวกาลิกตา, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

๕๕๗-๕๖๒. ทุติยตติยจตุเตฺถสุ นตฺถิ วตฺตพฺพํ, อเงฺคสุ ปน ทุติเย ปริปุณฺณูปสมฺปนฺนตา, ปญฺจโภชนตา, อนฺตรฆเร ฐิตาย อนฺญฺญาตปฺปการโต อญฺญถา โวสาสนา, อนิวารณา, อโชฺฌหาโรติ อิมานิ ปญฺจ องฺคานิฯ

ตติเย เสกฺขสมฺมตตา, ปุเพฺพ อนิมนฺติตตา, อคิลานตา, ฆรูปจาโรกฺกมนํ, ฐเปตฺวา นิจฺจภตฺตาทีนิ อญฺญํ อามิสํ คเหตฺวา ภุญฺชนนฺติ อิมานิ ปญฺจ องฺคานิฯ

จตุเตฺถ ยถาวุตฺตอารญฺญกเสนาสนตา, ยาวกาลิกสฺส อตตฺถชาตกตา, อคิลานตา, อคิลานาวเสสกตา, อปฺปฏิสํวิทิตตา, อชฺฌาราเม ปฏิคฺคหณํ, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ สตฺต องฺคานิฯ

ปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาฏิเทสนียกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๗. เสขิยกณฺฑํ

๑. ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา

เสขิเยสุ **สิกฺขิตสิเกฺขนา**ติ จตูหิ มเคฺคหิ ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขิตฺวา ฐิเตน, สพฺพโส ปรินิฎฺฐิตกิเจฺจนาติ วุตฺตํ โหติฯ **ตาทินา**ติ อฏฺฐหิ โลกธเมฺมหิ อกมฺปิยเฎฺฐน ตาทินาฯ

๕๗๖. **สิกฺขา กรณียา**ติ ‘‘เอวํ นิวาเสสฺสามี’’ติ อาราเมปิ อนฺตรฆเรปิ สพฺพตฺถ สิกฺขา กตฺตพฺพาฯ เอตฺถ จ ยสฺมา วตฺตกฺขนฺธเก วุตฺตวตฺตานิปิ สิกฺขิตพฺพตฺตา เสขิยาเนว โหนฺติ, ตสฺมา ปาราชิกาทีสุ วิย ปริเจฺฉโท น กโต, จาริตฺตนยทสฺสนตฺถญฺจ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ โอลเมฺพ โนฺต นิวาเสยฺย, ทุกฺกฎ’’นฺติ เอวํ อาปตฺตินาเมน อวตฺวา ‘‘สิกฺขา กรณียา’’ติ เอวํ สพฺพสิกฺขาปเทสุ ปาฬิ อาโรปิตาฯ ปทภาชเน ปน ‘‘อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา สพฺพตฺถ อนาทริยกรเณ ทุกฺกฎํ เวทิตพฺพํฯ **วุตฺต**นฺติ มหาอฎฺฐกถายํ วุตฺตํฯ ยสฺมา อฎฺฐงฺคุลมตฺตํ โอตาเรตฺวา นิวตฺถเมว นิสินฺนสฺส จตุรงฺคุลมตฺตํ โหติ, ตสฺมา อุโภเปเต อฎฺฐกถาวาทา เอกปริเจฺฉทาฯ **เตสเพฺพ**ติ นิวาสนโทสาฯ

ตํ ปนาติ ตํ อนาทริยํฯ กิญฺจาปิ กุรุนฺทิวาทํ ปจฺฉา วทเนฺตน ‘‘ปริมณฺฑลํ นิวาเสตุํ อชานนฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ อยมโตฺถ ปติฎฺฐาปิโต, ตถาปิ นิวาสนวตฺตํ สาธุกํ อุคฺคเหตพฺพเมวฯ สญฺจิจฺจ อนุคฺคณฺหนฺตสฺส อนาทริยํ สิยาฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. ปริมณฺฑลสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘อชานนฺตสฺสาติ ปริมณฺฑลํ นิวาเสตุํ อชานนฺตสฺส อนาปตฺติ, อปิจ นิวาสนวตฺตํ อุคฺคเหตพฺพ’’นฺติฯ

สจิตฺตกนฺติ วตฺถุวิชานนจิเตฺตน ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตน จ สจิตฺตกํ ‘‘อนาทริยํ ปฎิจฺจา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘ปาณาติปาตาทิ วิย นิวาสนโทโส โลกครหิโต น โหตีติ ปณฺณตฺติวชฺช’’นฺติ **ผุสฺสเทวเตฺถโร** อาหฯ **อุปติสฺสเตฺถโร** ปน ‘‘ยสฺมา อนาทริยวเสเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา เกวลํ อกุสลเมว, ตญฺจ ปกติยา วชฺชํ, สญฺจิจฺจ วีติกฺกมนญฺจ โทมนสฺสิตเสฺสว โหติ, ตสฺมา โลกวชฺชํ อกุสลจิตฺตํ ทุกฺขเวทน’’นฺติ อาหฯ อนาทริยํ, อนาปตฺติการณาภาโว, อปริมณฺฑลนิวาสนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ สพฺพตฺถ ปุริมานิ เทฺว ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตปฎิปกฺขกรณญฺจาติ ตีณิเยว โหนฺติฯ

๕๗๗. ทุติยาทีสุ **อเนกปฺปการํ คิหิปารุต**นฺติ เสตปฎปารุตํ ปริพฺพาชกปารุตํ เอกสาฎกปารุตนฺติอาทิ อเนกปฺปเภทํ คิหิปารุตํฯ ตสฺสโตฺถ ขนฺธเกเยว อาวิ ภวิสฺสติฯ **วิหาเรปี**ติ พุทฺธุปฎฺฐานาทิกาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๕๗๘. ‘‘สุปฺปฎิจฺฉโนฺน’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘สสีสํ ปารุโต สพฺพถา สุปฺปฎิจฺฉนฺนตฺตา สุปฺปฎิจฺฉโนฺน นาม โหตี’’ติ ยสฺส สิยา, ตํ สนฺธายาห **‘‘น สสีสํ ปารุเตนา’’**ติอาทิฯ

๕๘๒. **เอกสฺมึ ปน ฐาเน ฐตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘คจฺฉโนฺตปิ ปริสฺสยาภาวํ โอโลเกตุํ ลภติเยว, ตถา คาเม ปูช’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

ปริมณฺฑลวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา

๕๘๖. ทุติยวเคฺค **หสนียสฺมึ วตฺถุสฺมิ**นฺติ หาสชนเก การเณฯ

อุชฺชคฺฆิกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ขมฺภกตวคฺควณฺณนา

๖๐๓. ตติยวเคฺค ปเตฺต สญฺญา ปตฺตสญฺญา, สา อสฺส อตฺถีติ **ปตฺตสญฺญี,** อตฺตโน ภาชเน อุปนิพนฺธสญฺญี หุตฺวาติ อโตฺถฯ พฺยญฺชนํ ปน อนาทิยิตฺวา อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ **“ปเตฺต สญฺญํ กตฺวา**”ติ วุตฺตํฯ

๖๐๔. **โอโลณี**ติ เอกา พฺยญฺชนวิกติฯ ‘‘โย โกจิ สุโทฺธ กญฺชิกตกฺกาทิรสโอ’’ติ เกจิฯ **สากสูเปยฺย**-คฺคหเณน ยา กาจิ สูเปยฺยสาเกหิ กตา พฺยญฺชนวิกติ วุตฺตาฯ **มํสรสาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อวเสสา สพฺพาปิ พฺยญฺชนวิกติ สงฺคหิตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. สมสูปกปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘ฐเปตฺวา ปน สูปํ อวเสสา สพฺพาปิ สูเปยฺยา พฺยญฺชนวิกติ รสรโส นาม โหตี’’ติฯ

๖๐๕. **สมปุณฺณ**นฺติ อธิฏฺฐานุปคสฺส ปตฺตสฺส อโนฺตมุขวฏฺฏิเลขํ อนติกฺกาเมตฺวา รจิตํฯ **สมภริต**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **ผลาผลาที**ติ **อาทิ**-สเทฺทน โอทนาทิมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **เหฏฺฐาโอโรหตี**ติ สมนฺตา โอกาสสพฺภาวโต จาลิยมานํ เหฏฺฐา ภสฺสติฯ มตฺถเก ถูปีกตํ ปูวเมว วฏํสกสทิสตฺตา **“ปูววฏํสก**”นฺติ วุตฺตํฯ **ปุปฺผวฏํสกา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ

ยสฺมา ‘‘สมติตฺติโก ปิณฺฑปาโต ปฏิคฺคเหตโพฺพ’’ติ วจนํ ปิณฺฑปาโต สมฺปุโณฺณ ปฏิคฺคเหตโพฺพติ ทีเปติ, ตสฺมา อตฺตโน หตฺถคเต ปเตฺต ปิณฺฑปาโต ทิยฺยมาโน ถูปีกโตปิ เจ โหติ, วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ ‘‘ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ หิ วจนํ ปฐมํ ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปจฺฉา ปฏิคฺคณฺหโต อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ‘‘ปเตฺต ปฏิคฺคณฺหโต จ ถูปีกตํ โหติ, วฏฺฏติ อถูปีกตสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา, ปโยโค ปน นตฺถิ อญฺญตฺร ปุพฺพเทสา’’ติ **เกนจิ** วุตฺตํ, ตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ ‘‘น ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ วจนํ ปฐมํ ถูปีกตเสฺสว ปจฺฉา ปฏิคฺคณฺหนํ ทีเปติฯ น หิ หตฺถคเตปิ ปเตฺต ทิยฺยมานํ ถูปีกตํ คณฺหโนฺต ถูปีกตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหโนฺต นาม น โหติ, น จ เตน สมติตฺติโก ปิณฺฑปาโต ปฏิคฺคหิโตติ สกฺกา วิญฺญาตุํฯ ‘‘ถูปีกต’’นฺติ จ ภาวนปุํสกนิเทฺทเส คยฺหมาเน อยมโตฺถ สุฏฺฐุตรํ ปากโฏเยวาติฯ

ขมฺภกตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา

๖๐๘. จตุตฺถวเคฺค **สปทาน**นฺติ เอตฺถ ทานํ วุจฺจติ อวขณฺฑนํ, อเปตํ ทานโต อปทานํ, อนวขณฺฑนนฺติ อโตฺถฯ สห อปทาเนน สปทานํ, อวขณฺฑนวิรหิตํ , อนุปฏิปาฏิยาติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **“ตตฺถ ตตฺถ โอธึ อกตฺวา อนุปฏิปาฏิยา**”ติฯ

๖๑๑. ยสฺมึ สมเย ‘‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ’’ติ ราชาโน เภรึ จราเปนฺติ, อยํ **มาฆาตสมโย** นามฯ อิธ อนาปตฺติยํ คิลาโน น อาคโต, ตสฺมา คิลานสฺสปิ อาปตฺติฯ สูโปทนวิญฺญตฺติสิกฺขาปเท **อสญฺจิจฺจ อสฺสติยา**ติ เอตฺถ ‘‘มุเข ปกฺขิปิตฺวา ปุน วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ฉเฑฺฑนฺตสฺส อรุจิ

ยา ปวิสเนฺต ‘อสญฺจิจฺจา’ติ วุจฺจติ, วิญฺญตฺติมฺปิ อวิญฺญตฺติมฺปิ เอตสฺมึ ฐาเน ฐิตํ สหสา ค เหตฺวา ภุญฺชเนฺต ‘อสฺสติยา’ติ วุจฺจตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

๖๑๔-๖๑๕. อุชฺฌาเน สญฺญา อุชฺฌานสญฺญา, สา อสฺส อตฺถีติ **อุชฺฌานสญฺญี**ฯ ‘‘มยูรณฺฑํ อติมหนฺต’’นฺติ วจนโต มยูรณฺฑปฺปมาโณ กพโฬ น วฎฺฎติฯ เกจิ ปน ‘‘มยูรณฺฑโต มหโนฺต น วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ, ‘‘นาติมหนฺต’’นฺติ จ อติมหนฺตเสฺสว ปฎิกฺขิตฺตตฺตา ขุทฺทเก อาปตฺติ น ทิสฺสติฯ ‘‘มยูรณฺฑํ อติมหนฺตํ, กุกฺกุฎณฺฑํ อติขุทฺทกํ, เตสํ เวมชฺฌปฺปมาโณ’’ติ อิมินา ปน สารุปฺปวเสน ขุทฺทกมฺปิ ปฎิกฺขิปิตฺวา ปริเจฺฉโท น ทสฺสิโตติ เวทิตพฺพํฯ

สกฺกจฺจวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. กพฬวคฺควณฺณนา

๖๑๘. ปญฺจมวเคฺค **สพฺพํ หตฺถ**นฺติ เอตฺถ **หตฺถ**-สโทฺท ตเทกเทเสสุ องฺคุลีสุ ทฎฺฐโพฺพ ‘‘หตฺถมุทฺทา’’ติอาทีสุ วิย, สมุทาเย ปวตฺตโวหารสฺส อวยเวปิ วตฺตนโต เอกงฺคุลิมฺปิ มุเข ปกฺขิปิตุํ น วฎฺฎติฯ

กพฬวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖. สุรุสุรุวคฺควณฺณนา

๖๒๗. ฉฎฺฐวเคฺค **สีตีกโต**ติ สีตโฎฺฐ, สีตปีฬิโตติ วุตฺตํ โหติฯ **สิลกพุโทฺธ**ติ ปริหาสว จนเมตํฯ สิลกญฺหิ กญฺจิ ทิสฺวา ‘‘พุโทฺธ อย’’นฺติ โวหรนฺติฯ

๖๓๔. **วิลีวจฺฉตฺต**นฺติ เวณุวิลีเวหิ กตํ ฉตฺตํฯ **ตตฺถชาตกทณฺฑเกน กต**นฺติ ตาล ปณฺณํ สห ทณฺฑเกน ฉินฺทิตฺวา ตเมว ฉตฺตทณฺฑํ กโรนฺติ โคปาลกาทโย วิย, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ฉตฺตปาทุกาย วา ฐิตํ โหตี**ติ เอตฺถ ฉตฺตปาทุกา วุจฺจติ ฉตฺตาธาโรฯ ยสฺมึ ฉตฺตํ อป ตมานํ กตฺวา ฐเปนฺติ, ตาทิสิกาย ฉตฺตปาทุกาย ฐิตํ ฉตฺตํ ‘‘ฉตฺต’’นฺติ อชฺฌาหริตพฺพํฯ ‘‘ฉตฺตํ ฉตฺตปาทุกาย ฐิต’’นฺติปิ ปฐนฺติ, ตตฺถาปิ อยเมวโตฺถฯ

๖๓๗. **จาโป**ติ มเชฺฌ วงฺกา กาจทณฺฑสทิสา ธนุวิกติฯ **โกทโณฺฑ**ติ วฎฺฎลทณฺฑา ธนุวิกติฯ **ปฎิมุกฺก**นฺติ ปเวสิตํ ลคฺคิตํฯ

สุรุสุรุวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. ปาทุกวคฺควณฺณนา

๖๔๗. สตฺตมวเคฺค **ปฎิจฺฉโนฺน หุตฺวา**ติ โส กิร รตฺติภาเค อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมฺพํ อภิรุ หิตฺวา สาขาย สาขํ อมฺพํ โอโลเกโนฺต วิจริฯ ตสฺส ตถา กโรนฺตเสฺสว รตฺติ วิภายิฯ โส จินฺเตสิ ‘‘สเจ อิทานิ โอตริตฺวา คมิสฺสามิ, ทิสฺวา มํ โจโรติ คเหสฺสนฺติ, รตฺติภาเค คมิสฺสามี’’ติฯ อเถกํ วิฎปํ อภิรุหิตฺวา นิลีโน อจฺฉิฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ โส รุกฺขโต โอตรโนฺต เอกํ โอลมฺพินิ สาขํ คเหตฺวา เตสํ อุภินฺนมฺปิ อนฺตเร ปติฎฺฐาสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ อนฺตรา รุกฺขโต ปติโต’’**ติฯ **ปาฬิยา อตฺถํ น ชานนฺตี**ติ อตฺตโน คหณสฺส อตฺถํ น ชานนฺติฯ

ชาตกปาฬิยํ (ชา. ๑.๔.๓๓) ปน อยํ คาถา –

> ‘‘สพฺพมิทํ จริมํ กตํ, อุโภ ธมฺมํ น ปสฺสเร;
> อุโภ ปกติยา จุตา, โย จายํ มเนฺตชฺฌาเปติ;
> โย จ มนฺตํ อธียตี’’ติฯ –

เอวมาคตาฯ ตสฺสายมโตฺถ (ชา. อฎฺฐ. ๓.๔.๓๓) – **สพฺพมิทํ จริมํ กต**นฺติ ยํ อเมฺหหิ ตีหิ ชเนหิ กตํ, สพฺพมิทํ กิจฺจํ ลามกํ นิมฺมริยาทํ อธมฺมิกํฯ เอวํ อตฺตโน โจรภาวํ เตสญฺจ มเนฺตสุ อคารวํ ครหิตฺวา ปุน อิตเร เทฺวเยว ครหโนฺต **‘‘อุโภ ธมฺมํ น ปสฺสเร’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อุโภ**ติ อิเม เทฺวปิ ชนา ครุการารหํ โปราณกธมฺมํ น ปสฺสนฺติ, ตโตว ธมฺมปกติโต จุตาฯ ธโมฺม หิ ปฐมุปฺปตฺติวเสน **ปกติ** นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘ธโมฺม หเว ปาตุรโหสิ ปุเพฺพ,
> ปจฺฉา อธโมฺม อุทปาทิ โลเก’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๒๘);

โย จายนฺติ โย จ อยํ นีเจ นิสีทิตฺวา มเนฺต อชฺฌาเปติ, โย จ อุเจฺจ นิสีทิตฺวา อธียตีติฯ

สาลีนนฺติ อยํ คาถาปิ –

> ‘‘สาลีนํ โอทนํ ภุเญฺช, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
> ตสฺมา เอตํ น เสวามิ, ธมฺมํ อิสีหิ เสวิต’’นฺติฯ (ชา. ๑.๔.๓๔) –

เอวํ ชาตเก อาคตาฯ ตตฺถ **สุจิ**นฺติ ปณฺฑรํ ปริสุทฺธํฯ **มํสูปเสจน**นฺติ นานปฺปการาย มํสวิกติยา สิตฺตํ ภุเญฺช, ภุญฺชามีติ อโตฺถฯ เสสํ ปากฎเมวฯ

ธิรตฺถูติ ธิ อตฺถุ, นินฺทา ภวตูติ อโตฺถ, ครหาม ตํ มยนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ลทฺธลาโภ**ติ ธนลาภํ ยสลาภญฺจ สนฺธาย วทติฯ **วินิปาตนเหตุนา**ติ วินิปาตนสฺส เหตุภาเวนฯ **วุตฺติ นาม โหตี**ติ ยถาวุโตฺต ทุวิโธปิ ลาโภ อปายสํวตฺตนิกตาย สมฺปราเย วินิปาตนเหตุภาเวน ปวตฺตนโต สมฺปติ อธมฺมจรเณน ปวตฺตนโต จ วุตฺติ นาม โหตีติ อโตฺถฯ **เอวรูปา ยา วุตฺตี**ติ เอวรูปา ธนลาภยสลาภสงฺขาตา ยา วุตฺติฯ **อธมฺมจรเณน วา**ติ **วา**-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถฯ **ตฺว**นฺติ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํ, ตํ อิเจฺจว วา ปาโฐฯ **อสฺมา**ติ ปาสาณาธิวจนเมตํฯ

ปาทุกวคฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เสสํ อุตฺตานเมวฯ

เสขิยกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

อธิกรณสมเถสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ อฎฺฐกถายํ อาคตฎฺฐาเนเยว ทสฺสยิสฺสามฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ภิกฺขุวิภงฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มหาวิภโงฺค นิฎฺฐิโตฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา

๑. ปาราชิกกณฺฑํ (ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา)

๑. ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๖. ภิกฺขุนีวิภงฺเค **โย**ติ โย ภิกฺขุนีนํ วิภงฺโคฯ **มิคารนตฺตา**ติ มชฺฌปทโลเปเนตํ วุตฺตนฺติ อาห **“มิคารมาตุยา ปน นตฺตา โหตี”**ติฯ **มิคารมาตา**ติ วิสาขาเยตํ อธิวจนํฯ **นวกมฺมาธิฏฺฐายิก**นฺติ นวกมฺมสํวิธายิกํฯ พฺยญฺชนานํ ปฏิวิชฺฌิตพฺโพ อากาโร นาติคมฺภีโร, ยถาสุตํ ธารณเมว ตตฺถ กรณียนฺติ สติยา พฺยาปาโร อธิโก, ปญฺญา ตตฺถ คุณีภูตาติ วุตฺตํ **“สติปุพฺพงฺคมาย ปญฺญายา”**ติฯ สติ ปุพฺพงฺคมา เอติสฺสาติ **สติปุพฺพงฺคมา**ฯ ปุพฺพงฺคมตา เจตฺถ ปธานภาโว ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา’’ติอาทีสุ วิยฯ อตฺถคฺคหเณ ปน ปญฺญาย พฺยาปาโร อธิโก ปฏิวิชฺฌิตพฺพสฺส อตฺถสฺส อติคมฺภีรตฺตาติ อาห **“ปญฺญาปุพฺพงฺคมาย สติยา”**ติฯ **อาลสิยวิรหิตา**ติ โกสชฺชรหิตาฯ ยถา อญฺญา กุสีตา นิสินฺนฏฺฐาเน นิสินฺนาว โหนฺติ, ฐิตฏฺฐาเน ฐิตาว, เอวํ อหุตฺวา วิปฺผาริเกน จิเตฺตน สพฺพกิจฺจํ นิปฺผาเทติฯ

สพฺพา ภิกฺขุนิโย สตฺถุลทฺธูปสมฺปทา สงฺฆโต ลทฺธูปสมฺปทาติ ทุวิธาฯ ครุธมฺมปอคฺคหเณน หิ ลทฺธูปสมฺปทา มหาปชาปติโคตมี สตฺถุสนฺติกาว ลทฺธูปสมฺปทตฺตา **สตฺถุลทฺธูปสมฺปทา** นามฯ เสสา สพฺพาปิ **สงฺฆโต ลทฺธูปสมฺปทา**ฯ ตาปิ เอกโตอุปสมฺปนฺนา อุภโตอุปสมฺปนฺนาติ ทุวิธาฯ ตตฺถ ยา ตา มหาปชาปติโคตมิยา สทฺธึ นิกฺขนฺตา ปญฺจสตา สากิยานิโย, ตา **เอกโตอุปสมฺปนฺนา** ภิกฺขุสงฺฆโต เอว ลทฺธูปสมฺปทตฺตา, อิตรา **อุภโตอุปสมฺปนฺนา** อุภโตสเงฺฆ อุปสมฺปนฺนตฺตาฯ เอหิภิกฺขุนีภาเวน อุปสมฺปนฺนา ปน ภิกฺขุนิโย น สนฺติ ตาสํ ตถา อุปสมฺปทาย อภาวโตฯ ยทิ เอวํ ‘‘เอหิ ภิกฺขุนี’’ติ อิธ กสฺมา วุตฺตนฺติ? เทสนาย โสตปติตภาวโตฯ อยญฺหิ โสตปติตตา นาม กตฺถจิ ลพฺภมานสฺสปิ อคฺคหเณน โหติ, ยถา อภิธเมฺม มโนธาตุนิเทฺทเส (ธ. ส. ๑๖๐-๑๖๑) ลพฺภมานมฺปิ ฌานงฺคํ ปญฺจวิญฺญาณโสเต ปติตาย น อุทฺธฏํ กตฺถจิ เทสนาย อสมฺภวโต, ยถา ตเตฺถว วตฺถุนิเทฺทเส (ธ. ส. ๙๘๔ อาทโย) หทยวตฺถุฯ กตฺถจิ อลพฺภมานสฺสปิ คหณวเสน ยถาฐิตกปฺปีนิเทฺทเสฯ ยถาห –

> ‘‘กตโม จ ปุคฺคโล ฐิตกปฺปี? อยญฺจ ปุคฺคโล โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน อสฺส, กปฺปสฺส จ อุฑฺฒยฺหนเวลา อสฺส, เนว ตาว กโปฺป อุฑฺฒเยฺหยฺย, ยาวายํ ปุคฺคโล น โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกเรยฺยา’’ติ (ปุ. ป. ๑๗)ฯ

เอวมิธาปิ อลพฺภมานคหณวเสน เวทิตพฺพํฯ ปริกปฺปวจนเญฺหตํ ‘‘สเจ ภควา ภิกฺขุนีภาวโยคฺยํ กญฺจิ มาตุคามํ ‘เอหิ ภิกฺขุนี’ติ วเทยฺย, เอวํ ภิกฺขุนีภาโว สิยา’’ติฯ

กสฺมา ปน ภควา เอวํ น กเถสีติ? ตถา กตาธิการานํ อภาวโตฯ เย ปน ‘‘อนาสนฺนาสนฺนิหิตภาวโต’’ติ การณํ วตฺวา ‘‘ภิกฺขู เอว หิ สตฺถุ อาสนฺนจาริโน สทา สนฺนิหิตา จ โหนฺติ, ตสฺมา เต เอว ‘เอหิภิกฺขู’ติ วตฺตพฺพตํ อรหนฺติ, น ภิกฺขุนิโย’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ สตฺถุ อาสนฺนทูรภาวสฺส ภพฺพาภพฺพภาวสิทฺธตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘สงฺฆาฏิกเณฺณ เจปิ เม, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ คเหตฺวา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพโนฺธ อสฺส ปาเท ปาทํ นิกฺขิปโนฺต, โส จ โหติ อภิชฺฌาลุ กาเมสุ ติพฺพสาราโค พฺยาปนฺนจิโตฺต ปทุฏฺฐมนสงฺกโปฺป มุฏฺฐสฺสติ อสมฺปชาโน อสมาหิโต วิพฺภนฺตจิโตฺต ปากตินฺทฺริโย, อถ โข โส อารกาว มยฺหํ, อหญฺจ ตสฺสฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ธมฺมญฺหิ โส, ภิกฺขเว,

ภิกฺขุ น ปสฺสติ, ธมฺมํ อปสฺสโนฺต น มํ ปสฺสติฯ โยชนสเต เจปิ โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิหเรยฺย, โส จ โหติ อนภิชฺฌาลุ กาเมสุ น ติพฺพสาราโค อพฺยาปนฺนจิโตฺต อปฺปทุฏฺฐมนสงฺกโปฺป อุปฏฺฐิตสฺสติ สมฺปชาโน สมาหิโต เอกคฺคจิโตฺต สํวุตินฺทฺริโย, อถ โข โส สนฺติเกว มยฺหํ, อหญฺจ ตสฺสฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ธมฺมญฺหิ โส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปสฺสติ, ธมฺมํ ปสฺสโนฺต มํ ปสฺสตี''ติ (อิติวุ. ๙๒)ฯ

ตสฺมา อการณํ เทสโต สตฺถุ อาสนฺนานาสนฺนตาฯ อกตาธิการตาย ปน ภิกฺขุนีนํ เอหิภิกฺขุนูปสมฺปทาย อโยคฺยตา เวทิตพฺพาฯ

ยทิ เอวํ ยํ ตํ เถรีคาถาสุ ภทฺทาย กุณฺฑลเกสาย วุตฺตํ –

''นิหจฺจ ชาณุํ วนฺทิตฺวา, สมฺมุขา อญฺชลิํ อกํ;
เอหิ ภเทฺทติ มํ อวจ, สา เม อาสูปสมฺปทา''ติฯ (เถรีคา. ๑๐๙);

ตถา **อปทาเนปิ** –

''อายาจิโต ตทา อาห, เอหิ ภเทฺทติ นายโก;
ตทาหํ อุปสมฺปนฺนา, ปริตฺตํ โตยมทฺทส''นฺติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๔๔);

ตํ กถนฺติ? นยิทํ เอหิภิกฺขุนีภาเวน อุปสมฺปทํ สนฺธาย วุตฺตํ, อุปสมฺปทาย ปน เหตุภาวโต ''ยา สตฺถุ อาณตฺติ, สา เม อาสูปสมฺปทา''ติ วุตฺตาฯ ตถา หิ วุตฺตํ **อฎฺฐกถายํ** (เถรีคา. อฎฺฐ. ๑๑๑) ''เอหิ ภเทฺท ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพช อุปสมฺปชฺชสฺสูติ มํ อวจ อาณาเปสิ, สา สตฺถุ อาณา มยฺหํ อุปสมฺปทาย การณตฺตา อุปสมฺปทา อาสิ อโหสี''ติฯ **อปทานคาถาย**มฺปิ เอวเมว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ตสฺมา ภิกฺขุนีนํ เอหิภิกฺขุนูปสมฺปทา นตฺถิเยวาติ นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ ยถา เจตํ โสตปติตวเสน ''เอหิ ภิกฺขุนี''ติ วุตฺตํ, เอวํ ''ตีหิ สรณคมเนหิ อุปสมฺปนฺนาติ ภิกฺขุนี''ติ อิทมฺปิ โสตปติตวเสเนว วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํ สรณคมนูปสมฺปทายปิ ภิกฺขุนีนํ อสมฺภวโตฯ

๖๕๙. ภิกฺขุวิภเงฺค ''กายสํสคฺคํ สาทิเยยฺยา''ติ อวตฺวา ''สมาปเชฺชยฺยา''ติ วุตฺตตฺตา **''ภิกฺขุ อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพ''**ติ วุตฺตํฯ **ตพฺพหุลนเยนา**ติ กิริยาสมุฎฺฐานเสฺสว พหุลภาวโตฯ ทิสฺสติ หิ ตพฺพหุลนเยน ตโพฺพหาโร ยถา ''พฺราหฺมณคาโม''ติฯ พฺราหฺมณคาเมปิ หิ อนฺตมโส รชกาทีนิ ปญฺจ กุลานิ สนฺติฯ **สา**ติ กิริยาสมุฎฺฐานตาฯ

๖๖๒. **ตเถวา**ติ กายสํสคฺคราเคน อวสฺสุโตเยวาติ อโตฺถฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๖๖. ทุติเย ''กิสฺส ปน ตฺวํ อเยฺย ชานํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปนฺน''นฺติ วจนโต ''อุทฺทิฎฺฐา โข อยฺยาโย อฎฺฐ ปาราชิกา ธมฺมา''ติอาทิวจนโต จ ภิกฺขุนีวิภงฺคํ ปตฺวา สาธารณานิ สิกฺขาปทานิ ภิกฺขูนํ อุปฺปนฺนวตฺถุสฺมิํเยว ''ยา ปน ภิกฺขุนี ฉนฺทโส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย, อนฺตมโส ติรจฺฉานคเตนปิ, ปาราชิกา โหติ อสํวาสา''ติอาทินา นเยน สวิเสสมฺปิ อวิเสสมฺปิ มา

ติกํ ฐเปตฺวา อนุกฺกเมน ปทภาชนํ อาปตฺติเภทํ ติกเจฺฉทํ อนาปตฺติวารญฺจ อนวเสสํ วตฺวา วิตฺถาเรสิฯ สงฺคีติการเกหิ ปน อสาธารณปญฺญตฺติโยเยว อิธ วิตฺถาริตาติ เวทิตพฺพาฯ

อถ อุปริเมสุ ทฺวีสุ อปญฺญเตฺตสุ อฎฺฐนฺนํ ปาราชิกานํ อญฺญตรนฺติ อิทํ วจนํ น ยุชฺชตีติ อาห **“อิทญฺจ ปาราชิกํ ปจฺฉา ปญฺญตฺต”**นฺติอาทิฯ ยทิ เอวํ อิมสฺมิํ โอกาเส กสฺมา ฐปิตนฺติ อาห **“ปุริเมน ปน สทฺธิํ ยุคฬตฺตา”**ติอาทิ, ปุริเมน สทฺธิํ เอกสมฺพนฺธภาวโต อิธ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อฎฺฐนฺนํ ปาราชิกานํ อญฺญตร’’นฺติ วจนโต จ วชฺชปฎิจฺฉาทิกํ ยา ปฎิจฺฉาเทติ, สาปิ วชฺชปฎิจฺฉาทิกาเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ กิญฺจาปิ วชฺชปฎิจฺฉาทนํ เปมวเสน โหติ, ตถาปิ สิกฺขาปทวีติกฺกมจิตฺตํ โทมนสฺสิตเมว โหตีติ กตฺวา **“ทุกฺขเวทน”**นฺติ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ทุติยปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖๖๘. ตติยํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗๕. จตุเตฺถ **โลกสฺสาทมิตฺตสนฺถววเสนา**ติ โลกสฺสาทสงฺขาตสฺส มิตฺตสนฺถวสฺส วเสนฯ วุตฺตเมวตฺถํ ปริยายนฺตเรน วิภาเวตุํ **“กายสํสคฺคราเคนา”**ติ วุตฺตํฯ

ติสฺสิตฺถิโย เมถุนํ ตํ น เสเวติ (ปริ. อฎฺฐ. ๔๘๑) ยา ติโสฺส อิตฺถิโย วุตฺตา, ตาสุปิ ยํ ตํ เมถุนํ นาม, ตํ น เสวติฯ **ตโย ปุริเส**ติ ตโย ปุริเสปิ อุปคนฺตฺวา เมถุนํ น เสวติฯ **ตโย จ อนริยปณฺฑเก**ติ อุภโตพฺยญฺชนสงฺขาเต ตโย อนริเย, ตโย จ ปณฺฑเกติ อิเมปิ ฉ ชเน อุปคนฺตฺวา เมถุนํ น เสวติฯ **น จาจเร เมถุนํ พฺยญฺชนสฺมิ**นฺติ อนุโลมปาราชิกวเสนปิ อตฺตโน นิมิเตฺต เมถุนํ นาจรติฯ **เฉชฺชํ สิยา เมถุนธมฺมปจฺจยา**ติ สิยา เมถุนธมฺมปจฺจยา ปาราชิกนฺติ อยํ ปโญฺห อฎฺฐวตฺถุกํว สนฺธาย วุโตฺตฯ ตสฺสา หิ เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพภาคกายสํสคฺคํ อาปชฺชิตุํ วายมนฺติยา เมถุนธมฺมปจฺจยา เฉชฺชํ โหติฯ เฉโทเยว เฉชฺชํฯ

เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพภาคตฺตาติ อิมินา เมถุนธมฺมสฺส ปุพฺพภาคภูโต กายสํสโคฺคเยว ตเตฺถ **เมถุนธมฺม**-สเทฺทน วุโตฺต, น ทฺวยํทฺวยสมาปตฺตีติ ทีเปติฯ **วณฺณาวโณฺณ**ติ ทฺวีหิ สุกฺกวิสฺสฎฺฐิ วุตฺตาฯ **คมนุปฺปาทน**นฺติ สญฺจริตฺตํฯ **สพฺพปเทสู**ติ ‘‘สงฺฆาฎิกณฺณคฺคหณํ สาทิเยยฺยา’’ติอาทีสุฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ กายสํสคฺคราโค, สอุสฺสาหตา, อฎฺฐมสฺส วตฺถุสฺส ปูรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

จตุตฺถปาราชิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนีวิภเงฺค ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาราชิกกณฺฑํ นิฎฺฐิตํฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกณฺฑํ (ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา)

๑. ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๗๙. สงฺฆาทิเสสกณฺฑสฺส ปฐมสิกฺขาปเท **ทฺวีสุ ชเนสู**ติ อฑฺฑการเกสุ ทฺวีสุ ชเนสุฯ **โย โกจี**ติ เตสุเยว ทฺวีสุ โย โกจิ, อโญฺญ วา เตหิ อาณโตฺตฯ **ทุติยสฺส อาโรเจตี**ติ เอตฺถาปิ ทฺวีสุ ชเนสุ ยสฺส กสฺสจิ ทุติยสฺส กถํ โย โกจิ อาโรเจตีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **"ทุติยสฺส อาโรเจตีติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย"**ติฯ **คติคตนฺ**ติ จิรกาลปวตฺตํฯ

อาปตฺตีติ อาปชฺชนํฯ **สห วตฺถุชฺฌาจารา**ติ วตฺถุวีติกฺกเมน สหฯ สหโยเค กรณวจนปฺปสเงฺค อิทํ นิสฺสกฺกวจนํฯ **ยนฺ**ติ ยํ ธมฺมํฯ **นิสฺสาเรตี**ติ อาปนฺนํ ภิกฺขุนิสงฺฆมฺหา นิสฺสาเรติฯ เหตุมฺหิ จายํ กตฺตุโวหาโรฯ นิสฺสารณเหตุภูโต หิ ธโมฺม **นิสฺสารณีโย**ติ วุโตฺตฯ คีวาเยว โหติ, น ปาราชิกํ อนาณตฺติยา คหิตตฺตาฯ ยถา ทาสทาสีวาปีอาทีนิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, เอวํ เตสํ อตฺถาย อฑฺฑกรณมฺปิ น วฏฺฏตีติ อาห **"อยํ อกปฺปิยอโฑฺฑ นาม, น วฏฺฏตี"**ติฯ

เอตฺถ จ สเจ อธิกรณฏฺฐานํ คนฺตฺวา "อมฺหากํ เอโส ทาโส, ทาสี, วาปี, เขตฺตํ, อาราโม, อารามวตฺถุ, คาโว, อชา, กุกฺกุฏา"ติอาทินา โวหรติ, อกปฺปิยํฯ "อยํ อมฺหากํ อารามิโก, อยํ วาปี อิตฺถนฺนาเมน สงฺฆสฺส ภณฺฑโธวนตฺถาย ทินฺนา, อิโต เขตฺตโต อารามโต อุปฺปชฺชนกจตุปจฺจยา อิโต คาวิโต มหิํสิโต อชาโต อุปฺปชฺชนกโครสา อิตฺถนฺนาเมน สงฺฆสฺส ทินฺนาติ ปุจฺฉิเต วา อปุจฺฉิเต วา วตฺตุํ วฏฺฏตี"ติ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อนากฑฺฒิตาย อฑฺฑกรณํ, อฑฺฑปริโยสานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

ปฐมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๘๓. ทุติเย **มลฺลคณภฏิปุตฺตคณาทิกนฺ**ติอาทีสุ **มลฺลคโณ** นาม นารายนภตฺติโก ตตฺถ ตตฺถ ปานียฏฺฐปนโปกฺขรณีขณนาทิปุญฺญกมฺมการโก คโณ, **ภฏิปุตฺตคโณ** นาม กุมารภตฺติกคโณฯ **ธมฺมคโณ**ติ สาสนภตฺติคโณ อเนกปฺปการปุญฺญกมฺมการกคโณ วุจฺจติฯ **คนฺธิกเสณี**ติ อเนกปฺปการสุคนฺธิวิกติการโก คโณฯ **ทุสฺสิกเสณี**ติ เปสการกคโณฯ **กปฺปคติกนฺ**ติ กปฺปิยภาวํ คตํฯ

วุฏฺฐาเปนฺติยาติ อุปสมฺปาเทนฺติยาฯ "โจริํ วุฏฺตนเยน อนาปุจฺฉา ปพฺพาเชนฺติยา ทุกฺกฏ"นฺติ วทนฺติฯ ปณฺณตฺติํ อชานนฺตา อริยาปิ วุฏฺฐาเปนฺตีติ วา กมฺมวาจาปริโยสาเน อาปตฺติกฺขเณ วิปากาพฺยากตสมงฺคิตาวเสน วา **"ติจิตฺต"**นฺติ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ โจริตา, โจริสญฺญา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา วุฏฺฐาปนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ทุติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๙๒. ตติเย **ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยา**ติ สกคามโต อญฺญสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยาฯ ‘‘คามนฺตรํ คเจฺฉยฺยา’’ติ หิ วจนโต อญฺญสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยา เอว อาปตฺติ, น สกคามสฺสฯ อโญฺญ หิ คาโม คามนฺตรํฯ **อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาร**นฺติ เอตฺถ **อุปจาร**-สเทฺทน ฆรูปจารโต ปฐมเลฑฺฑุปาตสงฺขาตํ ปริเกฺขปารหฎฺฐานํ คหิตํ, น ตโต ทุติยเลฑฺฑุปาตสงฺขาโต อุปจาโรติ อาห **‘‘ปริเกฺขปารหฎฺฐาน’’**นฺติฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘อุปจารํ อติกฺกาเมนฺติยา’’ติ วุตฺตํฯ อญฺญถา ยถา วิกาลคามปฺปวิสนสิกฺขาปเท ‘‘ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส, อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺสา’’ติ (ปาจิ. ๕๑๓) วุตฺตํ, เอวมิธาปิ ‘‘ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกาเมนฺติยา อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺติยา’’ติ วเทยฺยฯ สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ วิภชิตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อปิเจตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ **วิหารสฺส จตุคามสาธารณตฺตา**ติ อิมินา ‘‘วิหารโต เอกํ คามํ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ เอตฺถ การณมาหฯ วิหารสฺส จตุคามสาธารณตฺตาเยว หิ จตูสุ คาเมสุ ยํกิญฺจิ เอกํ คามํ คนฺตุํ วฎฺฎติฯ

ยตฺถาติ ยสฺสํ นทิยํฯ ‘‘ปฐมํ ปาทํ อุตฺตาเรนฺติยา อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺส, ทุติยํ ปาทํ อุตฺตาเรนฺติยา อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติ วจนโต นทึ โอตริตฺวา ปทสา อุตฺตรนฺติยา เอว อาปตฺตีติ อาห **‘‘เสตุนา คจฺฉติ, อนาปตฺตี’’**ติอาทิฯ **ปรตีรเมว อกฺกมนฺติยา อนาปตฺตี**ติ นทึ อโนตริตฺวา ยานนาวาทีสุ อญฺญตเรน คนฺตฺวา ปรตีรเมว อกฺกมนฺติยา อนาปตฺติฯ **อุภยตีเรสุ วิจรนฺติ, วฎฺฎตี**ติ อิทํ อสติปิ นทีปารคมเน อุปริ วกฺขมานสฺส วินิจฺฉยสฺส ผลมตฺตทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **โอริมตีรเมว อาคจฺฉติ, อาปตฺตี**ติ ปรตีรํ คนฺตุกามตาย โอติณฺณตฺตา วุตฺตํฯ **ตเมว ตีร**นฺติ ตเมว โอริมตีรํฯ **อนาปตฺตี**ติ ปรตีรํ คนฺตุกามตาย อภาวโต อนาปตฺติฯ

ตาทิเส อรเญฺญติ ‘‘พหิอินฺทขีลา สพฺพเมตํ อรญฺญ’’นฺติ (วิภ. ๕๒๙) เอวํ วุตฺตลกฺขเณ อรเญฺญฯ อถ ตาทิสเสฺสว อรญฺญสฺส คหิตภาโว กถํ วิญฺญายตีติ อาห **‘‘เตเนวา’’**ติอาทิฯ อิมินา หิ อฎฺฐกถาวจเนน อีทิเสปิ คามสมีเป ทสฺสนูปจาเร วิชหิเต สติปิ สวนูปจาเร อาปตฺติ โหตีติ วิญฺญายติฯ มคฺคมูฬฺหา อุจฺจาสทฺทํ กโรนฺตีติ อาห **‘‘มคฺคมูฬฺหสเทฺทน วิยา’’**ติฯ **สทฺทายนฺติยา**ติ สทฺทํ กโรนฺติยาฯ **ปุริมาโย**ติ ปุเรตรํ คจฺฉนฺติโยฯ **อญฺญํ มคฺคํ คณฺหาตี**ติ มคฺคมูฬฺหตฺตา, น โอหาตุํ, ตสฺมา ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อนนฺตราเยน เอกภาโว, คามนฺตรคมนาทีสุ อญฺญตรตาปชฺชนํ, อาปทาย อภาโวติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ตติยสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๙๔. จตุเตฺถ **การกคณสฺสา**ติ อุเกฺขปนียกมฺมการกคณสฺสฯ เตจตฺตาลีสปฺปเภทํ วตฺตํ ขนฺธเก อาวิ ภวิสฺสติฯ **เนตฺถารวเตฺต**ติ นิตฺถรณเหตุมฺหิ วเตฺตฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ ธเมฺมน กเมฺมน อุกฺขิตฺตตา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา โอสารณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

จตุตฺถสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๑. ปญฺจเม **เอตํ น วุตฺตนฺ**ติ ‘‘ภิกฺขุนิยา อวสฺสุตภาโว ทฏฺฐพฺโพ’’ติ เอตํ นิยมนํ น วุตฺตํฯ **ตนฺ**ติ ตํ นิยเมตฺวา อวจนํฯ **ปาฬิยา สเมตี**ติ ‘‘เอกโต อวสฺสุเต’’ติ อวิเสเสตฺวา วุตฺตปาฬิยา ‘‘อนวสฺสุโตติ ชานนฺตี ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ อิมาย จ ปาฬิยา สเมติฯ ยทิ หิ ปุคฺคลสฺส อวสฺสุตภาโว นปฺปมาณํ, กึ ‘‘อนวสฺสุโตติ ชานนฺตี’’ติ อิมินา วจเนน, ‘‘อนาปตฺติ อุภโตอนวสฺสุตา โหนฺติ, อนวสฺสุตา ปฏิคฺคณฺหาตี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สิยาฯ **‘‘อุภโตอนวสฺสุตา โหนฺติ, อนวสฺสุโตติ ชานนฺตี ปฏิคฺคณฺหาตี’’**ติ อิมสฺส จ อนาปตฺติวารสฺส อยมโตฺถฯ อุโภ เจ อนวสฺสุตา, สพฺพถาปิ อนาปตฺติฯ อถ ภิกฺขุนี อนวสฺสุตา สมานา อวสฺสุตมฺปิ ‘‘อนวสฺสุโต’’ติ สญฺญาย ตสฺส หตฺถโต ปฏิคฺคณฺหาติ, เอวมฺปิ อนาปตฺติฯ อถ สยํ อนวสฺสุตาปิ อญฺญํ อนวสฺสุตํ วา อวสฺสุตํ วา ‘‘อวสฺสุโต’’ติ ชานาติ, ทุกฺกฏเมวฯ วุตฺตเญฺหตํ อนนฺตรสิกฺขาปเท ‘‘กิสฺส ตฺวํ อเยฺย น ปฏิคฺคณฺหาสีติฯ อวสฺสุตา อเยฺยติฯ ตฺวํ ปน อเยฺย อวสฺสุตาติฯ นาหํ อเยฺย อวสฺสุตา’’ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุทกทนฺตโปนโต อญฺญํ อโชฺฌหรณียํ, อุภโตอวสฺสุตตา, สหตฺถา คหณํ, อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ปญฺจมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๕. ฉเฏฺฐ ปริวารคาถาย อยมโตฺถฯ **น เทติ น ปฏิคฺคณฺหาตี**ติ (ปริ. อฏฺฐ. ๔๘๑) น อุโยฺยชิกา เทติ, นาปิ อุโยฺยชิตา ตสฺสา หตฺถโต คณฺหาติ ฯ **ปฏิคฺคโห เตน น วิชฺชตี**ติ เตเนว การเณน อุโยฺยชิกาย หตฺถโต อุโยฺยชิตาย ปฏิคฺคโห น วิชฺชติฯ **อาปชฺชติ ครุกนฺ**ติ เอวํ สเนฺตปิ อวสฺสุตสฺส หตฺถโต ปิณฺฑปาตคฺคหเณ อุโยฺยเชนฺตี สงฺฆาทิเสสาปตฺตึ อาปชฺชติฯ **ตญฺจ ปริโภคปจฺจยา**ติ ตญฺจ ปน อาปตฺตึ อาปชฺชมานา ตสฺสา อุโยฺยชิตาย ปริโภคปจฺจยา อาปชฺชติฯ ตสฺสา หิ โภชนปริโยสาเน อุโยฺยชิกาย สงฺฆาทิเสโส โหติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ มนุสฺสปุริสตา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา ขาทนียํ โภชนียํ คเหตฺวา ภุญฺชาติ อุโยฺยชนา, เตน วจเนน คเหตฺวา อิตริสฺสา โภชนปริโยสานนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ฉฏฺฐสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สตฺตมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๐๙. สตฺตเม **กินฺนุมาว สมณิโย**ติ กึ นุ อิมา เอว สมณิโยฯ **ตาสาหนฺ**ติ ตาสํ อหํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

สตฺตมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗๑๕. อฏฺฐมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๙. นวมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา

๗๒๑. นวเม **วชฺชปฺปฏิจฺฉาทิกา**ติ ขุทฺทานุขุทฺทกวชฺชสฺส ปฏิจฺฉาทิกาฯ สมนุภาสนกมฺมกาเล เจตฺถ เทฺว ติโสฺส เอกโต สมนุภาสิตพฺพาฯ

นวมสงฺฆาทิเสสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗๒๗. ทสมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺค สงฺฆาทิเสสวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆาทิเสสกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๓. นิสฺสคฺคิยกณฺฑํ (ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา)

๗๓๓. นิสฺสคฺคิเยสุ ปฐมํ อุตฺตานเมวฯ

๗๔๐. ทุติเย **“อยฺยาย ทมฺมีติ เอวํ ปฏิลทฺธ**นฺติ นิสฺสฏฺฐปฏิลทฺธํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ ‘‘นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวาปิ ยถาทาเนเยว อุปเนตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ยถาทาเนเยว อุปเนตพฺพ**นฺติ ยถา ทายเกน ทินฺนํ, ตถา อุปเนตพฺพํ, อกาลจีวรปเกฺขเยว ฐเปตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เอตฺถ จ ภาชาปิตาย ลทฺธจีวรเมว นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ตํ วินยกมฺมํ กตฺวาปิ อตฺตนา น ลภติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อกาลจีวรตา, ตถาสญฺญิตา, กาลจีวรนฺติ อธิฏฺฐาย เลเสน ภาชาปนํ, ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

๗๔๓. ตติเย **เมต**นฺติ เม เอตํฯ สกสญฺญาย คหิตตฺตา ปาจิตฺติยํ ทุกฺกฏญฺจ วุตฺตํฯ อิตรถา ภณฺฑเคฺฆน กาเรตพฺพํฯ อุปสมฺปนฺนตา, ปริวตฺติตจีวรสฺส วิกปฺปนุปคตา, สกสญฺญาย อจฺฉินฺทนํ วา อจฺฉินฺทาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

๗๔๘-๗๕๒. จตุเตฺถ **อาหฏสปฺปิํ ทตฺวา**ติ อตฺตโน ทตฺวาฯ **ยมกํ ปจิตพฺพ**นฺติ สปฺปิญฺจ เตลญฺจ เอกโต กตฺวา ปจิตพฺพํฯ เลเสน คเหตุกามตา, อญฺญสฺส วิญฺญาปนํ, ปฏิลาโภติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

๗๕๓. ปญฺจเม **สา**ติ ถุลฺลนนฺทาฯ **อย**นฺติ อยํ สิกฺขมานาฯ **เจตาเปตฺวาติ ชานาเปตฺวา อิเจฺจว อโตฺถ**ติ อิธ วุตฺตํ, **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. อญฺญเจตาปนสิกฺขาปทวณฺณนา) ปน ‘‘อญฺญํ เจตาเปตฺวาติ อตฺตโน กปฺปิยภเณฺฑน อิทํ นาม อาหราติ อญฺญํ ปริวตฺตาเปตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ‘‘เจตาเปตฺวา’’ติ อิมสฺส ปริวตฺตาเปตฺวาติปิ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **อญฺญํ เจตาเปยฺยา**ติ ‘‘เอวํ เม อิทํ ทตฺวา อญฺญมฺปิ อาหริสฺสตี’’ติ มญฺญมานา ‘‘น เม อิมินา อโตฺถ, อิทํ นาม เม อาหรา’’ติ ตโต อญฺญํ เจตาเปยฺยฯ

๗๕๘. ฉเฎฺฐ **ธมฺมกิจฺจ**นฺติ ปุญฺญกมฺมํฯ **ปาวาริกสฺสา**ติ ทุสฺสวาณิชกสฺสฯ ยาย เจตาปิตํ, ตสฺสาเยว นิสฺสคฺคิยํ นิสฺสฏฺฐปฏิลาโภ จ, ตสฺมา ตาย ภิกฺขุนิยา นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวา ยถาทาเน อุปเนตพฺพํ, น อตฺตนา คเหตพฺพํฯ **อญฺญสฺสตฺถายา**ติ จีวราทีสุ อญฺญตรสฺสตฺถายฯ **อญฺญุทฺทิสิเกนา**ติ ปุริมเสฺสวตฺถทีปนํฯ **ปริกฺขาเรนา**ติ กปฺปิยภเณฺฑนฯ

๗๖๔. สตฺตเม **สยํ ยาจิตเกนา**ติ สยํ ยาจิตเกนาปีติ อโตฺถฯ เตเนว ปาฬิยํ ‘‘เตน จ ปริกฺขาเรน สยมฺปิ ยาจิตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตโตเยว **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘สญฺญาจิเกนาติ สยํ ยาจิตเกนาปี’’ติ อโตฺถ วุโตฺตฯ

๗๖๘-๗๗๓. อฏฺฐมนวมทสมานิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๗๘๔. เอกาทสเม ยสฺมา ปวาริตฏฺฐาเน วิญฺญตฺติ นาม น ปฏิเสเธตพฺพา, ตสฺมา ภควา ธมฺมนิมนฺตนวเสน ปวาริตฏฺฐาเน ‘‘วเทยฺยาสิ เยนโตฺถ’’ติ วุตฺตาย ‘‘จตุกฺกํสปรมํ วิญฺญาเปตพฺพ’’นฺติ ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ครุปาวุรณสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘เจตาเปตพฺพนฺติ ฐเปตฺวา สหธมฺมิเก จ ญาตกปวาริเต จ อเญฺญน กิสฺมิญฺจิเทว คุเณ ปริตุเฎฺฐน วเทยฺยาสิ เยนโตฺถติ วุตฺตาย วิญฺญาเปตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

๗๘๘. ทฺวาทสมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺเค นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสคฺคิยกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๔. ปาจิตฺติยกณฺฑํ (ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา)

๑. ลสุณวคฺควณฺณนา

๗๙๓-๗๙๗. ปาจิตฺติเยสุ ลสุณวคฺคสฺส ปฐเม ชาตึ สรตีติ **ชาติสฺสโร ฯ สภาเวเนวา**ติ สูปสมฺปากาทึ วินาวฯ **พทรสาฬวํ** นาม พทรผลานิ สุกฺขาเปตฺวา จุเณฺณตฺวา กตฺตพฺพา ขาทนียวิกติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อามกลสุณเญฺจว อโชฺฌหรณญฺจาติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

๗๙๘-๘๐๒. ทุติยตติยจตุตฺถานิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๘๑๒. ปญฺจเม **ทฺวินฺนํ ปพฺพานํ อุปรี**ติ เอตฺถ ทฺวินฺนํ องฺคุลีนํ สห ปเวสเน เอเกกาย องฺคุลิยา เอเกกํ ปพฺพํ กตฺวา ทฺวินฺนํ ปพฺพานํ อุปริฯ เอกงฺคุลิปเวสเน ทฺวินฺนํ ปพฺพานํ อุปริ น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **มหาปจฺจริยมฺปิ** อยเมว นโย ทสฺสิโตฯ อุทกสุทฺธิปจฺจเยน ปน สติปิ ผสฺสสาทิยเน ยถาวุตฺตปริเจฺฉเท อนาปตฺติฯ

๘๑๕-๘๑๗. ฉเฏฺฐ **อาสุมฺภิตฺวา**ติ ปาเตตฺวาฯ **ทธิมตฺถู**ติ ทธิมณฺฑํ ทธิมฺหิ ปสโนฺนทกํฯ ภุญฺชนฺตสฺส ภิกฺขุโน หตฺถปาเส ฐานํ, ปานียสฺส วา วิธูปนสฺส วา คหณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

๘๒๒. สตฺตเม ‘‘ปฏิคฺคณฺหาติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิทํ ปุพฺพปโยคทุกฺกฏสฺส นิทสฺสนมตฺตนฺติ อาห **‘‘น เกวลํ ปฏิคฺคหเณเยว โหตี’’**ติอาทิฯ **ปมาณ**นฺติ ปาจิตฺติยาปตฺติยา ปมาณํฯ อิเมหิเยว ทฺวีหิ ปาจิตฺติยํ โหติ, นาเญฺญหิ ภชฺชนาทีหีติ อโตฺถฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ **‘‘ตสฺมา’’**ติอาทิมาหฯ **ตํ ปุพฺพาปรวิรุทฺธ**นฺติ ปุนปิ วุตฺตนฺติ วุตฺตวาทํ สนฺธายาหฯ อญฺญาย วิญฺญตฺติยา ลทฺธมฺปิ หิ อนาณตฺติยา วิญฺญตฺติยา อิมิสฺสา อวิญฺญตฺติยา ลทฺธปกฺขํ ภชติ, ตสฺมา เหฎฺฐา อวิญฺญตฺติยา ลเทฺธ กรณการาปเนสุ วิเสสํ อวตฺวา อิธ วิเสสวจนํ ปุพฺพาปรวิรุทฺธํฯ ยทิ เจตฺถ กรเณ ปาจิตฺติยํ, การาปเนปิ ปาจิตฺติเยเนว ภวิตพฺพํฯ อถ การาปเน ทุกฺกฏํ, กรเณปิ ทุกฺกเฏเนว ภวิตพฺพํฯ น หิ กรเณ วา การาปเน วา วิเสโส อตฺถิ, ตสฺมา อญฺญาย วิญฺญตฺติยา ลทฺธํ สยํ ภชฺชนาทีนิ กตฺวาปิ การาเปตฺวาปิ ภุญฺชนฺติยา ทุกฺกฏเมวาติ อิทเมตฺถ สนฺนิฏฺฐานํฯ **อวิเสเสน วุตฺต**นฺติ กรณการาปนานํ สามญฺญโต วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ สตฺตนฺนํ ธญฺญานํ อญฺญตรสฺส วิญฺญาปนํ วา วิญฺญาปาปนํ วา, ปฏิลาโภ, ภชฺชนาทีนิ กตฺวา วา กาเรตฺวา วา อโชฺฌหรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

๘๒๔. อฏฺฐเม **นิพฺพิโฏฺฐ**ติ ปติฏฺฐาปิโตฯ **เกณี**ติ รโญฺญ ทาตพฺพสฺส อายเสฺสตํ อธิวจนํฯ **ฐานนฺตร**นฺติ คามชนปทาทิฐานนฺตรํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อุจฺจาราทิภาโว, อนวโลกนํ, วฬญฺชนฏฺฐานํ, ติโรกุฏฺฏปาการตา, ฉฑฺฑนํ วา ฉฑฺฑาปนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

๘๓๐. นวเม **สเพฺพสน**ฺติ ภิกฺขุสฺส ภิกฺขุนิยา จฯ อิธ เขตฺตปาลกา อารามาทิโคปกา จ **สามิกา** เอวฯ

๘๓๖. ทสเม **เอกปโยเคนา**ติ เอกทิสาวโลกนปโยเคนฯ **เตสํเยวา**ติ เยสํ นจฺจํ ปสฺสติฯ กิญฺจาปิ สยํ นจฺจนาทีสุ ปาจิตฺติยํ ปาฬิยํ น วุตฺตํ, ตถาปิ อฏฺฐกถาปมาเณน คเหตพฺพนฺ

ติ ทเสฺสตุํ “**สพฺพอฏฺฐกถาสุ วุตฺต**”นฺติ อาหฯ “**อาราเม ฐตฺวา**ติ น เกวลํ ฐตฺวา, ตโต ตโต คนฺตฺวาปิ สพฺพิริยาปเถหิ ลภติ, ‘อาราเม ฐิตา’ติ ปน อารามปริยาปนฺนภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อิตรถา นิสินฺนาปิ น ลเภยฺยา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ นจฺจาทีนํ อญฺญตรตา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา คมนํ, ทสฺสนํ วา สวนํ วาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ลสุณวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อนฺธการวคฺควณฺณนา

๘๔๑. อนฺธการวคฺคสฺส ปฐเม **ทาเน วา ปูชาย วา**ติ ทานนิมิตฺตํ วา ปูชานิมิตฺตํ วาฯ **มเนฺตตี**ติ กเถติฯ รตฺตนฺธการตา, ปุริสสฺส หตฺถปาเส ฐานํ วา สลฺลปนํ วา, สหายาภาโว, รโหเปกฺขตาติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

๘๔๒-๘๔๖. ทุติยตติยจตุตฺถานิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๘๕๖-๘๕๗. ปญฺจเม **อโนวสฺสกํ อติกฺกาเมนฺติยา**ติ ฉนฺนสฺส อโนฺต นิสีทิตฺวา ปกฺกมนฺติํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘อุปจาโร ทฺวาทสหโตฺถ’’ติ วทนฺติฯ **ปลฺลงฺกสฺส อโนกาเส**ติ อูรุพทฺธาสนสฺส อโนกาเส อปฺปโหเนฺตฯ ปุเรภตฺตตา, อนฺตรฆเร นิสชฺชา, อาสนสฺส ปลฺลโงฺกกาสตา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา อนาปุจฺฉนํ, วุตฺตปริเจฺฉทาติกฺกโมติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

๘๕๙-๘๖๔. ฉฏฺฐสตฺตมาทีนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

อนฺธการวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. นคฺควคฺควณฺณนา

๘๘๓-๘๘๗. นคฺควคฺคสฺส ปฐมทุติยานิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๘๙๓. ตติเย **วิสิเพฺพตฺวา**ติ ทุสฺสิพฺพิตํ ปุน สิพฺพนตฺถาย วิสิเพฺพตฺวา วิชเฏตฺวาฯ **อญฺญตฺร จตูหปญฺจาหา**ติ วิสิพฺพิตทิวสโต ปญฺจ ทิวเส อติกฺกมิตฺวาฯ นิวาสนปาวุรณูปคจีวรตา, อุปสมฺปนฺนาย สนฺตกตา, สิพฺพนตฺถาย วิสิพฺพนํ วา วิสิพฺพาปนํ วา, อญฺญตฺร อนุญฺญาตการณา ปญฺจาหาติกฺกโม, ธุรนิเกฺขโปติ อิมานิ ปเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

๘๙๘. จตุเตฺถ **ปญฺจนฺนํ จีวรานนฺ**ติ ติจีวรํ อุทกสาฏิกา สงฺกจฺจิกาติ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ จีวรานํฯ ปญฺจนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรตา, ปญฺจาหาติกฺกโม, อนุญฺญาตการณาภาโว, อปริวตฺตนนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

๙๐๒. ปญฺจมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๙๐๗. ฉเฏฺฐ **จีวรลาภนฺ**ติ ลภิตพฺพจีวรํฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมตา, สงฺฆสฺส ปริณตภาโว, วินา อานิสํสทสฺสเนน อนฺตรายกรณนฺติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

๙๑๑. สตฺตมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๙๑๖. อฏฺฐเม **กุมฺภถูณํ** นาม กุมฺภสโทฺท, เตน จรนฺติ กีฬนฺติ, ตํ วา สิปฺปํ เอเตสนฺติ **กุมฺภถูณิกา**ฯ เตนาห **"ฆฏเกน กีฬนกา"**ติฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๓) ปน ''กุมฺภถูณํ นาม จตุรสฺสอมฺพณกตาฬ''นฺติ วุตฺตํฯ **จตุรสฺสอมฺพณกตาฬํ** นาม รุกฺขสาร ทนฺตาทีสุ เยน เกนจิ จตุรสฺสอมฺพณํ กตฺวา จตูสุ ปเสฺสสุ จเมฺมน โอนนฺธิตฺวา กตวาทิต ภณฺฑํฯ **พิมฺพิสก**นฺติปิ ตเสฺสว เววจนํ, ตํ วาเทนฺติ, ตํ วา สิปฺปํ เอเตสนฺติ **กุมฺภถูณิกา**ฯ เต นาห **"พิมฺพิสกวาทกาติปิ วทนฺตี"**ติฯ สมณจีวรตา, ฐเปตฺวา สหธมฺมิเก มาตาปิตโร จ อเญฺญสํ ทานํ, อตาวกาลิกตาติ อิมานิ ปเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

๙๒๐. นวมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๙๒๗. ทสเม **ธมฺมิกํ กถินุทฺธาร**นฺติ สพฺพาสํ ภิกฺขุนีนํ อกาลจีวรํ ทาตุกาเมน อุปาส เกน ยตฺตโก อตฺถารมูลโก อานิสํโส, ตโต อธิกํ วา สมกํ วา ทตฺวา ยาจิตเกน สมเคฺคน ภิกฺ ขุนิสเงฺฆน ยํ กถินํ ญตฺติทุติเยน กเมฺมน อนฺตรา อุทฺธรียติ, ตสฺส โส อุทฺธาโร ธมฺมิโกติ วุจฺจ ติ, เอวรูปํ กถินุทฺธารนฺติ อโตฺถฯ เสสํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

นคฺควคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙๓๒. ตุวฏฺฏวเคฺค สพฺพํ อุตฺตานเมวฯ

๕. จิตฺตาคารวคฺควณฺณนา

๙๗๘. จิตฺตาคารวคฺคสฺส ปฐเม **กีฬนอุปวน**นฺติ อโนฺตนคเร ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํ, **กีฬนุยฺ ยาน**นฺติ พหินคเร ฐิตํ สนฺธายฯ **ปาเฏกฺกา อาปตฺติโย**ติ คีวาย ปริวฏฺฏนปฺปโยคคณนาย อา ปตฺติโย, น อุมฺมีลนคณนายฯ **"อชฺฌาราเม ราชาคาราทีนิ กโรนฺติ , ตานิ ปสฺสนฺติยา อ นาปตฺตี"**ติ วจนโต ''อโนฺตอาราเม ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา นจฺจาทีนิ ปสฺสิตุํ ลภตี''ติปิ สิทฺธํฯ

๙๘๒. ทุติยาทีนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

๑๐๑๕. นวเม หตฺถิอาทีสุ **สิปฺป**-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพ, ตถา อาถพฺพณาทีสุ **มนฺต**-สโทฺทฯ ตตฺถ **อาถพฺพณมโนฺต** นาม อาถพฺพณเวทวิหิโต ปรูปฆาตกโร มโนฺต, **ขีลน มโนฺต** นาม ทารุสารขีลํ มเนฺตตฺวา ปถวิยํ ปเวเสตฺวา มารณมโนฺต, **อคทปฺปโยโค** วิสโย ชนํฯ **นาคมณฺฑล**นฺติ สปฺปานํ ปเวสนิวารณตฺถํ มณฺฑลพทฺธมโนฺตฯ

๑๐๑๘. ทสมํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

จิตฺตาคารวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐๒๑. อารามวเคฺค สพฺพํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๐๖๗. คพฺภินิวเคฺคปิ สพฺพํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

๘. กุมาริภูตวคฺควณฺณนา

๑๑๑๙. กุมาริภูตวคฺคสฺส ปฐเม **สพฺพปฐมา เทฺว มหาสิกฺขมานา**ติ คพฺภินิวเคฺค สพฺพปฐมํ วุตฺตา เทฺว สิกฺขมานาฯ **สิกฺขมานา อิเจฺจว วตฺตพฺพา**ติ สมฺมุติกมฺมาทีสุ เอวํ

วตฺตพฺพาฯ **คิหิคตาติ วา กุมาริภูตาติ วา น วตฺตพฺพา**ติ สเจ วทนฺติ, กมฺมํ กุปฺปตีติ อธิปฺปาโยฯ อิโต ปรํ นวมปริโยสานํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๑๑๖๓. ทสเม **อปุพฺพสมุฏฺฐานสีส**นฺติ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานาทีสุ เตรสสุ สมุฏฺฐาเนสุ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ อิโต ปุเพฺพ ตาทิสสฺส สมุฏฺฐานสีสสฺส อนาคตตฺตา ‘‘อปุพฺพสมุฏฺฐานสีส’’นฺติ วุตฺตํฯ

๑๑๖๖. เอกาทสมาทีนิ อุตฺตานตฺถาเนวฯ

กุมาริภูตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ฉตฺตุปาหนวคฺควณฺณนา

๑๒๑๔. ฉตฺตุปาหนวคฺคสฺส เอกาทสเม **อุปจารํ สนฺธายา**ติ สมนฺตา ทฺวาทสหตฺถุปจารํ สนฺธายฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ฉตฺตุปาหนวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คิรคฺคสมชฺชาทีนิ อจิตฺตกานิ โลกวชฺชานีติ วุตฺตตฺตา นจฺจนฺติ วา วณฺณกนฺติ วา อชานิตฺวาว ปสฺสนฺติยา วา นหายนฺติยา วา อาปตฺติสมฺภวโต วตฺถุอชานนจิตฺเตน **อจิตฺตกานิ,** นจฺจนฺติ วา วณฺณกนฺติ วา ชานิตฺวา ปสฺสนฺติยา วา นหายนฺติยา วา อกุสเลเนว อาปชฺชนโต **โลกวชฺชานี**ติ เวทิตพฺพานิฯ โจรีวุฏฺฐาปนาทีนิ **โจรี**ติอาทินา วตฺถุํ ชานิตฺวา กรเณ เอว อาปตฺติสมฺภวโต **สจิตฺตกานิ,** อุปสมฺปทาทีนํ เอกนฺตอกุสลจิตฺเตเนว อกตฺตพฺพตฺตา **ปณฺณตฺติวชฺชานิ**ฯ ‘‘อิธ สจิตฺตกาจิตฺตกตา ปณฺณตฺติชานนาชานนตาย อคฺคเหตฺวา วตฺถุชานนาชานนตาย คเหตพฺพา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺเค ขุทฺทกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจิตฺติยกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

๕. ปาฏิเทสนียกณฺฑํ (ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา)

ปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๒๒๘. ปาฏิเทสนียา นาม เย อฏฺฐ ธมฺมา สเงฺขเปเนว สงฺคหํ อารุฬฺหาติ สมฺพนฺโธฯ **ปาฬิวินิมุตฺตเกสู**ติ ปาฬิยํ อนาคเตสุ สปฺปิอาทีสุฯ

ปาฏิเทสนียสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาฏิเทสนียกณฺฑํ นิฏฺฐิตํฯ

เย ปน ปญฺจสตฺตติ เสขิยา ธมฺมา อุทฺทิฏฺฐา, เย จ เตสํ อนนฺตรา สตฺตาธิกรณวฺหยา ธมฺมา อุทฺทิฏฺฐาติ สมฺพนฺโธฯ ตตฺถ **เตส**นฺติ เตสํ เสขิยานํฯ **สตฺตาธิกรณวฺหยา**ติ สตฺตาธิกรณสมถสงฺขาตาฯ ตํ อตฺถวินิจฺฉยํ ตาทิสํเยว ยสฺมา วิทู วทนฺตีติ อโตฺถฯ

ยถา นิฏฺฐิตาติ สมฺพนฺโธฯ **สพฺพาสวปหํ มคฺค**นฺติ สพฺพาสววิฆาตกํ อรหตฺตมคฺคํ **ปตฺวา** สสนฺตาเน อุปฺปาเทตฺวาฯ **ปสฺสนฺตุ นิพฺพุติ**นฺติ มคฺคญาณโลจเนน นิพฺพานํ สจฺฉิกโรนฺตุ, ปโปฺปนฺตูติ วา ปาโฐฯ ตตฺถ **นิพฺพุติ**นฺติ ขนฺธปรินิพฺพานํ คเหตพฺพํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํฯ

ภิกฺขุนีวิภงฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุภโตวิภงฺคฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

มหาวคฺค-ฏีกา

๑. มหาขนฺธกํ

โพธิกถาวณฺณนา

อิทานิ อุภโตวิภงฺคานนฺตรํ สงฺคหมาโรปิตสฺส มหาวคฺคจูฬวคฺคสงฺคหิตสฺส ขนฺธกสฺส อตฺถสํวณฺณนํ อารภิตุกาโม **“อุภินฺนํ ปาติโมกฺขาน”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อุภินฺนํ ปาติโมกฺขาน**นฺติ อุภินฺนํ ปาติโมกฺขวิภงฺคานํฯ ปาติโมกฺขคฺคหเณน เหตฺถ เตสํ วิภงฺโค อเภเทน คหิโตฯ ยํ ขนฺธกํ สงฺคายึสูติ สมฺพนฺโธฯ ขนฺธานํ สมูโห **ขนฺธโก,** ขนฺธานํ วา ปกาสนโต ทีปนโต **ขนฺธโก**ฯ ‘‘ขนฺธา’’ติ เจตฺถ ปพฺพชฺชุปสมฺปทาทิวินยกมฺมสงฺขาตา จาริตฺตวาริตฺตสิกฺขาปทสงฺขาตา จ ปญฺญตฺติโย อธิเปฺปตาฯ ปพฺพชฺชาทีนิ หิ ภควตา ปญฺญตฺตตฺตา ‘‘ปญฺญตฺติโย’’ติ วุจฺจนฺติฯ ปญฺญตฺติยญฺจ ขนฺธสโทฺท ทิสฺสติ ‘‘ทารุกฺขโนฺธ อคฺคิกฺขโนฺธ’’ติอาทีสุ วิยฯ อปิจ ภาคราสฏฺฐตาเปตฺถ ยุชฺชติเยว ตาสํ ปญฺญตฺตีนํ ภาคโต ราสิโต จ วิภตฺตตฺตาฯ **ขนฺธโกวิทา**ติ ปญฺญตฺติภาคราสฏฺฐวเสน ขนฺธเฏฺฐ โกวิทาฯ

ปทภาชนีเย เยสํ ปทานํ อตฺถา เยหิ อฏฺฐกถานเยหิ ปกาสิตาติ โยเชตพฺพํฯ **เต เจ ปุน วเทยฺยามา**ติ เต เจ อฏฺฐกถานเย ปุนปิ วเทยฺยามฯ อถ วา ปทภาชนีเย เยสํ ปทานํ เย อตฺถา เหฏฺฐา ปกาสิตา, เต เจ อเตฺถ ปุน วเทยฺยามาติ โยเชตพฺพํฯ อิมสฺมึ ปเกฺข หิ-สโทฺท ปทปูรเณ ทฏฺฐโพฺพฯ **ปริโยสาน**นฺติ สํวณฺณนาปริโยสานํฯ **อุตฺตานา เจว เย อตฺถา**ติ เย อตฺถา ปุเพฺพ อปกาสิตาปิ อุตฺตานา อคมฺภีราฯ

๑. วิเสสการณํ นตฺถีติ ‘‘เยน สมเยน อายสฺมโต สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาจนเหตุภูโต ปริวิตโกฺก อุทปาทิ, เตน สมเยนา’’ติอาทินา วุตฺตการณํ วิย อิธ วิเสสการณํ นตฺถิฯ **อยมภิลาโป**ติ ‘‘เตน สมเยนา’’ติ อยมภิลาโปฯ **กิํ ปเนตสฺส วจเน ปโยชน**นฺติ ยทิ วิเสสการณํ นตฺถิ, เอตสฺส วจเน กิํ ปโยชนนฺติ อธิปฺปาโยฯ นิทานทสฺสนํ ปโยชนนฺติ โยเชตพฺพํฯ ตเมว วิภาเวตุํ **“ยา หิ ภควตา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ

มหาเวลา วิย **มหาเวลา,** วิปุลวาลุกปุญฺชตาย มหโนฺต เวลาตโฏ วิยาติ อโตฺถฯ เตนาห **“มหเนฺต วาลิกราสิมฺหีติ อโตฺถ”**ติฯ อุรุ มรุ สิกตา วาลุกา วณฺณุ วาลิกาติ อิเม สทฺทา สมานตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ เตนาห **“อุรูติ วาลิกา วุจฺจตี”**ติฯ

อิโต ปฏฺฐาย จ –

> ยสฺมา สุตฺตนฺตปาฬีนํ, อโตฺถ สเงฺขปวณฺณิโต;
> ตสฺมา มยํ กริสฺสาม, ตาสํ อตฺถสฺส ทีปนํฯ

นชฺชาติ (อุทา. อฏฺฐ. ๑) นทติ สนฺทตีติ นที, ตสฺสา นชฺชา, นทิยา นินฺนคายาติ อโตฺถฯ **เนรญฺชรายา**ติ ‘‘เนลญฺชลายา’’ติ วตฺตเพฺพ ล-การสฺส ร-การํ กตฺวา ‘‘เนรญฺชรายา’’ติ วุตฺตํ, กทฺทมเสวาลปณกาทิโทสรหิตสลิลายาติ อโตฺถฯ เกจิ ‘‘นีลํชลายาติ วตฺตเพฺพ เนรญฺชรายาติ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, นามเมว วา เอตํ ตสฺสา นทิยาติ เวทิตพฺพํฯ ตสฺสา นทิยา ตีเร ยตฺถ ภควา วิหาสิ, ตํ ทเสฺสตุํ **“โพธิรุกฺขมูเล”**ติ วุตฺตํฯ ‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’นฺติ (จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๒๑) เอตฺถ มคฺคญาณํ โพธีติ วุตฺตํ, ‘‘ปเปฺปติ โพธิํ วรภูริเมธโส’’ติ (ที. นิ. ๓.๒๑๗) เอตฺถ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตทุภยมฺปิ โพธิํ ภควา เอตฺถ ปโตฺตติ รุโกฺขปิ ‘‘โพธิรุโกฺข’’เตฺวว นามํ ลภิฯ อถ วา สตฺต โพชฺฌเงฺค พุชฺฌตีติ ภควา **โพธิ**ฯ เตน

พุชฺฌเนฺตน สนฺนิสฺสิตตฺตา โส รุโกฺข ‘‘โพธิรุโกฺข’’ติ นามํ ลภิฯ อฎฺฐกถายํ ปน เอกเทเสเนว อตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **มูเล**ติ สมีเปฯ **ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ**ติ อนุนาสิกโลเปนายํ นิเทฺทโสติ อาห **‘‘ปฐมํ อภิสมฺพุโทฺธ’’**ติฯ **ปฐม**นฺติ จ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, ตสฺมา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา สพฺพปฐมํ โพธิรุกฺขมูเล วิหรตีติ เอวเมตฺถ สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ

อถ โข ภควาติ เอตฺถ **อถา**ติ ตสฺมิํ สมเยติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ อเนกตฺถตฺตา นิปาตานํ, ยสฺมิํ สมเย อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา โพธิรุกฺขมูเล วิหรติ, ตสฺมิํ สมเยติ อโตฺถฯ เตเนว **อุทานปาฬิยํ** (อุทา. ๒) ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภควา สตฺตาหํ เอกปลฺลเงฺกน นิสิโนฺน โหติ วิมุตฺติสุขปฎิสํเวที’’ติ วุตฺตํฯ **อถา**ติ วา ปจฺฉาติ อิมสฺมิํ อเตฺถ นิปาโต, ตสฺมา อภิสโมฺพธิโต ปจฺฉาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **โข**ติ ปทปูรเณ นิปาโตฯ สตฺต อหานิ **สตฺตาหํ**ฯ อจฺจนฺตสํโยเค เจตํ อุปโยควจนํฯ ยสฺมา ภควา ตํ สตฺตาหํ นิรนฺตรตาย อจฺจนฺตเมว ผลสมาปตฺติสุเขน วิหาสิ, ตสฺมา ‘‘สตฺตาห’’นฺติ อจฺจนฺตสํโยควเสน อุปโยควจนํ วุตฺตํฯ **เอกปลฺลเงฺกนา**ติ วิสาขปุณฺณมาย อนตฺถงฺคเตเยว สูริเย อปราชิตปลฺลงฺกวเสน วชิราสเน นิสิน்นกาลโต ปฎฺฐาย สกิมฺปิ อนุฎฺฐหิตฺวา ยถาภุชิเตน เอเกเนว ปลฺลเงฺกนฯ

วิมุตฺติสุขปฎิสํเวทีติ เอตฺถ ตทงฺควิกฺขมฺภนสมุเจฺฉทปฎิปฺปสฺสทฺธินิสฺสรณวิมุตฺตีสุ ปญฺจสุ ปฎิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติสงฺขาตา ภควโต ผลวิมุตฺติ อธิเปฺปตาติ อาห **‘‘วิมุตฺติสุขํ ผลสมาปตฺติสุขํ ปฎิสํเวทยมาโน’’**ติฯ **วิมุตฺตี**ติ จ อุปกฺกิเลเสหิ ปฎิปฺปสฺสทฺธิวเสน จิตฺตสฺส วิมุตฺตภาโว, จิตฺตเมว วา ตถา วิมุตฺตํ เวทิตพฺพํฯ ตาย วิมุตฺติยา ชาตํ, สมฺปยุตฺตํ วา สุขํ วิมุตฺติสุขํฯ ‘‘ยายํ, ภเนฺต, อุเปกฺขา สเนฺต สุเข วุตฺตา ภควตา’’ติ (ม. นิ. ๒.๘๘) วจนโต อุเปกฺขาปิ เจตฺถ สุขมิเจฺจว เวทิตพฺพาฯ ตถา หิ วุตฺตํ **สโมฺมหวิโนทนิยํ** (วิภ. อฎฺฐ. ๒๓๒) ‘‘อุเปกฺขา ปน สนฺตตฺตา, สุขมิเจฺจว ภาสิตา’’ติฯ ภควา หิ จตุตฺถชฺฌานิกํ อรหตฺตผลสมาปตฺติํ สมาปชฺชติ, น อิตรํฯ อถ วา ‘‘เตสํ วูปสโม สุโข’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๒๒๑, ๒๗๒) ยถา สงฺขารทุกฺขวูปสโม ‘‘สุโข’’ติ วุจฺจติ, เอวํ สกลกิเลสทุกฺขูปสมภาวโต อคฺคผเล ลพฺภมานา ปฎิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติ เอว อิธ ‘‘สุข’’นฺติ เวทิตพฺพาฯ

อถาติ อธิการเตฺถ นิปาโต, **โข**ติ ปทปูรเณฯ เตสุ อธิการเตฺถน ‘‘อถา’’ติ อิมินา วิมุตฺติสุขปฎิสํเวทนโต อญฺญํ อธิการํ ทเสฺสติฯ โก ปเนโสติ? ปฎิจฺจสมุปฺปาทมนสิกาโรฯ **รตฺติยา**ติ อวยวสมฺพเนฺธ สามิวจนํฯ **ปฐม**นฺติ อจฺจนฺตสํโยคเตฺถ อุปโยควจนํ ฯ ภควา หิ ตสฺสา รตฺติยา สกลมฺปิ ปฐมํ ยามํ เตเนว มนสิกาเรน ยุโตฺต อโหสีติฯ

ปจฺจยาการนฺติ อวิชฺชาทิปจฺจยธมฺมํฯ **ปฎิจฺจา**ติ ปฎิมุขํ คนฺตฺวา, การณสามคฺคิํ อปฺปฎิกฺขิปิตฺวาติ อโตฺถฯ ปฎิมุขคมนญฺจ ปจฺจยสฺส การณสามคฺคิยา องฺคภาเวน ผลสฺส อุปฺปาทนเมวฯ **อปฺปฎิกฺขิปิตฺวา**ติ ปน วินา ตาย การณสามคฺคิยา องฺคภาวํ อคนฺตฺวา สยเมว น อุปฺปาเทตีติ อโตฺถฯ เอเตน การณพหุตา ทสฺสิตาฯ อวิชฺชาทิเอเกกเหตุสีเสน หิ เหตุสมูโห นิทฺทิโฎฺฐฯ **สหิเต**ติ สมฺหิเต, อวินิพฺภุเตฺตติ อโตฺถฯ อวิชฺชาทิโก หิ ปจฺจยธโมฺม สหิเตเยว อญฺญมญฺญํ อวินิโพฺภควุตฺติธเมฺม อุปฺปาเทติฯ อิมินา ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมพหุตา ทสฺสิตาฯ อุภเยนปิ ‘‘เอกํ น เอกโต’’ติอาทินโย (วิภ. อฎฺฐ. ๒๒๖ สงฺขารปทนิเทฺทส; วิสุทฺธิ. ๒.๖๑๗) ทีปิโต โหติฯ เอกโต หิ การณโต น อิธ กิญฺจิ เอกํ ผลมตฺถิ, น อเนกํ, นาปิ อเนเกหิ การเณหิ เอกํ, อเนเกหิ ปน การเณหิ อเนกเมว โหติฯ ตถา หิ อเนเกหิ อุตุปถวีพีชสลิลสงฺขาเตหิ การ

เณหิ อเนกเมว รูปคนฺธรสาทิองฺกุรสงฺขาตํ ผลมุปฺปชฺชมานํ ทิสฺสติฯ ยํ ปเนตํ ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณ’’นฺติ เอเกกเหตุผลทีปนํ กตํ, ตตฺถ ปโยชนํ น วิชฺชติฯ

ภควา หิ กตฺถจิ ปธานตฺตา กตฺถจิ ปากฏตฺตา กตฺถจิ อสาธารณตฺตา เทสนาวิลาสสฺส จ เวเนยฺยานญฺจ อนุรูปโต เอกเมว เหตุํ วา ผลํ วา ทีเปติฯ ‘‘ผสฺสปจฺจยา เวทนา’’ติ หิ เอกเมว เหตุํ ผลญฺจาหฯ ผโสฺส หิ เวทนาย ปธานเหตุ ยถาผสฺสํ เวทนาววตฺถานโตฯ เวทนา จ ผสฺสสฺส ปธานผลํ ยถาเวทนํ ผสฺสววตฺถานโตฯ ‘‘เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา’’ติ (มหานิ. ๕) ปากฏตฺตา เอกํ เหตุํ อาหฯ ปากโฏ หิ เอตฺถ เสโมฺห, น กมฺมาทโยฯ ‘‘เย เกจิ, ภิกฺขเว, อกุสลา ธมฺมา, สเพฺพเต อโยนิโสมนสิการมูลกา’’ติ อสาธารณตฺตา เอกํ เหตุํ อาหฯ อสาธารโณ หิ อโยนิโสมนสิกาโร อกุสลานํ, สาธารณานิ วตฺถารมฺมณาทีนีติฯ ตสฺมา อวิชฺชา ตาเวตฺถ วิชฺชมาเนสุปิ อเญฺญสุ วตฺถารมฺมณสหชาตธมฺมาทีสุ สงฺขารการเณสุ ‘‘อสฺสาทานุปสฺสิโน ตณฺหา ปวฑฺฒตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๕๒) จ ‘‘อวิชฺชาสมุทยา อาสวสมุทโย’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๐๔) จ วจนโต อเญฺญสมฺปิ ตณฺหาทีนํ สงฺขารเหตูนํ เหตูติ ปธานตฺตา, ‘‘อวิทฺวา, ภิกฺขเว, อวิชฺชาคโต ปุญฺญาภิสงฺขารมฺปิ อภิสงฺขโรตี’’ติ ปากฏตฺตา อสาธารณตฺตา จ สงฺขารานํ เหตุภาเวน ทีปิตาติ เวทิตพฺพาฯ เอวํ สพฺพตฺถ เอเกกเหตุผลทีปเน ยถาสมฺภวํ นโย เนตโพฺพฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘เอกํ น เอกโต อิธ, นาเนกมเนกโตปิ โน เอกํ;
> ผลมตฺถิ อตฺถิ ปน เอก-เหตุผลทีปเน อโตฺถ’’ติฯ

ปเจฺจตุมรหตีติ **ปฏิโจฺจ**ฯ โย หิ นํ ปเจฺจติ อภิสเมติ, ตสฺส อจฺจนฺตเมว ทุกฺขวูปสมาย สํวตฺตติฯ สมฺมา สห จ อุปฺปาเทตีติ **สมุปฺปาโท**ฯ ปจฺจยธโมฺม หิ อตฺตโน ผลํ อุปฺปาเทโนฺต สมฺปุณฺณเมว อุปฺปาเทติ, น วิกลํฯ เย จ ธเมฺม อุปฺปาเทติ, เต สเพฺพ สเหว อุปฺปาเทติ, น เอเกกํฯ อิติ ปฏิโจฺจ จ โส สมุปฺปาโท จาติ **ปฏิจฺจสมุปฺปาโท**ติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **วิตฺถาโร**ติ ปฏิจฺจสมุปฺปาทปทวณฺณนาปปโญฺจฯ มยมฺปิ ตํ อติปปญฺจภยา อิธ น ทสฺสยิสฺสาม, เอวํ ปรโต วกฺขมานมฺปิ วิตฺถารํฯ **อนุโลมปฏิโลม**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส ‘‘วิสมํ จนฺทิมสูริยา ปริวตฺตนฺตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๗๐) วิยฯ **เสฺววา**ติ โส เอว ปจฺจยากาโรฯ **ปุริมนเยน วา วุโตฺต**ติ ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา’’ติอาทินา นเยน วุโตฺต ปจฺจยากาโรฯ **ปวตฺติยา**ติ สํสารปฺปวตฺติยาฯ **มนสิ อกาสี**ติ โย โย ปจฺจยธโมฺม ยสฺส ยสฺส ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมสฺส ยถา ยถา เหตุปจฺจยาทินา ปจฺจยภาเวน ปจฺจโย โหติ, ตํ สพฺพํ อวิปรีตํ อปริหาเปตฺวา อนวเสสโต ปจฺจเวกฺขณวเสน จิเตฺต อกาสีติ อโตฺถฯ

อวิชฺชาปจฺจยาติอาทีสุ (วิภ. อฏฺฐ. ๒๒๕; วิสุทฺธิ. ๒.๕๘๖-๕๘๗; อุทา. อฏฺฐ. ๑) อวินฺทิยํ กายทุจฺจริตาทิํ วินฺทตีติ **อวิชฺชา,** วินฺทิยํ กายสุจริตาทิํ น วินฺทตีติ อวิชฺชา, ธมฺมานํ อวิปรีตสภาวํ อวิทิตํ กโรตีติ อวิชฺชา, อนฺตวิรหิเต สํสาเร ภวาทีสุ สเตฺต ชวาเปตีติ อวิชฺชา, อวิชฺชมาเนสุ ชวติ, วิชฺชมาเนสุ น ชวตีติ อวิชฺชา, วิชฺชาปฏิปกฺขาติ วา อวิชฺชาฯ สา ‘‘ทุเกฺข อญฺญาณ’’นฺติอาทินา จตุพฺพิธา เวทิตพฺพาฯ ปฏิจฺจ นํ น วินา ผลํ เอติ อุปฺปชฺชติ เจว ปวตฺตติ จาติ **ปจฺจโย,** อุปการโฏฺฐ วา ปจฺจโยฯ อวิชฺชา จ สา ปจฺจโย จาติ อวิชฺชาปจฺจโย , ตสฺมา **อวิชฺชาปจฺจยา**ฯ สงฺขโรนฺตีติ **สงฺขารา,** โลกิยา กุสลากุสลเจตนาฯ เต ปุญฺญาปุญฺญาเนญฺจาภิสงฺขารวเสน ติวิธา เวทิตพฺพาฯ วิชานาตีติ **วิญฺญาณํ,** ตํ โลกิยวิปากวิญฺญาณวเสน พาตฺติํสวิธํฯ นมตีติ **นามํ,** เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยํฯ รุปฺปตีติ **รูปํ,** ภูตรูปํ จกฺขาทิอุปาทารูปญฺจฯ อายตนฺติ, อายตญฺจ สํสารทุกฺขํ นยตีติ **อายตนํ** ฯ ผุสตีติ **ผโสฺส**ฯ เวทยตีติ **เวทนา**ฯ อิทมฺปิ

ทฺวยํ ทฺวารวเสน ฉพฺพิธํ, วิปากวเสน คหเณ พาตฺตึสวิธํฯ ตสฺสติ ปริตสฺสตีติ **ตณฺหา,** สา กามตณฺหาทิวเสน สงฺเขปโต ติวิธา, วิตฺถารโต อฏฺฐสตวิธา จฯ อุปาทิยตีติ **อุปาทานํ,** ตํ กามุปาทานาทิวสเอน จตุพฺพิธํฯ

ภวติ ภาวยติ จาติ **ภโว,** โส กมฺมุปปตฺติเภทโต ทุวิโธฯ ชนนํ **ชาติ**ฯ ชีรณํ **ชรา**ฯ มรนฺติ เตนาติ **มรณํ**ฯ โสจนํ **โสโก**ฯ ปริเทวนํ **ปริเทโว**ฯ ทุกฺขยตีติ **ทุกฺขํ**ฯ อุปฺปาทฏฺฐิติวเสน เทฺวธา ขนตีติ วา **ทุกฺขํ**ฯ ทุมฺมนสฺส ภาโว **โทมนสฺสํ**ฯ ภุโส อายาโส **อุปายาโส**ฯ **สมฺภวนฺตีติ** นิพฺพตฺตนฺติฯ น เกวลญฺจ โสกาทีเหว, อถ โข สพฺพปเทหิ ‘‘สมฺภวนฺตี’’ติ ปทสฺส โยชนา กาตพฺพาฯ เอวญฺหิ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สมฺภวนฺตีติ ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนววตฺถานํ ทสฺสิตํ โหติฯ เตเนวาห **‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สมฺภวนฺตีติ อิมินา นเยน สพฺพปเทสุ อโตฺถ เวทิตโพฺพ’’**ติฯ **เอวเมตสฺส...เป.... สมุทโย โหตี**ติ เอตฺถ ปน อยมโตฺถฯ **เอวนฺ**ติ นิทฺทิฏฺฐนยนิทสฺสนํฯ เตน อวิชฺชาทีเหว การเณหิ, น อิสฺสรนิมฺมานาทีหีติ ทเสฺสติฯ **เอตสฺสา**ติ ยถาวุตฺตสฺสฯ **เกวลสฺสา**ติ อสมฺมิสฺสสฺส, สกลสฺส วาฯ **ทุกฺขกฺขนฺธสฺสา**ติ ทุกฺขสมูหสฺส, น สตฺตสฺส นาปิ สุภสุขาทีนํฯ **สมุทโย โหตี**ติ นิพฺพตฺติ สมฺภวติฯ

อจฺจนฺตเมว สงฺขาเรหิ วิรชฺชติ เอเตนาติ **วิราโค,** อริยมโคฺคติ อาห **‘‘วิราคสงฺขาเตน มเคฺคนา’’**ติฯ อเสสํ นิโรธา **อเสสนิโรธา,** อเสเสตฺวา นิเสฺสเสตฺวา นิโรธา สมุจฺฉินฺทนา อนุสยปฺปหานวเสน อคฺคมเคฺคน อวิชฺชาย อจฺจนฺตสมุคฺฆาตโตติ อโตฺถฯ ยทิปิ เหฏฺฐิมมเคฺคหิปิ ปหียมานา อวิชฺชา อจฺจนฺตสมุคฺฆาตวเสเนว ปหียติ, ตถาปิ น อนวเสสโต ปหียติฯ อปายคมนียา หิ อวิชฺชา ปฐมมเคฺคน ปหียติ, ตถา สกิเทว อิมสฺมึ โลเก สพฺพตฺถ จ อนริยภูมิยํ อุปฺปตฺติยา ปจฺจยภูตา อวิชฺชา ยถากฺกมํ ทุติยตติยมเคฺคหิ ปหียติ, น อิตราติ, อรหตฺตมเคฺคเนว ปน สา อนวเสสํ ปหียตีติฯ **อนุปฺปาทนิโรโธ โหตี**ติ สเพฺพสํ สงฺขารานํ อนวเสสํ อนุปฺปาทนิโรโธ โหติฯ เหฏฺฐิเมน หิ มคฺคตฺตเยน เกจิ สงฺขารา นิรุชฺฌนฺติ, เกจิ น นิรุชฺฌนฺติ อวิชฺชาย สาวเสสนิโรธา, อคฺคมเคฺคน ปนสฺสา อนวเสสนิโรธา น เกจิ สงฺขารา น นิรุชฺฌนฺตีติฯ **เอวํ นิรุทฺธานนฺ**ติ เอวํ อนุปฺปาทนิโรเธน นิรุทฺธานํฯ **เกวล**-สโทฺท นิรวเสสวาจโก จ โหติ ‘‘เกวลา องฺคมคธา’’ติอาทีสุฯ อสมฺมิสฺสวาจโก จ ‘‘เกวลา สาลโย’’ติอาทีสุฯ ตสฺมา อุภยถาปิ อตฺถํ วทติ **‘‘สกลสฺส, สุทฺธสฺส วา’’**ติฯ ตตฺถ **สกลสฺสา**ติ อนวเสสสฺส สพฺพภวาทิคตสฺสฯ **สตฺตวิรหิตสฺสา**ติ ปรปริกปฺปิตชีวรหิตสฺสฯ

อปิเจตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ’’ติ เอตฺตาวตาปิ สกลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนวเสสโต นิโรโธ วุโตฺต โหติ, ตถาปิ ยถา อนุโลเม ยสฺส ยสฺส ปจฺจยธมฺมสฺส อตฺถิตาย โย โย ปจฺจยุปฺปนฺนธโมฺม น นิรุชฺฌติ ปวตฺตติ เอวาติ อิมสฺส อตฺถสฺส ทสฺสนตฺถํ ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา…เป.… สมุทโย โหตี’’ติ วุตฺตํฯ เอวํ ตปฺปฏิปกฺขโต ตสฺส ตสฺส ปจฺจยสฺส อภาเว โส โส ปจฺจยุปฺปนฺนธโมฺม นิรุชฺฌติ น ปวตฺตตีติ ทสฺสนตฺถํ อิธ ‘‘อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ, วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ…เป.… ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี’’ติ วุตฺตํ, น ปน อนุโลเม วิย กาลตฺตยปริยาปนฺนสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรธทสฺสนตฺถํฯ อนาคตเสฺสว หิ อริยมคฺคภาวนาย อสติ อุปฺปชฺชนารหสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อริยมคฺคภาวนาย นิโรโธ อิจฺฉิโตติ อยมฺปิ วิเสโส เวทิตโพฺพฯ

ยทา หเวติ เอตฺถ **หเว**ติ พฺยตฺตนฺติ อิมสฺมึ อเตฺถ นิปาโตฯ เกจิ ปน ‘‘หเวติ อาหเว ยุเทฺธ’’ติ อตฺถํ วทนฺติ, ‘‘โยเธถ มารํ ปญฺญาวุเธนา’’ติ (ธ. ป. ๔๐) หิ วจนโต กิเลสมาเรน ยุชฺฌนสมเยติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ **อารมฺมณูปนิชฺฌานลกฺขเณนา**ติ อารมฺมณูปนิชฺฌาน

สภาเวนฯ **ลกฺขณูปนิชฺฌานลกฺขเณนา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ อารมฺมณูปนิชฺฌานํ นาม อฏฺฐ สมาปตฺติโย กสิณารมฺมณสฺส อุปนิชฺฌายนโตฯ ลกฺขณูปนิชฺฌานํ นาม วิปสฺสนามคฺคผลานิฯ วิปสฺสนา หิ ตีณิ ลกฺขณานิ อุปนิชฺฌายตีติ **ลกฺขณูปนิชฺฌานํ,** มโคฺค วิปสฺสนาย อาคตกิจฺจํ สาเธตีติ **ลกฺขณูปนิชฺฌานํ,** ผลํ ตถลกฺขณํ นิโรธสจฺจํ อุปนิชฺฌายตีติ **ลกฺขณูปนิชฺฌานํฯ โน กโลฺล ปโญฺห**ติ อยุโตฺต ปโญฺห, ทุปฺปโญฺห เอโสติ อโตฺถฯ **อาทิ**สเทฺทน –

> ‘‘ผุสตีติ อหํ น วทามิฯ ผุสตีติ จาหํ วเทยฺยํ, ตตฺรสฺส กโลฺล ปโญฺห ‘โก นุ โข, ภเนฺต, ผุสตี’ติ? เอวญฺจาหํ น วทามิ, เอวํ มํ อวทนฺตํ โย เอวํ ปุเจฺฉยฺย ‘กิํปจฺจยา นุ โข, ภเนฺต, ผโสฺส’ติ, เอส กโลฺล ปโญฺหฯ ตตฺร กลฺลํ เวยฺยากรณํ ‘สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา’ติฯ โก นุ โข, ภเนฺต, เวทยตีติ? โน กโลฺล ปโญฺหติ ภควา อโวจ, เวทยตีติ อหํ น วทามิ, เวทยตีติ จาหํ วเทยฺยํ, ตตฺรสฺส กโลฺล ปโญฺห ‘โก นุ โข, ภเนฺต, เวทยตี’ติ? เอวญฺจาหํ น วทามิฯ เอวํ มํ อวทนฺตํ โย เอวํ ปุเจฺฉยฺย ‘กิํปจฺจยา นุ โข, ภเนฺต, เวทนา’ติ, เอส กโลฺล ปโญฺหฯ ตตฺร กลฺลํ เวยฺยากรณํ ‘ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา’’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๒) –

เอวมาทิํ ปาฬิเสสํ สงฺคณฺหาติฯ

อาทินา จ นเยนาติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน ปน ‘‘กตมา นุ โข, ภเนฺต, ชาติ, กสฺส จ ปนายํ ชาตีติฯ ‘โน กโลฺล ปโญฺห’ติ ภควา อโวจา’’ติ เอวมาทิํ สงฺคณฺหาติฯ นนุ เจตฺถ ‘‘กตมํ นุ โข, ภเนฺต, ชรามรณ’’นฺติ (สํ. นิ. ๒.๓๕) อิทํ สุปุจฺฉิตนฺติ? กิญฺจาปิ สุปุจฺฉิตํ, ยถา ปน สตสหสฺสคฺฆนเก สุวณฺณถาลเก วฑฺฒิตสฺส สุโภชนสฺส มตฺถเก อามลกมเตฺต คูถปิเณฺฑ ฐปิเต สพฺพํ โภชนํ ทุโพฺภชนํ โหติ ฉเฑฺฑตพฺพํ, เอวเมว ‘‘กสฺส จ ปนิทํ ชรามรณ’’นฺติ อิมินา สตฺตูปลทฺธิวาทปเทน คูถปิเณฺฑน ตํ โภชนํ ทุโพฺภชนํ วิย อยมฺปิ สโพฺพ ทุปฺปโญฺห ชาโตติฯ

โสฬส กงฺขาติ ‘‘อโหสิํ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานํ, น นุ โข อโหสิํ, กิํ นุ โข อโหสิํ, กถํ นุ โข อโหสิํ, กิํ หุตฺวา กิํ อโหสิํ นุ โข อหํ อตีตมทฺธานํ, ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, น นุ โข ภวิสฺสามิ, กิํ นุ โข ภวิสฺสามิ, กถํ นุ โข ภวิสฺสามิ, กิํ หุตฺวา กิํ ภวิสฺสามิ นุ โข อหํ อนาคตมทฺธานํ, อหํ นุ โขสฺมิ, โน นุ โขสฺมิ, กิํ นุ โขสฺมิ, กถํ นุ โขสฺมิ, อยํ นุ โข สโตฺต กุโต อาคโต, โส กุหิํ คามี ภวิสฺสตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๒๐; ม. นิ. ๑.๑๘) เอวมาคตา อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนวิสยา โสฬสวิธา กงฺขาฯ

ตตฺถ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๘; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๒๐) **อโหสิํ นุ โข, น นุ โข**ติ สสฺสตาการญฺจ อธิจฺจสมุปฺปตฺติอาการญฺจ นิสฺสาย อตีเต อตฺตโน วิชฺชมานตญฺจ อวิชฺชมานตญฺจ กงฺขติ, กิํ การณนฺติ น วตฺตพฺพํฯ อุมฺมตฺตโก วิย หิ พาลปุถุชฺชโน ยถา ตถา วา ปวตฺตติฯ อปิจ อโยนิโสมนสิกาโรเยวตฺถ การณํฯ เอวํ อโยนิโสมนสิการสฺส ปน กิํ การณนฺติ? เสฺวว ปุถุชฺชนภาโว อริยานํ อทสฺสนาทีนิ วาฯ นนุ จ ปุถุชฺชโนปิ โยนิโส มนสิ กโรตีติฯ โก วา เอวมาห ‘‘น มนสิ กโรตี’’ติฯ น ปน ตตฺถ ปุถุชฺชนภาโว การณํ, สทฺธมฺมสวนกลฺยาณมิตฺตาทีนิ ตตฺถ การณานิ ฯ น หิ มจฺฉมํสาทีนิ อตฺตโน ปกติยา สุคนฺธานิ, อภิสงฺขารปจฺจยา ปน สุคนฺธานิปิ โหนฺติฯ

กิํ นุ โข อโหสินฺติ ชาติลิงฺคุปปตฺติโย นิสฺสาย ‘‘ขตฺติโย นุ โข อโหสิํ, พฺราหฺมณเวสฺสสุทฺทคหฏฺฐปพฺพชิตเทวมนุสฺสานํ อญฺญตโร’’ติ กงฺขติฯ

กถํ นุ โขติ สณฺฐานาการํ นิสฺสาย ‘‘ทีโฆ นุ โข อโหสึ, รสฺสโอทาตกณฺหปฺปมาณิกอปฺปมาณิกาทีนํ อญฺญตโร’’ติ กงฺขติฯ เกจิ ปน ‘‘อิสฺสรนิมฺมานาทึ นิสฺสาย ‘เกน นุ โข การเณน อโหสิ’นฺติ เหตุโต กงฺขตี’’ติ วทนฺติฯ

กึ หุตฺวา กึ อโหสินฺติ ชาติอาทีนิ นิสฺสาย ‘‘ขตฺติโย หุตฺวา นุ โข พฺราหฺมโณ อโหสึ… เป.… เทโว หุตฺวา มนุสฺโส’’ติ อตฺตโน ปรมฺปรํ กงฺขติฯ สพฺพตฺถ ปน อทฺธานนฺติ กาลาธิวจนเมตํ, ตญฺจ ภุมฺมตฺเถ อุปโยควจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ

ภวิสฺสามิ นุ โข, น นุ โขติ สสฺสตาการญฺจ อุจฺเฉทาการญฺจ นิสฺสาย อนาคเต อตฺตโน วิชฺชมานตญฺจ อวิชฺชมานตญฺจ กงฺขติฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ

อหํ นุ โขสฺมีติ อตฺตโน อตฺถิภาวํ กงฺขติฯ ยุตฺตํ ปเนตนฺติ? ยุตฺตํ อยุตฺตนฺติ กา เอตฺถ จินฺตาฯ อปิเจตฺถ อิทํ วตฺถุมฺปิ อุทาหรนฺติ, จูฬมาตาย กิร ปุตฺโต มุณฺโฑ, มหามาตาย ปุตฺโต อมุณฺโฑฯ ตํ สุตฺตํ มุณฺเฑสุํฯ โส อุฏฺฐาย ‘‘อหํ นุ โข จูฬมาตาย ปุตฺโต’’ติ จินฺเตสิฯ เอวํ ‘‘อหํ นุ โขสฺมี’’ติ กงฺขา โหติฯ

โน นุ โขสฺมีติ อตฺตโน นตฺถิภาวํ กงฺขติฯ ตตฺราปิ อิทํ วตฺถุ – เอโก กิร มจฺเฉ คณฺหนฺโต อุทเก จิรฏฺฐาเนน สีติภูตํ อตฺตโน อูรุํ ‘‘มโจฺฉ’’ติ จินฺเตตฺวา ปหริฯ อปโร สุสานปสฺเส เขตฺตํ รกฺขนฺโต ภีโต สงฺกุฏิโต สยิฯ โส ปฏิพุชฺฌิตฺวา อตฺตโน ชณฺณุกานิ ‘‘เทฺว ยกฺขา’’ติ จินฺเตตฺวา ปหริ, เอวํ ‘‘โน นุ โขสฺมี’’ติ กงฺขติฯ

กึ นุ โขสฺมีติ ขตฺติโยว สมาโน อตฺตโน ขตฺติยภาวํ กงฺขติ กโณฺณ วิย สูตปุตฺตสญฺญีฯ เอส นโย เสเสสุฯ เทโว ปน สมาโน เทวภาวํ อชานนฺโต นาม นตฺถิฯ โสปิ ปน ‘‘อหํ รูปี นุ โข อรูปี นุ โข’’ติอาทินา นเยน กงฺขติฯ ขตฺติยาทโย กสฺมา น ชานนฺตีติ เจ? อปฺปจฺจกฺขา เตสํ ตตฺถ ตตฺถ กุเล อุปฺปตฺติฯ คหฏฺฐาปิ จ ปาตลิกาทโย ปพฺพชิตสญฺญิโนฯ ปพฺพชิตาปิ ‘‘กุปฺปํ นุ โข เม กมฺม’’นฺติอาทินา นเยน คหฏฺฐสญฺญิโนฯ มนุสฺสาปิ จ เอกเจฺจ ราชาโน วิย อตฺตนิ เทวสญฺญิโน โหนฺติฯ

กถํ นุ โขสฺมีติ วุตฺตนยเมวฯ เกวลเญฺหตฺถ อพฺภนฺตเร ชีโว นาม อตฺถีติ คเหตฺวา ตสฺส สณฺฐานาการํ นิสฺสาย ‘‘ทีโฆ นุ โขสฺมิ, รสฺสจตุรสฺสฉฬํสอฏฺฐํสโสฬสํสาทีนํ อญฺญตรปฺปกาโร’’ติ กงฺขนฺโต ‘‘กถํ นุ โขสฺมี’’ติ กงฺขตีติ เวทิตพฺพํฯ สรีรสณฺฐานํ ปน ปจฺจุปฺปนฺนํ อชานนฺโต นาม นตฺถิฯ

กุโต อาคโต, โส กุหึ คามี ภวิสฺสตีติ อตฺตภาวสฺส อาคติคติฏฺฐานํ กงฺขติฯ

วปยนฺตีติ วิอปยนฺติ, อิการโลเปนายํ นิเทฺทโสฯ พฺยปยนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **‘‘วปยนฺติ อปคจฺฉนฺตี’’**ติฯ อปคมนญฺจ อนุปฺปตฺตินิโรธวเสนาติ อาห **‘‘นิรุชฺฌนฺตี’’**ติฯ

๓. กทา ปนสฺส โพธิปกฺขิยธมฺมา จตุสจฺจธมฺมา วา ปาตุภวนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ ปกาสนฺตีติ? วิปสฺสนามคฺคญาเณสุ ปวตฺตมาเนสุฯ ตตฺถ **วิปสฺสนาญาเณ** ตาว วิปสฺสนาญาณสมฺปยุตฺตา สติอาทโย วิปสฺสนาญาณญฺจ ยถารหํ อตฺตโน อตฺตโน วิสเยสุ ตทงฺคปฺปหานวเสน สุภสญฺญาทิเก ปชหนฺตา กายานุปสฺสนาทิวเสน วิสุํ วิสุํ อุปฺปชฺชนฺติฯ **มคฺคกฺขเณ** ปน เต นิพฺพานมาลมฺพิตฺวา สมุจฺเฉทวเสน ปฏิปกฺขํ ปชหนฺตา จตูสุปิ อริยสเจฺจสุ อสโมฺมหปฏิเวธสาธนวเสน สกิเทว อุปฺปชฺชนฺติฯ เอวํ ตาเวตฺถ โพธิปกฺขิยธมฺมานํ อุปฺปชฺชนเฏฺฐน ปาตุภาโว

เวทิตโพฺพฯ อริยสจฺจธมฺมานํ ปน โลกิยานํ **วิปสฺสนากฺขเณ** วิปสฺสนาย อารมฺมณกรณวเสน โลกุตฺตรานํ ตทธิมุตฺตตาวเสน **มคฺคกฺขเณ** นิโรธสจฺจสฺส อารมฺมณาภิสมยวเสน สเพฺพสมฺปิ กิจฺจาภิสมยวเสน ปากฏภาวโต ปกาสนเฏฺฐน ปาตุภาโว เวทิตโพฺพฯ

อิติ ภควา สติปิ สพฺพาการเรน สพฺพธมฺมานํ อตฺตโน ญาณสฺส ปากฏภาเว ปฏิจฺจสมุปฺปาทมุเขน วิปสฺสนาภินิเวสสฺส กตตฺตา นิปุณคมฺภีรสุทุทฺทสตาย ปจฺจยาการสฺส ตํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อุปฺปนฺนพลวโสมนสฺส ปฏิปกฺขสมุจฺเฉทวิภาวเนน สทฺธึ อตฺตโน ตทภิสมยานุภาวทีปกเมเวตฺถ อุทานํ อุทาเนสิฯ

‘‘กามา เต ปฐมา เสนา’’ติอาทินา นเยน วุตฺตปฺปการํ มารเสนนฺติ –

‘‘กามา เต ปฐมา เสนา, ทุติยา อรติ วุจฺจติ;
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต, จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติฯ

‘‘ปญฺจมี ถินมิทฺธํ เต, ฉฏฺฐา ภีรู ปวุจฺจติ;
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต, มโกฺข ถโมฺภ จ อฏฺฐมาฯ

‘‘ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร, มิจฺฉาลโทฺธ จ โย ยโส;
โย จตฺตานํ สมุกฺกํเส, ปเร จ อวชานติฯ

‘‘เอสา นมุจิ เต เสนา, กณฺหสฺสาภิปฺปหารินี;
น นํ อสูโร ชินาติ, เชตฺวา จ ลภเต สุข’’นฺติฯ (สุ. นิ. ๔๓๘-๔๔๑; มหานิ. ๒๘) –

อิมินา นเยน วุตฺตปฺปการํ มารเสนํฯ

ตตฺถ (สุ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔๓๙-๔๑; มหานิ. อฏฺฐ. ๒๘) ยสฺมา อาทิโตว อคาริยภูเต สเตฺต วตฺถุกาเมสุ กิเลสกามา โมหยนฺติ, เต อภิภุยฺย อนคาริยภาวํ อุปคตานํ ปเนฺตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ ธเมฺมสุ **อรติ** อุปฺปชฺชติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ ‘‘ปพฺพชิเตน โข, อาวุโส, อภิรติ ทุกฺกรา’’ติ (สํ. นิ. ๔.๓๓๑)ฯ ตโต เต ปรปฏิพทฺธชีวิกตฺตา **ขุปฺปิปาสา** พาธติ, ตาย พาธิตานํ ปริเยสน **ตณฺหา** จิตฺตํ กิลมยติ, อถ เนสํ กิลนฺตจิตฺตานํ **ถินมิทฺธํ** โอกฺกมติ, ตโต วิเสสมนธิคจฺฉนฺตานํ ทุรภิสมฺภเวสุ อรญฺญวนปเตฺถสุ เสนาสเนสุ วิหรตํ อุตฺราสสญฺญิตา **ภีรุ** ชายติ, เตสํ อุสฺสงฺกิตปริสงฺกิตานํ ทีฆรตฺตํ วิเวกรสมนสฺสาทยมานานํ วิหรตํ ‘‘น สิยา นุ โข เอส มโคฺค’’ติ ปฏิปตฺติยํ **วิจิกิจฺฉา** อุปฺปชฺชติ, ตํ วิโนเทตฺวา วิหรตํ อปฺปมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน **มานมกฺขถมฺภา** ชายนฺติ, เตปิ วิโนเทตฺวา วิหรตํ ตโต อธิกตรํ วิเสสาธิคมํ นิสฺสาย **ลาภสกฺการสิโลกา** อุปฺปชฺชนฺติ, ลาภาทิมุจฺฉิตา ธมฺมปติรูปกานิ ปกาเสนฺตา **มิจฺฉายสํ** อธิคนฺตฺวา ตตฺถ ฐิตา ชาติอาทีหิ **อตฺตานํ อุกฺกํเสนฺติ ปรํ วเมฺภนฺติ,** ตสฺมา กามาทีนํ ปฐมเสนาทิภาโว เวทิตโพฺพฯ

เอวเมตํ ทสวิธํ เสนํ อุทฺทิสิตฺวา ยสฺมา สา กณฺหธมฺมสมนฺนาคตตฺตา กณฺหสฺส นมุจิโน อุปการาย สํวตฺตติ, ตสฺมา นํ ‘‘ตว เสนา’’ติ นิทฺทิสเนฺตน ‘‘เอสา นมุจิ เต เสนา, กณฺหสฺสาภิปฺปหารินี’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อภิปฺปหารินี**ติ สมณพฺราหฺมณานํ ฆาตนี นิโปฺปถนี, อนฺตรายกรีติ อโตฺถฯ **น นํ อสูโร ชินาติ, เชตฺวา จ ลภเต สุข**นฺติ เอวํ ตว เสนํ อสูโร กาเย จ ชีวิเต จ สาเปโกฺข ปุริโส น ชินาติ, สูโร ปน ชินาติ, เชตฺวา จ มคฺคสุขํ ผลสุขญฺจ อธิคจฺฉตีติ อโตฺถฯ **โสปิ พฺราหฺมโณ**ติ โสปิ ขีณาสวพฺราหฺมโณฯ

อิทานิ ‘‘เตน โข ปน สมเยน ภควา สตฺตาหํ เอกปลฺลงฺเกน นิสิโนฺน โหติ วิมุตฺติสุขปฏิสํเวทีฯ อถ โข ภควา ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา รตฺติยา ปฐมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมํ สาธุกํ มนสากาสิฯ รตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ ปฏิโลมํ สาธุกํ มนสากาสิฯ รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมํ สาธุกํ มนสากาสี’’ติ เอวํ วุตฺตาย อุทานปาฬิยา (อุทา. ๑) อิมิสฺสา จ ขนฺธกปาฬิยา อวิโรธํ ทเสฺสตุํ **‘‘อุทาเนปนา’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ เอตฺถ **ตสฺส วเสนา**ติ ตสฺส ปจฺจยาการปชานนสฺส ปจฺจยกฺขยาธิคมสฺส จ วเสนฯ **เอเกกเมว โกฏฺฐาส**นฺติ อนุโลมปฏิโลเมสุ เอเกกเมว โกฏฺฐาสํฯ **ปาฏิปทรตฺติยา เอวํ มนสากาสี**ติ รตฺติยา ตีสุปิ ยาเมสุ อนุโลมปฏิโลมํเยว มนสากาสิฯ ภควา กิร ฐเปตฺวา รตนฆรสตฺตาหํ เสเสสุ ฉสุ สตฺตาเหสุ อนฺตรนฺตรา ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา เยภุเยฺยน วิมุตฺติสุขปฏิสํเวที วิหาสิ, รตนฆรสตฺตาเห ปน อภิธมฺมปวิจยวเสเนว วิหาสิฯ ตสฺมา อนฺตรนฺตรา ธมฺมปจฺจเวกฺขณวเสน อุปฺปาทิตมนสิกาเรสุ ปาฏิปทรตฺติยา อุปฺปาทิตํ มนสิการํ สนฺธาย อิมิสฺสํ ขนฺธกปาฬิยํ เอวํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ

โพธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อชปาลกถาวณฺณนา

๔. **ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยนา**ติ ปลฺลงฺกสตฺตาหสฺส อปคมเนนฯ **ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา**ติ ตโต อรหตฺตผลสมาปตฺติสมาธิโต ยถากาลปริเจฺฉทํ วุฏฺฐหิตฺวาฯ **อเญฺญปิ พุทฺธตฺตกรา**ติ วิสาขปุณฺณมิโต ปฏฺฐาย รตฺตินฺทิวํ เอวํ นิจฺจสมาหิตภาวเหตุภูตานํ พุทฺธคุณานํ อุปริ อเญฺญปิ พุทฺธตฺตสาธกาฯ ‘‘อยํ พุโทฺธ’’ติ พุทฺธภาวสฺส ปเรสํ วิภาวนา ธมฺมา กึ นุ โข สนฺตีติ โยชนาฯ **เอกจฺจานํ เทวตาน**นฺติ ยา อธิคตมคฺคา สจฺฉิกตนิโรธา เอกปเทเสน พุทฺธคุเณ ชานนฺติ, ตา ฐเปตฺวา ตทญฺญาสํ เทวตานํฯ **อนิมิเสหี**ติ ธมฺมปีติวิปฺผารวเสน ปสาทวิภาวนิจฺจลทลตาย นิเมสรหิเตหิฯ **รตนจงฺกเม**ติ เทวตาหิ มาปิเต รตนมยจงฺกเมฯ ‘‘รตนภูตานํ สตฺตนฺนํ ปกรณานํ ตตฺถ จ อนุตฺตรสฺส ธมฺมรตนสฺส สมฺมสเนน ตํ ฐานํ รตนฆรเจติยํ นาม ชาต’’นฺติปิ วทนฺติฯ เตเนว **อฏฺฐสาลินิยํ** (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา) ‘‘รตนฆรํ นาม น รตนมยํ เคหํ, สตฺตนฺนํ ปน ปกรณานํ สมฺมสิตฏฺฐานํ รตนฆรนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

กสฺมา ปนายํ อชปาลนิโคฺรโธ นาม ชาโตติ อาห **‘‘ตสฺส กิรา’’**ติอาทิฯ เกจิ ปน ‘‘ยสฺมา ตตฺถ เวเท สชฺฌายิตุํ อสมตฺถา มหลฺลกพฺราหฺมณา ปาการปริเกฺขปยุตฺตานิ นิเวสนานิ กตฺวา สเพฺพ วสึสุ, ตสฺมาสฺส ‘อชปาลนิโคฺรโธ’ติ นามํ ชาต’’นฺติ วทนฺติฯ ตตฺรายํ วจนโตฺถ – น ชปนฺตีติ อชปา, มนฺตานํ อนชฺฌายกาติ อโตฺถฯ อชปา ลนฺติ อาทิยนฺติ นิวาสํ เอตฺถาติ **อชปาโล**ติฯ อปเร ปน วทนฺติ ‘‘ยสฺมา มชฺฌนฺหิเก สมเย อโนฺต ปวิฏฺฐ อเช อตฺตโน ฉายาย ปาเลติ รกฺขติ, ตสฺมา ‘อชปาโล’ติสฺส นามํ รุฬฺห’’นฺติฯ สพฺพถาปิ นามเมตํ ตสฺส รุกฺขสฺสฯ

วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวเทโนฺตติ ธมฺมํ วิจินโนฺตเยว อนฺตรนฺตรา วิมุตฺติสุขญฺจ ปฏิสํเวเทโนฺตฯ ‘‘ธมฺมํ วิจินโนฺต วิมุตฺติสุขญฺจ ปฏิสํเวเทโนฺต’’ติ เอวํ วา เอตฺถ ปาโฐ คเหตโพฺพฯ อุทานฏฺฐกถายมฺปิ (อุทา. อฏฺฐ. ๔) หิ อยเมว ปาโฐฯ ธมฺมํ วิจินโนฺต เจตฺถ เอวํ อภิธเมฺม นยมคฺคํ สมฺมสิ ปฐมํ ธมฺมสงฺคณีปกรณํ นาม, ตโต วิภงฺคปฺปกรณํ, ธาตุกถาปกรณํ, ปุคฺคลปญฺญตฺติปฺปกรณํ, กถาวตฺถุํ นาม, ยมกํ นาม, ตโต มหาปกรณํ ปฏฺฐานํ นามาติฯ ตตฺถสฺส สณฺหสุขุมฏฺฐานมฺหิ จิเตฺต โอติเณฺณ ปีติ อุปฺปชฺชิ, ปีติยา อุปฺปนฺนาย โลหิตํ ปสีทิ, โลหิเต ปสเนฺน ฉวิ ปสีทิ, ฉวิยา ปสนฺนาย ปุรตฺถิมกายโต กูฏาคาราทิปฺปมาณา รสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา อากาเส ปกฺขนฺทํ ฉทฺทนฺตนาคกุลํ วิย ปาจีนทิสาย อนนฺตานิ จกฺกวาฬานิ ปกฺขนฺทาฯ

ปจฺฉิมกายโต อุฏฺฐหิตฺวา ปจฺฉิมทิสาย, ทกฺขิณํสกูฏโต อุฏฺฐหิตฺวา ทกฺขิณทิสาย, วามํสกูฏโต อุฏฺฐหิตฺวา อุตฺตรทิสาย อนนฺตานิ จกฺกวาฬานิ ปกฺขนฺทาฯ ปาทตเลหิ ปวาฬงฺกุรวณฺณา รสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา มหาปถวึ วินิพฺพิชฺฌ อุทกํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา วาตกฺขนฺธํ ปทาเลตฺวา อชฏากาสํ ปกฺขนฺทาฯ สีสโต สํปริวตฺติยมานํ มณิทามํ วิย นีลวณฺณรสฺมิวฏฺฏิ อุฏฺฐหิตฺวา ฉ เทวโลเก วินิวิชฺฌิตฺวา นว พฺรหฺมโลเก อติกฺกมฺม อชฏากาสํ ปกฺขนฺทาฯ ตสฺมึ ทิวเส อปริมาเณสุ จกฺกวาเฬสุ อปริมาณา สตฺตา สเพฺพ สุวณฺณวณฺณาว อเหสุํฯ ตํ ทิวสญฺจ ปน ภควโต สรีรา นิกฺขนฺตา ยาวชฺชทิวสาปิ กิร ตา รสฺมิโย อนนฺตโลกธาตุโย คจฺฉนฺติเยวฯ น เกวลญฺจ อิมสฺมึเยว สตฺตาเห ธมฺมํ วิจินนฺตสฺส สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขมึสุ, อถ โข รตนฆรสตฺตาเหปิ ปฏฺฐานํ สมฺมสนฺตสฺส เอวเมว สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขนฺตา เอวาติ เวทิตพฺพํฯ

วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐสาลินิยํ** (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา) –

> ‘‘อิเมสุ จ เอกวีสติยา ทิวเสสุ เอกทิวเสปิ สตฺถุ สรีรโต รสฺมิโย น นิกฺขนฺตา, จตุตฺเถ ปน สตฺตาเห ปจฺฉิมุตฺตราย ทิสาย รตนฆเร นิสีทิฯ ตตฺถ ธมฺมสงฺคณึ สมฺมสนฺตสฺสปิ สรีรโต รสฺมิโย น นิกฺขนฺตาฯ วิภงฺคปฺปกรณํ, ธาตุกถํ, ปุคฺคลปญฺญตฺตึ, กถาวตฺถุปฺปกรณํ, ยมกปฺปกรณํ สมฺมสนฺตสฺสปิ รสฺมิโย น นิกฺขนฺตาฯ ยทา ปน มหาปกรณํ โอรุยฺห ‘เหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย…เป.… อวิคตปจฺจโย’ติ สมฺมสนํ อารภิ, อถสฺส จตุวีสติสมนฺตปฏฺฐานํ สมฺมสนฺตสฺส เอกนฺตโต สพฺพญฺญุตญฺญาณํ มหาปกรเณ โอกาสํ ลภิฯ ยถา หิ ติมิรปิงฺคลมหามจฺฉ จตุราสีติโยชนสหสฺสคมฺภีเร มหาสมุทฺทเยว โอกาสํ ลภติ, เอวเมว สพฺพญฺญุตญฺญาณํ เอกนฺตโต มหาปกรเณเยว โอกาสํ ลภิฯ
>
> ‘‘สตฺถุ เอวํ ลทฺโธกาเสน สพฺพญฺญุตญฺญาเณน ยถาสุขํ สณฺหสุขุมธมฺมํ สมฺมสนฺตสฺส สรีรโต นีลปีตโลหิโตทาตมญฺชิฏฺฐปภสฺสรวเสน ฉพฺพณฺณรสฺมิโย นิกฺขมึสุฯ เกสมสฺสูหิ เจว อกฺขีนญฺจ นีลฏฺฐาเนหิ **นีลรสฺมิโย** นิกฺขมึสุ, ยาสํ วเสน คคนตลํ อญฺชนจุณฺณสโมกิณฺณํ วิย อุมาปุปฺผนีลุปฺปลทลสญฺฉนฺนํ วิย วีติปตนฺตมณิตาลวณฺฏํ วิย สมฺปสาริตเมจกปฏํ วิย จ อโหสิฯ ฉวิโต เจว อกฺขีนญฺจ ปีตฏฺฐาเนหิ **ปีตรสฺมิโย** นิกฺขมึสุ, ยาสํ วเสน ทิสาภาคา สุวณฺณรสนิสิญฺจมานา วิย สุวณฺณปฏปสาริตา วิย กุงฺกุมจุณฺณกณิการปุปฺผสมฺปริกิณฺณา วิย จ วิโรจึสุฯ มํสโลหิเตหิ เจว อกฺขีนญฺจ รตฺตฏฺฐาเนหิ **โลหิตรสฺมิโย** นิกฺขมึสุ, ยาสํ วเสน ทิสาภาคา จีนปิฏฺฐจุณฺณรญฺชิตา วิย สุปกฺกลาขารสนิสิญฺจมานา วิย รตฺตกมฺพลปริกฺขิตฺตา วิย ชยสุมนปาริภทฺทกพนฺธุชีวกกุสุมสมฺปริกิณฺณา วิย จ วิโรจึสุฯ อฏฺฐีหิ เจว ทเนฺตหิ จ อกฺขีนญฺจ เสตฏฺฐาเนหิ **โอทาตรสฺมิโย** นิกฺขมึสุ, ยาสํ วเสน ทิสาภาคา รชตกุเฏหิ อาสิญฺจมานขีรธาราสมฺปริกิณฺณา วิย ปสาริตรชตปฏวิตานา วิย วีติปตนฺตรชตตาลวณฺฏา วิย กุนฺทกุมุทสินฺธุวารสุมนมลฺลิกาทิกุสุมสญฺฉนฺนา วิย จ วิโรจึสุฯ **มญฺชิฏฺฐปภสฺสรา** ปน ตมฺหา ตมฺหา สรีรปฺปเทสา นิกฺขมึสุฯ อิติ ตา ฉพฺพณฺณรสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา ฆนมหาปถวึ คณฺหึสุฯ
>
> ‘‘จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา มหาปถวี นิทฺธนฺตสุวณฺณปิณฺฑิ วิย อโหสิฯ ปถวึ ภินฺทิตฺวา เหฏฺฐา อุทกํ คณฺหึสุฯ ปถวีสนฺธารกํ อฏฺฐนหุตาธิกจตุโยชนสตสหสฺสพหลํ อุทกํ สุวณฺณกลเสหิ อาสิญฺจมานวิลีนสุวณฺณํ วิย อโหสิฯ อุทกํ วินิวิชฺฌิตฺวา วาตํ อคฺคเหสุํฯ ฉนฺนวุตาธิกนวโยชนสตสหสฺสพหโล วาโต สมุสฺสิตสุว

ณฺณกฺขโนฺธ วิย อโหสิฯ วาตํ วินิวิชฺฌิตฺวา เหฏฺฐา อชฏากาสํ ปกฺขนฺทิํสุฯ อุปริภา เคน อุคฺคนฺตฺวาปิ จตุมหาราชิเก คณฺหิํสุฯ เต วินิวิชฺฌิตฺวา ตาวติํเส, ตโต ยาเม, ตโต ตุสิเต, ตโต นิมฺมานรตี, ตโต ปรนิมฺมิตวสวตฺตี, ตโต นว พฺรหฺมโลเก, ตโต เวหปฺผเล, ตโต ปญฺจ สุทฺธาวาเส วินิวิชฺฌิตฺวา จตฺตาโร อารุเปฺป คณฺหิํสุฯ จตฺตาโร จ อารุเปฺป วินิวิชฺฌิตฺวา อชฏากาสํ ปกฺขนฺทิํสุฯ

‘‘ติริยภาเคหิ อนนฺตา โลกธาตุโย ปกฺขนฺทิํสุ, เอตฺตเก ฐาเน จนฺทมฺหิ จนฺทปฺป ภา นตฺถิ, สูริเย สูริยปฺปภา นตฺถิ, ตารกรูเปสุ ตารกรูปปฺปภา นตฺถิ, เทวตานํ อุยฺยานวิ มานกปฺปรุเกฺขสุ สรีเร อาภรเณสูติ สพฺพตฺถ ปภา นตฺถิฯ ติสหสฺสิมหาสหสฺสิโลกธาตุ ยา อาโลกผรณสมโตฺถ มหาพฺรหฺมาปิ สูริยุคฺคมเน ขโชฺชปนโก วิย อโหสิ, จนฺทสูริย ตารกรูปเทวตุยฺยานวิมานกปฺปรุกฺขานํ ปริเจฺฉทมตฺตกเมว ปญฺญายิตฺถฯ เอตฺตกํ ฐานํ พุทฺธรสฺมีหิเยว อโชฺฌตฺถฏํ อโหสิฯ อยญฺจ เนว พุทฺธานํ อธิฏฺฐานิทฺธิ, น ภาวนา มยิทฺธิฯ สณฺหสุขุมธมฺมํ ปน สมฺมสโต โลกนาถสฺส โลหิตํ ปสีทิ, วตฺถุรูปํ ปสีทิ, ฉวิว โณฺณ ปสีทิฯ จิตฺตสมุฏฺฐานา วณฺณธาตุ สมนฺตา อสีติหตฺถมเตฺต ปเทเส นิจฺจลา อฏฺฐาสี’’ติฯ

เอวํ นิสิเนฺนติ ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา นิสิเนฺนฯ **เอโก พฺราหฺมโณ**ติ นามโคตฺตว เสน อนภิญฺญาโต อปากโฏ เอโก พฺราหฺมโณฯ **‘‘หุํ หุ’’นฺติ กโรโนฺต วิจรตี**ติ สพฺพํ อโจกฺข ชาติกํ ปสฺสิตฺวา ชิคุจฺฉโนฺต ‘‘หุํ หุ’’นฺติ กโรโนฺต วิจรติฯ **เอตทโวจา**ติ (อุทา. อฏฺฐ. ๔) เอตํ อิทานิ วตฺตพฺพํ ‘‘กิตฺตาวตา นุ โข’’ติอาทิวจนํ อโวจฯ ตตฺถ **กิตฺตาวตา**ติ กิตฺตเกน ปมาเณนฯ **นุ**-ติ สํสยเตฺถ นิปาโต, **โข**-ติ ปทปูรเณฯ **โภ**-ติ พฺราหฺมณานํ ชาติสมุทาคตํ อา ลปนํฯ ตถา หิ วุตฺตํ ‘‘โภวาทิ นาม โส โหติ, สเจ โหติ สกิญฺจโน’’ติ (ธ. ป. ๓๙๖; สุ. นิ. ๖๒๕)ฯ **โคตมา**ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน อาลปติฯ กถํ ปนายํ พฺราหฺมโณ สมฺปติ สมาคโต ภคว โต โคตฺตํ ชานาตีติ? นายํ สมฺปติ สมาคโต, ฉพฺพสฺสานิ ปธานกรณกาเล อุปฏฺฐหเนฺตหิ ปญฺจวคฺคิเยหิ สทฺธิํ จรมาโน อปรภาเค ตํ วตํ ฉเฑฺฑตฺวา อุรุเวลายํ เสนนิคเม เอโก อทุติโย หุตฺวา ปิณฺฑาย จรมาโนปิ เตน พฺราหฺมเณน ทิฏฺฐปุโพฺพ เจว สลฺลปิตปุโพฺพ จ, เตน โส ปุ เพฺพ ปญฺจวคฺคิเยหิ คยฺหมานํ ภควโต โคตฺตํ อนุสฺสรโนฺต ‘‘โภ โคตมา’’ติ ภควนฺตํ โคเตฺตน อาลปติฯ ยโต ปฏฺฐาย วา ภควา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต อโนมานทีตีเร ปพฺพชิ, ตโต ปภุติ ‘‘สมโณ โคตโม’’ติ จโนฺท วิย สูริโย วิย ปากโฏ ปญฺญาโต โหติ, น จ ตสฺส โคตฺตชานเน กา รณํ คเวสิตพฺพํฯ **พฺราหฺมณกรณา**ติ พฺราหฺมณํ กโรนฺตีติ พฺราหฺมณกรณา, พฺราหฺมณภาวก ราติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ‘‘กิตฺตาวตา’’ติ เอเตน เยหิ ธเมฺมหิ พฺราหฺมโณ โหติ, เตสํ ธมฺมานํ ปริ มาณํ ปุจฺฉติฯ **‘‘กตเม’’**ติ ปน อิมินา เตสํ สรูปํ ปุจฺฉติฯ

อุทานํ อุทาเนสีติ ‘‘โย พฺราหฺมโณ’’ติอาทิกํ อุทานํ อุทาเนสิ, น ปน ตสฺส พฺ ราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ กสฺมา? ธมฺมเทสนาย อภาชนภาวโตฯ ตถา หิ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อิมํ คาถํ สุตฺวา น สจฺจาภิสมโย อโหสิฯ ยถา จ อิมสฺส, เอวํ อุปกสฺส อาชีวกสฺส พุทฺธคุณปฺ ปกาสนํ สุตฺวาฯ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนโต หิ ปุพฺพภาเค ภควตา ภาสิตํ ปเรสํ สุณนฺตานมฺปิ ต ปุสฺสภลฺลิกานํ สรณทานํ วิย วาสนาภาคิยเมว ชาตํ, น อเสกฺขภาคิยํ วา นิเพฺพธภาคิยํ วาฯ เอสา หิ ธมฺมตาติฯ **เวเทหิ วา อนฺตนฺ**ติ เอตฺถ **อนฺตํ** นาม สพฺพสงฺขารปริโยสานํ นิพฺพานํฯ **อิเม อุสฺสทา นตฺถี**ติ สพฺพโส อิเม ปหีนตฺตา น สนฺติฯ

อชปาลกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มุจลินฺทกถาวณฺณนา

๕. มุจลินฺทมูเลติ (อุทา. อฏฺฐ. ๑๑) เอตฺถ **มุจลิโนฺท** วุจฺจติ นีปรุโกฺข, โย ''นิจุโล''ติปิ วุจฺจติ, ตสฺส สมีเปติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''มุจโลติ ตสฺส รุกฺขสฺส นามํ, วนเชฏฺฐกตาย ปน มุจลิโนฺทติ วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ **อุทปาที**ติ สกลจกฺกวาฬคพฺภํ ปูเรโนฺต มหาเมโฆ อุทปาทิฯ เอวรูโป กิร เมโฆ ทฺวีสุเยว กาเลสุ วสฺสติ จกฺกวตฺติมฺหิ วา อุปฺปเนฺน พุเทฺธ วา, อิธ พุทฺธุปฺปาทกาเล อุทปาทิฯ **โปกฺขรณิยา นิพฺพโตฺต**ติ โปกฺขรณิยา เหฏฺฐา นาคภวนํ อตฺถิ, ตตฺถ นิพฺพโตฺตฯ **สกภวนา**ติ อตฺตโน นาคภวนโตฯ **เอวํ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา**ติ สตฺต วาเร อตฺตโน สรีรโภเคหิ ภควโต กายํ ปริวาเรตฺวาฯ **อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ วิหจฺจา**ติ ภควโต มุทฺธปฺปเทสสฺส อุปริ อตฺตโน มหนฺตํ ผณํ ปสาเรตฺวาฯ ''ผณํ กริตฺวา''ติปิ ปาโฐ, โสเยว โตฺถฯ

ตสฺส กิร นาคราชสฺส เอตทโหสิ ''ภควา จ มยฺหํ ภวนสมีเป รุกฺขมูเล นิสิโนฺน, อยญฺจ สตฺตาหวทฺทลิกา วตฺตติ, วาสาคารมสฺส ลทฺธุํ วฏฺฏตี''ติฯ โส สตฺตรตนมยํ ปาสาทํ นิมฺมินิตุํ สโกฺกโนฺตปิ ''เอวํ กเต กายสาโร คหิโต น ภวิสฺสติ, ทสพลสฺส กายเวยฺยาวจฺจํ กริสฺสามี''ติ มหนฺตํ อตฺตภาวํ กตฺวา สตฺถารํ สตฺตกฺขตฺตุํ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา อุปริ ผณํ ธาเรสิฯ ''ตสฺส ปริเกฺขปพฺภนฺตรํ โลหปาสาเท ภณฺฑาคารคพฺภปฺปมาณํ อโหสี''ติ อิธ วุตฺตํฯ **มชฺฌิมฏฺฐกถายํ** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๘๔) ปน –

> ''ปริเกฺขปสฺส อโนฺต โอกาโส เหฏฺฐา โลหปาสาทปฺปมาโณ อโหสิ, 'อิจฺฉิติจฺฉิเตน อิริยาปเถน สตฺถา วิหริสฺสตี'ติ นาคราชสฺส อชฺฌาสโย อโหสิ, ตสฺมา เอวํ มหนฺตํ โอกาสํ ปริกฺขิปิ, มเชฺฌ รตนปลฺลโงฺก ปญฺญโตฺต โหติ, อุปริ สุวณฺณตารกวิจิตฺตํ สโมสริตคนฺธทามกุสุมเจลวิตานํ อโหสิ, จตูสุ โกเณสุ คนฺธเตเลน ทีปา ชลิตา, จตูสุ ทิสาสุ วิวริตฺวา จนฺทนกรณฺฑกา ฐปิตา''ติ –

วุตฺตํฯ **อิจฺฉิติจฺฉิเตน อิริยาปเถน วิหริสฺสตี**ติ จ นาคราชสฺส อชฺฌาสยมตฺตเมตํ, ภควา ปน ยถานิสิโนฺนว สตฺตาหํ วีตินาเมสิฯ

กิญฺจาปิ...เป.... จิเนฺตตุํ ยุตฺตนฺติ เอตฺถ เกจิ วทนฺติ ''อุณฺหคฺคหณํ โภคปริเกฺขปสฺส วิปุลภาวกรเณ การณกิตฺตนํฯ ขุทฺทเก หิ ตสฺมิํ ภควนฺตํ นาคราชสฺส สรีรสมฺภูตา อุสฺมา พาเธยฺย, วิปุลภาวกรเณน ปน ตาทิสํ มา อุณฺหํ พาธยิตฺถา''ติฯ สอุปสคฺคปทสฺส อโตฺถ อุปสเคฺคน วินาปิ วิญฺญายตีติ อาห **''วิทฺธนฺติ อุพฺพิทฺธ''**นฺติ, สา จสฺส อุพฺพิทฺธตา อุปกฺกิเลสวิคเมน ทูรภาเวน อุปฏฺฐานนฺติ อาห **''เมฆวิคเมน ทูรีภูต''**นฺติฯ อินฺทนีลมณิ วิย ทิพฺพติ โชตตีติ **เทโว,** อากาโสฯ **วิทิตฺวา**ติ ''อิทานิ วิคตวลาหโก อากาโส, นตฺถิ ภควโต สีตาทิอุปทฺทโว''ติ ญตฺวาฯ **วินิเวเฐตฺวา**ติ อปเนตฺวาฯ **อตฺตโน รูป**นฺติ อตฺตโน นาครูปํฯ **ปฏิสํหริตฺวา**ติ อนฺตรธาเปตฺวาฯ **มาณวกวณฺณ**นฺติ กุมารกรูปํฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ ''วิเวกสุขปฏิสํเวทิโน ยตฺถ กตฺถจิ สุขเมว โหตี''ติ เอตํ อตฺถํ สพฺพากาเรน ชานิตฺวาฯ **อิมํ อุทาน**นฺติ อิมํ วิเวกสุขานุภาวทีปกํ อุทานํ อุทาเนสิฯ **สุตธมฺมสฺสา**ติ วิสฺสุตธมฺมสฺสฯ เตนาห **''ปกาสิตธมฺมสฺสา''**ติฯ **อกุปฺปนภาโว**ติ อกุปฺปนสภาโวฯ

มุจลินฺทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชายตนกถาวณฺณนา

๖. **โอสธหรีตกํ อุปเนสี**ติ น เกวลํ โอสธหรีตกเมว, ทนฺตกฏฺฐมฺปิ อุปเนสิฯ **ปจฺจเคฺฆ**ติ เอตฺถ ปุริมํ อตฺถวิกปฺปํ เกจิ น อิจฺฉนฺติ, เตเนว **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตํ ‘‘ปจฺจเคฺฆติ อภินเวฯ ปเจฺจกํ มหคฺฆตาย ปจฺจเคฺฆติ เกจิ, ตํ น สุนฺทรํฯ น หิ พุทฺธา ภควโนฺต มหคฺฆํ ปฏิคฺคณฺหนฺติ ปริภุญฺชนฺติ วา’’ติฯ

ราชายตนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พฺรหฺมยาจนกถาวณฺณนา

๗. **อาจิณฺณสมาจิโณฺณ**ติ อาจริโต เจว อาจรเนฺตหิ จ สมฺมเทว อาจริโตติ อโตฺถฯ เอเตน อยํ ปริวิตโกฺก สพฺพพุทฺธานํ ปฐมาภิสโมฺพธิยํ อุปฺปชฺชเตวาติ อยเมตฺถ ธมฺมตาติ ทเสฺสติฯ คมฺภีโรปิ ธโมฺม ปฏิปกฺขวิธมเนน สุปากโฏ ภเวยฺย, ปฏิปกฺขวิธมนํ ปน สมฺมาปฏิปตฺติปฏิพทฺธํ, สา สทฺธมฺมสวนาธีนา, ตํ สตฺถริ ธเมฺม จ ปสาทายตฺตํฯ โส วิเสสโต โลเก สมฺภาวนียสฺส ครุกาตพฺพสฺส อภิปตฺถนาเหตุโกติ ปรมฺปราย สตฺตานํ ธมฺมสมฺปฏิปตฺติยา พฺรหฺมุโน ยาจนานิมิตฺตนฺติ ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘พฺรหฺมุนา ยาจิเต เทเสตุกามตายา’’**ติอาทิมาหฯ

อธิคโตติ ปฏิวิโทฺธ, สยมฺภูญาเณน ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติอาทินา ยถาภูตํ อวพุโทฺธติ อโตฺถฯ **ธโมฺม**ติ จตุสจฺจธโมฺม ตพฺพินิมุตฺตสฺส ปฏิวิชฺฌิตพฺพธมฺมสฺส อภาวโตฯ **คมฺภีโร**ติ มหาสมุโทฺท วิย มกสตุณฺฑสูจิยา อญฺญตฺร สมุปจิตปริปกฺกญาณสมฺภาเรหิ อเญฺญสํ ญาเณน อลพฺภเนยฺยปติโฏฺฐฯ คมฺภีรตฺตาว **ทุทฺทโส** ทุเกฺขน ทฏฺฐโพฺพ, น สกฺกา สุเขน ทฏฺฐุํฯ โย หิ อลพฺภเนยฺยปติโฏฺฐ, โส โอคาหิตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย สรูปโต จ วิเสสโต จ สุเขน ปสฺสิตุํ น สกฺกา, อถ โข กิเจฺฉน เกนจิ กทาจิเทว ทฏฺฐโพฺพฯ ทุทฺทสตฺตาว **ทุรนุโพโธ** ทุเกฺขน อวพุชฺฌิตโพฺพ, น สกฺกา สุเขน อวพุชฺฌิตุํฯ ยญฺหิ ทฏฺฐุเมว น สกฺกา, ตสฺส โอคาเหตฺวา อนุพุชฺฌเน กถา เอว นตฺถิ อวโพธสฺส ทุกฺกรภาวโตฯ อิมสฺมิํ ฐาเน ‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, ภิกฺขเว, กตมํ นุ โข ทุกฺกรตรํ วา ทุรภิสมฺภวตรํ วา’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๑๑๕) **สุตฺตปทํ** วตฺตพฺพํฯ

สโนฺตติ อนุปสนฺตสภาวานํ กิเลสานํ สงฺขารานญฺจ อภาวโต วูปสนฺตสพฺพปริฬาหตาย สโนฺต นิพฺพุโต, สนฺตารมฺมณตาย วา สโนฺตฯ เอตฺถ จ นิโรธสจฺจํ สนฺตํ อารมฺมณนฺติ สนฺตารมฺมณํ, มคฺคสจฺจํ สนฺตํ สนฺตารมฺมณญฺจาติ สนฺตารมฺมณํฯ ปธานภาวํ นีโตติ **ปณีโต**ฯ อถ วา **ปณีโต**ติ อติตฺติกรณเฏฺฐน อตปฺปโก สาทุรสโภชนํ วิยฯ สนฺตปณีตภาเวเนว เจตฺถ อเสจนกตาย อตปฺปกตา ทฏฺฐพฺพาฯ อิทญฺหิ ทฺวยํ โลกุตฺตรเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ **อตกฺกาวจโร**ติ อุตฺตมญาณวิสยตฺตา ตเกฺกน อวจริตโพฺพ โอคาหิตโพฺพ น โหติ, ญาเณเนว อวจริตโพฺพฯ ตโต เอว นิปุณญาณโคจรตาย สณฺหสุขุมสภาวตฺตา จ **นิปุโณ สโณฺหฯ ปณฺฑิตเวทนีโย**ติ พาลานํ อวิสยตฺตา สมฺมาปฏิปทํ ปฏิปเนฺนหิ ปณฺฑิเตหิ เอว เวทิตโพฺพฯ

อลฺลียนฺติ อภิรมิตพฺพเฏฺฐน เสวิยนฺตีติ **อาลยา,** ปญฺจ กามคุณาติ อาห **‘‘สตฺตา ปญฺจกามคุเณ อลฺลียนฺติ, ตสฺมา เต อาลยาติ วุจฺจนฺตี’’**ติฯ ตตฺถ **ปญฺจกามคุเณ อลฺลียนฺตี**ติ ปญฺจกามคุเณ เสวนฺตีติ อโตฺถฯ **เต**ติ ปญฺจ กามคุณาฯ **รมนฺตี**ติ รติํ วินฺทนฺติ กีฬนฺติ ลฬนฺติฯ อาลียนฺติ อภิรมณวเสน เสวนฺตีติ อาลยา, อฏฺฐสตํ ตณฺหาวิจริตานิ, เตหิ อาลเยหิ รมนฺตีติ **อาลยรามา**ติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ อิเม หิ สตฺตา ยถา กามคุเณ, เอวํ ราคมฺปิ อสฺสาเทนฺติ อภินนฺทนฺติเยวฯ ยเถว หิ สุสชฺชิตปุปฺผผลภริตรุกฺขาทิสมฺปนฺนํ อุยฺยานํ ป

วิโฏฺฐ ราชา ตาย ตาย สมฺปตฺติยา รมติ, สมฺมุทิโต อาโมทิตปโมทิโต โหติ, น อุกฺกณฺฐติ, สา ยมฺปิ นิกฺขมิตุํ น อิจฺฉติ, เอวมิเมหิ กามาลยตณฺหาลเยหิ สตฺตา รมนฺติ, สํสารวเฏฺฏ สโมฺมทิตา อนุกฺกณฺฐิตา วสนฺติฯ เตน เนสํ ภควา ทุวิธมฺปิ อาลยํ อุยฺยานภูมิํ วิย ทเสฺสโนฺต "**อาลยรามา**"ติอาทิมาหฯ **รตา**ติ นิรตาฯ **สุฎฺฐุ มุทิตา**ติ อติวิย มุทิตา อนุกฺกณฺฐนโตฯ

ฐานํ สนฺธายาติ ฐานสทฺทํ สนฺธายฯ อตฺถโต ปน **ฐาน**นฺติ จ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท เอว อธิเปฺปโต ฯ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ **ฐานํ,** สงฺขาราทีนํ ปจฺจยภูตา อวิชฺชาทโยฯ อิเมสํ สงฺขาราทีนํ ปจฺจยาติ อิทปฺปจฺจยา, อวิชฺชาทโยวฯ อิทปฺปจฺจยา เอว **อิทปฺปจฺจยตา** ยถา เทโว เอว เทวตาฯ อิทปฺปจฺจยานํ วา อวิชฺชาทีนํ อตฺตโน ผลํ ปฏิจฺจ ปจฺจยภาโว อุปฺปาทนสมตฺถตา **อิทปฺปจฺจยตา**ฯ เตน สมตฺถปจฺจยลกฺขโณ ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ทสฺสิโต โหติฯ ปฏิจฺจ สมุปฺปชฺชติ ผลํ เอตสฺมาติ **ปฏิจฺจสมุปฺปาโท**ฯ ปททฺวเยนปิ ธมฺมานํ ปจฺจยโฏฺฐ เอว วิภาวิโตฯ สงฺขาราทิปจฺจยานญฺหิ อวิชฺชาทีนํ เอตํ อธิวจนํ อิทปฺปจฺจยตา ปฏิจฺจสมุปฺปาโทติฯ **สพฺพสงฺขารสมโถ**ติอาทิ สพฺพํ อตฺถโต นิพฺพานเมวฯ ยสฺมา หิ ตํ อาคมฺม ปฏิจฺจ อริยมคฺคสฺส อารมฺมณปจฺจยภาวเหตุ สพฺพสงฺขารวิปฺผนฺทิตานิ สมฺมนฺติ วูปสมฺมนฺติ, ตสฺมา ''สพฺพสงฺขารสมโถ''ติ วุจฺจติฯ สพฺพสงฺขตวิสํยุเตฺต หิ นิพฺพาเน สงฺขารวูปสมปริยาโย ญายาคโตเยวาติฯ อิทํ ปเนตฺถ นิพฺพจนํ – สเพฺพ สงฺขารา สมฺมนฺติ เอตฺถาติ **สพฺพสงฺขารสมโถ**ติฯ

ยสฺมา จ ตํ อาคมฺม สเพฺพ อุปธโย ปฏินิสฺสฏฺฐา สมุเจฺฉทวเสน ปริจฺจตฺตา โหนฺติ, อฎฺฐสตปฺปเภทา สพฺพาปิ ตณฺหา ขียนฺติ, สเพฺพ กิเลสราคา วิรชฺชนฺติ, ชรามรณาทิเภทํ สพฺพํ วฎฺฎทุกฺขํ นิรุชฺฌติ, ตสฺมา "**สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหากฺขโย วิราโค นิโรโธ**"ติ วุจฺจติ, ยา ปเนสา ตณฺหา เตน เตน ภเวน ภวนฺตรํ ภวนิกนฺติภาเวน วินติ สํสิพฺพติ, ผเลน วา สทฺธิํ กมฺมํ วินติ สํสิพฺพตีติ กตฺวา วานนฺติ วุจฺจติ, ตโต นิกฺขนฺตํ วานโตติ **นิพฺพานํฯ กิลมโถ**ติ กายกิลมโถฯ วิเหสาปิ กายวิเหสาเยว, จิเตฺต ปน อุภยเมฺปตํ พุทฺธานํ นตฺถิ โพธิมูเลเยว สมุจฺฉินฺนตฺตาฯ เอตฺถ จ จิรนิสชฺชาจิรภาสเนหิ ปิฏฺฐิอาคิลายนตาลุคลโสสาทิวเสน กายกิลมโถ เจว กายวิเหสา จ เวทิตพฺพา, สา จ โข เทสนาย อตฺถํ อชานนฺตานญฺจ อปฺปฏิปชฺชนฺตานญฺจ วเสนฯ ชานนฺตานํ ปน ปฏิปชฺชนฺตานญฺจ เทสนาย กายปริสฺสโมปิ สตฺถุ อปริสฺสโมว, เตนาห ภควา ''น จ มํ ธมฺมาธิกรณํ วิเหเสตี''ติฯ เตเนว วุตฺตํ "**ยา อชานนฺตานํ เทสนา นาม, โส มม กิลมโถ อสฺสา**"ติฯ

อปิสฺสูติ สมฺปิณฺฑนเตฺถ นิปาโตฯ โส น เกวลํ เอตทโหสิ, อิมาปิ คาถา ปฏิภํสูติ ทีเปติฯ **ภควนฺต**นฺติ ปฏิสทฺทโยเคน สามิอเตฺถ อุปโยควจนนฺติ อาห "**ภควโต**"ติฯ วุทฺธิปฺปตฺตา อจฺฉริยา วา **อนจฺฉริยา**ฯ วุทฺธิอโตฺถปิ หิ อ-กาโร โหติ ยถา ''อเสกฺขา ธมฺมา''ติฯ กปฺปานํ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ สตสหสฺสญฺจ สเทวกสฺส โลกสฺส ธมฺมสํวิภาคกรณตฺถเมว ปารมิโย ปูเรตฺวา อิทานิ สมธิคตธมฺมรชฺชสฺส ตตฺถ อโปฺปสฺสุกฺกตาปตฺติทีปนตฺตา คาถาตฺถสฺส อนุอจฺฉริยตา ตสฺส วุทฺธิปฺปตฺติ จ เวทิตพฺพาฯ อตฺถทฺวาเรน หิ คาถานํ อนจฺฉริยตาฯ **โคจรา อเหสุ**นฺติ อุปฏฺฐหํสุ, อุปฏฺฐานญฺจ วิตกฺกยิตพฺพตาติ อาห "**ปริวิตกฺกยิตพฺพภาวํ ปาปุณิํสู**"ติฯ

กิเจฺฉนาติ น ทุกฺขปฺปฏิปทายฯ พุทฺธานญฺหิ จตฺตาโรปิ มคฺคา สุขปฺปฏิปทาว โหนฺติฯ ปารมีปูรณกาเล ปน สราคสโทสสโมหเสฺสว สโต อาคตาคตานํ ยาจกานํ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ สีสํ กนฺติตฺวา คลโลหิตํ นีหริตฺวา สุอญฺชิตานิ อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา กุลวํสปฺปทีปํ ปุตฺตํ มนาป

จาริน๎ ภริยนฺติ เอวมาทีนิ เทนฺตสฺส อญฺญานิ จ ขนฺติวาทิสทิเสสุ อตฺตภาเวสุ เฉชฺชเภชฺชาทีนิ ปาปุณนฺตสฺส อาคมนียปฏิปทํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ห**-อิติ วา พฺยตฺตนฺติ เอตสฺมึ อตฺเถ นิปาโตฯ เอกํสตฺเถติ เกจิฯ **ห** พฺยตฺตํ เอกํเสน วา **อลํ** นิปฺปโยชนํ เอวํ กิจฺเฉน อธิคตํ ธมฺมํ เทเสตุนฺติ โยชนาฯ **หลนฺ**ติ วา อลนฺติ อิมินา สมานตฺถํ ปทํ ''หลนฺติ วทามี''ติอาทีสุ วิยฯ ''ปกาสิต''นฺติปิ ปฐนฺติ, เทสิตนฺติ อตฺโถฯ เอวํ กิจฺเฉน อธิคตสฺส ธมฺมสฺส อลํ เทสิตํ ปริยตฺตํ เทสิตํ, โก อตฺโถ เทสิเตนาติ วุตฺตํ โหติฯ **ราคโทสปเรเตหี**ติ ราคโทสผุฏฺเฐหิ, ผุฏฺฐวิเสน วิย สเปฺปน ราเคน โทเสน จ สมฺผุฏฺเฐหิ อภิภูเตหีติ อตฺโถฯ อถ วา **ราคโทสปเรเตหี**ติ ราคโทสานุคเตหิ, ราเคน จ โทเสน จ อนุพเนฺธหีติ อตฺโถฯ

ปฏิโสตคามินฺติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๖๕; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๘๑; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๗๒) นิจฺจคาหาทีนํ ปฏิโสตํ อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา อสุภนฺติ เอวํ คตํ ปวตฺตํ จตุสจฺจธมฺมนฺติ อตฺโถฯ **ราครตฺตา**ติ กามราเคน ภวราเคน ทิฏฺฐิราเคน จ รตฺตาฯ **น ทกฺขนฺตี**ติ อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตา อสุภนฺติ อิมินา สภาเวน น ปสฺสิสฺสนฺติ, เต อปสฺสเนฺต โก สกฺขิสฺสติ อนิจฺจนฺติอาทินา สภาเวน ยาถาวโต ธมฺมํ ชานาเปตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ ราคโทสปเรตตาปิ เนสํ สมฺมุฬฺหภาเวนวาติ อาห **''ตโมขเนฺธน อาวุฏา''**ติ, อวิชฺชาราสินา อโชฺฌตฺถฏาติ อตฺโถฯ

อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมตีติ กสฺมา ปนสฺส เอวํ จิตฺตํ นมิ, นนุ เอส ''มุโตฺตหํ โมเจสฺสามิ, ติโณฺณหํ ตาเรสฺสามิ,

> กึ เม อญฺญาตเวเสน, ธมฺมํ สจฺฉิกเตนิธ;
> สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิตฺวา, ตารยิสฺสํ สเทวก''นฺติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๕) –

ปตฺถนํ กตฺวา ปารมิโย ปูเรตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปโตฺตติ? สจฺจเมว, ตเทว ปจฺจเวกฺขณานุภาเวน ปนสฺส เอวํ จิตฺตํ นมิฯ ตสฺส หิ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา สตฺตานํ กิเลสคหนตํ ธมฺมสฺส จ คมฺภีรตํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส สตฺตานํ กิเลสคหนตา จ ธมฺมคมฺภีรตา จ สพฺพาการเรน ปากฏา ชาตาฯ อถสฺส ''อิเม สตฺตา กญฺชิยปุณฺณลาพุ วิย ตกฺกภริตจาฏิ วิย วสาเตลปีตปิโลติกา วิย อญฺชนมกฺขิตหโตฺถ วิย จ กิเลสภริตา อติสํกิลิฏฺฐา ราครตฺตา โทสทุฏฺฐา โมหมุฬฺหา, เต กึ นาม ปฏิวิชฺฌิสฺสนฺตี''ติ จินฺตยโต กิเลสคหนปจฺจเวกฺขณานุภาเวนปิ เอวํ จิตฺตํ นมิฯ

''อยํ ธโมฺม ปถวีสนฺธารกอุทกกฺขโนฺธ วิย **คมฺภีโร,** ปพฺพเตน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฐปิโต สาสโป วิย **ทุทฺทโส,** สตธา ภินฺนสฺส วาลสฺส โกฏิ วิย **อณุ**ฯ มยา หิ อิมํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ วายมเนฺตน อทินฺนํ ทานํ นาม นตฺถิ, อรกฺขิตํ สีลํ นาม นตฺถิ, อปริปูริตา กาจิ ปารมี นาม นตฺถิ, ตสฺส เม นิรุสฺสาหํ วิย มารพลํ วิธมนฺตสฺสปิ ปถวี น กมฺปิตฺถ, ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตสฺสปิ น กมฺปิตฺถ, มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธนฺตสฺสปิ น กมฺปิตฺถ, ปจฺฉิมยาเม ปน ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ ปฏิวิชฺฌนฺตเสฺสว เม ทสสหสฺสิโลกธาตุ กมฺปิตฺถฯ อิติ มาทิเสนปิ ติกฺขญาเณน กิเจฺฉนวายํ ธโมฺม ปฏิวิโทฺธ, ตํ โลกิยมหาชนา กถํ ปฏิวิชฺฌิสฺสนฺตี''ติ ธมฺมคมฺภีรตาย ปจฺจเวกฺขณานุภาเวนปิ เอวํ จิตฺตํ นมีติ เวทิตพฺพํฯ

อปิจ พฺรหฺมุนา ยาจิเต เทเสตุกามตายปิสฺส เอวํ จิตฺตํ นมิฯ ชานาติ หิ ภควา ''มม อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิเตฺต นมมาเน มหาพฺรหฺมา ธมฺมเทสนํ ยาจิสฺสติ, อิเม จ สตฺตา พฺรหฺมครุกา, เต 'สตฺถา กิร ธมฺมํ น เทเสตุกาโม อโหสิ, อถ นํ มหาพฺรหฺมา ยาจิตฺวา เทสาเปติ, สโนฺต วต โภ ธโมฺม ปณีโต'ติ มญฺญมานา สุสฺสูสิสฺสนฺตี''ติฯ อิทมฺปิสฺส การณํ ปฏิจฺจ อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิตฺตํ นมิ, โน ธมฺมเทสนายาติ เวทิตพฺพํฯ

๘. **สหมฺปติสฺสา**ติ โส กิร กสฺสปสฺส ภควโต สาสเน สหโก นาม เถโร ปฐมชฺฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ปฐมชฺฌานภูมิยํ กปฺปายุกพฺรหฺมา หุตฺวา นิพฺพตฺโต, ตตฺร นํ สหมฺปติ พฺรหฺมาติ สญฺชานนฺติฯ ตํ สนฺธายาห **"พฺรหฺมุโน สหมฺปติสฺสา"**ติฯ **นสฺสติ วตา**ติ โส กิร อิมํ สทฺทํ ตถา นิจฺฉาเรติ, ยถา ทสสหสฺสิโลกธาตุพฺรหฺมาโน สุตฺวา สเพฺพ สนฺนิปตึสุฯ **อปฺปรชกฺข ชาติกา**ติ ปญฺญามเย อกฺขิมฺหิ อปฺปํ ปริตฺตํ ราคโทสโมหรชํ เอเตสํ เอวํสภาวาติ อปฺปรชกฺข ชาติกาฯ อปฺปํ ราคาทิรชํ เยสํ เต สภาวา อปฺปรชกฺขชาติกาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **อสฺสวนตา**ติ ''สยํ อภิญฺญา''ติอาทีสุ วิย กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํ, อสฺสวนตายาติ อโตฺถฯ **ภ วิสฺสนฺตี**ติ ปุริมพุเทฺธสุ ทสปุญฺญกิริยวเสน กตาธิการา ปริปากคตปทุมานิ วิย สูริยรสฺมิ สมฺผสฺสํ ธมฺมเทสนํเยว อากงฺขมานา จตุปฺปทิกคาถาวสาเน อริยภูมิํ โอกฺกมนารหา น เอโก, น เทฺว, อเนกสตสหสฺสา ธมฺมสฺส อญฺญาตาโร ภวิสฺสนฺตีติ ทเสฺสติฯ

ปาตุรโหสีติ ปาตุภวิฯ **สมเลหิ จินฺติโต**ติ สมเลหิ ปูรณกสฺสปาทีหิ ฉหิ สตฺถาเรหิ จินฺติ โตฯ เต หิ ปุเรตรํ อุปฺปชฺชิตฺวา สกลชมฺพุทีเป กณฺฎเก ปตฺถรมานา วิย วิสํ สิญฺจมานา วิย จ สมลํ มิจฺฉาทิฎฺฐิธมฺมํ เทสยิํสุฯ เต กิร พุทฺธโกลาหลานุสฺสเวน สญฺชาตกุตูหลา โลกํ วเญฺจตฺวา โกหเญฺญ ฐตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปฎิชานนฺตา ยํ กิญฺจิ อธมฺมํเยว ธโมฺมติ ทีเปสุํฯ **อปาปุเรตนฺ**ติ วิวร เอตํฯ **อมตสฺส ทฺวาร**นฺติ อมตสฺส นิพฺพานสฺส ทฺวารภูตํ อริยมคฺคํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอตํ กสฺสปสฺส ภควโต สาสนนฺตรธานโต ปภุติ ปิหิตํ นิพฺพานนครสฺส มหาทฺวารํ อริยมคฺคํ สทฺธมฺมเทสนาหเตฺถน อปาปุร วิวร อุคฺฆาเฎหีติฯ **สุณนฺตุ ธมฺมํ วิมเลนานุพุทฺธ**นฺติ อิเม สตฺตา ราคาทิมลานํ อภาวโต วิมเลน สมฺมาสมฺพุเทฺธน อนุพุทฺธํ จตุสจฺจธมฺมํ สุณนฺตุ ตาว ภควาติ ยาจติฯ

เสลปพฺพโต อุจฺจ โหติ ถิโร จ, น ปํสุปพฺพโต มิสฺสกปพฺพโต วาติ อาห **"เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฎฺฐิโต"**ติฯ ตสฺสโตฺถ ''เสลมเย เอกคฺฆเน ปพฺพตมุทฺธนิ ยถาฐิโตวฯ น หิ ตตฺถ ฐิตสฺส ทสฺสนตฺถํ คีวุกฺขิปนปสารณาทิกิจฺจํ อตฺถิ''ติฯ **ตถูปม**นฺติ ตปฺปฎิภาคํ เสลปพฺพตูปมํฯ **ธมฺมมยํ ปาสาท**นฺติ โลกุตฺตรธมฺมมาหฯ โส หิ สพฺพโส ปสาทาวโห สพฺพธเมฺม อติกฺกมฺม อพฺภุคฺคตเฎฺฐน ปาสาทสทิโส จ, ปญฺญาปริยาโย วา อิธ ธมฺม-สโทฺทฯ ปญฺญา หิ อพฺภุคฺคตเฎฺฐน ปาสาโทติ อภิธเมฺม นิทฺทิฎฺฐาฯ ตถา จาห –

> ''ปญฺญาปาสาทมารุยฺห, อโสโก โสกินิํ ปชํ;
> ปพฺพตโฎฺฐว ภูมเฎฺฐ, ธีโร พาเล อเวกฺขตี''ติฯ (ธ. ป. ๒๘);

อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ยถา เสลปพฺพตมุทฺธนิ ยถาฐิโตว จกฺขุมา ปุริโส สมนฺตโต ชนตํ ปเสฺสยฺย, ตถา ตฺวมฺปิ สุเมธ สุนฺทรปญฺญ สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สมนฺตจกฺขุ ภควา ธมฺมมยํ ปญฺญามยํ ปาสาทมารุยฺห สยํ อเปตโสโก โสกาวติณฺณํ ชาติชราภิภูตํ ชนตํ อเวกฺขสฺสุ อุปธารย อุปปริกฺขาติฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – ยถา หิ ปพฺพตปาเท สมนฺตา มหนฺตํ เขตฺตํ กตฺวา ตตฺถ เกทารปาฬีสุ กุฎิกาโย กตฺวา รตฺติํ อคฺคิํ ชาเลยฺยุํ, จตุรงฺคสมนฺนาคตญฺจ อนฺธการํ อสฺส, อถ ตสฺส ปพฺพตสฺส มตฺถเก ฐตฺวา จกฺขุมโต ปุริสสฺส ภูมิํ โอโลกยโต เนว เขตฺตํ, น เกทารปาฬิโย, น กุฎิโย, น ตตฺถ สยิตมนุสฺสา ปญฺญาเยยฺยุํ อนุชฺชลภาวโต, กุฎิกาสุ ปน อคฺคิชาลามตฺตเมว ปญฺญาเยยฺย อุชฺชลภาวโต, เอวํ ธมฺมปาสาทํ อารุยฺห สตฺตนิกายํ โอโลกยโต ตถาคตสฺส เย เต อกตกลฺยาณา สตฺตา, เต เอกวิหาเร ทกฺขิณชาณุปเสฺส นิสินฺนาปิ พุทฺธจกฺขุสฺส อาปาถํ นาคจฺฉนฺติ ญาณคฺคินา อนุชฺชลภาวโต อนุฬารภาวโต จ, รตฺติํ ขิตฺตา สรา วิย โหนฺติฯ เย ปน กตกลฺยาณา เวเนยฺยปุคฺคลา, เต เอวสฺส ทูเรปิ ฐิตา อาปา

ถมาคจฺฉนฺติ ปริปกฺกญาณคฺคิตาย สมุชฺชลภาวโต อุฬารสนฺตานตาย จ, โส อคฺคิ วิย หิมวนฺตปพฺพโต วิย จฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘ทูเร สโนฺต ปกาเสนฺติ, หิมวโนฺตว ปพฺพโต;
> อสเนฺตตฺถ น ทิสฺสนฺติ, รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สรา’’ติฯ (ธ. ป. ๓๐๔);

อุเฎฺฐหีติ ภควโต ธมฺมเทสนตฺถํ จาริกจรณํ ยาจโนฺต ภณติฯ **อุเฎฺฐหี**ติ วา ธมฺมเทสนาย อโปฺปสฺสุกฺกตาสงฺขาตสโงฺกจาปตฺติโต กิลาสุภาวโต อุฎฺฐหฯ **วีรา**ติอาทีสุ ภควา สาติสยจตุพฺพิธสมฺมปฺปธานวีริยวนฺตตาย **วีโร,** เทวปุตฺตมจฺจุกิเลสาภิสงฺขารานํ วิชิตตฺตา **วิชิตสงฺคาโม,** ชาติกนฺตาราทิโต เวเนยฺยสตฺถํ วาหนสมตฺถตาย นิพฺพานสงฺขาตํ เขมปฺปเทสํ สมฺปาปนสมตฺถตาย **สตฺถวาโห,** กามจฺฉนฺทอิณสฺส อภาวโต **อณโณ**ติ เวทิตโพฺพฯ โย หิ ปเรสํ อิณํ คเหตฺวา วินาเสติ, โส เตหิ ‘‘อิณํ เทหี’’ติ ตชฺชมาโนปิ ผรุสํ วุจฺจมาโนปิ วมฺภมาโนปิ วธิยมาโนปิ กิญฺจิ ปฎิปฺปหริตุํ น สโกฺกติ, สพฺพํ ติติกฺขติฯ ติติกฺขการณญฺหิสฺส ตํ อิณํ โหติ, เอวเมว โย ยมฺหิ กามจฺฉเนฺทน รชฺชติ, ตณฺหาคหเณน ตํ วตฺถุํ คณฺหาติ, โส เตน ผรุสํ วุจฺจมาโนปิ วมฺภมาโนปิ วธิยมาโนปิ กิญฺจิ ปฎิปฺปหริตุํ น สโกฺกติ, สพฺพํ ติติกฺขติฯ ติติกฺขการณญฺหิสฺส โส กามจฺฉโนฺท โหติ ฆรสามิเกหิ วิเหฐิยมานานํ อิตฺถีนํ วิยฯ กสฺมา? อิณสทิสตฺตา กามจฺฉนฺทสฺสฯ

๙. **อเชฺฌสน**นฺติ ครุฎฺฐานียํ ปยิรุปาสิตฺวา ครุตรํ ปโยชนํ อุทฺทิสฺส อภิปตฺถนา อเชฺฌสนา, สาปิ อตฺถโต ยาจนา เอวฯ **พุทฺธจกฺขุนา**ติ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาเณน จ อาสยานุสยญาเณน จฯ อิเมสญฺหิ ทฺวินฺนํ ญาณานํ **พุทฺธจกฺขู**ติ นามํ, สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส **สมนฺตจกฺขู**ติ ฯ เหฎฺฐิมานํ ติณฺณํ มคฺคญาณานํ **ธมฺมจกฺขู**ติฯ **อปฺปรชเกฺข**ติอาทีสุ เยสํ วุตฺตนเยเนว ปญฺญาจกฺขุมฺหิ ราคาทิรชํ อปฺปํ, เต **อปฺปรชกฺขา**ฯ เยสํ ตํ มหนฺตํ, เต **มหารชกฺขา**ฯ เยสํ สทฺธาทีนิ อินฺทฺริยานิ ติกฺขานิ, เต **ติกฺขินฺทฺริยา**ฯ เยสํ ตานิ มุทูนิ, เต **มุทินฺทฺริยา**ฯ เยสํ เตเยว สทฺธาทโย อาการา สุนฺทรา, เต **สฺวาการา**ฯ เย กถิตการณํ สลฺลเกฺขนฺติ, สุเขน สกฺกา โหนฺติ วิญฺญาเปตุํ, เต **สุวิญฺญาปยา**ฯ เย ปรโลกเญฺจว วชฺชญฺจ ภยโต ปสฺสนฺติ, เต **ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน** นามฯ

อุปฺปลานิ เอตฺถ สนฺตีติ อุปฺปลินี, คโจฺฉปิ ชลาสโยปิ, อิธ ปน ชลาสโย อธิเปฺปโต, ตสฺมา **อุปฺปลินิย**นฺติ อุปฺปลวเนติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ อิโต ปเรสุปิ เอเสว นโยฯ **อโนฺตนิมุคฺคโปสีนี**ติ ยานิ อุทกสฺส อโนฺต นิมุคฺคาเนว หุตฺวา ปุสฺสนฺติ วฑฺฒนฺติ, ตานิ อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิฯ **อุทกํ อจฺจุคฺคมฺม ติฎฺฐนฺตี**ติ อุทกํ อติกฺกมิตฺวา ติฎฺฐนฺติฯ ตตฺถ ยานิ อจฺจุคฺคมฺม ฐิตานิ สูริยรสฺมิสมฺผสฺสํ อาคมยมานานิ, ตานิ อชฺช ปุปฺผนกานิฯ ยานิ สโมทกํ ฐิตานิ, ตานิ เสฺว ปุปฺผนกานิฯ ยานิ อุทกา อนุคฺคตานิ อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิ, ตานิ ตติยทิวเส ปุปฺผนกานิฯ อุทกา ปน อนุคฺคตานิ อญฺญานิปิ สโรคอุปฺปลาทีนิ นาม อตฺถิ, ยานิ เนว ปุปฺผิสฺสนฺติ มจฺฉกจฺฉปภกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ, ตานิ ปาฬึ นารุฬฺหานิ, อาหริตฺวา ปน ทีเปตพฺพานีติ อฎฺฐกถายํ ปกาสิตานิฯ ยเถว หิ ตานิ จตุพฺพิธานิ ปุปฺผานิ, เอวเมว อุคฺฆฎิตญฺญู วิปญฺจิตญฺญู เนยฺโย ปทปรโมติ จตฺตาโร ปุคฺคลาฯ

ตตฺถ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สห อุทาหฎเวลาย ธมฺมาภิสมโย โหติ, อยํ ‘‘จตฺตาโร สติปฎฺฐานา’’ติอาทินา นเยน สงฺขิเตฺตน มาติกาย ฐปิยมานาย เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา อรหตฺตํ คณฺหิตุํ สมโตฺถ ปุคฺคโล **อุคฺฆฎิตญฺญู**ติ วุจฺจติฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส สงฺขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อเตฺถ วิภชิยมาเน ธมฺมาภิสมโย โหติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล **วิปญฺจิตญฺญู**ฯ ยสฺส

ปุคฺคลสฺส อุเทฺทสโต ปริปุจฺฉโต โยนิโส มนสิกโรโต กลฺยาณมิตฺเต เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อนุปุพฺเพน ธมฺมาภิสมโย โหติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล **เนยฺโย**ฯ ยสฺส ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ, เตน อตฺตภาเวน มคฺคํ วา ผลํ วา อนฺตมโส ฌานํ วา วิปสฺสนํ วา นิพฺพตฺเตตุํ น สกฺโกติ, อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล **ปทปรโม**ฯ ตตฺถ ภควา อุปฺปลวนาทิสทิสํ ทสสหสฺสิโลกธาตุํ โอโลเกนฺโต อชฺช ปุปฺผนกานิ วิย อุคฺฆฏิตญฺญู, เสฺว ปุปฺผนกานิ วิย วิปญฺจิตญฺญู, ตติยทิวเส ปุปฺผนกานิ วิย เนยฺเย, มจฺฉกจฺฉปภกฺขปุปฺผานิ วิย ปทปรเม จ อทฺทส, ปสฺสนฺโต จ ''เอตฺตกา อปฺปรชกฺขา, เอตฺตกา มหารชกฺขา, ตตฺราปิ เอตฺตกา อุคฺฆฏิตญฺญู''ติ เอวํ สพฺพาการโตว อทฺทสฯ

ตตฺถ ติณฺณํ ปุคฺคลานํ อิมสฺมิเยฺเยว อตฺตภาเว ภควโต ธมฺมเทสนา อตฺถํ สาเธติฯ ปทปรมานํ อนาคตตฺถาย วาสนา โหติฯ อถ ภควา อิเมสํ จตุนฺนํ ปุคฺคลานํ อตฺถาวหํ ธมฺมเทสนํ วิทิตฺวา เทเสตุกมฺยตํ อุปฺปาเทตฺวา ปุน สพฺเพปิ ตีสุ ภเวสุ สตฺเต ภพฺพาภพฺพวเสน เทฺว โกฏฺฐาเส อกาสิฯ เย สนฺธาย วุตฺตํ ''เย เต สตฺตา กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา อสฺสทฺธา อจฺฉนฺทิกา ทุปฺปญฺญา อภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธมฺเมสุ สมฺมตฺตํ, อิเม เต สตฺตา อภพฺพาฯ กตเม เต สตฺตา ภพฺพา? เย เต สตฺตา น กมฺมาวรเณน…เป.… อิเม เต สตฺตา ภพฺพา''ติ (วิภ. ๘๒๖-๘๒๗)ฯ ตตฺถ สพฺเพปิ อภพฺพปุคฺคเล ปหาย ภพฺพปุคฺคเลเยว ญาเณน ปริคฺคเหตฺวา ''เอตฺตกา ราคจริตา, เอตฺตกา โทส, โมห, วิตกฺก, สทฺธา, พุทฺธิจริตา''ติ ฉ โกฏฺฐาเส อกาสิ, เอวํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสสฺสามีติ จินฺเตสิฯ เอตฺถ จ อปฺปรชกฺขาทิภพฺพาทิวเสน อาวเชฺชนฺตสฺส ภควโต เต สตฺตา ปุญฺชปุญฺชาว หุตฺวา อุปฏฺฐหนฺติ, น เอเกกาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปจฺจภาสีติ ปติอภาสิฯ **อปารุตา**ติ วิวฏาฯ **อมตสฺส ทฺวารา**ติ อริยมคฺโคฯ โส หิ อมตสงฺขาตสฺส นิพฺพานสฺส ทฺวารํ, โส มยา วิวริตฺวา ฐปิโต มหากรุณูปนิสฺสเยน สยมฺภูญาเณน อธิคตตฺตาติ ทเสฺสติฯ ''อปารุตํ เตสํ อมตสฺส ทฺวาร''นฺติ เกจิ ปฐนฺติฯ **ปมุญฺจนฺตุ สทฺธ**นฺติ สพฺเพ อตฺตโน สทฺธํ มุญฺจนฺตุ วิสฺสเชฺชนฺตุ ปเวเทนฺตุ, มยา เทสิเต ธมฺเม มยิ จ อตฺตโน สทฺทหนาการํ อุฏฺฐาเปนฺตูติ อโตฺถฯ ปจฺฉิมปททฺวเย อยมโตฺถ – อหญฺหิ อตฺตโน ปคุณํ สุปฺปวตฺติตมฺปิ อิมํ ปณีตํ อุตฺตมํ ธมฺมํ กายวาจากิลมถสญฺญี หุตฺวา น ภาสึ, น ภาสิสฺสามีติ จินฺเตสึ, อิทานิ ปน สโพฺพ ชโน สทฺธาภาชนํ อุปเนตุ, ปูเรสฺสามิ เนสํ สงฺกปฺปนฺติฯ **อนฺตรธายี**ติ สตฺถารํ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา อนฺตรหิโต, สกฏฺฐานเมว คโตติ อโตฺถฯ สตฺถุสนฺติกญฺหิ อุปคตานํ เทวานํ พฺรหฺมานญฺจ ตสฺส ปุรโต อนฺตรธานํ นาม สกฏฺฐานคมนเมวฯ

พฺรหฺมยาจนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจวคฺคิยกถาวณฺณนา

๑๐. **เอตทโหสี**ติ เอตํ อโหสิ, ''กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺย''นฺติ อยํ ธมฺมเทสนาปฏิสํยุโตฺต วิตโกฺก อุทปาทีติ อโตฺถฯ **อาฬาโร**ติ ตสฺส นามํฯ ทีฆปิงฺคโล กิเรสฯ โส หิ ตุงฺคสรีรตาย ทีโฆ, ปิงฺคลจกฺขุตาย ปิงฺคโล, เตนสฺส ''อาฬาโร''ติ นามํ อโหสิฯ **กาลาโม**ติ โคตฺตํฯ **ปณฺฑิโต**ติ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๘๔) ปณฺฑิเจฺจน สมนฺนาคโต, สมาปตฺติปฏิลาภสํสิทฺธิน อธิคมพาหุสจฺจสงฺขาเตน ปณฺฑิตภาเวน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **พฺยโตฺต**ติ เวยฺยตฺติเยน สมนฺนาคโต, สมาปตฺติปฏิลาภปจฺจเยน ปาริหาริกปญฺญาสงฺขาเตน พฺยตฺตภาเวน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ **เมธาวี**ติ ฐานุปฺปตฺติยา ปญฺญาย สมนฺนาคโตฯ อถ วา **เมธาวี**ติ ติเหตุกปฏิสนฺธิปญฺญาสงฺขาตาย ตํตํอิติกตฺตพฺพตาปญฺญาสงฺขาตาย จ เมธาย สมนฺนาคโตติ เอวเมตฺถ

อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **อปฺปรชกฺขชาติโก**ติ สมาปตฺติยา วิกฺขมฺภิตตฺตา นิกฺกิเลสชาติโก วิสุทฺธสโตฺตฯ **อาชานิสฺสตี**ติ สลฺลเกฺขสฺสติ ปฏิวิชฺฌิสฺสติฯ

ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาทีติ ภควโตปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อุปฺปชฺชิฯ ภควา กิร เทวตาย กถิเตเนว นิฏฺฐํ อคนฺตฺวา สยมฺปิ สพฺพญฺญุตญฺญาเณน โอโลเกโนฺต อิโต สตฺตมทิวสมตฺถเก กาลํ กตฺวา อากิญฺจญฺญายตเน นิพฺพโตฺตติ อทฺทสฯ ตํ สนฺธายาห ‘‘ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที’’ติฯ **มหาชานิโย**ติ สตฺตทิวสพฺภนฺตเร ปตฺตพฺพมคฺคผลโต ปริหีนตฺตา มหตี ชานิ ปริหานิ อสฺสาติ มหาชานิโยฯ อกฺขเณ นิพฺพตฺตตฺตา อิธ ธมฺมเทสนฏฺฐานํ อาคมนปาทาปิ นตฺถิ, อถาหํ ตตฺถ คเจฺฉยฺยํ, คนฺตฺวา เทสิยมานํ ธมฺมมฺปิสฺส โสตุํ โสตปสาโทปิ นตฺถิ, เอวํ มหาชานิโย ชาโตติ ทเสฺสติฯ กึ ปน ภควตา ตํ อตฺตโน พุทฺธานุภาเวน ธมฺมํ ญาเปตุํ น สกฺกาติ? อาม น สกฺกา, น หิ ปรโตโฆสมนฺตเรน สาวกานํ ธมฺมาภิสมโย สมฺภวติ, อญฺญถา อิตรปจฺจยรหิตสฺสปิ ธมฺมาภิสมเยน ภวิตพฺพํ, น จ ตํ อตฺถิฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘เทฺวเม, ภิกฺขเว, ปจฺจยา สมฺมาทิฏฺฐิยา อุปฺปาทาย ปรโต จ โฆโส อชฺฌตฺตญฺจ โยนิโสมนสิกาโร’’ติ (อ. นิ. ๒.๑๒๗)ฯ

อุทโกติ ตสฺส นามํ, รามสฺส ปน ปุตฺตตาย **รามปุโตฺตฯ อภิโทสกาลกโต**ติ อฑฺฒรเตฺต กาลกโตฯ ***ภควโตปิ โข ญาณํ อุทปาที***ติ อิธาปิ กิร ภควา เทวตาย กถิตวจเนน สนฺนิฏฺฐานํ อกตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาเณน โอโลเกโนฺต ‘‘หิโยฺย อฑฺฒรเตฺต กาลํ กตฺวา อุทโก รามปุโตฺต เนวสญฺญานาสญฺญายตเน นิพฺพโตฺต’’ติ อทฺทส, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

พหูปการาติ พหุอุปการาฯ **ปธานปหิตตฺตํ อุปฏฺฐหึสู**ติ ปธานตฺถาย เปสิตตฺตภาวํ วสนฏฺฐาเน ปริเวณสมฺมชฺชเนน ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา อนุพนฺธเนน มุโขทกทนฺตกฏฺฐทานาทินา จ อุปฏฺฐหิํสุฯ เก ปเนเต ปญฺจวคฺคิยา นาม? เย เต –

> ราโม ธโช ลกฺขโณ จาปิ มนฺตี;
> โกณฺฑโญฺญ จ โภโช สุยาโม สุทโตฺต;
> เอเต ตทา อฏฺฐ อเหสุํ พฺราหฺมณา;
> ฉฬงฺควา มนฺตํ วิยากริํสูติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๘๔; ชา. อฏฺฐ. ๑.นิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.อวิทูเรนิทานกถา);

โพธิสตฺตสฺส ชาตกาเล สุปินปฏิคฺคาหกา เจว ลกฺขณปฏิคฺคาหกา จ อฏฺฐ พฺราหฺมณาฯ เตสุ ตโย เทฺวธา พฺยากริํสุ ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อคารํ อชฺฌาวสมาโน ราชา โหหิติ จกฺกวตฺตี, ปพฺพชมาโน พุโทฺธ’’ติฯ ปญฺจ พฺราหฺมณา เอกํสพฺยากรณา อเหสุํ ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต อคาเร น ติฏฺฐติ, พุโทฺธว โหตี’’ติฯ เตสุ ปุริมา ตโย ยถามนฺตปทํ คตาฯ เอเต หิ ลกฺขณมนฺตสงฺขาตเวทวจนานุรูปํ ปฏิปนฺนา เทฺว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาติ วุตฺตนิยาเมน นิจฺฉินิตุํ อสโกฺกนฺตา วุตฺตเมว ปฏิปชฺชิํสุ, น มหาปุริสสฺส พุทฺธภาวปฺปตฺติํ ปจฺจาสีสิํสุฯ อิเม ปน โกณฺฑญฺญาทโย ปญฺจ ‘‘เอกํสโต พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ ชาตนิจฺฉยตฺตา มนฺตปทํ อติกฺกนฺตาฯ เต อตฺตนา ลทฺธํ ตุฏฺฐิทานํ ญาตกานํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘อยํ มหาปุริโส อคาเร น อชฺฌาวสิสฺสติ, เอกเนฺตน พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ นิเพฺพมติกา โพธิสตฺตํ อุทฺทิสฺส สมณปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา, เตสํ ปุตฺตาติปิ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย ปฏิกฺขิตฺตํฯ เอเต กิร ทหรกาเลว พหู มเนฺตชานิํสุ, ตสฺมา เน พฺราหฺมณา อาจริยฏฺฐาเน ฐปยิํสุฯ เต ‘‘ปจฺฉา อเมฺหหิ ปุตฺตทารชฏํ ฉินฺทิตฺวา น สกฺกา ภวิสฺสติ ปพฺพชิตุ’’นฺติ ทหรกาเลเยว ปพฺพชิตฺวา รมณียานิ เสนาสนานิ ปริภุญฺชนฺตา วิจริํสุฯ กาเลน กาลํ ปน ‘‘กึ โภ มหาปุริโส มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขโนฺต’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ มนุสฺ

สา ‘‘กุหิํ ตุเมฺห มหาปุริสํ ปสฺสิสฺสถ, ตีสุ ปาสาเทสุ วิวิธนาฏกมชฺเฌ เทโว วิย สมฺปตฺติํ อนุโภตี’’ติ วทนฺติฯ เต สุตฺวา ‘‘น ตาว มหาปุริสสฺส ญาณํ ปริปากํ คจฺฉตี’’ติ อโปฺปสฺสุกฺกา วิหริํสุ เยวฯ

กสฺมา ปเนตฺถ ภควา ‘‘พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา’’ติ อาหฯ กิํ อุปการกานํเยว เอส ธมฺมํ เทเสติ, อนุปการกานํ น เทเสตีติ? โน น เทเสติฯ ปริจยวเสน เหส อาฬารเญฺจว กาลามํ อุทกญฺจ รามปุตฺตํ โอโลเกสิฯ เอตสฺมิํ ปน พุทฺธเกฺขเตฺต ฐเปตฺวา อญฺญาสิโกณฺฑญฺญํ อโญฺญ ปฐมํ ธมฺมํ สจฺฉิกาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ กสฺมา? ตถาวิธอุปนิสฺสยตฺตาฯ ปุเพฺพ กิร ปุญฺญกรณกาเล เทฺว ภาตโร อเหสุํฯ เต จ เอกโต สสฺสํ อกํสุฯ ตตฺถ เชฏฺฐสฺส ‘‘เอกสฺมิํ สเสฺส นว วาเร อคฺคสสฺสทานํ มยา ทาตพฺพ’’นฺติ อโหสิฯ โส วปฺปกาเล พีชคฺคํ นาม ทตฺวา คพฺภกาเล กนิเฎฺฐน สทฺธิํ มเนฺตสิ ‘‘คพฺภกาเล คพฺภํ ผาเลตฺวา ทสฺสามี’’ติฯ กนิโฎฺฐ ‘‘ตรุณสสฺสํ นาเสตุกาโมสี’’ติ อาหฯ เชโฎฺฐ กนิฎฺฐสฺส อนนุวตฺตนภาวํ ญตฺวา เขตฺตํ วิภชิตฺวา อตฺตโน โกฎฺฐาสโต คพฺภํ ผาเลตฺวา ขีรํ นีหริตฺวา สปฺปิผาณิเตน โยเชตฺวา อทาสิ, ปุถุกกาเล ปุถุกํ กาเรตฺวา อทาสิ , ลายเน ลายนคฺคํ, เวณิกรเณ เวณคฺคํ, เวณิโย ปุริสภารวเสน พนฺธิตฺวา กลาปกรเณ กลาปคฺคํ, ขเล กลาปานํ ฐปนทิวเส ขลคฺคํ, มทฺทิตฺวา วีหีนํ ราสิกรณทิวเส ขลภณฺฑคฺคํ, โกฎฺฐาคาเร ธญฺญสฺส ปกฺขิปนทิวเส โกฎฺฐคฺคนฺติ เอวํ เอกสฺมิํ สเสฺส นว วาเร อคฺคทานํ อทาสิฯ กนิโฎฺฐ ปน ขลโต ธญฺญํ อุทฺธริตฺวา คหณทิวเส อทาสิฯ เตสุ เชโฎฺฐ อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถโร ชาโต, กนิโฎฺฐ สุภทฺทปริพฺพาชโกฯ อิติ เอกสฺมิํ สเสฺส นวนฺนํ อคฺคทานานํ ทินฺนตฺตา ฐเปตฺวา เถรํ อโญฺญ ปฐมํ ธมฺมํ สจฺฉิกาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ ‘‘นวนฺนํ อคฺคทานานํ ทินฺนตฺตา’’ติ อิทญฺจ ตสฺส รตฺตญฺญูนํ อคฺคภาวตฺถาย กตาภินีหารานุรูปํ ปวตฺติตสาวกปารมิยา จิณฺณเนฺต ปวตฺติตตฺตา วุตฺตํฯ ติณฺณมฺปิ หิ โพธิสตฺตานํ ตํตํปารมิยา สิขาปฺปตฺตกาเล ปวตฺติตํ ปุญฺญํ อปุญฺญํ วา ครุตรวิปากเมว โหติ, ธมฺมสฺส จ สพฺพปฐมํ สจฺฉิกิริยาย วินา กถํ รตฺตญฺญูนํ อคฺคภาวสิทฺธีติ? ‘‘พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา’’ติ อิทํ ปน อุปการานุสฺสรณมตฺตเกเนว วุตฺตํฯ

อิสิปตเน มิคทาเยติ ตสฺมิํ กิร ปเทเส อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ปเจฺจกสมฺพุทฺธา คนฺธมาทนปพฺพเต สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺติยา วีตินาเมตฺวา นิโรธา วุฎฺฐาย นาคลตาทนฺตกฎฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อากาเสน อาคนฺตฺวา นิปตนฺติฯ ตตฺถ จีวรํ ปารุปิตฺวา นคเร ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิจฺจา คมนกาเลปิ ตโตเยว อุปฺปติตฺวา คจฺฉนฺติฯ อิติ อิสโย เอตฺถ นิปตนฺติ อุปฺปตนฺติ จาติ ตํ ฐานํ ‘‘อิสิปตน’’นฺติ สงฺขํ คตํ, มิคานํ ปน อภยตฺถาย ทินฺนตฺตา ‘‘มิคทาโย’’ติ วุจฺจติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อิสิปตเน มิคทาเย’’ติฯ อเญฺญ พุทฺธา ปฐมํ ธมฺมเทสนตฺถาย คจฺฉนฺตา อากาเสน คนฺตฺวา ตเตฺถว โอตรนฺติ, อมฺหากํ ปน ภควา อุปกสฺส อาชีวกสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ‘‘อุปโก อิมํ อทฺธานํ ปฏิปโนฺน, โส มํ ทิสฺวา สลฺลปิตฺวา คมิสฺสติ, อถ ปุน นิพฺพิโนฺน อาคมฺม อรหตฺตํ สจฺฉิกริสฺสตี’’ติ ญตฺวา อฎฺฐารสโยชนํ มคฺคํ ปทสาว อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘เยน พาราณสี, เตน จาริกํ ปกฺกามี’’ติฯ

๑๑. อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธินฺติ คยาย จ โพธิสฺส จ วิวเร ติคาวุตนฺตเร ฐาเนฯ โพธิมณฺฑโต หิ คยา ตีณิ คาวุตานิ, พาราณสี อฎฺฐารส โยชนานิฯ อุปโก โพธิมณฺฑสฺส จ คยาย จ อนฺตเร ภควนฺตํ อทฺทสฯ อนฺตรา-สเทฺทน ปน ยุตฺตตฺตา อุปโยควจนํ กตํฯ อีทิเสสุ จ ฐาเนสุ อกฺขรจินฺตกา ‘‘อนฺตรา คามญฺจ นทิญฺจ ยาตี’’ติ เอวํ เอกเมว อนฺตรา-สทฺทํ ปยุชฺชนฺติ, โส ทุติยปเทนปิ โยเชตโพฺพ โหติ, อโยชิยมาเน อุปโยควจนํ น ปาปุณาติ สามิวจนสฺส ปสเงฺค อนฺตรา-สทฺทโยเคน อุปโยควจนสฺส อิจฺฉิตตฺตาฯ อิธ ปน โยเชตฺวา เอว วุโตฺตฯ

อทฺธานมคฺคนฺติ อทฺธานสงฺขาตํ มคฺคํ, ทีฆมคฺคนฺติ อโตฺถฯ อทฺธานคมนสมยสฺส วิภงฺเค "อทฺธโยชนํ คจฺฉิสฺสามีติ ภุญฺชิตพฺพ"นฺติอาทิวจนโต (ปาจิ. ๒๑๘) อทฺธโยชนมฺปิ อทฺธานมโคฺค โหติฯ โพธิมณฺฑโต ปน คยา ติคาวุตํฯ **วิปฺปสนฺนานี**ติ สุฏฺฐุ ปสนฺนานิฯ **อินฺทฺริยานี**ติ มนจฺฉฏฺฐานิ อินฺทฺริยานิฯ **ปริสุโทฺธ**ติ นิโทฺทโสฯ **ปริโยทาโต**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ นิรุปกฺกิเลสตาเยว หิ เอส "ปริโยทาโต"ติ วุโตฺต, น เสตภาเวนฯ เอตสฺส ปริโยทาตตํ ทิสฺวาว อินฺทฺริยานํ วิปฺปสนฺนตํ อญฺญาสิ, นยคฺคาหีปญฺญา กิเรสา ตสฺส อาชีวกสฺสฯ

สพฺพาภิภูติ สพฺพํ เตภูมกธมฺมํ อภิภวิตฺวา ฐิโตฯ **สพฺพวิทู**ติ สพฺพํ จตุภูมกธมฺมํ อเวทิํ อญฺญาสิํ สพฺพโส เญยฺยาวรณสฺส ปหีนตฺตาฯ **สเพฺพสุ ธเมฺมสุ อนูปลิโตฺต**ติ สเพฺพสุ เตภูมกธเมฺมสุ รชฺชนทุสฺสนมุยฺหนาทินา กิเลสเลเปน อลิโตฺตฯ **สพฺพญฺชโห**ติ สพฺพํ เตภูมกธมฺมํ ชหิตฺวา ฐิโตฯ อปฺปหาตพฺพมฺปิ หิ กุสลาพฺยากตํ ตปฺปฏิพทฺธกิเลสปฺปหาเนน ปหีนตฺตา น โหตีติ ชหิตเมว โหติฯ **ตณฺหกฺขเย วิมุโตฺต**ติ ตณฺหกฺขเย นิพฺพาเน อารมฺมณกรณวเสน วิมุโตฺตฯ **สยํ อภิญฺญายา**ติ สพฺพํ จตุภูมกธมฺมํ อตฺตนาว ชานิตฺวาฯ **กมุทฺทิเสยฺย**นฺติ กํ อญฺญํ "อยํ เม อาจริโย"ติ อุทฺทิเสยฺยํฯ

น เม อาจริโย อตฺถีติ โลกุตฺตรธเมฺม มยฺหํ อาจริโย นาม นตฺถิฯ กิญฺจาปิ หิ โลกิยธมฺมานมฺปิ ยาทิโส โลกนาถสฺส อธิคโม, น ตาทิโส อธิคโม ปรูปเทโส อตฺถิ, โลกุตฺตรธเมฺม ปนสฺส เลโสปิ นตฺถิฯ **นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล**ติ มยฺหํ สีลาทีหิ คุเณหิ ปฏินิธิภูโต ปุคฺคโล นาม นตฺถิฯ **สมฺมาสมฺพุโทฺธ**ติ เหตุนา นเยน จตฺตาริ สจฺจานิ สยํ พุโทฺธ ฯ **สีติภูโต**ติ สพฺพกิเลสคฺคินิพฺพาปเนน สีติภูโต, กิเลสานํ เยว นิพฺพุตตฺตา **นิพฺพุโต**ฯ

กาสินํ ปุรนฺติ กาสิรเฏฺฐ นครํฯ **อาหญฺฉ**นฺติ อาหนิสฺสามิฯ **อมตทุนฺทุภิ**นฺติ เวเนยฺยานํ อมตาธิคมาย อุโคฺฆสนาทิํ กตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนา "อมตทุนฺทุภี"ติ วุตฺตา, ธมฺมจกฺกปฏิลาภาย ตํ อมตเภริํ ปหริสฺสามีติ คจฺฉามีติ วุตฺตํ โหติฯ

อรหสิ อนนฺตชิโนติ อนนฺตชิโนปิ ภวิตุํ ยุโตฺตติ อโตฺถฯ อนนฺตญาโณ ชิตกิเลโสติ **อนนฺตชิโน**ฯ **หุเปยฺยปาวุโส**ติ อาวุโส เอวมฺปิ นาม ภเวยฺย, เอวํวิเธ นาม รูปรตเน อีทิเสน ญาเณน ภวิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ อยญฺหิสฺส ปพฺพชฺชาย ปจฺจโย ชาโตฯ กตาธิกาโร เหสฯ ตถา หิ ภควา เตน สมาคมนตฺถํ ปทสาว ตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ **ปกฺกามี**ติ วงฺกหารชนปทํ นาม อคมาสิฯ

ตเตฺถกํ มิคลุทฺทกคามกํ นิสฺสาย วาสํ กเปฺปสิ, เชฏฺฐกลุทฺทโก ตํ อุปฏฺฐาสิฯ ตสฺมิญฺจ ชนปเท จณฺฑา มกฺขิกา โหนฺติฯ อถ นํ เอกาย จาฏิยา วสาเปสุํฯ มิคลุทฺทโก ทูรํ มิควํ คจฺฉโนฺต "อมฺหากํ อรหเนฺต มา ปมชฺชี"ติ จาปํ นาม ธีตรํ อาณาเปตฺวา อคมาสิ สทฺธิํ ปุตฺตภาตุเกหิฯ สา จสฺส ธีตา ทสฺสนียา โหติ โกฏฺฐาสสมฺปนฺนาฯ ทุติยทิวเส อุปโก ฆรํ อาคโต ตํ ทาริกํ สพฺพํ อุปจารํ กตฺวา ปริวิสิตุํ อุปคตํ ทิสฺวา ราเคน อภิภูโต ภุญฺชิตุมฺปิ อสโกฺกโนฺต ภาชเนน ภตฺตํ อาทาย วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภตฺตํ เอกมนฺตํ นิกฺขิปิตฺวา "สเจ จาปํ ลภามิ, ชีวามิฯ โน เจ, มรามี"ติ นิราหาโร สยิฯ สตฺตเม ทิวเส มาควิโก อาคนฺตฺวา ธีตรํ อุปกสฺส ปวตฺติํ ปุจฺฉิฯ สา "เอกทิวสเมว อาคนฺตฺวา ปุน นาคตปุโพฺพ"ติ อาหฯ

มาควิโก อาคตเวเสเนว นํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสามีติ ตงฺขณํเยว คนฺตฺวา "กิํ, ภเนฺต, อผาสุก"นฺติ ปาเท ปรามสโนฺต ปุจฺฉิฯ อุปโก นิตฺถุนโนฺต ปริวตฺตติเยวฯ โส "วท ภเนฺต, ยํ มยา สกฺกา กาตุํ, สพฺพํ กริสฺสามี"ติ อาหฯ อุปโก "สเจ จาปํ ลภามิ, ชีวามิ, โน เจ, มยฺหเมว

มรณํ เสโยฺย’’ติ อาหฯ ชานาสิ กิร, ภเนฺต, กิญฺจิ สิปฺปนฺติ? น ชานามีติฯ น, ภเนฺต, กิญฺจิ สิปฺปํ อชานเนฺตน สกฺกา ฆราวาสํ อธิฏฺฐาตุนฺติฯ โส อาห ‘‘นาหํ กิญฺจิ สิปฺปํ ชานามิ, อปิจ ตุมฺหากํ มํสหารโก ภวิสฺสามิ, มํสญฺจ วิกฺกิณิสฺสามี’’ติฯ มาควิโก ‘‘อมฺหากมฺปิ เอตเทว รุจฺจตี’’ติ อุตฺตรสาฏกํ ทตฺวา ฆรํ อาเนตฺวา ธีตรํ อทาสิฯ เตสํ สํวาสมนฺวาย ปุโตฺต วิชายิ, ‘‘สุภโทฺท’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ จาปา ตสฺส โรทนกาเล ‘‘มํสหารกสฺส ปุตฺต มิคลุทฺทกสฺส ปุตฺต มา โรทิ มา โรที’’ติอาทีนิ วทมานา ปุตฺตโตสนคีเตน อุปกํ อุปฺปเณฺฑสิฯ ‘‘ภเทฺท ตฺวํ มํ อนาโถติ มญฺญสิ, อตฺถิ เม อนนฺตชิโน นาม สหาโย, ตสฺสาหํ สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ จาปา ‘‘เอวมยํ อฏฺฏียตี’’ติ ญตฺวา ปุนปฺปุนํ กเถสิฯ โส เอกทิวสํ อนาโรเจตฺวาว มชฺฌิมเทสาภิมุโข ปกฺกามิฯ

ภควา จ เตน สมเยน สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน, อถ โข ภควา ปฏิกเจฺจว ภิกฺขู อาณาเปสิ ‘‘โย, ภิกฺขเว, อนนฺตชิโนติ ปุจฺฉมาโน อาคจฺฉติ, ตสฺส มํ ทเสฺสยฺยาถา’’ติฯ อุปโกปิ โข ‘‘กุหิํ อนนฺตชิโน วสตี’’ติ ปุจฺฉเนฺต อนุปุเพฺพน สาวตฺถิํ อาคนฺตฺวา วิหารมเชฺฌ ฐตฺวา ‘‘กุหิํ อนนฺตชิโน’’ติ ปุจฺฉิฯ ตํ ภิกฺขู ภควโต สนฺติกํ นยิํสุฯ โส จ ภควนฺตํ ทิสฺวา ‘‘สญฺชานาถ มํ ภควา’’ติ อาหฯ อาม อุปก สญฺชานามิ, กุหิํ ปน ตฺวํ วสิตฺถาติฯ วงฺกหารชนปเท, ภเนฺตติฯ อุปก มหลฺลโกสิ ชาโต, ปพฺพชิตุํ สกฺขิสฺสสีติฯ ปพฺพชิสฺสามิ, ภเนฺตติฯ ภควา ปพฺพาเชตฺวา ตสฺส กมฺมฏฺฐานํ อทาสิฯ โส กมฺมฏฺฐาเน กมฺมํ กโรเนฺต อนาคามิผเล ปติฏฺฐาย กาลํ กตฺวา อวิเหสุ นิพฺพโตฺต, นิพฺพตฺติกฺขเณเยว จ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อวิเห นิพฺพตฺตมตฺตา หิ สตฺต ชนา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ, เตสํ โส อญฺญตโรฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘อวิหํ อุปปนฺนาเส, วิมุตฺตา สตฺต ภิกฺขโว;
> ราคโทสปริกฺขีณา, ติณฺณา โลเก วิสตฺติกํฯ
>
> ‘‘อุปโก ปลคโณฺฑ จ, ปุกฺกุสาติ จ เต ตโย;
> ภทฺทิโย ขณฺฑเทโว จ, พาหุรคฺคิ จ สงฺคิโย;
> เต หิตฺวา มานุสํ เทหํ, ทิพฺพโยคํ อุปจฺจคุ’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๕๐, ๑๐๕);

๑๒. **สณฺฐเปสุ**นฺติ ‘‘เนว อภิวาเทตโพฺพ’’ติอาทินา กติกํ อกํสุฯ **พาหุลฺลิโก**ติ จีวรพาหุลฺลาทีนํ อตฺถาย ปฏิปโนฺนฯ **ปธานวิพฺภโนฺต**ติ ปธานโต ปุเพฺพ อนุฏฺฐิตทุกฺกรจรณโต วิพฺภเนฺต ภโฎฺฐ ปริหีโนฯ **อาวโตฺต พาหุลฺลายา**ติ จีวราทิพหุภาวตฺถาย อาวโตฺตฯ **อปิจ โข อาสนํ ฐเปตพฺพ**นฺติ อปิจ โข ปนสฺส อุจฺจกุเล นิพฺพตฺตสฺส อาสนมตฺตํ ฐเปตพฺพนฺติ วทิํสุฯ **อสณฺฐหนฺตา**ติ พุทฺธานุภาเวน พุทฺธเตเชน อภิภูตา อตฺตโน กติกาย ฐาตุํ อสโกฺกนฺตาฯ **นาเมน จ อาวุโสวาเทน จ สมุทาจรนฺตี**ติ ‘‘โคตมา’’ติ จ ‘‘อาวุโส’’ติ จ วทนฺติ, ‘‘อาวุโส โคตม, มยํ อุรุเวลายํ ปธานกาเล ตุยฺหํ ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วิจริมฺห, มุโขทกํ ทนฺตกฎฺฐํ อทมฺห, วุตฺถปริเวณํ สมฺมชฺชิมฺห, ปจฺฉา เต โก วตฺตปฏิปตฺติํ อกาสิ, กจฺจิ อเมฺหสุ ปกฺกเนฺตสุ น จินฺตยิตฺถา’’ติ เอวรูปํ กถํ กเถนฺตีติ อโตฺถฯ

น จิรเสฺสวาติ อจิเรเนวฯ **กุลปุตฺตา**ติ ทุวิธา กุลปุตฺตา ชาติกุลปุตฺตา อาจารกุลปุตฺตา จ, เอเต ปน อุภยถาปิ กุลปุตฺตาเยวฯ **อคารสฺมา**ติ ฆราฯ อคาราย หิตํ อคาริยํ, กสิโครกฺขาทิกุฎุมฺพโปสนกมฺมํ วุจฺจติฯ นตฺถิ เอตฺถ อคาริยนฺติ **อนคาริยํ**ฯ ปพฺพชฺชาเยตํ อธิวจนํฯ **ปพฺพชนฺตี**ติ อุปคจฺฉนฺติ อุปสงฺกมนฺติฯ **ตทนุตฺตร**นฺติ ตํ อนุตฺตรํฯ **พฺรหฺมจริยปริโยสาน**นฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส ปริโยสานํ, อรหตฺตผลนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ตสฺส หิ อตฺถาย กุลปุตฺตา ปพฺพชนฺติฯ **ทิเฎฺฐว ธเมฺม**ติ ตสฺมิํเยว อตฺตภาเวฯ **สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา**ติ อตฺตโนเยว ปญฺญาย

ปจฺจกฺขํ กตฺวา, อปรปฺปจฺจยํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา**ติ ปาปุณิตฺวา สมฺปา เทตฺวา วิหริสฺสถฯ

อิริยายาติ ทุกฺกรอิริยายฯ **ปฏิปทายา**ติ ทุกฺกรปฏิปตฺติยาฯ **ทุกฺกรการิกายา**ติ ปสตปสตมุคฺคยูสาทิอาหรณาทินา ทุกฺกรกรเณนฯ **อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา**ติ มนุสฺสธมฺมโต อุปริฯ อลํ อริยํ กาตุนฺติ อลมริโย, อริยภาวาย สมโตฺถติ วุตฺตํ โหติ, ญาณทสฺสนเมว ญาณทสฺสนวิเสโส, อลมริโย จ โส ญาณทสฺสนวิเสโส จาติ **อลมริยญาณทสฺสนวิเสโสฯ ญาณทสฺสน**นฺติ จ ทิพฺพจกฺขุปิ วิปสฺสนาปิ มโคฺคปิ ผลมฺปิ ปจฺจเวกฺขณญาณมฺปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณมฺปิ วุจฺจติฯ ''อปฺปมโตฺต สมาโน ญาณทสฺสนํ อาราเธตี''ติ (ม. นิ. ๑.๓๑๑) หิ เอตฺถ ทิพฺพจกฺขุ ญาณทสฺสนํ นามฯ ''ญาณทสฺสนาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมตี''ติ (ที. นิ. ๑.๒๓๕) เอตฺถ วิปสฺสนาญาณํฯ ''อภพฺพา เต ญาณทสฺสนาย อนุตฺตราย สโมฺพธายา''ติ (อ. นิ. ๔.๑๙๖) เอตฺถ มโคฺคฯ ''อยมโญฺญ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อลมริยญาณทสฺสนวิเสโส อธิคโต ผาสุวิหาโร''ติ (ม. นิ. ๑.๓๒๘) เอตฺถ ผลํฯ ''ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ 'อกุปฺปา เม เจโตวิมุตฺติ, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว'''ติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๖) เอตฺถ ปจฺจเวกฺขณญาณํฯ ''ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ 'สตฺตาหกาลกโต อาฬาโร กาลาโม'''ติ (ม. นิ. ๑.๒๘๔; ๒.๓๔๐; มหาว. ๑๐) เอตฺถ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ อิธ ปน สพฺพญฺญุตญฺญาณปทฏฺฐาโน อริยมโคฺค สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว วา อธิเปฺปตํฯ

อภิชานาถ เม โนติ อภิชานาถ นุ เมฯ **เอวรูปํ ปภาวิตเมต**นฺติ เอตฺถ เอวรูปํ วากฺยเภทนฺติ อโตฺถ, อปิ นุ อหํ อุรุเวลายํ ปธาเน ตุมฺหากํ สงฺคณฺหนฺตํ อนุกฺกณฺฐนตฺถํ รตฺติํ วา ทิวา วา อาคนฺตฺวา ''อาวุโส, มยํ ยตฺถ กตฺถจิ คมิสฺสามาติ มา วิตกฺกยิตฺถ, มยฺหํ โอภาโส วา กมฺมฏฺฐานนิมิตฺตํ วา ปญฺญายตี''ติ เอวรูปํ กญฺจิ วจนเภทํ อกาสินฺติ อธิปฺปาโยฯ เต เอกปเทเนว สติํ ลภิตฺวา อุปฺปนฺนคารวา ''อทฺธา เอส พุโทฺธ ชาโต''ติ สทฺทหิตฺวา ''โน เหตํ ภเนฺต''ติ อาหํสุฯ **อสกฺขิ โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู สญฺญาเปตุ**นฺติ ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู ''พุโทฺธ อห''นฺติ ชานาเปตุํ อสกฺขิฯ **อญฺญา จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปสุ**นฺติ อญฺญาย อรหตฺตปฺปตฺติยา จิตฺตํ อุปฏฺฐเปสุํ อภินีหริํสุฯ

ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตวณฺณนา

๑๓. เทฺวเม, ภิกฺขเว, อนฺตาติ เทฺว อิเม, ภิกฺขเว, โกฏฺฐาสา, เทฺว ภาคาติ อโตฺถฯ ภาควจโน เหตฺถ อนฺต-สโทฺท ''ปุพฺพเนฺต ญาณํ อปรเนฺต ญาณ''นฺติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๐๖๓) วิยฯ อิมสฺส ปน ปทสฺส อุจฺจารณสมกาลํ ปวตฺตนิโคฺฆโส พุทฺธานุภาเวน เหฏฺฐา อวีจิํ อุปริ ภวคฺคํ ปตฺวา ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํเยว สมเย ปริปกฺกกุสลมูลา สจฺจาภิสโมฺพธาย กตาธิการา อฏฺฐารสโกฏิสงฺขา พฺรหฺมาโน สมาคจฺฉิํสุฯ ปจฺฉิมทิสาย สูริโย อตฺถเมติ, ปาจีนทิสาย อาสาฬฺหนกฺขเตฺตน ยุโตฺต ปุณฺณจโนฺท อุคฺคจฺฉติฯ ตสฺมิํ สมเย ภควา ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตํ อารภโนฺต ''เทฺวเม, ภิกฺขเว, อนฺตา''ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **ปพฺพชิเตนา**ติ คิหิพนฺธนํ เฉตฺวา ปพฺพชฺชุปคเตนฯ **น เสวิตพฺพา**ติ น วฬเญฺชตพฺพา นานุยุญฺชิตพฺพาฯ **โย จายํ กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยโค**ติ โย จ อยํ วตฺถุกาเมสุ กิเลสกามสุขสฺส อนุโยโค, กิเลสกามสํยุตฺตสฺส สุขสฺส อนุคโตติ อโตฺถฯ **หีโน**ติ ลามโกฯ **คโมฺม**ติ คามวาสีนํ สนฺตโก เตหิ เสวิตพฺพตายฯ **โปถุชฺชนิโก**ติ ปุถุชฺชเนน อนฺธพาลชเนน อาจิโณฺณฯ **อนริโย**ติ น อริโย น วิสุโทฺธ น อุตฺตโม, น วา อริยานํ สนฺตโกฯ **อนตฺถสํหิโต**ติ น อตฺถสํหิโต, หิตสุขาวหการณํ อนิสฺสิโตติ อโตฺถฯ **อตฺตกิลมถานุโยโค**ติ

อตฺตโน กิลมถสฺส อนุโยโค, ทุกฺขกรณํ ทุกฺขุปฺปาทนนฺติ อโตฺถฯ **ทุโกฺข**ติ กณฺฏกาปสฺสย เสยฺยาทีหิ อตฺตพาธเนหิ ทุกฺขาวโหฯ **มชฺฌิมา ปฏิปทา**ติ อริยมคฺคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ มโคฺค หิ กามสุขลฺลิกานุโยโค เอโก อโนฺต, อตฺตกิลมถานุโยโค เอโก อโนฺต, เอเต เทฺว อเนฺต น อุเปติ น อุปคจฺฉติ, วิมุโตฺต เอเตหิ อเนฺตหิ, ตสฺมา ''มชฺฌิมา ปฏิปทา''ติ วุจฺจติฯ เอเตสํ มเชฺฌ ภวตฺตา **มชฺฌิมา,** วฏฺฏทุกฺขนิสฺสรณตฺถิเกหิ ปฏิปชฺชิตพฺพโต จ **ปฏิปทา**ติ, ตถา โลโภ เอโก อโนฺต, โทโส เอโก อโนฺตฯ สสฺสตํ เอกํ อนฺตํ, อุเจฺฉโท เอโก อโนฺตติ ปุริมน เยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ

จกฺขุกรณีติอาทีหิ ตเมว ปฏิปทํ โถเมติฯ ปญฺญาจกฺขุํ กโรตีติ จกฺขุกรณีฯ สา หิ จตุนฺนํ สจฺจานํ ทสฺสนาย สํวตฺตติ ปริญฺญาภิสมยาทิเภทสฺส ทสฺสนสฺส ปวตฺตนเฏฺฐนาติ ''จกฺขุกรณี''ติ วุจฺจติฯ ตยิทํ สติปิ ปฏิปทาย อนญฺญเตฺต อวยววเสน สิชฺฌมาโน อโตฺถ สมุทาเยน กโต นาม โหตีติ อุปจารวเสน วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ ทุติยปทํ ตเสฺสว เววจนํฯ **อุปสมายา**ติ กิเลสุปสมตฺถายฯ **อภิญฺญายา**ติ จตุนฺนํ สจฺจานํ อภิชานนตฺถายฯ **สโมฺพธายา**ติ เตสํเยว สมฺพุชฺฌนตฺถายฯ **นิพฺพานายา**ติ นิพฺพานสจฺฉิกิริยายฯ อถ วา **นิพฺพานายา**ติ อนุปาทิเส สนิพฺพานายฯ ''อุปสมายา''ติ หิ อิมินา สอุปาทิเสสนิพฺพานํ คหิตํฯ

อิทานิ ตํ มชฺฌิมปฺปฏิปทํ สรูปโต ทเสฺสตุกาโม ''กตมา จ สา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อยเมวา''ติ อาทินา นเยน วิสฺสเชฺชสิฯ ตตฺถ **อยเมวา**ติ อวธารณวจนํ อญฺญสฺส นิพฺพานคามิมคฺคสฺส อตฺถิภาวปฏิเสธนตฺถํฯ สตฺตาปฏิเกฺขโป หิ อิธ ปฏิเสธนํ อลพฺภมานตฺตา อญฺญสฺส มคฺคสฺสฯ **อริโย**ติ กิเลสานํ อารกตฺตา อริโย นิรุตฺตินเยนฯ อริปหานาย สํวตฺตตีติปิ **อริโย** อรโย ปาป ธมฺมา ยนฺติ อปคจฺฉนฺติ เอเตนาติ กตฺวาฯ อริเยน ภควตา เทสิตตฺตา อริยสฺส อยนฺติปิ **อริโย,** อริยภาวปฺปฏิลาภาย สํวตฺตตีติปิ **อริโย**ฯ เอตฺถ ปน อริยกโร อริโยติปิ อุตฺตรปทโลเปน อริย-สทฺทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ อฎฺฐหิ อเงฺคหิ อุเปตตฺตา **อฎฺฐงฺคิโก**ฯ มคฺคงฺคสมุทาเย หิ มคฺคโว หาโร, สมุทาโย จ สมุทายีหิ สมนฺนาคโต นาม โหติฯ อยํ ปเนตฺถ วจนโตฺถ – อตฺตโน อวยว ภูตานิ อฎฺฐงฺคานิ เอตสฺส สนฺตีติ อฎฺฐงฺคิโกติฯ ปรมตฺถโต ปน องฺคานิเยว มโคฺค ปญฺจงฺคิกตู ริยาทีนิ วิย, น จ องฺควินิมุโตฺต ฉฬโงฺค เวโท วิยฯ กิเลเส มาเรโนฺต คจฺฉตีติ **มโคฺค** นิรุตฺติน เยน, นิพฺพานํ มคฺคติ คเวสตีติ วา **มโคฺค**ฯ อริยมโคฺค หิ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กโรโนฺต คเวส โนฺต วิย โหติฯ นิพฺพานตฺถิเกหิ มคฺคียตีติ วา **มโคฺค** วิวฎฺฎูปนิสฺสยปุญฺญกรณโต ปฎฺฐาย ตทตฺถปฏิปตฺติโตฯ คมฺมติ วา เตหิ ปฏิปชฺชียตีติ **มโคฺค**ฯ เอตฺถ ปน อาทิอนฺตวิปริยาเยน สทฺทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ

เสยฺยถิทนฺติ นิปาโต, ตสฺส กตโม โส อิติ เจติ อโตฺถ, กตมานิ วา ตานิ อฎฺฐงฺคานีติฯ สพฺพลิงฺควิภตฺติวจนสาธารโณ หิ อยํ นิปาโตฯ เอกเมกมฺปิ องฺคํ มโคฺคเยวฯ ยถาห ''สมฺมาทิฎฺฐิ มโคฺค เจว เหตุ จา''ติ (ธ. ส. ๑๐๓๙)ฯ โปราณาปิ ภณนฺติ ''ทสฺสนมโคฺค สมฺมาทิฎฺฐิ, อภินิโรปนมโคฺค สมฺมาสงฺกโปฺป…เป…. อวิเกฺขปมโคฺค สมฺมาสมาธี''ติฯ นนุ จ องฺคานิ สมฺทิตานิ มโคฺค อนฺตมโส สตฺตงฺควิกลสฺส อริยมคฺคสฺส อภาวโตติ? สจฺจเมตํ สจฺจสมฺปฏิเวเธ, มคฺคปฺปจฺจยตาย ปน ยถาสกํ กิจฺจกรเณน ปเจฺจกมฺปิ ตานิ มโคฺคเยว, อญฺญถา สมฺทิตานมฺปิ เตสํ มคฺคกิจฺจํ น สมฺภเวยฺยาติฯ สมฺมาทิฎฺฐิอาทีสุ สมฺมา ปสฺสตีติ **สมฺมาทิฎฺฐิ,** สมฺมา สงฺกเปฺปติ สมฺปยุตฺตธเมฺม นิพฺพานสงฺขาเต อารมฺมเณ อภินิโรเปตีติ **สมฺมาสงฺกโปฺป,** สมฺมา วทติ เอตายาติ **สมฺมาวาจา,** สมฺมา กโรติ เอเตนาติ สมฺมากมฺมํ, ตเทว **สมฺมากมฺมโนฺต,** สมฺมา อาชีวติ เอเตนาติ **สมฺมาอาชีโว,** สมฺมา วายมติ อุสฺสหตีติ **สมฺมาวายาโม,** สมฺมา สรติ อนุสฺสรตีติ **สมฺมาสติ,** สมฺมา สมาธิยติ จิตฺตํ เอเตนาติ **สมฺมาสมาธี**ติ เอวํ นิพฺพจนํ

เวทิตพฺพํฯ อิทานิ **อยํ โข สา ภิกฺขเว**ติ ตเมว ปฏิปทํ นิคเมนฺโต อาหฯ ตสฺสโตฺถ – ยฺวายํ จตฺตาโรปิ โลกุตฺตรมคฺเค เอกโต กตฺวา กถิโต อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, อยํ โข สา ภิกฺขเว…เป.… นิพฺพานาย สํวตฺตตีติฯ

๑๔. เอวํ มชฺฌิมปฏิปทํ สรูปโต ทเสฺสตฺวา อิทานิ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ทเสฺสตุํ **"อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว"**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ (วิสุทฺธิ. ๒.๕๓๐) **ทุกฺข**นฺติ เอตฺถ **ทุ**-อิติ อยํ สโทฺท กุจฺฉิเต ทิสฺสติฯ กุจฺฉิตญฺหิ ปุตฺตํ ''ทุปุโตฺต''ติ วทนฺติ, **ขํ**-สโทฺท ปน ตุเจฺฉฯ ตุจฺฉญฺหิ อากาสํ ''ข''นฺติ วุจฺจติฯ อิทญฺจ ปฐมสจฺจํ กุจฺฉิตํ อเนกอุปทฺทวาธิฏฺฐานโต, ตุจฺฉํ พาลชนปริกปฺปิตธุวสุภสุขตฺตภาววิรหิตโต, ตสฺมา กุจฺฉิตตฺตา ตุจฺฉตฺตา จ ''ทุกฺข''นฺติ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปเนตํ พุทฺธาทโย อริยา ปฏิวิชฺฌนฺติ, ตสฺมา **"อริยสจฺจ"**นฺติ วุจฺจติฯ อริยปฏิวิชฺฌิตพฺพญฺหิ สจฺจํ ปุริมปเท อุตฺตรปทโลเปน **"อริยสจฺจ"**นฺติ วุตฺตํฯ อริยสฺส ตถาคตสฺส สจฺจนฺติปิ อริยสจฺจํฯ ตถาคเตน หิ สยํ อธิคตตฺตา ปเวทิตตฺตา ตโต เอว จ อเญฺญหิ อธิคมนียตฺตา ตํ ตสฺส โหตีติฯ อถ วา เอตสฺส อภิสมฺพุทฺธตฺตา อริยภาวสิทฺธิโต อริยสาธกํ สจฺจนฺติปิ **อริยสจฺจํ** ปุเพฺพ วิย อุตฺตรปทโลเปน ฯ อวิตถภาเวน วา อรณียตฺตา อธิคนฺตพฺพตฺตา อริยํ สจฺจนฺติปิ **อริยสจฺจํ**ฯ สจฺจตฺถํ ปน จตุนฺนมฺปิ สจฺจานํ ปรโต เอกชฺฌํ ทสฺสยิสฺสามฯ

อิทานิ ตํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ สรูปโต ทเสฺสตุํ **"ชาติปิ ทุกฺขา"**ติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ **ชาติ**-สโทฺท อเนกโตฺถฯ ตถา เหส ''เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย''ติ (ที. นิ. ๑.๓๑; ม. นิ. ๑.๑๔๘) เอตฺถ ภเว อาคโตฯ ''อตฺถิ, วิสาเข, นิคณฺฐา นาม สมณชาตี''ติ (อ. นิ. ๓.๗๑) เอตฺถ นิกาเยฯ ''ชาติ ทฺวีหิ ขเนฺธหิ สงฺคหิตา''ติ (ธาตุ. ๗๑) เอตฺถ สงฺขตลกฺขเณฯ ''ยํ มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ปฐมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ปฐมํ วิญฺญาณํ ปาตุภูตํ, ตทุปาทาย สาวสฺส ชาตี''ติ (มหาว. ๑๒๔) เอตฺถ ปฏิสนฺธิยํฯ ''สมฺปติชาโต, อานนฺท, โพธิสโตฺต''ติ (ที. นิ. ๒.๓๑; ม. นิ. ๓.๒๐๗) เอตฺถ ปสูติยํฯ ''อกฺขิโตฺต อนุปกุโฏฺฐ ชาติวาเทนา''ติ (ที. นิ. ๑.๓๐๓) เอตฺถ กุเลฯ สฺวายมิธ คพฺภเสยฺยกานํ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาย ยาว มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมนํ, ตาว ปวเตฺตสุ ขเนฺธสุ, อิตเรสํ ปฏิสนฺธิกฺขเณเสฺววาติ ทฏฺฐโพฺพฯ อยมฺปิ จ ปริยายกถาว, นิปฺปริยายโต ปน ตตฺถ ตตฺถ นิพฺพตฺตมานานํ สตฺตานํ เย ขนฺธา ปาตุภวนฺติ, เตสํ ปฐมปาตุภาโว ชาติ นามฯ

กสฺมา ปเนสา ทุกฺขาติ เจ? อเนเกสํ ทุกฺขานํ วตฺถุภาวโตฯ อเนกานิ หิ ทุกฺขานิฯ เสยฺยถิทํ – ทุกฺขทุกฺขํ วิปริณามทุกฺขํ สงฺขารทุกฺขํ ปฏิจฺฉนฺนทุกฺขํ อปฺปฏิจฺฉนฺนทุกฺขํ ปริยายทุกฺขํ นิปฺปริยายทุกฺขนฺติฯ ตตฺถ กายิกเจตสิกา ทุกฺขา เวทนา สภาวโต จ นามโต จ ทุกฺขตฺตา **ทุกฺขทุกฺข**นฺติ วุจฺจติฯ สุขา เวทนา วิปริณามทุกฺขุปฺปตฺติเหตุโต **วิปริณามทุกฺขํ**ฯ อุเปกฺขา เวทนา เจว เสสา จ เตภูมกา สงฺขารา อุทยพฺพยปีฬิตตฺตา **สงฺขารทุกฺขํ**ฯ กณฺณสูลทนฺตสูลราคชปริฬาหโทสชปริฬาหาทิกายิกเจตสิกา อาพาธา ปุจฺฉิตฺวา ชานิตพฺพโต อุปกฺกมสฺส จ อปากฏภาวโต **ปฏิจฺฉนฺนทุกฺขํ**ฯ ทฺวตฺติํสกมฺมการณาทิสมุฏฺฐาโน อาพาโธ อปุจฺฉิตฺวาว ชานิตพฺพโต อุปกฺกมสฺส จ ปากฏภาวโต **อปฺปฏิจฺฉนฺนทุกฺขํ**ฯ ฐเปตฺวา ทุกฺขทุกฺขํ เสสทุกฺขํ สจฺจวิภเงฺค อาคตํ ชาติอาทิ สพฺพมฺปิ ตสฺส ตสฺส ทุกฺขสฺส วตฺถุภาวโต **ปริยายทุกฺขํ**ฯ ทุกฺขทุกฺขํ ปน **นิปฺปริยายทุกฺข**นฺติ วุจฺจติฯ ตตฺรายํ ชาติ ยํ ตํ **พาลปณฺฑิตสุตฺตา**ทีสุ (ม. นิ. ๓.๒๔๖ อาทโย) ภควตาปิ อุปมาวเสน ปกาสิตํ อาปายิกํ ทุกฺขํ, ยญฺจ สุคติยมฺปิ มนุสฺสโลเก คโพฺภกฺกนฺติมูลกาทิเภทํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส วตฺถุภาวโต ทุกฺขาฯ เตนาหุ โปราณา –

> ''ชาเยถ โน เจ นรเกสุ สโตฺต;
> ตตฺถคฺคิทาหาทิกมปฺปสยฺหํ;

ลเภถ ทุกฺขํ น กุหึ ปติฏฺฐํ;
อิจฺจาห ทุกฺขาติ มุนีธ ชาติํฯ

‘‘ทุกฺขํ ติรเจฺฉสุ กสาปโตท-
ทณฺฑาภิฆาตาทิภวํ อเนกํ;
ยํ ตํ กถํ ตตฺถ ภเวยฺย ชาติํ;
วินา ตหิํ ชาติ ตโตปิ ทุกฺขาฯ

‘‘เปเตสุ ทุกฺขํ ปน ขุปฺปิปาสา-
วาตาตปาทิปฺปภวํ วิจิตฺตํ;
ยสฺมา อชาตสฺส น ตตฺถ อตฺถิ;
ตสฺมาปิ ทุกฺขํ มุนิ ชาติมาหฯ

‘‘ติพฺพนฺธกาเร จ อสยฺห สีเต;
โลกนฺตเร ยํ อสุเรสุ ทุกฺขํ;
น ตํ ภเว ตตฺถ น จสฺส ชาติ;
ยโต อยํ ชาติ ตโตปิ ทุกฺขาฯ

‘‘ยญฺจาปิ คูถนรเก วิย มาตุ คเพฺภ;
สโตฺต วสํ จิรมโต พหิ นิกฺขมญฺจ;
ปโปฺปติ ทุกฺขมติโฆรมิทมฺปิ นตฺถิ;
ชาติํ วินา อิติปิ ชาติ อยญฺหิ ทุกฺขาฯ

‘‘กิํ ภาสิเตน พหุนา นนุ ยํ กุหิญฺจิ;
อตฺถีธ กิญฺจิทปิ ทุกฺขมิทํ กทาจิ;
เนวตฺถิ ชาติวิรเหน ยโต มเหสิ;
ทุกฺขาติ สพฺพปฐมํ อิมมาห ชาติ’’นฺติฯ (วิสุทฺธิ. ๒.๕๔๑; วิภ. อฏฺฐ. ๑๙๑; มหานิ. อฏฺฐ. ๕; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๑.๑.๓๒-๓๓);

ชราปิ ทุกฺขาติ เอตฺถ ปน ทุวิธา ชรา สงฺขตลกฺขณญฺจ ขณฺฑิจฺจาทิสมฺมโต สนฺตติยํ เอกภวปริยาปนฺนกฺขนฺธปุราณภาโว จ, สา อิธ อธิเปฺปตาฯ สา ปเนสา ชรา สงฺขารทุกฺขภาวโต เจว ทุกฺขวตฺถุโต จ ทุกฺขาฯ ยญฺหิ องฺคปจฺจงฺคสิถิลภาวอินฺทฺริยวิการวิรูปตาโยพฺพนวินาสวีริยาวิสาทสติมติวิปฺปวาสปรปริภวาทิอเนกปจฺจยํ กายิกเจตสิกํ ทุกฺขมุปฺปชฺชติ, ชรา ตสฺส วตฺถุฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘องฺคานํ สิถิลีภาวา, อินฺทฺริยานํ วิการโต;
โยพฺพนสฺส วินาเสน, พลสฺส อุปฆาตโตฯ

‘‘วิปฺปวาสา สตาทีนํ, ปุตฺตทาเรหิ อตฺตโน;
อปฺปสาทนียโต เจว, ภิโยฺย พาลตฺตปตฺติยาฯ

‘‘ปโปฺปติ ทุกฺขํ ยํ มโจฺจ, กายิกํ มานสํ ตถา;
สพฺพเมตํ ชราเหตุ, ยสฺมา ตสฺมา ชรา ทุขา’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๒.๕๔๒; วิภ. อฏฺฐ. ๑๙๒; มหานิ. อฏฺฐ. ๕; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๑.๑.๓๒-๓๓);

พฺยาธิปิ ทุโกฺขติ อิทํ ปทํ วิภเงฺค ทุกฺขสจฺจนิเทฺทสปาฬิยํ น อาคตํ, เตเนว **วิสุทฺธิมเคฺคปิ** ทุกฺขสจฺจนิเทฺทเส ตํ น อุทฺธฏํ, **ธมฺมจกฺกปวตฺตน**สุตฺตนฺตปาฬิยํเยว ปน อุปลพฺภติ, ตสฺมา ตเตฺถวิมสฺส วจเน อญฺญตฺถ จ อวจเน การณํ วีมํสิตพฺพํฯ

มรณมฺปิ ทุกฺขนฺติ เอตฺถาปิ ทุวิธํ มรณํ สงฺขตลกฺขณญฺจฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘ชรามรณํ ทฺวีหิ ขเนฺธหิ สงฺคหิต’’นฺติ (ธาตุ. ๗๑)ฯ เอกภวปริยาปนฺนชีวิตินฺทฺริยปฺปพนฺธวิเจฺฉโท จฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘นิจฺจํ มรณโต ภย’’นฺติ (สุ. นิ. ๕๘๑; ชา. ๑.๑๑.๘๘), ตํ อิธ อธิเปฺปตํฯ ชาติปจฺจยมรณํ อุปกฺกมมรณํ สรสมรณํ อายุกฺขยมรณํ ปุญฺญกฺขยมรณนฺติปิ ตเสฺสว นามํฯ ตยิทํ ทุกฺขสฺส วตฺถุภาวโต ทุกฺขนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘ปาปสฺส ปาปกมฺมาทิ-นิมิตฺตมนุปสฺสโต;
> ภทฺทสฺสาปสหนฺตสฺส, วิโยคํ ปิยวตฺถุกํ;
> มียมานสฺส ยํ ทุกฺขํ, มานสํ อวิเสสโตฯ
>
> ‘‘สเพฺพสญฺจาปิ ยํ สนฺธิ-พนฺธนเจฺฉทนาทิกํ;
> วิตุชฺชมานมมฺมานํ, โหติ ทุกฺขํ สรีรชํฯ
>
> ‘‘อสยฺหมปฺปฏิการํ, ทุกฺขเสฺสตสฺสิทํ ยโต;
> มรณํ วตฺถุ เตเนตํ, ทุกฺขมิเจฺจว ภาสิต’’นฺติฯ (วิสุทฺธิ. ๒.๕๔๓; วิภ. อฏฺฐ. ๑๙๓;
> มหานิ. อฏฺฐ. ๕; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๑.๑.๓๒-๓๓);

อิมสฺมิญฺจ ฐาเน ‘‘โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา’’ติ วิภเงฺค ทุกฺขสจฺจนิเทฺทเส อาคตํ, อิธ ปน ตํ นตฺถิ, ตตฺถาปิ การณํ ปริเยสิตพฺพํฯ

อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุโกฺขติ เอตฺถ อปฺปิยสมฺปโยโค นาม อมนาเปหิ สตฺตสงฺขาเรหิ สโมธานํฯ โสปิ ทุกฺขวตฺถุโต ทุโกฺขฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘ทิสฺวาว อปฺปิเย ทุกฺขํ, ปฐมํ โหติ เจตสิ;
> ตทุปกฺกมสมฺภูต-มถ กาเย ยโต อิธฯ
>
> ‘‘ตโต ทุกฺขทฺวยสฺสาปิ, วตฺถุโต โส มเหสินา;
> ทุโกฺข วุโตฺตติ วิเญฺญยฺโย, อปฺปิเยหิ สมาคโม’’ติฯ

ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุโกฺขติ เอตฺถ ปน ปิยวิปฺปโยโค นาม มนาเปหิ สตฺตสงฺขาเรหิ วินาภาโวฯ โสปิ โสกทุกฺขสฺส วตฺถุโต ทุโกฺขฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘ญาติธนาทิวิโยคา;
> โสกสรสมปฺปิตา วิตุชฺชนฺติ;
> พาลา ยโต ตโตยํ;
> ทุโกฺขติ มโต ปิยวิปฺปโยโค’’ติฯ

ยมฺปิจฺฉํ น ลภตีติ เอตฺถ ‘‘อโห วต มยํ น ชาติธมฺมา อสฺสามา’’ติอาทีสุ อลพฺภเนยฺยวตฺถูสุ อิจฺฉาว ‘‘ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ, ตมฺปิ ทุกฺข’’นฺติ วุตฺตา, สาปิ ทุกฺขวตฺถุโต ทุกฺขาฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘ตํ ตํ ปตฺถยมานานํ, ตสฺส ตสฺส อลาภโต;
ยํ วิฆาตมยํ ทุกฺขํ, สตฺตานํ อิธ ชายติฯ

‘‘อลพฺภเนยฺยวตฺถูนํ, ปตฺถนา ตสฺส การณํ;
ยสฺมา ตสฺมา ชิโน ทุกฺขํ, อิจฺฉิตาลาภมพฺรวี’’ติฯ

สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาติ เอตฺถ ปน ยสฺมา อินฺธนมิว ปาวโก, ลกฺขมิว ปหรณานิ, โครูปํ วิย ฑํสมกสาทโย, เขตฺตมิว ลายกา, คามํ วิย คามฆาตกา, อุปาทานกฺขนฺธปญฺจกเมว ชาติอาทโย นานปฺปกาเรหิ วิพาเธนฺตา ติณลตาทีนิ วิย ภูมิยํ, ปุปฺผผลปลฺลวานิ วิย รุกฺเขสุ อุปาทานกฺขเนฺธสฺเวว นิพฺพตฺตนฺติ, อุปาทานกฺขนฺธานญฺจ อาทิทุกฺขํ ชาติ, มเชฺฌทุกฺขํ ชรา, ปริโยสานทุกฺขํ มรณํ, มโนรถวิฆาตปฺปตฺตานญฺจ อิจฺฉาวิฆาตทุกฺขํ อิจฺฉิตาลาโภติ เอวํ นานปฺปการโต อุปปริกฺขิยมานา อุปาทานกฺขนฺธาว ทุกฺขาติ ยเทตํ เอกเมกํ ทเสฺสตฺวา วุจฺจมานํ อเนเกหิปิ กเปฺปหิ น สกฺกา อนวเสสโต วตฺตุํ, ตสฺมา ตํ สพฺพมฺปิ ทุกฺขํ เอกชลพินฺทุมฺหิ สกลสมุทฺทชลรสํ วิย เยสุ เกสุจิ ปญฺจุปาทานกฺขเนฺธสุ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสตุํ ‘‘สํขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา’’ติ ภควา อโวจฯ เตนาหุ โปราณา –

‘‘ชาติปฺปภุติกํ ทุกฺขํ, ยํ วุตฺตมิธ ตาทินา;
อวุตฺตํ ยญฺจ ตํ สพฺพํ, วินา เอเต น วิชฺชติฯ

‘‘ยสฺมา ตสฺมา อุปาทาน-กฺขนฺธา สเงฺขปโต อิเม;
ทุกฺขาติ วุตฺตา ทุกฺขนฺต-เทสเกน มเหสินา’’ติฯ

เอวํ สรูปโต ทุกฺขสจฺจํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ สมุทยสจฺจํ ทเสฺสตุํ **‘‘อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทย**’’นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สํ**-อิติ อยํ สโทฺท ‘‘สมาคโม สเมต’’นฺติอาทีสุ สํโยคํ ทีเปติ, **อุ**-อิติ อยํ ‘‘อุปฺปนฺนํ อุทิต’’นฺติอาทีสุ อุปฺปตฺตึฯ **อย**-สโทฺท ปน การณํ ทีเปติฯ อิทญฺจาปิ ทุติยสจฺจํ อวเสสปจฺจยสมาโยเค สติ ทุกฺขสฺสุปฺปตฺติการณนฺติ ทุกฺขสฺส สํโยเค อุปฺปตฺติการณตฺตา ‘‘ทุกฺขสมุทย’’นฺติ วุจฺจติฯ **ยายํ ตณฺหา**ติ ยา อยํ ตณฺหาฯ **โปโนพฺภวิกา**ติ ปุนพฺภวกรณํ ปุนพฺภโว อุตฺตรปทโลเปน, ปุนพฺภโว สีลเมติสฺสาติ โปโนพฺภวิกาฯ นนฺทีราเคน สหคตาติ **นนฺทีราคสหคตา**ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ‘‘นนฺทนโต รชฺชนโต จ นนฺทีราคภาวํ สพฺพาสุ อวตฺถาสุ อปฺปจฺจกฺขาย วุตฺติยา นนฺทีราคสหคตา’’ติฯ **ตตฺรตตฺราภินนฺทินี**ติ ยตฺร ยตฺร อตฺตภาโว นิพฺพตฺตติ, ตตฺรตตฺราภินนฺทินีฯ

เสยฺยถิทนฺติ นิปาโต, ตสฺส สา กตมาติ เจติ อยมโตฺถฯ รูปตณฺหาทิเภเทน ฉพฺพิธาเยว ตณฺหา ปวตฺติอาการเภทโต กามตณฺหาทิวเสน ติวิธา วุตฺตาฯ รูปตณฺหาเยว หิ ยทา จกฺขุสฺส อาปาถมาคตํ รูปารมฺมณํ กามสฺสาทวเสน อสฺสาทยมานา ปวตฺตติ, ตทา **กามตณฺหา** นาม โหติฯ ยทา ตเทวารมฺมณํ ธุวํ สสฺสตนฺติ ปวตฺตาย สสฺสตทิฎฺฐิยา สทฺธึ ปวตฺตติ, ตทา **ภวตณฺหา** นาม โหติฯ สสฺสตทิฎฺฐิสหคโต หิ ราโค ‘‘ภวตณฺหา’’ติ วุจฺจติฯ ยทา ปน ตเทวารมฺมณํ อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสตีติ ปวตฺตาย อุเจฺฉททิฎฺฐิยา สทฺธึ ปวตฺตติ, ตทา **วิภวตณฺหา** นาม โหติฯ อุเจฺฉททิฎฺฐิสหคโต หิ ราโค ‘‘วิภวตณฺหา’’ติ วุจฺจติฯ เอส นโย สทฺทตณฺหาทีสุปิฯ

กสฺมา ปเนตฺถ ตณฺหาว สมุทยสจฺจํ วุตฺตาติ? วิเสสเหตุภาวโตฯ อวิชฺชา หิ ภเวสุ อาทีนวํ ปฎิจฺฉาเทนฺตี ทิฎฺฐิอาทิอุปาทานญฺจ ตตฺถ ตตฺถ อภินิวิสมานํ ตณฺหํ อภิวเฑฺฒติ, โทสาทโยปิ กมฺมสฺส การณํ โหนฺติ, ตณฺหา ปน ตํตํภวโยนิคติวิญฺญาณฎฺฐิติสตฺตาอาวาสสตฺตนิกาย

กุลโภคิสฺสริยาทิวิจิตฺตตํ อภิปเตฺถนฺตี กมฺมวิจิตฺตตาย อุปนิสฺสยตํ กมฺมสฺส จ สหายภาวํ อุปคจฺฉนฺตี ภวาทิวิจิตฺตตํ นิยเมติ, ตสฺมา ทุกฺขสฺส วิเสสเหตุภาวโต อเญฺญสุปิ อวิชฺชาอุปาทานกมฺมาทีสุ สุเตฺต อภิธมฺเม จ อวเสสกิเลสากุสลมูลาทีสุ วุเตฺตสุ ทุกฺขเหตูสุ วิชฺชมาเนสุ ตณฺหาว ''สมุทยสจฺจ''นฺติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ ทเสฺสตุํ **''อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธ''**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ ยสฺมา **นิ**-สโทฺท อภาวํ, **โรธ**-สโทฺท จ จารกํ ทีเปติ, ตสฺมา อภาโว เอตฺถ สํสารจารกสงฺขาตสฺส ทุกฺขโรธสฺส สพฺพคติสุญฺญตฺตา, สมธิคเต วา ตสฺมิํ สํสารจารกสงฺขาตสฺส ทุกฺขโรธสฺส อภาโว โหติ ตปฺปฏิปกฺขตฺตาติปิ ''ทุกฺขนิโรธ''นฺติ วุจฺจติฯ ทุกฺขสฺส วา อนุปฺปาทนิโรธปจฺจยตฺตา **ทุกฺขนิโรธํ**ฯ ทุกฺขนิโรธํ ทเสฺสเนฺตน เจตฺถ **''โย ตสฺสาเยว ตณฺหายา''**ติอาทินา นเยน สมุทยนิโรโธ วุโตฺต, โส กสฺมา วุโตฺตติ เจ? สมุทยนิโรเธน ทุกฺขนิโรโธฯ พฺยาธินิมิตฺตวูปสเมน พฺยาธิวูปสโม วิย หิ เหตุนิโรเธน ผลนิโรโธ, ตสฺมา สมุทยนิโรเธเนว ทุกฺขํ นิรุชฺฌติ, น อญฺญถาฯ เตนาห –

> ''ยถาปิ มูเล อนุปทฺทเว ทเฬฺห;
> ฉิโนฺนปิ รุโกฺข ปุนเรว รูหติ;
> เอวมฺปิ ตณฺหานุสเย อนูหเต;
> นิพฺพตฺตตี ทุกฺขมิทํ ปุนปฺปุน''นฺติฯ (ธ. ป. ๓๓๘);

อิติ ยสฺมา สมุทยนิโรเธเนว ทุกฺขํ นิรุชฺฌติ, ตสฺมา ภควา ทุกฺขนิโรธํ ทเสฺสโนฺต สมุทยนิโรเธน เทเสสิฯ สีหสมานวุตฺติโน หิ ตถาคตาฯ เต ทุกฺขํ นิโรเธนฺตา ทุกฺขนิโรธญฺจ เทเสนฺตา เหตุมฺหิ ปฏิปชฺชนฺติ, น ผเลฯ ยถา หิ สีโห เยนตฺตนิ สโร ขิโตฺต, ตเตฺถว อตฺตโน พลํ ทเสฺสติ, น สเร, ตถา พุทฺธานํ การเณ ปฏิปตฺติ, น ผเลฯ ติตฺถิยา ปน สุวานวุตฺติโนฯ เต ทุกฺขํ นิโรเธนฺตา ทุกฺขนิโรธญฺจ เทเสนฺตา อตฺตกิลมถานุโยคเทสนาทีหิ ผเล ปฏิปชฺชนฺติ, น เหตุมฺหิฯ ยถา หิ สุนขา เกนจิ เลฑฺฑุปฺปหาเร ทิเนฺน ภุสฺสนฺตา เลฑฺฑุํ ขาทนฺติ, น ปหารทายเก อุฏฺฐหนฺติ, เอวํ อญฺญติตฺถิยา ทุกฺขํ นิโรเธตุกามา กายเขทมนุยุชฺชนฺติ, น กิเลสนิโรธนํ, เอวํ ตาว ทุกฺขนิโรธสฺส สมุทยนิโรธวเสน เทสนาย ปโยชนํ เวทิตพฺพํฯ

อยํ ปเนตฺถ อโตฺถฯ **ตสฺสาเยว ตณฺหายา**ติ ตสฺสา ''โปโนพฺภวิกา''ติ วตฺวา กามตณฺหาทิวเสน วิภตฺตตณฺหายฯ วิราโค วุจฺจติ มโคฺคฯ ''วิราคา วิมุจฺจตี''ติ (ม. นิ. ๑.๒๔๕; สํ. นิ. ๓.๑๒, ๕๙) หิ วุตฺตํฯ วิราเคน นิโรโธ วิราคนิโรโธ, อนุสยสมุคฺฆาตโต อเสโส วิราคนิโรโธ **อเสสวิราคนิโรโธ**ฯ อถ วา วิราโคติ ปหานํ วุจฺจติ, ตสฺมา อนุสยสมุคฺฆาตโต อเสโส วิราโค อเสโส นิโรโธติ เอวเมฺปตฺถ โยชนา ทฏฺฐพฺพา, อตฺถโต ปน สพฺพาเนว เอตานิ นิพฺพานสฺส เววจนานิฯ ปรมตฺถโต หิ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจนฺติ นิพฺพานํ วุจฺจติฯ ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺม ตณฺหา วิรชฺชติ เจว นิรุชฺฌติ จ, ตสฺมา ''วิราโค''ติ จ ''นิโรโธ''ติ จ วุจฺจติฯ ยสฺมา จ ตเทว อาคมฺม ตสฺสา จาคาทโย โหนฺติ, กามคุณาลยาทีสุ เจตฺถ เอโกปิ อาลโย นตฺถิ, ตสฺมา **จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย**ติ วุจฺจติฯ

อิทานิ ทุกฺขนิโรธคามินิปฏิปทาอริยสจฺจํ ทเสฺสตุํ **''อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี''**ติอาทิมาหฯ ยสฺมา ปเนตํ อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธํ คจฺฉติ อารมฺมณวสเอน ตทภิมุขภูตตฺตา, ปฏิปทา จ โหติ ทุกฺขนิโรธปฺปตฺติยา, ตสฺมา ''ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา''ติ วุจฺจติฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ โก ปน เนสํ ทุกฺขาทีนํ สจฺจโฏฺฐติ? โย ปญฺญาจกฺขุนา อุปปริกฺขิยมานานํ มายาว วิปรีโต, มรีจิว วิสํวาทโก, ติตฺถิยานํ อตฺตา วิย อนุปลพฺภสภาโว จ น โหติ, อถ โข พา

ธนปฺปภวสนฺตินิยฺยานปฺปกาเรน ตจฺฉาวิปรีตภูตภาเวน อริยญาณสฺส โคจโร โหติเยว, เอส อคฺคิลกฺขณํ วิย โลกปกติ วิย จ ตจฺฉาวิปรีตภูตภาโว สจฺจโฏฺฐติ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ จ อคฺคิลกฺขณํ นาม อุณฺหตฺตํฯ ตณฺหิ กตฺถจิ กฏฺฐาทิอุปาทานเภเท วิสํวาทกํ วิปรีตํ อภูตํ วา ก ทาจิปิ น โหติ, ‘‘ชาติธมฺมา ชราธมฺมา, อโถ มรณธมฺมิโน’’ติ (อ. นิ. ๕.๕๗) เอวํ วุตฺตชาติ อาทิกา โลกปกตีติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘เอกจฺจานํ ติรจฺฉานานํ ติริยํ ทีฆตา, มนุสฺสาทีนํ อุทฺธํ ทีฆ ตา, วุฑฺฒินิฎฺฐปฺปตฺตานํ ปุน อวฑฺฒนนฺติ เอวมาทิกา จ โลกปกตี’’ติ วทนฺติฯ

อปิจ –

นาพาธกํ ยโต ทุกฺขํ, ทุกฺขา อญฺญํ น พาธกํ;
พาธกตฺตนิยาเมน, ตโต สจฺจมิทํ มตํฯ

ตํ วินา นาญฺญโต ทุกฺขํ, น โหติ น จ ตํ ตโต;
ทุกฺขเหตุนิยาเมน, อิติ สจฺจํ วิสตฺติกาฯ

นาญฺญา นิพฺพานโต สนฺติ, สนฺตํ น จ น ตํ ยโต;
สนฺตภาวนิยาเมน, ตโต สจฺจมิทํ มตํฯ

มคฺคา อญฺญํ น นิยฺยานํ, อนิยฺยาโน น จาปิ โส;
ตจฺฉนิยฺยานภาวตฺตา, อิติ โส สจฺจสมฺมโตฯ

อิติ ตจฺฉาวิปลฺลาส-ภูตภาวํ จตูสุปิ;
ทุกฺขาทีสฺววิเสเสน, สจฺจฏฺฐํ อาหุ ปณฺฑิตาติฯ (วิภ. อฏฺฐ. ๑๘๙);

๑๕. **ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสู**ติ อิโต ปุเพฺพ ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติอาทินา น อนุสฺสุเตสุ อสฺสุตปุ เพฺพสุ จตุสจฺจธเมฺมสุฯ **จกฺขุ**นฺติอาทีนิ ญาณเววจนาเนวฯ ญาณเมว เหตฺถ ปจฺจกฺขโต ทสฺ สนเฏฺฐน จกฺขุ วิยาติ **จกฺขุ,** ญาณเฏฺฐน **ญาณํ,** ปการโต ชานนเฏฺฐน **ปญฺญา,** ปฏิ วิชฺฌนเฏฺฐน **วิชฺชา,** สจฺจปฺปฏิจฺฉาทกสฺส โมหนฺธการสฺส วิธมนโต โอภาสนเฏฺฐน **อาโล โก**ติ วุตฺตํฯ ตํ ปเนตํ จตูสุ สเจฺจสุ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกํ นิทฺทิฏฺฐนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๑๖. **ยาวกีวญฺจา**ติ ยตฺตกํ กาลํฯ **ติปริวฏฺฏ**นฺติ สจฺจญาณกิจฺจญาณกตญาณสงฺขา ตานํ ติณฺณํ ปริวฏฺฏานํ วเสน ติปริวฏฺฏํฯ สจฺจญาณาทิวเสน หิ ตโย ปริวฏฺฏา เอตสฺสาติ ติปริ วฏฺฏนฺติ วุจฺจติ ญาณทสฺสนํฯ เอตฺถ จ ‘‘อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขสมุทย’’นฺติ เอวํ จตูสุ ส เจฺจสุ ยถาภูตญาณํ **สจฺจญาณํ** นามฯ เตสฺเวว ‘‘ปริเญฺญยฺยํ ปหาตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ ภา เวตพฺพ’’นฺติ เอวํ กตฺตพฺพกิจฺจชานนญาณํ **กิจฺจญาณํ** นามฯ ‘‘ปริญฺญาตํ ปหีนํ สจฺฉิกตํ ภา วิต’’นฺติ เอวํ ตสฺส กตภาวชานนญาณํ **กตญาณํ** นามฯ **ทฺวาทสาการ**นฺติ เตสํเยว เอเกกสฺมิํ สเจฺจ ติณฺณํ ติณฺณํ อาการานํ วเสน ทฺวาทสาการํฯ **ญาณทสฺสน**นฺติ เอเตสํ ติปริวฏฺฏานํ ทฺ วาทสนฺนํ อาการานํ วเสน อุปฺปนฺนญาณสงฺขาตํ ทสฺสนํฯ

อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธินฺติ อุตฺตรวิรหิตํ สพฺพเสฏฺฐํ สมฺมา สามญฺจ โพธิํฯ อถ วา ปสตฺถํ สุนฺทรญฺจ โพธิํฯ **โพธี**ติ จ ภควโต อรหตฺตมโคฺค อิธาธิเปฺปโตฯ สาวกานํ อรหตฺตม โคฺค อนุตฺตรา โพธิ โหติ, น โหตีติ? น โหติฯ กสฺมา? อสพฺพคุณทายกตฺตาฯ เตสญฺหิ กสฺสจิ อรหตฺตมโคฺค อรหตฺตผลเมว เทติ, กสฺสจิ ติโสฺส วิชฺชา, กสฺสจิ ฉ อภิญฺญา, กสฺสจิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา, กสฺสจิ สาวกปารมีญาณํฯ ปเจฺจกพุทฺธานมฺปิ ปเจฺจกโพธิญาณเมว เทติ,

พุทฺธานํ ปน สพฺพคุณสมฺปตฺตึ เทติ อภิเสโก วิย รโญฺญ สพฺพโลกิสฺสริยภาวํฯ ตสฺมา อญฺญสฺส กสฺสจิปิ อนุตฺตรา โพธิ น โหตีติฯ **อภิสมฺพุโทฺธติ ปจฺจญฺญาสิ**นฺติ อภิสมฺพุโทฺธ อหํ ปโตฺต ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิโตติ เอวํ ปฏิชานึฯ **ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาที**ติ อธิคตคุณานํ ยาถาวโต ทสฺสนสมตฺถํ ปจฺจเวกฺขณญาณญฺจ ปน เม อุทปาทิฯ **อกุปฺปา เม วิมุตฺตี**ติ อยํ มยฺหํ อรหตฺตผลวิมุตฺติ อกุปฺปา ปฏิปเกฺขหิ น โกเปตพฺพาติ เอวํ ญาณํ อุทปาทิฯ ตตฺถ ทฺวีหากาเรหิ อกุปฺปตา เวทิตพฺพา มคฺคสงฺขาตการณโต จ อารมฺมณโต จฯ สา หิ จตูหิ มเคฺคหิ สมุจฺฉินฺนกิเลสานํ ปุน อนิวตฺตนตาย **การณโตปิ** อกุปฺปา, อกุปฺปธมฺมํ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตตาย **อารมฺมณโตปิ** อกุปฺปา อนากุปฺปารมฺมณานํ โลกิยสมาปตฺตีนํ ตทภาวโตฯ **อนฺติมา**ติ ปจฺฉิมาฯ **นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว**ติ อิทานิ ปุน อโญฺญ ภโว นาม นตฺถีติฯ

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมินฺติ อิมสฺมึ นิคฺคาถเก สุเตฺตฯ นิคฺคาถกญฺหิ สุตฺตํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนสหิตํ ‘‘เวยฺยากรณ’’นฺติ วุจฺจติฯ **ภญฺญมาเน**ติ ภณิยมาเน, เทสิยมาเนติ อโตฺถฯ **วิรช**นฺติ อปายคมนียราครชาทีนํ วิคเมน วิรชํฯ **วีตมล**นฺติ อนวเสสทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉามลาปคเมน วีตมลํ ฯ ปฐมมคฺควชฺฌกิเลสรชาภาเวน วา **วิรชํ,** ปญฺจวิธทุสฺสีลฺยมลาปคเมน **วีตมลํฯ ธมฺมจกฺขุ**นฺติ **พฺรหฺมายุสุเตฺต** (ม. นิ. ๒.๓๘๓ อาทโย) เหฏฺฐิมา ตโย มคฺคา วุตฺตา, **จูฬราหุโลวาเท** (ม. นิ. ๓.๔๑๖ อาทโย) อาสวกฺขโย, อิธ ปน โสตาปตฺติมโคฺค อธิเปฺปโตฯ จตุสจฺจสงฺขาเตสุ ธเมฺมสุ เตสํ ทสฺสนเฏฺฐน จกฺขูติ **ธมฺมจกฺขุ,** เหฏฺฐิเมสุ วา ตีสุ มคฺคธเมฺมสุ เอกํ โสตาปตฺติมคฺคสงฺขาตํ จกฺขูติ **ธมฺมจกฺขุ,** สมถวิปสฺสนาธมฺมนิพฺพตฺตตาย สีลาทิติวิธธมฺมกฺขนฺธภูตตาย วา ธมฺมมยํ จกฺขูติปิ **ธมฺมจกฺขุ,** ตสฺส อุปฺปตฺติอาการทสฺสนตฺถํ **‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’**นฺติ อาหฯ นนุ จ มคฺคญาณํ อสงฺขตธมฺมารมฺมณํ, น สงฺขตธมฺมารมฺมณนฺติ? สจฺจเมตํ, ยสฺมา ตํ นิโรธํ อารมฺมณํ กตฺวา กิจฺจวเสน สพฺพสงฺขตํ อสโมฺมหปฺปฏิเวธวเสน ปฏิวิชฺฌนฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา ตถา วุตฺตํฯ

๑๗. **ธมฺมจเกฺก**ติ ปฏิเวธญาณเญฺจว เทสนาญาณญฺจ ปวตฺตนเฏฺฐน จกฺกนฺติ ธมฺมจกฺกํฯ โพธิปลฺลเงฺก นิสินฺนสฺส หิ จตูสุ สเจฺจสุ อุปฺปนฺนํ ทฺวาทสาการํ ปฏิเวธญาณมฺปิ, อิสิปตเน นิสินฺนสฺส ทฺวาทสาการาย สจฺจเทสนาย ปวตฺตกํ เทสนาญาณมฺปิ ธมฺมจกฺกํ นามฯ อุภยมฺปิ เหตํ ทสพลสฺส อุเร ปวตฺตญาณเมวฯ ตทุภยํ อิมาย เทสนาย ปกาเสเนฺตน ภควตา ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ นามฯ ตํ ปเนตํ ธมฺมจกฺกํ ยาว อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถโร อฏฺฐารสหิ พฺรหฺมโกฏีหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ, ตาว ภควา **ปวเตฺตติ** นาม ปวตฺตนกิจฺจสฺส อนิฏฺฐิตตฺตาฯ ปติฏฺฐิเต **ปวตฺติตํ** นาม กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนนฺตรธานโต ปฏฺฐาย ยาว พุทฺธุปฺปาโท, เอตฺตกํ กาลํ อปฺปวตฺตปุพฺพสฺส ปวตฺติตตฺตาฯ ตํ สนฺธาย ‘‘ปวตฺติเต จ ปน ภควตา ธมฺมจเกฺก ภุมฺมา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุ’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ภุมฺมา**ติ ภูมฏฺฐกเทวตาฯ **สทฺทมนุสฺสาเวสุ**นฺติ เอกปฺปหาเรเนว สาธุการํ ทตฺวา ‘‘เอตํ ภควตา’’ติอาทีนิ วทนฺตา อนุสฺสาวยึสุฯ **โอภาโส**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณานุภาเวน ปวโตฺต จิตฺตปจฺจยอุตุสมุฏฺฐาโน โอภาโสฯ โส หิ ตทา เทวานํ เทวานุภาวํ อติกฺกมิตฺวา วิโรจิตฺถฯ **อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑโญฺญ**ติ อิมสฺสปิ อุทานสฺส อุทาหรณโฆโส ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ ภควโต หิ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺส อารเมฺภ วิย ปริสมาปเนปิ อติวิย อุฬารตมํ ปีติโสมนสฺสํ อุทปาทิฯ

๑๘. ทิโฏฺฐ อริยสจฺจธโมฺม เอเตนาติ **ทิฏฺฐธโมฺม**ฯ เอส นโย เสสปเทสุปิฯ เอตฺถ จ ทสฺสนํ นาม ญาณทสฺสนโต อญฺญมฺปิ อตฺถีติ ตํนิวตฺตนตฺถํ **‘‘ปตฺตธโมฺม’’**ติ วุตฺตํฯ ปตฺติ จ ญาณสมฺปตฺติโต อญฺญาปิ วิชฺชตีติ ตโต วิเสสนตฺถํ **‘‘วิทิตธโมฺม’’**ติ วุตฺตํฯ สา ปเนสา วิทิตธมฺมตา เอกเทสโตปิ โหตีติ นิปฺปเทสโต วิทิตภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘ปริโยคาฬฺหธโมฺม’’**ติ วุตฺตํฯ

เตนสฺส สจฺจาภิสโมฺพธึเยว ทีเปติฯ มคฺคญาณญฺหิ เอกาภิสมยวเสน ปริญฺญาทิกิจฺจํ สาเธนฺตํ นิปฺปเทเสน จตุสจฺจธมฺมํ สมนฺตโต โอคาฬฺหํ นาม โหติฯ สปฺปฏิภยกนฺตารสทิสา โสฬสวตฺถุกา อฏฺฐวตฺถุกา จ ติณฺณา วิจิกิจฺฉา อเนนาติ **ติณฺณวิจิกิจฺโฉ**ฯ ปวตฺติอาทีสุ ''เอวํ นุโข น นุโข''ติ เอวํ ปวตฺติกา วิคตา สมุจฺฉินฺนา กถํกถา อสฺสาติ **วิคตกถํกโถฯ เวสารชฺชปฺปตฺโต**ติ สารชฺชกรานํ ปาปธมฺมานํ ปหีนตฺตา ตปฺปฏิปเกฺขสุ จ สีลาทีสุ คุเณสุ สุปฺปติฏฺฐิตตฺตา วิสารทภาวํ เวยฺยตฺติยํ ปตฺโต อธิคโตฯ สฺวายํ เวสารชฺชปฺปตฺติสุปฺปติฏฺฐิตภาโว กตฺถาติ อาห **''สตฺถุสาสเน''**ติฯ อตฺตนา ปจฺจกฺขโต อธิคตตฺตา น ปรํ ปเจฺจติ, ปรสฺส สทฺธาย เอตฺถ นปฺปวตฺตตีติ, น ตสฺส ปโร ปเจฺจตโพฺพ อตฺถีติ **อปรปฺปจฺจโย**ฯ

ลเภยฺยาหนฺติ ลเภยฺยํ อหํ, อายาจนวจนเมตํฯ **เอหี**ติ อายาจิตานํ ปพฺพชฺชูปสมฺปทานํ อนุมตภาวปฺปกาสนวจนํ, ตสฺมา เอหิ สมฺปฏิจฺฉาหิ ยถายาจิตํ ปพฺพชฺชูปสมฺปทวิเสสนฺติ อโตฺถฯ **อิติ**-สโทฺท ตสฺส เอหิภิกฺขูปสมฺปทาปฏิลาภนิมิตฺตวจนปริโยสานทสฺสโนฯ ตทวสาโน หิ ตสฺส ภิกฺขุภาโวฯ เตนวาห **''เอหิ ภิกฺขูติ ภควโต วจเนน อภินิปฺผนฺนา สาว ตสฺส อายสฺมโต เอหิภิกฺขูปสมฺปทา อโหสี''**ติฯ **จร พฺรหฺมจริย**นฺติ อุปริมคฺคตฺตยสงฺขาตํ พฺรหฺมจริยํ สมธิคจฺฉฯ กิมตฺถํ? **สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยาย**ฯ อิธาปิ ''อโวจา''ติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ''นว โกฏิสหสฺสานี''ติอาทินา (วิสุทฺธิ. ๑.๒๐; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๑.๑.๓๗) วุตฺตปฺปเภทานํ อเนกสหสฺสานํ สํวรวินยานํ สมาทิยิตฺวา วตฺตเนน อุปริภูตา อคฺคภูตา สมฺปทาติ **อุปสมฺปทา**ฯ

๑๙. **นีหารภโตฺต**ติ นีหฏภโตฺต, คามโต ภิกฺขํ นีหริตฺวา ภิกฺขูหิ ทินฺนภโตฺตติ อโตฺถ ฯ ภควา หิ ทหรกุมารเก วิย เต ภิกฺขู ปริหรโนฺต ปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย ปิณฺฑปาตตฺถายปิ คามํ อปวิสิตฺวา อโนฺตวิหาเรเยว วสิฯ

ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนตฺตลกฺขณสุตฺตวณฺณนา

๒๐. **อามเนฺตสี**ติ อาสาฬฺหีปุณฺณมทิวเส ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนโต ปฏฺฐาย อนุกฺกเมน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิเต อญฺญาสิโกณฺฑญฺญปฺปมุเข ปญฺจวคฺคิเย ''อิทานิ เตสํ อาสวกฺขยาย ธมฺมํ เทเสสฺสามี''ติ ปญฺจมิยา ปกฺขสฺส อามเนฺตสิฯ **อนตฺตา**ติ อวสวตฺตนเฏฺฐน อสามิกเฏฺฐน สุญฺญตเฏฺฐน อตฺตปฏิเกฺขปเฏฺฐนาติ เอวํ จตูหิ การเณหิ อนตฺตาฯ ตตฺถ ''อุปฺปนฺนํ รูปํ ฐิตึ มา ปาปุณาตุ, ฐานปฺปตฺตํ มา ชีรตุ, ชรปฺปตฺตํ มา ภิชฺชตุ, อุทยพฺพเยหิ มา กิลมยตู''ติ น เอตฺถ กสฺสจิ วสีภาโว อตฺถิ, สฺวายมสฺส **อวสวตฺตนโฏฺฐ**ฯ สามิภูตสฺส กสฺสจิ อภาโว **อสามิกโฏฺฐ**ฯ นิวาสีการกเวทกอธิฏฺฐายกวิรเหน ตโต สุญฺญตา **สุญฺญตโฏฺฐ**ฯ ปรปริกปฺปิตอตฺตสภาวาภาโว เอว **อตฺตปฏิเกฺขปโฏฺฐ**ฯ อิทานิ อนตฺตตํเยว วิภาเวตุํ **''รูปญฺจ หิทํ ภิกฺขเว''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อตฺตา อภวิสฺสา**ติ การโก เวทโก สยํวสีติ เอวํภูโต อตฺตา อภวิสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ เอวญฺหิ สติ รูปสฺส อาพาธาย สํวตฺตนํ อยุชฺชมานกํ สิยาฯ กามเญฺจตฺถ ''ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, รูปํ อนตฺตา, ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตตี''ติ รูปสฺส อนตฺตตาย ทุกฺขตา วิภาวิตา วิย ทิสฺสติ, ตถาปิ ''ยสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ, ตสฺมา อนตฺตา''ติ ปากฏาย สาพาธตาย รูปสฺส อตฺตสาราภาโว วิภาวิโต, ตโต เอว จ ''น จ ลพฺภติ รูเป 'เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสี'ติ'' รูเป กสฺสจิ อนิสฺสรตา ตสฺส จ อวสวตฺตนาการโร ทสฺสิโตฯ **เวทนา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ

๒๑. **ตํ กิํมญฺญถ ภิกฺขเว**ติ อิทํ กสฺมา อารทฺธํ? เอตฺตเกน ฐาเนน อนตฺตลกฺขณเมว กถิตํ, น อนิจฺจทุกฺขลกฺขณานิ, อิทานิ ตานิ ทเสฺสตฺวา สโมธาเนตฺวา ตีณิปิ ลกฺขณานิ ทเสฺสตุํ อิทมารทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อนิจฺจํ ภเนฺต**ติ ภเนฺต ยสฺมา หุตฺวา น โหติ, ตสฺมา อนิจฺจํฯ ยสฺมา ปุเพฺพ อสนฺตํ ปจฺจยสมวาเยน หุตฺวา อุปฺปชฺชิตฺวา ปุน ภงฺคุปคมเนน น โหติ, ตสฺมา น นิจฺจนฺติ อนิจฺจํ, อทฺธุวนฺติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา อุปฺปาทวยวนฺตตาย ตาวกาลิกตาย วิปริณามโกฏิยา นิจฺจปฺปฏิเกฺขปโตติ อิเมหิปิ การเณหิ **อนิจฺจํ**ฯ เอตฺถ ขเณ ขเณ อุปฺปชฺชนวเสน นิรุชฺฌนวเสน จ ปวตฺตนโต **อุปฺปาทวยวนฺตตา**ฯ ตงฺขณิกตาย **ตาวกาลิกตา**ฯ วิปริณามวนฺตตาย **วิปริณามโกฏิ**ฯ รูปญฺหิ อุปฺปาทาทิวิการาปชฺชเนน วิปริณามนฺตํ วินาสํ ปาปุณาติฯ นิจฺจสภาวาภาโว เอว **นิจฺจปฏิเกฺขโป**ฯ อนิจฺจา หิ ธมฺมา, เตเนว อตฺตโน อนิจฺจภาเวน อตฺถโต นิจฺจตํ ปฏิกฺขิปนฺติ นามฯ

ทุกฺขํ ภเนฺตติ ภเนฺต ปฏิปีฬนากาเรน ทุกฺขํฯ อุปฺปาทชราภงฺควเสน หิ รูปสฺส นิรนฺตรํ พาธติ, ปฏิปีฬนากาเรนสฺส ทุกฺขตาฯ อถ วา สนฺตาปเฏฺฐน ทุกฺขมเฏฺฐน ทุกฺขวตฺถุกเฏฺฐน สุขปฏิเกฺขปเฏฺฐน จาติ จตูหิ การเณหิ ทุกฺขํฯ เอตฺถ จ **สนฺตาโป** นาม ทุกฺขทุกฺขตาทิวเสน สนฺตาปนํ ปริทหนํฯ ตโต เอวสฺส ทุสฺสหตาย **ทุกฺขมตา**ฯ ติสฺสนฺนํ ทุกฺขตานํ สํสารทุกฺขสฺส จ อธิฏฺฐานตาย **ทุกฺขวตฺถุกตา**ฯ สุขสภาวาภาโว เอว **สุขปฏิเกฺขโปฯ วิปริณามธมฺม**นฺติ ชราย มรเณน จ วิปริณามสภาวํฯ **กลฺลํ นุ**ติ ยุตฺตํ นุฯ **ตนฺ**ติ เอวํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ รูปํฯ **เอตํ มมา**ติ ตณฺหาคาโห มมงฺการภาวโตฯ **เอโสหมสฺมี**ติ มานคาโห อหงฺการภาวโตฯ **เอโส เม อตฺตา**ติ ทิฏฺฐิคาโห อตฺตภาววิปลฺลาสคฺคาหโตฯ **ตณฺหาคาโห** เจตฺถ อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตวเสน, **มานคาโห** นววิธมานวเสน, **ทิฏฺฐิคาโห** ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิวเสน เวทิตโพฺพฯ อิเมสํ ติณฺณํ ตณฺหามานทิฏฺฐิคาหานํ วเสน ยุตฺตํ นุ ตํ สมนุปสฺสิตุนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

อิติ ภควา อนิจฺจทุกฺขวเสน อนตฺตลกฺขณํเยว ทเสฺสสิฯ ภควา หิ กตฺถจิ อนิจฺจวเสน อนตฺตตํ ทเสฺสติ, กตฺถจิ ทุกฺขวเสน, กตฺถจิ อุภยวเสนฯ ตถา หิ ‘‘จกฺขุ อตฺตาติ โย วเทยฺย, ตํ น อุปปชฺชติ, จกฺขุสฺส อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติฯ ยสฺส โข ปน อุปฺปาโทปิ วโยปิ ปญฺญายติ, ‘อตฺตา เม อุปฺปชฺชติ เจว เวติ จา’ติ อิจฺจสฺส เอวมาคตํ โหติ, ตสฺมา ตํ น อุปปชฺชติฯ ‘จกฺขุ อตฺตา’ติ โย วเทยฺย, อิติ จกฺขุ อนตฺตา’’ติ อิมสฺมิญฺจ **ฉฉกฺกสุเตฺต** (ม. นิ. ๓.๔๒๒) อนิจฺจวเสน อนตฺตตํ ทเสฺสสิฯ ‘‘รูปญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส…เป.… เอวํ เม รูปํ มา อโหสี’’ติ อิมสฺมิํเยว อนตฺตลกฺขณสุเตฺต ทุกฺขวเสน อนตฺตตํ ทเสฺสสิฯ ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนิจฺจํ, ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา, ยทนตฺตา, ตํ ‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เม โส อตฺตา’ติ เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพ’’นฺติ อิมสฺมิํ **อรหนฺตสุเตฺต** (สํ. นิ. ๓.๗๖-๗๗) อุภยวเสน อนตฺตตํ ทเสฺสสิฯ กสฺมา? อนิจฺจํ ทุกฺขญฺจ ปากฏํ, อนตฺตา อปากฏํฯ ปริโภคภาชนาทีสุ หิ ภิเนฺนสุ ‘‘อโห อนิจฺจ’’นฺติ วทนฺติ, ‘‘อโห อนตฺตา’’ติ ปน วตฺตา นาม นตฺถิฯ สรีเร คณฺฑปิฬกาสุ วา อุฏฺฐิตาสุ กณฺฏเกน วา วิทฺธา ‘‘อโห ทุกฺข’’นฺติ วทนฺติ, ‘‘อโห อนตฺตา’’ติ ปน วตฺตา นาม นตฺถิฯ กสฺมา? อิทญฺหิ อนตฺตลกฺขณํ นาม อวิภูตํ ทุทฺทสํ ทุปฺปญฺญาปนํฯ ตถา หิ สรภงฺคาทโยปิ สตฺถาโร นาทฺทสํสุ, กุโต ปญฺญาปนา, เตน นํ ภควา อนิจฺจวเสน วา ทุกฺขวเสน วา อุภยวเสน วา ทเสฺสสิฯ ตยิทํ อิมสฺมิมฺปิ เตปริวเฏฺฏ อนิจฺจทุกฺขวเสเนว ทสฺสิตํฯ **เวทนา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ

๒๒. **ตสฺมาติหา**ติ ตสฺมา อิเจฺจว วุตฺตํฯ **ติ**-การ **ห**-การา นิปาตา, ยสฺมา อิเม ปญฺจกฺขนฺธา อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **ยํ กิญฺจี**ติ อนวเสสปริยาทานเมตํฯ **ยนฺ**ติ หิ สามเญฺญน อนิยมทสฺสนํ, **กิญฺจี**ติ ปการโต เภทํ อามสิตฺวา อนิยมทสฺสนํฯ อุภเยนปิ อตีตํ

วา…เป…. สนฺติเก วา อปฺปํ วา พหุํ วา ยาทิสํ วา ตาทิสํ วา นปุํสกนิเทฺทสารหํ สพฺพํ พฺยาเปตฺวา สงฺคณฺหาติ, ตสฺมา อนวเสสปริยาทานเมตํ ‘‘ยํ กิญฺจี’’ติฯ เอวญฺจ สติ อเญฺญสุปิ นปุํสกนิเทฺทสารเหสุ ปสงฺคํ ทิสฺวา ตตฺถ อธิเปฺปตตฺถํ อธิจฺจ ปวตฺตนโต อติปฺปสงฺคสฺส นิยมนตฺถํ **‘‘รูป’’**นฺติ วุตฺตํฯ เอวํ ปททฺวเยนปิ รูปสฺส อเสสปริคฺคโห กโต โหติฯ อถสฺส อตีตาทิวิภาคํ อารภติ **‘‘อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺน’’**นฺติอาทินาฯ ตญฺหิ กิญฺจิ อตีตํ กิญฺจิ อนาคตาทิเภทนฺติฯ เอส นโย **เวทนา**ทีสุปิฯ

ตตฺถ รูปํ ตาว อทฺธาสนฺตติสมยขณวเสน จตุธา อตีตํ นาม โหติ, ตถา อนาคตปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตตฺถ **อทฺธาวเสน** ตาว เอกสฺส เอกสฺมิํ ภเว ปฎิสนฺธิโต ปุเพฺพ อตีตํ, จุติโต อุทฺธมนาคตํ, อุภินฺนมนฺตเร ปจฺจุปฺปนฺนํฯ **สนฺตติวเสน** สภาเคกอุตุสมุฎฺฐานเอกาหารสมอุฎฺฐานญฺจ ปุพฺพาปริยวเสน วตฺตมานมฺปิ ปจฺจุปฺปนฺนํ, ตโต ปุเพฺพ วิสภาคอุตุอาหารสมุฎฺฐานํ อตีตํ, ปจฺฉา อนาคตํฯ จิตฺตชํ เอกวีถิเอกชวนเอกสมาปตฺติสมุฎฺฐานํ ปจฺจุปฺปนฺนํ, ตโต ปุเพฺพ อตีตํ, ปจฺฉา อนาคตํฯ กมฺมสมุฎฺฐานสฺส ปาฎิเยกฺกํ สนฺตติวเสน อตีตาทิเภโท นตฺถิฯ เตสํเยว ปน อุตุอาหารจิตฺตสมุฎฺฐานานํ อุปตฺถมฺภกวเสน ตสฺส อตีตาทิภาโว เวทิตโพฺพฯ **สมยวเสน** เอกมุหุตฺตปุพฺพณฺหสายนฺหรตฺติทิวาทีสุ สมเยสุ สนฺตานวเสน ปวตฺตมานํ ตํตํสมยวนฺตํ รูปํ ปจฺจุปฺปนฺนํ นาม, ตโต ปุเพฺพ อตีตํ, ปจฺฉา อนาคตํฯ **ขณวเสน** อุปฺปาทาทิกฺขณตฺตยปริยาปนฺนํ ปจฺจุปฺปนฺนํ, ตโต ปุเพฺพ อตีตํ, ปจฺฉา อนาคตํ, อิทเมเวตฺถ นิปฺปริยายํ, เสสา ปริยายกถาฯ

อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วาติ จกฺขาทิปญฺจวิธํ รูปํ อตฺตภาวํ อธิกิจฺจ ปวตฺตตฺตา อชฺฌตฺตํ, เสสํ ตโต พาหิรตฺตา พหิทฺธาฯ อปิจ นิยกชฺฌตฺตมฺปิ อิธ อชฺฌตฺตํ, ปรปุคฺคลิกมฺปิ จ พหิทฺธาติ เวทิตพฺพํฯ **โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา**ติ จกฺขาทีนิ นว, อาโปธาตุวชฺชา ติโสฺส ธาตุโย จาติ ทฺวาทสวิธํ รูปํ ฆฎฺฎนวเสน คเหตพฺพโต โอฬาริกํ, เสสํ ตโต วิปรีตตฺตา สุขุมํฯ **หีนํ วา ปณีตํ วา**ติ เอตฺถ หีนปณีตภาโว ปริยายโต นิปฺปริยายโต จฯ ตตฺถ อกนิฎฺฐานํ รูปโต สุทสฺสีนํ รูปํ หีนํ, ตเทว สุทสฺสานํ รูปโต ปณีตํฯ เอวํ ยาว นรกสตฺตานํ รูปํ, ตาว ปริยายโต หีนปณีตตา เวทิตพฺพาฯ นิปฺปริยายโต ปน ยํ อารมฺมณํ กตฺวา อกุสลวิปากวิญฺญาณํ อุปฺปชฺชติ, ตํ หีนํ อนิฎฺฐภาวโตฯ ยํ ปน อารมฺมณํ กตฺวา กุสลวิปากวิญฺญาณํ อุปฺปชฺชติ, ตํ ปณีตํ อิฎฺฐภาวโตฯ ยถา หิ อกุสลวิปาโก สยํ อนิโฎฺฐ อนิเฎฺฐ เอว อุปฺปชฺชติ, น อิเฎฺฐ, เอวํ กุสลวิปาโกปิ สยํ อิโฎฺฐ อิเฎฺฐเยว อุปฺปชฺชติ, น อนิเฎฺฐฯ **ยํ ทูเร สนฺติเก วา**ติ ยํ สุขุมํ, ตเทว ทุปฺปฎิวิชฺฌสภาวตฺตา ทูเร, อิตรํ สุปฺปฎิวิชฺฌสภาวตฺตา สนฺติเกฯ อปิเจตฺถ โอกาสโตปิ อุปาทายุปาทายทูรสนฺติกตา เวทิตพฺพาฯ **ตํ สพฺพ**นฺติ ตํ อตีตาทีหิ ปเทหิ วิสุํ นิทฺทิฎฺฐํ สพฺพํ รูปํฯ **สมฺมปฺปญฺญาย ทฎฺฐพฺพ**นฺติ สหวิปสฺสนาย มคฺคปญฺญาย ทฎฺฐพฺพํฯ

ยา กาจิ เวทนาติอาทีสุ ปน สนฺตติวเสน จ ขณวเสน จ เวทนาย อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนภาโว เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ (วิสุทฺธิ. ๒.๔๙๗ อาทโย) **สนฺตติวเสน** เอกวีถิเอกชวนเอกสมาปตฺติปริยาปนฺนา เอกวิธวิสยสมาโยคปฺปวตฺตา จ ทิวสมฺปิ พุทฺธรูปํ ปสฺสนฺตสฺส ธมฺมํ สุณนฺตสฺส ปวตฺตสทฺธาทิสหิตเวทนา ปจฺจุปฺปนฺนา, ตโต ปุเพฺพ อตีตา, ปจฺฉา อนาคตาฯ **ขณวเสน** ขณตฺตยปริยาปนฺนา ปจฺจุปฺปนฺนา, ตโต ปุเพฺพ อตีตา, ปจฺฉา อนาคตาฯ อชฺฌตฺตพหิทฺธาเภโท นิยกชฺฌตฺตวเสน เวทิตโพฺพฯ โอฬาริกสุขุมเภโท ‘‘อกุสลา เวทนา โอฬาริกา, กุสลาพฺยากตา เวทนา สุขุมา’’ติอาทินา นเยน **วิภเงฺค** (วิภ. ๑๑) วุเตฺตน ชาติสภาวปุคฺคลโลกิยโลกุตฺตรวเสน เวทิตโพฺพฯ **ชาติวเสน** ตาว อกุสลเวทนา สาวชฺชกิริยเหตุโต กิเลสสนฺตาปสภาวโต จ อวูปสนฺตวุตฺตีติ กุสลเวทนาย โอฬาริกา, สพฺยาปารโต สอุสฺสา

หโต สวิปากโต กิเลสสนฺตาปสภาวโต สาวชฺชโต จ วิปากาพฺยากตาย โอฬาริกา, สวิปากโต กิเลสสนฺตาปสภาวโต สพฺยาปชฺชโต สาวชฺชโต จ กิริยาพฺยากตาย โอฬาริกา, กุสลาพฺยากตา ปน วุตฺตวิปริยายโต อกุสลาย สุขุมาฯ เทฺวปิ กุสลากุสลเวทนา สพฺยาปารโต สอุสฺสาหโต สวิปากโต จ ยถาโยคํ ทุวิธายปิ อพฺยากตาย โอฬาริกา, วุตฺตวิปริยาเยน ทุวิธาปิ อพฺยากตา ตาหิ สุขุมาฯ เอวํ ตาว ชาติวเสน โอฬาริกสุขุมตา เวทิตพฺพาฯ

สภาววเสน ปน ทุกฺขเวทนา นิรสฺสาทโต สวิปฺผารโต อุเพฺพชนียโต อภิภวนโต จ อิตราหิ ทฺวีหิ โอฬาริกา, อิตรา ปน เทฺว สาตโต สนฺตโต ปณีตโต มนาปโต มชฺฌตฺตโต จ ยถาโยคํ ทุกฺขาย สุขุมาฯ อุโภ ปน สุขทุกฺขา สวิปฺผารโต โขภกรณโต ปากฏโต จ อทุกฺขมสุขาย โอฬาริกา, สา วุตฺตวิปริยาเยน ตทุภยโต สุขุมาฯ เอวํ สภาววเสน โอฬาริกสุขุมตา เวทิตพฺพาฯ **ปุคฺคลวเสน** ปน อสมาปนฺนสฺส เวทนา นานารมฺมณวิกฺขิตฺตภาวโต สมาปนฺนสฺส เวทนาย โอฬาริกา, วิปริยาเยน อิตรา สุขุมาฯ เอวํ ปุคฺคลวเสน โอฬาริกสุขุมตา เวทิตพฺพาฯ **โลกิยโลกุตฺตรวเสน** ปน สาสวา เวทนา โลกิยาฯ สา อาสวุปฺปตฺติเหตุโต โอฆนิยโต โยคนิยโต คนฺถนิยโต นีวรณิยโต อุปาทานิยโต สํกิเลสิกโต ปุถุชฺชนสาธารณโต จ อนาสวาย โอฬาริกา, สา วิปริยาเยน สาสวาย สุขุมาฯ เอวํ โลกิยโลกุตฺตรวเสน โอฬาริกสุขุมตา เวทิตพฺพาฯ

ตตฺถ ชาติอาทิวเสน สเมฺภโท ปริหริตโพฺพฯ อกุสลวิปากกายวิญฺญาณสมฺปยุตฺตา หิ เวทนา ชาติวเสน อพฺยากตตฺตา สุขุมาปิ สมานา สภาวาทิวเสน โอฬาริกา โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘อพฺยากตา เวทนา สุขุมา, ทุกฺขา เวทนา โอฬาริกาฯ อสมาปนฺนสฺส เวทนา โอฬาริกา, สาสวา เวทนา โอฬาริกา’’ติ (วิภ. ๑๑)ฯ ยถา จ ทุกฺขเวทนา, เอวํ สุขาทโยปิ ชาติวเสน โอฬาริกา, สภาวาทิวเสน สุขุมา โหนฺติฯ ตสฺมา ยถา ชาติอาทิวเสน สเมฺภโท น โหติ, ตถา เวทนานํ โอฬาริกสุขุมตา เวทิตพฺพาฯ เสยฺยถิทํ – อพฺยากตา ชาติวเสน กุสลากุสลาหิ สุขุมาฯ น ตตฺถ ‘‘กตมา อพฺยากตา, กึ ทุกฺขา, กึ สุขา, กึ สมาปนฺนสฺส, กึ อสมาปนฺนสฺส, กึ สาสวา, กึ อนาสวา’’ติ เอวํ สภาวาทิเภโท ปรามสิตโพฺพฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

อปิจ ‘‘ตํ ตํ วา ปน เวทนํ อุปาทายุปาทาย เวทนา โอฬาริกา สุขุมา ทฏฺฐพฺพา’’ติ วจนโต อกุสลาทีสุปิ โลภสหคตาย โทสสหคตเวทนา อคฺคิ วิย อตฺตโน นิสฺสยทหนโต โอฬาริกา, โลภสหคตา สุขุมาฯ โทสสหคตาปิ นิยตา โอฬาริกา, อนิยตา สุขุมาฯ นิยตาปิ กปฺปฏฺฐิติกา โอฬาริกา, อิตรา สุขุมาฯ กปฺปฏฺฐิติกาสุปิ อสงฺขาริกา โอฬาริกา, อิตรา สุขุมาฯ โลภสหคตา ปน ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตา โอฬาริกา, อิตรา สุขุมาฯ สาปิ นิยตา กปฺปฏฺฐิติกา อสงฺขาริกา โอฬาริกา, อิตรา สุขุมา, อวิเสเสน อกุสลา พหุวิปากา โอฬาริกา, อปฺปวิปากา สุขุมาฯ กุสลา ปน อปฺปวิปากา โอฬาริกา, พหุวิปากา สุขุมาฯ

อปิจ กามาวจรกุสลา โอฬาริกา, รูปาวจรา สุขุมา, ตโต อรูปาวจรา, ตโต โลกุตฺตราฯ กามาวจรา จ ทานมยา โอฬาริกา, สีลมยา สุขุมา, ตโต ภาวนามยาฯ ภาวนามยาปิ ทุเหตุกา โอฬาริกา , ติเหตุกา สุขุมาฯ ติเหตุกาปิ สสงฺขาริกา โอฬาริกา, อสงฺขาริกา สุขุมาฯ รูปาวจรา ปฐมชฺฌานิกา โอฬาริกา…เป.… ปญฺจมชฺฌานิกา สุขุมาวฯ อรูปาวจรา อากาสานญฺจายตนสมฺปยุตฺตา โอฬาริกา…เป.… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมฺปยุตฺตา สุขุมาวฯ โลกุตฺตรา จ โสตาปตฺติมคฺคสมฺปยุตฺตา โอฬาริกา…เป.… อรหตฺตมคฺคสมฺปยุตฺตา สุขุมาวฯ เอส นโย ตํตํภูมิวิปากกิริยเวทนาสุ ทุกฺขาทิอสมาปนฺนาทิสาสวาทิวเสน วุตฺตเวทนาสุ จฯ

โอกาสวเสน จาปิ นิรเย ทุกฺขา โอฬาริกา, ติรจฺฉานโยนิยํ สุขุมา…เป…. ปรนิมฺมิตวสวตฺตี สุขุมาวฯ ยถา จ ทุกฺขา, เอวํ สุขาปิ สพฺพตฺถ ยถานุรูปํ โยเชตพฺพาฯ **วตฺถุวเสน** จาปิ หีนวตฺถุกา ยา กาจิ เวทนา โอฬาริกา, ปณีตวตฺถุกา สุขุมาฯ หีนปฺปณีตเภเท ยา โอฬาริกา, สา หีนาฯ ยา จ สุขุมา, สา ปณีตาติ เวทิตพฺพาฯ ทูรปทํ ปน อกุสลา เวทนา กุสลาพฺยากตาหิ เวทนาหิ ทูเร, สนฺติกปทํ อกุสลา เวทนา อกุสลาย เวทนาย สนฺติเกติอาทินา นเยน วิภตฺตํฯ ตสฺมา อกุสลา เวทนา วิสภาคโต อสํสฏฺฐโต อสริกฺขโต จ กุสลาพฺยากตาหิ ทูเร, ตถา กุสลาพฺยากตา อกุสลายฯ เอส นโย สพฺพวาเรสุฯ อกุสลา ปน เวทนา สภาคโต จ สํสฏฺฐโต จ สริกฺขโต จ อกุสลาย สนฺติเกติฯ ตํตํเวทนาสมฺปยุตฺตานํ ปน สญฺญาทีนมฺปิ เอวเมว เวทิตพฺพํฯ

๒๓. **สุตวา**ติ อาคมาธิคมสงฺขาเตน พาหุสจฺเจน สมนฺนาคตตฺตา สุตวาฯ **นิพฺพินฺทตี**ติ อุกฺกณฺฐติฯ เอตฺถ จ **นิพฺพิทา**ติ วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา อธิปฺเปตาฯ **นิพฺพินฺทํ วิรชฺชตี**ติ เอตฺถ วิราควเสน จตฺตาโร มคฺคา กถิตาฯ **วิราคา วิมุจฺจตี**ติ วิราเคน มคฺเคเนว เหตุภูเตน ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติวเสน วิมุจฺจติฯ อิมินา จตฺตาริ สามญฺญผลานิ กถิตานิฯ **วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหตี**ติ อิมินา ปน ปจฺจเวกฺขณญาณํ กถิตํฯ **ขีณา ชาตี**ติอาทีหิ ตสฺส ภูมิฯ เตน หิ ญาเณน อริยสาวโก ปจฺจเวกฺขนฺโต ‘‘ขีณา ชาตี’’ติอาทีนิ ปชานาติฯ กตมา ปนสฺส ชาติ ขีณา, กถญฺจ นํ ปชานาตีติ? น ตาวสฺส อตีตา ชาติ ขีณา ปุพฺเพว ขีณตฺตา, น อนาคตา อนาคเต วายามาภาวโต, น ปจฺจุปฺปนฺนาฯ ยา ปน มคฺคสฺส อภาวิตตฺตา อุปฺปชฺเชยฺย เอกจตุปญฺจโวการภเวสุ เอกจตุปญฺจกฺขนฺธปฺปเภทา ชาติ, สา มคฺคสฺส ภาวิตตฺตา อนุปฺปาทธมฺมตํ อาปชฺชเนน ขีณา, ตํ โส มคฺคภาวนาย ปหีนกิเลเส ปจฺจเวกฺขิตฺวา กิเลสาภาเว วิชฺชมานมฺปิ กมฺมํ อายตึ อปฺปฏิสนฺธิกํ โหตีติ ชานนฺโต ปชานาติฯ

วุสิตนฺติ วุตฺถํ ปริวุตฺถํ, กตํ จริตํ นิฏฺฐิตนฺติ อตฺโถฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ มคฺคพฺรหฺมจริยํฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณเกน หิ สทฺธึ สตฺต เสกฺขา มคฺคพฺรหฺมจริยํ วสนฺติ นาม, ขีณาสโว วุตฺถวาโส, ตสฺมา อริยสาวโก อตฺตโน พฺรหฺมจริยวาสํ ปจฺจเวกฺขนฺโต ‘‘วุสิตํ พฺรหฺมจริย’’นฺติ ปชานาติฯ **กตํ กรณีย**นฺติ จตูสุ สจฺเจสุ จตูหิ มคฺเคหิ ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาวเสน โสฬสวิธมฺปิ กิจฺจํ นิฏฺฐาปิตนฺติ อตฺโถฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณกาทโย หิ ตํ กิจฺจํ กโรนฺติ, ขีณาสโว กตกรณีโยฯ ตสฺมา อริยสาวโก อตฺตโน กรณียํ ปจฺจเวกฺขนฺโต ‘‘กตํ กรณีย’’นฺติ ปชานาติฯ **นาปรํ อิตฺถตฺตายา**ติ อิทานิ ปุน อิตฺถภาวาย เอวํโสฬสกิจฺจภาวาย, กิเลสกฺขยาย วา มคฺคภาวนากิจฺจํ เม นตฺถีติ ปชานาติฯ อถ วา **อิตฺถตฺตายา**ติ อิตฺถภาวา อิมสฺมา เอวํปการา อิทานิ วตฺตมานกฺขนฺธสนฺตานา อปรํ ขนฺธสนฺตานํ มยฺหํ นตฺถิ, อิเม ปน ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา รุกฺขา วิยฯ เต จริมกวิญฺญาณนิโรเธน อนุปาทาโน วิย ชาตเวโท นิพฺพายิสฺสนฺตีติ ปชานาติฯ

๒๔. **อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุ**นฺติ เต ภิกฺขู สกมนา ตุฏฺฐมนา, ปีติโสมนสฺเสหิ วา สมตฺตมนา หุตฺวา กรวีกรุตมญฺชุนา กณฺณสุเขน ปณฺฑิตชนหทยานํ อมตาภิเสกสทิเสน พฺรหฺมสฺสเรน ภาสโต ภควโต วจนํ สุกถิตํ สุลปิตํ ‘‘เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สุคตา’’ติ มตฺถเกน สมฺปฏิจฺฉนฺตา อนุโมทึสุ เจว สมฺปฏิจฺฉึสุ จาติ อตฺโถฯ อยญฺหิ **อภินนฺท**-สทฺโท ‘‘อภินนฺทติ อภิวทตี’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๓.๕; ๔.๑๑๔, ๑๑๘) ตณฺหายปิ อาคโตฯ ‘‘อนฺนเมวาภินนฺทนฺติ, อุภเย เทวมานุสา’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๔๓) อุปคมเนปิฯ

‘‘จิรปฺปวาสึ ปุริสํ, ทูรโต โสตฺถิมาคตํ;

ญาติมิตฺตา สุหชฺชา จ, อภินนฺทนฺติ อาคต’’นฺติฯ (ธ. ป. ๒๑๙; วิ. ว. ๘๖๑) –

อาทีสุ สมฺปฏิจฺฉเนปิฯ ‘‘อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๐๕) อนุโมทเนปิฯ สฺวายมิธ อนุโมทนสมฺปฏิจฺฉเนสุ ยุชฺชติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อนุโมทึสุ เจว สมฺปฏิจฺฉึสุ จา’’ติฯ **อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสู**ติ อนุปฺปาทนิโรเธน นิรุชฺฌมาเนหิ อาสเวหิ อนุปาทาย อคฺคเหตฺวา กญฺจิ ธมฺมํ ‘‘อหํ มมา’’ติ อนาทิยิตฺวาว จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุฯ **ฉ อรหนฺโต**ติ ภควตา สทฺธึ ฉ ชนา อรหนฺโตฯ อเญฺญสํ ปน เทวพฺรหฺมานมฺปิ อรหตฺตปฺปตฺติสมฺภวโต อิทํ มนุสฺสอรหเนฺตเยว สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **‘‘ฉ มนุสฺสา อรหนฺต โหนฺตี’’**ติฯ

อนตฺตลกฺขณสุตฺตวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปญฺจวคฺคิยกถา นิฎฺฐิตาฯ

ยสสฺส ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๒๕. อิทานิ ยสสฺส ปพฺพชฺชํ ทเสฺสตุํ **‘‘เตน โข ปน สมเยนา’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนา – **เหมนฺติโก**ติอาทีสุ (ที. นิ. อฎฺฐ. ๒.๔๒; อ. นิ. อฎฺฐ. ๒.๓.๓๙) ยตฺถ สุขํ โหติ เหมนฺตกาเล วสิตุํ, อยํ เหมนฺติโกฯ อิตเรสุปิ เอเสว นโยฯ อยํ ปเนตฺถ วจนโตฺถ – เหมเนฺต วาโส เหมนฺตํ อุตฺตรปทโลเปน, เหมนฺตํ อรหตีติ **เหมนฺติโก**ฯ อิตเรสุปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ วสฺสิโก ปาสาโท นาติอุโจฺจ โหติ นาตินีโจ, ทฺวารวาตปานานิปิสฺส นาติพหูนิ นาติตนูนิ, ภูมตฺถรณปจฺจตฺถรณขชฺชโภชฺชานิเปตฺถ มิสฺสกาเนว วฎฺฎนฺติฯ เหมนฺติเก ถมฺภาปิ ภิตฺติโยปิ นีจา โหนฺติ, ทฺวารวาตปานานิ ตนุกานิ สุขุมฉิทฺทานิ, อุณฺหปฺปเวสนตฺถาย ภิตฺตินิยฺยูหานิ หริยนฺติ, ภูมตฺถรณปจฺจตฺถรณนิวาสนปารุปนานิ ปเนตฺถ อุณฺหวิกิริยานิ กมฺพลาทีนิ วฎฺฎนฺติ, ขชฺชโภชฺชํ สินิทฺธํ กฎุกสนฺนิสฺสิตญฺจฯ คิมฺหิเก ถมฺภาปิ ภิตฺติโยปิ อุจฺจา โหนฺติ, ทฺวารวาตปานานิ ปเนตฺถ พหูนิ วิปุลชาตานิ โหนฺติ, ภูมตฺถรณานิ สีตวิกิริยานิ ทุกูลมยานิ วฎฺฎนฺติ, ขชฺชโภชฺชานิ มธุรรสสีตวิกิริยานิ, วาตปานสมีเปสุ เจตฺถ นวา จาฎิโย ฐเปตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา นีลุปฺปลาทีหิ สญฺฉาเทนฺติ, เตสุ เตสุ ปเทเสสุ อุทกยนฺตานิ กโรนฺติ, เยหิ เทเว วสฺสเนฺต วิย อุทกธารา นิกฺขมนฺติฯ

นิปฺปุริเสหีติ ปุริสวิรหิเตหิฯ น เกวลเญฺจตฺถ ตูริยาเนว นิปฺปุริสานิ, สพฺพฎฺฐานานิปิ นิปฺปุริสาเนวฯ โทวาริกาปิ อิตฺถิโยว, นหาปนาทิปริกมฺมกราปิ อิตฺถิโยวฯ ปิตา กิร ‘‘ตถารูปํ อิสฺสริยสุขสมฺปตฺตึ อนุภวมานสฺส ปุริสํ ทิสฺวา ปริสงฺกา อุปฺปชฺชติ, สา เม ปุตฺตสฺส มา อโหสี’’ติ สพฺพกิเจฺจสุ อิตฺถิโยว ฐเปเสิฯ **ปญฺจหิ กามคุเณ**หีติ รูปสทฺทาทีหิ ปญฺจหิ กามโกฎฺฐาเสหิฯ **สมปฺปิตสฺสา**ติ สมฺมา อปฺปิตสฺส, อุเปตสฺสาติ อโตฺถฯ **สมงฺคีภูตสฺสา**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ **ปริจารยมานสฺสา**ติ ปริโต จารยมานสฺส, ตสฺมึ ตสฺมึ กามคุเณ อินฺทฺริยานิ จารยมานสฺสาติ อโตฺถฯ **อาฬมฺพรนฺ**ติ ปณวํฯ **วิเกสิกนฺ**ติ มุตฺตเกสํ, วิปฺปกิณฺณเกสนฺติ อโตฺถฯ **วิเกฺขฬิกนฺ**ติ วิสฺสนฺทมานลาลํฯ **วิปฺปลปนฺติโย**ติ วิรุทฺธํ ปลปนฺติโย วา รุทนฺติโย วาฯ **สุสานํ มเญฺญ**ติ อามกสุสานํ วิย อทฺทส สกํ ปริชนนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อุทานํ อุทาเนสี**ติ สํเวควเสน อุทานํ อุทาเนสิ, สํเวคสปฺปวตฺตํ วาจํ นิจฺฉาเรสีติ อโตฺถฯ

๒๖. **อิทํ โข ยสา**ติ ภควา นิพฺพานํ สนฺธายาหฯ ตญฺหิ ตณฺหาทีหิ กิเลเสหิ อนุปทฺทุตํ อนุปสฺสฎฺฐญฺจฯ **อนุปุพฺพิํ กถนฺ**ติ (ที. นิ. อฎฺฐ. ๒.๗๕; ม. นิ. อฎฺฐ. ๒.๖๙) ทานานนฺตรํ สีลํ, สีลานนฺตรํ สคฺคํ, สคฺคานนฺตรํ มคฺคนฺติ เอวมนุปฎิปาฎิกถํฯ ตตฺถ **ทานกถา** นาม ‘‘อิทํ ทานํ

นาม สุขานํ นิทานํ, สมฺปตฺตีนํ มูลํ, โภคานํ ปติฏฺฐา, วิสมคตสฺส ตาณํ เลณํ คติ ปรายณํ, อิธ โลกปรโลเกสุ ทานสทิโส อวสฺสโย ปติฏฺฐา อารมฺมณํ ตาณํ เลณํ คติ ปรายณํ นตฺถิฯ อิทญฺหิ อวสฺสยเฏฺฐน รตนมยสีหาสนสทิสํ, ปติฏฺฐานเฏฺฐน มหาปถวีสทิสํ, อารมฺมณเฏฺฐน อาลมฺพนรชฺชุสทิสํ, อิทญฺหิ ทุกฺขนิตฺถรณเฏฺฐน นาวา, สมสฺสาสนเฏฺฐน สงฺคามสูโร, ภยปริตฺตาณเฏฺฐน สุสงฺขตนครํ, มเจฺฉรมลาทีหิ อนุปลิตฺตเฏฺฐน ปทุมํ, เตสํ นิทหนเฏฺฐน อคฺคิ, ทุราสทเฏฺฐน อาสีวิโส, อสนฺตาสนเฏฺฐน สีโห, พลวนฺตเฏฺฐน หตฺถี, อภิมงฺคลสมฺมตเฏฺฐน เสตอุสโภ, เขมนฺตภูมิสมฺปาปนเฏฺฐน วลาหโก อสฺสราชาฯ ทานํ นาเมตํ มยา คตมโคฺค, มเยฺหเวโส วํโส, มยา ทส ปารมิโย ปูเรนฺเตน เวลามมหายญฺญา มหาโควินฺทมหายญฺญา มหาสุทสฺสนมหายญฺญา เวสฺสนฺตรมหายญฺญาติ อเนเก มหายญฺญา ปวตฺติตา, สสภูเตน ชลิเต อคฺคิกฺขเนฺธ อตฺตานํ นิยฺยาเตเนฺตน สมฺปตฺตยาจกานํ จิตฺตํ คหิตํฯ ทานญฺหิ โลเก สกฺกสมฺปตฺตึ เทติ, มารสมฺปตฺตึ พฺรหฺมสมฺปตฺตึ จกฺกวตฺติสมฺปตฺตึ สาวกปารมิญาณํ ปเจฺจกโพธิญาณํ อภิสโมฺพธิญาณํ เทตี’’ติ เอวมาทินา ทานคุณปฺปฏิสํยุตฺตกถาฯ

ยสฺมา ปน ทานํ ททโนฺต สีลํ สมาทาตุํ สโกฺกติ, ตสฺมา ตทนนฺตรํ สีลกถํ กเถสิฯ ทานญฺหิ นาม ทกฺขิเณยฺยสุ หิตชฺฌาสเยน ปูชนชฺฌาสเยน วา อตฺตโน สนฺตกสฺส ปเรสํ ปริจฺจชนํ, ตสฺมา ทายโก สเตฺตสุ เอกนฺตหิตชฺฌาสโย ปุริสปุคฺคโล, ปเรสํ วา สนฺตกํ หรตีติ อฏฺฐานเมตํฯ ตสฺมา ทานํ ททโนฺต สีลํ สมาทาตุํ สโกฺกตีติ ทานานนฺตรํ สีลํ วุตฺตํฯ อปิจ **ทานกถา** ตาว ปจุรชเนสุปิ ปวตฺติยา สพฺพสาธารณตฺตา สุกรตฺตา สีเล ปติฏฺฐานสฺส อุปายภาวโต จ อาทิโต กถิตาฯ ปริจฺจาคสีโล หิ ปุคฺคโล ปริคฺคหวตฺถูสุ นิสฺสงฺคภาวโต สุเขเนว สีลานิ สมาทิยติ, ตตฺถ จ สุปฺปติฏฺฐิโต โหติฯ สีเลน ทายกปฏิคฺคาหกวิสุทฺธิโต ปรานุคฺคหํ วตฺวา ปรปีฬานิวตฺติวจนโต กิริยธมฺมํ วตฺวา อกิริยธมฺมวจนโต โภคยสสมฺปตฺติเหตุํ วตฺวา ภวสมฺปตฺติเหตุวจนโต จ ทานกถานนฺตรํ สีลกถา กถิตาฯ

สีลกถา นาม ‘‘สีลํ นาเมตํ อวสฺสโย ปติฏฺฐา อารมฺมณํ ตาณํ เลณํ คติ ปรายณํฯ สีลํ นาเมตํ มม วํโส, อหํ สงฺขปาลนาคราชกาเล ภูริทตฺตนาคราชกาเล จเมฺปยฺยนาคราชกาเล สีลวราชกาเล มาตุโปสกหตฺถิราชกาเล ฉทฺทนฺตหตฺถิราชกาเลติ อนเนฺตสุ อตฺตภาเวสุ สีลํ ปริปูเรสึฯ อิธโลกปรโลกสมฺปตฺตีนญฺหิ สีลสทิโส อวสฺสโย สีลสทิสา ปติฏฺฐา อารมฺมณํ ตาณํ เลณํ คติ ปรายณํ นตฺถิ, สีลาลงฺการสทิโส อลงฺกาโร นตฺถิ, สีลปุปฺผสทิสํ ปุปฺผํ นตฺถิ, สีลคนฺธสทิโส คโนฺธ นตฺถิฯ สีลาลงฺกาเรน หิ อลงฺกตํ สีลกุสุมปิฬนฺธนํ สีลคนฺธานุลิตฺตํ สเทวโกปิ โลโก โอโลเกโนฺต ติตฺตึ น คจฺฉตี’’ติ เอวมาทิสีลคุณปฺปฏิสํยุตฺตกถาฯ

อิทํ ปน สีลํ นิสฺสาย อยํ สโคฺค ลพฺภตีติ ทสฺสนตฺถํ สีลานนฺตรํ สคฺคกถํ กเถสิฯ **สคฺคกถา** นาม ‘‘อยํ สโคฺค นาม อิโฏฺฐ กโนฺต มนาโป , นิจฺจเมตฺถ กีฬา, นิจฺจํ สมฺปตฺติโย ลพฺภนฺติ, จาตุมหาราชิกา เทวา นวุติวสฺสสตสหสฺสานิ ทิพฺพสุขํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปฏิลภนฺติ, ตาวตึสา ติโสฺส จ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิ จ วสฺสสตสหสฺสานี’’ติ เอวมาทิสคฺคคุณปฏิสํยุตฺตกถาฯ สคฺคสมฺปตฺตึ กถยนฺตานญฺหิ พุทฺธานํ มุขํ นปฺปโหติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ ‘‘อเนกปริยาเยน โข อหํ, ภิกฺขเว, สคฺคกถํ กเถยฺย’’นฺติอาทิฯ

เอวํ สคฺคกถาย ปโลเภตฺวา ปุน หตฺถึ อลงฺกริตฺวา ตสฺส โสณฺฑํ ฉินฺทโนฺต วิย อยมฺปิ สโคฺค อนิโจฺจ อทฺธุโว, น เอตฺถ ฉนฺทราโค กาตโพฺพติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘อปฺปสฺสาทา กามา พหุทุกฺขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิโยฺย’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๑๗๗; ปาจิ. ๔๑๗) นเยน กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ กเถสิฯ ตตฺถ **อาทีนโว**ติ โทโส, อนิจฺจตาทินา อปฺปสฺสาทตา

ทินา จ ทูสิตภาโวติ อโตฺถฯ อถ วา อาทีนํ วาติ ปวตฺตตีติ **อาทีนโว,** ปรมกปณตาฯ ตถา จ กามา ยถาภูตํ ปจฺจเวกฺขนฺตานํ ปจฺจุปติฏฺฐนฺติฯ **โอกาโร**ติ ลามกภาโว นิหีนภาโว อเสฏฺฐหิ เสวิตพฺพตา เสฏฺฐหิ น เสวิตพฺพตา จฯ **สํกิเลโส**ติ เตหิ สตฺตานํ สํกิลิสฺสนํ, วิพาเธตพฺพตา อุปตาเปตพฺพตาติ อโตฺถฯ

เอวํ กามาทีนเวน ตเชฺชตฺวา **เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิ**ฯ ยตฺตกา จ กาเมสุ อาทีนวา, ปฏิปกฺขโต ตตฺตกาว เนกฺขเมฺม อานิสํสาฯ อปิจ ‘‘เนกฺขมฺมํ นาเมตํ อสมฺพาธํ อสํกิลิฏฺฐํ, นิกฺขนฺตํ กาเมหิ, นิกฺขนฺตํ กามสญฺญาย, นิกฺขนฺตํ กามวิตเกฺกหิ, นิกฺขนฺตํ กามปริฬาเหหิ, นิกฺขนฺตํ พฺยาปาโต’’ติอาทินา นเยน เนกฺขเมฺม อานิสํสํ ปกาเสสิ, ปพฺพชฺชาย ฌานาทีสุ จ คุเณ วิภาเวสิ วเณฺณสิฯ เอตฺถ จ สคฺคํ กเถตฺวา สุวายํ สโคฺค ราคาทีหิ อุปกฺกิลิโฏฺฐ, สพฺพถาปิ อนุปกฺกิลิโฏฺฐ อริยมโคฺคติ ทสฺสนตฺถํ สคฺคานนฺตรํ มโคฺค กเถตโพฺพฯ มคฺคญฺจ กเถนฺตน ตทธิคมุปายสนฺทสฺสนตฺถํ สคฺคปริยาปนฺนาปิ ปเคว อิตเร สเพฺพปิ กามา นาม พหฺวาทีนวา อนิจฺจา อทฺธุวา วิปริณามธมฺมาติ กามานํ อาทีนโว, หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสญฺหิตาติ เตสํ โอกาโร ลามกภาโว, สเพฺพปิ ภวา กิเลสานํ วตฺถุภูตาติ ตตฺถ สํกิเลโส, สพฺพสํกิเลสวิปฺปมุตฺตํ นิพฺพานนฺติ เนกฺขเมฺม อานิสํโส จ กเถตโพฺพติ กาเมสุ อาทีนโว โอกาโร สํกิเลโส เนกฺขเมฺม จ อานิสํโส ปกาสิโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ

กลฺลจิตฺตนฺติ กมฺมนิยจิตฺตํ, เหฏฺฐา ปวตฺติตเทสนาย อสฺสทฺธิยาทีนํ จิตฺตโทสานํ วิคตตฺตา อุปริเทสนาย ภาชนภาวูปคมเนน กมฺมกฺขมจิตฺตนฺติ อโตฺถฯ อสฺสทฺธิยาทโย วา ยสฺมา จิตฺตสฺส โรคภูตา ตทา ตสฺส วิคตา, ตสฺมา กลฺลจิตฺตํ อโรคจิตฺตนฺติ อโตฺถฯ ทิฏฺฐิมานาทิกิเลสวิคเมน **มุทุจิตฺตํ,** กามจฺฉนฺทาทิวิคเมน **วินีวรณจิตฺตํ,** สมฺมาปฏิปตฺติยํ อุฬารปีติปาโมชฺชโยเคน **อุทคฺคจิตฺตํ**ฯ ตตฺถ สทฺธาสมฺปตฺติยา ปสนฺนจิตฺตํ ยทา ภควา อญฺญาสีติ สมฺพโนฺธฯ อถ วา **กลฺลจิตฺต**นฺติ กามจฺฉนฺทวิคเมน อโรคจิตฺตํฯ **มุทุจิตฺต**นฺติ พฺยาปาทวิคเมน เมตฺตาวเสน อกฐินจิตฺตํฯ **วินีวรณจิตฺต**นฺติ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจวิคเมน วิเกฺขปสฺส วิคตตฺตา เตน อปิหิตจิตฺตํฯ **อุทคฺคจิตฺต**นฺติ ถินมิทฺธวิคเมน สมฺปคฺคหวเสน อลีนจิตฺตํฯ **ปสนฺนจิตฺต**นฺติ วิจิกิจฺฉาวิคเมน สมฺมาปฏิปตฺติยํ อธิมุตฺตจิตฺตนฺติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **สามุกฺกํสิกา**ติ สามํ อุกฺกํสิกา, อตฺตนาเยว อุทฺธริตฺวา คหิตา, สยมฺภูญาเณน ทิฏฺฐา อสาธารณา อเญฺญสนฺติ อโตฺถฯ กา จ ปน สาติ? อริยสจฺจเทสนาฯ เตเนวาห ‘‘ทุกฺขํ สมุทยํ นิโรธํ มคฺค’’นฺติฯ

เสยฺยถาปีติอาทินา อุปมาวเสน ตสฺส กิเลสปฺปหานํ อริยมคฺคุปฺปาทญฺจ ทเสฺสติฯ **อปคตกาฬก**นฺติ วิคตกาฬกํฯ **สมฺมเทวา**ติ สุฏฺฐุ เอวฯ **รชน**นฺติ นีลปีตาทิรงฺคชาตํฯ **ปฏิคฺคเณฺหยฺยา**ติ คเณฺหยฺย, ปภสฺสรํ ภเวยฺยฯ **ตสฺมิํเยว อาสเน**ติ ตสฺสํเยว นิสชฺชายํฯ เอเตนสฺส ลหุวิปสฺสกตา ติกฺขปญฺญตา สุขปฏิปทขิปฺปาภิญฺญตา จ ทสฺสิตา โหติฯ **วิรช**นฺติ อาทิ วุตฺตนยเมวฯ ตตฺริทํ อุปมาสํสนฺทนํ – วตฺถํ วิย จิตฺตํ, วตฺถสฺส อาคนฺตุกมเลหิ กิลิฏฺฐภาโว วิย จิตฺตสฺส ราคาทิมเลหิ สํกิลิฏฺฐภาโว, โธวนสิลา วิย อนุปุพฺพิกถา, อุทกํ วิย สทฺธา, อุทเกน เตเมตฺวา เตเมตฺวา อูสโคมยฉาริกขารเกหิ กาฬกปเทเส สมฺมทฺทิตฺวา วตฺถสฺส โธวนปโยโค วิย สทฺธาสิเนเหน เตเมตฺวา เตเมตฺวา สติสมาธิปญฺญาหิ โทเส สิถิเล กตฺวา สีลสุตาทิวิธินา จิตฺตสฺส โสธเน วีริยารโมฺภ, เตน ปโยเคน วเตฺถ กาฬกาปคโม วิย วีริยารเมฺภน กิเลสวิกฺขมฺภนํ, รงฺคชาตํ วิย อริยมโคฺค, เตน สุทฺธสฺส วตฺถสฺส ปภสฺสรภาโว วิย วิกฺขมฺภิตกิเลสสฺส จิตฺตสฺส มเคฺคน ปริโยทปนนฺติฯ

๒๗. **อสฺสทูเต**ติ อารุฬฺหอเสฺส ทูเตฯ **อิทฺธาภิสงฺขาร**นฺติ อิทฺธิกิริยํฯ **อภิสงฺขเรสี**ติ อภิสงฺขริ, อกาสีติ อโตฺถฯ กิมตฺถนฺติ เจ? อุภินฺนํ ปฏิลภิตพฺพวิเสสนฺตรายนิเสธนตฺถํฯ ยทิ หิ โส ปุตฺตํ ปเสฺสยฺย, ปุตฺตสฺสปิ อรหตฺตปฺปตฺติ เสฏฺฐิสฺสปิ ธมฺมจกฺขุปฏิลาโภ น สิยาฯ อทิฏฺฐสฺส โจฺจปิ หิ ''เทหิ เต มาตุยา ชีวิต''นฺติ ยาจโนฺต กถญฺหิ นาม วิเกฺขปํ ปฏิพาหิตฺวา ภควโต ธมฺมเทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา ธมฺมจกฺขุํ ปฏิลเภยฺย, ยโส จ เอวํ เตน ยาจิยมาโน กถํ ตํ วิเกฺขปํ ปฏิพาหิตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐเหยฺยฯ

เอตทโวจาติ ภควโต ธมฺมเทสนํ อพฺภนุโมทมาโน เอตํ ''อภิกฺกนฺตํ ภเนฺต''ติอาทิวจนํ อโวจฯ **อภิกฺกนฺต**-สโทฺท จายมิธ อพฺภนุโมทเน, ตสฺมา สาธุ สาธุ ภเนฺตติ วุตฺตํ โหติฯ

> ''ภเย โกเธ ปสํสายํ, ตุริเต โกตูหลจฺฉเร;
> หาเส โสเก ปสาเท จ, กเร อาเมฑิตํ พุโธ''ติฯ –

อิมินาว ลกฺขเณน อิธ ปสาทวเสน ปสํสาวเสน จายํ ทฺวิกฺขตฺตุํ วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ **เสยฺยถาปี**ติอาทินา จตูหิ อุปมาหิ ภควโต เทสนํ โถเมติฯ ตตฺถ **นิกฺกุชฺชิต**นฺติ อโธมุขฐปิตํ, เหฏฺฐามุขชาตํ วาฯ **อุกฺกุเชฺชยฺยา**ติ อุปริมุขํ กเรยฺยฯ **ปฏิจฺฉนฺน**นฺติ ติณปณฺณาทิฉาทิตํฯ **วิวเรยฺยา**ติ อุคฺฆาเฏยฺยฯ **มูฬฺหสฺสา**ติ ทิสามูฬฺหสฺสฯ **มคฺคํ อาจิเกฺขยฺยา**ติ หเตฺถ คเหตฺวา ''เอส มโคฺค''ติ วเทยฺยฯ **อนฺธกาเร**ติ กาฬปกฺขจาตุทฺทสี อฑฺฒรตฺติ ฆนวนสณฺฑเมฆปฏเลหิ จตุรงฺคตเมฯ

เอวํ เทสนํ โถเมตฺวา อิมาย เทสนาย รตนตฺตเย ปสนฺนจิโตฺต ปสนฺนาการํ กโรโนฺต **''เอสาห''**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **เอสาห**นฺติ เอโส อหํฯ **อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตู**ติ มํ ภควา ''อุปาสโก อย''นฺติ เอวํ ธาเรตุ, ชานาตูติ อโตฺถฯ **อชฺชตเคฺค**ติ เอตฺถายํ **อคฺค**-สโทฺท อาทิอเตฺถ, ตสฺมา **อชฺชตเคฺค**ติ อชฺชตํ อาทิํ กตฺวาติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อชฺชตนฺติ อชฺชภาวํฯ ''อชฺชทเคฺค''ติ วา ปาโฐ, **ท**-กาโร ปทสนฺธิกโร, อชฺช อคฺคํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **ปาณุเปต**นฺติ ปาเณหิ อุเปตํฯ ยาว เม ชีวิตํ ปวตฺตติ, ตาว อุเปตํ, อนญฺญสตฺถุกํ ตีหิ สรณคมเนหิ สรณํ คตํ อุปาสกํ กปฺปิยการกํ มํ ภควา ธาเรตุ ชานาตุฯ อหญฺหิ สเจปิ เม ติขิเณน อสินา สีสํ ฉิเนฺทยฺย, เนว พุทฺธํ ''น พุโทฺธ''ติ วา, ธมฺมํ ''น ธโมฺม''ติ วา, สงฺฆํ ''น สโงฺฆ''ติ วา วเทยฺยนฺติ เอวํ อตฺตสนฺนิยฺยาตเนน สรณํ อคมาสิฯ เอวํ ''อภิกฺกนฺต''นฺติอาทีนํ อนุตฺตานปทโตฺถ เวทิตโพฺพ, วิตฺถาโร ปน เหฏฺฐา เวรญฺชกณฺฑวณฺณนายํ อาคโตเยวาติ อิธ น ทสฺสิโตฯ

๒๘. ***ภูมิํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสา***ติ อตฺตนา ทิฏฺฐมตฺถํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสฯ **อิทฺธาภิสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภสี**ติ ยถา ตํ เสฏฺฐิ คหปติ ตตฺถ นิสิโนฺนว ยสํ กุลปุตฺตํ ปสฺสติ, ตถา อธิฏฺฐาสีติ อโตฺถฯ **อธิวาเสตู**ติ สมฺปฏิจฺฉตุฯ **อชฺชตนายา**ติ ยํ เม ตุเมฺหสุ สกฺการํ กโรโต อชฺช ภวิสฺสติ ปุญฺญญฺจ ปีติปาโมชฺชญฺจ, ตทตฺถายฯ **อธิวาเสสิ *ภควา* ตุณฺหีภาเวนา**ติ ภควา กายงฺคํ วา วาจงฺคํ วา อโจเปตฺวา อพฺภนฺตเรเยว ขนฺติํ กโรโนฺต ตุณฺหีภาเวน อธิวาเสสิ, เสฏฺฐิสฺส อนุคฺคหตฺถํ มนสาว สมฺปฏิจฺฉีติ วุตฺตํ โหติฯ **''เอหิ *ภิกฺขู''ติ ภควา* อโวจา**ติ ตสฺส กิร อิทฺธิมยปตฺตจีวรสฺส อุปนิสฺสยํ โอโลเกโนฺต อเนกาสุ ชาตีสุ จีวราทิอฏฺฐปริกฺขารทานํ ทิสฺวา ''เอหิ ภิกฺขู''ติ อโวจฯ โส ตาวเทว ภณฺฑุ กาสาววสโน อฏฺฐหิ ภิกฺขุปริกฺขาเรหิ สรีเร ปฏิมุเกฺกเหว วสฺสสฏฺฐิกเตฺถโร วิย ภควนฺตํ นมสฺสมาโนว นิสีทิฯ โย หิ จีวราทิเก อฏฺฐ ปริกฺขาเร ปตฺตจีวรเมว วา โสตาปนฺนาทิอริยสฺส ปุถุชฺชนเสฺสว วา สีลสมฺปนฺนสฺส ทตฺวา ''อิทํ ปริกฺขารทานํ อนาคเต เอหิภิกฺขุภาวาย ปจฺจโย โหตู''ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปติ, ตสฺส ตํ สติ อธิการสมฺปตฺติยํ พุทฺธานํ สมฺมุขีภาเว อิทฺธิมยปริกฺขารลาภาย สํวตฺตตีติ เวทิตพฺพํฯ

๒๙. **ปณีเตนา**ติ อุตฺตเมนฯ **สหตฺถา**ติ สหตฺเถนฯ **สนฺตปฺเปตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ตปฺเปตฺวา, ปริปุณฺณํ สุหิตํ ยาวทตฺถํ กตฺวาฯ **สมฺปวาเรตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ปวาเรตฺวา, อลํ อลนฺติ หตฺถสญฺญาย ปฏิกฺขิปาเปตฺวาฯ **ภุตฺตาวิ**นฺติ ภุตฺตวนฺตํ ฯ **โอนีตปตฺตปาณิ**นฺติ ปตฺตโต โอนีตปาณึ, อปนีตหตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ''โอนิตฺตปตฺตปาณิ''นฺติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ – โอนิตฺตํ นานาภูตํ วินาภูตํ ปตฺตํ ปาณิโต อสฺสาติ โอนิตฺตปตฺตปาณิ, ตํ **โอนิตฺตปตฺตปาณึ,** หเตฺถ จ ปตฺตญฺจ โธวิตฺวา เอกมนฺตํ ปตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา นิสินฺนนฺติ อโตฺถฯ **เอกมนฺตํ นิสีทึสูติ** ภควนฺตํ เอวํภูตํ ญตฺวา เอกสฺมึ โอกาเส นิสีทึสูติ อโตฺถฯ **ธมฺมิยา กถายา**ติอาทีสุ ตงฺขณานุรูปาย ธมฺมิยา กถาย ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกอตฺถํ **สนฺทเสฺสตฺวา** กุสเล จ ธเมฺม **สมาทเปตฺวา** ตตฺถ จ นํ **สมุเตฺตเชตฺวา** สอุสฺสาหํ กตฺวา ตาย จ สอุสฺสาหตาย อเญฺญหิ จ วิชฺชมานคุเณหิ **สมฺปหํเสตฺวา** ธมฺมรตนวสฺสํ วสฺสิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิฯ

ยสสฺส ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุคิหิสหายปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๓๐. อิทานิ ตสฺส สหายานํ ปพฺพชฺชํ ทเสฺสโนฺต "**อโสฺสสุํ โข**"ติอาทิมาหฯ ตตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนา – เสฏฺฐิโน จ อนุเสฏฺฐิโน จ เยสํ กุลานํ ตานิ เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนิ กุลานิ, เตสํ **เสฏฺฐานุเสฏฺฐีนํ กุลานํ,** ปเวณิวเสน อาคเตหิ เสฏฺฐีหิ จ อนุเสฏฺฐีหิ จ สมนฺนาคตานํ กุลานนฺติ อโตฺถฯ **วิมโล**ติอาทีนิ เตสํ ปุตฺตานํ นามานิฯ **เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา**ติ เกสญฺจ มสฺสุญฺจ โอโรเปตฺวาฯ **กาสายานิ วตฺถานี**ติ กสายรสปีตานิ พฺรหฺมจริยํ จรนฺตานํ อนุจฺฉวิกานิ วตฺถานิฯ **โอรโก**ติ อูนโก ลามโกฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ

จตุคิหิสหายปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺญาสคิหิสหายปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๓๑. ปญฺญาสมตฺตานํ คิหิสหายานํ ปพฺพชฺชายปิ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ วุตฺตเมวฯ อิเมสํ ปน สเพฺพสํ ปุพฺพโยโค วตฺตโพฺพติ ตํ ทเสฺสตุํ "**ยสอาทีนํ กุลปุตฺตานํ อยํ ปุพฺพโยโค**"ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วคฺคพนฺธเนนา**ติ คณพนฺธเนน, เอกีภูตาติ วุตฺตํ โหติฯ **อนาถสรีรานี**ติ อนาถานิ มตกเฬวรานิฯ **ปฏิชคฺคนฺตา**ติ พหิ นีหริตฺวา ฌาเปนฺตาฯ

ปญฺญาสคิหิสหายปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มารกถาวณฺณนา

๓๒. อิทานิ สรณคมนูปสมฺปทํ ทเสฺสตุํ "**อถ โข ภควา**"ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพปทวณฺณนา (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๔๑) – **มุตฺตาห**นฺติ มุโตฺต อหํฯ **จาริก**นฺติ อนุปุพฺพคมนจาริกํ, คามนิคมราชธานีสุ อนุกฺกเมน คมนสงฺขาตํ จาริกนฺติ อโตฺถฯ **จรถา**ติ ทิวสํ โยชนปรมํ คจฺฉนฺตา จรถฯ **มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถา**ติ เอเกน มเคฺคน ทฺวีสุ คเตสุ เอกสฺมึ ธมฺมํ เทเสเนฺต เอเกน ตุณฺหีภูเตน ฐาตพฺพํ โหติ, ตสฺมา เอวมาหฯ **อาทิกลฺยาณ**นฺติ อาทิมฺหิ กลฺยาณํ สุนฺทรํ ภทฺทกํ, ตถา **มชฺฌปริโยสาเนสุ**ฯ อาทิมชฺฌปริโยสานญฺจ นาเมตํ สาสนสฺส จ เทสนาย จ วเสน ทุพฺพิธํฯ ตตฺถ สาสนสฺส สีลํ อาทิ, สมถวิปสฺสนามคฺคา มชฺฌํ, ผลนิพฺพานานิ ปริโยสานํฯ สีลสมาธโย วา อาทิ, วิปสฺสนามคฺคา มชฺฌํ, ผลนิพฺพานานิ ปริโยสานํฯ สีลสมาธิวิปสฺสนา วา อาทิ, มโคฺค มชฺฌํ, ผลนิพฺพานานิ ปริโยสานํฯ เทสนาย ปน จตุ

ปฺปทิกคาถาย ตาว ปฐมปาโท อาทิ, ทุติยตติยา มชฺฌํ, จตุโตฺถ ปริโยสานํฯ ปญฺจปทฉปฺป ทานํ ปฐมปาโท อาทิ, อวสานปาโท ปริโยสานํ, เสสา มชฺฌํฯ เอกานุสนฺธิกสฺส สุตฺตสฺส นิ ทานํ อาทิ, อิทมโวจาติ ปริโยสานํ, เสสํ มชฺฌํฯ อเนกานุสนฺธิกสฺส สุตฺตสฺส มเชฺฌ พหุกมฺปิ อนุสนฺธิ มชฺฌเมว, นิทานํ อาทิ, อิทมโวจาติ ปริโยสานํฯ **สาตฺถนฺ**ติ สาตฺถกํ กตฺวา เทเสถฯ **สพฺยญฺชนนฺ**ติ พฺยญฺชเนหิ เจว ปเทหิ จ ปริปูรํ กตฺวา เทเสถฯ **เกวลปริปุณฺณนฺ**ติ สกลปริ ปุณฺณํฯ **ปริสุทฺธนฺ**ติ นิรุปกฺกิเลสํฯ **พฺรหฺมจริยนฺ**ติ สิกฺขตฺตยสงฺคหํ สาสนพฺรหฺมจริยํฯ **ปกา เสถา**ติ อาวิ กโรถฯ

อปฺปรชกฺขชาติกาติ ปญฺญาจกฺขุมฺหิ อปฺปกิเลสรชสภาวา, ทุกูลสาณิยา ปฏิจฺฉนฺนา วิย จตุปฺปทิกคาถาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปตฺตุํ สมตฺถา สตฺตา สนฺตีติ อโตฺถฯ **ปริหายนฺตี**ติ อ ลาภปริหานิยา ธมฺมโต ปริหายนฺติฯ เตเนวาห **“อนธิคตํ นาธิคจฺฉนฺตา วิเสสาธิคมโต ปริ หายนฺตี”**ติฯ **เสนานิคโม**ติ เสนาย นิคโมฯ ปฐมกปฺปิกานํ กิร ตสฺมิํ ฐาเน เสนานิเวโส อโหสิ, ตสฺมา โส ปเทโส ‘‘เสนานิคโม’’ติ วุจฺจติฯ ‘‘เสนานิคาโม’’ติปิ ปาโฐ, เสนานิ นาม สุชาตาย ปิตา, ตสฺส คาโมติ อโตฺถฯ **เตนุปสงฺกมิสฺสามี**ติ นาหํ ตุเมฺห อุโยฺยเชตฺวา ปริเวณ าทีนิ กาเรตฺวา อุปฏฺฐากาทีหิ ปริจริยมาโน วิหริสฺสามิ, ติณฺณํ ปน ชฏิลานํ อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ ทเสฺสตฺวา ธมฺมเมว เทเสตุํ อุปสงฺกมิสฺสามิฯ

๓๓. **มาโร ปาปิมา**ติ อตฺตโน วิสยํ อติกฺกมิตุํ ปฏิปเนฺน สเตฺต มาเรตีติ **มาโร,** ปเร ปาเป นิโยเชติ, สยํ วา ปาเป นิยุโตฺตติ **ปาปิมา**ฯ อญฺญานิปิสฺส กโณฺห อธิปติ วสวตฺตี อนฺต โก นมุจิ ปมตฺตพนฺธูติอาทีนิ พหูนิ นามานิ, อิธ ปน นามทฺวยเมว คหิตํฯ **อุปสงฺกมี**ติ ‘‘อยํ สมโณ โคตโม มหายุทฺธํ วิจาเรโนฺต วิย ‘มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ, ธมฺมํ เทเสถา’ติ สฏฺฐิ ชเน อุโยฺยเชติ, อิมสฺมิํ ปน เอกสฺมิมฺปิ ธมฺมํ เทเสเนฺต มยฺหํ จิตฺตสฺส สาตํ นตฺถิ, เอวํ พหูสุ เทเส เนฺตสุ กุโต ภวิสฺสติ, ปฏิพาหามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อุปสงฺกมิฯ

สพฺพปาเสหีติ สเพฺพหิ กิเลสปาเสหิฯ **เย ทิพฺพา เย จ มานุสา**ติ เย ทิพฺพกามคุณสงฺ ขาตา มานุสกกามคุณสงฺขาตา จ กิเลสปาสา นาม อตฺถิ, สเพฺพหิ เตหิ ตฺวํ พโทฺธติ วทติฯ **มหาพนฺธนพโทฺธ**ติ มหตา กิเลสพนฺธเนน พโทฺธ, มหติ วา พนฺธเน พโทฺธ, กิเลสพนฺธนสฺส ฐานภูเต ภวจารเก พโทฺธติ อโตฺถฯ **น เม สมณ โมกฺขสี**ติ สมณ ตฺวํ มม วิสยโต น มุจฺจิสฺส สิฯ ‘‘น เม สมณ โมกฺขสี’’ติ จ อิทํ มาโร ‘‘มุตฺตาหํ, ภิกฺขเว, สพฺพปาเสหี’’ติ ภควโต วจนํ อสทฺทหโนฺต วทติ, สทฺทหโนฺตปิ วา ‘‘เอวมยํ ปเรสํ สตฺตานํ โมกฺขาย อุสฺสาหํ น กเรยฺยา’’ติ สนฺตเชฺชโนฺต โกหเญฺญ ฐตฺวา วทติฯ

นิหโตติ ตฺวํ มยา นิหโต, นิพฺพิเสวนภาวํ คมิโต ปราชิโตติ อโตฺถฯ อนฺตลิเกฺข จรเนฺต ปญฺจาภิเญฺญปิ พนฺธตีติ **อนฺตลิกฺขจโร**ฯ ราคปาโส หิ อนฺตลิกฺขจเรสุปิ กิจฺจสาธนโต ‘‘อนฺ ตลิกฺขจโร’’ติ วุจฺจติ, เตเนว นํ มาโรปิ อนฺตลิกฺขจโรติ มญฺญติฯ มนสิ ชาโตติ **มานโส,** มน สมฺปยุโตฺตติ อโตฺถฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

มารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปพฺพชฺชูปสมฺปทากถาวณฺณนา

๓๔. ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว’’ติอาทิกาย ปน ปาฬิยา โย ปพฺพชฺชูปสมฺปทาวินิจฺฉโย วตฺต โพฺพ, ตํ วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ **“ปพฺพชฺชาเปกฺขํ กุลปุตฺตํ ปพฺพาเชเนฺตนา”**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ เย ปุคฺคลา ปฏิกฺขิตฺตาติ สมฺพนฺโธฯ **สยํ ปพฺพาเชตโพฺพ**ติ เกสเจฺฉทนาทีนิ สยํ กโร
นฺเตน ปพฺพาเชตโพฺพฯ เกสเจฺฉทนํ กาสายจฺฉาทนํ สรณทานนฺติ หิ อิมานิ ตีณิ กโรนฺโต
“ปพฺพาเชตี”ติ วุจฺจติฯ เอเตสุ เอกํ เทฺว วาปิ กโรนฺโต ตถา โวหรียติเยว, ตสฺมา **เอตํ ปพฺ
พาเชหี**ติ เกสเจฺฉทนํ กาสายจฺฉาทนญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุปชฺฌายํ อุทฺทิสฺส ปพฺพาเชตี**ติ
เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **ขณฺฑสีมํ เนตฺวา**ติ ภณฺฑุกมฺมาโรจนปริหรณตฺถํ วุตฺตํฯ เตน สภิกฺขุ
เก วิหาเร อญฺญมฺปิ ‘‘เอตสฺส เกเส ฉินฺทา’’ติ วตฺตุํ น วฏฺฏติฯ **ปพฺพาเชตฺวา**ติ เกสเจฺฉทนํ
สนฺธาย วทติฯ ***ภิกฺขุโต อโญฺญ* ปพฺพาเชตุํ น ลภตี**ติ สรณทานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตเนวาห
“สามเณโร ปนา”ติอาทิฯ ***ภพฺพรูโป***ติ ภพฺพสภาโวฯ ตเมวตฺถํ ปริยายนฺตเรน วิภาเวติ **“ส
เหตุโก”**ติฯ **ญาโต**ติ ปากโฏฯ **ยสสฺสี**ติ ปริวารสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโตฯ

วณฺณสณฺฐานคนฺธาสโยกาสวเสน อสุจิเชคุจฺฉปฏิกูลภาวํ ปากฏํ กโรเนฺตนาติ สมฺพ
นฺโธฯ ตตฺถ **เกสา** นาเมเต วณฺณโตปิ ปฏิกูลา, สณฺฐานโตปิ คนฺธโตปิ อาสยโตปิ โอกาส
โตปิ ปฏิกูลาฯ มนุเญฺญปิ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๘๓; วิภ. อฏฺฐ. ๓๕๖; สารตฺถ. ฏี. ปาราชิกกณฺฑ
๒.๑๖๒) หิ ยาคุปเตฺต วา ภตฺตปเตฺต วา เกสวณฺณํ กิญฺจิ ทิสฺวา ‘‘เกสมิสฺสกมิทํ, หรถ น’’นฺติ
ชิคุจฺฉนฺติ, เอวํ เกสา **วณฺณโต** ปฏิกูลาฯ รตฺติํ ภุญฺชนฺตาปิ เกสสณฺฐานํ อกฺกวากํ วา มกจิ
วากํ วา ฉุปิตฺวา ตเถว ชิคุจฺฉนฺติ, เอวํ **สณฺฐานโต** ปฏิกูลาฯ เตลมกฺขนปุปฺผธูมาทิสงฺขารวิ
รหิตานญฺจ เกสานํ คโนฺธ ปรมเชคุโจฺฉ โหติ, ตโต เชคุจฺฉตโร อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตานํฯ เกสา หิ
วณฺณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลาปิ สิยุํ, **คเนฺธน** ปน ปฏิกูลาเยวฯ ยถา หิ ทหรสฺส กุมารกสฺส
วจฺจํ วณฺณโต หลิทฺทิวณฺณํ, สณฺฐานโตปิ หลิทฺทิปิณฺฑิสณฺฐานํฯ สงฺการฏฺฐาเน ฉฑฺฑิตญฺจ
อุทฺธุมาตกกาฬสุนขสรีรํ วณฺณโต ตาลปกฺกวณฺณํ, สณฺฐานโต วเฏฺฏตฺวา วิสฺสฏฺฐมุทิงฺคสณฺ
ฐานํ, ทาฐาปิสฺส สุมนมกุฬสทิสา, ตํ อุภยมฺปิ วณฺณสณฺฐานโต สิยา อปฺปฏิกูลํ, คเนฺธน ปน
ปฏิกูลเมว, เอวํ เกสาปิ สิยุํ วณฺณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลา, คเนฺธน ปน ปฏิกูลาเยวาติฯ ยถา
ปน อสุจิฏฺฐาเน คามนิสฺสเนฺทน ชาตานิ สูเปยฺยปณฺณานิ นาคริกมนุสฺสานํ เชคุจฺฉานิ โหนฺติ
อปริโภคานิ, เอวํ เกสาปิ ปุพฺพโลหิตมุตฺตกรีสปิตฺตเสมฺหาทินิสฺสเนฺทน ชาตตฺตา ปรมเช
คุจฺฉาติ เอวํ **อาสยโต** ปฏิกูลาฯ อิเม จ เกสา นาม คูถราสิมฺหิ อุฏฺฐิตกณฺณกํ วิย เอกติํส
โกฏฺฐาสราสิมฺหิ ชาตา, เต สุสานสงฺการฏฺฐานาทีสุ ชาตสากํ วิย ปริขาทีสุ ชาตกมลกุวลยา
ทิปุปฺผํ วิย จ อสุจิฏฺฐาเน ชาตตฺตา ปรมเชคุจฺฉาติ เอวํ **โอกาสโต** ปฏิกูลาติอาทินา นเยน
ตจปญฺจกสฺส วณฺณาทิวเสน ปฏิกูลภาวํ ปกาเสเนฺตนาติ อโตฺถฯ

นิชฺชีวนิสฺสตฺตภาวํ วา ปากฏํ กโรเนฺตนาติ อิเม เกสา นาม สีสกฏาหปลิเวฐนจเมฺม
ชาตาฯ ตตฺถ ยถา วมฺมิกมตฺถเก ชาเตสุ กุนฺถติเณสุ น วมฺมิกมตฺถโก ชานาติ ‘‘มยิ กุนฺถติณา
นิ ชาตานี’’ติ, นาปิ กุนฺถติณานิ ชานนฺติ ‘‘มยํ วมฺมิกมตฺถเก ชาตานี’’ติ, เอวเมว น สี
สกฏาหปลิเวฐนจมฺมํ ชานาติ ‘‘มยิ เกสา ชาตา’’ติ, นาปิ เกสา ชานนฺติ ‘‘มยํ สีสกฏาหปลิ
เวฐนจเมฺม ชาตา’’ติฯ อญฺญมญฺญํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมาฯ อิติ เกสา นาม
อิมสฺมิํ สรีเร ปาฏิเยโกฺก โกฏฺฐาโส อเจตโน อพฺยากโต สุโญฺญ นิสฺสโตฺต ถโทฺธ ปถวีธาตูติ
อาทินา นเยน นิชฺชีวนิสฺสตฺตภาวํ ปกาเสเนฺตนฯ **ปุเพฺพ**ติ ปุริมพุทฺธานํ สนฺติเกฯ **มทฺทิตสงฺ
ขาโร**ติ นามรูปววตฺถาเนน เจว ปจฺจยปริคฺคหวเสน จ ญาเณน ปริมทฺทิตสงฺขาโรฯ ***ภาวิต
ภาวโน***ติ กลาปสมฺมสนาทินา สพฺพโส กุสลภาวนาย ปูรเณน ภาวิตภาวโนฯ

อทินฺนํ น วฏฺฏตีติ เอตฺถ ปพฺพชฺชา น รุหตีติ วทนฺติฯ **อนุญฺญาตอุปสมฺปทา**ติ ญตฺติ
จตุตฺถกเมฺมน อนุญฺญาตอุปสมฺปทาฯ **ฐานกรณสมฺปทน**ฺติ เอตฺถ อุราทีนิ ฐานานิ, สํวุตาทีนิ
กรณานีติ เวทิตพฺพานิฯ อนุนาสิกนฺตํ กตฺวา ทานกาเล อนฺตรา วิเจฺฉทํ อกตฺวา ทาตพฺพานีติ

ทเสฺสตุํ **“เอกสมฺพนฺธานี”**ติ วุตฺตํฯ **วิจฺฉินฺทิตฺวา**ติ ม-การนฺตํ กตฺวา ทานสมเย วิเจฺฉทํ กตฺวาฯ **สพฺพมสฺส กปฺปิยากปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพ**นฺติ ทสสิกฺขาปทวินิมุตฺตํ ปรามาสาปรามาสาทิเภทํ กปฺปิยากปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพํฯ **อาภิสมาจาริเกสุ วิเนตพฺพ**ติ อิมินา เสขิยอุปชฺฌายวตฺตาทิอาภิสมาจาริกสีลมเนน ปูเรตพฺพํ, ตตฺถ จ กตฺตพฺพสฺส อกรเณ อกตฺตพฺพสฺส จ กรเณ ทณฺฑกมฺมารโห โหตีติ ทีเปติฯ

ปพฺพชฺชูปสมฺปทากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา

๓๕. **อถ โข ภควา วสฺสํวุโฏฺฐ**ติอาทิกาย ปน ปาฬิยา อยํ อปุพฺพปทวณฺณนาฯ **โยนิโสมนสิการา**ติ อุปายมนสิกาเรน, อนิจฺจาทีสุ อนิจฺจาทิโต มนสิกรเณนาติ อโตฺถฯ **โยนิโส สมฺมปฺปธานา**ติ อุปายวีริเยน, อนุปฺปนฺนากุสลานุปฺปาทนาทิวิธินา ปวตฺตวีริเยนาติ อโตฺถฯ **วิมุตฺตี**ติ อุกฺกฏฺฐนิเทฺทเสน อรหตฺตผลวิมุตฺติ วุตฺตาฯ **อชฺฌภาสี**ติ ‘‘อยํ อตฺตนา วีริยํ กตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวาปิ น ตุสฺสติ, อิทานิ อเญฺญสมฺปิ ‘ปาปุณาถา’ติ อุสฺสาหํ กโรติ, ปฏิพาเหสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อภาสิฯ **มารปาเสนา**ติ กิเลสปาเสนฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ

ทุติยมารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภทฺทวคฺคิยกถาวณฺณนา

๓๖. ติํสภทฺทวคฺคิยวตฺถุมฺหิ **ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา**ติ ยถาอชฺฌาสยํ วิหริตฺวาฯ พุทฺธานญฺหิ เอกสฺมิํ ฐาเน วสนฺตานํ ฉายูทกาทีนํ วิปตฺติํ วา อผาสุกเสนาสนํ วา มนุสฺสานํ อสฺสทฺธาทิภาวํ วา อาคมฺม อนภิรติ นาม นตฺถิ, เตสํ สมฺปตฺติยา ‘‘อิธ ผาสุํ วิหรามา’’ติ อภิรมิตฺวา จิรวิหาโรปิ นตฺถิฯ ยตฺถ ปน ตถาคเต วิหรเนฺต สตฺตา สรเณสุ วา ตีสุ ปติฏฺฐหนฺติ, สีลานิ วา สมาทิยนฺติ, ปพฺพชนฺติ วา, โสตาปตฺติมคฺคาทีนํ วา ปเรสํ อุปนิสฺสโย โหติ, ตตฺถ พุทฺธา สเตฺต ตาสุ สมฺปตฺตีสุ ปติฏฺฐาปนอชฺฌาสเยน วสนฺติ, ตาสํ อภาเว ปกฺกมนฺติฯ เตน วุตฺตํ **“ยถาอชฺฌาสยํ วิหริตฺวา”**ติฯ **อโชฺฌคาเหตฺวา**ติ ปวิสิตฺวาฯ **ติํสมตฺตา**ติ ติํสปมาณาฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ

ภทฺทวคฺคิยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุรุเวลปาฏิหาริยกถาวณฺณนา

๓๗-๓๘. อุรุเวลกสฺสปวตฺถุมฺหิ **ชฏิโล**ติ ชฏาธโรฯ ชฏา อสฺส อตฺถีติ หิ **ชฏิโล**ฯ เนตีติ **นายโก,** สามํ วิเนติ อตฺตโน ลทฺธิํ สิกฺขาเปตีติ **วินายโก**ฯ **สเจ เต กสฺสป อครุ**ติ กสฺสป สเจ ตุยฺหํ ภาริยํ อผาสุกํ กิญฺจิ นตฺถิฯ **อคฺยาคาเร**ติ อคฺคิสาลายํฯ **อุภินฺนํ สโชติภูตาน**นฺติ อุโภสุ สโชติภูเตสุ ปชฺชลิเตสุฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ โย นามฯ

๓๙. **อชฺชโณฺห**ติ อชฺช เอกทิวสํฯ **อคฺคิสาลมฺหี**ติ อคฺยาคาเรฯ **สุมนมนโส**ติ สุนฺทรจิตฺตสงฺขาตมโนฯ **เตโชธาตูสุ กุสโล**ติ เตโชกสิณสมาปตฺตีสุ กุสโลฯ **อุทิจฺฉเร**ติ อุโลฺลเกสุํ, ปริวาเรสุนฺติ วา อโตฺถฯ **ปตฺตมฺหิ โอทหิตฺวา**ติ ปเตฺต ปกฺขิปิตฺวาฯ **ธุวภเตฺตนา**ติ นิจฺจภเตฺตนฯ

๔๐. **อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา**ติ เอตฺถ **อภิกฺกนฺต**-สโทฺท ขเย วตฺตติ, เตน ปริกฺขีณายรตฺติยาติ อโตฺถฯ เอเต หิ จตฺตาโร มหาราชาโน มชฺฌิมยามสมนนฺตเร อาคตาฯ นิยาโม กิเรส เทวตานํ, ยทิทํ พุทฺธานํ วา พุทฺธสาวกานํ วา อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร อาคจฺฉนฺติฯ **อภิกฺกนฺตวณฺณา**ติ อภิรูปฉวิวณฺณา, อิฏฺฐวณฺณา มนาปวณฺณาติ วุตฺตํ โหติฯ เทวตา หิ มนุสฺสโลกํ อาคจฺฉมานา ปกติวณฺณํ ปกติอิทฺธิํ ชหิตฺวา โอฬาริกํ อตฺตภาวํ กตฺวา อติเรกวณฺณวตฺถาลงฺการกายาทีหิ โอภาสํ มุญฺจมานาทิวเสน จ ทิพฺพํ อิทฺธานุภาวญฺจ นิมฺมินิตฺวา นฏสมชฺชาทีนิ คจฺฉนฺตา มนุสฺสา วิย อภิสงฺขเตน กาเยน อาคจฺฉนฺติฯ ตตฺถ กามาวจรา อนภิสงฺขเตนปิ อาคนฺตุํ สโกฺกนฺติ โอฬาริกรูปตฺตาฯ ตถา หิ เต กพฬีการาหารภกฺขา, รูปาวจรา ปน อนภิสงฺขเตน กาเยน อาคนฺตุํ น สโกฺกนฺติ สุขุมตรรูปตฺตาฯ เตสญฺหิ อติสุขุโมว อตฺตภาโว, น เตน อิริยาปถกปฺปนํ โหติฯ ตสฺมา พฺรหฺมโลเกปิ พฺรหฺมาโน เยภุเยฺยน นิมฺมิตรูเปเนว ปวตฺตนฺติฯ มูลปฏิสนฺธิรูปญฺหิ เนสํ อติวิย สุขุมมหารูปํ, เกวลํ ตํ จิตฺตุปฺปาทสฺส นิสฺสยาธิฏฺฐานภูตํ สณฺฐานวนฺตํ หุตฺวา ติฏฺฐติฯ

เกวลกปฺปนฺติ เอตฺถ **เกวล**-สทฺทสฺส อนวเสสตฺตํ อโตฺถ, **กปฺป**-สทฺทสฺส สมนฺตภาโว, ตสฺมา **เกวลกปฺปํ วนสณฺฑ**นฺติ อนวเสสํ สมนฺตโต วนสณฺฑนฺติ อโตฺถฯ อนวเสสํ ผริตุํ สมตฺถสฺสปิ หิ โอภาสสฺส เกนจิ การเณน เอกเทสผรณมฺปิ สิยา, อยํ ปน สพฺพโส ผรตีติ ทเสฺสตุํ สมนฺตโตฺถ กปฺป-สโทฺท คหิโตฯ อถ วา อีสํ อสมตฺถํ เกวลกปฺปํฯ ภควโต ปภาย อโนภาสิตเมว หิ ปเทสํ เทวตา อตฺตโน ปภาย โอภาเสนฺติฯ น หิ ภควโต ปภา กายจิ ปภาย อภิภุยฺยติ, สูริยาทีนมฺปิ ปน ปภํ สา อภิภุยฺย ติฏฺฐตีติฯ **โอภาเสตฺวา**ติ วตฺถาลงฺการสรีรสมุฏฺฐิตาย อาภาย ผริตฺวา, จโนฺท วิย สูริโย วิย จ เอโกภาสํ เอกปโชฺชตํ กริตฺวาติ อโตฺถฯ เทวตานญฺหิ สรีราภา ทสทฺวาทสโยชนมตฺตฏฺฐานํ ตโต ภิเยฺยปิ ผริตฺวา ติฏฺฐติ, ตถา วตฺถาภรณาทีสุ สมุฏฺฐิตา ปภาฯ **จตุทฺทิสา**ติ จตูสุ ทิสาสุฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ ยํ นามฯ

๔๓. **องฺคมคธา**ติ อุโภ องฺคมคธรฏฺฐวาสิโนฯ **อิทฺธิปาฏิหาริย**นฺติ อิทฺธิภูตํ ปาฏิหาริยํ, น อาเทสนานุสาสนีปาฏิหาริยนฺติ อโตฺถฯ ติวิธญฺหิ ปาฏิหาริยํ อิทฺธิปาฏิหาริยํ อาเทสนาปาฏิหาริยํ อนุสาสนีปาฏิหาริยนฺติฯ ตตฺถ ‘‘อิธ ภิกฺขุ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ อาวิภาวํ ติโรภาว’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตํ (ที. นิ. ๑.๒๓๘-๒๓๙; ม. นิ. ๑.๑๔๗; สํ. นิ. ๒.๗๐; ๕.๘๓๔) อิทฺธิวิธเมว **อิทฺธิปาฏิหาริยํ**ฯ ‘‘อิธ ภิกฺขุ ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ อาทิสติ, เจตสิกมฺปิ อาทิสติ, วิตกฺกิตมฺปิ อาทิสติ, วิจาริตมฺปิ อาทิสติ ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน’’’ติอาทินยปฺปวตฺตํ (ปฏิ. ม. ๓.๓๐) ปรสฺส จิตฺตํ ญตฺวา กถนํ **อาเทสนาปาฏิหาริยํ**ฯ ‘‘อิธ ภิกฺขุ เอวมนุสาสติ ‘เอวํ วิตเกฺกถ, มา เอวํ วิตกฺกยิตฺถ, เอวํ มนสิ กโรถ, มา เอวํ มานสา กริตฺถ, อิทํ ปชหถ, อิทํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา’’’ติ (ปฏิ. ม. ๓.๓๐) เอวมาทินยปฺปวตฺตา สาวกานํ พุทฺธานญฺจ สพฺพกาลํ เทเสตพฺพธมฺมเทสนา **อนุสาสนีปาฏิหาริยํ**ฯ

ตตฺถ (อุทา. อฏฺฐ. ๑) ปาฏิหาริยปทสฺส วจนตฺถํ ปฏิปกฺขหรณโต ราคาทิกิเลสาปนยนโต **ปาฏิหาริย**นฺติ วทนฺติฯ ภควโต ปน ปฏิปกฺขา ราคาทโย น สนฺติ เย หริตพฺพา, ปุถุชฺชนานมฺปิ วิคตูปกฺกิเลเส อฏฺฐคุณสมนฺนาคเต จิเตฺต หตปฏิปเกฺข อิทฺธิวิธํ วตฺตติ, ตสฺมา ตตฺถ ปวตฺตโวหาเรน จ น สกฺกา อิธ ปาฏิหาริยนฺติ วตฺตุํฯ สเจ ปน มหาการุณิกสฺส ภควโต เวเนยฺยคตา จ กิเลสา ปฏิปกฺขา, เตสํ หรณโต **ปาฏิหาริย**นฺติ วุตฺตํ, เอวํ สติ ยุตฺตเมตํฯ อถ วา ภควโต จ สาสนสฺส จ ปฏิปกฺขา ติตฺถิยา, เตสํ หรณโต **ปาฏิหาริยํ**ฯ เต หิ ทิฏฺฐิหรณวเสน ทิฏฺฐิปฺปกาสเน อสมตฺถภาเวน จ อิทฺธิอาเทสนานุสาสนีหิ หริตา อปนีตา โหนฺตีติฯ **ปฏี**ติ วา อยํ สโทฺท ปจฺฉาติ เอตสฺส อตฺถํ โพเธติ ‘‘ตสฺมิํ ปฏิปวิฏฺฐมฺหิ, อโญฺญ อาคญฺฉิ พฺ

ราหุมโณ’’ติอาทีสุ (จูฬนิ. วตฺถุคาถา ๔) วิย, ตสฺมา สมาหิเต จิเตฺต วิคตูปกฺกิเลเสน กตกิจฺจน ปจฺฉา หริตพฺพํ ปวเตฺตตพฺพนฺติ ปฏิหาริยํ, อตฺตโน วา อุปกฺกิเลเสสุ จตุตฺถชฺฌานมเคฺคหิ หริเตสุ ปจฺฉา หรณํ ปฏิหาริยํ, อิทฺธิอาเทสนานุสาสนิโย จ วิคตูปกฺกิเลเสน กตกิจฺเจน สตฺตหิตตฺถํ ปุน ปวเตฺตตพฺพา, หริเตสุ จ อตฺตโน อุปกฺกิเลเสสุ ปรสตฺตานํ อุปกฺกิเลสหรณานิ โหนฺตีติ ปฏิหาริยานิ ภวนฺติ, ปฏิหาริยเมว **ปาฏิหาริยํ**ฯ ปฏิหาริเย วา อิทฺธิอาเทสนานุสาสนีสมุทาเย ภวํ เอเกกํ **ปาฏิหาริย**นฺติ วุจฺจติฯ ปฏิหาริยํ วา จตุตฺถชฺฌานํ มโคฺค จ ปฏิปกฺขหรณโต, ตตฺถ ชาตํ นิมิตฺตภูเต, ตโต วา อาคตนฺติ **ปาฏิหาริยํฯ สฺวาตนายา**ติ เสฺว ทาตพฺพสฺส อตฺถายฯ

๔๔. ปํสุกูลํ อุปฺปนฺนํ โหตีติ ปริเยสมานสฺส ปฏิลาภวเสน อุปฺปนฺนํ โหติฯ วิจิตฺตปาฏิหาริยทสฺสนตฺถาว สา ปริเยสนาฯ ยสฺมา ปาณินา ผุฏฺฐมเตฺต สา โปกฺขรณี นิมฺมิตา อโหสิ, ตสฺมา วุตฺตํ **“ปาณินา โปกฺขรณิํ ขณิตฺวา”**ติฯ

๔๖-๔๙. ชฏิลาติ ตาปสาฯ เต หิ ชฏาธาริตาย อิธ ‘‘ชฏิลา’’ติ วุตฺตาฯ **อนฺตรฏฺฐกาสุ หิมปาตสมเย**ติ เหมนฺตสฺส อุตฺโน อพฺภนฺตรภูเต มาฆมาสสฺส อวสาเน จตโสฺส, ผคฺคุณมาสสฺส อาทิมฺหิ จตโสฺสติ เอวํ อุภินฺนมนฺตเร อฏฺฐรตฺตีสุ หิมปตนกาเลฯ **เนรญฺชราย อุมฺมุชฺชนฺตี**ติ เกจิ ตสฺมิํ ติตฺถสมฺมเต อุทเก ปฐมํ นิมฺคฺคสกลสรีรา ตโต อุมฺมุชฺชนฺตา วุฏฺฐหนฺติ อุปฺปิลวนฺติฯ **นิมุชฺชนฺตี**ติ สสีสํ อุทเก โอสีทนฺติฯ **อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชนมฺปิ กโรนฺตี**ติ ปุนปฺปุนํ อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชนานิปิ กโรนฺติฯ ตตฺถ หิ เกจิ ‘‘เอกุมฺมุชฺชเนเนว ปาปสุทฺธิ โหตี’’ติ เอวํทิฏฺฐิกา, เต อุมฺมุชฺชนเมว กตฺวา คจฺฉนฺติฯ อุมฺมุชฺชนํ ปน นิมุชฺชนมนฺตเรน นตฺถีติ อวินาภาวโต นิมุชฺชนมฺปิ เต กโรนฺติเยวฯ เยปิ ‘‘เอกนิมุชฺชเนเนว ปาปสุทฺธิ โหตี’’ติ เอวํทิฏฺฐิกา, เตปิ เอกวารเมว นิมุชฺชิตฺวา วุตฺตนเยเนว อวินาภาวโต อุมฺมุชฺชนมฺปิ กตฺวา ปกฺกมนฺติฯ อปเร ‘‘ปุนปฺปุนํ อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชนานิ กตฺวา นหาเต ปาปสุทฺธิ โหตี’’ติ เอวํทิฏฺฐิกา, เต กาเลน กาลํ อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชนานิ กโรนฺติฯ เต สเพฺพปิ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อุมฺมุชฺชนฺติปิ นิมุชฺชนฺติปิ อุมฺมุชฺชนนิมุชฺชนมฺปิ กโรนฺตี’’ติฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ นิมุชฺชนปุพฺพกํ อุมฺมุชฺชนํ, นิมุชฺชนเมว ปน กโรนฺตา กติปยา, อุมฺมุชฺชนํ ตทุภยญฺจ กโรนฺตา พหูติ เตสํ เยภุยฺยภาวทสฺสนตฺถํ อุมฺมุชฺชนํ ปฐมํ วุตฺตํฯ

๕๐-๕๑. อุทกวาหโกติ อุทโกโฆฯ **เรณุหตายา**ติ รโชคตาย, รโชกิณฺณายาติ วุตฺตํ โหติฯ **เนว จ โข ตฺวํ กสฺสป อรหา**ติ เอเตน ตทา กสฺสปสฺส อเสกฺขภาวํ ปฏิกฺขิปติ, **นาปิ อรหตฺตมคฺคสมาปโนฺน**ติ เอเตน เสกฺขภาวํฯ อุภเยนปิสฺส อนริยภาวเมว ทีเปติฯ **สาปิ เต ปฏิปทา นตฺถิ, ยาย ตฺวํ อรหา วา อสฺสสิ อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปโนฺน**ติ อิมินา ปนสฺส กลฺยาณปุถุชฺชนภาวมฺปิ ปฏิกฺขิปติฯ ตตฺถ **ปฏิปทา**ติ สีลวิสุทฺธิอาทโย ฉ วิสุทฺธิโยฯ ปฏิปชฺชติ เอตาย อริยมโคฺคติ **ปฏิปทาฯ อสฺสสี**ติ ภเวยฺยาสิฯ **จิรปฏิกา**ติ จิรกาลโต ปฏฺฐาย, นาคทมนโต ปฏฺฐายาติ อโตฺถฯ **ขาริกาชมิสฺสนฺ**ติ เอตฺถ **ขารี**ติ อรณีกมณฺฑลุสูจิอาทโย ตาปสปริกฺขารา, ตํ หรณกาชํ **ขาริกาชํฯ อคฺคิหุตมิสฺสนฺ**ติ ทพฺพิอาทิอคฺคิปูโชปกรณํฯ

๕๒-๕๓. อุปสโคฺคติ อุปทฺทโวฯ อิทานิ อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ เอกโต คเณตฺวา ทเสฺสตุํ **“*ภควโต อธิฏฺฐาเนน ปญฺจ กฏฺฐสตานิ น ผาลิยิํสู*”**ติอาทิ อารทฺธํฯ นาคทมนาทีนิ ปน โสฬส ปาฏิหาริยานิ อิธ น คณิตานิ, เตหิ สทฺธิํ โสฬสาติเรกอฑฺฒุฑฺฒปาฏิหาริยสหสฺสานีติ เวทิตพฺพํฯ

อาทิตฺตปริยายสุตฺตวณฺณนา

๕๔. อิทานิ ตสฺส ภิกฺขุสหสฺสสฺส อาทิตฺตปริยายเทสนาย อรหตฺตปฺปตฺตึ ทเสฺสตุํ **“อถ โข ภควา”**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **คยายํ วิหรติ คยาสีเส**ติ คยานามิกาย นทิยา อวิทูเร ภวตฺตา คาโม คยา นาม, ตสฺสํ คยายํ วิหรติฯ สมีปเตฺถ เจตํ ภุมฺมวจนํฯ คยาคามสฺส หิ อวิทูเร คยาติ เอกา โปกฺขรณีปิ อตฺถิ นทีปิ คยาสีสนามโก หตฺถิกุมฺภสทิโส ปิฏฺฐิปาสาโณปิฯ ยตฺถ ภิกฺขุสหสฺสสฺส โอกาโส ปโหติ, ภควา ตตฺถ วิหรติฯ เตน วุตฺตํ **“คยาสีเส”**ติ, คยาคามสฺส อาสเนฺน คยาสีสนามเก ปิฏฺฐิปาสาเณ วิหรตีติ วุตฺตํ โหติฯ ***ภิกฺขู* อามเนฺตสี**ติ เตสํ สปฺปายธมฺมเทสนํ วิจินิตฺวา ตํ เทเสสฺสามีติ อามเนฺตสิฯ ภควา หิ ตํ อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรํ สมณสหสฺสํ อาทาย คยาสีสํ คนฺตฺวา เตน ปริวาริโต นิสีทิตฺวา ‘‘กตรา นุ โข เอเตสํ ธมฺมกถา สปฺปายา’’ติ จิเนฺตโนฺต ‘‘อิเม สายํ ปาตํ อคฺคึ ปริจรนฺติ, อิเมสํ ทฺวาทสายตนานิ อาทิตฺตานิ สมฺปชฺชลิตานิ วิย กตฺวา ทเสฺสสฺสามิ, เอวํ อิเม อรหตฺตํ ปาปุณิตุํ สกฺขิสฺสนฺตี’’ติ สนฺนิฏฺฐานมกาสิฯ อถ เนสํ ตถา เทเสตุํ ‘‘สพฺพํ, ภิกฺขเว, อาทิตฺต’’นฺติอาทินา อิมํ อาทิตฺตปริยายํ อภาสิฯ

ตตฺถ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๔.๒๓) สพฺพํ นาม จตุพฺพิธํ สพฺพสพฺพํ อายตนสพฺพํ สกฺกายสพฺพํ ปเทสสพฺพนฺติฯ ตตฺถ –

> ‘‘น ตสฺส อทฺทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ;
> อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
> สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ;
> ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขู’’ติ (มหานิ. ๑๕๖; จูฬนิ. โธตกมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๓๒; ปฏิ. ม. ๑.๑๒๑) –

อิทํ **สพฺพสพฺพํ** นามฯ ‘‘สพฺพํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ, ตํ สุณาถา’’ติ (สํ. นิ. ๔.๒๓) อิทํ **อายตนสพฺพํ** นามฯ ‘‘สพฺพธมฺมมูลปริยายํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามี’’ติ (ม. นิ. ๑.๑) อิทํ **สกฺกายสพฺพํ** นามฯ ‘‘สพฺพธเมฺมสุ วา ปฐมสมนฺนาหาโร อุปฺปชฺชติ จิตฺตํ มโน มานสํ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตู’’ติ อิทํ **ปเทสสพฺพํ** นามฯ อิติ ปญฺจารมฺมณมตฺตํ ปเทสสพฺพํ, เตภูมกา ธมฺมา สกฺกายสพฺพํ, จตุภูมกา ธมฺมา อายตนสพฺพํ, ยํ กิญฺจิ เนยฺยํ สพฺพสพฺพํฯ ปเทสสพฺพํ สกฺกายสพฺพํ น ปาปุณาติ ตสฺส เตภูมกธเมฺมสุปิ เอกเทสสฺส อสงฺคณฺหนโตฯ สกฺกายสพฺพํ อายตนสพฺพํ น ปาปุณาติ โลกุตฺตรธมฺมานํ อสงฺคณฺหนโตฯ อายตนสพฺพํ สพฺพสพฺพํ น ปาปุณาติฯ กสฺมา? ยสฺมา อายตนสเพฺพน จตุภูมกธมฺมาว ปริคฺคหิตา , น ลกฺขณปญฺญตฺติโยติฯ อิมสฺมึ ปน สุเตฺต อายตนสพฺพํ อธิเปฺปตํ, ตตฺถาปิ อิธ วิปสฺสนุปคธมฺมาว คเหตพฺพาฯ

จกฺขูติ (ธ. ส. อฏฺฐ. ๕๙๖; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๔.๑) เทฺว จกฺขูนิ ญาณจกฺขุ เจว มํสจกฺขุ จฯ ตตฺถ ญาณจกฺขุ ปญฺจวิธํ พุทฺธจกฺขุ ธมฺมจกฺขุ สมนฺตจกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ ปญฺญาจกฺขูติฯ เตสุ **พุทฺธจกฺขุ** นาม อาสยานุสยญาณเญฺจว อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณญฺจ, ยํ ‘‘พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกโนฺต’’ติ (ที. นิ. ๒.๖๙; ม. นิ. ๑.๒๘๓) อาคตํฯ **ธมฺมจกฺขุ** นาม เหฏฺฐิมา ตโย มคฺคา ตีณิ จ ผลานิ, ยํ ‘‘วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาที’’ติ (ที. นิ. ๑.๓๕๕; สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑) อาคตํฯ **สมนฺตจกฺขุ** นาม สพฺพญฺญุตญฺญาณํ, ยํ ‘‘ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขู’’ติ (ที. นิ. ๒.๗๐; ม. นิ. ๑.๒๘๒) อาคตํฯ **ทิพฺพจกฺขุ** นาม อาโลกวฑฺฒเนน อุปฺปนฺนญาณํ, ยํ ‘‘ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธนา’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๔๘, ๒๘๔) อาคตํฯ **ปญฺญาจกฺขุ** นาม จตุสจฺจปริเจฺฉทกญาณํ, ยํ ‘‘จกฺขุํ อุทปาที’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๕) อาคตํฯ มํสจกฺขุปิ ทุวิธํ สสมฺภารจกฺขุ ปสาทจกฺขูติฯ เตสุ ยฺวายํ อกฺขิกูปเก อกฺขิปฏเลหิ ปริวาริโต มํสปิโณฺฑ, ยตฺถ

จตโสฺส ธาตุโย วณฺณคนฺธรโสชา สมฺภโว ชีวิตํ ภาโว จกฺขุปฺปสาโท กายปฺปสาโทติ สงฺขป โต เตรส สมฺภารา โหนฺติ, วิตฺถารโต ปน จตโสฺส ธาตุโย วณฺณคนฺธรโสชา สมฺภโวติ อิเม นว จตุสมุฏฺฐานวเสน ฉตฺตึส, ชีวิตํ ภาโว จกฺขุปฺปสาโท กายปฺปสาโทติ อิเม กมฺมสมุฏฺฐานา ตาว จตฺตาโรติ จตฺตาลีส สมฺภารา โหนฺติ, อิทํ **สสมฺภารจกฺขุ** นามฯ ยํ ปเนตฺถ เสตมณฺฑล ปริจฺฉินฺเนน กณฺหมณฺฑเลน ปริวาริเต ทิฏฺฐิมณฺฑเล สนฺนิวิฏฺฐํ รูปทสฺสนสมตฺถํ ปสาทมตฺตํ, อิทํ **ปสาทจกฺขุ** นามฯ ตสฺส ตโต ปเรสญฺจ โสตาทีนํ วิตฺถารกถา **วิสุทฺธิมคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๔๓๖) วุตฺตาวฯ

ตตฺถ ยทิทํ ปสาทจกฺขุ, ตญฺจ คเหตฺวา ภควา **“จกฺขุ อาทิตฺต”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อาทิตฺต**นฺติ ปทิตฺตํ, สมฺปชฺชลิตํ เอกาทสหิ อคฺคีหิ เอกชาลีภูตนฺติ อโตฺถฯ จกฺขุสนฺนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ **จกฺขุวิญฺญาณํ,** จกฺขุสฺส วา การณภูตสฺส วิญฺญาณํ **จกฺขุวิญฺญาณํ**ฯ กามํ รูปาโลก มนสิการาทโยปิ ตสฺส วิญฺญาณสฺส การณํ, เต ปน สาธารณการณํ, จกฺขุ อสาธารณนฺติ อสาธารณการเณนายํ นิเทฺทโส ยถา ‘‘ยวงฺกุโร’’ติฯ **โสตวิญฺญาณา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ จกฺขุสนฺนิสฺสิโต ผโสฺส **จกฺขุสมฺผโสฺส,** จกฺขุวิญฺญาณสมฺปยุตฺตผสฺสเสฺสตํ อธิวจนํฯ **โสตสมฺผสฺสา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ **จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิต**นฺติ จกฺขุสมฺผสฺสํ มูลปจฺจยํ กตฺวา อุปฺปนฺนา สมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณโวฏฺฐพฺพนชวนเวทนาฯ จกฺขุวิญฺญาณสมฺปยุตฺตาย ปน เวทนาย จกฺขุสมฺผสฺสสฺส ปจฺจยภาเว วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ จกฺขุสมฺผโสฺส หิ สหชาตาย เวทนาย สหชาตาทิวเสน, อสหชาตาย อุปนิสฺสยาทิวเสน ปจฺจโย โหติฯ เตเนว ‘‘จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา’’ติ วุตฺตํฯ **โสตทฺวารเวทนา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน **มโน**ติ ภวงฺคจิตฺตํ มโนทฺวารสฺส อธิเปฺปตตฺตาฯ **ธมฺมา**ติ ธมฺมารมฺมณํฯ **มโนวิญฺญาณ**นฺติ สหาวชฺชนกํ ชวนํฯ **มโนสมฺผโสฺส**ติ ภวงฺคสหชาโต ผโสฺสฯ **เวทยิต**นฺติ อาวชฺชนเวทนาย สทฺธึ ชวนเวทนาฯ ภวงฺคสมฺปยุตฺตาย ปน เวทนาย คหเณ วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ อาวชฺชนํ วา ภวงฺคโต อโมเจตฺวา **มโน**ติ สาวชฺชนํ ภวงฺคํ ทฏฺฐพฺพํฯ **ธมฺมา**ติ ธมฺมารมฺมณเมวฯ **มโนวิญฺญาณ**นฺติ ชวนวิญฺญาณํฯ **มโนสมฺผโสฺส**ติ ภวงฺคาวชฺชนสหชาโต ผโสฺสฯ **เวทยิต**นฺติ ชวนสหชาตา เวทนา, ภวงฺคาวชฺชนสหชาตาปิ วฏฺฏติเยวฯ

ราคคฺคินาติอาทีสุ ราโคว อนุฑหนเฏฺฐน อคฺคีติ **ราคคฺคิ**ฯ ราโค หิ ติขิณํ หุตฺวา อุปฺปชฺชมาโน สเตฺต อนุฑหติ ฌาเปติ, ตสฺมา ‘‘อคฺคี’’ติ วุจฺจติฯ อิตเรสุปิ ทฺวีสุ เอเสว นโยฯ ตตฺริมานิ วตฺถูนิ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๐๕; วิภ. อฏฺฐ. ๙๒๔) – เอกา ทหรภิกฺขุนี จิตฺตลปพฺพตวิหาเร อุโปสถาคารํ คนฺตฺวา ทฺวารปาลรูปํ โอโลกยมานา ฐิตาฯ อถสฺสา อโนฺต ราโค ติขิณตโร หุตฺวา อุปฺปโนฺน, ตสฺมา ตํสมุฏฺฐานา เตโชธาตุ อติวิย ติขิณภาเวน สทฺธึ อตฺตนา สหชาตธเมฺมหิ หทยปเทสํ ฌาเปสิ ยถา ตํ พาหิรา เตโชธาตุ สนฺนิสฺสยํ, เตน สา ภิกฺขุนี ฌายิตฺวา กาลมกาสิฯ ภิกฺขุนิโย คจฺฉมานา ‘‘อยํ ทหรา ฐิตา, ปโกฺกสถ น’’นฺติ อาหํสุฯ เอกา คนฺตฺวา ‘‘กสฺมา ฐิตาสี’’ติ หเตฺถ คณฺหิฯ คหิตมตฺตา ปริวตฺติตฺวา ปปตาฯ อิทํ ตาว ราคสฺส อนุฑหนตาย วตฺถุฯ

โทสสฺส ปน อนุฑหนตาย มโนปโทสิกา เทวา ทฏฺฐพฺพาฯ เตสุ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๔๗-๔๘) กิร เอโก เทวปุโตฺต ‘‘นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามี’’ติ สปริวาโร รเถน วีถึ ปฏิปชฺชติฯ อถโญฺญ นิกฺขมโนฺต ตํ ปุรโต คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘โภ อยํ กปโณ อทิฏฺฐปุพฺพํ วิย เอตํ ทิสฺวา ปีติยา อุทฺธุมาโต วิย ภิชฺชมาโน วิย จ คจฺฉตี’’ติ กุชฺฌติฯ ปุรโต คจฺฉโนฺตปิ นิวตฺติตฺวา ตํ กุทฺธํ ทิสฺวา กุทฺธา นาม สุวิชานา โหนฺตีติ กุทฺธภาวมสฺส ญตฺวา ‘‘ตฺวํ กุโทฺธ มยฺหํ กึ กริสฺสสิ, อยํ สมฺปตฺติ มยา ทานสีลาทีนํ วเสน ลทฺธา, น ตุยฺหํ วเสนา’’ติ ปฏิกุชฺฌติฯ เอกสฺมิญฺหิ กุเทฺธ อิตโร อกุโทฺธ รกฺขติฯ กุทฺธสฺส หิ โส โกโธ อิตรสฺมึ อกุชฺฌเนฺต อนุปาทาโน เอกวารเมว อุปฺ

ปตฺติยา อนาเสวโน จาเวตุํ น สกฺโกติ, อุทกํ ปตฺวา อคฺคิ วิย นิพฺพายติ, ตสฺมา อกุโทฺธ ตํ จวนโต รกฺขติฯ อุโภสุ ปน กุเทฺธสุ เอกสฺส โกโธ อิตรสฺส ปจฺจโย โหติ, ตสฺสปิ โกโธ อิตรสฺส ปจฺจโย โหตีติ อุโภ กนฺทนฺตานํเยว โอโรธานํ จวนฺติฯ อุโภสุ หิ กุเทฺธสุ ภิโยฺย ภิโยฺย อญฺญมญฺญมฺหิ ปริวฑฺฒนวเสน ติขิณสมุทาจาโร นิสฺสยทหนรโส โกโธ อุปฺปชฺชมาโน หทยวตฺถุํ นิทฺทหโนฺต อจฺจนฺตสุขุมาลํ กรชกายํ วินาเสติ, ตโต สกโลปิ อตฺตภาโว อนฺตรธายติฯ อิทํ โทสสฺส อนุทหนตาย วตฺถุฯ

โมหสฺส ปน อนุทหนตาย ขิฑฺฑาปโทสิกา เทวา ทฏฺฐพฺพาฯ โมหวเสน หิ เตสํ สติสโมฺมโส โหติ, ตสฺมา ขิฑฺฑาวเสน อาหารกาลํ อติวเตฺตตฺวา กาลํ กโรนฺติฯ เต (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๔๕-๔๖) กิร ปุญฺญวิเสสาธิคเตน มหเนฺตน อตฺตโน สิริวิภเวน นกฺขตฺตํ กีฬนฺตา ตาย สมฺปตฺติมหนฺตตาย ‘‘อาหารํ ปริภุญฺชิมฺห, น ปริภุญฺชิมฺหา’’ติปิ น ชานนฺติฯ อถ เอกาหาราติกฺกมนโต ปฏฺฐาย นิรนฺตรํ ขาทนฺตาปิ ปิวนฺตาปิ จวนฺติเยว น ติฏฺฐนฺติฯ กสฺมา? กมฺมชเตชสฺส พลวตายฯ มนุสฺสานญฺหิ กมฺมชเตโช มโนฺท, กรชกาโย พลวาฯ เตสํ เตชสฺส มนฺทตาย กรชกายสฺส พลวตาย สตฺตาหมฺปิ อติกฺกมิตฺวา อุโณฺหทกอจฺฉยาคุอาทีหิ สกฺกา วตฺถุํ อุปตฺถเมฺภตุํฯ เทวานํ ปน เตโช พลวา โหติ อุฬารปุญฺญนิพฺพตฺตตฺตา อุฬารครุสินิทฺธสุธาหารชิรณโต จ, กรชํ มนฺทํ มุทุสุขุมาลภาวโตฯ เตเนว หิ ภควา อินฺทสาลคุหายํ ปกติปถวิยํ ปติฏฺฐาตุํ อสโกฺกนฺตํ สกฺกํ เทวราชานํ ‘‘โอฬาริกกายํ อธิฏฺฐาหี’’ติ อาห, ตสฺมา เต เอกํ อาหารเวลํ อติกฺกมิตฺวา สณฺฐาตุํ น สโกฺกนฺติฯ ยถา นาม คิมฺหานํ มชฺฌนฺหิเก ตตฺตปาสาเณ ฐปิตํ ปทุมํ วา อุปฺปลํ วา สายนฺหสมเย ฆฏสเตนปิ สิญฺจิยมานํ ปากติกํ น โหติ วินสฺสติเยว, เอวเมว ปจฺฉา นิรนฺตรํ ขาทนฺตาปิ ปิวนฺตาปิ จวนฺติเยว น ติฏฺฐนฺติฯ

โก ปน เตสํ อาหาโร, กา อาหารเวลาติ? สเพฺพสมฺปิ กามาวจรเทวานํ สุธา อาหาโร, โส เหฏฺฐิเมหิ เหฏฺฐิเมหิ อุปริมานํ อุปริมานํ ปณีตตโม โหติฯ ตํ ยถาสกํ ทิวสวเสน ทิวเส ทิวเส ภุญฺชนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘พิฬารปทปฺปมาณํ สุธาหารํ ภุญฺชนฺติฯ โส ชิวฺหาย ฐปิตมโตฺต ยาว เกสคฺคนขคฺคา กายํ ผรติ, เตสํเยว ทิวสวเสน สตฺตทิวสํ ยาปนสมโตฺถ โหตี’’ติ วทนฺติฯ

เก ปน เต ขิฑฺฑาปโทสิกา นาม เทวาติ? อิเม นามาติ อฏฺฐกถายํ วิจารณา นตฺถิ, ‘‘กมฺมชเตโช พลวา โหติ, กรชํ มนฺท’’นฺติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ปน เย เกจิ กพฬีการาหารูปชีวิโน เอวํ กโรนฺติ, เต เอวํ จวนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ เกจิ ปนาหุ ‘‘นิมฺมานรติปรนิมฺมิตวสวตฺติโน เต เทวาฯ ขิฑฺฑาย ปทุสฺสนมเตฺตเนว เหเต ขิฑฺฑาปโทสิกาติ วุตฺตา’’ติฯ มโนปโทสิกา ปน จาตุมหาราชิกาติ อฏฺฐกถายเมว วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ขิฑฺฑาปโทสิกาปิ จาตุมหาราชิกาเยวา’’ติ วทนฺติฯ เอวํ ตาว ราคาทโย ตโย อนุทหนเฏฺฐน ‘‘อคฺคี’’ติ เวทิตพฺพาฯ ชาติอาทิตฺตยํ ปน นานปฺปการทุกฺขวตฺถุภาเวน อนุทหนโต อคฺคิฯ โสกาทีนํ อนุทหนตา ปากฏาเยวฯ เสสเมตฺถ วุตฺตนยเมวฯ อิติ อิมสฺมึ สุเตฺต ทุกฺขลกฺขณํ กถิตํ จกฺขาทีนํ เอกาทสหิ อคฺคีหิ อาทิตฺตภาเวน ทุกฺขมตาย ทุกฺขภาวสฺส กถิตตฺตาฯ

อาทิตฺตปริยายสุตฺตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุรุเวลปาฏิหาริยกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา

๕๕. อิทานิ ''อถ โข ภควา คยาสีเส ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา''ติอาทีสุ ยา สา อนุตฺตาน ปทวณฺณนา, ตํ ทเสฺสตุํ **''ลฏฺฐิวเนติ ตาลุยฺยาเน''**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **ตาลุยฺยาเน**ติ ตาลรุกฺขานํ พหุภาวโต เอวํลทฺธนาเม อุยฺยาเนฯ **อเปฺปกเจฺจ เยน ภควา เตนญฺชลิํ ปณาเมตฺวา**ติอาทีสุ **อญฺชลิํ ปณาเมตฺวา**ติ เย อุภโตปกฺขิกา, เต สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ เต กิร เอวํ จินฺตยิํสุ ''สเจ โน มิจฺฉาทิฏฺฐิกา โจเทสฺสนฺติ 'กสฺมา ตุเมฺห สมณํ โคตมํ วนฺทิตฺถา'ติ, เตสํ 'กิํ อญฺชลิมตฺตกรเณนปิ วนฺทิตํ โหตี'ติ วกฺขามฯ สเจ โน สมฺมาทิฏฺฐิกา โจเทสฺสนฺติ 'กสฺมา ภควนฺตํ น วนฺทิตฺถา'ติ, 'กิํ สีเสน ภูมิํ ปหรเนฺตเนว วนฺทิตํ โหติ, นนุ อญฺชลิกมฺมมฺปิ วนฺทนา เอวา'ติ วกฺขามา''ติฯ **นามโคตฺตํ สาเวตฺวา**ติ ''โภ โคตม, อหํ อสุกสฺส ปุโตฺต ทโตฺต นาม มิโตฺต นาม อิธ อาคโต''ติ วทนฺตา นามํ สาเวนฺติ นาม, ''โภ โคตม, อหํ วาเสโฏฺฐ นาม กจฺจาโน นาม อิธาคโต''ติ วทนฺตา โคตฺตํ สาเวนฺติ นามฯ เอเต กิร ทลิทฺทา ชิณฺณกุลปุตฺตา ปริสมเชฺฌ นามโคตฺตวเสน ปากฏา ภวิสฺสามาติ เอวํ อกํสุฯ เย ปน ตุณฺหีภูตา นิสีทิํสุ, เต เกราฏิกา เจว อนฺธพาลา จฯ ตตฺถ เกราฏิกา ''เอกํ เทฺว กถาสลฺลาเป กโรเนฺต วิสฺสาสิโก โหติ, อถ วิสฺสาเส สติ เอกํ เทฺว ภิกฺขา อทาตุํ น ยุตฺต''นฺติ ตโต อตฺตานํ โมเจนฺตา ตุณฺหี นิสีทนฺติฯ อนฺธพาลา อญฺญาณตาเยว อวกฺขิตฺตา มตฺติกาปิโณฺฑ วิย ยตฺถ กตฺถจิ ตุณฺหีภูตา นิสีทนฺติฯ

กิสโกวทาโนติ เอตฺถ กิสกานํ โอวทาโน **กิสโกวทาโน**ติ อิมํ ตาว อตฺถวิกปฺปํ ทเสฺสตุํ **''ตาปสจริยาย กิสสรีรตฺตา''**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อคฺคิหุตฺตก**นฺติ อคฺคิปริจรณํฯ รูปาทโยว อิธ กามนียเฏฺฐน ''กามา''ติ วุตฺตาติ อาห **''เอเต รูปาทโย กาเม''**ติฯ **ยญฺญา อภิวทนฺตี**ติ ยาคเหตุ อิชฺฌนฺตีติ วทนฺติฯ **อุปธีสู**ติ เอตฺถ จตฺตาโร อุปธี กามุปธิ ขนฺธุปธิ กิเลสุปธิ อภิสงฺขารุปธีติฯ กามาปิ หิ ''ยํ ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ กามานํ อสฺสาโท''ติ (ม. นิ. ๑.๑๖๗) เอวํ วุตฺตสฺส สุขสฺส อธิฏฺฐานภาวโต อุปธียติ เอตฺถ สุขนฺติ อิมินา วจนเตฺถน ''อุปธี''ติ วุจฺจนฺติฯ ขนฺธาปิ ขนฺธมูลกสฺส ทุกฺขสฺส อธิฏฺฐานภาวโต, กิเลสาปิ อปายทุกฺขสฺส อธิฏฺฐานภาวโต, อภิสงฺขาราปิ ภวทุกฺขสฺส อธิฏฺฐานภาวโต ''อุปธี''ติ วุจฺจนฺติ, เตสุ ขนฺธุปธิ อิธาธิเปฺปโตติ อาห **''ขนฺธุปธีสุ มลนฺติ ญตฺวา''**ติฯ **ยญฺญา มลเมว วทนฺตี**ติ ยาคเหตุ มลเมว อิชฺฌตีติ วทนฺติฯ **ยิเฏฺฐ**ติ มหายาเคฯ **หุเต**ติ ทิวเส ทิวเส กตฺตพฺพอคฺคิปริจรเณฯ **กามภเว อสตฺต**นฺติ กามภเว อลคฺคํ, ตพฺพินิมุตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๕๗-๕๘. **อาสีสนา**ติ ปตฺถนาฯ ทิพฺพสุวเณฺณสุปิ สิงีสุวณฺณสฺส สพฺพเสฏฺฐตฺตา **''สิงฺคีนิกฺขสวโณฺณ''**ติ วุตฺตํฯ ยเถว หิ มนุสฺสปริโภเค สุวเณฺณ ยุตฺติกตํ หีนํ, ตโต รสวิทฺธํ เสฏฺฐํ, รสวิทฺธโต อากรุปฺปนฺนํ, ตโต ยํ กิญฺจิ ทิพฺพํ เสฏฺฐํ, เอวํ ทิพฺพสุวเณฺณสุปิ จามีกรโต สาตกุมฺภํ, สาตกุมฺภโต ชมฺพุนทํ, ชมฺพุนทโต สิงีสุวณฺณํ, ตสฺมา ตํ สพฺพเสฏฺฐํฯ **สิงีนิกฺข**นฺติ จ นิกฺขปริมาเณน สิงีสุวเณฺณน กตํ สุวณฺณปฏฺฏํฯ อูนกนิเกฺขน กตญฺหิ ฆฏฺฏนมชฺชนกฺขมํ น โหติ, อติเรเกน กตํ ฆฏฺฏนมชฺชนํ ขมติ, วณฺณวนฺตํ ปน น โหติ, ผรุสธาตุกํ ขายติ, นิเกฺขน กตํ ฆฏฺฏนมชฺชนเญฺจว ขมติ วณฺณวนฺตญฺจ โหติฯ นิกฺขํ ปน วีสติสุวณฺณนฺติ เกจิ ฯ ปญฺจวีสติสุวณฺณนฺติ อปเรฯ **มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถายํ** ปน ''นิกฺขํ นาม ปญฺจสุวณฺณา''ติ วุตฺตํฯ **สุวโณฺณ** นาม จตุธรณนฺติ วทนฺติฯ

ทสสุ อริยวาเสสุ วุตฺถวาโสติ –

''อิธ, (ที. นิ. ๓.๓๔๘; อ. นิ. ๑๐.๒๐) ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการโกฺข จตุราปเสฺสโน ปนุณฺณปเจฺจกสโจฺจ สมวยสเฏฺฐสโน อนาวิลสงฺกโปฺป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิโตฺต สุวิมุตฺตปโญฺญฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน กามจฺฉ โนฺท ปหีโน โหติ, พฺยาปาโท ปหีโน โหติ, ถินมิทฺธํ ปหีนํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหีนํ โหติ, วิจิกิจฺฉา ปหีนา โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สตารกฺเขน เจตสา สมนฺนาคโต โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จตุราปสฺเสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปจฺเจกสจฺจานิ , สพฺพานิ ตานิ นุณฺณานิ โหนฺติ ปนุณฺณานิ จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏินิสฺสฏฺฐานิฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปนุณฺณปจฺเจกสจฺโจ โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมวยสฏฺเฐสโน โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน กาเมสนา ปหีนา โหติ, ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏิปฺปสฺสทฺธาฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมวยสฏฺเฐสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน กามสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, พฺยาปาทสงฺกปฺโป ปหีโน โหติ, วิหึสาสงฺกปฺโป ปหีโน โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกปฺโป โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ราคาจิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิตฺโต โหติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘ราโค เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม’ติ ปชานาติ, ‘โทโส เม ปหีโน…เป.… โมโห เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม’ติ ปชานาติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปญฺโญ โหตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๔๘; อ. นิ. ๑๐.๒๐) –

เอวมาคเตสุ ทสสุ อริยวาเสสุ วุตฺถวาโสฯ

ตตฺถ วสนฺติ เอตฺถาติ วาสา, อริยานํ เอว วาสาติ **อริยวาสา** อนริยานํ ตาทิสานํ วาสานํ อสมฺภวโตฯ อริยาติ เจตฺถ อุกฺกฏฺฐนิเทฺทเสน ขีณาสวา คหิตาฯ **เอการกฺโข**ติ เอกา สติสงฺขาตา อารกฺขา เอตสฺสาติ เอการกฺโขฯ ขีณาสวสฺส (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๔๘; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๒๐) หิ ตีสุ ทฺวาเรสุ สพฺพกาเล สติ อารกฺขกิจฺจํ สาเธติฯ เตเนวสฺส จรโต จ ติฏฺฐโต จ สุตฺตสฺส จ ชาครสฺส จ สตตํ สมิตํ ญาณทสฺสนํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหตีติ วุจฺจติฯ

จตุราปเสฺสโนติ จตฺตาริ อปเสฺสนานิ อปสฺสยา เอตสฺสาติ จตุราปเสฺสโนฯ **สงฺขายา**ติ ญาเณน (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๐๘)ฯ **ปฏิเสวตี**ติ ญาเณน ญตฺวา เสวิตพฺพยุตฺตกเมว เสวติฯ ตสฺส วิตฺถาโร ‘‘ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปริภุญฺชตี’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๓; อ. นิ. ๖.๕๘) นเยน เวทิตโพฺพฯ **สงฺขาเยกํ อธิวาเสตี**ติ ญาเณน ญตฺวา อธิวาเสตพฺพยุตฺตกเมว อธิวาเสติฯ วิตฺถาโร ปเนตฺถ ‘‘ปฏิสงฺขา โยนิโส ขโม โหติ สีตสฺสา’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๔) นเยน เวทิตโพฺพฯ **ปริวเชฺชตี**ติ ญาเณน ญตฺวา ปริวเชฺชตพฺพยุตฺตกเมว ปริวเชฺชติฯ ตสฺส วิตฺถาโร ‘‘ปฏิสงฺขา โยนิโส จณฺฑํ หตฺถิํ ปริวเชฺชตี’’ติอาทินา นเยน เวทิตโพฺพฯ **วิโนเทตี**ติ ญาเณน ญตฺวา วิโนเทตพฺพเมว วิโนเทติ นุทติ นีหรติ อโนฺต วสิตุํ น เทติฯ ตสฺส วิตฺถาโร ‘‘อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวาเสตี’’ติอาทินา นเยน เวทิตโพฺพฯ

ปนุณฺณปเจฺจกสโจฺจติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๓๘; ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๔๘) ‘‘อิทเมว ทสฺสนํ สจฺจํ, อิทเมว สจฺจ’’นฺติ เอวํ ปาฏิเยกฺกํ คหิตตฺตา ปเจฺจกสงฺขาตานิ ทิฏฺฐิสจฺจานิ ปนุณฺณานิ นีหฏานิ ปหีนานิ อสฺสาติ ปนุณฺณปเจฺจกสโจฺจฯ **ปุถุสมณพฺราหฺมณานน**ฺติ พหูนํ สมณพฺราหฺมณานํฯ เอตฺถ จ **สมณา**ติ ปพฺพชฺชุปคตาฯ **พฺราหฺมณา**ติ โภวาทิโนฯ **ปุถุปเจฺจกสจฺจานี**ติ พหูนิ ปาเฏฺกกฺกสจฺจานิ, ‘‘อิทเมว ทสฺสนํ สจฺจํ, อิทเมว สจฺจ’’นฺติ ปาฏิเยกฺกํ คหิตานิ พหูนิ สจฺจานีติ อโตฺถฯ **นุณฺณานี**ติ นีหฏานิฯ **ปนุณฺณานี**ติ สุฏฺฐุ นีหตานิฯ **จตฺตานี**ติ วิสฺสฏฺฐานิฯ **วนฺตานี**ติ วมิตานิฯ **มุตฺตานี**ติ ฉินฺนพนฺธนานิ กตานิฯ **ปหีนานี**ติ ปชหิตานิฯ **ปฏินิสฺสฏฺฐานี**ติ ยถา น ปุน จิตฺตํ อาโรหนฺติ, เอวํ ปฏิวิสฺสชฺชิตานิฯ สพฺพาเนว เจตานิ อริยมคฺคาธิคมโต ปุเพฺพ คหิตสฺส ทิฏฺฐิคฺคาหสฺส วิสฺสฏฺฐภาววเวจนานิฯ

สมวยสเฏฺฐสโนติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๔๘; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๒๐) เอตฺถ **อวยา**ติ อนูนาฯ **สฏฺฐา**ติ นิสฺสฏฺฐาฯ สมฺมา อวยา สฏฺฐา เอสนา อสฺสาติ **สมวยสเฏฺฐสโน,** สมฺมา วิสฺสฏฺฐสพฺพเอสโนติ อโตฺถฯ **‘‘ราคา จิตฺตํ วิมุตฺต’’**นฺติอาทีหิ มคฺคสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติ กถิตา ราคาทีนํ ปหีนภาวทีปนโตฯ **‘‘ราโค เม ปหีโน’’**ติอาทีหิ ปจฺจเวกฺขณามุเขน อริยผลํ กถิตํฯ อธิคเต หิ อคฺคผเล สพฺพโส ราคาทีนํ อนุปฺปาทธมฺมตํ ปชานาติ, ตญฺจ ปชานนํ ปจฺจเวกฺขณญาณนฺติฯ ตตฺถ ปญฺจงฺควิปฺปหานปเจฺจกสจฺจาปโนทนเอสนาสมวยสชฺชนานิ ‘‘สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ อธิวาเสติ ปริวเชฺชติ วิโนเทตี’’ติ วุเตฺตสุ อปเสฺสเนสุ วิโนทนา จ มคฺคกิจฺจาเนว, อิตเร จ มเคฺคเนว สมิชฺฌนฺติฯ

ทสพโลติ กายพลสงฺขาตานิ ญาณพลสงฺขาตานิ จ ทส พลานิ เอตสฺสาติ ทสพโลฯ ทุวิธญฺหิ ตถาคตสฺส พลํ กายพลํ ญาณพลญฺจฯ เตสุ กายพลํ หตฺถิกุลานุสาเรน เวทิตพฺพํฯ วุตฺตเญฺหตํ โปราเณหิ –

‘‘กาฬาวกญฺจ คเงฺคยฺยํ, ปณฺฑรํ ตมฺพปิงฺคลํ;

คนฺธมงฺคลเหมญฺจ, อุโปสถฉทฺทนฺติเม ทสา’’ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๔๘; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๒๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๒๑; วิภ. อฏฺฐ ๗๖; อุทา. อฏฺฐ. ๗๕; พุ. วํ. อฏฺฐ. ๑.๓๙; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๒.๔๔; จูฬนิ. อฏฺฐ. ๘๑);

อิมานิ หิ ทส หตฺถิกุลานิฯ ตตฺถ **กาฬาวก**นฺติ ปกติหตฺถิกุลํ ทฏฺฐพฺพํฯ ยํ ทสนฺนํ ปุริสานํ กายพลํ, ตํ เอกสฺส กาฬาวกสฺส หตฺถิโนฯ ยํ ทสนฺนํ กาฬาวกานํ พลํ, ตํ เอกสฺส คงฺเคยฺยสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ คงฺเคยฺยานํ, ตํ เอกสฺส ปณฺฑรสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ ปณฺฑรานํ, ตํ เอกสฺส ตมฺพสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ ตมฺพานํ, ตํ เอกสฺส ปิงฺคลสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ ปิงฺคลานํ, ตํ เอกสฺส คนฺธหตฺถิโนฯ ยํ ทสนฺนํ คนฺธหตฺถีนํ, ตํ เอกสฺส มงฺคลสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ มงฺคลานํ, ตํ เอกสฺส เหมวตสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ เหมวตานํ, ตํ เอกสฺส อุโปสถสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ อุโปสถานํ, ตํ เอกสฺส ฉทฺทนฺตสฺสฯ ยํ ทสนฺนํ ฉทฺทนฺตานํ, ตํ เอกสฺส ตถาคตสฺส กายพลํฯ นารายนสงฺฆาตพลนฺติปิ อิทเมว วุจฺจติฯ ตตฺถ นารา วุจฺจนฺติ รสฺมิโย, ตา พหู นานาวิธา ตโต อุปฺปชฺชนฺตีติ **นารายนํ,** วชิรํ, ตสฺมา วชิรสงฺฆาตพลนฺติ อโตฺถฯ ตเทตํ ปกติหตฺถิคณนาย หตฺถีนํ โกฏิสหสฺสานํ, ปุริสคณนาย ทสนฺนํ ปุริสโกฏิสหสฺสานํ พลํ โหติฯ อิทํ ตาว ตถาคตสฺส **กายพลํ**ฯ

ญาณพลํ ปน ปาฬิยํ อาคตเมวฯ ตตฺรายํ ปาฬิ (ม. นิ. ๑.๑๔๘; อ. นิ. ๑๐.๒๑) –

‘‘ทส โข ปนิมานิ, สาริปุตฺต, ตถาคตสฺส ตถาคตพลานิ, เยหิ พเลหิ สมนฺนาคโต ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ กตมานิ ทส? อิธ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติฯ อิทมฺปิ, สาริปุตฺต, ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ (๑)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๒)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต สพฺพตฺถคามินิํ ปฏิปทํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๓)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต อเนกธาตุํ นานาธาตุํ โลกํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๔)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๕)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๖)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สํกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาติ…เป.…ฯ (๗)

‘‘ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ? เอกมฺปิ ชาติํ เทฺวปิ ชาติโย…เป.… อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุ

สุสรติ…เป….ฯ (๘)

“ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน ส เตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ…เป….ฯ (๙)

“ปุน จปรํ, สาริปุตฺต, ตถาคโต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป…. อิทมฺปิ, สาริปุตฺต, ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสา สุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ อิมานิ โข, สาริปุตฺต, ทส ตถาคตสฺส ตถาคต พลานี’’ติฯ (๑๐)

ตตฺถ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๔๘; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๐.๒๑; วิภ. อฏฺฐ. ๗๖๐) **ฐานญฺจ ฐานโต**ติ การณญฺจ การณโตฯ “เย เย ธมฺมา เยสํ เยสํ ธมฺมานํ เหตู ปจฺจยา อุปฺปาทาย, ตํ ตํ ฐานํฯ เย เย ธมฺมา เยสํ เยสํ ธมฺมานํ น เหตู น ปจฺจยา อุปฺปาทาย, ตํ ตํ อฏฺฐาน’’นฺติ ปชานโนฺต ฐาน ญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติฯ **ยมฺปี**ติ เยน ญาเณนฯ

กมฺมสมาทานานนฺติ สมาทิยิตฺวา กตานํ กุสลากุสลกมฺมานํ, กมฺมเมว วา กมฺมสมา ทานํฯ **ฐานโส เหตุโส**ติ ปจฺจยโต เจว เหตุโต จฯ ตตฺถ คติอุปธิกาลปโยคา วิปากสฺส ฐานํ, กมฺมํ เหตุฯ

สพฺพตฺถคามินินฺติ สพฺพคติคามินิญฺจ อคติคามินิญฺจฯ **ปฏิปท**นฺติ มคฺคํฯ **ยถาภูตํ ป ชานาตี**ติ พหูสุปิ มนุเสฺสสุ เอกเมว ปาณํ ฆาเตเนฺตสุ กามํ สเพฺพสมฺปิ เจตนา ตเสฺสเวกสฺส ชีวิตินฺทฺริยารมฺมณา, ตํ ปน กมฺมํ เตสํ นานาการํฯ เตสุ หิ เอโก อาทเรน ฉนฺทชาโต กโรติ, เอโก “เอหิ ตฺวมฺปิ กโรหี’’ติ ปเรหิ นิปฺปีฬิโต กโรติ, เอโก สมานจฺฉโนฺท วิย หุตฺวา อปฺปฏิ พาหิยมาโน วิจรติ, ตสฺมา เตสุ เอโก เตเนว กเมฺมน นิรเย นิพฺพตฺตติ, เอโก ติรจฺฉานโยนิยํ, เอโก เปตฺติวิสเยฯ ตํ ตถาคโต อายูหนกฺขเณเยว “อิมินา นีหาเรน อายูหิตตฺตา เอส นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ, เอส ติรจฺฉานโยนิยํ, เอส เปตฺติวิสเย’’ติ ชานาติฯ นิรเย นิพฺพตฺตมานมฺปิ “เอส มหานิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ, เอส อุสฺสทนิรเย’’ติ ชานาติฯ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตมา นมฺปิ “เอส อปาทโก ภวิสฺสติ, เอส ทฺวิปาทโก, เอส จตุปฺปาโท, เอส พหุปฺปาโท’’ติ ชานา ติฯ เปตฺติวิสเย นิพฺพตฺตมานมฺปิ “เอส นิชฺฌามตณฺหิโก ภวิสฺสติ, เอส ขุปฺปิปาสิโก, เอส ปรทตฺตูปชีวี’’ติ ชานาติฯ เตสุ จ กเมฺมสุ “อิทํ กมฺมํ ปฏิสนฺธึ อากฑฺฒิสฺสติ, เอตํ อเญฺญน ทินฺนาย ปฏิสนฺธิยา อุปธิเวปกฺกํ ภวิสฺสตี’’ติ ชานาติฯ

ตถา สกลคามวาสิเกสุ เอกโต ปิณฺฑปาตํ ททมาเนสุ กามํ สเพฺพสมฺปิ เจตนา ปิณฺฑปา ตารมฺมณาว, ตํ ปน กมฺมํ เตสํ นานาการํฯ เตสุ หิ เอโก อาทเรน กโรตีติ สพฺพํ ปุริมสทิสํฯ ตสฺ มา เตสุ จ เกจิ เทวโลเก นิพฺพตฺตนฺติ, เกจิ มนุสฺสโลเกฯ ตํ ตถาคโต อายูหนกฺขเณเยว ชา นาติฯ “อิมินา นีหาเรน อายูหิตตฺตา เอส มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺติสฺสติ, เอส เทวโลเก, ตตฺถาปิ เอส ขตฺติยกุเล, เอส พฺราหฺมณกุเล, เอส เวสฺสกุเล, เอส สุทฺทกุเล, เอส ปรนิมฺมิตวสวตฺตีสุ, เอส นิมฺมานรตีสุ, เอส ตุสิเตสุ, เอส ยาเมสุ, เอส ตาวตึเสสุ, เอส จาตุมหาราชิเกสุ, เอส ภุมฺ มเทเวสู’’ติอาทินา ตตฺถ ตตฺถ หีนปณีตสุวณฺณทุพฺพณฺณอปฺปปริวารมหาปริวารตาทิเภทํ ตํ ตํ วิเสสํ อายูหนกฺขเณเยว ชานาติฯ

ตถา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปนฺตสฺเยว ‘‘อิมินา นีหาเรน เอส กิญฺจิ สลฺลเกฺขตุํ น สกฺขิสฺสติ, เอส มหาภูตมตฺตเมว ววตฺถเปสฺสติ, เอส รูปปริคฺคเห เอว ฐสฺสติ, เอส อรูปปริคฺคเหเยว, เอส นามรูปปริคฺคเหเยว, เอส ปจฺจยปริคฺคเหเยว, เอส ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนายเมว, เอส ปฐมผเลเยว, เอส ทุติยผเล เอว, เอส ตติยผเล เอว, เอส อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ ชานาติฯ กสิณปริกมฺมํ กโรเนฺตสฺสุปิ ‘‘อิมสฺส ปริกมฺมมตฺตเมว ภวิสฺสติ, เอส นิมิตฺตํ อุปฺปาเทสฺสติ, เอส อปฺปนํ เอว ปาปุณิสฺสติ, เอส ฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตํ คณฺหิสฺสตี’’ติ ชานาติฯ

อเนกธาตุนฺติ จกฺขุธาตุอาทีหิ, กามธาตุอาทีหิ วา ธาตูหิ พหุธาตุํฯ **นานาธาตุ**นฺติ ตาสํเยว ธาตูนํ วิลกฺขณตฺตา นานปฺปการธาตุํฯ **โลก**นฺติ ขนฺธายตนธาตุโลกํฯ **ยถาภูตํ ปชานาตี**ติ ตาสํ ธาตูนํ อวิปรีตโต สภาวํ ปฏิวิชฺฌติฯ

นานาธิมุตฺติกตนฺติ หีนาทีหิ อธิมุตฺตีหิ นานาธิมุตฺติกภาวํฯ **ปรสตฺตาน**นฺติ ปธานสตฺตานํฯ **ปรปุคฺคลาน**นฺติ ตโต ปเรสํ หีนสตฺตานํฯ เอกตฺถเมว วา เอตํ ปททฺวยํ, เวเนยฺยวเสน ปน เทฺวธา วุตฺตํฯ **อินฺทฺริยปโรปริยตฺต**นฺติ สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ ปรภาวญฺจ อปรภาวญฺจ, วุทฺธิญฺจ หานิญฺจาติ อโตฺถฯ

ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนนฺติ ปฐมาทีนํ จตุนฺนํ ฌานานํ, ‘‘รูปี รูปานิ ปสฺสตี’’ติอาทีนํ อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ, สวิตกฺกสวิจาราทีนํ ติณฺณํ สมาธีนํ, ปฐมชฺฌานสมาปตฺติอาทีนญฺจ นวนฺนํ อนุปุพฺพสมาปตฺตีนํฯ **สํกิเลส**นฺติ หานภาคิยธมฺมํฯ **โวทาน**นฺติ วิเสสภาคิยธมฺมํฯ **วุฏฺฐาน**นฺติ ‘‘โวทานมฺปิ วุฏฺฐานํ, ตมฺหา ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐานมฺปิ วุฏฺฐาน’’นฺติ (วิภ. ๘๒๘) เอวํ วุตฺตํ ปคุณชฺฌานเญฺจว ภวงฺคผลสมาปตฺติโย จฯ เหฏฺฐิมํ เหฏฺฐิมญฺหิ ปคุณชฺฌานํ อุปริมสฺส อุปริมสฺส ปทฏฺฐานํ โหติ, ตสฺมา ‘‘โวทานมฺปิ วุฏฺฐาน’’นฺติ วุตฺตํฯ ภวเงฺคน สพฺพฌาเนหิ วุฏฺฐานํ โหติ, ผลสมาปตฺติยา นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐานํ โหติฯ ตเมตํ สนฺธาย ‘‘ตมฺหา ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐานมฺปิ วุฏฺฐาน’’นฺติ วุตฺตํฯ สพฺพญาณานญฺจ วิตฺถารกถาย วินิจฺฉโย **สโมฺมหวิโนทนิยํ วิภงฺคฏฺฐกถายํ** (วิภ. อฏฺฐ. ๗๖๐) วุโตฺตฯ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติทิพฺพจกฺขุอาสวกฺขยญาณกถา ปน **เวรญฺชกเณฺฑ** (ปารา. ๑๒) วิตฺถาริตาเยวฯ

อิมานิ โข สาริปุตฺตาติ ยานิ ปุเพฺพ ‘‘ทส โข ปนิมานิ, สาริปุตฺต, ตถาคตสฺส ตถาคตพลานี’’ติ อโวจํ, อิมานิ ตานีติ อปฺปนํ กโรติฯ ตตฺถ ปรวาทิกถา โหติ ‘‘ทสพลญาณํ นาม ปาฏิเยกฺกํ นตฺถิ, สพฺพญฺญุตญฺญาณเสฺสวายํ ปเภโท’’ติ, ตํ น ตถา ทฏฺฐพฺพํฯ อญฺญเมว หิ ทสพลญาณํ, อญฺญํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ทสพลญาณํ สกสกกิจฺจเมว ชานาติ, สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ตมฺปิ ตโต อวเสสมฺปิ ปชานาติฯ ทสพลญาเณสุ หิ ปฐมํ การณาการณเมว ชานาติ, ทุติยํ กมฺมนฺตรวิปากนฺตรเมว, ตติยํ กมฺมปริเจฺฉทเมว, จตุตฺถํ ธาตุนานตฺตการณเมว , ปญฺจมํ สตฺตานํ อชฺฌาสยาธิมุตฺติเมว, ฉฏฺฐํ อินฺทฺริยานํ ติกฺขมุทุภาวเมว, สตฺตมํ ฌานาทีหิ สทฺธิํ เตสํ สํกิเลสาทิเมว, อฏฺฐมํ ปุเพฺพนิวุตฺถกฺขนฺธสนฺตติเมว, นวมํ สตฺตานํ จุติปฏิสนฺธิเมว, ทสมํ สจฺจปริเจฺฉทเมวฯ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปน เอเตหิ ชานิตพฺพญฺจ ตโต อุตฺตริญฺจ ปชานาติ, เอเตสํ ปน กิจฺจํ น สพฺพํ กโรติฯ ตญฺหิ ฌานํ หุตฺวา อเปฺปตุํ น สโกฺกติ, อิทฺธิ หุตฺวา วิกุพฺพิตุํ น สโกฺกติ, มโคฺค หุตฺวา กิเลเส เขเปตุํ น สโกฺกติฯ อิติ ยถาวุตฺตกายพเลน เจว ญาณพเลน จ สมนฺนาคตตฺตา ภควา ‘‘ทสพโล’’ติ วุจฺจติฯ

ทสหิ อเสเกฺขหิ อเงฺคหิ อุเปโตติ ‘‘อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ, อเสโกฺข สมฺมาสงฺกโปฺป, อเสกฺขา สมฺมาวาจา, อเสโกฺข สมฺมากมฺมโนฺต, อเสโกฺข สมฺมาอาชีโว, อเสโกฺข สมฺมาวายา

โม, อเสกฺขา สมฺมาสติ, อเสโกฺข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขํ สมฺมาญาณํ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๔๘, ๓๖๐) เอวํ วุตฺตหิ ทสหิ อเสกฺขธมฺมหิ สมนฺนาคโตฯ อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ อาทโย จ สเพฺพ ผลสมฺปยุตฺตธมฺมา เอวฯ เอตฺถ จ **สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาญาณ**นฺติ ทฺวีสุ ฐาเนสุ ปญฺญาว กถิตา ‘‘สมฺมา ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมา ปชานนเฏฺฐน สมฺมาญาณ’’นฺติฯ อตฺถิ หิ ทสฺสนชานนานํ วิสเย ปวตฺติอาการวิเสโสฯ **สมฺมาวิมุตฺตี**ติ อิมินา ปน ปเทน วุตฺตาวเสสา ผลสมาปตฺติสหคตธมฺมา สงฺคหิตาติ เวทิตพฺพา ฯ อริยผลสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ หิ สพฺพโส ปฏิปกฺขโต วิมุตฺตตํ อุปาทาย วิมุตฺตีติ วตฺตพฺพตํ ลภนฺติฯ

๕๙. **วจนสเทฺทน อปฺปสทฺท**นฺติ อารามุปจาเรน คจฺฉโต อทฺธิกชนสฺสปิ วจนสเทฺทน อปฺปสทฺทํฯ **นครนิเคฺฆสสเทฺทนา**ติ อวิภาวิตเตฺถน นคเร มนุสฺสานํ นิเคฺฆสสเทฺทนฯ มนุเสฺสหิ สมาคมฺม เอกชฺฌํ ปวตฺติตสโทฺท หิ นิโคฺฆโสฯ **อนุสญฺจรณชนสฺสา**ติ อโนฺตสญฺจาริโน ชนสฺสฯ **มนุสฺสานํ รหสฺสกิริยฏฺฐานิย**นฺติ มนุสฺสานํ รหสฺสกรณสฺส ยุตฺตํ อนุจฺฉวิกํฯ **วิเวกานุรูป**นฺติ เอกีภาวสฺส อนุรูปํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

พิมฺพิสารสมาคมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๖๐. อิทานิ ‘‘เตน โข ปน สมเยน สญฺจโย ปริพฺพาชโก’’ติอาทีสุ อปุพฺพปทวณฺณนํ ทเสฺสโนฺต **‘‘สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สารีพฺราหฺมณิยา ปุโตฺต **สาริปุโตฺต,** โมคฺคลฺลีพฺราหฺมณิยา ปุโตฺต **โมคฺคลฺลาโน**ฯ อมฺหากํ กิร (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๘๙-๑๙๐; ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๑๐ สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ) ภควโต นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว สาริปุโตฺต ราชคหนครสฺส อวิทูเร อุปติสฺสคาเม สารีพฺราหฺมณิยา นาม กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตํทิวสเมวสฺส สหาโยปิ ราชคหเสฺสว อวิทูเร โกลิตคาเม โมคฺคลฺลีพฺราหฺมณิยา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตานิ กิร เทฺวปิ กุลานิ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อาพทฺธปฏิพทฺธสหายาเนวฯ เตสํ ทฺวินฺนํ เอกทิวสเมว คพฺภปริหารํ อทํสุฯ ทสมาสจฺจเยน ชาตานมฺปิ เตสํ ฉสฏฺฐิ ธาติโย อุปนยึสุฯ นามคฺคหณทิวเส สารีพฺราหฺมณิยา ปุตฺตสฺส อุปติสฺสคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา ‘‘อุปติโสฺส’’ติ นามํ อกํสุ, อิตรสฺส โกลิตคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา ‘‘โกลิโต’’ติ นามํ อกํสุฯ เตน วุตฺตํ **‘‘คิหิกาเล อุปติโสฺส โกลิโตติ เอวํ ปญฺญายมานนามา’’**ติฯ

อฑฺฒเตยฺยสตมาณวกปริวาราติ เอตฺถ ปญฺจปญฺจสตมาณวกปริวาราติปิ วทนฺติฯ วุตฺตเญฺหตํ **องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายํ** (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๘๙-๑๙๐) –

> ‘‘อุปติสฺสมาณวกสฺส กีฬนตฺถาย นทึ วา อุยฺยานํ วา คมนกาเล ปญฺจ สุวณฺณสิวิกาสตานิ ปริวารานิ โหนฺติ, โกลิตมาณวกสฺส ปญฺจ อาชญฺญรถสตานิฯ เทฺวปิ ชนา ปญฺจปญฺจมาณวกสตปริวารา โหนฺตี’’ติฯ

ราชคเห จ อนุสํวจฺฉรํ คิรคฺคสมชฺชํ นาม โหติฯ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ เอกฏฺฐาเนเยว มญฺจกํ พนฺธนฺติฯ เทฺวปิ เอกโตว นิสีทิตฺวา สมชฺชํ ปสฺสิตฺวา หสิตพฺพฏฺฐาเน หสนฺติ, สํเวคฏฺฐาเน สํวิชฺชนฺติ, ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ เทนฺติฯ เตสํ อิมินาว นิยาเมน เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส ปุริมทิวเสสุ วิย หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา สํเวคฏฺฐาเน สํวิชฺชนํ วา ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายทานํ วา นาโหสิฯ เทฺวปิ ปน ชนา เอวํ จินฺตยึสุ ‘‘กึ เอตฺถ โอโลเกตพฺพํ อตฺถิ, สเพฺพปิเม อปฺปเตฺต วสฺสสเต อปณฺณตฺติกภาวํ คมิสฺสนฺติ, อเมฺหหิ ปน เอกํ

โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี''ติ อารมฺมณํ คเหตฺวา นิสีทึสุฯ ตโต โกลิโต อุปติสฺสํ อาห ''สมฺม อุปติสฺส, น ตฺวํ อญฺญทิวเสสุ วิย หฏฺฐปหโฏฺฐ, อนตฺตมนธาตุโกสิ, กึ เต สลฺลกฺขิต''นฺติฯ ''สมฺม โกลิต, เอเตสํ โอโลกเน สาโร นตฺถิ, นิรตฺถกเมตํ, อตฺตโน โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี''ติ อิทํ จินฺตยนฺโต นิสิโนฺนมฺหีติฯ ตฺวํ ปน กสฺมา อนตฺตมโนติฯ โสปิ ตเถว อาหฯ อถสฺส อตฺตนา สทฺธึ เอกชฺฌาสยตํ ญตฺวา อุปติโสฺส เอวมาห ''อมฺหากํ อุภินฺนํ สุจินฺติตํ, โมกฺขธมฺมํ ปน คเวสเนฺตหิ เอกา ปพฺพชฺชา ลทฺธุํ วฏฺฏติ, กสฺส สนฺติเก ปพฺพชามา''ติฯ

เตน โข ปน สมเยน สญฺจโย ปริพฺพาชโก ราชคเห ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิํฯ เต ''ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา''ติ ปญฺจหิ มาณวกสเตหิ สทฺธึ สญฺจยสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เตสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สญฺจโย อติเรกลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต อโหสิฯ เต กติปาเหเนว สพฺพํ สญฺจยสฺส สมยํ ปริมทฺทิตฺวา ''อาจริย, ตุมฺหากํ ชานนสมโย เอตฺตโกว, อุทาหุ อุตฺตริปิ อตฺถี''ติ ปุจฺฉึสุฯ สญฺจโย ''เอตฺตโกว, สพฺพํ ตุเมฺหหิ ญาต''นฺติ อาหฯ ตสฺส กถํ สุตฺวา จินฺตยึสุ ''เอวํ สติ อิมสฺส สนฺติเก พฺรหฺมจริยวาโส นิรตฺถโก, มยํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ นิกฺขนฺตา, โส อิมสฺส สนฺติเก อุปฺปาเทตุํ น สกฺกา, มหา โข ปน ชมฺพุทีโป, คามนิคมราชธานิโย จรนฺตา อวสฺสํ โมกฺขธมฺมเทสกํ อาจริยํ ลภิสฺสามา''ติฯ เต ตโต ปฏฺฐาย ''ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา อตฺถี''ติ สุณนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺหสากจฺฉํ กโรนฺติ, เตหิ ปุฏฺฐํ ปญฺหํ อโญฺญ กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, เต ปน เตสํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ เอวํ สกลชมฺพุทีปํ ปริคฺคณฺหิตฺวา นิวตฺติตฺวา สกฏฺฐานเมว อาคนฺตฺวา ''สมฺม โกลิต, โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ , โส อาโรเจตู''ติ กติกํ อกํสุฯ อิมเมว วตฺถุํ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสโนฺต **''ตตฺร เนสํ มหาชนํ ทิสฺวา…เป…. กติกํ อกํสู''**ติ อาหฯ

ตตฺถ **ฉนฺนปริพฺพาชกสฺสา**ติ เสตปฏธรสฺส ปริพฺพาชกสฺสฯ เตน นายํ นคฺคปริพฺพาชโกติ ทเสฺสติฯ **ปาสาทิเกน อภิกฺกเนฺตนา**ติอาทีสุ **ปาสาทิเกนา**ติ ปสาทาวเหน สารุเปฺปน สมณานุจฺฉวิเกนฯ **อภิกฺกเนฺตนา**ติ คมเนนฯ **ปฏิกฺกเนฺตนา**ติ นิวตฺตเนนฯ **อาโลกิเตนา**ติ ปุรโต ทสฺสเนนฯ **วิโลกิเตนา**ติ อิโต จิโต ทสฺสเนนฯ **สมิญฺชิเตนา**ติ ปพฺพสโงฺกจเนนฯ **ปสาริเตนา**ติ เตสํเยว ปสารเณนฯ สพฺพตฺถ อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ กรณวจนํ, ตสฺมา สติสมฺปชญฺญเกหิ วภิสงฺขตตฺตา ปาสาทิกอภิกฺกนฺตปฏิกฺกนฺตอาโลกิตวิโลกิตสมิญฺชิตปสาริโต หุตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **โอกฺขิตฺตจกฺขู**ติ เหฏฺฐาขิตฺตจกฺขุฯ **อิริยาปถสมฺปโนฺน**ติ ตาย ปาสาทิกอภิกฺกนฺตาทิตาย สมฺปนฺนอิริยาปโถฯ **อตฺถิเกหิ อุปญฺญาต**นฺติ ''มรเณ สติ อมเตนปิ ภวิตพฺพ''นฺติ เอวํ อนุมานญาเณน ''อตฺถี''ติ อุปคตํ นิพฺพานํ นาม, ตํ มคฺคโนฺต ปริเยสโนฺต ยนฺนูนาหํ อิมํ ภิกฺขุํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพเนฺธยฺยนฺติ สมฺพโนฺธฯ **สุทินฺนกเณฺฑ วุตฺตปฺปการ**นฺติ ''ทานปตีนํ ฆเรสุ สาลา โหนฺติ, อาสนานิ เจตฺถ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติ, อุปฏฺฐาปิตํ อุทกกญฺชิยํ, ตตฺถ ปพฺพชิตา ปิณฺฑาย จริตฺวา นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติฯ สเจ อิจฺฉนฺติ, ทานปตีนมฺปิ สนฺตกํ คณฺหนฺติ, ตสฺมา ตมฺปิ อญฺญตรสฺส กุลสฺส อีทิสาย สาลาย อญฺญตรํ กุฏฺฏมูลนฺติ เวทิตพฺพ''นฺติ เอวํ วุตฺตปฺปการํฯ

อปฺปํ วา พหุํ วา ภาสสฺสูติ ปริพฺพาชโก ''อหํ อุปติโสฺส นาม, ตฺวํ ยถาสตฺติยา อปฺปํ วา พหุํ วา ปาวท, เอตํ นยสเตน นยสหเสฺสน ปฏิวิชฺฌิตุํ มยฺหํ ภาโร''ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาหฯ นิโรโธ จ นิโรธุปาโย จ เอกเทสสรูเปกเสสนเยน ''นิโรโธ''ติ วุโตฺตติ ทเสฺสโนฺต **''อถ วา''**ติ อาทิมาหฯ **ปฏิปาเทโนฺต**ติ นิคเมโนฺตฯ **อิมํ ธมฺมปริยายํ สุตฺวา วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาที**ติ เอตฺถ ปริพฺพาชโก ปฐมปททฺวยเมว สุตฺวา สหสฺสนยสมฺปเนฺน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ อิตรปททฺวยํ โสตาปนฺนกาเล นิฏฺฐาสีติ เวทิตพฺพํฯ

พหุเกหิ กปฺปนหุเตหีติ เอตฺถ ทส ทสกานิ สตํ, ทส สตานิ สหสฺสํ, สหสฺสานํ สตํ สต สหสฺสํ, สตสหสฺสานํ สตํ โกฏิ, โกฏิสตสหสฺสานํ สตํ ปโกฏิ, ปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ โกฏิป โกฏิ, โกฏิปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ เอกนหุตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

๖๑. อถ โข สาริปุโตฺต ปริพฺพาชโก เยน โมคฺคลฺลาโน ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมีติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๘๙-๑๙๐; ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๑๐ สาริปุตฺตเตฺถรวตฺถุ) โสตาปโนฺน หุตฺวา อุปริวิเสเส อปฺปวตฺตเนฺต ''ภวิสฺสติ เอตฺถ การณ''นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา เถรํ อาห ''ภเนฺต, มา อุปริ ธมฺมเทสนํ วฑฺฒยิตฺถ, เอตฺตกเมว โหตุ, กหํ อมฺหากํ สตฺถา วสตี''ติฯ เวฬุวเน ปริพฺพาชกาติฯ ''ภเนฺต, ตุเมฺห ปุรโต ยาถ, มยฺหํ เอโก สหายโก อตฺถิ, อเมฺหหิ จ อญฺญมญฺญํ กติกา กตา 'โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, โส อาโรเจตู'ติ, อหํ ตํ ปฏิญฺญํ โมเจตฺวา สหายกํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ คตมเคฺคเนว สตฺถุ สนฺติกํ อาคมิสฺสามี''ติ ปญฺจปติฏฺฐิเตน เถรสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ปริพฺพาชการามาภิมุโข อคมาสิฯ

๖๒. สาริปุตฺตํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจาติ ''อชฺช มยฺหํ สหายสฺส มุขวโณฺณ น อญฺญทิวเสสุ วิย, อทฺธา อเนน อมตํ อธิคตํ ภวิสฺสตี''ติ อมตาธิคมํ ปุจฺฉโนฺต เอตทโวจฯ โสปิสฺส ''อามาวุโส, อมตํ อธิคต''นฺติ ปฏิชานิตฺวา สพฺพํ ปวตฺติํ อาโรเจตฺวา ตเมว คาถํ อภาสิฯ คาถาปริโยสาเน โมคฺคลฺลาโน ปริพฺพาชโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ เตน วุตฺตํ **''อถ โข โมคฺคลฺลานสฺส ปริพฺพาชกสฺส…เป.… ธมฺมจกฺขุํ อุทปาที''**ติฯ **คจฺฉาม มยํ, อาวุโส, ภควโต สนฺติเก**ติ ''กหํ สมฺม สตฺถา วสตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''เวฬุวเน กิร สมฺม, เอวํ โน อาจริเยน อสฺสชิเตฺถเรน กถิต''นฺติ วุเตฺต เอวมาหฯ

สาริปุตฺตเตฺถโร จ นาเมส สทาปิ อาจริยปูชโกว, ตสฺมา สหายํ โมคฺคลฺลานํ ปริพฺพาชกํ เอวมาห ''อเมฺหหิ อธิคตํ อมตํ อมฺหากํ อาจริยสฺส สญฺจยปริพฺพาชกสฺสปิ กเถสฺสาม, พุชฺฌมาโน ปฏิวิชฺฌิสฺสติ, อปฺปฏิวิชฺฌโนฺต อมฺหากํ สทฺทหิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสติ, พุทฺธานํ เทสนํ สุตฺวา มคฺคผลปฺปฏิเวธํ กริสฺสตี''ติฯ ตโต เทฺวปิ ชนา สญฺจยสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ เตน วุตฺตํ **''อถ โข สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา เยน สญฺจโย ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมิํสู''**ติฯ อุปสงฺกมิตฺวา จ ''อาจริย, ตฺวํ กิํ กโรสิ, โลเก พุโทฺธ อุปฺปโนฺน, สฺวากฺขาโต ธโมฺม, สุปฺปฏิปโนฺน สโงฺฆ, อายาม ทสพลํ ปสฺสิสฺสามา''ติฯ โส ''กิํ วทถ ตาตา''ติ เตปิ วาเรตฺวา ลาภคฺคยสคฺคปฺปวตฺติเมว เนสํ ทีเปติฯ เต ''อมฺหากํ เอวรูโป อเนฺตวาสิกวาโส นิจฺจเมว โหตุ, ตุมฺหากํ ปน คมนํ วา อคมนํ วา ชานาถา''ติ อาหํสุฯ สญฺจโย ''อิเม เอตฺตกํ ชานนฺตา มม วจนํ น กริสฺสนฺตี''ติ ญตฺวา ''คจฺฉถ ตุเมฺห ตาตา, อหํ มหลฺลกกาเล อเนฺตวาสิกวาสํ วสิตุํ น สโกฺกมี''ติ อาหฯ เต อเนเกหิปิ การณสเตหิ ตํ โพเธตุํ อสโกฺกนฺตา อตฺตโน โอวาเท วตฺตมานํ ชนํ อาทาย เวฬุวนํ อคมํสุฯ ปญฺจสุ อเนฺตวาสิกสเตสุ อฑฺฒเตยฺยสตา นิวตฺติํสุ, อฑฺฒเตยฺยสตา เตหิ สทฺธิํ อคมํสุฯ เตน วุตฺตํ **''อถ โข สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา ตานิ อฑฺฒเตยฺยานิ ปริพฺพาชกสตานิ อาทาย เยน เวฬุวนํ เตนุปสงฺกมิํสู''**ติฯ

วิมุเตฺตติ ยถาวุตฺตลกฺขเณ นิพฺพาเน ตทารมฺมณาย ผลวิมุตฺติยา อธิมุเตฺต เน สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน พฺยากาสีติ สมฺพโนฺธฯ

เอวํ พฺยากริตฺวา จ สตฺถา จตุปริสมเชฺฌ ธมฺมํ เทเสโนฺต เนสํ ปริสาย จริยวเสน ธมฺมเทสนํ วเฑฺฒสิ, ฐเปตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก สเพฺพปิ อฑฺฒเตยฺยสตา ปริพฺพาชกา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ สตฺถา ''เอถ ภิกฺขโว''ติ หตฺถํ ปสาเรสิ, สเพฺพสํ เกสมสฺสุ อนฺตรธายิ, อิทฺธิมยปตฺตจีวรํ กายปฏิพทฺธํ อโหสิฯ อคฺคสาวกานมฺปิ อิทฺธิมยปตฺตจีวรํ อาคตํ, อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ ปน

น นิฏฺฐาติฯ กสฺมา? สาวกปารมีญาณสฺส มหนฺตตายฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปพฺพชิต ทิวสโต สตฺตเม ทิวเส มคธรฏฺเฐ กลฺลวาฬคามกํ อุปนิสฺสาย สมณธมฺมํ กโรนฺโต ถินมิทฺธํ โอกฺกมนฺโต สตฺถารา สํเวชิโต ถินมิทฺธํ วิโนเทตฺวา ตถาคเตน ทินฺนํ ธาตุกมฺมฏฺฐานํ สุณ นฺโตว อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมีญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ สาริปุตฺตตฺเถโรปิ ปพฺพชิตทิวสโต อฑฺฒมาสํ อติกฺกมิตฺวา สตฺถารา สทฺธิํ ตเมว ราชคหํ อุปนิสฺสาย สู กรขตเลเณ วิหรนฺโต อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆนขปริพฺพาชกสฺส เวทนาปริคฺคหสุตฺตนฺเต เทสิยมาเน สุตฺตานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา ปรสฺส วฑฺฒิตภตฺตํ ภุญฺชนฺโต วิย สาวกปารมี ญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ เตเนวาห **“มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร สตฺตหิ ทิวเสหิ อรหตฺเต ปติฏฺฐิโต, สาริปุตฺตตฺเถโร อฑฺฒมาเสนา”**ติฯ

ยทิปิ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปโตฺต, ธมฺมเสนาปติ ตโต จิเรน, เอวํ สเนฺตปิ สาริปุตฺตตฺเถโรว มหาปญฺญตโรฯ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร หิ สาวกานํ สมฺมสนจารํ ยฏฺฐิโกฏิยา อุปฺปีเฬนฺโต วิย เอกเทสเมว สมฺมสนฺโต สตฺต ทิวเส วายมิตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺตฯ สาริปุตฺตตฺเถโร ฐเปตฺวา พุทฺธานํ ปเจฺจกพุทฺธานญฺจ สมฺมสนจารํ สาวกานํ สมฺมสนจารํ นิปฺป เทสํ สมฺมสิ, เอวํ สมฺมสนฺโต อฑฺฒมาสํ วายมิฯ อุกฺกํสคตสฺส สาวกานํ สมฺมสนจารสฺส นิปฺป เทเสน ปวตฺติยมานตฺตา สาวกปารมีญาณสฺส จ ตถา ปริปาเจตพฺพตฺตาฯ ยถา หิ ปุริโส ‘‘เวฬุยฏฺฐิํ คณฺหิสฺสามี’’ติ มหาชฏํ เวฬุํ ทิสฺวา ‘‘ชฏํ ฉินฺทนฺตสฺส ปปโญฺจ ภวิสฺสตี’’ติ อนฺตเรน หตฺถํ ปเวเสตฺวา สมฺปตฺตเมว ยฏฺฐิํ มูเล จ อเคฺค จ ฉินฺทิตฺวา อาทาย ปกฺกเมยฺย, โส กิญฺจาปิ ปฐมตรํ คจฺฉติ, ยฏฺฐิํ ปน สารํ วา อุชุํ วา น ลภติฯ อปโร ตถารูปเมว เวฬุํ ทิสฺวา สเจ สมฺปตฺตยฏฺฐิํ คณฺหิสฺสามิ, สารํ วา อุชุํ วา น ลภิสฺสามีติ กจฺฉํ พนฺธิตฺวา มหเนฺตน สเตฺถน เวฬุชฏํ ฉินฺทิตฺวา สารา เจว อุชู จ ยฏฺฐิโย อุจฺจินิตฺวา อาทาย ปกฺกเมยฺย, อยํ กิญฺจาปิ ปจฺฉา คจฺฉติ, ยฏฺฐิโย ปน สารา เจว อุชู จ ลภติ, เอวํสมฺปทมิทํ อิเมสํ ทฺวินฺนํ เถรานํ ปธานํฯ

สมฺมสนจาโร จ นาเมตฺถ วิปสฺสนาภูมิ เวทิตพฺพา สมฺมสนํ จรติ เอตฺถาติ สมฺมสนจาโรติ กตฺวาฯ ตตฺถ พุทฺธานํ สมฺมสนจาโร ทสสหสฺสโลกธาตุยํ สตฺตสนฺตานคตา อนินฺทฺริยพทฺธา จ สงฺขาราติ วทนฺติฯ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาเฬสูติ อปเรฯ ตถา หิ อตฺตนิยวเสน ปฏิจฺจสมุปฺปาทนยํ โอตริตฺวา ฉตฺติํสโกฏิสตสหสฺสมุเขน พุทฺธานํ มหาวชิรญาณํ ปวตฺตํฯ ปเจฺจกพุทฺธานํ สสนฺตานคเตหิ สทฺธิํ มชฺฌิมเทสวาสีสตฺตสนฺตานคตา อนินฺทฺริยพทฺธา จ สงฺขารา สมฺมสนจาโรติ วทนฺติฯ ชมฺพุทีปวาสีสนฺตานคตาติ เกจิฯ สสนฺตานคเต สพฺพธเมฺม ปรสนฺตานคเต จ สนฺตานวิภาคํ อกตฺวา พหิทฺธาภาวสามญฺญโต สมฺมสนํ, อยํ สาวกานํ สมฺมสนจาโรฯ โมคฺคลฺลานตฺเถโร ปน พหิทฺธา ธเมฺมปิ สสนฺตานวิภาเคน เกจิ เกจิ อุทฺธริตฺวา สมฺมสิ, ตญฺจ โข ญาเณน ผุฏฺฐมตฺตํ กตฺวาฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ยฏฺฐิโกฏิยา อุปฺปีเฬนฺโต วิย เอกเทสเมว สมฺมสนฺโต’’ติฯ ตตฺถ ญาเณน นาม ยาวตา เนยฺยํ วตฺติตพฺพํ, ตาวตา อวตฺตนโต ‘‘ยฏฺฐิโกฏิยา อุปฺปีเฬนฺโต วิยา’’ติ วุตฺตํ, อนุปทธมฺมวิปสฺสนาย อภาวโต ‘‘เอกเทสเมว สมฺมสนฺโต’’ติ วุตฺตํฯ ธมฺมเสนาปตโนปิ ยถาวุตฺตสาวกานํ วิปสฺสนาย ภูมิเยว สมฺมสนจาโรฯ ตตฺถ ปน เถโร สาติสยํ นิรวเสสํ อนุปทญฺจ สมฺมา วิปสฺสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สาวกานํ สมฺมสนจารํ นิปฺปเทสํ สมฺมสี’’ติฯ

เอตฺถ จ สุกฺขวิปสฺสกา โลกิยาภิญฺญปฺปตฺตา ปกติสาวกา มหาสาวกา อคฺคสาวกา ปเจฺจกพุทฺธา สมฺมาสมฺพุทฺธาติ ฉสุ ชเนสุ สุกฺขวิปสฺสกานํ ฌานาภิญฺญาหิ อนธิคตปญฺญาเน ปุญฺญตฺตา อนฺธานํ วิย อิจฺฉิตปเทโสกฺกมนํ วิปสฺสนากาเล อิจฺฉิติจฺฉิตธมฺมภาวนา นตฺถิ, เต ยถาปริคฺคหิตธมฺมมตฺตเยว วิปสฺสนํ วเฑฺฒนฺติฯ โลกิยาภิญฺญปฺปตฺตา ปน ปกติสาวกา เยน

มุเขน วิปสฺสนํ อารภนฺติ, ตโต อเณฺณนปิ วิปสฺสนํ วิตฺถาริกํ กาตุํ สโกฺกนฺติ วิปุลญาณตฺตาฯ มหาสาวกา อภินีหารสมฺปนฺนตฺตา ตโต สาติสยํ วิปสฺสนํ วิตฺถาริกํ กาตุํ สโกฺกนฺติฯ อคฺคสาวเกสุ ทุติโย อภินีหารสมฺปตฺติยา สมาธานสฺส สาติสยตฺตา วิปสฺสนํ ตโตปิ วิตฺถาริกํ กโรติฯ ปฐโม ปน ตโตปิ มหาปญฺญตาย สาวเกหิ อสาธารณํ กตฺวา วิปสฺสนํ วิตฺถาริกํ กโรติฯ ปเจฺจกพุทฺธา เตหิปิ มหาภินีหารตาย อตฺตโน อภินีหารานุรูปํ ตโตปิ วิตฺถาริกํ วิปสฺสนํ กโรนฺติฯ พุทฺธานํ สมฺมเทว ปริปูริตปญฺญาปารมีปภาวิตา สพฺพญฺญุตญฺญาณาธิคมสฺส อนุรูปา ยถา นาม กตวาลเวธปริจเยน สรภงฺคสทิเสน ธนุคฺคเหน ขิโตฺต สโร อนฺตรา รุกฺขลตาทีสุ อสชฺชมาโน ลเกฺขเยว ปตติ, น สชฺชติ น วิรชฺชติ, เอวํ อนฺตรา อสชฺชมานา อวิรชฺชมานา วิปสฺสนา สมฺมสนียธเมฺมสุ ยาถาวโต นานานเยหิ ปวตฺตติ, ยํ ‘‘มหาวชิรญาณ’’นฺติ วุจฺจติฯ

เอเตสุ จ สุกฺขวิปสฺสกานํ วิปสฺสนาจาโร ขโชฺชตปฺปภาสทิโส, อภิญฺญปฺปตฺตปกติสาวกานํ ทีปปฺปภาสทิโส, มหาสาวกานํ อุกฺกาปฺปภาสทิโส, อคฺคสาวกานํ โอสธิตารกปฺปภาสทิโส, ปเจฺจกพุทฺธานํ จนฺทปฺปภาสทิโส, สมฺมาสมฺพุทฺธานํ รสฺมิสหสฺสปฏิมณฺฑิตสรทสูริยมณฺฑลสทิโส หุตฺวา อุปฏฺฐาติฯ ตถา สุกฺขวิปสฺสกานํ วิปสฺสนาจาโร อนฺธานํ ยฏฺฐิโกฏิยา คมนสทิโส, โลกิยาภิญฺญปฺปตฺตปกติสาวกานํ ทณฺฑกเสตุคมนสทิโส, มหาสาวกานํ ชงฺฆเสตุคมนสทิโส, อคฺคสาวกานํ สกฏเสตุคมนสทิโส, ปเจฺจกพุทฺธานํ มหาชงฺฆมคฺคคมนสทิโส, สมฺมาสมฺพุทฺธานํ มหาสกฏมคฺคคมนสทิโสฯ ตถา พุทฺธานํ ปเจฺจกพุทฺธานญฺจ วิปสฺสนา จินฺตามยญาณสํวฑฺฒิตตฺตา สยมฺภูญาณภูตา, อิตเรสํ สุตมยญาณสํวฑฺฒิตตฺตา ปโรปเทสสมฺภูตาติ เวทิตพฺพาฯ

อิทานิ อุภินฺนมฺปิ เถรานํ ปุพฺพโยคํ ทเสฺสตุํ **‘‘อตีเต กิรา’’**ติอาทิมาหฯ ตํ สพฺพํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๖๓. **คิริพฺพชนคร**นฺติ สมนฺตา ปพฺพตปริกฺขิตฺตํ วชสทิสํ หุตฺวา ติฏฺฐตีติ คิริพฺพชนฺติ เอวํลทฺธนามํ ราชคหนครํฯ อุสฺสุกฺกกิริยาย กมฺมภาวํ สนฺธาย **‘‘อุปโยคเตฺถ วา’’**ติ วุตฺตํฯ

สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา

๖๔. วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีติ อุปชฺฌาโย, นตฺถิ อุปชฺฌาโย เอเตสนฺติ **อนุปชฺฌายกา**ฯ เตนาห **‘‘วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายเกน ครุนา วิรหิตา’’**ติฯ ตตฺถ **วชฺชาวชฺช**นฺติ ขุทฺทกํ มหนฺตญฺจ วชฺชํฯ วุทฺธิอโตฺถ หิ อยมกาโร ‘‘ผลาผล’’นฺติอาทีสุ วิยฯ **อุตฺติฏฺฐปตฺต**นฺติ เอตฺถ อุจฺฉิฏฺฐ-สทฺทสมานโตฺถ **อุตฺติฏฺฐ**-สโทฺทฯ เตเนวาห **‘‘ตสฺมิญฺหิ มนุสฺสา อุจฺฉิฏฺฐสญฺญิโน, ตสฺมา อุตฺติฏฺฐปตฺตนฺติ วุตฺต’’**นฺติฯ **ปิณฺฑาย จรณกปตฺต**นฺติ อิมินา ปน ปตฺตสฺส สรูปทสฺสนมุเขน อุจฺฉิฏฺฐกปฺปนาย การณํ วิภาวิตํฯ **ตสฺมิ**นฺติ ตสฺมิํ ปิณฺฑาย จรณกปเตฺตฯ

๖๕. **สคารวา สปฺปติสฺสา**ติ เอตฺถ ครุภาโว คารวํ, ปาสาณจฺฉตฺตํ วิย ครุกรณียตาฯ สห คารเวนาติ สคารวาฯ ครุนา กิสฺมิญฺจิ วุเตฺต คารววเสน ปติสฺสวนํ ปติโสฺส, ปติสฺสวภูตํ ตํสภาคญฺจ ยํกิญฺจิ คารวนฺติ อโตฺถฯ สห ปติเสฺสนาติ สปฺปติสฺสา, โอวาทํ สมฺปฏิจฺฉนฺตาติ อโตฺถ ฯ ปติสฺสียตีติ วา ปติโสฺส, ครุกาตโพฺพฯ เตน สห ปติเสฺสนาติ **สปฺปติสฺสา**ฯ อฏฺฐกถายํ ปน พฺยญฺชนวิจารํ อกตฺวา อตฺถมตฺตเมว ทเสฺสตุํ **‘‘ครุภาวเญฺจว เชฏฺฐกภาวญฺจ อุปฏฺฐ

เปตฺวา''ติ วุตฺตํฯ **สาหูติ** สาธุฯ **ลหูติ** อครุ, มม ตุยฺหํ อุปชฺฌายภาเว ภาริยํ นาม นตฺถีติ อ โตฺถฯ **โอปายิกนฺติ** อุปายปฏิสํยุตฺตํ เต อุปชฺฌายคฺคหณํ อิมินา อุปาเยน ตฺวํ เม อิโต ปฏฺฐาย ภาโร ชาโตสีติ วุตฺตํ โหติฯ **ปติรูปนฺติ** อนุรูปํ ตว อุปชฺฌายคฺคหณนฺติ อโตฺถฯ **ปาสาทิเกนาติ** ปสาทาวเหน กายวจีปโยเคนฯ **สมฺปาเทหีติ** ติวิธสิกฺขํ นิปฺผาเทหีติ อโตฺถฯ **กาเยน วาติ** หตฺถมุทฺทาทึ ทเสฺสโนฺต กาเยน วา วิญฺญาเปติฯ **คหิโต ตยา...เป.... วิญฺญาเปตีติ** ''สาหู''ติอาทีสุ เอกํ วทโนฺตเยว อิมมตฺถํ วิญฺญาเปตีติ วุจฺจติฯ เตเนวาห **''อิทเมว หี''**ติอาทิฯ **สาธูติ สมฺปฏิจฺฉนํ สนฺธายาติ** อุปชฺฌาเยน ''สาหู''ติ วุเตฺต สทฺธิวิหาริกสฺส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉนวจนํ สนฺธายฯ กสฺมา นปฺปมาณนฺติ อาห **''อายาจนทานมเตฺตน หี''**ติ อาทิ, สทฺธิวิหาริกสฺส ''อุปชฺฌาโย เม, ภเนฺต, โหหี''ติ อายาจนมเตฺตน, อุปชฺฌายสฺส จ ''สาหู''ติอาทินา ทานวจนมเตฺตนาติ อโตฺถฯ **น เอตฺถ สมฺปฏิจฺฉนํ องฺคนฺติ** สทฺธิวิหาริกสฺส สมฺปฏิจฺฉนวจนํ เอตฺถ อุปชฺฌายคฺคหเณ องฺคํ น โหติฯ

๖๖. **สมฺมาวตฺตนาติ** สมฺมาปวตฺติฯ **อสฺสาติ** สทฺธิวิหาริกสฺสฯ **ตาทิสเมว มุขโธวโนทกํ ทาตพฺพนฺติ** อุตุมฺหิ สรีรสภาเว จ เอกากาเร ตาทิสเมว ทาตพฺพํฯ **เทฺว จีวรานีติ** ปารุปนํ สงฺฆาฏิญฺจ สนฺธาย วทติฯ ยทิ เอวํ ''สงฺฆาฏิโย''ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **''สพฺพญฺหิ จีวรํ สงฺฆฏิตตฺตา สงฺฆาฏีติ วุจฺจตี''**ติฯ **ปทวีติหาเรหีติ** เอตฺถ ปทํ วีติหรติ เอตฺถาติ **ปทวีติหาโร,** ปทวีติหรณฏฺฐานํ ทูตวิลมฺพิตํ อกตฺวา สมคมเน ทฺวินฺนํ ปทานํ อนฺตเร มุฏฺฐิรตนมตฺตํฯ ปทานํ วา วีติหรณํ อภิมุขํ หริตฺวา นิเกฺขโป **ปทวีติหาโรติ** เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **อิโต ปฏฺฐายาติ** ''น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺสา''ติ เอตฺถ วุตฺต **น**-การโต ปฏฺฐายฯ **สพฺพตฺถ ทุกฺกฏาปตฺติ เวทิตพฺพาติ** ''อีทิเสสุ คิลาโนปิ น มุจฺจตี''ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อญฺญมฺปิ หิ ยถาวุตฺตํ อุปชฺฌายวตฺตํ อนาทริเยน อกโรนฺตสฺส อคิลานสฺส วตฺตเภเท สพฺพตฺถ ทุกฺกฏเมวฯ เตเนว วกฺขติ ''อคิลาเนน หิ สทฺธิวิหาริเกน สฏฺฐิวเสฺสนปิ สพฺพํ อุปชฺฌายวตฺตํ กาตพฺพํ, อนาทเรน อกโรนฺตสฺส วตฺตเภเท ทุกฺกฏํฯ น-การปฏิสํยุเตฺตสุ ปน ปเทสุ คิลานสฺสปิ ปฏิกฺขิตฺตกิริยํ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวา''ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๖๔)ฯ **อาปตฺติยา อาสนฺนวาจนฺติ** อาปตฺติชนกเมว วจนํ สนฺธาย วทติฯ ยาย หิ วาจาย อาปตฺตึ อาปชฺชติ, สา วาจา ตสฺสา อาปตฺติยา อาสนฺนาติ วุจฺจติฯ

จีวเรน ปตฺตํ เวเฐตฺวาติ เอตฺถ ''อุตฺตราสงฺคสฺส เอเกน กเณฺณน เวเฐตฺวา''ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **คาเมติ** คามปริยาปเนฺน ตาทิเส กิสฺมิญฺจิ ปเทเสฯ **อนฺตรฆเรติ** อโนฺตเคเหฯ **ปฏิกฺกมเนติ** อาสนสาลายํฯ ติกฺขตฺตุํ ปานีเยน ปุจฺฉิตโพฺพติ สมฺพโนฺธ, อาทิมฺหิ มเชฺฌ อเนฺตติ เอวํ ติกฺขตฺตุํ ปุจฺฉิตโพฺพติ อโตฺถฯ **อุปกโฏฺฐติ** อาสเนฺนฯ **โธตวาลิกายาติ** นิรชาย ปริสุทฺธวาลิกายฯ **สเจ ปโหตีติ** วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **''น เกนจิ เคลเญฺญน อภิภูโต โหตี''**ติฯ **ปริเวณํ คนฺตฺวาติ** อุปชฺฌายสฺส ปริเวณํ คนฺตฺวาฯ

อุปชฺฌายวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖๗. สทฺธิวิหาริกวตฺตกถา อุตฺตานตฺถาเยวฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา

๖๘. นสมฺมาวตฺตนาทิกถายํ **เคหสฺสิตเปมนฺติ** ''ปิตา เม อย''นฺติ เอวํ อุปฺปนฺนเปมํฯ อุปชฺฌายมฺหิ ปิตุจิตฺตุปฏฺฐานเมว หิ อิธ เคหสฺสิตเปมํ นามฯ น หิ อิทํ อกุสลปกฺขิยํ เคหสฺสิตเปมํ สนฺธาย วุตฺตํ ปฏิวิทฺธสจฺจานํ ปหีนานุเคธานํ ตทสมฺภวโต, น จ ภควา ภิกฺขู สํกิเลเส นิ

โยเชติ, เคหสฺสิตเปมสทิสตฺตา ปน เปมมุเขน เมตฺตาสิเนโห อิธ วุโตฺตติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘เตสุ เอโก วตฺตสมฺปโนฺน ภิกฺขุ…เป…. เตสํ อนาปตฺตี’’ติ วจนโต สเจ เอโก วตฺตสมฺปโนฺน ภิกฺขุ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห อโปฺปสฺสุกฺกา โหถ, อหํ ตุมฺหากํ สทฺธิวิหาริกํ อเนฺตวาสิกํ วา คิลานํ อุปฏฺฐหิสฺสามิ, โอวทิตพฺพํ โอวทิสฺสามิ, อิติ กรณีเยสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชิสฺสามี’’ติ วทติ, เต เอว วา สทฺธิวิหาริกาทโย ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห เกวลํ อโปฺปสฺสุกฺกา โหถา’’ติ วทนฺติ, วตฺตํ วา น สาทิยนฺติ , ตโต ปฏฺฐาย อาจริยุปชฺฌายานํ อนาปตฺตีติ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นสมฺมาวตฺตนาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราธพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา

๖๙. ราธพฺราหฺมณวตฺถุมฺหิ **กิโส อโหสี**ติ ขาทิตุํ วา ภุญฺชิตุํ วา อสโกฺกโนฺต ตนุโก อโหสิ อปฺปมํสโลหิโตฯ **อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต**ติ สญฺชาตุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกภาโว ปณฺฑุปลาสปฺปฏิภาโคฯ **ธมนิสนฺถตคโตฺต**ติ ปริยาทินฺนมํสโลหิตตฺตา สิราชาเลเนว สนฺถริตคโตฺตฯ **อธิการ**นฺติ อธิกิริยํ, สกฺการนฺติ วุตฺตํ โหติฯ กตํ ชานนฺตีติ **กตญฺญุโน,** กตํ ปากฏํ กตฺวา ชานนฺตีติ **กตเวทิโน**ฯ กิํ ปน เถโร ภควตา พาราณสิยํ ตีหิ สรณคมเนหิ อนุญฺญาตํ ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทญฺจ น ชานาตีติ? โน น ชานาติฯ ยทิ เอวํ ‘‘กถาหํ, ภเนฺต, ตํ พฺราหฺมณํ ปพฺพาเชมิ อุปสมฺปาเทมี’’ติ กสฺมา อาหาติ อิมํ อนุโยคํ สนฺธายาห **‘‘กิญฺจาปิ อายสฺมา สาริปุโตฺต’’**ติอาทิฯ **ปริมณฺฑเลหี**ติ ปริปุเณฺณหิฯ **อญฺญถา วา วตฺตพฺพํ อญฺญถา วทตี**ติ ‘‘ภเนฺต’’ติ วตฺตพฺพํ ‘‘พเนฺธ’’ติ วทติฯ

๗๑-๗๓. **สมนนฺตรา**ติ อนนฺตรํฯ **ปณฺณตฺติวีติกฺกมํ กโรตี**ติ สิกฺขาปทวีติกฺกมํ กโรติฯ อตฺตภาวปริหรณตฺถํ นิสฺสียนฺตีติ **นิสฺสยา,** ปิณฺฑิยาโลปโภชนาทิกา จตฺตาโร ปจฺจยาฯ ตตฺถ **ปิณฺฑิยาโลปโภชน**นฺติ ชงฺฆปิณฺฑิยพเลน จริตฺวา อาโลปมตฺตํ ลทฺธโภชนํฯ **อติเรกลาโภ**ติ ‘‘ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ นิสฺสายา’’ติ เอวํ วุตฺตภิกฺขาหารลาภโต อธิกลาโภ สงฺฆภตฺตาทิฯ ตตฺถ สกลสฺส สงฺฆสฺส ทาตพฺพภตฺตํ **สงฺฆภตฺตํ**ฯ กติปเย ภิกฺขู อุทฺทิสิตฺวา ทาตพฺพภตฺตํ **อุเทฺทสภตฺตํ**ฯ นิมเนฺตตฺวา ทาตพฺพภตฺตํ **นิมนฺตนํ**ฯ สลากํ คาหาเปตฺวา ทาตพฺพภตฺตํ **สลากภตฺตํ**ฯ เอกสฺมิํ ปเกฺข เอกทิวสํ ทาตพฺพภตฺตํ **ปกฺขิกํ**ฯ อุโปสเถ ทาตพฺพภตฺตํ **อุโปสถิกํ**ฯ ปาฏิปททิวเส ทาตพฺพภตฺตํ **ปาฏิปทิกํ**ฯ วิตฺถารกถา เนสํ เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนายํ อาวิ ภวิสฺสติฯ

วิหาโรติ ปาการปริจฺฉิโนฺน สกโล อาวาโสฯ **อฑฺฒโยโค**ติ

ทีฆปาสาโทฯ ครุฬสณฺฐานปาสาโทติปิ วทนฺติฯ **ปาสาโท**ติ จตุรสฺสปาสาโทฯ **หมฺมิย**นฺติ มุณฺฑจฺฉทนปาสาโทฯ อปเร ปน ภณนฺติ ‘‘วิหาโร นาม ทีฆมุขปาสาโท, อฑฺฒโยโค เอกปสฺสจฺฉทนกเสนาสนํ , ตสฺส กิร เอกปเสฺส ภิตฺติ อุจฺจตรา โหติ, อิตรปเสฺส นีจา, เตน ตํ เอกปสฺสจฺฉทนกํ โหติ, ปาสาโท อายตจตุรสฺสปาสาโท, หมฺมิยํ มุณฺฑจฺฉทนํ จนฺทิกงฺคณยุตฺต’’นฺติฯ **คุหา**ติ ปพฺพตคุหาฯ **ปูติมุตฺต**นฺติ ยํ กิญฺจิ มุตฺตํฯ ยถา สุวณฺณวโณฺณปิ กาโย ‘‘ปูติกาโย’’ติ วุจฺจติ, เอวํ อภินวมฺปิ มุตฺตํ ปูติมุตฺตเมวฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

ราธพฺราหฺมณวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา

๗๕. อุปเสนวตฺถุมฺหิ **อาจิณฺณ**นฺติ จริตํ วตฺตํ อนุธมฺมตาฯ **กจฺจิ ภิกฺขุ ขมนีย**นฺติ ภิกฺขุ กจฺจิ ตุยฺหํ อิทํ จตุจกฺกํ นวทฺวารํ สรีรยนฺตํ ขมนียํ สกฺกา ขมิตุํ สหิตุํ ปริหริตุํ, น กิญฺจิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทตีติฯ **กจฺจิ ยาปนีย**นฺติ กจฺจิ สพฺพกิเจฺจสุ ยาเปตุํ สกฺกา, น กิญฺจิ อนฺตรายํ ทเสฺสตีติฯ **ชานนฺตาปิ ตถาคตา**ติเอวมาทิ ยํ ปรโต ‘‘กติ วโสฺสสิ ตฺวํ ภิกฺขู’’ติอาทินา ปุจฺฉิ, ตสฺส ปริหารทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ตถาคตา นาม ชานนฺตาปิ สเจ ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ โหติ, ปุจฺฉนฺติฯ สเจ ปน ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ นตฺถิ, ชานนฺตาปิ น ปุจฺฉนฺติฯ ยสฺมา ปน พุทฺธานํ อชานนํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘อชานนฺตาปี’’ติ น วุตฺตํฯ **กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺตี**ติ สเจ ตสฺสา ปุจฺฉาย โส กาโล โหติ, เอวํ ตํ กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺติฯ สเจ น โหติ, เอวมฺปิ กาลํ วิทิตฺวาว น ปุจฺฉนฺติฯ เอวํ ปุจฺฉนฺตาปิ จ อตฺถสํหิตํ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ยํ อตฺถนิสฺสิตํ การณนิสฺสิตํ, ตเทว ปุจฺฉนฺติ, โน อนตฺถสํหิตํฯ กสฺมา? ยสฺมา **อนตฺถสํหิเต เสตุฆาโต ตถาคตานํฯ เสตุ** วุจฺจติ มโคฺค, มเคฺคเนว ตาทิสสฺส วจนสฺส ฆาโต สมุเจฺฉโทติ วุตฺตํ โหติฯ

อิทานิ **อตฺถสํหิต**นฺติ เอตฺถ ยํ อตฺถนิสฺสิตํ วจนํ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ทฺวีหิ อากาเรหี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อากาเรหี**ติ การเณหิ ฯ **ธมฺมํ วา เทเสสฺสามา**ติ อฎฺฐุปฺปตฺติยุตฺตํ สุตฺตํ วา ปุพฺพจริตการณยุตฺตํ ชาตกํ วา กถยิสฺสามฯ **สาวกานํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสามา**ติ สาวกานํ วา ตาย ปุจฺฉาย วีติกฺกมํ ปากฎํ กตฺวา ครุกํ วา ลหุกํ วา สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสาม อาณํ ฐเปสฺสามฯ **อติลหุ**นฺติ อติสีฆํฯ

๗๖. อญฺญติตฺถิยวตฺถุมฺหิ **อญฺญติตฺถิยปุโพฺพ**ติ ปุเพฺพ อญฺญติตฺถิโย ภูโตติ อญฺญติตฺถิยปุโพฺพฯ เอตฺถ (อ. นิ. อฎฺฐ. ๒.๓.๖๒) จ ติตฺถํ ชานิตพฺพํ, ติตฺถกโร ชานิตโพฺพ , ติตฺถิยา ชานิตพฺพา, ติตฺถิยสาวกา ชานิตพฺพาฯ ตตฺถ **ติตฺถํ** นาม ทฺวาสฎฺฐิ ทิฎฺฐิโยฯ เอตฺถ หิ สตฺตา ตรนฺติ อุปฺปิลวนฺติ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติ, ตสฺมา ‘‘ติตฺถ’’นฺติ วุจฺจนฺติฯ ตาสํ ทิฎฺฐีนํ อุปฺปาเทตา **ติตฺถกโร** นาม ปูรณกสฺสปาทิโกฯ ตสฺส ลทฺธึ คเหตฺวา ปพฺพชิตา **ติตฺถิยา** นามฯ เต หิ ติเตฺถ ชาตาติ ติตฺถิยา, ยถาวุตฺตํ วา ทิฎฺฐิคตสงฺขาตํ ติตฺถํ เอเตสํ อตฺถีติ ติตฺถิกา, ติตฺถิกา เอว ติตฺถิยาฯ เตสํ ปจฺจยทายกา **ติตฺถิยสาวกา**ติ เวทิตพฺพาฯ **สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโน**ติ สหธมฺมิเกน วุจฺจมาโน, กรณเตฺถ อุปโยควจนํฯ ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ สิกฺขิตพฺพตฺตา, เตสํ วา สนฺตกตฺตา ‘‘สหธมฺมิก’’นฺติ ลทฺธนาเมน พุทฺธปญฺญเตฺตน สิกฺขาปเทน วุจฺจมาโนติ อโตฺถฯ **ปสูโร**ติ ตสฺส นามํฯ **ปริพฺพาชโก**ติ คิหิพนฺธนํ ปหาย ปพฺพชฺชุปคโตฯ

ตํเยว ติตฺถายตนนฺติ เอตฺถ ทฺวาสฎฺฐิทิฎฺฐิสงฺขาตํ ติตฺถเมว อายตนนฺติ ติตฺถายตนํ, ติตฺถํ วา เอเตสํ อตฺถีติ ติตฺถิโน, ติตฺถิยา, เตสํ อายตนนฺติปิ **ติตฺถายตนํฯ อายตน**นฺติ จ ‘‘อสฺสานํ กโมฺพโช อายตนํ, คุนฺนํ ทกฺขิณปโถ อายตน’’นฺติ เอตฺถ สญฺชาติฎฺฐานํ อายตนํ นามฯ

> ‘‘มโนรเม อายตเน, เสวนฺติ นํ วิหงฺคมา;
> ฉายํ ฉายตฺถิโน ยนฺติ, ผลตฺถํ ผลโภชิโน’’ติฯ (อ. นิ. ๕.๓๘) –

เอตฺถ สโมสรณฎฺฐานํฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, วิมุตฺตายตนานี’’ติ (อ. นิ. ๕.๒๖) เอตฺถ การณํ, ตํ อิธ สพฺพมฺปิ ลพฺภติฯ สเพฺพปิ หิ ทิฎฺฐิคติกา สญฺชายมานา อิมาสุเยว ทฺวาสฎฺฐิยา ทิฎฺฐีสุ สญฺชายนฺติ, สโมสรมานาปิ เอตาสุเยว สโมสรนฺติ สนฺนิปตนฺติ, ทิฎฺฐิคติกภาเว จ เนสํ อิมาเยว ทฺวาสฎฺฐิ ทิฎฺฐิโย การณํ, ตสฺมา ยถาวุตฺตํ ติตฺถเมว สญฺชาติอาทินา อเตฺถน อายตนนฺติ ติตฺถายตนํ, เตเนวเตฺถน ติตฺถีนํ อายตนนฺติปิ ติตฺถายตนํฯ

อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺฉามีติ เอตฺถ **อายสฺมโต**ติ อุปโยคตฺเถ สามิวจนํ, อายสฺมนฺตํ นิสฺสาย วสิสฺสามีติ อโตฺถฯ **พฺยโตฺต...เป.... วุตฺตลกฺขโณเยวา**ติ ปริสุปฏฺฐาปกพหุสฺสุตํ สนฺธาย วทติฯ **ปญฺจหุปาลิ อเงฺคหี**ติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ

อาจริยวตฺตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปณามนาขมาปนากถาวณฺณนา

๘๐. ยํ ปุเพฺพ ลกฺขณํ วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธ, ‘‘เตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ เวทิตพฺพา’’ติ โปตฺถเกสุ ปาโฐ ทิสฺสติ, ‘‘น เตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ เวทิตพฺพา’’ติ เอวํ ปเนตฺถ ปาโฐ เวทิตโพฺพฯ สทฺธิวิหาริกสฺส วุตฺตลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ น เวทิตพฺพาติ เอวํ ปเนตฺถ อโตฺถปิ เวทิตโพฺพฯ อญฺญถา ‘‘นิสฺสยเนฺตวาสิเกน หิ ยาว อาจริยํ นิสฺสาย วสติ, ตาว สพฺพํ อาจริยวตฺตํ กาตพฺพ’’นฺติ อิทํ วิรุเชฺฌยฺยฯ อิทญฺหิ วจนํ นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อมุตฺตนิสฺสยเสฺสว วตฺตํ อกโรนฺตสฺส อาปตฺตีติ ทีเปติฯ ตสฺมา สทฺธิวิหาริกสฺส ยถาวุตฺตวตฺตํ อกโรนฺตสฺส นิสฺสยมุตฺตกสฺส อมุตฺตกสฺสปิ อาปตฺติ, นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส ปน อมุตฺตนิสฺสยเสฺสว อาปตฺตีติ คเหตพฺพํฯ เตเนว **วิสุทฺธิมเคฺคปิ** (วิสุทฺธิ. ๑.๔๑) **ญาติปลิโพธกถายํ** –

> ‘‘ญาตีติ วิหาเร อาจริยุปชฺฌายสทฺธิวิหาริกอเนฺตวาสิกสมานุปชฺฌายกสมานาจริยกา, ฆเร มาตา ปิตา ภคินี ภาตาติ เอวมาทิกาฯ เต คิลานา อิมสฺส ปลิโพธา โหนฺติ, ตสฺมา โส ปลิโพโธ อุปฏฺฐหิตฺวา เตสํ ปากติกกรเณน อุปจฺฉินฺทิตโพฺพฯ ตตฺถ อุปชฺฌาโย ตาว คิลาโน สเจ ลหุํ น วุฏฺฐาติ, ยาวชีวํ ปฏิชคฺคิตโพฺพฯ ตถา ปพฺพชฺชาจริโย อุปสมฺปทาจริโย สทฺธิวิหาริโก อุปสมฺปาทิตปพฺพาชิตอเนฺตวาสิกสมานุปชฺฌายกา จฯ นิสฺสยาจริย อุเทฺทสาจริย นิสฺสยเนฺตวาสิก อุเทฺทสเนฺตวาสิกสมานาจริยกา ปน ยาว นิสฺสยอุเทฺทสา อนุปจฺฉินฺนา, ตาว ปฏิชคฺคิตพฺพา’’ติ –

วิภาเคน วุตฺตํฯ อยญฺจ วิภาโค ‘‘เตเนว ลกฺขเณน นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺส อาปตฺติ เวทิตพฺพา’’ติ เอวํ ปาเฐ สติ น ยุเชฺชยฺยฯ อยญฺหิ ปาโฐ สทฺธิวิหาริกสฺส วิย นิสฺสยเนฺตวาสิกสฺสปิ ยถาวุตฺตวตฺตํ อกโรนฺตสฺส นิสฺสยมุตฺตกสฺส อมุตฺตกสฺสปิ อาปตฺตีติ อิมมตฺถํ ทีเปติ, ตสฺมา วุตฺตนเยเนเวตฺถ ปาโฐ คเหตโพฺพฯ

ปพฺพชฺชอุปสมฺปทธมฺมเนฺตวาสิเกหิ ปน...เป.... ตาว วตฺตํ กาตพฺพนฺติ ปพฺพชฺชาจริยอุปสมฺปทาจริยธมฺมาจริยานํ

เอเตหิ ยถาวุตฺตวตฺตํ กาตพฺพํฯ ตตฺถ เยน สิกฺขาปทานิ ทินฺนานิ, อยํ **ปพฺพชฺชาจริโย**ฯ เยน อุปสมฺปทกมฺมวาจา วุตฺตา, อยํ **อุปสมฺปทาจริโย**ฯ โย อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ วา เทติ, อยํ **ธมฺมาจริโย**ติ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ปณามนาขมาปนากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา

๘๓. นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถายํ **ทิสํ คโต**ติ ปุน อาคนฺตุกาโม อนาคนฺตุกาโม วา หุตฺวา วาสตฺถาย กญฺจิ ทิสํ คโตฯ **ภิกฺขุโน สภาคต**นฺติ เปสลภาวํฯ **โอโลเกตฺวา**ติ อุปปริกฺขิตฺวาฯ

วิพฺภเนฺต...เป.... ตตฺถ คนฺตพฺพนฺติ เอตฺถ สเจ เกนจิ กรณีเยน ตทเหว คนฺตุํ อสโกฺกโนฺต กติปาเหน คมิสฺสามีติ คมเน สอุสฺสาโห โหติ, รกฺขตีติ วทนฺติฯ **มา อิธ ปฏิกฺกมี**ติ มา อิธ ปวิสิฯ **ตเตฺรว วสิตพฺพนฺ**ติ ตเตฺถว นิสฺสยํ คเหตฺวา วสิตพฺพํฯ **ตํเยว วิหารํ...เป.... วสิตุํ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ อุปชฺฌาเยน ปริจฺจตฺตตฺตา อุปชฺฌายสโมธานปริหาโร นตฺถิ, ตสฺมา อุปชฺฌาเยน สโมธานคตสฺสปิ อาจริยสฺส สนฺติเก คหิตนิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ

อาจริยมฺหา นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธีสุ อาจริโย ปกฺกโนฺต วา โหตีติ เอตฺถ ‘‘ปกฺกโนฺตติ ทิสํ คโต’’ติอาทินา อุปชฺฌายสฺส ปกฺกมเน โย วินิจฺฉโย วุโตฺต, โส ตตฺถ วุตฺตนเยเนว อิธาปิ สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ ตํ อวตฺวา ‘‘โกจิ อาจริโย อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกมตี’’ติอาทินา อโญฺญเยว นโย อารโทฺธ, อยญฺจ นโย อุปชฺฌายปกฺกมเนปิ เวทิตโพฺพเยวฯ อีทิเสสุ หิ ฐาเนสุ เอกตฺถ วุตฺตลกฺขณํ อญฺญตฺถาปิ ทฎฺฐพฺพํฯ **สเจ เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา นิวตฺตติ, ปฏิปฺปสฺสโทฺธ โหตี**ติ เอตฺถ เอตฺตาวตา ทิสาปกฺกโนฺต นาม โหตีติ อเนฺตวาสิเก อนิกฺขิตฺตธุเรปิ นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ **อาจริยุปชฺฌายา เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมฺม อญฺญสฺมิํ วิหาเร วสนฺตี**ติ พหิอุปจารสีมายํ อเนฺตวาสิกสทฺธิวิหาริกานํ วสนฏฺฐานโต เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมฺม อญฺญสฺมิํ เสนาสเน วสนฺติ, อโนฺตอุปจารสีมายํ ปน เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวาปิ วสโต นิสฺสโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ ‘‘สเจปิ อาจริโย มุญฺจิตุกาโมว หุตฺวา นิสฺสยปณามนาย ปณาเมตี’’ติอาทิ สพฺพํ อุปชฺฌายสฺส อาณตฺติยมฺปิ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา

๘๔. ปญฺจหิ , ภิกฺขเว, อเงฺคหิ สมนฺนาคเตนาติอาทีสุ **น สามเณโร อุปฎฺฐาเปตโพฺพ**ติ อุปชฺฌาเยน หุตฺวา สามเณโร น คเหตโพฺพฯ อยมโตฺถ **องฺคุตฺตรนิกายฎฺฐกถายํ** (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๒๕๑-๒๕๓) วุโตฺตเยวฯ

> ‘‘อตฺตานเมว ปฐมํ, ปติรูเป นิเวสเย;
> อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิเสฺสยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕๘) –

อิมสฺส อนุรูปวเสน ปฐมํ ตาว อตฺตสมฺปตฺติยํ นิโยเชตุํ **‘‘น อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธนา’’**ติอาทิ วุตฺตํ, น อาปตฺติองฺควเสนฯ ตตฺถ **อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธนา**ติ อเสกฺขสฺส สีลกฺขโนฺธ อเสโกฺข สีลกฺขโนฺธ นามฯ อเสกฺขสฺส อยนฺติ หิ อเสโกฺข, สีลกฺขโนฺธฯ เอวํ สพฺพตฺถฯ เอวญฺจ กตฺวา วิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาตสฺส ปจฺจเวกฺขณญาณสฺสปิ อเสกฺขตา อุปปนฺนาฯ **อเสกฺขสีล**นฺติ จ น มคฺคผลเมว อธิเปฺปตํ, อถ โข ยํกิญฺจิ อเสกฺขสนฺตาเน ปวตฺตสีลํ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกสฺส สีลสฺส อิธาธิเปฺปตตฺตาฯ สมาธิกฺขนฺธาทีสุปิ วิมุตฺติกฺขนฺธปริโยสาเนสุ อยเมว นโยฯ ตสฺมา ยถา สีลสมาธิปญฺญากฺขนฺธา มิสฺสกา อธิเปฺปตา, เอวํ วิมุตฺติกฺขโนฺธปีติ ตทงฺควิมุตฺติอาทโยปิ เวทิตพฺพา, น ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺติ เอวฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนํ ปน โลกิยเมวฯ เตเนว **สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถายํ** (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๓๕) วุตฺตํ ‘‘ปุริเมหิ จตูหิ ปเทหิ โลกิยโลกุตฺตรสีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติโย กถิตา, วิมุตฺติญาณทสฺสนํ ปจฺจเวกฺขณญาณํ โหติ, ตํ โลกิยเมวา’’ติฯ

อสฺสโทฺธติอาทีสุ ตีสุ วตฺถูสุ สทฺธา เอตสฺส นตฺถีติ **อสฺสโทฺธ**ฯ สุกฺกปเกฺข สทฺทหตีติ **สโทฺธ,** สทฺธา วา เอตสฺส อตฺถีติปิ สโทฺธฯ นตฺถิ เอตสฺส หิรีติ **อหิริโก,** อกุสลสมาปตฺติยา อชิ

คุจฺฉมานเสฺสตํ อธิวจนํฯ หิรี เอตสฺส อตฺถีติ **หิริมา**ฯ น โอตฺตปฺปตีติ **อโนตฺตปฺปี,** อกุสลสมาปตฺติยา น ภายตีติ วุตฺตํ โหติฯ ตพฺพิปรีโต **โอตฺตปฺปี**ฯ กุจฺฉิตํ สีทตีติ **กุสีโต,** หีนวีริยเสฺสตํ อธิวจนํฯ อารทฺธํ วีริยํ เอตสฺสาติ **อารทฺธวีริโย,** สมฺมปฺปธานยุตฺตเสฺสตํ อธิวจนํฯ มุฏฺฐา สติ เอตสฺสาติ **มุฏฺฐสฺสติ,** นฏฺฐสฺสตีติ วุตฺตํ โหติฯ อุปฏฺฐิตา สติ เอตสฺสาติ **อุปฏฺฐิตสฺสติ,** นิจฺจํ อารมฺมณาภิมุขปฺปวตฺตสติเสฺสตํ อธิวจนํฯ

อธิสีเล สีลวิปนฺโน จ **อชฺฌาจาเร อาจารวิปนฺโน** จ อาปชฺชิตฺวา อวุฏฺฐิโตฯ สสฺสตุเจฺฉทสงฺขาตํ อนฺตํ คณฺหาติ คาหยตีติ วา **อนฺตคฺคาหิกา,** มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ **ปุริมานิ เทฺว ปทานี**ติ ''น ปฏิพโล โหติ อเนฺตวาสึ วา สทฺธิวิหาริํ วา คิลานํ อุปฏฺฐาตุํ วา อุปฏฺฐาเปตุํ วา, อนภิรตํ วูปกาเสตุํ วา วูปกาสาเปตุํ วา''ติ อิมานิ เทฺว ปทานิฯ

อภิวิสิโฏฺฐ อุตฺตโม สมาจาโรติ อภิสมาจาโร, อภิสมาจาโรว สิกฺขิตพฺพโต สิกฺขาติ **อาภิสมาจาริกา สิกฺขา,** อภิสมาจารํ วา อารพฺภ ปญฺญตฺตา สิกฺขา **อาภิสมาจาริกา**ฯ มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส อาทิภูตาติ **อาทิพฺรหฺมจริยกา,** อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนสิกฺขาเยตํ อธิวจนํฯ เตเนว ''อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนํ อาทิพฺรหฺมจริยกํ, ขนฺธกวตฺตปริยาปนฺนํ อาภิสมาจาริก''นฺติ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๑๑) วุตฺตํฯ ตสฺมา **เสกฺขปณฺณตฺติย**นฺติ เอตฺถ สิกฺขิตพฺพโต สพฺพาปิ อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนา ปณฺณตฺตีติ คเหตพฺพาฯ เตเนว **คณฺฐิปเท**ปิ วุตฺตํ ''เสกฺขปณฺณตฺติยนฺติ ปาราชิกมาทิํ กตฺวา สิกฺขิตพฺพสิกฺขาปทปญฺญตฺติย''นฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

อุปสมฺปาเทตพฺพปญฺจกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๖. อญฺญติตฺถิยวตฺถุมฺหิ อาชีวโก อเจลโกติ ทุวิโธ นคฺคปริพฺพาชโกติ อาห **''นคฺคปริพฺพาชกเสฺสว อาชีวกสฺส วา''**ติอาทิฯ ตตฺถ **อาชีวโก** อุปริ เอกเมว วตฺถํ อุปกจฺฉเก ปเวเสตฺวา ปริทหติ, เหฏฺฐา นโคฺคฯ **อเจลโก** สเพฺพน สพฺพํ นโคฺคเยวฯ

๘๗. **อามิสกิญฺจิกฺขสมฺปทานํ** นาม อปฺปมตฺตกเสฺสว เทยฺยธมฺมสฺส อนุปฺปทานํฯ **รูปูปชีวิกา**ติ อตฺตโน รูปํเยว นิสฺสาย ชีวนฺติโยฯ เวสิยา โคจโร มิตฺตสนฺถววเสน อุปสงฺกมิตพฺพฏฺฐานํ อสฺสาติ **เวสิยาโคจโร**ฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **โยพฺพนปฺปตฺตา โยพฺพนาตีตา วา**ติ อุภเยนปิ มหลฺลิกา อนิวิทฺธกุมาริโยว วทติฯ **ภิกฺขุนิโย** นาม อุสฺสนฺนพฺรหฺมจริยา, ตถา **ภิกฺขูปิ**ฯ เตสํ อญฺญมญฺญวิสภาควตฺถุภาวโต สนฺถววเสน อุปสงฺกมเน กติปาเหเนว พฺรหฺมจริยนฺตราโย สิยาติ อาห **''ตาหิ สทฺธิํ ขิปฺปเมว วิสฺสาโส โหติ, ตโต สีลํ ภิชฺชตี''**ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

อญฺญติตฺถิยปุพฺพวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา

๘๘. ปญฺจาพาธวตฺถุมฺหิ **นขปิฏฺฐิปฺปมาณ**นฺติ เอตฺถ ''กนิฏฺฐงฺคุลินขปิฏฺฐิ อธิเปฺปตา''ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **''ตเญฺจ นขปิฏฺฐิปฺปมาณมฺปิ วฑฺฒนกปเกฺข ฐิตํ โหติ, น ปพฺพาเชตพฺโพ''**ติ อิมินา สามญฺญโต ลกฺขณํ ทสฺสิตํ, ตสฺมา ยตฺถ กตฺถจิ สรีราวยเวสุ นขปิฏฺฐิปฺปมาณํ วฑฺฒนกปเกฺข ฐิตเญฺจ, น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ เอวเญฺจ สติ นขปิฏฺฐิปฺปมาณมฺปิ

อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิตเณฺจ, สพฺพตฺถ วฏฺฏตีติ อาปนฺนํ, ตญฺจ น สามญฺญโต อธิเปฺปตนฺติ ปเทส วิเสเสเยว นิยเมตฺวา ทเสฺสโนฺต **“สเจ ปนา”**ติอาทิมาหฯ สเจ หิ อวิเสเสน นขปิฏฺฐิปฺปมาณํ อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิตํ วเฏฺฏยฺย, “นิวาสนปารุปเนหิ ปกติปอจฺฉเนฺน ฐาเน”ติ ปเทสนิยมํ น กเรยฺย, ตสฺมา นิวาสนปารุปเนหิ ปกติปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานโต อญฺญตฺถ นขปิฏฺฐิปฺปมาณํ อวฑฺฒ นกปเกฺข ฐิตมฺปิ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํ, นขปิฏฺฐิปฺปมาณโต ขุทฺทกตรํ ปน อวฑฺฒนกปเกฺข วฑฺฒ นกปเกฺข วา ฐิตํ โหตุ, วฏฺฏติ นขปิฏฺฐิปฺปมาณโต ขุทฺทกตรสฺส วฑฺฒนกปเกฺข อวฑฺฒนกป เกฺข วา ฐิตสฺส มุขาทีสฺเยว ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ

คเณฺฑปิ อิมินาว นเยน วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ ปน มุขาทีสุ โกลฏฺฐิมตฺตโต ขุทฺ ทกตโรปิ คโณฺฑ น วฏฺฏตีติ วิสุํ น ทสฺสิโตฯ “มุขาทิเก อปฺปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิโตปิ น วฏฺฏตี”ติ เอตฺตกเมว หิ ตตฺถ วุตฺตํ, ตถาปิ กุเรฺฐ วุตฺตนเยน มุขาทีสุ โกลฏฺฐิปฺ ปมาณโต ขุทฺทกตโรปิ คโณฺฑ น วฏฺฏตีติ วิญฺญายติ, ตสฺมา **อวฑฺฒนกปเกฺข ฐิโตปี**ติ เอตฺถ **ปิ**-สโทฺท อวุตฺตสมฺปิณฺฑนโตฺถฯ เตน โกลฏฺฐิมตฺตโต ขุทฺทกตโรปิ น วฏฺฏตีติ อยม โตฺถ ทสฺสิโตเยวาติ อยมมฺหากํ ขนฺติฯ **ปกติวเณฺณ ชาเต**ติ โรคเหตุกสฺส วิการวณฺณสฺส อ ภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **โกลฏฺฐิมตฺตโก**ติ พทรฏฺฐิปฺปมาโณฯ **สุฉวิํ กาเรตฺวา**ติ สญฺชาตฉวิํ กา เรตฺวาฯ “สญฺฉวิํ กาเรตฺวา”ติปิ ปาโฐ, วิชฺชมานฉวิํ กาเรตฺวาติ อโตฺถฯ **ปทุมปุณฺฑรี กปตฺตวณฺณ**นฺติ รตฺตปทุมเสตปทุมวเสน ปทุมปตฺตวณฺณํฯ **โสสพฺยาธี**ติ ขยโรโคฯ

ปญฺจาพาธวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชภฏาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๙๐-๙๖. ราชภฏาทิวตฺถูสุ **อาหํสู**ติ มนุสฺสา วทิํสุฯ **ตสฺมา...เป.... เอวมาหา**ติ ยสฺมา สยํ ธมฺมสฺสามี, ตสฺมา ภิกฺขูหิ อปพฺพาชิตพฺพํ โจรํ องฺคุลิมาลํ ปพฺพาเชตฺวา อายติํ อกรณตฺ ถาย ภิกฺขูนํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปโนฺต “น, ภิกฺขเว, ธชพโนฺธ โจโร ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพา เชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา”ติ อาหฯ **อุปรมนฺตี**ติ วิรมนฺติ นิวตฺตนฺติฯ ***ภินฺทิตฺวา***ติ อนฺทุพนฺ ธนํ ภินฺทิตฺวาฯ **ฉินฺทิตฺวา**ติ สงฺขลิกพนฺธนํ ฉินฺทิตฺวาฯ **มุญฺจิตฺวา**ติ รชฺชุพนฺธนํ มุญฺจิตฺวาฯ **วิว ริตฺวา**ติ คามพนฺธนาทีสุ คามทฺวาราทีนิ วิวริตฺวาฯ **อปสฺสมานานํ วา ปลายตี**ติ ปุริสคุตฺติยํ ปุริสานํ อปสฺสมานานํ ปลายติฯ **อุปฑฺฒุปฑฺฒ**นฺติ โถกํ โถกํฯ

๙๗. อภิเสกาทีสุ พนฺธนาคาราทีนิ โสเธนฺติ, ตํ สนฺธายาห **“สพฺพสาธารเณน วา น เยนา”**ติฯ **สเจ สยเมว ปณฺณํ อาโรเปนฺติ, น วฏฺฏตี**ติ ตา ภุชิสฺสิตฺถิโย “มยมฺปิ ทาสิโย โหมา”ติ สยเมว ทาสิปณฺณํ ลิขาเปนฺติ, น วฏฺฏติฯ **ตกฺกํ สีเส อาสิตฺตกสทิสาว โหนฺตี**ติ ยถา อทาเส กโรนฺตา ตเกฺกน สีสํ โธวิตฺวา อทาสํ กโรนฺติ, เอวํ อารามิกวจเนน ทินฺนตฺตา อ ทาสาว เตติ อธิปฺปาโยฯ ตกฺกาสิญฺจนํ ปน สีหฬทีเป จาริตฺตนฺติ วทนฺติฯ **เนว ปพฺพาเชต โพฺพติ วุตฺตน**ฺติ กปฺปิยวจเนน ทิเนฺนปิ สงฺฆสฺส อารามิกทาสตฺตา เอวํ วุตฺตํฯ **นิสฺสามิก ทาโส** นาม ยสฺส สามิกา สปุตฺตทาราทโย มตา โหนฺติ, น โกจิ ตสฺส ปริคฺคาหโก, โสปิ ปพฺ พาเชตุํ น วฏฺฏติ, ตํ ปน อตฺตนาปิ ภุชิสฺสํ กาตุํ วฏฺฏติฯ เย วา ปน ตสฺมิํ รเฏฺฐ สามิโน, เตหิปิ การาเปตุํ วฏฺฏติฯ “เทวทาสิปุตฺตํ ปพฺพาเชตุํ วฏฺฏตี”ติ **ตีสุ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ทาสสฺส ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน สามิเก ทิสฺวา ปลายนฺตสฺส อาปตฺติ นตฺถีติ วทนฺติฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺ ตานเมวฯ

ราชภฏาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิสฺสยมุจฺจนกกถาวณฺณนา

๑๐๓. นิสฺสยมุจฺจนกสฺส วตฺตสฺ ปญฺจกฉกฺเกสุ ปน **อุภยานิ โข ปน...เป.... อนุพฺยญฺชนโส**ติ เอตฺถ ‘‘สพฺพมฺปิ จายํ ปเภโท มาติกาฏฺฐกถายํ ญาตายํ ญาโต โหตี’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **อาปตฺตึ ชานาตี**ติอาทีสุ จ ‘‘ปาเฐ อวตฺตมาเนปิ ‘อิทํ นาม กตฺวา อิทํ อาปชฺชตี’ติ ชานาติ เจ, วฏฺฏตี’’ติ ตเตฺถว วุตฺตํฯ ตญฺจ โข ปุเพฺพ ปาเฐ ปคุเณ กเตติ คเหตพฺพนฺติ จ อาจริยุปชฺฌายานมฺปิ เอเสว นโยติ จ เกจิ วทนฺติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

นิสฺสยมุจฺจนกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๕. ราหุลวตฺถุมฺหิ **ตเตฺถว วิหริํสู**ติ สเพฺพปิ เต อรหตฺตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย อริยา นาม มชฺฌตฺตาว โหนฺตีติ รโญฺญ ปหิตสาสนํ ทสพลสฺส อนาโรเจตฺวาว ตตฺถ วิหริํสุฯ **เอก ทิวสํ ชาตํ กาฬุทายึ นาม อมจฺจ**นฺติ อยํ กิร (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๒๕) ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ กุลปฺปสาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส กปิลวตฺถุสฺมิํเยว อมจฺจเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ชาตทิวเส โพธิสเตฺตน สทฺธิํเยว ชาโตติ ตํ ทิวสํเยว ทุกูล จุมฺพฏเก นิปชฺชาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อุปฏฺฐานตฺถาย นยิํสุฯ โพธิสเตฺตน หิ สทฺธิํ โพธิรุโกฺข ราหุลมาตา จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย อาโรหนิยหตฺถี กณฺฑโก ฉโนฺน กาฬุทายีติ อิเม สตฺต เอก ทิวเส ชาตตฺตา สหชาตา นาม อเหสุํฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส สกลนครสฺส อุทคฺคจิตฺตทิวเส ชาโตติ อุทายีเตฺวว นามํ อกํสุฯ โถกํ กาฬธาตุกตฺตา ปน กาฬุทายี นาม ชาโตฯ โส โพธิสเตฺตน สทฺธิํ กุมารกีฬํ กีฬโนฺต วุทฺธิํ อคมาสิฯ

สฏฺฐิมตฺตาหิ คาถาหีติ –

‘‘องฺคาริโน ทานิ ทุมา ภทเนฺต;
ผเลสิโน ฉทนํ วิปฺปหาย;
เต อจฺจิมโนฺตว ปภาสยนฺติ;
สมโย มหาวีร ภาคีรสานํฯ (เถรคา. ๕๒๗)

‘‘นาติสีตํ นาติอุณฺหํ, นาติทุพฺภิกฺขฉาตกํ;
สทฺทลา หริตา ภูมิ, เอส กาโล มหามุนี’’ติฯ –

อาทิกาหิ สฏฺฐิมตฺตาหิ คาถาหิฯ **‘‘โปกฺขรวสฺส**นฺติ โปกฺขรปตฺตวณฺณมุทก’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ โปกฺขรปตฺตปฺปมาณํ มเชฺฌ อุฏฺฐหิตฺวา อนุกฺกเมน สตปฏลํ สหสฺสปฏลํ หุตฺวา วสฺสน กวสฺสนฺติปิ วทนฺติฯ ตสฺมิํ กิร วสฺสเนฺต เตเมตุกามาว เตเมนฺติ, น อิตเรฯ **เอโกปิ ราชา วา... เป.... คโต นตฺถี**ติ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปกฺกเนฺตสุ ญาตีสุ เอโกปิ ราชา วา ราชมหามโตฺต วา ‘‘เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ นิมเนฺตตฺวา คโต นตฺถิฯ ปิตาปิสฺส สุโทฺธทนมหาราชา ‘‘มยฺหํ ปุโตฺต มม เคหํ อนาคนฺตฺวา กหํ คมิสฺสตี’’ติ อนิมเนฺตตฺวาว อคมาสิ, คนฺตฺวา ปน เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ ยาคุอาทีนิ ปฏิยาทาเปตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปสิฯ

กุลนคเรติ ญาติกุลสฺส นคเรฯ **อุณฺหีสโต ปฏฺฐายา**ติ สีสโต ปฏฺฐายฯ **อุณฺหีสน**ฺติ หิ อุณฺหีสสทิสตฺตา ภควโต ปริปุณฺณนลาฏสฺส ปริปุณฺณสีสสฺส จ เอตํ อธิวจนํฯ ภควโต หิ ทกฺขิณกณฺณจูฬิกโต ปฏฺฐาย มํสปฏลํ อุฏฺฐหิตฺวา สกลนลาฏํ ฉาทยมานํ ปูรยมานํ คนฺตฺวา วามกณฺณจูฬิกาย ปติฏฺฐิตํ สณฺหตมตาย สุวณฺณวณฺณตาย ปภสฺสรตาย ปริปุณฺณตาย จ รโญฺญ พทฺธอุณฺหีสปโฏฺฏ วิย วิโรจติฯ ภควโต กิร อิมํ ลกฺขณํ ทิสฺวา ราชูนํ อุณฺหีสปฏฺฏํ อกํสุฯ อเญฺญ ปน ชนา อปริปุณฺณสีสา โหนฺติ, เกจิ กปฺปสีสา, เกจิ ผลสีสา, เกจิ อฏฺฐิสีสา, เกจิ ตุมฺพสีสา, เกจิ กุมฺภสีสา, เกจิ ปพฺภารสีสา, ภควโต ปน อารคฺคเน วเฏฺฏตฺวา ฐปิตํ วิย สุปริปุณฺณํ อุทกปุพฺพุฬสทิสมฺปิ โหติฯ เตเนว อุณฺหีสเวฐิตสีสสทิสตฺตา อุณฺหีสํ วิย สพฺพตฺถ ปริมณฺฑลสีสตฺตา จ อุณฺหีสสีโสติ ภควา วุจฺจติฯ

นรสีหคาถาหิ นาม อฏฺฐหิ คาถาหีติ –

> ‘‘สินิทฺธนีลมุทุกุญฺจิตเกโส;
> สูริยนิมฺมลตลาภินลาโฏ;
> ยุตฺตตุงฺคมุทุกายตนาโส;
> รํสิชาลวิตโต นรสีโห’’ติฯ (ชา. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา) –

เอวมาทิกาหิ อฏฺฐหิ คาถาหิฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน –

> ‘‘จกฺกวรงฺกิตรตฺตสุปาโท;
> ลกฺขณมณฺฑิตอายตปณฺหิ;
> จามรฉตฺตวิภูสิตปาโท;
> เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

> ‘‘สกฺยกุมารวโร สุขุมาโล;
> ลกฺขณจิตฺติกปุณฺณสรีโร;
> โลกหิตาย คโต นรวีโร;
> เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

> ‘‘ปุณฺณสสงฺกนิโภ มุขวโณฺณ;
> เทวนราน ปิโย นรนาโค;
> มตฺตคชินฺทวิลาสิตคามี;
> เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

> ‘‘ขตฺติยสมฺภวอคฺคกุลีโน;
> เทวมนุสฺสนมสฺสิตปาโท;
> สีลสมาธิปติฏฺฐิตจิโตฺต;
> เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

> ‘‘อายตยุตฺตสุสณฺฐิตนาโส;
> โคปขุโม อภินีลสุเนโตฺต;
> อินฺทธนูอภินีลภมูโก;

เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘วฏฺฏสุวฏฺฏสุสณฺฐิตคีโว ;
สีหหนู มิคราชสรีโร;
กญฺจนสุจฺฉวิอุตฺตมวโณฺณ;
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘สินิทฺธสุคมฺภิรมญฺชุสโฆโส;
หิงฺคุลพนฺธุกรตฺตสุชิโวฺห;
วีสติวีสติเสตสุทโนฺต;
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘อญฺชนวณฺณสุนีลสุเกโส ;
กญฺจนปฏฺฏวิสุทฺธนลาโฏ;
โอสธิปณฺฑรสุทฺธสุอุโณฺณ;
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโหฯ

‘‘คจฺฉตินิลปเถ วิย จโนฺท;
ตารคณาปริเวฐิตรูโป;
สาวกมชฺฌคโต สมณิโนฺท;
เอส หิ ตุยฺห ปิตา นรสีโห’’ติฯ (ชา. อฏฺฐ. ๑.สนฺติเกนิทานกถา) –

อิมา นว คาถาโยปิ เอตฺถ ทสฺสิตา, ตา ปน ‘‘อฏฺฐหิ คาถาหี’’ติ วจเนน น สเมนฺติฯ อุณฺหีสโต ปฏฺฐาย ยาว ปาทตลาติ วุตฺตานุกฺกโมปิ ตตฺถ น ทิสฺสติฯ ภิกฺขาย จรตีติ ***ภิกฺขาจาโร***ฯ

อุตฺติฏฺฐติ อุตฺติฏฺฐิตฺวา ปเรสํ ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิณฺฑฯ **นปฺปมเชฺชยฺยา**ติ ปิณฺฑจาริกวตฺตํ หาเปตฺวา ปณีตโภชนานิ ปริเยสโนฺต อุตฺติฏฺฐ ปมชฺชติ นาม, สปทานํ ปิณฺฑาย จรโนฺต ปน นปฺปมชฺชติ นาม, เอวํ กโรโนฺต อุตฺติฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฯ **ธมฺม**นฺติ อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรโนฺต ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ สุจริตํ จเรฯ **สุขํ เสตี**ติ เทสนามตฺตเมตํ, เอวํ ปเนตํ ภิกฺขาย จริยธมฺมํ จรโนฺต ธมฺมจารี อิธโลเก จ ปรโลเก จ จตูหิปิ อิริยาปเถหิ สุขํ วิหรตีติ อโตฺถฯ

ทุติยคาถาย **น นํ ทุจฺจริต**นฺติ เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรโนฺต นํ ภิกฺขาจริยธมฺมํ ทุจฺจริตํ จรติ นาม, เอวํ อจริตฺวา ตํ ธมฺมํ จเร สุจริตํ, น นํ ทุจฺจริตํ จเรฯ เสสเมตฺถ วุตฺตตฺถเมวฯ อิมํ ปน ทุติยคาถํ ปิตุ นิเวสนํ คนฺตฺวา อภาสีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **เถรคาถาสํวณฺณนายํ** (เถรคา. อฏฺฐ. ๑.๑๕๖ นนฺทเตฺถรคาถาวณฺณนา) **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตํ ‘‘ทุติยทิวเส ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ ‘อุตฺติฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺยา’ติ คาถาย ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา ‘ธมฺมํ จเร สุจริต’นฺติ คาถาย มหาปชาปตึ โสตาปตฺติผเล ราชานญฺจ สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาเปสี’’ติฯ **ธมฺมปทฏฺฐกถายมฺปิ** (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๑๒ นนฺทเตฺถรวตฺถุ) วุตฺตํ ‘‘ปุนทิวเส ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ ‘อุตฺติฏฺฐ นปฺปมเชฺชยฺยา’ติ คาถาย ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘ธมฺมํ จเร’ติ คาถาย มหาปชาปตึ โสตาปตฺติผเล ราชานญฺจ สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาเปสี’’ติฯ

ธมฺมปาลชาตกํ สุตฺวา อนาคามิผเล ปติฏฺฐาสีติ ปุเนกทิวสํ ราชนิเวสเน กตปาตราโส เอกมนฺตํ นิสินฺเนน รญฺญา ‘‘ภนฺเต, ตุมฺหากํ ทุกฺกรการิกกาเล เอกา เทวตา มํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘ปุตฺโต เต กาลกโต’ติ อาหฯ อหํ ตสฺสา วจนํ อสทฺทหนฺโต ‘น มยฺหํ ปุตฺโต โพธึ อปฺปตฺวา กาลํ กโรตี’ติ ปฏิกฺขิปินฺติ วุตฺเต อิทานิ กถํ สทฺทหิสฺสถ, ปุเพฺพปิ อฏฺฐิกานิ ทเสฺสตฺวา ‘ปุตฺโต เต มโต’ติ วุตฺเต น สทฺทหิตฺถา’’ติ อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา มหาธมฺมปาลชาตกํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ

เกสวิสฺสชฺชนนฺติ กุลมริยาทวเสน เกโสโรปนํฯ **ปฏฺฏพนฺธ**ติ ยุวราชปฏฺฏพนฺธฯ อภินวฆรปฺปเวสนมโห **ฆรมงฺคลํ,** วิวาหกรณมโห **อาวาหมงฺคลํฯ ฉตฺตมงฺคล**นฺติ ยุวราชฉตฺตมงฺคลํฯ **ชนปทกลฺยาณี**ติ (อุทา. อฏฺฐ. ๒๒) ชนปทมฺหิ กลฺยาณี อุตฺตมา ฉสรีรโทสรหิตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตาฯ สา หิ ยสฺมา นาติทีฆา นาติรสฺสา นาติกิสา นาติถูลา นาติกาฬา นาโจฺจทาตาติ อติกฺกนฺตา มานุสํ วณฺณํ, อปฺปตฺตา ทิพฺพํ วณฺณํ, ตสฺมา ฉสรีรโทสรหิตาฯ ฉวิกลฺยาณํ มํสกลฺยาณํ นหารุกลฺยาณํ อฏฺฐิกลฺยาณํ วยกลฺยาณนฺติ อิเมหิ ปน ปญฺจหิ กลฺยาเณหิ สมนฺนาคตตฺตา ปญฺจกลฺยาณสมนฺนาคตา นามฯ ตสฺสา หิ อาคนฺตุโกภาสกิจฺจํ นตฺถิฯ อตฺตโน สรีโรภาเสเนว ทฺวาทสหตฺถฏฺฐาเน อาโลกํ กโรติ, ปิยงฺคุสามา วา โหติ สุวณฺณสามา วา, อยมสฺสา **ฉวิกลฺยาณตา**ฯ จตฺตาโร ปนสฺสา หตฺถปาทา มุขปริโยสานญฺจ ลาขารสปริกมฺมกตํ วิย รตฺตปวาฬรตฺตกมฺพลสทิสํ โหติ, อยมสฺสา **มํสกลฺยาณตา**ฯ วีสติ ปน นขปตฺตานิ มํสโต อมุตฺตฏฺฐาเน ลาขารสปูริตานิ วิย มุตฺตฏฺฐาเน ขีรธาราสทิสานิ โหนฺติ, อยมสฺสา **นหารุกลฺยาณตา**ฯ ทฺวตฺตึส ทนฺตา สุผุสิตา สุโธตวชิรปนฺติ วิย ขายนฺติ, อยมสฺสา **อฏฺฐิกลฺยาณตา**ฯ วีสติวสฺสสติกาปิ สมานา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกา วิย โหติ นิวลิปลิตา, อยมสฺสา **วยกลฺยาณตา**ฯ อิติ อิเมหิ ปญฺจหิ กลฺยาเณหิ สมนฺนาคตตฺตา ชนปทกลฺยาณีติ วุจฺจติฯ

ตุวฏนฺติ สีฆํฯ โสปิ ภควนฺตํ ‘‘ปตฺตํ คณฺหถา’’ติ วตฺตุํ อวิสหมาโน วิหารํเยว อคมาสีติฯ โส กิร ตถาคเต คารเวน ‘‘ปตฺตํ โว ภนฺเต คณฺหถา’’ติ วตฺตุํ นาสกฺขิฯ เอวํ ปน จินฺเตสิ ‘‘โสปานสีเส ปตฺตํ คณฺหิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา ตสฺมิมฺปิ ฐาเน น คณฺหิฯ อิตโร ‘‘โสปานปาทมูเล คณฺหิสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิฯ อิตโร ‘‘ราชงฺคเณ คณฺหิสฺสตี’’ติ จินฺเตสิฯ สตฺถา ตตฺถาปิ น คณฺหิฯ กุมาโร นิวตฺติตุกาโม อรุจิยา คจฺฉนฺโต สตฺถุ คารเวน ‘‘ปตฺตํ คณฺหถา’’ติ วตฺตุมฺปิ อสโกฺกนฺโต ‘‘อิธ คณฺหิสฺสติ, เอตฺถ คณฺหิสฺสตี’’ติ จินฺเตนฺโต คจฺฉติฯ ชนปทกลฺยาณิยา จ วุตฺตวจนํ ตสฺส หทเย ติริยํ ปติตฺวา วิย ฐิตํฯ นนฺทกุมารญฺหิ อภิเสกมงฺคลํ น ตถา ปีเฬสิ, ยถา ชนปทกลฺยาณิยา วุตฺตวจนํ, เตนสฺส จิตฺตสนฺตาโป พลวา อโหสิฯ อถ นํ ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน นิวตฺติสฺสติ, อิมสฺมึ ฐาเน นิวตฺติสฺสตี’’ติ จินฺเตนฺตเมว สตฺถา วิหารํ เนตฺวา ‘‘ปพฺพชิสฺสสิ นนฺทา’’ติ อาหฯ โส พุทฺธคารเวน ‘‘น ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อวตฺวา ‘‘อาม ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘เตน หิ นนฺทํ ปพฺพาเชถา’’ติ วตฺวา ปพฺพาเชสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อนิจฺฉมานํเยว ภควา ปพฺพาเชสี’’**ติฯ ‘‘สตฺถา กปิลปุรํ คนฺตฺวา ตติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสี’’ติ **ธมฺมปทฏฺฐกถายํ** (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๑๒ นนฺทเตฺถรวตฺถุ) วุตฺตํ, **องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายํ** (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๓๐) ปน –

> ‘‘มหาสโตฺตปิ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก โลกานุคฺคหํ กโรนฺโต ราชคหโต กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา ปฐมทสฺสเนเนว ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิ, ปุนทิวเส ปิตุ นิเวสนํ คนฺตฺวา ราหุลมาตาย โอวาทํ กตฺวา เสสชนสฺสปิ ธมฺมํ กเถสิ, ปุนทิวเส นนฺทกุมารสฺส อภิเสกเคหปฺปเวสนอาวาหมงฺคเลสุ วตฺตมาเนสุ ตสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา กุมารํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ปพฺพาเชตุํ วิหาราภิมุโข ปายาสี’’ติ –

วุตฺตํ, อิธ ปน ‘‘ภควา กปิลปุรํ อาคนฺตฺวา ทุติยทิวเส นนฺทํ ปพฺพาเชสี’’ติ วุตฺตํ, สพฺพเมฺปตํ อาจริเยน ตํตํภาณกานํ ตถา ตถา อนุสฺสววเสน ปริหริตฺวา อาคตภาวโต ตตฺถ ตตฺถ ตถา ตถา วุตฺตนฺติ นเตฺถตฺถ อาจริยวจเน ปุพฺพาปรวิโรโธฯ

พฺรหฺมรูปวณฺณนฺติ พฺรหฺมรูปสมานรูปํฯ **ตุยฺหํสา**ติ เต อสฺสฯ **วฏฺฏานุคต**นฺติ วฏฺฏปริยาปนฺนํฯ **สวิฆาต**นฺติ ทุกฺขสหิตตฺตา สวิฆาตํ, สทุกฺขนฺติ อโตฺถฯ **สตฺตวิธํ อริยธน**นฺติ –

> ‘‘สทฺธาธนํ สีลธนํ, หิริโอตฺตปฺปิยํ ธนํ;
> สุตธนญฺจ จาโค จ, ปญฺญา เว สตฺตมํ ธน’’นฺติฯ (อ. นิ. ๗.๕-๖) –

เอวํ วุตฺตํ สตฺตวิธํ อริยธนํฯ **อุณฺฉาจริยายา**ติ ภิกฺขาจริยายฯ ปุตฺตสิเนโห อุปฺปชฺชมาโน สกลสรีรํ โขเภตฺวา อฎฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฎฺฐตีติ อาห **‘‘ปุตฺตเปมํ ภเนฺต…เป…. อฎฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฎฺฐตี’’**ติฯ ปุตฺตสิเนโห หิ พลวภาวโต สหชาตปีติเวคสฺส สวิปฺผารตาย ตํสมุฎฺฐานรูปธเมฺมหิ ผรณวเสน สกลสรีรํ อาโลเฬตฺวา อฎฺฐิมิญฺชํ อาหจฺจ ติฎฺฐติฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ โย นามฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ราหุลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๖. **อนุชานามิ, ภิกฺขเว, สามเณรานํ ทส สิกฺขาปทานี**ติอาทีสุ สิกฺขิตพฺพานิ ปทานิ **สิกฺขาปทานิ,** สิกฺขาโกฎฺฐาสาติ อโตฺถฯ สิกฺขาย วา ปทานิ สิกฺขาปทานิ, อธิสีลอธิจิตฺตอธิปญฺญาสิกฺขาย อธิคมุปายาติ อโตฺถฯ อตฺถโต ปน กามาวจรกุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรติโย, ตํสมฺปยุตฺตธมฺมา ปเนตฺถ ตคฺคหเณเนว คเหตพฺพาฯ สรเสเนว ปตนสภาวสฺส อนฺตรา เอว อติปาตนํ อติปาโต, สณิกํ ปติตุํ อทตฺวา สีฆํ ปาตนนฺติ อโตฺถฯ อติกฺกมฺม วา สตฺถาทีหิ อภิภวิตฺวา ปาตนํ อติปาโต, ปาณสฺส อติปาโต **ปาณาติปาโต,** ปาณวโธ ปาณฆาโตติ วุตฺตํ โหติฯ **ปาโณ**ติ เจตฺถ โวหารโต สโตฺต, ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยํฯ ตสฺมิํ ปน ปาเณ ปาณสญฺญิโน ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกอุปกฺกมสมุฎฺฐาปิกา กายวจีทฺวารานํ อญฺญตรปฺปวตฺตา วธกเจตนา ปาณาติปาโต, ตโต **ปาณาติปาตา**ฯ

เวรมณีติ เวรเหตุตาย เวรสญฺญิตํ ปาณาติปาตาทิปาปธมฺมํ มณติ, ‘‘มยิ อิธ ฐิตาย กถมาคจฺฉสี’’ติ วา ตเชฺชนฺตี วิย นีหรตีติ เวรมณีฯ วิรมติ เอตายาติ วา วิรมณีติ วตฺตเพฺพ นิรุตฺตินเยน ‘‘เวรมณี’’ติ วุตฺตํฯ อตฺถโต ปน **เวรมณี**ติ กามาวจรกุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรติโยฯ สา ‘‘ปาณาติปาตาทิํ วิรมนฺตสฺส ยา ตสฺมิํ สมเย ปาณาติปาตา อารติ วิรติ ปฎิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลานติกฺกโม เสตุฆาโต’’ติ เอวมาทินา นเยน **วิภเงฺค** (วิภ. ๗๐๔) วุตฺตาฯ กามเญฺจสา เวรมณี นาม โลกุตฺตราปิ อตฺถิ, อิธ ปน สมาทานวสปฺปวตฺตา วิรติ อธิเปฺปตาติ โลกุตฺตราย วิรติยา สมาทานวเสน ปวตฺติอสมฺภวโต กามาวจรกุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรติโย คเหตพฺพาฯ

อทินฺนาทานา เวรมณีติอาทีสุ อทินฺนสฺส อาทานํ **อทินฺนาทานํ,** ปรสฺสหรณํ, เถยฺยํ โจริกาติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ **อทินฺน**นฺติ ปรปริคฺคหิตํฯ ยตฺถ ปโร ยถากามการิตํ อาปชฺชโนฺต อทณฺฑารโห อนุปวโชฺช จ โหติ, ตสฺมิํ ปน ปรปริคฺคหิเต ปรปริคฺคหิตสญฺญิโน ตทาทายกอุปกฺกมสมุฎฺฐาปิกา เถยฺยเจตนา อทินฺนาทานํฯ

อพฺรหฺมจริยํ นาม อเสฏฺฐจริยํ ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติฯ สา หิ ‘‘อปฺปสฺสาทา กามา พหุทุกฺขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิโยฺย’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๑๗๗; ๒.๔๒) หีฬิตตฺตา อเสฏฺฐา อปฺปสตฺถา จริยาติ วา อเสฏฺฐานํ นิหีนานํ อิตฺถิปุริสานํ จริยาติ วา อเสฏฺฐจริยํ, อเสฏฺฐจริยตฺตา อพฺรหฺมจริยนฺติ จ วุจฺจติ , อตฺถโต ปน อสทฺธมฺมเสวนาธิปฺปาเยน กายทฺวารปฺปวตฺตา มเคฺคนมคฺคปฺปฏิปตฺติสมุฏฺฐาปิกา เจตนา อพฺรหฺมจริยํฯ

มุสาติ อภูตํ อตจฺฉํ วตฺถุ, **วาโท**ติ ตสฺส ภูตโต ตจฺฉโต วิญฺญาปนํฯ ลกฺขณโต ปน อตถํ วตฺถุํ ตถโต ปรํ วิญฺญาเปตุกามสฺส ตถาวิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปิกา เจตนา **มุสาวาโท** มุสา วทียติ วุจฺจติ เอตายาติ กตฺวาฯ

สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานาติ เอตฺถ **สุรา**ติ ปูวสุรา ปิฏฺฐสุรา โอทนสุรา กิณฺณปกฺขิตฺตา สมฺภารสํยุตฺตาติ ปญฺจ สุราฯ **เมรย**นฺติ ปุปฺผาสโว ผลาสโว มธฺวาสโว คุฬาสโว สมฺภารสํยุโตฺตติ ปญฺจ อาสวาฯ ตตฺถ ปูเว ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ตชฺชํ อุทกํ ทตฺวา มทฺทิตฺวา กตา **ปูวสุรา**ฯ เอวํ เสสสุราปิฯ **กิณฺณา**ติ ปน ตสฺสา สุราย พีชํ วุจฺจติ, เย สุราโมทกาติ วุจฺจนฺติ, เต ปกฺขิปิตฺวา กตา **กิณฺณปกฺขิตฺตา**ฯ หรีตกีสาสปาทินานาสมฺภาเรหิ สํโยชิตา **สมฺภารสํยุตฺตา**ฯ มธุกตาลนาฬิเกราทิปุปฺผรโส จิรปริวาสิโต **ปุปฺผาสโว**ฯ ปนสาทิผลรโส **ผลาสโว**ฯ มุทฺทิการโส **มธฺวาสโว**ฯ อุจฺฉุรโส **คุฬาสโว**ฯ หรีตกอามลกกฏุกภณฺฑาทินานาสมฺภารานํ รโส จิรปริวาสิโต **สมฺภารสํยุโตฺต**ฯ ตํ สพฺพมฺปิ มทกรณวเสน **มชฺชํ** ปิวนฺตํ มทยตีติ กตฺวาฯ **ปมาทฏฺฐาน**นฺติ ปมาทการณํฯ ยาย เจตนาย ตํ มชฺชํ ปิวนฺติ, ตสฺสา เอตํ อธิวจนํฯ สุราเมรยมเชฺช ปมาทฏฺฐานํ สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานํ, ตสฺมา **สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานา**ฯ

วิกาลโภชนาติ อรุณุคฺคมนโต ปฏฺฐาย ยาว มชฺฌนฺหิกาฯ อยํ พุทฺธาทีนํ อริยานํ อาจิณฺณสมาจิโณฺณ โภชนสฺส กาโล นาม, ตทโญฺญ วิกาโลฯ ภุญฺชิตพฺพเฏฺฐน โภชนํ, ยาคุภตฺตาทิ สพฺพํ ยาวกาลิกวตฺถุฯ ยถา จ ‘‘รตฺตูปรโต’’ติ (ที. ๑.๑๐, ๑๙๔; ม. นิ. ๑.๒๙๓; ๓.๑๔) เอตฺถ รตฺติยา โภชนํ รตฺตีติ อุตฺตรปทโลเปน วุจฺจติ, เอวเมตฺถ โภชนโชฺฌหรณํ โภชนนฺติฯ วิกาเล โภชนํ วิกาลโภชนํ, ตโต **วิกาลโภชนา,** วิกาเล ยาวกาลิกวตฺถุสฺส อโชฺฌหรณาติ อโตฺถฯ อถ วา น เอตฺถ กมฺมสาธโน ภุญฺชิตพฺพตฺถวาจโก โภชนสโทฺท, อถ โข ภาวสาธโน อโชฺฌหรณตฺถวาจโก คเหตโพฺพ , ตสฺมา วิกาเล โภชนํ อโชฺฌหรณํ วิกาลโภชนํฯ กสฺส ปน อโชฺฌหรณนฺติ? ยามกาลิกาทีนํ อนุญฺญาตตฺตา วิกาลโภชน-สทฺทสฺส วา ยาวกาลิกโชฺฌหรเณ นิรุฬฺหตฺตา ยาวกาลิกสฺสาติ วิญฺญายติ, อตฺถโต ปน กายทฺวารปฺปวตฺตา วิกาเล ยาวกาลิกโชฺฌหรณเจตนา ‘‘วิกาลโภชน’’นฺติ เวทิตพฺพาฯ

นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนาติ เอตฺถ สาสนสฺส อนนุโลมตฺตา วิสูกํ ปฏาณีภูตํ ทสฺสนนฺติ วิสูกทสฺสนํฯ นจฺจาทีนญฺหิ ทสฺสนํ สณฺฐราคปฺปวตฺติโต สเงฺขปโต ‘‘สพฺพปาปสฺส อกรณ’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตํ (ที. นิ. ๒.๙๐; ธ. ป. ๑๘๓) ภควโต สาสนํ น อนุโลเมติฯ นจฺจญฺจ คีตญฺจ วาทิตญฺจ วิสูกทสฺสนญฺจ **นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนํ**ฯ อตฺตนา ปโยชิยมานํ ปเรหิ ปโยชาปิยมานเญฺจตฺถ นจฺจํ นจฺจภาวสามญฺญโต ปาฬิยํ เอเกเนว นจฺจ-สเทฺทน คหิตํ, ตถา คีตวาทิต-สเทฺทหิ คายนคายาปนวาทนวาทาปนานิ, ตสฺมา อตฺตนา นจฺจนนจฺจาปนาทิวเสน นจฺจา จ คีตา จ วาทิตา จ อนฺตมโส มยูรนจฺจาทิวเสนปิ ปวตฺตานํ นจฺจาทีนํ วิสูกภูตา ทสฺสนา จ เวรมณีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ นจฺจาทีนิ อตฺตนา ปโยเชตุํ วา ปเรหิ ปโยชาเปตุํ วา ปยุตฺตานิ ปสฺสิตุํ วา เนว ภิกฺขูนํ น ภิกฺขุนีนํ วฏฺฏติฯ ทสฺสเนน เจตฺถ สวนมฺปิ สงฺคหิตํ

วิรูเปกเสสนเยนฯ ยถา สกํ วิสยอาโลจนสภาวตาย วา ปญฺจนฺนํ วิญฺญาณานํ สวนกิริยายปิ ทสฺสนสเงฺขปสมฺภวโต ‘‘ทสฺสนา’’ อิเจฺจว วุตฺตํฯ เตเนว วุตฺตํ ‘‘ปญฺจหิ วิญฺญาเณหิ น กญฺจิ ธมฺมํ ปฏิวิชานาติ อญฺญตฺร อภินิปาตมตฺตา’’ติฯ ทสฺสนกมฺยตาย อุปสงฺกมิตฺวา ปสฺสโต เอว เจตฺถ วีติกฺกโม โหติ, ฐิตนิสินฺนสยโนกาเส ปน อาคตํ คจฺฉนฺตสฺส วา อาปาถคตํ ปสฺสโต สิยา สํกิเลโส, น วีติกฺกโมฯ

มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานาติ เอตฺถ **มาลา**ติ ยํ กิญฺจิ ปุปฺผํฯ กิญฺจาปิ หิ มาลา-สโทฺท โลเก พทฺธมาลวาจโก, สาสเน ปน รุฬฺหิยา ปุเปฺผสุปิ วุโตฺต, ตสฺมา ยํ กิญฺจิ ปุปฺผํ พทฺธมพทฺธํ วา, ตํ สพฺพํ ‘‘มาลา’’ติ ทฏฺฐพฺพํฯ **คนฺธ**นฺติ วาสจุณฺณธูมาทิกํ วิเลปนโต อญฺญํ ยํ กิญฺจิ คนฺธชาตํฯ **วิเลปน**นฺติ วิเลปนตฺถํ ปิสิตฺวา ปฏิยตฺตํ ยํ กิญฺจิ ฉวิราคกรณํฯ ปิฬนฺธนํ **ธารณํ,** อูนฏฺฐานปูรณํ **มณฺฑนํ,** คนฺธวเสน ฉวิราควเสน จ สาทิยนํ **วิภูสนํ**ฯ เตเนว **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๐) **มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถายญฺจ** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๙๓) ‘‘ปิฬนฺธโนฺต ธาเรติ นาม, อูนฏฺฐานํ ปูเรโนฺต มเณฺฑติ นาม, คนฺธวเสน ฉวิราควเสน จ สาทิยโนฺต วิภูเสติ นามา’’ติ วุตฺตํฯ **ปรมตฺถโชติกายํ** ปน **ขุทฺทกฏฺฐกถายํ** (ขุ. ปา. อฏฺฐ. ๒.ปจฺฉิมปญฺจสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘มาลาทีสุ ธารณาทีนิ ยถาสงฺขฺยํ โยเชตพฺพานี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ **ฐานํ** วุจฺจติ การณํ, ตสฺมา ยาย ทุสฺสีลฺยเจตนาย ตานิ มาลาธารณาทีนิ มหาชโน กโรติ, สา ธารณมณฺฑนวิภูสนฏฺฐานํฯ

อุจฺจาสยนมหาสยนาติ เอตฺถ **อุจฺจา**ติ อุจฺจ-สเทฺทน สมานตฺถํ เอกํ สทฺทนฺตรํฯ เสติ เอตฺถาติ สยนํ, อุจฺจาสยนญฺจ มหาสยนญฺจ **อุจฺจาสยนมหาสยนํฯ อุจฺจาสยนํ** วุจฺจติ ปมาณาติกฺกนฺตํ มญฺจาทิฯ **มหาสยนํ** อกปฺปิยตฺถรเณหิ อตฺถตํ อาสนฺทาทิฯ อาสนเญฺจตฺถ สยเนเนว สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยสฺมา ปน อาธาเร ปฏิกฺขิเตฺต ตทาธารา กิริยา ปฏิกฺขิตฺตาว โหติ, ตสฺมา ‘‘อุจฺจาสยนมหาสยนา’’ อิเจฺจว วุตฺตํ, อตฺถโต ปน ตทุปโภคภูตนิสชฺชา นิปชฺชเนหิ วิรติ ทสฺสิตาติ ทฏฺฐพฺพาฯ อถ วา อุจฺจาสยนมหาสยนสยนาติ เอตสฺมิํ อเตฺถ เอกเสสนเยน อยํ นิเทฺทโส กโต ยถา ‘‘นามรูปปจฺจยา สฬายตน’’นฺติ, อาสนกิริยาปุพฺพกตฺตา สยนกิริยาย สยนคฺคหเณเนว อาสนมฺปิ คหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณาติ เอตฺถ **ชาตรูป**นฺติ สุวณฺณํฯ **รชต**นฺติ กหาปโณ โลหมาสโก ชตุมาสโก ทารุมาสโกติ เย โวหารํ คจฺฉนฺติ, ตสฺส อุภยสฺสปิ ปฏิคฺคหณํ ชาตรูปรชตปฏิคฺคหณํฯ ติวิธเญฺจตฺถ ปฏิคฺคหณํ กาเยน วาจาย มนสาติฯ ตตฺถ กาเยน ปฏิคฺคหณํ อุคฺคณฺหนํ, วาจาย ปฏิคฺคหณํ อุคฺคหาปนํ, มนสา ปฏิคฺคหณํ สาทิยนํฯ ติวิธมฺปิ ปฏิคฺคหณํ สามญฺญนิเทฺทเสน เอกเสสนเยน วา คเหตฺวา ‘‘ปฏิคฺคหณา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา เนว อุคฺคเหตุํ น อุคฺคหาเปตุํ น อุปนิกฺขิตฺตํ วา สาทิตุํ วฏฺฏติฯ อิมานิ ปน ทส สิกฺขาปทานิ คหฏฺฐานมฺปิ สาธารณานิฯ วุตฺตเญฺหตํ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑๓) ‘‘อุปาสกอุปาสิกานํ นิจฺจสีลวเสน ปญฺจ สิกฺขาปทานิ, สติ วา อุสฺสาเห ทส, อุโปสถงฺควเสน อฏฺฐาติ อิทํ คหฏฺฐสีล’’นฺติฯ เอตฺถ หิ **ทสา**ติ สามเณเรหิ รกฺขิตพฺพสีลมาห ฆฏิการาทีนํ วิยฯ **ปรมตฺถโชติกายํ** ปน **ขุทฺทกฏฺฐกถายํ** (ขุ. ปา. อฏฺฐ. ๒.สาธารณวิเสสววตฺถาน) ‘‘อาทิโต เทฺว จตฺตฺถปญฺจมานิ อุปาสกานํ สามเณรานญฺจ สาธารณานิ นิจฺจสีลวเสน, อุโปสถสีลวเสน ปน อุปาสกานํ สตฺตมฏฺฐมํ เจกํ องฺคํ กตฺวา สพฺพปจฺฉิมวชฺชานิ สพฺพานิปิ สามเณเรหิ สาธารณานิ, ปจฺฉิมํ ปน สามเณรานเมว วิเสสภูต’’นฺติ วุตฺตํ, ตํ ‘‘สติ วา อุสฺสาเห ทสา’’ติ อิมินา น สเมติฯ **นาสนวตฺถู**ติ ลิงฺคนาสนาย วตฺถุ, อธิฏฺฐานํ การณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๑๐๗. **กินฺตีติ** เกน นุ โข อุปาเยนฯ **“อตฺตโน ปริเวณนฺ**ติ อิทํ ปุคฺคลิกํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อยเมตฺถ คณฺฐิปทการานํ อธิปฺปาโย – ‘‘วสฺสเคฺคน ปตฺตเสนาสน’’นฺติ อิมินา ตสฺส วสฺสเคฺคน ปตฺตํ สงฺฆิกเสนาสนํ วุตฺตํ, ‘‘อตฺตโน ปริเวณ’’นฺติ อิมินาปิ ตเสฺสว ปุคฺคลิกเสนาสนํ วุตฺตนฺติฯ อยํ ปเนตฺถ อมฺหากํ ขนฺติ – ‘‘ยตฺถ วา วสตี’’ติ อิมินา สงฺฆิกํ วา โหตุ ปุคฺคลิกํ วา, ตสฺส นิพทฺธวสนกเสนาสนํ วุตฺตํฯ ‘‘ยตฺถ วา ปฏิกฺกมตี’’ติ อิมินา ปน ยํ อาจริยสฺส อุปชฺฌายสฺส วา วสนฏฺฐานํ อุปฏฺฐานาทินิมิตฺตํ นิพทฺธํ ปวิสติ, ตํ อาจริยุปชฺฌายานํ วสนฏฺฐานํ วุตฺตํฯ ตสฺมา ตทุภยํ ทเสฺสตุํ **“อุภเยนปิ อตฺตโน ปริเวณญฺจ วสฺสเคฺคน ปตฺตเสนาสนญฺจ วุตฺต’’**นฺติ อาหฯ ตตฺถ **อตฺตโน ปริเวณนฺ**ติ อิมินา อาจริยุปชฺฌายานํ วสนฏฺฐานํ ทสฺสิตํ, **วสฺสเคฺคน ปตฺตเสนาสนนฺ**ติ อิมินา ปน ตสฺส วสนฏฺฐานํฯ ตทุภยมฺปิ สงฺฆิกํ วา โหตุ ปุคฺคลิกํ วา, อาวรณํ กาตพฺพเมวาติฯ **มุขทฺวาริกนฺ**ติ มุขทฺวาเรน ภุญฺชิตพฺพํฯ **ทณฺฑกมฺมํ กตฺวา**ติ ทณฺฑกมฺมํ โยเชตฺวาฯ ทเณฺฑนฺติ วิเนนฺติ เอเตนาติ ทโณฺฑ, โสเยว กาตพฺพตฺตา กมฺมนฺติ **ทณฺฑกมฺมํ,** อาวรณาทิฯ

สิกฺขาปททณฺฑกมฺมวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา

๑๐๘. **ทณฺฑกมฺมมสฺส กโรถา**ติ อสฺส ทณฺฑกมฺมํ โยเชถ อาณาเปถฯ **ทณฺฑกมฺมนฺ**ติ วา นิคฺคหกมฺมํ, ตสฺมา นิคฺคหมสฺส กโรถาติ วุตฺตํ โหติฯ เอส นโย สพฺพตฺถ อีทิเสสุ ฐาเนสุฯ **เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ อิมินา จ ฉินฺนวโสฺส จ โหตีติ ทีเปติฯ **สเจ อากิณฺณโทโสว โหติ, อายตึ สํวเร น ติฏฺฐติ, นิกฺกฑฺฒิตโพฺพ**ติ เอตฺถ สเจ ยาวตติยํ วุจฺจมาโน น โอรมติ, สงฺฆํ อปโลเกตฺวา นาเสตโพฺพฯ ปุน ปพฺพชฺชํ ยาจมาโนปิ อปโลเกตฺวา ปพฺพาเชตโพฺพติ วทนฺติฯ **ปจฺฉิมิกาย วสฺสาวาสิกํ ลจฺฉตี**ติ ปจฺฉิมิกาย ปุน วสฺสํ อุปคตตฺตา ลจฺฉติฯ **อปโลเกตฺวา ลาโภ ทาตโพฺพ**ติ ฉินฺนวสฺสตาย วุตฺตํฯ **อิตรานิ ปญฺจ สิกฺขาปทานี**ติ วิกาลโภชนาทีนิ ปญฺจฯ **อจฺจยํ เทสาเปตโพฺพ**ติ ‘‘อจฺจโย มํ, ภเนฺต, อจฺจคมา’’ติ อาทินา นเยน เทสาเปตโพฺพฯ

อนาปุจฺฉาวรณวตฺถุอาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๐๙. ปณฺฑกวตฺถุมฺหิ ‘‘โย กาฬปเกฺข อิตฺถี โหติ, ชุณฺหปเกฺข ปุริโส, อยํ **ปกฺขปณฺฑโก’’**ติ เกจิ วทนฺติ, อฏฺฐกถายํ ปน ‘‘กาฬปเกฺข ปณฺฑโก โหติ, ชุณฺหปเกฺข ปนสฺส ปริฬาโห วูปสมฺมตี’’ติ อปณฺฑกปเกฺข ปริฬาหวูปสมเสฺสว วุตฺตตฺตา ปณฺฑกปเกฺข อุสฺสนฺนปริฬาหตา ปณฺฑกภาวาปตฺตีติ วิญฺญายติ, ตสฺมา อิทเมวเตฺถ สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ อิตฺถิภาโว ปุมฺภาโว วา นตฺถิ เอตสฺสาติ **อภาวโกฯ ตสฺมึ เยวสฺส ปเกฺข ปพฺพชฺชา วาริตา**ติ เอตฺถ ‘‘อปณฺฑกปเกฺข ปพฺพาเชตฺวา ปณฺฑกปเกฺข นาเสตโพฺพ’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘อปณฺฑกปเกฺข ปพฺพชิโต สเจ กิเลสกฺขยํ ปาปุณาติ, น นาเสตโพฺพ’’ติ วทนฺติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํ ปณฺฑกสฺส กิเลสกฺขยาสมฺภวโต ขีณกิเลสสฺส จ ปณฺฑกภาวานุปปตฺติโตฯ อเหตุกปฏิสนฺธิกถายญฺหิ อวิเสเสน ปณฺฑกสฺส อเหตุกปฏิสนฺธิตา วุตฺตาฯ อาสิตฺตอุสูยปกฺขปณฺฑกานญฺจ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาเยว ปณฺฑกสภาโว, น ปวตฺติยํเยวาติ วทนฺติฯ เตเนว อเหตุกปฏิสนฺธินิเทฺทเส ชจฺจนฺธพธิราทโย วิย ปณฺฑโก ชาติสเทฺทน วิเสเสตฺวา น นิทฺทิโฏฺฐฯ อิธาปิ จตุตฺถปาราชิกสํวณฺณนายํ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๒๓๓) ‘‘อภพฺพปุคฺคเล ทเสฺสเนฺตน ปณฺฑกติรจฺฉานค

ตอุภโตพฺยญฺชนกา ตโย วตฺถุวิปนฺนา อเหตุกปฏิสนฺธิกา, เตสํ สโคฺค อวาริโต, มโคฺค ปน วาริโต’’ติ อวิเสเสน วุตฺตํฯ

ปณฺฑกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๐. เถยฺยสํวาสกวตฺถุมฺหิ **โกลญฺญา**ติ มาตุวํเส ปิตุวํเส จ ชาตา มาตาปิตุปฺปภุติสพฺพญาตโยฯ เถยฺยาย สํวาโส เอตสฺสาติ **เถยฺยสํวาสโก**ฯ โส จ น สํวาสมตฺตเสฺสว เถนโก อิธาธิเปฺปโต, อถ โข ลิงฺคสฺส ตทุภยสฺส จ เถนโกปีติ อาห **‘‘ตโย เถยฺยสํวาสกา’’**ติอาทิฯ **น ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนํ สาทิยตี**ติ ยถาวุฑฺฒํ ภิกฺขูนํ วา สามเณรานํ วา วนฺทนํ น สาทิยติฯ **ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนํ สาทิยตี**ติ อตฺตนา มุสาวาทํ กตฺวา ทสฺสิตวสฺสานุรูปํ ยถาวุฑฺฒํ วนฺทนํ สาทิยติฯ ***ภิกฺขุวสฺสคณนาทิโก***ติ อิมินา น เอกกมฺมาทิโกว อิธ สํวาโส นามาติ ทเสฺสติฯ

ราช...เป.... *ภเยนา*ติ เอตฺถ ***ภย***-สโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพ ‘‘ราชภเยน ทุพฺภิกฺขภเยนา’’ติอาทินา ฯ **สํวาสํ นาธิวาเสติ, ยาว โส สุทฺธมานโส**ติ ราชภยาทีหิ คหิตลิงฺคตาย โส สุทฺธมานโส ยาว สํวาสํ นาธิวาเสตีติ อโตฺถฯ โย หิ ราชภยาทิํ วินา เกวลํ ภิกฺขู วเญฺจตฺวา เตหิ สทฺธิํ สํวสิตุกามตาย ลิงฺคํ คณฺหาติ, โส อสุทฺธจิตฺตตาย ลิงฺคคฺคหเณเนว เถยฺยสํวาสโก นาม โหติฯ อยํ ปน ตาทิเสน อสุทฺธจิเตฺตน ภิกฺขู วเญฺจตุกามตาย อภาวโต ยาว สํวาสํ นาธิวาเสติ, ตาว เถยฺยสํวาสโก นาม น โหติฯ เตเนว ‘‘ราชภยาทีหิ คหิตลิงฺคานํ ‘คิหี มํ สมโณติ ชานนฺตู’ติ วญฺจนาจิเตฺต สติปิ ภิกฺขูนํ วเญฺจตุกามตาย อภาวา โทโส น ชาโต’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘วูปสนฺตภยตา อิธ สุทฺธจิตฺตตา’’ติ วทนฺติ, เอวญฺจ สติ โส วูปสนฺตภโย ยาว สํวาสํ นาธิวาเสติ, ตาว เถยฺยสํวาสโก น โหตีติ อยมโตฺถ วิญฺญายติฯ อิมสฺมิญฺจ อเตฺถ วิญฺญายมาเน อวูปสนฺตภยสฺส สํวาสสาทิยเนปิ เถยฺยสํวาสกตา น โหตีติ อาปเชฺชยฺย, น จ อฎฺฐกถายํ อวูปสนฺตภยสฺส สํวาสสาทิยเนปิ อเถยฺยสํวาสกตา ทสฺสิตาฯ **สพฺพปาสณฺฑิยภตฺตานิ *ภุญฺชโนฺต***ติ จ อิมินา อวูปสนฺตตเยนปิ สํวาสํ อสาทิยเนฺตเนว วสิตพฺพนฺติ ทีเปติฯ เตเนว **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ ‘‘ยสฺมา วิหารํ อาคนฺตฺวา สงฺฆิกํ คณฺหนฺตสฺส สํวาสํ ปริหริตุํ ทุกฺกรํ, ตสฺมา สพฺพปาสณฺฑิยภตฺตานิ ภุญฺชโนฺตติ อิทํ วุตฺต’’นฺติ, ตสฺมา ราชภยาทีหิ คหิตลิงฺคตาเยเวตฺถ สุทฺธจิตฺตตาติ คเหตพฺพํฯ

สพฺพปาสณฺฑิยภตฺตานีติ สพฺพสามยิกานํ สาธารณํ กตฺวา วีถิจตุกฺกาทีสุ ฐเปตฺวา ทาตพฺพภตฺตานิฯ **กายปริหาริยานี**ติ กาเยน ปริหริตพฺพานิฯ **อพฺภุคฺคจฺฉนฺตี**ติ อภิมุขํ คจฺฉนฺติฯ **กมฺมนฺตานุฎฺฐาเนนา**ติ กสิโครกฺขาทิกมฺมกรเณนฯ **ตเทว ปตฺตจีวรํ อาทาย วิหารํ คจฺฉตี**ติ จีวรานิ นิวาสนปารุปนวเสน อาทาย ปตฺตญฺจ อํสกูเฏ ลเคฺคตฺวา วิหารํ คจฺฉติฯ **นาปิ สยํ ชานาตี**ติ ‘‘โย เอวํ ปพฺพชติ, โส เถยฺยสํวาสโก นาม โหตี’’ติ วา ‘‘เอวํ กาตุํ น ลภตี’’ติ วา ‘‘เอวํ ปพฺพชิโต สมโณ น โหตี’’ติ วา น ชานาติฯ **โย เอวํ ปพฺพชติ, โส เถยฺยสํวาสโก นาม โหตี**ติ อิทํ ปน นิทสฺสนมตฺตํฯ **อนุปสมฺปนฺนกาเลเยวา**ติ อิมินา อุปสมฺปนฺนกาเล สุตฺวา สเจปิ นาโรเจติ, เถยฺยสํวาสโก น โหตีติ ทีเปติฯ

สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย...เป.... เถยฺยสํวาสโก น โหตีติ อิทํ ภิกฺขูหิ ทินฺนลิงฺคสฺส อปริจฺจตฺตตฺตา น ลิงฺคเถนโก โหติ, ลิงฺคานุรูปสฺส สํวาสสฺส สาทิตตฺตา นาปิ สํวาสเถนโก โหตีติ วุตฺตํฯ **เอโก *ภิกฺขุ* กาสาเย สอุสฺสาโหว โอทาตํ นิวาเสตฺวา**ติ เอตฺถาปิ อิทเมว การณํ ทฎฺฐพฺพํฯ ปรโต **สามเณโร สลิเงฺค ฐิโต**ติอาทินา สามเณรสฺส วุตฺตวิธาเนสุปิ อเถยฺยสํวา

สกปเกฺข อยเมว นโยฯ **ภิกฺขุนิยาปิ เอเสว นโย**ติ วุตฺตเมวตฺถํ **“สาปิ หิ คิหิภาวํ ปตฺถยมานา”**ติอาทินา วิภาเวติฯ **โย โกจิ วุฑฺฒปพฺพชิโต**ติ สามเณรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **มหาเปฬาทีสู**ติ เอเตน คิหิสนฺตกํ ทสฺสิตํฯ **สยํ สามเณโรว…เป…. เถยฺยสํวาสโก น โหตี**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติ, ปาราชิกํ ปน อาปชฺชติเยวฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

เถยฺยสํวาสกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถายํ **เตสํ ลิเงฺค อาทินฺนมเตฺต ติตฺถิยปกฺกนฺตโก โหตี**ติ ‘‘ติตฺถิโย ภวิสฺสามี’’ติ คตสฺส ลิงฺคคฺคหเณเนว เตสํ ลทฺธิปิ คหิตาเยว โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘เตสํ ลิเงฺค อาทินฺนมเตฺต ลทฺธิยา คหิตายปิ อคฺคหิตายปิ ติตฺถิยปกฺกนฺตโก โหตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ ‘‘ติตฺถิโย ภวิสฺสามี’’ติ คตสฺส ลิงฺคสมฺปฏิจฺฉนโต อญฺญํ ลทฺธิคฺคหณํ นาม อตฺถิฯ ลิงฺคสมฺปฏิจฺฉเนเนว หิ โส คหิตลทฺธิโก โหติฯ เตเนว **“วีมํสนตฺถํ กุสจีราทีนิ…เป…. ยาว น สมฺปฏิจฺฉติ, ตาว ตํ ลทฺธิ รกฺขติฯ สมฺปฏิจฺฉิตมเตฺต ติตฺถิยปกฺกนฺตโก โหตี”**ติ วุตฺตํฯ **นโคฺคว อาชีวกานํ อุปสฺสยํ คจฺฉติ, ปทวาเร ปทวาเร ทุกฺกฏ**นฺติ ‘‘อาชีวโก ภวิสฺส’’นฺติ อสุทฺธจิเตฺตน คมนปจฺจยา ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ นเคฺคน หุตฺวา คมนปจฺจยาปิ ทุกฺกฏา น มุจฺจติเยวฯ **กูฏวสฺสํ คเณโนฺต**ติ กูฏวสฺสํ คเณตฺวา สํวาสํ สาทิยโนฺตติ อธิปฺปาโยฯ

ติตฺถิยปกฺกนฺตกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑๑. ติรจฺฉานคตวตฺถุ อุตฺตานเมวฯ

มาตุฆาตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๒. มาตุฆาตกาทิวตฺถูสุ **อปวาหน**นฺติ อปคมนํ, ปติกรณนฺติ อโตฺถฯ ยถา สมานชาติกสฺส วิโกปเน กมฺมํ ครุตรํ, น ตถา วิชาติกสฺสาติ อาห **“มนุสฺสิตฺถิภูตา”**ติ ฯ ปุตฺตสมฺพเนฺธน มาตุปิตุสมญฺญา , ทตฺตกิตฺติมาทิวเสนปิ ปุตฺตโวหาโร โลเก ทิสฺสติ, โส จ โข ปริยายโตติ นิปฺปริยายสิทฺธตํ ทเสฺสตุํ **“ชนิกา มาตา”**ติ วุตฺตํฯ ยถา มนุสฺสตฺตภาเว ฐิตเสฺสว กุสลธมฺมานํ ติกฺขวิสทสูรภาวาปตฺติ ยถา ตํ ติณฺณมฺปิ โพธิสตฺตานํ โพธิตฺตยนิพฺพตฺติยํ, เอวํ มนุสฺสตฺตภาเว ฐิตเสฺสว อกุสลธมฺมานมฺปิ ติกฺขวิสทสูรภาวาปตฺตีติ อาห **“สยมฺปิ มนุสฺสชาติเกเนวา”**ติฯ จุติอนนฺตรํ ผลํ อนนฺตรํ นาม, ตสฺมิํ อนนฺตเร นิยุตฺตํ, ตํนิพฺพตฺตเนน อนนฺตรกรณสีลํ, อนนฺตรปโยชนํ วา อานนฺตริยํ, เตน **อานนฺตริเยน มาตุฆาตกกเมฺมน**ฯ ปิตุฆาตเกปิ เยน มนุสฺสภูโต ชนโก ปิตา สยมฺปิ มนุสฺสชาติเกเนว สตา สญฺจิจฺจ ชีวิตา โวโรปิโต, อยํ อานนฺตริเยน ปิตุฆาตกกเมฺมน ปิตุฆาตโกติอาทินา สพฺพํ เวทิตพฺพนฺติ อาห **“ปิตุฆาตเกปิ เอเสว นโย”**ติฯ

ปริวตฺติตลิงฺคมฺปิ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๒๘; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๗๕; วิภ. อฏฺฐ. ๘๐๙) มาตรํ ปิตรํ วา ชีวิตา โวโรเปนฺตสฺส อานนฺตริยกมฺมํ โหติเยวฯ สติปิ หิ ลิงฺคปริวเตฺต โส เอว เอกกมฺมนิพฺพโตฺต ภวงฺคปฺปพโนฺธ ชีวิตินฺทฺริยปฺปพโนฺธ จ, นาโญฺญติฯ โย ปน สยํ มนุโสฺส ติรจฺฉานภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา, สยํ วา ติรจฺฉานภูโต มนุสฺสภูตํ, ติรจฺฉานภูโตเยว วา ติรจฺฉานภูตํ ชีวิตา โวโรเปติ, ตสฺส กมฺมํ อานนฺตริยํ น โหติ, ภาริยํ ปน โหติ, อานนฺตริยํ อาหเจฺจว ติฏฺฐติฯ

เอฬกจตุกฺกํ สงฺคามจตุกฺกํ โจรจตุกฺกเญฺจตฺถ กเถตพฺพํฯ ‘‘เอฬกํ มาเรมี’’ติ อภิสนฺธินาปิ หิ เอฬกฏฺฐาเน ฐิตํ มนุสฺสํ มนุสฺสภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา มาเรนฺโต อานนฺตริยํ ผุสติ มรณาธิปฺปาเยเนว อานนฺตริยวตฺถุโน วิโกปิตตฺตาฯ เอฬกาภิสนฺธินา ปน มาตาปิติอภิสนฺธินา วา เอฬกํ มาเรนฺโต อานนฺตริยํ น ผุสติ อานนฺตริยวตฺถุอภาวโตฯ มาตาปิติอภิสนฺธินา มาตาปิตโร มาเรนฺโต ผุสเตวฯ เอส นโย อิตรสฺมิมฺปิ จตุกฺกทฺวเยฯ ยถา จ มาตาปิตูสุ, เอวํ อรหนฺเตปิ เอตานิ จตุกฺกานิ เวทิตพฺพานิฯ สพฺพตฺถ หิ ปุริมํ อภิสนฺธิจิตฺตํ อปฺปมาณํ, วธกจิตฺตํ ปน ตทารมฺมณํ ชีวิตินฺทฺริยญฺจ อานนฺตริยานานนฺตรภาเว ปมาณํฯ กตานนฺตริยกมฺมํ จ ‘‘ตสฺส กมฺมสฺส วิปากํ ปฏิพาหิสฺสามี’’ติ สกลจกฺกวาฬํ มหาเจติยปฺปมาเณหิ กญฺจนถูเปหิ ปูเรตฺวาปิ สกลจกฺกวาฬํ ปูเรตฺวา นิสินฺนสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวาปิ พุทฺธสฺส ภควโต สงฺฆาฏิกณฺณํ อมุญฺจนฺโต วิจริตฺวาปิ กายสฺส เภทา นิรยเมว อุปปชฺชติ, ปพฺพชฺชญฺจ น ลภติฯ

๑๑๕. **อิจฺฉมาน**นฺติ โอทาตวตฺถวสนํ อิจฺฉมานํฯ เตเนวาห **‘‘คิหิภาเว สมฺปฏิจฺฉิตมตฺตเยวา’’**ติฯ สงฺฆเภทกกถาวิตฺถาโร ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ **จตุนฺนํ กมฺมาน**นฺติ อปโลกนาทีนํ จตุนฺนํ กมฺมานํฯ **ทุฏฺฐจิตฺเตนา**ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **‘‘วธกจิตฺเตนา’’**ติฯ วธกเจตนาย หิ ทูสิตจิตฺตํ อิธ ทุฏฺฐจิตฺตํ นามฯ **โลหิตํ อุปฺปาเทตี**ติ เอตฺถ ตถาคตสฺส อเภชฺชกายตาย ปรูปกฺกเมน จมฺมเจฺฉทํ กตฺวา โลหิตปคฺฆรณํ นาม นตฺถิ, สรีรสฺส ปน อนฺโตเยว เอกสฺมิํ ฐาเน โลหิตํ สโมสรติ, อาฆาเตน ปกุปฺปมานํ สญฺจิตํ โหติฯ เทวทตฺเตน ปวิทฺธสิลโต ภิชฺชิตฺวา คตสกฺขลิกาปิ ตถาคตสฺส ปาทนฺตํ ปหริ, ผรสุนา ปหโฏ วิย ปาโท อนฺโตโลหิโตเยว อโหสิฯ ชีวโก ปน ตถาคตสฺส รุจิยา สตฺถเกน จมฺมํ ฉินฺทิตฺวา ตมฺหา ฐานา ทุฏฺฐโลหิตํ นีหริตฺวา ผาสุมกาสิ, เตนสฺส ปุญฺญกมฺมเมว อโหสิฯ เตนาห **‘‘ชีวโก วิยา’’**ติอาทิฯ

อถ เย ปรินิพฺพุเต ตถาคเต เจติยํ ภินฺทนฺติ, โพธิํ ฉินฺทนฺติ, ธาตุมฺหิ อุปกฺกมนฺติ, เตสํ กิํ โหตีติ? ภาริยํ กมฺมํ โหติ อานนฺตริยสทิสํฯ สธาตุกํ ปน ถูปํ วา ปฏิมํ วา พาธมานํ โพธิสาขํ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติฯ สเจปิ ตตฺถ นิลีนา สกุณา เจติเย วจฺจํ ปาเตนฺติ, ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติเยวฯ ปริโภคเจติยโต หิ สรีรเจติยํ ครุตรํฯ เจติยวตฺถุํ ภินฺทิตฺวา คจฺฉนฺเต โพธิมูเลปิ ฉินฺทิตฺวา หริตุํ วฏฺฏติฯ ยา ปน โพธิสาขา โพธิฆรํ พาธติ, ตํ เคหรกฺขณตฺถํ ฉินฺทิตุํ น ลภติฯ โพธิอตฺถญฺหิ เคหํ, น เคหตฺถาย โพธิฯ อาสนฆเรปิ เอเสว นโยฯ ยสฺมิํ ปน อาสนฆเร ธาตุ นิหิตา โหติ, ตสฺส รกฺขณตฺถาย โพธิสาขํ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติฯ โพธิชคฺคนตฺถํ โอโชหรณสาขํ วา ปูติฏฺฐานํ วา ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติเยว, สตฺถุ รูปกายปฏิชคฺคเน วิย ปุญฺญมฺปิ โหติฯ

มาตุฆาตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุภโตพฺยญฺชนกวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๖. **อุภโต พฺยญฺชนมสฺส อตฺถีติ อุภโตพฺยญฺชนโก**ติ อิมินา อสมานาธิกรณวิสโย พาหิรตฺถสมาโสยํ, ปุริมปเท จ วิภตฺติอโลโปติ ทเสฺสติฯ **พฺยญฺชน**นฺติ เจตฺถ อิตฺถินิมิตฺตํ ปุริสนิมิตฺตญฺจ อธิเปฺปตํฯ อถ อุภโตพฺยญฺชนกสฺส เอกเมว อินฺทฺริยํ, อุทาหุ เทฺวติ? เอกเมว ‘‘ยสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ? โนฯ ยสฺส วา ปน ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ? โน’’ติ (ยม. ๓.อินฺทฺริยยมก.๑๘๘) เอกสฺมิํ สนฺตาเน อินฺทฺริยทฺวยสฺส ปฏิสิทฺธตฺตา, ตญฺจ โข อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ, ปุริสอุภโตพฺยญฺชนกสฺส ปุริสินฺทฺริยํฯ ยทิ เอวํ ทุติยพฺยญฺชนกสฺส อภาโว อาปชฺชติฯ อินฺทฺริยญฺหิ พฺยญฺชนการณํ วุตฺตํ, ตญฺจ ตสฺส นตฺถีติ? วุจฺจเต – น ตสฺส อินฺทฺริยํ ทุติยพฺยญฺชนการณํฯ กสฺ

มา? สทา อภาวโตฯ อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกสฺส หิ ยทา อิตฺถิยา ราคจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ตทา ปุริสพฺยญฺชนํ ปากฏํ โหติ, อิตฺถิพฺยญฺชนํ ปฏิจฺฉนฺนํ คุฬฺหํ โหติ, ตถา อิตรสฺส อิตรํฯ ยทิ จ เตสํ อินฺทฺริยํ ทุติยพฺยญฺชนการณํ ภเวยฺย, สทาปิ พฺยญฺชนทฺวยํ ติฏฺเฐยฺย, น ปน ติฏฺฐติ, ตสฺมา เวทิตพฺพเมตํ "น ตสฺส ตํ พฺยญฺชนการณํ, กมฺมสหายํ ปน ราคจิตฺตเมเวตฺถ การณ"นฺติฯ

ยสฺมา จสฺส เอกเมว อินฺทฺริยํ โหติ, ตสฺมา อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนโก สยมฺปิ คพฺภํ คณฺหาติ, ปรมฺปิ คณฺหาเปติฯ ปุริสอุภโตพฺยญฺชนโก ปรํ คณฺหาเปติ, สยํ ปน น คณฺหาติฯ ยทิ ปฏิสนฺธิยํ ปุริสลิงฺคํ, ยทิ ปฏิสนฺธิยํ อิตฺถิลิงฺคนฺติ จ ปฏิสนฺธิยํ ลิงฺคสพฺภาโว **กุรุนฺทิยํ**วุตฺโต, โส จ อยุตฺโตฯ ปวตฺติยํเยว หิ อิตฺถิลิงฺคาทีนิ สมุฏฺฐหนฺติ, น ปฏิสนฺธิยํฯ ปฏิสนฺธิยํ ปน อินฺทฺริยเมว สมุฏฺฐาติ, น ลิงฺคาทีนิฯ น จ อินฺทฺริยเมว ลิงฺคนฺติ สกฺกา วตฺตุํ อินฺทฺริยลิงฺคานํ ภินฺนสภาวตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ **อฏฺฐสาลินิยํ** (ธ. ส. อฏฺฐ. ๖๓๒) –

> "อิตฺถตฺตํ อิตฺถิภาโวติ อุภยํ เอกตฺถํ, อิตฺถิสภาโวติ อโตฺถฯ อยํ กมฺมโช ปฏิสนฺธิสมุฏฺฐิโตฯ อิตฺถิลิงฺคาทิ ปน อิตฺถินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ ปวเตฺต สมุฏฺฐิตํฯ ยถา พีเช สติ พีชํ ปฏิจฺจ พีชปจฺจยา รุโกฺข วฑฺฒิตฺวา สาขาวิฏปสมฺปโนฺน หุตฺวา อากาสํ ปูเรตฺวา ติฏฺฐติ, เอวเมว อิตฺถิภาวสงฺขาเต อิตฺถินฺทฺริเย สติ อิตฺถิลิงฺคาทีนิ โหนฺติฯ พีชํ วิย หิ อิตฺถินฺทฺริยํ, พีชํ ปฏิจฺจ วฑฺฒิตฺวา อากาสํ ปูเรตฺวา ฐิตรุโกฺข วิย อิตฺถินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อิตฺถิลิงฺคาทีนิ ปวเตฺต สมุฏฺฐหนฺติฯ ตตฺถ อิตฺถินฺทฺริยํ น จกฺขุวิเญฺญยฺยํ, มโนวิเญฺญยฺยเมวฯ อิตฺถิลิงฺคาทีนิ จกฺขุวิเญฺญยฺยานิปิ มโนวิเญฺญยฺยานิปี"ติฯ

เตเนวาห **"ตตฺถ วิจารณกฺกโม วิตฺถารโต อฏฺฐสาลินิยา ธมฺมสงฺคหฏฺฐกถาย เวทิตโพฺพ"**ติฯ

อุภโตพฺยญฺชนกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนุปชฺฌายกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๗. **สิกฺขาปทํ อปญฺญตฺตํ โหตี**ติ อิเธว ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุปชฺฌํ อคฺคาหาเปตฺวา**ติ "อุปชฺฌาโย เม, ภเนฺต, โหหี"ติ เอวํ อุปชฺฌํ อคฺคาหาเปตฺวาฯ กมฺมวาจาย ปน อุปชฺฌายกิตฺตนํ กตํเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ อญฺญถา "ปุคฺคลํ น ปรามสตี"ติ วุตฺตกมฺมวิปตฺติสมฺภวโต กมฺมํ กุเปฺปยฺย, เตเนว "อุปชฺฌายํ อกิเตฺตตฺวา"ติ อวตฺวา "อุปชฺฌํ อคฺคาหาเปตฺวา"อิเจฺจว วุตฺตํฯ ยถา จ อปริปุณฺณปตฺตจีวรสฺส อุปสมฺปาทนกาเล กมฺมวาจาย "ปริปุณฺณสฺส ปตฺตจีวร"นฺติ อสนฺตวตฺถุํ กิเตฺตตฺวา กมฺมวาจาย กตายปิ อุปสมฺปทา รุหติ, เอวํ "อยํ พุทฺธรกฺขิโต อายสฺมโต ธมฺมรกฺขิตสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข"ติ อสนฺตํ ปุคฺคลํ กิเตฺตตฺวา เกวลํ สนฺตปทนีหาเรน กมฺมวาจาย กตาย อุปสมฺปทา รุหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนวาห **"กมฺมํ ปน น กุปฺปตี"**ติฯ "น, ภิกฺขเว, อนุปชฺฌายโก อุปสมฺปาเทตโพฺพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา"ติ เอตฺตกเมว วตฺวา "โส จ ปุคฺคโล อนุปสมฺปโนฺน"ติ อวุตฺตตฺตา กมฺมวิปตฺติลกฺขณสฺส จ อสมฺภวโต **"ตํ น คเหตพฺพ"**นฺติ วุตฺตํฯ "ปญฺจวคฺคกรณเญฺจ, ภิกฺขเว, กมฺมํ ปณฺฑกปญฺจโม กมฺมํ กเรยฺย, อกมฺมํ น จ กรณีย"นฺติอาทิวจนโต (มหาว. ๓๙๐) ปณฺฑกาทีนมฺปิ อุภโตพฺยญฺชนกปริยนฺตานํ คณปูรกภาเวเยว กมฺมํ กุปฺปติ, น อญฺญถาติ อาห **"อุภโตพฺยญฺชนกุปชฺฌายปริโยสาเนสุปิ เอเสว นโย"**ติฯ

อนุปชฺฌายกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปตฺตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๘. อเญฺญ วา ภิกฺขู ทาตุกามา โหนฺตีติ สมฺพนฺโธฯ **อนามฏฺฐปิณฺฑปาต**นฺติ อคฺคหิตอคฺคํ ปิณฺฑปาตํฯ **สามเณรภาคสมโก อามิสภาโค**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ สามเณรานํ อามิสภาคสฺส สมกเมว ทิยฺยมานตฺตา วิสุํ สามเณรภาโค นาม นตฺถิ, เหฏฺฐา คจฺฉนฺตํ ปน ภตฺตํ กทาจิ มนฺทํ ภเวยฺย, ตสฺมา อุปริ อคฺคเหตฺวา สามเณรปาฬิยาว คเหตฺวา ทาตพฺโพติ อธิปฺปาโยฯ นิยตปพฺพชฺชเสฺสว จายํ ภาโค ทียติฯ เตเนว **''อปกฺกํ ปตฺต**''นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

อปตฺตกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๑๙. **อชปทเก**ติ อชปทสณฺฐาเน ปเทเสฯ **พฺรหฺมุชฺชุคโตฺต**ติ พฺรหฺมา วิย อุชุคโตฺตฯ **อวเสโส สโตฺต**ติ อิมินา ลกฺขเณน รหิตสโตฺตฯ เอเตน ฐเปตฺวา มหาปุริสํ จกฺกวตฺติญฺจ อิตเร สตฺตา ขุชฺชปกฺขิกาติ ทเสฺสติฯ เยภุเยฺยน หิ สตฺตา ขเนฺธ กฏิยํ ชาณูสูติ ตีสุ ฐาเนสุ นมนฺติฯ เต กฏิยํ นมนฺตา ปจฺฉโต นมนฺติ, อิตเรสุ ทฺวีสุ ฐาเนสุ นมนฺตา ปุรโต นมนฺติฯ ทีฆสรีรา ปน เอเกน ปเสฺสน วงฺกา โหนฺติ, เอเก มุขํ อุนฺนาเมตฺวา นกฺขตฺตานิ คณยนฺตา วิย จรนฺติ, เอเก อปฺปมํสโลหิตา สูลสทิสา โหนฺติ, เอเก ปุรโต ปพฺภารา โหนฺติ, ปเวธมานา คจฺฉนฺติฯ **ปริวฏุโม**ติ สมนฺตโต วฏฺฏโลฯ

อฏฺฐิสิราจมฺมสรีโรติ อฏฺฐิสิราจมฺมมตฺตสรีโรฯ **กปฺปสีโส**ติ ทฺวิธาภูตสีโสฯ **เกกโร**ติ ติริยํ ปสฺสโนฺตฯ **''อุทกตารกา** นาม อุทกปุพฺพุฬ''นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **อกฺขิตารกา**ติ อกฺขิภณฺฑกาฯ **นิปฺปขุมกฺขี**ติ อกฺขิทลโลเมหิ วิรหิตอกฺขิโกฯ ปขุม-สโทฺท หิ โลเก อกฺขิทลโลเมสุ นิรุโฬฺหฯ **ปฏงฺคมณฺฑูโก** นาม มหามุขมณฺฑูโกฯ **เอฬมุโข**ติ นิจฺจปคฺฆรณกลาลมุโขฯ **สพฺพเญฺจต**นฺติ ''กจฺฉุคโตฺต วา''ติอาทึ สนฺธาย วทติฯ **วาตณฺฑิโก**ติ อณฺฑเกสุ วุทฺธิโรเคน สมนฺนาคโตฯ **วิกโฏ**ติ ติริยํ คมนปาเทหิ สมนฺนาคโต, ยสฺส จ จงฺกมโต ชาณุกา พหิ คจฺฉนฺติฯ **ปโณฺห**ติ ปจฺฉโต ปริวตฺตปาเทหิ สมนฺนาคโต, ยสฺส จงฺกมโต ชาณุกา อโนฺต ปวิสนฺติฯ

กุทณฺฑปาทตาย การณํ วิภาเวติ **''มเชฺฌ สงฺกุฏิตปาทตฺตา**''ติฯ **อเคฺค สงฺกุฏิตปาทตฺตา**ติ กุณฺฑปาทตาย การณนิทสฺสนํฯ กุณฺฑปาทเสฺสว คมนสภาวํ วิภาเวติ **''ปิฏฺฐิปาทเคฺคน จงฺกมโนฺต**''ติฯ **มมฺมน**นฺติ ขลิตวจนํฯ โย เอกเมว อกฺขรํ จตุปญฺจกฺขตฺตุํ วทติ, ตเสฺสตํ อธิวจนํฯ

หตฺถจฺฉินฺนาทิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อลชฺชีนิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๐. นิสฺสยปฏิสํยุตฺตวตฺถูสุ ภิกฺขูหิ สมาโน สีลาทิคุณภาโค อสฺสาติ ภิกฺขุสภาโค, ตสฺส ภาโว ***ภิกฺขุสภาคตาฯ เทฺว ตีณิ ทิวสานิ วสิตฺวา คนฺตุกาเมน อนิสฺสิเตน วสิตพฺพ***นฺติ เอตฺถ ''ยาว ภิกฺขุสภาคตํ ชานามี''ติ อาโภคํ วินาปิ อนิสฺสิเตน วสิตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ ภิกฺขุสภาคตํ ปน ชานโนฺต ''เสฺว คมิสฺสามิ, กึ เม นิสฺสเยนา''ติ อรุณํ อุฏฺฐเปตุํ น ลภติฯ ''ปุรารุณา อุฏฺฐหิตฺวาว คมิสฺสามี''ติ อาโภเคน สยนฺตสฺส สเจ อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, วฏฺฏติฯ **''สตฺตาหํ วสิสฺสามี''ติ อาลยํ กโรเนฺตน ปน นิสฺสโย คเหตโพฺพ**ติ ''สตฺตาหมตฺตํ วสิสฺ

สามิ, กึ ภิกฺขุสภาคตาชานเนนา’’ติ ชานเน ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา วสิตุํ น ลภติ, ภิกฺขุสภาคตํ อุปปริกฺขิตฺวา นิสฺสโย คเหตพฺพติ อโตฺถฯ

คมิกาทินิสฺสยวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๑. **อนฺตรามเคฺค วิสฺสมโนฺต วา...เป.... อนาปตฺตี**ติ อสติ นิสฺสยทายเก อนาปตฺติฯ **ตสฺส นิสฺสายา**ติ ปาฬิอนุรูปโต วุตฺตํ, ตํ นิสฺสายาติ อโตฺถฯ **สเจ ปน อาสาฬฺหีมาเส... เป.... ตตฺถ คนฺตพฺพน**ฺติ เอตฺถ สเจ โส วสฺสูปนายิกาย อาสนฺนาย คนฺตุกาโม สุณาติ ‘‘อสุโก มหาเถโร อาคมิสฺสตี’’ติ, ตเญฺจ อาคเมติ, วฎฺฎติฯ อาคเมนฺตเสฺสว เจ วสฺสูปนายิกทิวโส โหติ, โหตุ, คนฺตพฺพํ ตตฺถ, ยตฺถ นิสฺสยทายกํ ลภติฯ เกจิ ปน ‘‘สเจ โส คจฺฉโนฺต ชีวิตนฺตรายํ พฺรหฺมจริยนฺตรายํ วา ปสฺสติ, ตเตฺถว วสิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ

โคเตฺตน อนุสฺสาวนานุชานนกถาวณฺณนา

๑๒๒. ‘‘อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโต’’ติ นามกิตฺตนสฺส อนุสฺสาวนาย อาคตตฺตา **‘‘นาหํ อุสฺสหามิ เถรสฺส นามํ คเหตุ’’**นฺติ วุตฺตํ, ‘‘อายสฺมโต ปิปฺปลิสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข’’ติ เอวํ นามํ คเหตุํ น อุสฺสหามีติ อโตฺถฯ ‘‘โคเตฺตนปิ อนุสฺสาเวตุ’’นฺติ วจนโต เยน โวหาเรน โวหรติ, เตน วฎฺฎตีติ สิทฺธํฯ ‘‘โกนาโม เต อุปชฺฌาโย’’ติ ปุเฎฺฐนปิ โคตฺตเมว นามํ กตฺวา วตฺตพฺพนฺติ สิทฺธํ โหติ, ตสฺมา จตุพฺพิเธสุ นาเมสุ เยน เกนจิ นาเมน อนุสฺสาวนา กาตพฺพาติ วทนฺติฯ เอกสฺส พหูนิ นามานิ โหนฺติ, ตตฺถ เอกํ นามํ ญตฺติยา, เอกํ อนุสฺสาวนาย กาตุํ น วฎฺฎติ, อตฺถโต พฺยญฺชนโต จ อภินฺนาหิ อนุสฺสาวนาหิ ภวิตพฺพนฺติฯ กิญฺจาปิ ‘‘อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโต’’ติ ปาฬิยํ ‘‘อายสฺมโต’’ติ ปทํ ปจฺฉา วุตฺตํ, กมฺมวาจาปาฬิยํ ปน ‘‘อยํ พุทฺธรกฺขิโต อายสฺมโต ธมฺมรกฺขิตสฺสา’’ติ ปฐมํ ลิขิตนฺติ ตํ อุปฺปฎิปาฎิยา วุตฺตนฺติ น ปเจฺจตพฺพํฯ ปาฬิยญฺหิ ‘‘อิตฺถนฺนาโม อิตฺถนฺนามสฺส อายสฺมโต’’ติ อตฺถมตฺตํ ทสฺสิตํ, ตสฺมา ปาฬิยํ อวุโตฺตปิ ‘‘อยํ พุทฺธรกฺขิโต อายสฺมโต ธมฺมรกฺขิตสฺสา’’ติ กมฺมวาจาปาฬิยํ ปโยโค ทสฺสิโตฯ ‘‘น เม ทิโฎฺฐ อิโต ปุเพฺพ อิจฺจายสฺมา สาริปุโตฺต’’ติ จ ‘‘อายสฺมา สาริปุโตฺต อตฺถกุสโล’’ติ จ ปฐมํ ‘‘อายสฺมา’’ติ ปโยคสฺส ทสฺสนโตติ วทนฺติฯ กตฺถจิ ‘‘อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตเตฺถรสฺสา’’ติ วตฺวา กตฺถจิ เกวลํ ‘‘พุทฺธรกฺขิตสฺสา’’ติ สาเวติ, สาวนํ หาเปตีติ น วุจฺจติ นามสฺส อหาปิตตฺตาติ เอเกฯ สเจ กตฺถจิ ‘‘อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตสฺสา’’ติ วตฺวา กตฺถจิ ‘‘พุทฺธรอขตสฺสายสฺมโต’’ติ สาเวติ, ปาฐานุรูปตฺตา เขตฺตเมว โอติณฺณนฺติปิ เอเกฯ พฺยญฺชนเภทปฺปสงฺคโต อนุสฺสาวนานํ ตํ น วฎฺฎตีติ วทนฺติฯ สเจ ปน สพฺพฎฺฐาเนปิ เอเตเนว ปกาเรน วทติ, วฎฺฎติฯ

เทฺวอุปสมฺปทาเปกฺขาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๒๓. **เอกานุสฺสาวเน**ติ เอตฺถ เอกโต อนุสฺสาวนํ เอเตสนฺติ **เอกานุสฺสาวนา**ติ อสมานาธิกรณวิสโย พาหิรตฺถสมาโสติ ทฎฺฐพฺพํฯ เตเนวาห **‘‘เทฺว เอกโตอนุสฺสาวเน’’**ติฯ ตตฺถ **เอกโต**ติ เอกกฺขเณติ อโตฺถ, วิภตฺติอโลเปน จายํ นิเทฺทโสฯ **ปุริมนเยเนว เอกโตอนุสฺสาวเน กาตุ**นฺติ ‘‘เอเกน เอกสฺส, อเญฺญน อิตรสฺสา’’ติอาทินา ปุเพฺพ วุตฺตนเยน ทฺวีหิ วา ตีหิ วา อาจริเยหิ เอเกน วา เอกโตอนุสฺสาวเน กาตุํฯ

อุปสมฺปทาวิธิกถาวณฺณนา

๑๒๖. **วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีติ อุปชฺฌา**ติ อิมินา อุปชฺฌายสทฺทสมานโตฺถ อุปชฺฌาสโทฺทปีติ ทเสฺสติฯ

จตฺตาโรนิสฺสยาทิกถาวณฺณนา

๑๓๐. **สโมฺภเค**ติ ธมฺมสโมฺภเค อามิสสโมฺภเค จฯ **อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส**ติ เอตฺถ จ อยมธิปฺปาโย – ยสฺมา อยํ โอสารณกมฺมสฺส กตตฺตา ปกตตฺตฏฺฐาเน ฐิโต, ตสฺมา น อุกฺขิตฺตเกน สทฺธึ สโมฺภคาทิปจฺจยา ปาจิตฺติยํ, นาปิ อลชฺชินา สทฺธึ ปริโภคปจฺจยา ทุกฺกฏํ อลชฺชีลกฺขณานุปปตฺติโตฯ โย หิ อุจฺฉุรสกสฏานํ สตฺตาหกาลิกยาวชีวิกตฺตา วฏฺฏตีติ วิกาเล อุจฺฉุํ ขาทิตุนฺติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ขาทิตฺวา ตปฺปจฺจยา ปาจิตฺติยํ น ปสฺสติ ‘‘วฏฺฏตี’’ติ ตถาสญฺญิตาย, โย วา ปน อาปตฺติมาปนฺนภาวํ ปฏิชานิตฺวา ‘‘น ปฏิกโรมี’’ติ อภินิวิสติ, อยํ –

> ‘‘สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชติ, อาปตฺตึ ปริคูหติ;
> อคติคมนญฺจ คจฺฉติ, เอทิโส วุจฺจติ อลชฺชีปุคฺคโล’’ติฯ (ปริ. ๓๕๙) –

วุตฺตลกฺขเณ อปตนโต อลชฺชี นาม น โหติฯ ตสฺมา ยถา ปุเพฺพ ยาว อุเกฺขปนียกมฺมํ กตํ, ตาว เตน สทฺธึ สโมฺภเค สํวาเส จ อนาปตฺติ, เอวมิธาปีติ สพฺพถา อนาปตฺติฏฺฐาเนเยว อนาปตฺติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพํ ฯ น หิ ภควา อลชฺชินา สทฺธึ สโมฺภคปจฺจยา อาปตฺติสมฺภเว สติ ‘‘อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส’’ติ วทติฯ ตโต ยเมตฺถ เกนจิ ‘‘อนาปตฺติ สโมฺภเค สํวาเส’’ติ อิมินา ปาจิตฺติเยน อนาปตฺติ วุตฺตา, ‘‘อลชฺชีปริโภคปจฺจยา ทุกฺกฏํ ปน อาปชฺชติเยวา’’ติ วตฺวา พหุธา ปปญฺจิตํ, น ตํ สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

มหาขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. อุโปสถกฺขนฺธกํ

สนฺนิปาตานุชานนาทิกถาวณฺณนา

๑๓๒. อุโปสถกฺขนฺธเก ตรนฺติ ปฺลวนฺติ เอตฺถ พาลาติ **ติตฺถํฯ อิโต**ติ อิมสฺมึ สาสเน ลทฺธิโตฯ **ตํ กเถนฺตี**ติ ‘‘อิมสฺมึ นาม ทิวเส มุหุตฺเต วา อิทํ กตฺตพฺพ’’นฺติอาทินา กเถนฺติฯ

๑๓๔. ‘‘สุณาตุ เม ภนฺเต’’ติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) วิตฺถารโต อาคตเมวาติ น อิธ วิตฺถารยิสฺสาม, อตฺถิเกหิ ปน ตโตเยว คเหตพฺพํฯ

๑๓๕. **อาปชฺชิตฺวา วา วุฏฺฐิโต**ติ เอตฺถ อาโรจิตาปิ อาปตฺติ อสนฺตี นาม โหตีติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘ยสฺส ปน เอวํ อนาปนฺนา วา อาปตฺติ อาปชฺชิตฺวา จ ปน วุฏฺฐิตา วา เทสิตา วา อาโรจิตา วา, ตสฺส สา อาปตฺติ อสนฺตี นาม โหตี’’ติฯ มุสาวาโท นาม วจีเภทปจฺจยา โหตีติ อาห **‘‘น มุสาวาทลกฺขเณนา’’**ติฯ **ภควโต ปน วจเนนา**ติ สมฺปชานมุสาวาเท กึ โหติ? ‘‘ทุกฺกฏํ โหตี’’ติ อิมินา วจเนนฯ **วจีทฺวาเร อกิริยสมุฏฺฐานา อาปตฺติ โหตี**ติ ยสฺมา ยสฺส ภิกฺขุโน อธมฺมิกาย ปฏิญฺญาย ตุณฺหีภูตสฺส นิสินฺนสฺส มโนทฺวาเร อาปตฺติ นาม นตฺถิ, ยสฺมา ปน อาวิ กาตพฺพํ น อาวิ อกาสิ, เตนสฺส วจีทฺวาเร อกิริยสมุฏฺฐานา อาปตฺติ โหติฯ

วาจาติ วาจาย, ย-การโลเปนายํ นิเทฺทโสฯ เกนจิ มนุเชน วาจาย อนาลปโนฺตติ โยเชตพฺพํฯ **กิรํ โน จ ปเร ภเณยฺยา**ติ ‘‘อิเม โสสฺสนฺตี’’ติ ปรปุคฺคเล สนฺธาย สทฺทมฺปิ น นิจฺฉาเรยฺยฯ **อาปเชฺชยฺย วาจสิก**นฺติ วาจโต สมุฏฺฐิตํ อาปตฺตึ อาปเชฺชยฺยฯ

อนฺตรายกโรติ วิปฺปฏิสารวตฺถุตาย ปาโมชฺชาทิสมฺภวํ นิวาเรตฺวา ปฐมชฺฌานาทีนํ อธิคมาย อนฺตรายกโรฯ **ตสฺส ภิกฺขุโน ผาสุ โหตี**ติ อวิปฺปฏิสารมูลกานํ ปาโมชฺชาทีนํ วเสน ตสฺส ภิกฺขุโน สุขา ปฏิปทา สมฺปชฺชตีติ อโตฺถฯ

สนฺนิปาตานุชานนาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๓๘. **อิตโรปี**ติ สุทฺธปํสุปพฺพตาทึ สนฺธาย วทติฯ **หตฺถิปฺปมาโณ นาม ปพฺพโต** เหฏฺฐิมโกฏิยา อฑฺฒฏฺฐมรตนุเพฺพโธฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอเกน น วฏฺฏติ, ตสฺมาฯ **ทฺวตฺตึสปลคุฬปิณฺฑปฺปมาณตา** ถูลตาย คเหตพฺพา, น ตุลคณนายฯ **อโนฺตสารมิสฺสกาน**นฺติ อโนฺตสารรุเกฺขหิ มิสฺสกานํฯ **สูจิทณฺฑกปฺปมาโณ**ติ สีหฬทีเป เลขนทณฺฑปฺปมาโณติ วทนฺติ, โส จ กนิฏฺฐงฺคุลิปริมาโณติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เอต**นฺติ นวมูลสาขานิคฺคมนํฯ **ปรภาเค กิเตฺตตุํ วฏฺฏตี**ติ พหิ นิกฺขมิตฺวา ฐิเตสุ อฏฺฐสุ มเคฺคสุ เอกิสฺสา ทิสาย เอกํ, อปราย เอกนฺติ เอวํ จตูสุ ฐาเนสุ กิเตฺตตุํ วฏฺฏติฯ

ยตฺถ กตฺถจิ อุตฺตรนฺติยา ภิกฺขุนิยา อนฺตรวาสโก เตมิยตีติ สิกฺขากรณียํ อาคตลกฺขเณน ติมณฺฑลํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา อนฺตรวาสกํ อนุกฺขิปิตฺวา ติเตฺถน วา อติเตฺถน วา อุตฺตรนฺติยา ภิกฺขุนิยา เอกทฺวงฺคุลมตฺตมฺปิ อนฺตรวาสโก เตมิยติฯ ภิกฺขุนิยา เอว คหณเญฺจตฺถ ภิกฺขุนีวิภเงฺค ภิกฺขุนิยา วเสน นทีลกฺขณสฺส ปาฬิยํ อาคตตฺตา เตเนว นเยน ทสฺสนตฺถํ กตํฯ **สีมํ**

พนฺธนฺตานํ นิมิตฺตํ โหตีติ อยํ วุตฺตลกฺขณา นที สมุทฺทํ วา ปวิสตุ ตฬากํ วา, ปภวโต ปฏฺฐาย นิมิตฺตํ โหติฯ **อโชฺฌตฺถริตฺวา อาวรณํ ปวตฺตติเยวา**ติ อาวรณํ อโชฺฌตฺถริตฺวา สนฺทติเยวฯ **อปฺปวตฺตมานา**ติ อสนฺทมานุทกาฯ อาวรณญฺหิ ปตฺวา นทิยา ยตฺตเก ปเทเส อุทกํ อสนฺทมานํ สนฺติฏฺฐติ, ตตฺถ นทีนิมิตฺตํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ อุปริ สนฺทมานฏฺฐาเนเยว วฏฺฏติ, อสนฺทมานฏฺฐาเน ปน อุทกนิมิตฺตํ กาตุํ วฏฺฏติฯ ฐิตเมว หิ อุทกนิมิเตฺต วฏฺฏติ, น สนฺทมานํฯ เตเนวาห **"ปวตฺตนฏฺฐาเน นทีนิมิตฺตํ, อปฺปวตฺตนฏฺฐาเน อุทกนิมิตฺตํ กาตุํ วฏฺฏตี"**ติฯ **นทิํ ภินฺทิตฺวา**ติ มาติกามุขทฺวาเรน นทีกูลํ ภินฺทิตฺวาฯ **อุเกฺขปิม**นฺติ กูปโต วิย อุกฺขิปิตฺวา คเหตพฺพํฯ

สิงฺฆาฏกสณฺฐานาติ ติโกณรจฺฉาสณฺฐานาฯ **มุทิงฺคสณฺฐานา**ติ มุทิงฺคเภริ วิย มเชฺฌ วิตฺถตา อุโภสุ โกฏีสุ สโงฺกฏิตา โหติฯ **อุปจารํ ฐเปตฺวา**ติ ปจฺฉา สีมํ พนฺธนฺตานํ สีมาย โอกาสํ ฐเปตฺวาฯ **อโนฺตนิมิตฺตคเตหิ ปนา**ติ เอกสฺส คามสฺส อุปฑฺฒํ อโนฺต กตฺตุกามตาย สติ สเพฺพสํ อาคมเน ปโยชนํ นตฺถีติ กตฺวา วุตฺตํฯ **อาคนฺตพฺพ**นฺติ จ สามีจิวเสน วุตฺตํ, นายํ นิยโม "อาคนฺตพฺพเมวา"ติฯ เตเนวาห **"อาคมนมฺปิ อนาคมนมฺปิ วฏฺฏตี"**ติฯ อพทฺธาย หิ สีมาย นานาคามเขตฺตานํ นานาสีมสภาวตฺตา เตสํ อนาคมเนปิ วคฺคกมฺมํ น โหติ, ตสฺมา อนาคมนมฺปิ วฏฺฏติฯ พทฺธาย ปน สีมาย เอกสีมภาวโต ปุน อญฺญสฺมิํ กเมฺม กริยมาเน อโนฺต สีมคเตหิ อาคนฺตพฺพเมวาติ อาห **"อวิปฺปวาสสีมา…เป…. อาคนฺตพฺพ"**นฺติฯ นิมิตฺตกิตฺตนกาเล อโสธิตายปิ สีมาย เนวตฺถิ โทโส นิมิตฺตกิตฺตนสฺส อปโลกนาทีสุ อญฺญตราภาวโตฯ

ภณฺฑุกมฺมาปุจฺฉนํ สนฺธาย **ปพฺพชฺชา**-คหณํฯ **สุขกรณตฺถ**นฺติ สเพฺพสํ สนฺนิปาตนปริสฺสมํ ปหาย อปฺปตเรหิ สุขกรณตฺถํฯ **เอกวีสติ ภิกฺขู คณฺหาตี**ติ วีสติวคฺคกรณียปรมตฺตา สงฺฆกมฺมสฺส กมฺมารเหน สทฺธิํ เอกวีสติ ภิกฺขู คณฺหาติฯ อิทญฺจ นิสินฺนานํ วเสน วุตฺตํฯ เหฏฺฐิมนฺตโต หิ ยตฺถ เอกวีสติ ภิกฺขู นิสีทิตุํ สโกฺกนฺติ, ตตฺตเก ปเทเส สีมํ พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ **น สกฺขิสฺสนฺตี**ติ อวิปฺปวาสสีมาย พทฺธภาวํ อสลฺลเกฺขตฺวา "สมานสํวาสกเมว สมูหนิสฺสามา"ติ วายมนฺตา น สกฺขิสฺสนฺติฯ พทฺธาย หิ อวิปฺปวาสสีมาย ตํ อสมูหนิตฺวา "สมานสํวาสกสีมํ สมูหนิสฺสามา"ติ กตายปิ กมฺมวาจาย อสมูหตาว โหติ สีมาฯ ปฐมญฺหิ อวิปฺปวาสํ สมูหนิตฺวา ปจฺฉา สีมา สมูหนิตพฺพาฯ เอกรตนปฺปมาณา สุวิเญฺญยฺยตรา โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ **"เอกรตนปฺปมาณา วฏฺฏตี"**ติฯ เอกงฺคุลมตฺตาปิ สีมนฺตริกา วฏฺฏติเยวฯ ตตฺตเกนปิ หิ สีมา อสมฺภินฺนาว โหติฯ

อวเสสนิมิตฺตานีติ มหาสีมาย พาหิรปเสฺส นิมิตฺตานิฯ ขณฺฑสีมโต ปฏฺฐาย พนฺธนํ อาจิณฺณํ, อาจิณฺณกรเณเนว จ สโมฺมโห น โหตีติ อาห **"ขณฺฑสีมโตว ปฏฺฐาย พนฺธิตพฺพา"**ติฯ **กุฏิเคเห**ติ กุฏิฆเร, ภูมิฆเรติ อโตฺถฯ **อุทุกฺขล**นฺติ ขุทฺทกาวาฏํฯ **นิมิตฺตํ น กาตพฺพ**นฺติ ตํ ราชิํ วา อุทุกฺขลํ วา นิมิตฺตํ น กาตพฺพํฯ

เหฏฺฐา น โอตรตีติ ภิตฺติโต โอรํ นิมิตฺตานิ ฐเปตฺวา กิตฺติตตฺตา เหฏฺฐา อากาสปฺปเทสํ น โอตรติฯ **เหฏฺฐาปิ โอตรตี**ติ สเจ เหฏฺฐา อโนฺตภิตฺติยํ เอกวีสติยา ภิกฺขูนํ โอกาโส โหติ, โอตรติฯ โอตรมานา จ อุปริสีมปฺปมาเณน น โอตรติ, สมนฺตา ภิตฺติปฺปมาเณน โอตรติฯ **โอตรณาโนตรณํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ**นฺติ สเจ เหฏฺฐา เอกวีสติยา ภิกฺขูนํ โอกาโส โหติ, โอตรติฯ โน เจ, น โอตรตีติ อธิปฺปาโยฯ **สโพฺพ ปาสาโท สีมโฏฺฐ โหตี**ติ อุปริมตเลน สทฺธิํ เอกาพทฺธภิตฺติโก วา โหตุ มา วา, สโพฺพปิ ปาสาโท สีมโฏฺฐว โหติฯ

ตาลมูลกปพฺพเตติ ตาลมูลสทิเส ปพฺพเตฯ โส จ เหฏฺฐา มหนฺโต หุตฺวา อนุปุพฺเพน ตนุโก โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปณวสณฺฐาโน** มชฺเฌ ตนุโก โหติ มูเล อคฺเค จ วิตฺถโตฯ **เหฏฺฐา วา มชฺเฌ วา**ติ มุทิงฺคสณฺฐานสฺส เหฏฺฐา ปณวสณฺฐานสฺส มชฺเฌฯ **อากาสปพฺภาร**นฺติ ภิตฺติยา อปริกฺขิตฺตปพฺภารํฯ **อโนฺตเลณํ โหตี**ติ ปพฺพตสฺส อโนฺต เลณํ โหติฯ **สีมามาฬเก**ติ ขณฺฑสีมามาฬเกฯ **มหาสีมํ โสเธตฺวา วา กมฺมํ กาตพฺพ**นฺติ มหาสีมคตา ภิกฺขู หตฺถปาสํ วา อาเนตพฺพา, สีมโต วา พหิ กาตพฺพาติ อธิปฺปาโยฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ''มหาสีมคเตหิ ภิกฺขูหิ ตํ สาขํ วา ปาโรหํ วา อนามสิตฺวา ฐาตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย''ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ **ปุริมนเยปี**ติ ขณฺฑสีมาย อุฏฺฐหิตฺวา มหาสีมาย โอณตรุกฺขปิฯ **อุกฺขิปาเปตฺวา กาตุํ น วฏฺฏตี**ติ ขณฺฑสีมาย อโนฺต ฐิตตฺตา รุกฺขสฺส ตตฺถ ฐิโต หตฺถปาสํเยว อาเนตโพฺพติ อุกฺขิปาเปตฺวา กาตุํ น วฏฺฏติฯ

๑๔๐. **ปารยตี**ติ อโชฺฌตฺถรติฯ **ปารา**ติ สีมาเปโกฺข อิตฺถิลิงฺคนิเทฺทโสฯ **อสฺสา**ติ ภเวยฺยฯ อิธาธิเปฺปตนาวาย ปมาณํ ทเสฺสโนฺต อาห **''ยา สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน…เป. … ตโย ชเน วหตี''**ติฯ อิมินา จ วุตฺตปฺปมาณโต ขุทฺทกา นาวา วิชฺชมานาปิ อิธ อสนฺตปกฺขํ ภชตีติ ทีเปติฯ อวสฺสํ ลพฺภเนยฺยา ธุวนาวาว โหตีติ สมฺพโนฺธฯ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา กโตติ ปาฐเสโสฯ **ปรตีเร สมฺมุขฏฺฐาเน**ติ โอริมตีเร สพฺพปริยนฺตนิมิตฺตสฺส สมฺมุขฏฺฐาเนฯ **สพฺพนิมิตฺตานํ อโนฺต ฐิเต ภิกฺขู หตฺถปาสคเต กตฺวา**ติ เอตฺถ สเจ เอกํ คามเขตฺตํ โหติ, อุโภสุ ตีเรสุ สพฺพนิมิตฺตานํ อโนฺต ฐิเต ภิกฺขู หตฺถปาสคเต กตฺวา สมฺมนฺนิตพฺพาฯ นานาคามเกฺขตฺตํ เจ, สมานสํวาสกสีมาพนฺธนกาเล อนาคนฺตุมฺปิ วฏฺฏติฯ อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติยํ ปน อาคนฺตพฺพเมวฯ ยสฺมา อุโภสุ ตีเรสุ นิมิตฺตกิตฺตนมเตฺตน ทีปโก สงฺคหิโต นาม น โหติ, ตสฺมา ทีปเกปิ นิมิตฺตานิ วิสุํ กิเตฺตตพฺพาเนวาติ อาห **''ทีปกสฺส โอริมเนฺต จ ปาริมเนฺต จ นิมิตฺตํ กิเตฺตตพฺพ''**นฺติฯ **ทีปกสิขร**นฺติ ทีปกมตฺถกํฯ **ปพฺพตสณฺฐานา**ติ ทีปกสฺส เอกโต อธิกตรตฺตา วุตฺตํฯ

สีมานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถาคาราทิกถาวณฺณนา

๑๔๒. **วตฺถุวเสน วุตฺต**นฺติ ''มยญฺจมฺหา อสมฺมตาย ภูมิยา นิสินฺนา ปาติโมกฺขํ อสฺสุมฺหา''ติ วตฺถุมฺหิ ปาติโมกฺขสวนสฺส อาคตตฺตา วุตฺตํฯ **อุโปสถปฺปมุขํ** นาม อุโปสถาคารสฺส สมฺมุขฏฺฐานํฯ ปาฬิยํ ''ปฐมํ นิมิตฺตา กิเตฺตตพฺพา''ติ เอตฺตกเมว วตฺวา สีมาสมฺมุติยํ วิย ''ปพฺพตนิมิตฺตํ ปาสาณนิมิตฺต''นฺติอาทินา วิเสเสตฺวา นิมิตฺตานํ อทสฺสิตตฺตา **''ขุทฺทกานิ วา…เป…. ยานิ กานิจิ นิมิตฺตานี''**ติ วุตฺตํฯ กิเตฺตตุํ วฏฺฏตีติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ

อวิปฺปวาสสีมานุชานนกถาวณฺณนา

๑๔๔. **อสฺสา**ติ ภิกฺขุนิสงฺฆสฺสฯ **เทฺวปิ สีมาโย**ติ ปฐมํ วุตฺตา อวิปฺปวาสสีมา สมานสํวาสกสีมา จฯ **น กมฺมวาจํ วคฺคํ กโรนฺตี**ติ กมฺมวาจํ น ภินฺทนฺติ, กมฺมํ น โกเปนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **เอตฺถา**ติ ''ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา''ติ เอตฺถฯ **คามญฺจ คามูปจารญฺจ น โอตฺถรตี**ติ ''ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา''ติ วุตฺตตฺตาฯ **สีมาสงฺขฺยเมว คจฺฉตี**ติ อวิปฺปวาสสีมาสงฺขํ คจฺฉติฯ **เอกมฺปิ กุลํ ปวิฏฺฐํ วา**ติ อภินวกตเคเหสุ สพฺพปฐมํ เอกมฺปิ กุลํ ปวิฏฺฐํ อตฺถิฯ **อคตํ วา**ติ โปราณกคาเม อเญฺญสุ เคหานิ ฉเฑฺฑตฺวา คเตสุ เอกมฺปิ กุลํ อคตํ อตฺถิฯ

อวิปฺปวาสสีมา น สมูหนฺตพฺพาติ มหาสีมํ สนฺธาย วทติฯ **นิราสงฺกฏฺฐาเนสุ ฐตฺวา**ติ เจติยงฺคณาทีนํ ขณฺฑสีมาย อโนกาสตฺตา วุตฺตํฯ ขณฺฑสีมญฺหิ พนฺธนฺตา ตาทิสํ ฐานํ ปหาย อญฺญสฺมึ วิวิเตฺต โอกาเส พนฺธนฺติ ฯ **อเปฺปว นาม สมูหนิตุํ สกฺขิสฺสนฺตี**ติ อวิปฺปวาสสีมํเยว สมูหนิตุํ สกฺขิสฺสนฺติ, น ขณฺฑสีมํฯ **ปฏิพนฺธิตุํ ปน น สกฺขิสฺสเนฺตวา**ติ ขณฺฑสีมาย อญฺญาตตฺตา น สกฺขิสฺสนฺติฯ **น สมูหนิตพฺพา**ติ ขณฺฑสีมํ อชานเนฺตหิ น สมูหนิตพฺพาฯ อุโปสถสฺส วิสุํ คหิตตฺตา อวเสสกมฺมวเสน สมานสํวาสตา เวทิตพฺพาฯ

คามสีมาทิกถาวณฺณนา

๑๔๗. **อปริจฺฉินฺนายา**ติ พทฺธสีมาวเสน อกตปริเจฺฉทายฯ **เยน เกนจิ ขณิตฺวา อกโต**ติ อนฺตมโส ติรจฺฉาเนนปิ ขณิตฺวา อกโตฯ **ตสฺส อโนฺตหตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโต กมฺมํ โกเปตี**ติ อิมินา พหิปริเจฺฉทโต ยตฺถ กตฺถจิ ฐิโต กมฺมํ น โกเปตีติ ทีเปติฯ ยํ ปน วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) ‘‘ปริเจฺฉทพฺภนฺตเร หตฺถปาสํ วิชหิตฺวา ฐิโตปิ ปริเจฺฉทโต พหิ อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปติ, อิทํ สพฺพอฏฺฐกถาสุ สนฺนิฏฺฐาน’’นฺติ, ตตฺถ ‘‘อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทํ อนติกฺกมิตฺวา ฐิโตปิ กมฺมํ โกเปตี’’ติ อิทํ เนว ปาฬิยํ, น อฏฺฐกถายํ อุปลพฺภติฯ ยทิ เจตํ ทฺวินฺนํ สงฺฆานํ วิสุํ อุโปสถาทิกมฺมกรณาธิกาเร วุตฺตตฺตา อุทกุเกฺขปโต พหิ อญฺญํ อุทกุเกฺขปํ อนติกฺกมิตฺวา อุโปสถาทิกรณตฺถํ ฐิโต สโงฺฆ สีมาสเมฺภทสมฺภวโต กมฺมํ โกเปตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตํ สิยา, เอวํ สติ ยุเชฺชยฺยฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย ลีนตฺถปฺปกาสนิยํ** วุตฺตํ ‘‘อญฺญํ ตตฺตกํเยว ปริเจฺฉทนฺติ ทุติยํ อุทกุเกฺขปํ อนติกฺกโนฺตปิ โกเปติฯ กสฺมา? อตฺตโน อุทกุเกฺขปสีมาย ปเรสํ อุทกุเกฺขปสีมาย อโชฺฌตฺถฏตฺตา สีมาสเมฺภโท โหติ, ตสฺมา โกเปตี’’ติฯ ‘‘อิทํ สพฺพอฏฺฐกถาสุ สนฺนิฏฺฐาน’’นฺติ จ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ สพฺพาสุปิ อฏฺฐกถาสุ สีมาสเมฺภทสฺส อนิจฺฉิตตฺตาฯ เตเนว หิ ‘‘อตฺตโน จ อเญฺญสญฺจ อุทกุเกฺขปปริเจฺฉทสฺส อนฺตรา อโญฺญ อุทกุเกฺขโป สีมนฺตริกตฺถาย ฐเปตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ อเญฺญ ปเนตฺถ อญฺญถาปิ ปปเญฺจนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

สพฺพตฺถ สโงฺฆ นิสีทตีติ หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา นิสีทติฯ **อุทกุเกฺขปสีมากมฺมํ นตฺถี**ติ ยสฺมา สโพฺพปิ นทีปเทโส ภิกฺขูหิ อโชฺฌตฺถโฏ , ตสฺมา สมนฺตโต นทิยา อภาวา อุทกุเกฺขเปปโยชนํ นตฺถิฯ อุทกุเกฺขปปฺปมาณา สีมนฺตริกา สุวิเญฺญยฺยตรา โหติ, สีมาสเมฺภทสงฺกา น จ สิยาติ สามีจิทสฺสนตฺถํ **‘‘อโญฺญ อุทกุเกฺขโป สีมนฺตริกตฺถาย ฐเปตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํฯ ยตฺตเกน ปน สีมาสเมฺภโท น โหติ, ตตฺตกํ ฐเปตุํ วฏฺฏติเยวฯ เตเนวาหุ โปราณา ‘‘ยตฺตเกน สีมาสงฺกโร น โหติ, ตตฺตกมฺปิ ฐเปตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ **อูนกํ ปน น วฏฺฏตี**ติ อิทมฺปิ อุทกุเกฺขปสีมาย ปริสวเสน วฑฺฒนโต สีมาสเมฺภทสงฺกา สิยาติ ตํนิวารณตฺถเมว วุตฺตํฯ

คจฺฉนฺติยา ปน นาวาย กาตุํ น วฏฺฏตีติ เอตฺถ อุทกุเกฺขปมนติกฺกมิตฺวา ปริวตฺตมานาย กาตุํ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **สีมํ วา โสเธตฺวา**ติ เอตฺถ **สีมโสธนํ** นาม คามสีมาทีสุ ฐิตานํ หตฺถปาสานยนาทิฯ **‘‘นทึ วินาเสตฺวา ตฬากํ กโรนฺตี’’**ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **‘‘เหฏฺฐา ปาฬิ พทฺธา’’**ติ, เหฏฺฐานทึ อาวริตฺวา ปาฬิ พทฺธาติ อโตฺถฯ **ฉฑฺฑิตโมทก**นฺติ ตฬากรกฺขณตฺถํ เอกมเนฺตน ฉฑฺฑิตมุทกํฯ **เทเว อวสฺสเนฺต**ติ ทุพฺพุฏฺฐิกาเล วสฺสาเนปิ เทเว อวสฺสเนฺตฯ **อุปฺปติตฺวา**ติ อุตฺตริตฺวาฯ **คามนิคมสีมํ โอตฺถริตฺวา ปวตฺตตี**ติ วุตฺตปฺปกาเร วสฺสกาเล จตฺตาโร มาเส อโพฺพจฺฉินฺนา ปวตฺตติฯ **วิหารสีม**นฺติ พทฺธสีมํ สนฺธาย วทติฯ

อคมนปเถติ ยตฺถ ตทเหว คนฺตฺวา ปจฺจาคนฺตุํ น สกฺกา โหติ, ตาทิเส ปเทเส อรญฺญสีมาสงฺขเมว คจฺฉตีติ สตฺตพฺภนฺตรสีมํ สนฺธาย วทติฯ **เตส**นฺติ มจฺฉพนฺธานํฯ **คมนปริยนฺตสฺส โอรโต**ติ คมนปริยนฺตสฺส โอริมภาเค ทีปกํ ปพฺพตญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ, น สมุทฺทปฺปเทสํฯ

๑๔๘. **สํสฏฺฐวิฏปา**ติ อิมินา อญฺญมญฺญสฺส อาสนฺนตํ ทีเปติฯ **พทฺธา โหตี**ติ ปจฺฉิมทิสาภาเค สีมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตสฺสา ปเทส**นฺติ ยตฺถ ฐตฺวา ภิกฺขูหิ กมฺมํ กาตุํ สกฺกา โหติ, ตาทิสํ ปเทสํฯ ยตฺถ ปน ฐิเตหิ กมฺมํ กาตุํ น สกฺกา โหติ, ตาทิสํ ปเทสํ อโนฺตกริตฺวา พนฺธนฺตา สีมาย สีมํ สมฺภินฺทนฺติ นามฯ **ทฺวินฺนํ สีมานํ นิมิตฺตํ โหตี**ติ นิมิตฺตสฺส สีมโต พาหิรตฺตา สีมาสเมฺภโท น โหตีติ วุตฺตํฯ **สีมาสงฺกรํ กโรตี**ติ วฑฺฒิตฺวา สีมปฺปเทสํ ปวิเฏฺฐ ทฺวินฺนํ สีมานํ คตฏฺฐานสฺส ทุวิเญฺญยฺยตฺตา วุตฺตํ, น ปน ตตฺถ กมฺมํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํฯ น หิ สีมา ตตฺตเกน อสีมา โหติ, เทฺว ปน สีมา ปจฺฉา วฑฺฒิเตน รุเกฺขน อโชฺฌตฺถฏตฺตา เอกาพทฺธา โหนฺติ, ตสฺมา เอกตฺถ ฐตฺวา กมฺมํ กโรเนฺตหิ อิตรํ โสเธตฺวา กาตพฺพํฯ

คามสีมาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถเภทาทิกถาวณฺณนา

๑๔๙. **อธเมฺมน วคฺคํ อุโปสถกมฺม**นฺติ เอตฺถ ยตฺถ จตฺตาโร วสนฺติ, ตตฺถ ปาติโมกฺขุเทฺทโส อนุญฺญาโตฯ ยตฺถ เทฺว วา ตโย วา วสนฺติ, ตตฺถ ปาริสุทฺธิอุโปสโถฯ อิธ ปน ตถา อกตฺวา จตุนฺนํ วสนฏฺฐาเน ปาริสุทฺธิอุโปสถสฺส กตตฺตา ติณฺณํ วสนฏฺฐาเน จ ปาติโมกฺขสฺส อุทฺทิฏฺฐตฺตา ‘‘อธเมฺมนา’’ติ วุตฺตํฯ ยสฺมา สเพฺพว น สนฺนิปตึสุ, ฉนฺทปาริสุทฺธิ จ สงฺฆมชฺฌํเยว อาคจฺฉติ, น คณมชฺฌํ, ตสฺมา ‘‘วคฺค’’นฺติ วุตฺตํฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกถาวณฺณนา

๑๕๐. **เอวเมตํ ธารยามี**ติ ‘‘สุตา โข ปนายสฺมเนฺตหี’’ติ เอตฺถ ‘‘เอวเมตํ ธารยามี’’ติ วตฺวา ‘‘อุทฺทิฏฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทานํ, สุตา โข ปนายสฺมเนฺตหิ จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมา’’ติ วตฺตพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) ‘‘ตตฺถายสฺมเนฺต ปุจฺฉามิ กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา, ทุติยมฺปิ ปุจฺฉามิ…เป…. ตสฺมา ตุณฺหี, เอวเมตํ ธารยามีติ วตฺวา ‘อุทฺทิฏฺฐํ โข อายสฺมโนฺต นิทาน’นฺติอาทินา นเยน อวเสเส สุเตน สาวิเต อุทฺทิโฏฺฐ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **สุเตนา**ติ สุตปเทนฯ **สวรภย**นฺติ วนจรกภยํฯ เตนาห **‘‘อฏวิมนุสฺสภย’’**นฺติฯ ‘‘อวเสสํ สุเตน สาเวตพฺพ’’นฺติ วจนโต นิทานุเทฺทเส อนิฏฺฐิเต สุเตน สาเวตพฺพํ นาม นตฺถีติ อาห **‘‘ทุติยาทีสุ อุเทฺทเสสู’’**ติฯ อุทฺทิฏฺฐอุเทฺทสาเปกฺขญฺหิ อวเสสคฺคหณํ, ตสฺมา นิทาเน อุทฺทิเฏฺฐ ปาราชิกุเทฺทสาทีสุ ยสฺมึ วิปฺปกเต อนฺตราโย อุปฺปชฺชติ, เตน สทฺธึ อวเสสํ สุเตน สาเวตพฺพํฯ

ตีหิปิ วิธีหีติ โอสารณกถนสรภเญฺญหิฯ เอตฺถ จ อตฺถํ ภณิตุกามตาย สุตฺตสฺส โอสารณา **โอสารณํ** นามฯ ตเสฺสว อตฺถปฺปกาสนา **กถนํ** นามฯ สุตฺตสฺส ตทตฺถสฺส วา สเรน ภณนํ **สรภญฺญํ** นามฯ **สชฺฌายํ อธิฏฺฐหิตฺวา**ติ ‘‘สชฺฌายํ กโรมี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาฯ **โอสาเรตฺวา ปน กเถเนฺตนา**ติ ปฐมํ อุสฺสาเรตฺวา ปจฺฉา อตฺถํ กเถเนฺตนฯ **มนุสฺสานํ ปน ‘‘ภณาหี’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ อุจฺจตเร นิสิเนฺนนปิ มนุสฺสานํ ภณาหีติ วิเสเสตฺวาเยว วตฺตุํ วฏฺฏติ, อวิเสเสตฺวา ปน น วฏฺฏติฯ **สชฺฌายํ กโรเนฺตนา**ติ ยตฺถ กตฺถจิ นิสีทิตฺวา สชฺฌายํ

กโรเนฺตนฯ **เถโร**ติ โย โกจิ อตฺตนา วุฑฺฒตโรฯ **เอกํ อาปุจฺฉิตฺวา**ติ เอกํ วุฑฺฒตรํ อาปุจฺฉิตฺวาฯ **อปโร อาคจฺฉตี**ติ อปโร ตโตปิ วุฑฺฒตโร อาคจฺฉติฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาติโมกฺขุเทฺทสกอเชฺฌสนาทิกถาวณฺณนา

๑๕๕. **โจทนาวตฺถุ** นาม เอกํ นครํฯ **สงฺฆอุโปสถาทิเภเทน นววิธ**นฺติ สเงฺฆ อุโปสโถ คเณ อุโปสโถ ปุคฺคเล อุโปสโถติ เอวํ การกวเสน ตโย, สุตฺตุเทฺทโส ปาริสุทฺธิอุโปสโถ อธิฏฺฐานุโปสโถติ เอวํ กตฺตพฺพาการวเสน ตโย, จาตุทฺทสิโก ปนฺนรสิโก สามคฺคีอุโปสโถติ เอวํ ทิวสวเสน ตโยติ นววิธํฯ **จตุพฺพิธํ อุโปสถกมฺม**นฺติ อธเมฺมน วคฺคํ อุโปสถกมฺมํ, อธเมฺมน สมคฺคํ อุโปสถกมฺมํ, ธเมฺมน วคฺคํ อุโปสถกมฺมํ, ธเมฺมน สมคฺคํ อุโปสถกมฺมนฺติ เอวํ จตุพฺพิธมฺปิ อุโปสถกมฺมํฯ **ทุวิธํ ปาติโมกฺข**นฺติ ภิกฺขุปาติโมกฺขํ ภิกฺขุนีปาติโมกฺขนฺติ ทุวิธํ ปาติโมกฺขํฯ **นววิธํ ปาติโมกฺขุเทฺทส**นฺติ ภิกฺขูนํ ปญฺจ อุเทฺทสา, ภิกฺขุนีนํ ฐเปตฺวา อนิยตุเทฺทสํ อวเสสา จตฺตาโรติ นววิธํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํฯ

ปกฺขคณนาทิอุคฺคหณานุชานนกถาวณฺณนา

๑๕๘-๑๖๑. **สมนฺนาหรถา**ติ สลฺลเกฺขถฯ **ปริเยสิตพฺพานี**ติ ภิกฺขาจาเรน ปริเยสิตพฺพานิฯ

ทิสํคมิกาทิวตฺถุกถาวณฺณนา

๑๖๓. **อุตฺวเสฺสเยวา**ติ เหมนฺตคิเมฺหสุเยวฯ

ปาริสุทฺธิทานกถาวณฺณนา

๑๖๔. **เยน เกนจิ องฺคปจฺจเงฺคน วิญฺญาเปตี**ติ มนสา จิเนฺตตฺวา หตฺถปฺปโยคาทินา เยน เกนจิ วิญฺญาเปติฯ **สโงฺฆ นปฺปโหตี**ติ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ อนฺตรา หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา ปฏิปาฏิยา ฐาตุํ นปฺปโหติฯ **อิตรา ปน พิฬาลสงฺขลิกปาริสุทฺธิ นามา**ติ เอตฺถ เกจิ วทนฺติ ‘‘พิฬาลสงฺขลิกา พทฺธาว โหติ อโนฺตเคเห เอว สมฺปโยชนตฺตา, ยถา สา น กตฺถจิ คจฺฉติ, ตถา สาปิ น คจฺฉตีติ อธิปฺปาโยฯ อิตรถา วิเสสนํ นิรตฺถกํ โหตี’’ติฯ อปเร ปน ‘‘ยถา พหูหิ มนุเสฺสหิ เอกสฺส พิฬาลสฺส อตฺตโน อตฺตโน สงฺขลิกา คีวาย อาพทฺธา พิฬาเล คจฺฉเนฺต คจฺฉนฺติ อาพทฺธตฺตา, น อญฺญสฺมิํ พิฬาเล คจฺฉเนฺต คจฺฉนฺติ อนาพทฺธตฺตา, เอวเมวสฺส ภิกฺขุสฺส พหูหิ สงฺขลิกสทิสา ฉนฺทปาริสุทฺธิ ทินฺนา, สา ตสฺมิํ ภิกฺขุสฺมิํ คจฺฉเนฺต คจฺฉติ ตสฺมิํ สงฺขลิกา วิย อาพทฺธตฺตา, น อญฺญสฺมิํ อนาพทฺธตฺตา’’ติ วทนฺติฯ สพฺพเมฺปตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ อยํ ปเนตฺถ สาโร – ยถา สงฺขลิกาย ปฐมวลยํ ทุติยํเยว วลยํ ปาปุณาติ, น ตติยํ, เอวมยมฺปิ ปาริสุทฺธิทายเกน ยสฺส ทินฺนา, ตโต อญฺญตฺถ น คจฺฉตีติ สงฺขลิกสทิสตฺตา ‘‘พิฬาลสงฺขลิกา’’ติ วุตฺตาฯ พิฬาลสงฺขลิกคหณญฺจตฺถ ยาสํ กาสญฺจิ สงฺขลิกานํ อุปลกฺขณมตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ฉนฺททานกถาวณฺณนา

๑๖๕. ‘‘สนฺติ สงฺฆสฺส กรณียานี’’ติ วตฺตพฺพ วจนวิปลฺลาเสน ‘‘กรณีย’’นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺส สมฺมุติทานกิจฺจํ นตฺถิฯ ‘‘หตฺถปาสํ อาเนตโพฺพเยวา’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

สงฺฆุโปสถาทิกถาวณฺณนา

๑๖๘. สงฺฆสนฺนิปาตโต ปฐมํ กาตพฺพํ **ปุพฺพกรณ**นฺติ วุตฺตํ, ปุพฺพกรณโต ปจฺฉา กาตพฺพมฺปิ อุโปสถกมฺมโต ปฐมํ กาตพฺพตฺตา **ปุพฺพกิจฺจ**นฺติ วุตฺตํฯ อุภยมฺปิ เจตํ อุโปสถกมฺมโต ปฐมํ กตฺตพฺพตฺตา กตฺถจิ **ปุพฺพกิจฺจ**มิเจฺจว โวหรียติ ‘‘กิํ สงฺฆสฺส ปุพฺพกิจฺจ’’นฺติ อาทีสุ วิยฯ

อุโปสโถติ ตีสุ อุโปสถทิวเสสุ อญฺญตรทิวโสฯ ตสฺมิญฺหิ สติ อิทํ สงฺฆสฺส อุโปสถกมฺมํ ปตฺตกลฺลํ นาม โหติ, นาสติฯ ยถาห ‘‘น จ, ภิกฺขเว, อนุโปสเถ อุโปสโถ กาตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๑๘๓)ฯ **ยาวติกา จ ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา**ติ ยตฺตกา ภิกฺขู ตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส ปตฺตา ยุตฺตา อนุรูปา สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน จตฺตาโร ภิกฺขู ปกตตฺตา, เต จ โข หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา เอกสีมายํ ฐิตาฯ **สภาคาปตฺติโย จ น วิชฺชนฺตี**ติ เอตฺถ ยํ สโพฺพ สโงฺฆ วิกาลโภชนาทินา สภาควตฺถุนา ลหุกาปตฺติํ อาปชฺชติ, เอวรูปา **‘‘วตฺถุสภาคา’’**ติ วุจฺจนฺติฯ เอตาสุ หิ อวิชฺชมานาสุ วิสภาคาสุ วิชฺชมานาสุปิ **ปตฺตกลฺลํ** โหติเยวฯ

วชฺชนียา จ ปุคฺคลา ตสฺมิํ น โหนฺตีติ ‘‘น, ภิกฺขเว, สคหฏฺฐาย ปริสายา’’ติ (มหาว. ๑๕๔) วจนโต คหโฏฺฐ, ‘‘น, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนิยา นิสินฺนปริสาย ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตพฺพ’’นฺติ อาทินา (มหาว. ๑๘๓) นเยน วุตฺตา ภิกฺขุนี สิกฺขมานา สามเณโร สามเณรี สิกฺขาปจฺจกฺขาตโก อนฺติมวตฺถุอชฺฌาปนฺนโก อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิตฺตโก อาปตฺติยา อปฺปฏิกเมฺม อุกฺขิตฺตโก ปาปิกาย ทิฏฺฐิยา อปฺปฏินิสฺสเคฺค อุกฺขิตฺตโก ปณฺฑโก เถยฺยสํวาสโก ติตฺถิยปกฺกนฺตโก ติรจฺฉานคโต มาตุฆาตโก ปิตุฆาตโก อรหนฺตฆาตโก ภิกฺขุนีทูสโก สงฺฆเภทโก โลหิตุปฺปาทโก อุภโตพฺยญฺชนโกติ อิเม วีสติ จาติ เอกวีสติ ปุคฺคลา วชฺชนียา นาม, เต หตฺถปาสโต พหิกรณวเสน วเชฺชตพฺพาฯ เอเตสุ หิ ติวิเธ อุกฺขิตฺตเก สติ อุโปสถํ กโรโนฺต สโงฺฆ ปาจิตฺติยํ อาปชฺชติ, เสเสสุ ทุกฺกฏํฯ เอตฺถ จ **ติรจฺฉานคโต**ติ ยสฺส อุปสมฺปทา ปฏิกฺขิตฺตา, โสว อธิเปฺปโต, ติตฺถิยา คหเฏฺฐเนว สงฺคหิตาฯ เอเตปิ หิ วชฺชนียาฯ เอวํ ปตฺตกลฺลํ อิเมหิ จตูหิ อเงฺคหิ สงฺคหิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อชฺช เม อุโปสโถ ปนฺนรโสติปีติ **ปิ**-สเทฺทน ปาฬิยํ อาคตนเยเนว ‘‘อชฺช เม อุโปสโถ’’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. นิทานวณฺณนา) ปน ‘‘อชฺช เม อุโปสโถ จาตุทฺทโสติ วา ปนฺนรโสติ วา วตฺวา อธิฏฺฐามีติ วตฺตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

สงฺฆุโปสถาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺติปฏิกมฺมวิธิกถาวณฺณนา

๑๖๙. นนุ จ ‘‘น, ภิกฺขเว, สาปตฺติเกน อุโปสโถ กาตโพฺพ, โย กเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ เอวํ สาปตฺติกสฺส อุโปสถกรเณ วิสุํ ปญฺญตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสติ, ตสฺมา ภควตา ปญฺญตฺตํ ‘‘น สาปตฺติเกน อุโปสโถ กาตโพฺพ’’ติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺติ...เป.... ปญฺญตฺตํ โหตีติ เวทิตพฺพ’’**นฺติฯ กิญฺจาปิ วิสุํ ปญฺญตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสติ,

อถ โข ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺติ, โส อาวิกเรยฺยา’’ติอาทึ วทเนฺตน อตฺถโต ปญฺญตฺตาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ

ปาริสุทฺธิทานปญฺญาปเนน จาติ อิมินาว ‘‘สาปตฺติเกน ปาริสุทฺธิปิ น ทาตพฺพา’’ติ ทีปิตํ โหติฯ น หิ สาปตฺติโก สมาโน ‘‘ปาริสุทฺธึ ทมฺมิ, ปาริสุทฺธึ เม หร, ปาริสุทฺธึ เม อาโรเจหี’’ติ วตฺตุมรหติฯ ตสฺมา ปาริสุทฺธึ เทเนฺตน ปฐมํ สนฺตี อาปตฺติ เทเสตพฺพา ‘‘อหํ, อาวุโส, อิตฺถนฺนามาย อาปตฺติยา เวมติโก, ยทา นิเพฺพมติโก ภวิสฺสามิ, ตทา ตํ อาปตฺตึ ปฏิกริสฺสามี’’ติ วตฺวา อุโปสโถ กาตโพฺพฯ ‘‘ปาติโมกฺขํ โสตพฺพ’’นฺติ วจนโต ยาว นิเพฺพมติโก น โหติ, ตาว สภาคาปตฺตึ ปฏิคฺคเหตุํ น ลภติ, อเญฺญสญฺจ กมฺมานํ ปริสุโทฺธ นาม โหติฯ ‘‘ปุน นิเพฺพมติโก หุตฺวา เทเสตพฺพํ น จา’’ติ เนว ปาฬิยํ น อฎฺฐกถายํ อตฺถิ, เทสิเต ปน โทโส นตฺถิฯ ‘‘อิโต วุฎฺฐหิตฺวา ปฏิกริสฺสามีติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ยถา สโพฺพ สโงฺฆ สภาคาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ‘‘สุณาตุ เม ภเนฺต, สโงฺฆ…เป.… ปฏิกริสฺสตี’’ติ ญตฺตึ ฐเปตฺวา อุโปสถํ กาตุํ ลภติ, เอวํ ตีหิ ‘‘สุณนฺตุ เม อายสฺมนฺตา, อิเม ภิกฺขู สภาคํ อาปตฺตึ อาปนฺนาฯ ยทา อญฺญํ ภิกฺขุํ สุทฺธํ อนาปตฺติกํ ปสฺสิสฺสนฺติ, ตทา ตสฺส สนฺติเก ตํ อาปตฺตึ ปฏิกริสฺสนฺตี’’ติ คณญตฺตึ ฐเปตฺวา, ทฺวีหิ อญฺญมญฺญํ อาโรเจตฺวา อุโปสถํ กาตุํ วฎฺฎติฯ เอเกนปิ ‘‘ปริสุทฺธํ ลภิตฺวา ปฏิกริสฺสามี’’ติ อาโภคํ กตฺวา กาตุํ วฎฺฎตีติ จ วทนฺติฯ

อาปตฺติปฏิกมฺมวิธิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ลิงฺคาทิทสฺสนกถาวณฺณนา

๑๗๙. **อาจารสณฺฐาน**นฺติ อาจารสณฺฐิติฯ อากรียติ ปกาสียติ เอเตนาติ **อากาโร**ฯ ลีนํ คมยติ โพเธตีติ **ลิงฺคํ**ฯ นิมิยนฺติ ปริจฺฉิชฺช ญายนฺติ เอเตนาติ **นิมิตฺตํ**ฯ อุทฺทิสียนฺติ อปทิสียนฺติ เอเตนาติ **อุเทฺทโส**ฯ ‘‘อมฺหากํ อิท’’นฺติ อญฺญาตํ อวิทิตนฺติ **อญฺญาตกํ**ฯ ตญฺจ อตฺถโต ปรสนฺตกํเยวาติ อาห **‘‘อเญฺญสํ สนฺตก’’**นฺติฯ

๑๘๐. **นานาสํวาสกภาว**นฺติ ลทฺธินานาสํวาสกภาวํฯ ตสฺส อภิภโว นาม เตสํ ลทฺธิวิสฺสชฺชาปนนฺติ อาห **‘‘ตํ ทิฎฺฐึ น นิสฺสชฺชาเปนฺตีติ อโตฺถ’’**ติฯ

นคนฺตพฺพคนฺตพฺพวารกถาวณฺณนา

๑๘๑. **อุโปสถาธิฎฺฐานตฺถํ สีมาปิ นทีปิ น คนฺตพฺพา**ติ ครุกํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ลหุกสฺส อกตฺตพฺพตฺตา วุตฺตํฯ **อารญฺญเกนาปิ ภิกฺขุนา**ติ เอกจาริเกน อารญฺญกภิกฺขุนา, ยตฺถ วา สงฺฆปโหนกา ภิกฺขู น สนฺติ, ตาทิเส อรเญฺญ วสเนฺตนฯ **ตตฺถ อุโปสถํ กตฺวาว คนฺตพฺพ**นฺติ ตสฺส วสนฎฺฐาเน สงฺฆุโปสถสฺส อปฺปวตฺตนโต วุตฺตํฯ **อุโปสถนฺตราโย**ติ อตฺตโน อุโปสถนฺตราโยฯ

วชฺชนียปุคฺคลสนฺทสฺสนกถาวณฺณนา

๑๘๓. **หตฺถปาสุปคมนเมว ปมาณ**นฺติ ภิกฺขุนีอาทโย ฐิตา วา โหนฺตุ นิสินฺนา วา, เตสํ หตฺถปาสุปคมนเมว อาปตฺติยา ปมาณนฺติ อธิปฺปาโย, ตสฺมา เอกสีมายมฺปิ หตฺถปาสํ ชหาเปตฺวา อุโปสถํ กาตุํ วฎฺฎติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

อุโปสถกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกํ

วสฺสูปนายิกานุชานนกถาวณฺณนา

๑๘๔. วสฺสูปนายิกกฺขนฺธเก **อิธ-สโทฺท นิปาตมโตฺต**ติ โอกาสปริทีปนสฺสปิ อสมฺภวโต อตฺถนฺตรสฺส อโพธนโต วุตฺตํฯ **อปรชฺชุคตาย อสฺสา**ติ อิมินา อสมานาธิกรณวิสโย พาหิรตฺถสมาโสยนฺติ ทเสฺสติฯ **อปรชฺชู**ติ อาสาฬฺหีปุณฺณมิโต อปรํ ทินํ, ปาฏิปทนฺติ อโตฺถฯ **อสฺสา**ติ อาสาฬฺหีปุณฺณมิยาฯ

วสฺสาเน จาริกาปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา

๑๘๕. **อนเปกฺขคมเนน วา อญฺญตฺถ อรุณํ อุฏฺฐาปเนน วา อาปตฺติ เวทิตพฺพา**ติ เอตฺถ อนเปกฺขคมเนน อุปจาราติกฺกเม อาปตฺติ เวทิตพฺพา, สาเปกฺขคมเนน อญฺญตฺถ อรุณุฏฺฐาปเนน อาปตฺติ เวทิตพฺพาฯ

สตฺตาหกรณียานุชานนกถาวณฺณนา

๑๘๗-๑๘๙. **ตีณิ ปริหีนานี**ติ ภิกฺขุนีนํ วจฺจกุฏิอาทีนํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ปหีนานิฯ **วาเรยฺยน**ฺติ อาวาหวิวาหมงฺคลํฯ **สุตฺตโนฺต**ติ อตฺตโน ปคุณสุตฺตโนฺตฯ **น ปลุชฺชตี**ติ น วินสฺสติ น อนฺตรธายติฯ

ปหิเตเยว อนุชานนกถาวณฺณนา

๑๙๙. ***ภิกฺขุคติโก***ติ ภิกฺขุนิสฺสิตโกฯ โส ปน ยสฺมา ภิกฺขูหิ สทฺธึ วสติ, ตสฺมา วุตฺตํ **“*ภิกฺขูหิ สทฺธึ วสนกปุริโส*”**ติฯ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา พหิทฺธา อรุณฺฏฺฐาปนํ **รตฺติเจฺฉโทฯ อนิมนฺติเตน คนฺตุํ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ อนิมนฺติตตฺตา สตฺตาหกิจฺจํ อธิฏฺฐหิตฺวา คจฺฉนฺตสฺสปิ วสฺสเจฺฉโท เจว ทุกฺกฏญฺจ โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ยถาวุตฺตญฺหิ รตฺติเจฺฉทการณํ วินา ติโรวิหาเร วสิตฺวา อาคจฺฉิสฺสามีติ คจฺฉโตปิ วสฺสเจฺฉทํ วทนฺติฯ **คนฺตุํ วฏฺฏตี**ติ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตุํ วฏฺฏติฯ เอวํ คจฺฉเนฺตน จ อโนฺตอุปจารสีมายํ ฐิเตเนว ‘‘อโนฺตสตฺตาเห อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ อาโภคํ กตฺวา คนฺตพฺพํฯ สเจ อาโภคํ อกตฺวา อุปจารสีมํ อติกฺกมติ, ฉินฺนวโสฺสว โหตีติ วทนฺติฯ **ภณฺฑกน**ฺติ จีวรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปหิณนฺตี**ติ จีวรโธวนาทิกเมฺมน ปหิณนฺติฯ **สมฺปาปุณิตุํ น สโกฺกติ, วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ‘‘อเชฺชว อาคมิสฺสามี’’ติ สามนฺตวิหารํ คนฺตฺวา ปุน อาคจฺฉนฺตสฺส อนฺตรามเคฺค สเจ อรุณุคฺคมนํ โหติ, วสฺสเจฺฉโทปิ น โหติ, รตฺติเจฺฉททุกฺกฏญฺจ นตฺถีติ วทนฺติฯ **“อาจริยํ ปสฺสิสฺสามี”ติ ปน คนฺตุํ ลภตี**ติ ‘‘อคิลานมฺปิ อาจริยํ อุปชฺฌายํ วา ปสฺสิสฺสามี’’ติ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตุํ ลภติฯ **สเจ ปน นํ อาจริโย “อชฺช มา คจฺฉา”ติ วทติ, วฏฺฏตี**ติ เอวํ สตฺตาหกรณีเยน คตํ อโนฺตสตฺตาเหเยว ปุน อาคจฺฉนฺตํ สเจ อาจริโย อุปชฺฌาโย วา ‘‘อชฺช มา คจฺฉา’’ติ วทติ, วฏฺฏติ, สตฺตาหาติกฺกเมปิ อนาปตฺตีติ อธิปฺปาโย, วสฺสเจฺฉโท ปน โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ สตฺตาหสฺส พหิทฺธา วีตินามิตตฺตาฯ

อนฺตราเย อนาปตฺติวสฺสเจฺฉทกถาวณฺณนา

๒๐๑. **สเจ ทูรํ คโต โหติ, สตฺตาหวาเรน อรุโณ อุฏฺฐาเปตโพฺพ**ติ อิมินา วสฺสเจฺฉทการเณ สติ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตุํ วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ

วชาทีสุ วสฺสูปคมนกถาวณฺณนา

๒๐๓. **‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ ติกฺขตฺตุํ วตฺตพฺพนฺ**ติ สตฺถุสฺสาวิหารตฺตา ‘‘อิมสฺมึ วิหาเร’’ติ อวตฺวา ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํฯ **สเตฺถ ปน วสฺสํ อุปคนฺตุํ น วฏฺฏตี**ติ กุฏิกาทีนํ อภาเว ‘‘อิธ วสฺสํ อุเปมี’’ติ วจีเภทํ กตฺวา อุปคนฺตุํ น วฏฺฏติ, อาลยกรณมเตฺตเนว วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ **วิปฺปกิรตี**ติ วิสุํ วิสุํ คจฺฉติฯ **ตีสุ ฐาเนสุ นตฺถิ วสฺสเจฺฉเท อาปตฺตี**ติ เตหิ สทฺธึ คจฺฉนฺตเสฺสว นตฺถิ อาปตฺติ, เตหิ วิยุชฺชิตฺวา คมเน ปน อาปตฺติเยว, ปวาเรตุญฺจ น ลภติฯ

วสฺสํ อนุปคนฺตพฺพฏฺฐานกถาวณฺณนา

๒๐๔. **เสยฺยถาปิ ปิสาจิลฺลิกา**ติ เอตฺถ ปิสาจา เอว **ปิสาจิลฺลิกา,** ปิสาจทารกาติปิ วทนฺติฯ **ปวิสนทฺวารํ โยเชตฺวา**ติ สกวาฏพทฺธเมว โยเชตฺวาฯ **ปญฺจนฺนํ ฉทนานนฺ**ติ ติณปณฺณอิฏฺฐกสิลาสุธาสงฺขาตานํ ปญฺจนฺนํ ฉทนานํฯ อิทญฺจ เยภุเยฺยน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ รุกฺขาทีสุ ปทรจฺฉทนายปิ กุฏิกาย วสฺสูปคมนสฺส วุตฺตตฺตาฯ **น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพนฺ**ติ วจีเภทํ กตฺวา วสฺสูปคมนํ สนฺธาเยว ปฏิเกฺขโป, น อาลยกรณวเสน อุปคมนํ สนฺธายาติ วทนฺติฯ ปาฬิยํ ปน อวิเสเสน วุตฺตตฺตา อฏฺฐกถายญฺจ ทุติยปาราชิกสํวณฺณนายํ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๘๔) ‘‘วสฺสํ อุปคจฺฉเนฺตน หิ นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนปิ ปญฺจนฺนํ ฉทนานํ อญฺญตเรน ฉเนฺนเยว สทฺวารพเนฺธ เสนาสเน อุปคนฺตพฺพํฯ ตสฺมา วสฺสกาเล สเจ เสนาสนํ ลภติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ ลภติ, หตฺถกมฺมํ ปริเยสิตฺวาปิ กาตพฺพํฯ หตฺถกมฺมํ อลภเนฺตน สามมฺปิ กาตพฺพํ, น เตฺวว อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺตตฺตา อเสนาสนิกสฺส นาวาทึ วินา อญฺญตฺถ อาลโย น วฏฺฏตีติ อมฺหากํ ขนฺติฯ นาวาสตฺถวเชสุเยว หิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, นาวาย วสฺสํ อุปคนฺตุ’’นฺติอาทินา สติ อสติ วา เสนาสเน วสฺสูปคมนสฺส วิสุํ อนุญฺญาตตฺตา ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ อยํ ปฏิเกฺขโป ตตฺถ น ลพฺภตีติ อสติ เสนาสเน อาลยวเสนปิ นาวาทีสุ อุปคมนํ วุตฺตํฯ **ฏงฺกิตมโญฺจ** นาม ทีเฆ มญฺจปาเท มเชฺฌ วิชฺฌิตฺวา อฏนิโย ปเวเสตฺวา กโต มโญฺจฯ ตสฺส อิทํ อุปริ อิทํ เหฏฺฐาติ นตฺถิ, ปริวเตฺตตฺวา อตฺถโตปิ ตาทิโสว โหติ, ตํ สุสาเน เทวฏฺฐาเน จ ฐเปนฺติ, จตุนฺนํ ปาสาณานํ อุปริ ปาสาณํ อตฺถริตฺวา กตํ เคหมฺปิ ‘‘ฏงฺกิตมโญฺจ’’ติ วุจฺจติฯ

วสฺสํ อนุปคนฺตพฺพฏฺฐานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธมฺมิกกติกกถาวณฺณนา

๒๐๕. **ตสฺสา ลกฺขณํ มหาวิภเงฺค วุตฺตนฺ**ติ จตุตฺถปาราชิกสํวณฺณนายํ ‘‘โย อิมมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกมิสฺสติ, ตํ มยํ อรหาติ ชานิสฺสามา’’ติ (ปารา. ๒๒๘) เอตฺถ ทสฺสิตํ อธมฺมิกกติกวตฺตลกฺขณํ สนฺธาย วทติ, ปรโตปิ เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนายํ อธมฺมิกํ กติกวตฺตํ อาวิภวิสฺสติเยวฯ

ปฏิสฺสวทุกฺกฏาปตฺติกถาวณฺณนา

๒๐๗. ยสฺมา นานาสีมายํ ทฺวีสุ อาวาเสสุ วสฺสํ วสนฺตสฺส ทุติเย ‘‘วสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ปฐมเสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ปุน ปฐเมเยว ‘‘วสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ทุติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ตสฺมา **‘‘ตสฺส, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ปุริมิกา จ น ปญฺญายตี’’**ติ วุตฺตํฯ

ปฏิสฺสวสฺส วิสํวาทนปจฺจยา โหนฺตมฺปิ ทุกฺกฏํ สติเยว ปฏิสฺสเว โหตีติ อาห **“ตสฺส ตสฺส ปฏิสฺสเว ทุกฺกฏ”**นฺติฯ เตเนวาห **“ตญฺจ โข…เป…. ปจฺฉา วิสํวาทนปจฺจยา”**ติฯ

อกรณีโยติ สตฺตาหกรณีเยน อกรณีโยฯ **สกรณีโย**ติ สตฺตาหกรณีเยเนว สกรณีโยฯ ยทิ เอวํ ‘‘สตฺตาหกรณีเยน อกรณีโย สกรณีโย’’ติ จ กสฺมา น วุตฺตนฺติ? ‘‘อกรณีโย’’ติ วุตฺเตปิ สตฺตาหกรณีเยน สกรณียากรณียตา วิญฺญายตีติ กตฺวา น วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ปรโต ‘‘สตฺตาหกรณีเยน ปกฺกมตี’’ติ วารทฺวเยปิ ‘‘สกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ เอตฺตกเมว กสฺมา น วุตฺตนฺติ? วุจฺจเต – ตตฺถ ‘‘สตฺตาหกรณีเยนา’’ติ อวตฺวา ‘‘สกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ วุตฺเต โส ตํ สตฺตาหํ พหิทฺธา วีตินาเมตีติ น สกฺกา วตฺตุนฺติ ‘‘สตฺตาหกรณีเยน ปกฺกมตี’’ติ วุตฺตํฯ เอวญฺหิ วุตฺเต สตฺตาหสฺส อธิกตตฺตา โส ตํ สตฺตาหํ พหิ วีตินาเมตีติ สกฺกา วตฺตุํฯ

เอตฺถ จ อาทิมฺหิ จตฺตาโร วารา นิรเปกฺขคมนํ สนฺธาย วุตฺตา, ตตฺถาปิ ปุริมา เทฺว วารา วสฺสํ อนุปคตสฺส วเสน วุตฺตา, ปจฺฉิมา ปน เทฺว วารา วสฺสํ อุปคตสฺส วเสน, ตโต ปรํ เทฺว วารา สาเปกฺขคมนํ สนฺธาย วุตฺตา, ตตฺถาปิ ปฐมวาโร สาเปกฺขสฺสปิ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา ตํ สตฺตาหํ พหิทฺธา วีตินาเมนฺตสฺส วสฺสเจฺฉทสฺสนตฺถํ วุโตฺต, อิตโร วุตฺตนเยเนว คนฺตฺวา อโนฺตสตฺตาเห นิวตฺตนฺตสฺส วสฺสเจฺฉทาภาวทสฺสนตฺถํฯ ‘‘โส สตฺตาหํ อนาคตาย ปวารณาย สกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ อยํ ปน วาโร นวมิโต ปฏฺฐาย คนฺตฺวา สตฺตาหํ พหิทฺธา วีตินาเมนฺตสฺสปิ วสฺสเจฺฉทาภาวทสฺสนตฺถํ วุโตฺตฯ เอตฺถ จ ‘‘อกรณีโย ปกฺกมตี’’ติ ทุติยวารสฺส อนาคตตฺตา นวมิโต ปฏฺฐาย คจฺฉเนฺตนปิ สติเยว กรณีเย คนฺตพฺพํ, นาสตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ อิเม จ สตฺต วารา พหิทฺธา กตอุโปสถิกสฺส วเสน อาคตา, อปเร สตฺต อโนฺตวิหารํ คนฺตฺวา กตอุโปสถสฺส วเสนาติ เอวํ ปุริมิกาย วเสน จุทฺทส วารา วุตฺตา, ตโต ปรํ ปจฺฉิมิกาย วเสน เตเยว จุทฺทส วารา วุตฺตาติ เอวเมเตสํ นานากรณํ เวทิตพฺพํฯ

อิเมหิ ปน สพฺพวาเรหิ วุตฺตมตฺถํ สมฺปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสตุํ **“โส ตทเหว อกรณีโยติอาทีสู”**ติอาทิ อารทฺธํฯ **โก ปน วาโท ทฺวีหตีหํ วสิตฺวา อโนฺตสตฺตาเห นิวตฺตนฺตสฺสา**ติ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ทฺวีหตีหํ วสิตฺวา สตฺตาหกรณีเยน คนฺตฺวา อโนฺตสตฺตาเห นิวตฺตนฺตสฺส โก ปน วาโท, กถา เอว นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ **อสติยา ปน วสฺสํ น อุเปตี**ติ ‘‘อิมสฺมิํ วิหาเร อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมี’’ติ วจีเภทํ กตฺวา น อุเปติฯ

โกมุทิยา จาตุมาสินิยาติ ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมายํฯ สา หิ กุมุทานํ อตฺถิตาย โกมุที, จตุนฺนํ วสฺสิกานํ มาสานํ ปริโยสานตฺตา ‘‘จาตุมาสินี’’ติ วุจฺจติฯ ตทา หิ กุมุทานิ สุปุปฺผิตานิ โหนฺติ, ตสฺมา กุมุทานํ สมูโห, กุมุทานิ เอว วา **โกมุทา,** เต เอตฺถ อตฺถีติ **“โกมุที”**ติ วุจฺจติ, กุมุทวตีติ วุตฺตํ โหติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

ปฏิสฺสวทุกฺกฏาปตฺติกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปวารณกฺขนฺธกํ

อผาสุกวิหารกถาวณฺณนา

๒๐๙. ปวารณกฺขนฺธเก อาทิโต ลาโป **อาลาโป,** วจนปฏิวจนวเสน สมํ ลาโป **สลฺลาโป**ฯ **ปิณฺฑาย ปฏิกฺกเมยฺยา**ติ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺจาคเจฺฉยฺยฯ **อวกฺการปาตึ โธวิตฺวา อุปฏฺฐาเปยฺยา**ติ อติเรกปิณฺฑปาตํ อปเนตฺวา ฐปนตฺถาย เอกํ สมุคฺคปาตึ โธวิตฺวา ฐเปยฺยฯ **สมุคฺคปาติ** นาม สมุคฺคปุฏสทิสา ปาติฯ **อปฺปหริเต**ติ อปรูฬฺหหริเต, ยสฺมึ ฐาเน ปิณฺฑปาตโชฺฌตฺถรเณน วินสฺสนธมฺมานิ ติณานิ นตฺถิ, ตสฺมินฺติ อโตฺถฯ เตน นิตฺติณญฺจ มหาติณคหนญฺจ ยตฺถ สกเฏนปิ ฉฑฺฑิเต ปิณฺฑปาเต ติณานิ น วินสฺสนฺติ, ตญฺจ ฐานํ ปริคฺคหิตํ โหติฯ ภูตคามสิกฺขาปทสฺส หิ อวิโกปนตฺถเมตํ วุตฺตํฯ **อปฺปาณเก**ติ นิปฺปาณเก, ปิณฺฑปาตโชฺฌตฺถรเณน มริตพฺพปาณกรหิเต วา มหาอุทกกฺขเนฺธฯ ปริโตฺตทเก เอว หิ ภตฺตปเกฺขเปน อาลุฬิเต สุขุมปาณกา มรนฺติ, น มหาตฬากาทีสูติฯ ปาณกานุรกฺขณตฺถญฺหิ เอตํ วุตฺตํฯ **โอปิลาเปยฺยา**ติ นิมุชฺชาเปยฺยฯ

วจฺจฆฏนฺติ อาจมนกุมฺภีฯ **ริตฺต**นฺติ ริตฺตกํฯ **ตุจฺฉ**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **อวิสยฺห**นฺติ อุกฺขิปิตุํ อสกฺกุเณยฺยํ อติภาริกํฯ **หตฺถวิกาเรนา**ติ หตฺถสญฺญายฯ หเตฺถหิ อุกฺขิปนํ หตฺถวิลงฺฆนํฯ เตนาห **“หตฺถุเกฺขปเกนา”**ติฯ อถ วา วิลเงฺฆติ เทสนฺตรํ ปาเปติ เอเตนาติ วิลงฺฆโก, หโตฺถ เอว วิลงฺฆโก หตฺถวิลงฺฆโก, เตน **หตฺถวิลงฺฆเกน,** อญฺญมญฺญํ สํสิพฺพิตหเตฺถนาติ วุตฺตํ โหติฯ เทฺว หิ ชนา หเตฺถน หตฺถํ สํสิเพฺพตฺวา ทฺวีสุ หเตฺถสุ ฐเปตฺวา อุฎฺฐเปนฺตา หตฺถวิลงฺฆเกน อุฎฺฐเปนฺติ นามฯ **ติตฺถิยสมาทาน**นฺติ ติตฺถิเยหิ สมาทาตพฺพํฯ

อผาสุกวิหารกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปวารณาเภทกถาวณฺณนา

๒๑๒. **เทฺวมา** , ***ภิกฺขเว*, ปวารณา จาตุทฺทสิกา จ ปนฺนรสิกา จา**ติ เอตฺถ ปุริมวสฺสํวุตฺถานํ ปุพฺพกตฺติกปุณฺณมา, เตสํเยว สเจ ภณฺฑนการเกหิ อุปทฺทุตา ปวารณํ ปจฺจุกฺกฑฺฒนฺติ, อถ กตฺติกมาสสฺส กาฬปกฺขจาตุทฺทโส วา ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมา วา, ปจฺฉิมวสฺสํวุตฺถานญฺจ ปจฺฉิมกตฺติกปุณฺณมา เอว วาติ อิเม ตโย ปวารณทิวสาติ เวทิตพฺพาฯ อิทญฺจ ปกติจาริตฺตวเสน วุตฺตํ, ตถารูปปจฺจเย ปน สติ ทฺวินฺนํ กตฺติกปุณฺณมานํ ปุริเมสุ จาตุทฺทเสสุปิ ปวารณํ กาตุํ วฎฺฎติ, เตเนว มหาวิหาเร ภิกฺขู จาตุทฺทสิยา ปวาเรตฺวา ปนฺนรสิยา กายสามคฺคึ เทนฺติ, เจติยคิริมหทสฺสนตฺถมฺปิ อฎฺฐมิยา คจฺฉนฺติ, ตมฺปิ จาตุทฺทสิยํ ปวาเรตุกามานเญฺญว โหติฯ

ปวารณาทานานุชานนกถาวณฺณนา

๒๑๓. **สเจ ปน วุฑฺฒตโร โหตี**ติ สเจ ปวารณทายโก ภิกฺขุ วุฑฺฒตโร โหติฯ **เตน จ *ภิกฺขุนา***ติ ปวารณทายเกน ภิกฺขุนาฯ

อนาปตฺติปนฺนรสกกถาวณฺณนา

๒๒๒. ปนฺนรสเกสุ **ปวาริตมเตฺต**ติ ปวาริตสมนนฺตรํฯ **อวุฏฺฐิตาย ปริสายา**ติ ปวาเรตฺวา ปจฺฉา อญฺญมญฺญํ กเถนฺติยาฯ **เอกจฺจาย วุฏฺฐิตายา**ติ เอกเจฺจสุ ยถานิสินฺเนสุ เอกเจฺจสุ สกสกฏฺฐานํ คเตสุฯ **ปุน ปวาริตพฺพนฺ**ติ ปุนปิ สเพฺพหิ สมาคนฺตฺวา ปวาเรตพฺพํฯ **อาคจฺฉนฺติ สมสมา, เตสํ สนฺติเก ปวาเรตพฺพนฺ**ติ คเต อนาเนตฺวา นิสินฺนานเญฺญว สนฺติเก ปวาเรตพฺพํฯ **สพฺพาย วุฏฺฐิตาย ปริสาย อาคจฺฉนฺติ สมสมา, เตสํ สนฺติเก ปวาเรตพฺพนฺ**ติ ยทิ สเพฺพ วุฏฺฐหิตฺวา คตา สนฺนิปาเตตุญฺจ น สกฺกา, เอกเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา ปวาเรตุํ วฏฺฏติ, ญตฺตึ ฐเปตฺวา กตฺตพฺพสงฺฆกมฺมาภาวา วคฺคํ น โหติฯ อุโปสเถปิ เอเสว นโยฯ

ปวารณาฐปนกถาวณฺณนา

๒๓๗. ‘‘นตฺถิ ทินฺน’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตา ทสวตฺถุกา **มิจฺฉาทิฏฺฐิ**ฯ ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา , น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติอาทินา สสฺสตุเจฺฉทสงฺขาตํ อนฺตํ คณฺหาตีติ **อนฺตคฺคาหิกา**ฯ

ภณฺฑนการกวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๐. **จตุเตฺถ กเต สุณนฺตี**ติ จตุเตฺถ ปนฺนรสิกุโปสเถ กเต อมฺหากํ ปวารณํ ฐเปสฺสนฺตีติ สุณนฺติฯ **เอวมฺปิ เทฺว จาตุทฺทสิกา โหนฺตี**ติ ตติเยน สทฺธึ เทฺว จาตุทฺทสิกา โหนฺติฯ

ปวารณาสงฺคหกถาวณฺณนา

๒๔๑. อยํ ปวารณาสงฺคโห เอกสฺส ทิโนฺนปิ สเพฺพสํ ทิโนฺนว โหตีติ อาห **‘‘เอกสฺสปิ วเสน ทาตพฺโพ’’**ติฯ **อาคนฺตุกา เตสํ เสนาสนํ คเหตุํ น ลภนฺตี**ติ สเจปิ สฏฺฐิวสฺสภิกฺขู อาคจฺฉนฺติ, เตสํ เสนาสนํ คเหตุํ น ลภนฺติฯ **ปวาเรตฺวา ปน อนฺตราปิ จาริกํ ปกฺกมิตุํ ลภนฺตี**ติ ปวารณาสงฺคเห กเต อนฺตรา ปกฺกมิตุกามา สงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ปวาเรตุํ ลภนฺติฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ปวารณกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จมฺมกฺขนฺธกํ

โสณโกฬิวิสวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๒. จมฺมกฺขนฺธเก **อุณฺณปาวารณ**นฺติ อุณฺณามยํ ปาวารณํฯ **วิหารปจฺฉายาย**นฺติ วิหารปจฺจเนฺต ฉายายํฯ วิหารสฺส วฑฺฒมานจฺฉายายนฺติปิ วทนฺติฯ

โสณสฺส ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๒๔๓. สุตฺตโตฺถ ปน สุตฺตวณฺณนาโตเยว คเหตโพฺพติ เอตฺถายํ สุตฺตวณฺณนาฯ **สีตวเน**ติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๖.๕๕) เอวํนามเก วเนฯ ตสฺมิํ กิร ปฐิปาฏิยา ปญฺจ จงฺกมนสตานิ มาปิตานิ, เตสุ เถโร อตฺตโน สปฺปายํ จงฺกมนํ คเหตฺวา สมณธมฺมํ กโรติฯ ตสฺส อารทฺธวีริยสฺส หุตฺวา จงฺกมโต ปาทตลานิ ภิชฺชิํสุ, ชาณูหิ จงฺกมโต ชาณุกานิปิ หตฺถตลานิปิ ภิชฺชิํสุ, ฉิทฺทานิ อเหสุํฯ เอวํ อารทฺธวีริโย วิหรโนฺต โอภาสนิมิตฺตมตฺตกมฺปิ ทเสฺสตุํ นาสกฺขิฯ ตสฺส วีริเยน กิลมิตกายสฺส จงฺกมนโกฏิยํ ปาสาณผลเก นิสิเนฺนสฺส โย วิตโกฺก อุทปาทิ, ตํ ทเสฺสตุํ **"อถ โข อายสฺมโต"**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อารทฺธวีริยา**ติ ปริปุณฺณปคฺคหิตวีริยาฯ **น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจตี**ติ "สเจ อหํ อุคฺฆฏิตญฺญู วา วิปญฺจิตญฺญู วา เนโยฺย วา, น เม จิตฺตํ น วิมุเจฺจยฺย, อทฺธา ปน ปทปรโม, เยน เม จิตฺตํ น มุจฺจตี"ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา **"สํวิชฺชนฺติ โข ปนา"**ติอาทีนิ จิเนฺตสิฯ ตตฺถ **โภคา**ติ อุปโยคเตฺถ ปจฺจตฺตํฯ

ปาตุรโหสีติ เถรสฺส จิตฺตาจารํ ญตฺวา "อยํ โสโณ อชฺช สีตวเน ปธานภูมิยํ นิสิโนฺน อิมํ วิตกฺกํ วิตเกฺกติ, คนฺตฺวาสฺส วิตกฺกํ สโหฑฺฒํ คณฺหิตฺวา วีโณปมกมฺมฏฺฐานํ กเถสฺสามี"ติ สีตวเน ปาตุรโหสิฯ **ปญฺญเตฺต อาสเน**ติ ปธานิกภิกฺขู อตฺตโน วสนฏฺฐาเน โอวทิตุํ อาคตสฺส พุทฺธสฺส ภควโต นิสีทนตฺถํ ยถาลาเภน อาสนมฺปิ ปญฺญเปตฺวาว ปธานํ กโรนฺติ , อญฺญํ อลภมานา ปุราณปณฺณานิ สงฺฆริตฺวา อุปริ สงฺฆาฏิํ ปญฺญเปนฺติฯ เถโรปิ อาสนํ ปญฺญเปตฺวาว ปธานํ อกาสิ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ "ปญฺญเตฺต อาสเน"ติฯ

ตํ กิํ มญฺญสีติ สตฺถา "อิมสฺส ภิกฺขุโน อวเสสกมฺมฏฺฐาเนน อโตฺถ นตฺถิ, อยํ คนฺธพฺพสิเปฺป เฉโก จิณฺณวสี, อตฺตโน วิสเย กถิยมาเน ขิปฺปเมว สลฺลเกฺขสฺสตี"ติ วีโณปมํ กเถตุํ "ตํ กิํ มญฺญสี"ติอาทิมาหฯ **วีณาย ตนฺติสฺสเร กุสลตา** นาม วีณาย วาทนกุสลตา, โส จ ตตฺถ กุสโลฯ มาตาปิตโร หิสฺส "อมฺหากํ ปุโตฺต อญฺญํ สิปฺปํ สิกฺขโนฺต กาเยน กิลมิสฺสติ, อิทํ ปน อาสเน นิสิเนฺนเนว สกฺกา อุคฺคณฺหิตุ"นฺติ คนฺธพฺพสิปฺปเมว อุคฺคณฺหาเปสุํฯ ตสฺส –

> "สตฺต สรา ตโย คามา, มุจฺฉนา เอกวีสติ;
> ฐานา เอกูนปญฺญาส, อิเจฺจเต สรมณฺฑลา"ติฯ –

อาทิกํ คนฺธพฺพสิปฺปํ สพฺพเมว ปคุณํ อโหสิฯ **อจฺจายตา**ติ อติอายตา ขรมุจฺฉนาฯ **สรวตี**ติ สรสมฺปนฺนาฯ **กมฺมญฺญา**ติ กมฺมกฺขมา กมฺมโยคฺคาฯ **อติสิถิลา**ติ มนฺทมุจฺฉนาฯ **สเม คุเณ ปติฏฺฐิตา**ติ มชฺฌิเม สเร ฐเปตฺวา มุจฺฉิตาฯ

อจฺจารทฺธนฺติ อติคาฬฺหํฯ **อุทฺธจฺจาย สํวตฺตตี**ติ อุทฺธตภาวาย สํวตฺตติฯ **อติลีน**นฺติ อติสิถิลํฯ **โกสชฺชายา**ติ กุสีตภาวตฺถายฯ **วีริยสมถํ อธิฏฺฐาหี**ติ วีริยสมฺปยุตฺตํ สมถํ อธิฏฺฐาหิ, วีริยํ สมเถน โยเชหีติ อโตฺถฯ **อินฺทฺริยานญฺจ สมตํ อธิฏฺฐาหี**ติ สทฺธาทีนํ อินฺทฺริ

ยานํ สมตํ สมภาวํ อธิฏฺฐาหิฯ ตตฺถ สทฺธํ ปญฺญาย, ปญฺญญฺจ สทฺธาย, วีริยํ สมาธินา, สมาธิญฺจ วีริเยน โยชยตา อินฺทฺริยานํ สมตา อธิฏฺฐิตา นาม โหติฯ สติ ปน สพฺพตฺถิกา, สา สทาปิ พลวตีเยว วฏฺฏติฯ ตญฺจ ปน เนสํ โยชนาวิธานํ **วิสุทฺธิมคฺเค** (วิสุทฺธิ. ๑.๖๐-๖๒) อาคตนเยน เวทิตพฺพํฯ **ตตฺถ จ นิมิตฺตํ คณฺหาหี**ติ ตสฺมิญฺจ สมภาเว สติ เยน อาทาเส มุขพิเมฺพเนว นิมิตฺเตน อุปฺปชฺชิตพฺพํ, ตํ สมถนิมิตฺตํ วิปสฺสนานิมิตฺตํ มคฺคนิมิตฺตํ ผลนิมิตฺตญฺจ คณฺห นิพฺพตฺเตหีติ เอวมสฺส สตฺถา อรหตฺเต ปกฺขิปิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กเถสิฯ

ตตฺถ จ นิมิตฺตํ อคฺคเหสีติ สมถนิมิตฺตญฺจ วิปสฺสนานิมิตฺตญฺจ อคฺคเหสิฯ **เอโก**ติ อสหาโยฯ **วูปกฏฺโฐ**ติ วตฺถุกาเมหิ จ กิเลสกาเมหิ จ กาเยน เจว จิตฺเตน จ วูปกฏฺโฐฯ **อปฺปมตฺโต**ติ กมฺมฏฺฐาเน สตึ อวิชหนฺโตฯ **อาตาปี**ติ กายิกเจตสิกวีริยาตาเปน อาตาโปฯ อาตปฺปตีติ กิเลเสหีติ อาตาโป, วีริยํฯ **ปหิตตฺโต**ติ กาเย จ ชีวิเต จ อนเปกฺขตาย เปสิตตฺโต วิสฺสฏฺฐอตฺตภาโว, นิพฺพาเน วา เปสิตจิตฺโตฯ **น จิรเสฺสวา**ติ กมฺมฏฺฐานารมฺภโต น จิเรเนวฯ **อญฺญตโร**ติ เอโกฯ **อรหตนฺ**ติ ภควโต สาวกานํ อรหนฺตานํ อพฺภนฺตโร เอโก มหาสาวโก อโหสีติ อตฺโถฯ

๒๔๔. **วุสิตวา**ติ วุตฺถพฺรหฺมจริยวาโสฯ **กตกรณีโย**ติ จตูหิ มคฺเคหิ กตฺตพฺพํ กตฺวา ฐิโตฯ **โอหิตภาโร**ติ ขนฺธภารํ กิเลสภารํ อภิสงฺขารภารญฺจ โอตาเรตฺวา ฐิโตฯ **อนุปฺปตฺตสทตฺโถ**ติ สทตฺโถ วุจฺจติ อรหตฺตํ, ตํ ปตฺโตติ อตฺโถฯ **ปริกฺขีณภวสํโยชโน**ติ ขีณภวพนฺธโนฯ **สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต**ติ สมฺมา เหตุนา การเณน ชานิตฺวา วิมุตฺโตฯ **ฉ ฐานานี**ติ ฉ การณานิฯ **อธิมุตฺโต โหตี**ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ปจฺจกฺขํ กตฺวา ฐิโต โหติฯ **เนกฺขมฺมาธิมุตฺโต**ติอาทิ สพฺพํ อรหตฺตวเสน วุตฺตํฯ อรหตฺตญฺหิ สพฺพกิเลเสหิ นิกฺขนฺตตฺตา **เนกฺขมฺมํ,** เตเหว ปวิวิตฺตตฺตา **ปวิเวโก,** พฺยาปชฺชาภาวโต **อพฺยาปชฺชํ,** อุปาทานสฺส ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา **อุปาทานกฺขโย,** ตณฺหาย ขยเนฺต อุปฺปนฺนตฺตา **ตณฺหกฺขโย,** สโมฺมหาภาวโต **อสโมฺมโห**ติ จ วุจฺจติฯ

เกวลํ สทฺธามตฺตกนฺติ ปฏิเวธรหิตํ เกวลํ ปฏิเวธปญฺญาย อสมฺมิสฺสํ สทฺธามตฺตกํฯ **ปฏิจยนฺ**ติ ปุนปฺปุนํ กรเณน วฑฺฒิํฯ **วีตราคตฺตา**ติ มคฺคปฏิเวเธน ราคสฺส วิหตตฺตาเยว เนกฺขมฺมสงฺขาตํ อรหตฺตํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สจฺฉิกตฺวา ฐิโต โหติ, ผลสมาปตฺติวิหาเรน วิหรติ, ตนฺนินฺนมานโสเยว โหตีติ อตฺโถฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ

ลาภสกฺการสิโลกนฺติ จตุปจฺจยลาภญฺจ เตสํเยว สุกตภาวญฺจ วณฺณภณนญฺจฯ **นิกามยมาโน**ติ อิจฺฉมาโน ปตฺถยมาโนฯ **ปวิเวกาธิมุตฺโต**ติ ‘‘ปวิเวเก อธิมุตฺโต อห’’นฺติ เอวํ อรหตฺตํ พฺยากโรตีติ อตฺโถฯ

สีลพฺพตปรามาสนฺติ สีลญฺจ วตญฺจ ปรามสิตฺวา คหิตคฺคหณมตฺตํฯ **สารโต ปจฺจาคจฺฉนฺโต**ติ สารภาเวน ชานโนฺตฯ **อพฺยาปชฺชาธิมุตฺโต**ติ อพฺยาปชฺชํ อรหตฺตํ พฺยากโรติฯ อิมินาว นเยน สพฺพวาเรสุ อตฺโถ ทฏฺฐโพฺพฯ อปิเจตฺถ ‘‘เนกฺขมฺมาธิมุตฺโตติ อิมสฺมึเยว อรหตฺตํ กถิตํ, เสเสสุ ปญฺจสุ นิพฺพาน’’นฺติ เอเก วทนฺติฯ อปเร ‘‘อสโมฺมหาธิมุตฺโตติ เอเตฺถว นิพฺพานํ กถิตํ, เสเสสุ อรหตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ อยํ ปเนตฺถ สาโร – ‘‘สเพฺพเสฺวเวเตสุ อรหตฺตมฺปิ นิพฺพานมฺปิ กถิตเมวาติฯ

ภุสาติ พลวโนฺต ทิพฺพรูปสทิสาฯ **เนวสฺส จิตฺตํ ปริยาทิยนฺตี**ติ เอตสฺส ขีณาสวสฺส จิตฺตํ คเหตฺวา ฐาตุํ น สโกฺกนฺติฯ กิเลสา หิ อุปฺปชฺชมานา จิตฺตํ คณฺหนฺติ นามฯ **อมิสฺสีกตนฺ**ติ

อมิสฺสกตํฯ กิเลสา หิ อารมฺมเณน สทฺธึ จิตฺตํ มิสฺสํ กโรนฺติ, เตสํ อภาวา อมิสฺสีกตํฯ **ฐิต**นฺติ ปติฏฺฐิตํฯ **อาเนญฺชปฺปตฺต**นฺติ อจลนปฺปตฺตํฯ **วยญฺจสฺสานุปสฺสตี**ติ ตสฺส เจส จิตฺตสฺส อุปฺปาทมฺปิ วยมฺปิ ปสฺสติฯ **ภุสา วาตวุฏฺฐี**ติ พลวา วาตกฺขนฺโธฯ **เนว นํ สงฺกเมฺปยฺยา**ติ เอกภาเคน จาเลตุํ น สกฺกุเณยฺยฯ **น สมฺปกเมฺปยฺยา**ติ ถูณํ วิย สพฺพภาคโต กเมฺปตุํ น สกฺกุเณยฺยฯ **น สมฺปเวเธยฺยา**ติ เวเธตฺวา ปเวเธตฺวา ปาเตตุํ น สกฺกุเณยฺยฯ

เนกฺขมฺมํ อธิมุตฺตสฺสาติ อรหตฺตํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา ฐิตสฺสฯ เสสปเทสุปิ อรหตฺตเมว กถิตํฯ **อุปาทานกฺขยสฺส จา**ติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํฯ **อสโมฺมหญฺจ เจตโส**ติ จิตฺตสฺส จ อสโมฺมหํ อธิมุตฺตสฺสฯ **ทิสฺวา อายตนุปฺปาท**นฺติ อายตนานํ อุปฺปาทญฺจ วยญฺจ ทิสฺวาฯ **สมฺมา จิตฺตํ วิมุจฺจตี**ติ สมฺมา เหตุนา นเยน อิมาย วิปสฺสนาย ปฏิปตฺติยา ผลสมาปตฺติวเสน จิตฺตํ วิมุจฺจติ, นิพฺพานารมฺมเณ อธิมุจฺจติฯ อถ วา อิมินา ขีณาสวสฺส ปุพฺพภาคปฏิปทา กถิตาฯ ตสฺส หิ อายตนุปฺปาทํ ทิสฺวา อิมาย วิปสฺสนาย อธิคตสฺส อริยมคฺคสฺส อานุภาเวน สพฺพกิเลเสหิ สมฺมา จิตฺตํ วิมุจฺจติฯ เอวํ **ตสฺส สมฺมา วิมุตฺตสฺส...เป.... น วิชฺชติ**ฯ ตตฺถ **สนฺตจิตฺตสฺสา**ติ นิพฺพุตจิตฺตสฺสฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

โสณสฺส ปพฺพชฺชากถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สพฺพนีลิกาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๔๖. **อทฺทาริฏฺฐกวณฺณา**ติ อภินวาริฏฺฐผลวณฺณาฯ อุทเกน ตินฺตกากปตฺตวณฺณาติปิ วทนฺติฯ

อชฺฌาราเม อุปาหนปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๔๘. อภิชีวนฺติ เอเตนาติ **อภิชีวนิกํ**ฯ กินฺตํ? สิปฺปํฯ เตนาห **“เยน สิเปฺปนา”**ติอาทิฯ

กฏฺฐปาทุกาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๕๑. **อุณฺณาหิ กตปาทุกา**ติ อุณฺณาโลมมยกมฺพเลหิ, อุณฺณาโลเมหิ เอว วา กตปาทุกาฯ **น, ภิกฺขเว, คาวีนํ วิสาเณสุ คเหตพฺพ**นฺติอาทีสุ ‘‘โมกฺขาธิปฺปาเยน วิสาณาทีสุ คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

ยานาทิปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๕๓. **อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปุริสยุตฺตํ หตฺถวฏฺฏก**นฺติ เอตฺถ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปุริสยุตฺตํ, อนุชานามิ, ภิกฺขเว, หตฺถวฏฺฏก’’นฺติ เอวํ ปเจฺจกวากฺยปริสมาปนํ อธิเปฺปตนฺติ อาห **“ปุริสยุตฺตํ อิตฺถิสารถิ วา...เป.... ปุริสา วา, วฏฺฏติเยวา”**ติฯ **ปีฐกสิวิก**นฺติ ปีฐกยานํฯ **ปาฏงฺกิ**นฺติ อโนฺทลิกาเยตํ อธิวจนํฯ

อุจฺจาสยนมหาสยนปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา

๒๕๔. **วาฬรูปานี**ติ อาหริมานิ วาฬรูปานิฯ ‘‘อกปฺปิยรูปากุโล อกปฺปิยมโญฺจ ปลฺลโงฺก’’ติ **สารสมาเส** วุตฺตํฯ **“ทีฆโลมโก มหาโกชโว**ติ จตุรงฺคุลาธิกโลโม กาฬโกชโวฯ ‘‘จตุรงฺคุลาธิกานิ กิร ตสฺส โลมานี’’ติ วจนโต จตุรงฺคุลโต เหฏฺฐา วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **วานจิ**

โตฺร อุณฺณามยตฺถรโณติ ภิตฺติเจฺฉทาทิวเสน วิจิโตฺร อุณฺณามยตฺถรโณฯ **ฆนปุปฺผโก อุณฺณามยตฺถรโณ**ติ อุณฺณามยโลหิตตฺถรโณฯ **ปกติตูลิกา**ติ รุกฺขตูลลตาตูลโปฏกีตูลสงฺขาตานํ ติณฺณํ ตูลานํ อญฺญตรปุณฺณา ตูลิกาฯ “**อุทฺทโลมี**ติ อุภโตทสํ อุณฺณามยตฺถรณํฯ **เอกนฺตโลมี**ติ เอกโตทสํ อุณฺณามยตฺถรณ’’นฺติ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๕) วุตฺตํ, **สารสมาเส** ปน ‘‘อุทฺทโลมีติ เอกโต อุคฺคตปุปฺผํฯ เอกนฺตโลมีติ อุภโต อุคฺคตปุปฺผ’’นฺติ วุตฺตํฯ “**โกเสยฺยกฏฺฏิสฺสมย**นฺติ โกเสยฺยกสฏมย’’นฺติ **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตํฯ **สุทฺธโกเสยฺย**นฺติ รตนปริสิพฺพนรหิตํฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** ปเนตฺถ ‘‘ฐเปตฺวา ตูลิกํ สพฺพาเนว โคนกาทีนิ รตนปริสิพฺพิตานิ วฏฺฏนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘ฐเปตฺวา ตูลิก’’นฺติ เอเตน รตนปริสิพฺพนรหิตาปิ ตูลิกา น วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ ‘‘รตนปริสิพฺพิตานิ วฏฺฏนฺตี’’ติ อิมินา ปน ยานิ รตนปริสิพฺพิตานิ, ตานิ ภูมตฺถรณวเสน ยถานุรูปํ มญฺจาทีสุ จ อุปเนตุํ วฏฺฏตีติ ทีปิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอตฺถ จ วินยปริยายํ ปตฺวา ครุเก ฐาตพฺพตฺตา อิธ วุตฺตนเยเนเวตฺถ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพฯ สุตฺตนฺติกเทสนายํ ปน คหฏฺฐานมฺปิ วเสน วุตฺตตฺตา เตสํ สงฺคณฺหนตฺถํ ‘‘ฐเปตฺวา ตูลิกํ…เป.… วฏฺฏนฺตี’’ติ วุตฺตนฺติ อปเรฯ

อชินจเมฺมหีติ อชินมิคจเมฺมหิฯ ตานิ กิร จมฺมานิ สุขุมตรานิ, ตสฺมา ทุปฏฺฏติปฏฺฏานิ กตฺวา สิพฺพนฺติฯ เตน วุตฺตํ **“อชินปเวณี”**ติฯ อุตฺตรํ อุปริภาคํ ฉาเทตีติ **อุตฺตรจฺฉโท,** วิตานํ, ตญฺจ โลหิตวิตานํ อิธาธิเปฺปตนฺติ อาห **“อุปริพเทฺธน รตฺตวิตาเนนา”**ติฯ ‘‘รตฺตวิตาเนสุ จ กาสาวํ วฏฺฏติ, กุสุมฺภาทิรตฺตเมว น วฏฺฏตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **มหาอุปธาน**นฺติ ปมาณาติกฺกนฺตํ อุปธานํฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ อฏฺฐ. ๑.๑๕) ‘‘อโลหิตกานิ เทฺวปิ วฏฺฏนฺติเยว, ตโต อุตฺตริ ลภิตฺวา อเญฺญสํ ทาตพฺพานิ, ทาตุํ อสโกฺกโนฺต มเญฺจ ติริยํ อตฺถริตฺวา อุปริ ปจฺจตฺถรณํ ทตฺวา นิปชฺชิตุมฺปิ ลภตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตํ, **เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนายํ** (จูฬว. อฏฺฐ. ๒๙๗) ปน ‘‘อคิลานสฺส สีสุปธานญฺจ ปาทุปธานญฺจาติ ทฺวยเมว วฏฺฏติ, คิลานสฺส พิโมฺพหนานิ สนฺถริตฺวา อุปริ ปจฺจตฺถรณํ ทตฺวา นิปชฺชิตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตา คิลาโนเยว มเญฺจ ติริยํ อตฺถริตฺวา นิปชฺชิตุํ ลภตีติ เวทิตพฺพํฯ

อุจฺจาสยนมหาสยนปฏิเกฺขปกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

คิหิวิกตานุญฺญาตาทิกถาวณฺณนา

๒๕๖. **อภินิสฺสาย นิสีทิตุ**นฺติ อปสฺสาย นิสีทิตุํฯ

โสณกุฏิกณฺณวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๕๗. **ปปตเก ปพฺพเต**ติ เอตฺถ ‘‘ปวเตฺต ปพฺพเต’’ติปิ ปฐนฺติ, ปวตฺตนามเก ปพฺพเตติ อโตฺถฯ **โสโณ อุปาสโก**ติอาทีสุ (อุทา. อฏฺฐ. ๔๖) นาเมน โสโณ นาม, ตีหิ สรณคมเนหิ อุปาสกตฺตปฏิเวทเนน อุปาสโก, โกฏิอคฺฆนกสฺส กณฺณปิฬนฺธนสฺส ธารเณน ‘‘โกฏิกโณฺณ’’ติ จ วตฺตเพฺพ ‘‘กุฏิกโณฺณ’’ติ เอวํ อภิญฺญาโต, น สุกุมารโสโณติ อธิปฺปาโยฯ อยญฺหิ อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สาสเน อภิปฺปสโนฺน สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐิโต ปปตเก ปพฺพเต ฉายูทกสมฺปเนฺน ฐาเน วิหารํ กาเรตฺวา เถรํ ตตฺถ วสาเปตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐาติฯ เตน วุตฺตํ **“อายสฺมโต มหากจฺจานสฺส อุปฏฺฐาโก โหตี”**ติฯ

โส กาเลน กาลํ เถรสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉติ, เถโร จสฺส ธมฺมํ เทเสติ, เตน สํเวคพหุโล ธมฺมจริยายํ อุสฺสาหชาโต วิหรติฯ โส เอกทา สเตฺถน สทฺธึ วาณิชฺชตฺถาย อุเชฺชนึ คจฺฉโนฺต

อนฺตรามเคฺค อฏวิยํ สเตฺถ นิวิฏฺฐ รตฺติยํ ชนสมฺพาธภเยน เอกมนฺตํ อปกฺกมฺม นิทฺทํ อุป คญฺฉิฯ สโตฺถ ปจฺจูสเวลายํ อุฏฺฐาย คโต, น เอโกปิ โสณํ ปโพเธสิ, สเพฺพ วิสฺสริตฺวา อคมิํสุฯ โส ปภาตาย รตฺติยา ปพุชฺฌิตฺวา อุฏฺฐาย กญฺจิ อปสฺสโนฺต สเตฺถน คตมคฺคํ คเหตฺวา สีฆํ สีฆํ คจฺฉโนฺต เอกํ วฏรุกฺขํ อุปคญฺฉิฯ ตตฺถ อทฺทส เอกํ มหากายํ วิรูปทสฺสนํ พีภจฺฉํ ปุริสํ อฎฺฐิโต มุตฺตานิ อตฺตโน มํสานิ สยเมว ขาทนฺตํ, ทิสฺวาน ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิฯ เปโตสฺมิ, ภเนฺตติฯ กสฺมา เอวํ กโรสีติ? อตฺตโน ปุพฺพกเมฺมนาติฯ กิํ ปน ตํ กมฺมนฺติ? อหํ ปุเพฺพ ภารุกจฺฉนครวาสี กูฏวาณิโช หุตฺวา ปเรสํ สนฺตกํ วเญฺจตฺวา ขาทิํ, สมเณ จ ภิกฺขาย อุปคเต ‘‘ตุมฺหากํ มํสํ ขาทถา’’ติ อโกฺกสิํ, เตน กเมฺมน เอตรหิ อิมํ ทุกฺขํ อนุภวามีติฯ ตํ สุตฺวา โสโณ อติวิย สํเวคํ ปฏิลภิฯ

ตโต ปรํ คจฺฉโนฺต มุขโต ปคฺฆริตกาฬโลหิเต เทฺว เปตทารเก ปสฺสิตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ, เตปิสฺส อตฺตโน กมฺมํ กเถสุํฯ เต กิร ภารุกจฺฉนคเร ทารกกาเล คนฺธวาณิชฺชาย ชีวิกํ กเปฺปนฺตา อตฺตโน มาตริ ขีณาสเว นิมเนฺตตฺวา โภเชนฺติยา เคหํ คนฺตฺวา ‘‘อมฺหากํ สนฺตกํ กสฺมา สมณานํ เทสิ, ตยา ทินฺนํ โภชนํ ภุญฺชนกสมณานํ มุขโต กาฬโลหิตํ ปคฺฆรตู’’ติ อโกฺกสิํสุฯ เต เตน กเมฺมน นิรเย ปจฺจิตฺวา ตสฺส วิปากาวเสเสน เปตโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตทา อิมํ ทุกฺขํ อนุภวนฺติฯ ตมฺปิ สุตฺวา โสโณ อติวิย สํเวคชาโต อโหสิฯ

โส อุเชฺชนิํ คนฺตฺวา ตํ กรณียํ ตีเรตฺวา กุรรฆรํ ปจฺจาคโต เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เถโรปิสฺส ปวตฺตินิวตฺตีสุ อาทีนวานิสํเส วิภาเวโนฺต ธมฺมํ เทเสสิฯ โส เถรํ วนฺทิตฺวา เคหํ คโต สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สยนํ อุปคโต โถกํเยว นิทฺทายิตฺวา ปพุชฺฌิตฺวา สยนตเล นิสชฺช ยถาสุตํ ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตุํ อารโทฺธฯ ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขโต เต จ เปตตฺตภาเว อนุสฺสรโต สํสารทุกฺขํ อติวิย ภยานกํ หุตฺวา อุปฏฺฐาสิ, ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ โส วิภาตาย รตฺติยา สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา เถรํ อุปคนฺตฺวา อตฺตโน อชฺฌาสยํ อาโรเจตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อถ โข โสโณ อุปาสโก…เป.… ปพฺพาเชตุ มํ, ภเนฺต, อโยฺย มหากจฺจาโน’’**ติฯ

ตตฺถ **ยถา ยถา**ติอาทิปทานํ อยํ สเงฺขปโตฺถ – เยน เยน อากาเรน อโยฺย มหากจฺจาโน ธมฺมํ เทเสติ อาจิกฺขติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานิํ กโรติ ปกาเสติ, เตน เตน เม อุปปริกฺขโต เอวํ โหติ ‘‘ยเทตํ สิกฺขตฺตยพฺรหฺมจริยํ เอกมฺปิ ทิวสํ อขณฺฑํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตาย **เอกนฺตปริปุณฺณํ,** เอกทิวสมฺปิ กิเลสมเลน อมลีนํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตาย **เอกนฺตปริสุทฺธํ, สงฺขลิขิตํ** ลิขิตสงฺขสทิสํ โธตสงฺขสปฺปฏิภาคํ จริตพฺพํ, อิทํ น สุกรํ อคารํ อชฺฌาวสตา อคารมเชฺฌ วสเนฺตน เอกนฺตปริปุณฺณํ…เป.… จริตุ’’นฺติฯ

เอวํ อตฺตโน ปริวิตกฺกิตํ โสโณ อุปาสโก เถรสฺส อาโรเจตฺวา ตํ ปฏิปชฺชิตุกาโม **‘‘อิจฺฉามหํ ภเนฺต’’**ติอาทิมาหฯ เถโร ปน ‘‘น ตาวสฺส ญาณํ ปริปากํ คต’’นฺติ อุปธาเรตฺวา ญาณปริปากํ อาคมยมาโน **‘‘ทุกฺกรํ โข’’**ติอาทินา ปพฺพชฺชาฉนฺทํ นิวาเรสิฯ ตตฺถ **เอกเสยฺยนฺ**ติ อทุติยเสยฺยํฯ เอตฺถ จ เสยฺยาสีเสน ‘‘เอโก ติฏฺฐติ, เอโก คจฺฉติ, เอโก นิสีทตี’’ติอาทินา นเยน วุตฺตํ จตูสุ อิริยาปเถสุ กายวิเวกํ ทีเปติ, น เอกิกา หุตฺวา สยนมตฺตํฯ **เอกภตฺตนฺ**ติ ‘‘เอกภตฺติโก โหติ รตฺตูปรโต วิรโต วิกาลโภชนา’’ติ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔; ม. นิ. ๑.๒๙๓ อ. นิ. ๓.๗๑) เอวํ วุตฺตํ วิกาลโภชนา วิรติํ สนฺธาย วทติฯ **พฺรหฺมจริยนฺ**ติ เมถุนวิรติพฺรหฺมจริยํ, สิกฺขตฺตยานุโยคสงฺขาตํ สาสนพฺรหฺมจริยํ วาฯ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ **ตเตฺถวา**ติ เคเหเยวฯ **พุทฺธานํ สาสนํ อนุยุญฺชา**ติ นิจฺจสีลอุโปสถสีลนิยมาทิเภทํ ปญฺจงฺคํ อฏฺฐงฺคํ ท

สงฺคณฺจ สีลํ ตทนุรูปญฺจ สมาธิปญฺญาภาวนํ อนุยุญฺชฯ เอตญฺหิ อุปาสเกน ปุพฺพภาเค อนุยุญฺชิตพฺพํ พุทฺธสาสนํ นามฯ เตนาห **“กาลยุตฺตํ เอกเสยฺยํ เอกภตฺตํ พฺรหฺมจริย”**นฺติฯ

ตตฺถ **กาลยุตฺต**นฺติ จาตุทฺทสีปญฺจทฺทสีอฏฺฐมีปาฏิหาริกปกฺขสงฺขาเตน กาเลน ยุตฺตํ, ยถาวุตฺตกาเล วา ตุยฺหํ อนุยุญฺชนฺตสฺส ยุตฺตํ ปติรูปํ สกฺกุเณยฺยํ, น สพฺพกาลํ สพฺพนฺติ อธิปฺปาโย ฯ สพฺพเมตํ ญาณสฺส อปริปกฺกตฺตา ตสฺส กามานํ ทุปฺปหานตาย สมฺมา ปฏิปตฺติยํ โยคฺยํ การาเปตุํ วทติ, น ปพฺพชฺชาฉนฺทํ นิวาเรตุํฯ **ปพฺพชฺชาภิสงฺขาโร**ติ ปพฺพชิตุํ อารโมฺภ อุสฺสาโหฯ **ปฏิปฺปสฺสมฺภี**ติ อินฺทฺริยานํ อปริปกฺกตฺตา สํเวคสฺส จ นาติติกฺขภาวโต วูปสมิฯ กิญฺจาปิ ปฏิปฺปสฺสมฺภิ, เถเรน วุตฺตวิธึ ปน อนุติฏฺฐโนฺต กาเลน กาลํ เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปยิรุปาสโนฺต ธมฺมํ สุณาติฯ ตสฺส วุตฺตนเยเนว ทุติยมฺปิ ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ อุปฺปชฺชิ, เถรสฺส จ อาโรเจสิ, ทุติยมฺปิ เถโร ปฏิกฺขิปิฯ ตติยวาเร ปน ญาณสฺส ปริปกฺกภาวํ ญตฺวา ‘‘อิทานิ นํ ปพฺพาเชตุํ กาโล’’ติ เถโร ปพฺพาเชสิ, ปพฺพชิตญฺจ ตํ ตีณิ สํวจฺฉรานิ อติกฺกมิตฺวา คณํ ปริเยสิตฺวา อุปสมฺปาเทสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **“ทุติยมฺปิ โข โสโณ…เป…. อุปสมฺปาเทสี”**ติฯ

ตตฺถ **อปฺปภิกฺขุโก**ติ กติปยภิกฺขุโกฯ ตทา กิร ภิกฺขู เยภุเยฺยน มชฺฌิมเทเสเยว วสึสุ, ตสฺมา ตตฺถ กติปยา เอว อเหสุํ ฯ เต จ เอกสฺมึ คาเม เอโก, เอกสฺมึ นิคเม เทฺวติ เอวํ วิสุํ วิสุํ วสึสุฯ **กิเจฺฉนา**ติ ทุเกฺขนฯ **กสิเรนา**ติ อายาเสนฯ **ตโต ตโต**ติ ตสฺมา ตสฺมา คามนิคมาทิโตฯ เถเรน หิ กติปเย ภิกฺขู อาเนตฺวา อเญฺญสุ อานียมาเนสุ ปุเพฺพ อานีตา เกนจิเทว กรณีเยน ปกฺกมึสุ, กญฺจิ กาลํ อาคเมตฺวา ปุน เตสุ อานียมาเนสุ อิตเร ปกฺกมึสุฯ เอวํ ปุนปฺปุนํ อานยเนน สนฺนิปาโต จิเรเนว อโหสิฯ เถโรปิ ตทา เอกวิหารี อโหสิฯ เตน วุตฺตํ **“ติณฺณํ วสฺสานํ…เป…. สนฺนิปาตาเปตฺวา”**ติฯ

วสฺสํวุตฺถสฺสาติ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วุสิตวโตฯ **เอทิโส จ เอทิโส จา**ติ เอวรูโป จ เอวรูโป จฯ ‘‘เอวรูปาย นาม รูปกายสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโต, เอวรูปาย ธมฺมกายสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโต’’ติ **สุโตเยว เม โส ภควาฯ น จ มยา สมฺมุขา ทิโฏฺฐ**ติ เอตฺถ ปน ปุถุชฺชนสทฺธาย เอว อายสฺมา โสโณ ภควนฺตํ ทฏฺฐุกาโม อโหสิฯ อปรภาเค ปน สตฺถารา สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วสิตฺวา ปจฺจูสสมยํ อชฺฌิโฏฺฐ โสฬส อฏฺฐกวคฺคิยานิ สตฺถุ สมฺมุขา อฏฺฐึ กตฺวา มนสิ กตฺวา สพฺพํ เจตสา สมนฺนาหริตฺวา อตฺถธมฺมปฏิสํเวที หุตฺวา ภณโนฺต ธมฺมุปสญฺหิตปาโมชฺชาทิมุเขน สมาหิโต สรภญฺญปริโยสาเน วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสโนฺต อนุปุเพฺพน อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เอตทตฺถเมว หิสฺส ภควตา อตฺตนา สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยํ วาโส อาณโตฺตติ วทนฺติฯ

เกจิ ปนาหุ ‘‘น จ มยา สมฺมุขา ทิโฏฺฐติ อิทํ รูปกายทสฺสนเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ อายสฺมา หิ โสโณ ปพฺพชิตฺวา เถรสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ฆเฏโนฺต วายมโนฺต อนุปสมฺปโนฺนว โสตาปโนฺน หุตฺวา อุปสมฺปชฺชิตฺวา ‘อุปาสกาปิ โสตาปนฺนา โหนฺติ, อหมฺปิ โสตาปโนฺน, กิเมตฺถ จิตฺต’นฺติ อุปริมคฺคตฺถาย วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อโนฺตวเสฺสเยว ฉฬภิโญฺญ หุตฺวา วิสุทฺธิปวารณาย ปวาเรสิฯ อริยสจฺจทสฺสเนน ภควโต ธมฺมกาโย ทิโฏฺฐ นาม โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘โย โข, วกฺกลิ, ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสตี’ติ (สํ. นิ. ๓.๘๗)ฯ ตสฺมาสฺส ธมฺมกายทสฺสนํ ปเคว สิทฺธํ, ปวาเรตฺวา ปน รูปกายํ ทฏฺฐุกาโม อโหสี’’ติฯ

ปาสาทิกนฺติอาทิปทานํ อโตฺถ อฏฺฐกถายเมว วุโตฺตฯ ตตฺถ **วิสูกายิกวิปฺผนฺทิตาน**นฺติ ปฏิปกฺขภูตานํ ทิฏฺฐิจิตฺตวิปฺผนฺทิตานนฺติ อโตฺถฯ **ปาสาทิก**นฺติ (อุทา. อฏฺฐ. ๑๐) วา ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณอสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาเกตุมาลาลงฺกตาย สมนฺตปาสาทิกาย อตฺตโน สรีรปฺปภาย สมฺปตฺติยา รูปกายทสฺสนพฺยาวฏสฺส ชนสฺส สพฺพภาคโต ปสาทาวหํฯ

ปสาทนียนฺติ ทสพลจตุเวสารชฺชฉอสาธารณญาณอฏฺฐารสอาเวณิกพุทฺธธมฺมปฺปภุติอปริมาณคุณคณสมนฺนาคตาย ธมฺมกายสมฺปตฺติยา ปริกฺขกชนสฺส ปสาทนียํ ปสีทิตพฺพยุตฺตํ ปสาทกํ วาฯ **สนฺตินฺทฺริย**นฺติ จกฺขาทิปญฺจินฺทฺริยโลลตาวิคเมน วูปสนฺตปญฺจินฺทฺริยํฯ **สนฺตมานส**นฺติ ฉฏฺฐสฺส มนินฺทฺริยสฺส นิพฺพิเสวนภาวูปคมเนน วูปสนฺตมานสํฯ **อุตฺตมทมถสมถํ อนุปฺปตฺต**นฺติ โลกุตฺตรปญฺญาวิมุตฺติเจโตวิมุตฺติสงฺขาตํ อุตฺตมํ ทมถํ สมถญฺจ อนุปฺปตฺวา อธิคนฺตฺวา ฐิตํฯ **ทนฺต**นฺติ สุปริสุทฺธกายสมาจารตาย หตฺถปาทกุกฺกุจฺจาภาวโต ทวาทิอภาวโต จ กาเยน ทนฺตํฯ **คุตฺต**นฺติ สุปริสุทฺธวจีสมาจารตาย นิรตฺถกวาจาภาวโต รวาทิอภาวโต จ วาจาย คุตฺตํฯ **ยตินฺทฺริย**นฺติ สุปริสุทฺธมโนสมาจารตาย อริยิทฺธิโยเคน อพฺยาวฏอปฺปฏิสงฺขุเปกฺขาภาวโต จ มนินฺทฺริยวเสน ยตินฺทฺริยํฯ **นาค**นฺติ ฉนฺทาทิวเสน อคมนโต, ปหีนานํ ราคาทิกิเลสานํ อปุนาคมนโต อปจฺจาคมนโต กสฺสจิปิ อาคุสฺส สพฺพถาปิ อกรณโต, ปุนพฺภวสฺส จ อคมนโตติ อิเมหิ การเณหิ นาคํฯ เอตฺถ จ ‘‘ปาสาทิก’’นฺติ อิมินา รูปกาเยน ภควโต ปมาณภูตตํ ทีเปติ, ‘‘ปสาทนีย’’นฺติ อิมินา ธมฺมกาเยนฯ ‘‘สนฺตินฺทฺริย’’นฺติอาทินา เสเสหิ ปมาณภูตตํ ทีเปติ, เตน จตุปฺปมาณิเก โลกสนฺนิวาเส อนวเสสโต สตฺตานํ ภควโต ปมาณภาโว ปกาสิโตติ เวทิตพฺพํฯ **เอกวิหาเร**ติ เอกคนฺธกุฏิยํฯ คนฺธกุฏิ หิ อิธ ‘‘วิหาโร’’ติ อธิเปฺปโตฯ **วตฺถุ**นฺติ วสิตุํฯ

๒๕๘. **อโชฺฌกาเส วีตินาเมตฺวา**ติ (อุทา. อฏฺฐ. ๔๖) อโชฺฌกาเส นิสชฺชาย วีตินาเมตฺวาฯ ‘‘ยสฺมา ภควา อายสฺมโต โสณสฺส สมาปตฺติสมาปชฺชเนน ปฏิสนฺถารํ กโรนฺโต สาวกสาธารณา สพฺพา สมาปตฺติโย อนุโลมปฏิโลมํ สมาปชฺชโนฺต พหุเทว รตฺติํ อโชฺฌกาเส นิสชฺชาย วีตินาเมตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา วิหารํ ปาวิสิ, ตสฺมา อายสฺมาปิ โสโณ ภควโต อธิปฺปายํ ญตฺวา ตทนุรูปํ สพฺพา ตา สมาปตฺติโย สมาปชฺชโนฺต พหุเทว รตฺติํ อโชฺฌกาเส นิสชฺชาย วีตินาเมตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา วิหารํ ปาวิสี’’ติ เกจิ วทนฺติฯ ปวิสิตฺวา จ ภควตา อนุญฺญาโต จีวรํ ติโรกรณียํ กตฺวาปิ ภควโต ปาทปเสฺส นิสชฺชาย วีตินาเมสิฯ **อเชฺฌสี**ติ อาณาเปสิฯ **ปฏิภาตุ ตํ ภิกฺขุ ธโมฺม ภาสิตุ**นฺติ ภิกฺขุ ตุยฺหํ ธโมฺม ภาสิตุํ อุปฏฺฐาตุ ญาณมุขํ อาคจฺฉตุ, ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ ภณาหีติ อโตฺถฯ

สพฺพาเนว อฏฺฐกวคฺคิกานีติ อฏฺฐกวคฺคภูตานิ **กามสุตฺตา**ทีนิ (มหานิ. ๑) โสฬส สุตฺตานิฯ **สเรน อภาสี**ติ สุตฺตุสฺสารณสเรน อภาสิ, สรภญฺญวเสน กเถสีติ อโตฺถฯ **สรภญฺญปริโยสาเน**ติ อุสฺสารณาวสาเนฯ **สุคฺคหิตานี**ติ สมฺมา อุคฺคหิตานิฯ **สุมนสิกตานี**ติ สุฏฺฐุ มนสิกตานิฯ เอกโจฺจ อุคฺคหณกาเล สมฺมา อุคฺคเหตฺวาปิ ปจฺฉา สชฺฌายาทิวเสน มนสิกรณกาเล พฺยญฺชนานิ วา มิจฺฉา โรเปติ, ปทปจฺจาภฏฺฐํ วา กโรติ, น เอวมยํฯ อิมินา ปน สมฺมเทว ยถุคฺคหิตํ มนสิ กตานิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สุมนสิกตานีติ สุฏฺฐุ มนสิ กตานี’’ติฯ **สูปธาริตานี**ติ อตฺถโตปิ สุฏฺฐุ อุปธาริตานิฯ อเตฺถ หิ สุฏฺฐุ อุปธาริเต สกฺกา ปาฬิํ สมฺมา อุสฺสาเรตุํฯ **กลฺยาณิยาปิ วาจาย สมนฺนาคโต**ติ สิถิลธนิตาทีนํ ยถาวิธานํ วจเนน ปริมณฺฑลปทพฺยญฺชนาย โปริยา วาจาย สมนฺนาคโตฯ **วิสฺสฏฺฐายา**ติ วิมุตฺตายฯ เอเตนสฺส วิมุตฺตวาทิตํ ทเสฺสติฯ **อเนลคลายา**ติ เอลํ วุจฺจติ โทโส, ตํ น ปคฺฆรตีติ อเนลคลา, ตาย นิโทฺทสายาติ อโตฺถฯ อถ วา **อเนลคลายา**ติ อเนลาย จ อคลาย จ, นิโทฺทสาย อคลิตปทพฺยญฺชนาย อปริหีนปทพฺยญฺชนายาติ อโตฺถฯ ตถา หิ นํ ภควา ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ กลฺยาณวากฺกรณานํ ยทิทํ โสโณ กุฏิกโณฺณ’’ติ (อ. นิ. ๑.๑๙๘, ๒๐๖) เอตทเคฺค ฐเปสิฯ **อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา**ติ ยถาธิเปฺปตํ อตฺถํ ญาเปตุํ สมตฺถายฯ

กติวโสฺสติ โส กิร มชฺฌิมวยสฺส ตติเย โกฏฺฐาเส ฐิโต อากปฺปสมฺปนฺโน จ ปเรสํ จิรตรปพฺพชิโต วิย ขายติฯ ตํ สนฺธาย ภควา ปุจฺฉีติ เกจิ, ตํ อการณํฯ เอวํ สนฺตํ สมาธิสุขํ อนุภวิตุํ ยุตฺโต, เอตฺตกํ กาลํ กสฺมา ปมาทํ อาปนฺโนนสีติ ปน อนุยุญฺชิตุํ สตฺถา ‘‘กติวโสฺสสี’’ติ ตํ ปุจฺฉิฯ เตนวาห **“กิสฺส ปน ตฺวํ ภิกฺขุ เอวํ จิรํ อกาสี”**ติฯ ตตฺถ **กิสฺสา**ติ กึการณาฯ **เอวํ จิรํ อกาสี**ติ เอวํ จิรายิ, เกน การเณน เอวํ จิรกาลํ ปพฺพชฺชํ อนุปคนฺตฺวา อคารมชฺเฌ วสีติ อโตฺถฯ **จิรํ ทิโฎฺฐ เม**ติ จิเรน จิรกาเลน มยา ทิโฎฺฐฯ **กาเมสู**ติ วตฺถุกาเมสุ กิเลสกาเมสุ จฯ **อาทีนโว**ติ โทโสฯ **อปิจา**ติ กาเมสุ อาทีนเว เกนจิ ปกาเรน ทิเฎฺฐปิ น ตาวาหํ ฆราวาสโต นิกฺขมิตุํ อสกฺขิํฯ กสฺมา? **สมฺพาโธ ฆราวาโส,** อุจฺจาวเจหิ กิจฺจกรณีเยหิ สมฺปพฺยูโฬฺห อคาริยภาโวฯ เตนวาห **“พหุกิโจฺจ พหุกรณีโย”**ติฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ กาเมสุ ยถาภูตํ อาทีนวทสฺสิโน จิตฺตํ จิรายิตฺวาปิ ฆราวาเส น ปกฺขนฺทติ, อญฺญทตฺถุ ปทุมปลาเส อุทกพินฺทุ วิย วินิวตฺตติเยวาติ เอตมตฺถํ สพฺพาการโต วิทิตฺวาฯ **อิมํ อุทานน**ฺติ ปวตฺติํ นิวตฺติญฺจ สมฺมเทว ชานโนฺต ปวตฺติยํ ตํนิมิเตฺต จ น กทาจิปิ รมตีติ อิทมตฺถทีปกํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

ตตฺถ **ทิสฺวา อาทีนวํ โลเก**ติ สพฺพสฺมิมฺปิ สงฺขารโลเก ‘‘อนิโจฺจ ทุโกฺข วิปริณามธโมฺม’’ติอาทีนวํ โทสํ ปญฺญาจกฺขุนา ปสฺสิตฺวาฯ เอเตน วิปสฺสนาจาโร กถิโตฯ **ญตฺวา ธมฺมํ นิรูปธิ**นฺติ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺคตฺตา นิรุปธิํ นิพฺพานธมฺมํ ยถาภูตํ ญตฺวา, นิสฺสรณวิเวกาสงฺขตามตสภาวโต มคฺคญาเณน ปฏิวิชฺฌิตฺวาฯ ‘‘ทิสฺวา ญตฺวา’’ติ อิเมสํ ปทานํ ‘‘ฆตํ ปิวิตฺวา พลํ โหติ, สีหํ ทิสฺวา ภยํ โหติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๗๑) วิย เหตุอตฺถตา ทฎฺฐพฺพาฯ **อริโย น รมตี ปาเป**ติ กิเลเสหิ อารกตฺตา อริโย สปฺปุริโส อณุมเตฺตปิ ปาเป น รมติฯ กสฺมา? **ปาเป น รมตี สุจี**ติ สุวิสุทฺธกายสมาจาราทิตาย สุจิ สุทฺธปุคฺคโล ราชหํโส วิย อุจฺจารฏฺฐาเน ปาเป สํกิลิฎฺฐธเมฺม น รมติ นาภินนฺทติฯ ‘‘ปาโป น รมตี สุจิ’’นฺติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ – ปาโป ปุคฺคโล สุจิํ อนวชฺชํ โวทานธมฺมํ น รมติ, อญฺญทตฺถุ คามสูกราทโย วิย อุจฺจารฏฺฐานํ อสุจิํ สํกิเลสธมฺมํเยว รมตีติ ปฏิปกฺขโต เทสนํ ปริวเตฺตติฯ

โสณกุฏิกณฺณวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒๕๙. **กาฬสีโห**ติ กาฬมฺขวานรชาติฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฎฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

จมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เภสชฺชกฺขนฺธกํ

ปญฺจเภสชฺชาทิกถาวณฺณนา

๒๖๑. เภสชฺชกฺขนฺธเก **นจฺฉาเทนฺตี**ติ รุจึ น อุปฺปาเทนฺติฯ

๒๖๒. **สุสุกา**ติ สมุเทฺท ภวา เอกา มจฺฉชาติฯ กุมฺภีลาติปิ วทนฺติฯ **สํสฏฺฐ**นฺติ ปริสฺสาวิตํฯ **เตลปริโภเคนา**ติ สตฺตาหกาลิกปริโภคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๒๖๓. **ปิเฏฺฐหี**ติ ปิสิเตหิฯ **อุพฺภิทํ** นาม อูสรปํสุมยํฯ

๒๖๔. **ฉกณ**นฺติ โคมยํฯ **ปากติกจุณฺณํ** นาม อปกฺกกสาวจุณฺณํฯ เตน ฐเปตฺวา คนฺธจุณฺณํ สพฺพํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

๒๖๕. **สุวณฺณเครุโก**ติ สุวณฺณตุตฺถาทิฯ **อญฺชนูปปิสน**นฺติ อญฺชนตฺถาย อุปปิสิตพฺพํ ยํ กิญฺจิ จุณฺณชาตํฯ

๒๖๘. **สามํ คเหตฺวา**ติ เอตฺถ สปฺปทฏฺฐสฺส อตฺถาย อเญฺญน ภิกฺขุนา คหิตมฺปิ สามํ คหิตสงฺขเมว คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํฯ

๒๖๙. **ฆรทินฺนกาพาโธ** นาม วสีกรณตฺถาย ฆรณิยา ทินฺนเภสชฺชสมุฏฺฐิโต อาพาโธฯ เตนาห **“วสีกรณปาณกสมุฏฺฐิตโรโค”**ติฯ **ฆร**-สเทฺท เจตฺถ อเภเทน ฆรณิยา วตฺตมาโน อธิเปฺปโตฯ **“อกฏยูเสนา**ติ อนภิสงฺขเตน มุคฺคยูเสนฯ **กฏากเฏนา**ติ มุเคฺค ปจิตฺวา อจาเลตฺวาว ปริสฺสาวิเตน มุคฺคสูเปนา’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

คุฬาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๗๒. **คุฬกรณ**นฺติ คุฬกรณฏฺฐานํ, อุจฺฉุสาลนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๗๔. **อวิสฺสตฺถา**ติ สาสงฺกาฯ

๒๗๖. **อปฺปมตฺตเกปิ ปวาเรนฺตี**ติ อปฺปมตฺตเกปิ คหิเต ปวาเรนฺติ, ‘‘พหุมฺหิ คหิเต อเญฺญสํ นปฺปโหตี’’ติ มญฺญมานา อปฺปมตฺตกํ คเหตฺวา ปวาเรนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ปฏิสงฺขาปิ ปฏิกฺขิปนฺตี**ติ ‘‘ทิวา โภชนตฺถาย ภวิสฺสตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวาปิ ปฏิกฺขิปนฺติฯ

๒๗๙. สมฺพาเธ ทหนกมฺมํ ปฏิเกฺขปาภาโว วฏฺฏติฯ

๒๘๐. **อุภโตปสนฺนา**ติ อุภยโต ปสนฺนาฯ **มาฆาโต**ติ ‘‘มา ฆาเตถ ปาณิโน’’ติ เอวํ มาฆาตโฆสิตทิวโสฯ

ยาคุมธุโคฬกาทิกถาวณฺณนา

๒๘๒. **มธุโคฬก**นฺติ สกฺกราทิสํยุตฺตปูวํฯ **อายุํ เทตี**ติ อายุทานํ เทติฯ **วณฺณ**นฺติ สรีรวณฺณํฯ **สุข**นฺติ กายิกเจตสิกสุขํฯ **พล**นฺติ สรีรถามํฯ **ปฏิภาน**นฺติ ยุตฺตมุตฺตปฏิภานํฯ **วาตํ อนุโลเมตี**ติ วาตํ อนุโลเมตฺวา หรติฯ **วตฺถึ โสเธตี**ติ ธมนิโย สุทฺธํ กโรติฯ **อามาวเสสํ ปาเจ**

ตีติ สเจ อามาวเสสกํ โหติ, ตํ ปาเจติฯ **อนุปฺปเวจฺฉตี**ติ เทติฯ วาตญฺจ พฺยปเนตีติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

๒๘๓. นนุ จ ‘‘ปรมฺปรโภชเนน กาเรตโพฺพ’’ติ กสฺมา วุตฺตํฯ ปรมฺปรโภชนญฺหิ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตเรน นิมนฺติตสฺส ตํ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ ภุญฺชนฺตสฺส โหติ, อิเม จ ภิกฺขู โภชฺชยาคุํ ปริภุญฺชิํสุ, ปญฺจสุ โภชเนสุ อญฺญตรนฺติ อาห **‘‘โภชฺชยาคุยา หิ ปวารณา โหตี’’**ติฯ ยสฺมา ปญฺจนฺนํ โภชนานํ อญฺญตรํ ปฏิกฺขิปนฺตสฺส วุตฺตา ปวารณา โภชฺชยาคุํ ปฏิกฺขิปนฺตสฺสปิ โหติเยว, ตสฺมา โภชฺชยาคุปิ โอทนคติกาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ

๒๘๔. **สุขุโมชํ ปกฺขิปิํสู**ติ ‘‘ภควา ปริภุญฺชิสฺสตี’’ติ มญฺญมานา ปกฺขิปิํสุฯ

ปาฏลิคามวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๘๕. **ปาฏลิคาโม**ติ (อุทา. อฏฺฐ. ๗๖) เอวํนามโก มคธรฏฺฐ เอโก คาโมฯ ตสฺส กิร คามสฺส มาปนทิวเส คามงฺคณฏฺฐาเน เทฺว ตโย ปาฏลงฺกุรา ปถวิโต อุพฺภิชฺชิตฺวา นิกฺขมิํสุฯ เตน ตํ ‘‘ปาฏลิคาโม’’ เตฺวว โวหริํสุฯ **ตทวสรี**ติ ตํ ปาฏลิคามํ อวสริ อนุปาปุณิฯ **ปาฏลิคามิกา**ติ ปาฏลิคามวาสิโนฯ **อุปาสกา**ติ เต กิร ภควโต ปฐมทสฺสเนน เกจิ สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐิตาฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อุปาสกา’’ติฯ **เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสู**ติ ปาฏลิคาเม กิร อชาตสตฺตุโน ลิจฺฉวิราชูนญฺจ มนุสฺสา กาเลน กาลํ คนฺตฺวา เคหสามิเก เคหโต นีหริตฺวา มาสมฺปิ อฑฺฒมาสมฺปิ วสนฺติฯ เตน ปาฏลิคามวาสิโน มนุสฺสา นิจฺจุปทฺทุตา ‘‘เอเตสเญฺจว อาคตกาเล วสนฏฺฐานํ ภวิสฺสตีติ เอกปเสฺส อิสฺสรานํ ภณฺฑปฏิสามนฏฺฐานํ, เอกปเสฺส วสนฏฺฐานํ, เอกปเสฺส อาคนฺตุกานํ อทฺธิกมนุสฺสานํ, เอกปเสฺส ทลิทฺทานํ กปณมนุสฺสานํ, เอกปเสฺส คิลานานํ วสนฏฺฐานํ ภวิสฺสตี’’ติ สเพฺพสํ อญฺญมญฺญํ อฆเฏฺฏตฺวา วสนปฺปโหนกํ นครมเชฺฌ มหติํ สาลํ กาเรสุํ, ตสฺส นามํ **อาวสถาคาร**นฺติฯ อาคนฺตฺวา วสนฺติ เอตฺถ อาคนฺตุกาติ อาวสโถ, ตเทว อาคารํ **อาวสถาคารํ**ฯ

ตํ ทิวสญฺจ ตํ นิฏฺฐานํ อคมาสิฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา อิฏฺฐกกมฺมสุธากมฺมจิตฺตกมฺมาทิวเสน สุปรินิฏฺฐิตํ สุสชฺชิตํ เทววิมานสทิสํ ทฺวารโกฏฺฐกโต ปฏฺฐาย โอโลเกตฺวา ‘‘อิทํ อาวสถาคารํ อติวิย มโนรมํ สสฺสิริกํ, เกน นุ โข ปฐมํ ปริภุตฺตํ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย อสฺสา’’ติ จิเนฺตสุํ, ตสฺมิํเยว จ ขเณ ‘‘ภควา ตํ คามํ อนุปฺปโตฺต’’ติ อโสฺสสุํ, เตน เต อุปฺปนฺนปีติโสมนสฺสา ‘‘อเมฺหหิ ภควา คนฺตฺวาปิ อาเนตโพฺพ สิยา, โส สยเมว อมฺหากํ วสนฏฺฐานํ สมฺปโตฺต, อชฺช มยํ ภควนฺตํ อิธ วสาเปตฺวา ปฐมํ ปริภุญฺชาเปสฺสาม, ตถา ภิกฺขุสงฺฆํ, ภิกฺขุสเงฺฆ อาคเต เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อาคตเมว ภวิสฺสติ, สตฺถารํ มงฺคลํ วทาเปสฺสาม, ธมฺมํ กถาเปสฺสาม, อิติ ตีหิ รตเนหิ ปริภุเตฺต ปจฺฉา อมฺหากํ ปเรสญฺจ ปริโภโค ภวิสฺสติ, เอวํ โน ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา เอตทตฺถเมว ภควนฺตํ อุปสงฺกมิํสุฯ ตสฺมา เอวมาหํสุ **‘‘อธิวาเสตุ โน, ภเนฺต, ภควา อาวสถาคาร’’**นฺติฯ **เตนุปสงฺกมิํสู**ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๒๙๗-๒๙๘; ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๒) กิญฺจาปิ ตํ ทิวสเมว ปรินิฏฺฐิตตฺตา เทววิมานํ วิย สุสชฺชิตํ สุปฏิชคฺคิตํ, พุทฺธารหํ ปน กตฺวา น ปญฺญตฺตํฯ พุทฺธา หิ นาม อรญฺญชฺฌาสยา อรญฺญารามา, อโนฺตคาเม วเสยฺยุํ วา โน วา, ตสฺมา ภควโต รุจิํ ชานิตฺวาว ปญฺญเปสฺสามาติ จิเนฺตตฺวา เต ภควนฺตํ อุปสงฺกมิํสุ, อิทานิ ภควโต รุจิํ ชานิตฺวา ตถา ปญฺญาเปตุกามา เยนาวสถาคารํ เตนุปสงฺกมิํสุฯ **สพฺพสนฺถริํ อาวสถาคารํ สนฺถริตฺวา**ติ เอตฺถ สนฺถรณํ สนฺถริ, สโพฺพ สกโล สนฺถริ เอตฺถาติ **สพฺพสนฺถริ**ฯ อถ วา สนฺถตนฺติ สนฺถริ, สพฺพํ สนฺถริ สพฺพสนฺถริ, ตํ **สพฺพสนฺถริํ**ฯ ภาวนปุํสกนิเทฺทโสวายํ, ยถา สพฺพเมว สนฺถตํ โหติ, เอวํ สนฺถริตฺวาติ อโตฺถฯ

สพฺพปฐมํ ตาว ‘‘โคมยํ นาม สพฺพมงฺคเลสุ วฏฺฏตี’’ติ สุธาปริกมฺมกตมฺปิ ภูมึ อลฺลโคมเยน โอปุญฺชาเปตฺวา ปริสุกฺขภาวํ ญตฺวา ยถา อกฺกนฺตฏฺฐาเน ปทํ ปญฺญายติ, เอวํ จาตุชฺชาติยคเนฺธหิ ลิมฺเปตฺวา อุปริ นานาวณฺณกฏสารเก สนฺถริตฺวา เตสํ อุปริ มหาปิฏฺฐิกโกชเว อาทึ กตฺวา หตฺถตฺถรณาทีหิ นานาวเณฺณหิ อตฺถรเณหิ สนฺถริตพฺพยุตฺตกํ สโพฺพกาสํ สนฺถราเปสุํฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สพฺพสนฺถรึ อาวสถาคารํ สนฺถริตฺวา’’ติฯ

อาสนานีติ มชฺฌฏฺฐาเน ตาว มงฺคลตฺถมฺภํ นิสฺสาย มหารหํ พุทฺธาสนํ ปญฺญเปตฺวา ตตฺถ ยํ ยํ มุทุกญฺจ มโนรมญฺจ ปจฺจตฺถรณํ, ตํ ตํ อตฺถริตฺวา อุภโตโลหิตกํ มนุญฺญทสฺสนํ อุปธานํ อุปทหิตฺวา อุปริ สุวณฺณรชตตารกวิจิตฺตวิตานํ พนฺธิตฺวา คนฺธทามปุปฺผทามปตฺตาทามาทีหิ อลงฺกริตฺวา สมนฺตา ทฺวาทสหตฺเถ ฐาเน ปุปฺผชาลํ กาเรตฺวา ตึสหตฺถมตฺตํ ฐานํ ปฏสาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา ปจฺฉิมภิตฺตึ นิสฺสาย ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปลฺลงฺกปีฐอปสฺสยปีฐมุณฺฑปีฐาทีนิ ปญฺญาปาเปตฺวา อุปริ เสตปจฺจตฺถรเณหิ ปจฺจตฺถราเปตฺวา สาลาย ปาจีนปสฺสํ อตฺตโน นิสชฺชาโยคฺคํ กาเรสุํฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา’’ติฯ

อุทกมณิกนฺติ มหากุจฺฉิกํ สเมขลํ อุทกจาฏึฯ เอวํ ภควา ภิกฺขุสโงฺฆ จ ยถารุจิยา หตฺถปาเท โธวิสฺสนฺติ, มุขํ วิกฺขาเลสฺสนฺตีติ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ มณิวณฺณสฺส อุทกสฺส ปูเรตฺวา วาสตฺถาย นานาปุปฺผานิ เจว อุทกวาสจุณฺณานิ จ ปกฺขิปิตฺวา กทลิปเณฺณหิ ปิทหิตฺวา ปติฏฺฐเปสุํฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อุทกมณิกํ ปติฏฺฐาเปตฺวา’’ติฯ

เตลปทีปํ อาโรเปตฺวาติ รชตสุวณฺณาทิมยทณฺฑาสุ ทณฺฑทีปิกาสุ โยนกรูปกาทีนํ หตฺถ ฐปิตสุวณฺณรชตาทิมยกปลฺลิกาสุ จ เตลปทีเป ชลยิตฺวาฯ **เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสู**ติ เอตฺถ ปน เต ปาฏลิคามิกอุปาสกา น เกวลํ อาวสถาคารเมว, อถ โข สกลสฺมิมฺปิ คาเม วีถิโย สชฺชาเปตฺวา ธเช อุสฺสาเปตฺวา เคหทฺวาเรสุ ปุณฺณฆเฏ จ กทลิอาทโย จ ฐปาเปตฺวา สกลคามํ ทีปมาลาหิ วิปฺปกิณฺณตารกํ วิย กตฺวา ‘‘ขีรปเก ทารเก ขีรํ ปาเยถ, ทหรกุมาเร ลหุํ ลหุํ โภเชตฺวา สยาเปถ, อุจฺจาสทฺทํ มา กริตฺถ, อชฺช เอกรตฺตึ สตฺถา อโนฺตคาเม วสิสฺสติ, พุทฺธา นาม อปฺปสทฺทกามา โหนฺตี’’ติ เภรึ จราเปตฺวา สยํ ทณฺฑทีปิกา อาทาย เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุฯ

อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน อาวสถาคารํ เตนุปสงฺกมีติ ‘‘ยสฺส ทานิ, ภเนฺต, ภควา กาลํ มญฺญตี’’ติ เอวํ กิร เตหิ กาเล อาโรจิเต ภควา ลาขารเสน ตินฺตรตฺตโกวิฬารปุปฺผวณฺณํ สุรตฺตํ ทุปฏฺฏํ กตฺตริยา ปทุมํ กเนฺตโนฺต วิย, สํวิธาย ติมณฺฑลํ ปฏิจฺฉาเทโนฺต นิวาเสตฺวา สุวณฺณปามงฺเคน ปทุมกลาปํ ปริกฺขิปโนฺต วิย, วิชฺชุลตาสสฺสิริกํ กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา รตฺตกมฺพเลน คชกุมฺภํ ปริโยนนฺธโนฺต วิย, รตนสตุเพฺพเธ สุวณฺณคฺฆิเก ปวาฬชาลํ ขิปมาโน วิย, มหติ สุวณฺณเจติเย รตฺตกมฺพลกญฺจุกํ ปฏิมุญฺจโนฺต วิย, คจฺฉนฺตํ ปุณฺณจนฺทํ รตฺตวลาหเกน ปฏิจฺฉาทยมาโน วิย, กญฺจนคิริมตฺถเก สุปกฺกลาขารสํ ปริสิญฺจโนฺต วิย, จิตฺตกูฏปพฺพตมตฺถกํ วิชฺชุลตาชาเลน ปริกฺขิปโนฺต วิย จ สจกฺกวาฬสิเนรุยุคนฺธรมหาปถวึ จาเลตฺวา คหิตนิโคฺรธปลฺลวสมานวณฺณํ รตฺตวรปํสุกูลํ ปารุปิตฺวา วนคหนโต เกสรสีโห วิย, อุทยปพฺพตกูฏโต ปุณฺณจโนฺท วิย, พาลสูริโย วิย จ อตฺตนา นิสินฺนตรุสณฺฑโต นิกฺขมิฯ

อถสฺส กายโต เมฆมุขโต วิชฺชุกลาปา วิย รสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา สุวณฺณรสธาราปริเสกปิญฺชรปตฺตปุปฺผผลสาขาวิฏเป วิย สมนฺตโต รุกฺเข กรึสุฯ ตาวเทว อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย มหาภิกฺขุสโงฺฆ ภควนฺตํ ปริวาเรสิฯ เต จ นํ ปริวาเรตฺวา ฐิตภิกฺขู เอวรูปา อเหสุํ

อปฺปิจฺฉา สนฺตุฏฺฐา ปวิวิตฺตา อสํสฏฺฐา อารทฺธวีริยา วตฺตาโร วจนกฺขมา โจทกา ปาปครหิโน สีลสมฺปนฺนา สมาธิสมฺปนฺนา ปญฺญาสมฺปนฺนา วิมุตฺติสมฺปนฺนา วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺนาฯ เตหิ ปริวาริโต ภควา รตฺตกมฺพลปริกฺขิโตฺต วิย สุวณฺณกฺขนฺโธ, รตฺตปทุมสณฺฑมชฺฌคตา วิย สุวณฺณนาวา, ปวาฬเวทิกาปริกฺขิโตฺต วิย สุวณฺณปาสาโท วิโรจิตฺถฯ มหากสฺสปปฺปมุขา ปน มหาเถรา เมฆวณฺณํ ปํสุกูลจีวรํ ปารุปิตฺวา มณิวมฺมวมฺมิตา วิย มหานาคา ปริวารยึสุ วีตราคา ภินฺนกิเลสา วิชฏิตชฏา ฉินฺนพนฺธนา กุเล วา คเณ วา อลคฺคาฯ

อิติ ภควา สยํ วีตราโค วีตราเคหิ, วีตโทโส วีตโทเสหิ, วีตโมโห วีตโมเหหิ , นิตฺตโณฺห นิตฺตเณฺหหิ, นิกฺกิเลโส นิกฺกิเลเสหิ, สยํ พุทฺโธ อนุพุทฺเธหิ ปริวาริโต ปตฺตปริวาริตํ วิย เกสรํ, เกสรปริวาริตา วิย กณฺณิกา, อฏฺฐนาคสหสฺสปริวาริโต วิย ฉทฺทนฺโต นาคราชา, นวุติหํส สหสฺสปริวาริโต วิย ธตรโฏฺฐ หํสราชา, เสนงฺคปริวาริโต วิย จกฺกวตฺตี, มรุคณปริวาริโต วิย ส โกฺก เทวราชา, พฺรหฺมคณปริวาริโต วิย หาริตมหาพฺรหฺมา, ตาราคณปริวุโต วิย ปุณฺณจโนฺท อสเมน พุทฺธเวเสน อปริมาเณน พุทฺธวิลาเสน ปาฏลิคามีนํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

อถสฺส ปุรตฺถิมกายโต สุวณฺณวณฺณา ฆนพุทฺธรสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา อสีติหตฺถํ ฐานํ อคฺค เหสุํ, ปจฺฉิมกายโต ทกฺขิณปสฺสโต วามปสฺสโต สุวณฺณวณฺณา ฆนรสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา อสีติ หตฺถํ ฐานํ อคฺคเหสุํ, อุปริเกสนฺตโต ปฏฺฐาย สพฺพเกสาวเตฺตหิ โมรคีววณฺณา ฆนพุทฺธรสฺมิ โย อุฏฺฐหิตฺวา คคนตเล อสีติหตฺถํ ฐานํ อคฺคเหสุํ, เหฏฺฐาปาทตเลหิ ปวาฬวณฺณา รสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา ฆนปถวิยํ อสีติหตฺถํ ฐานํ อคฺคเหสุํ, ทนฺตโต อกฺขีนํ เสตฏฺฐานโต, นขานญฺจ มํสวิ นิมุตฺตฏฺฐานโต โอทาตา ฆนพุทฺธรสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา อสีติหตฺถํ ฐานํ อคฺคเหสุํ, รตฺตปี ตวณฺณานํ สมฺภินฺนฏฺฐานโต มญฺชิฏฺฐวณฺณา รสฺมิโย อุฏฺฐหิตฺวา อสีติหตฺถํ ฐานํ อคฺคเหสุํ, สพฺพตฺถกเมว ปภสฺสรา รสฺมิโย อุฏฺฐหึสุฯ เอวํ สมนฺตา อสีติหตฺถมตฺตํ ฐานํ ฉพฺพณฺณา พุทฺ ธรสฺมิโย วิโชฺชตมานา วิปฺผนฺทมานา วิธาวมานา กญฺจนทณฺฑทีปิกาหิ นิจฺฉริตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทมานา มหาปทีปชาลา วิย, จาตุทฺทีปกมหาเมฆโต นิกฺขนฺตวิชฺชุลตา วิย จ ทิโสทิสํ ปกฺขนฺทึสุฯ ยาหิ สพฺพทิสาภาคา สุวณฺณจมฺปกปุเปฺผหิ วิกิริยมานา วิย, สุวณฺณฆฏโต นิกฺ ขนฺตสุวณฺณรสธาราหิ อาสิญฺจิยมานา วิย, ปสาริตสุวณฺณปฏฺฏปริกฺขิตฺตา วิย, เวรมฺภวาต สมุทฺธตกึสุกกณิการกิกิราตปุปฺผจุณฺณสโมกิณฺณา วิย จีนปิฏฺฐจุณฺณสมฺปริรญฺชิตา วิย จ วิโร จึสุฯ

ภควโตปิ อสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาปริเกฺขปสมุชฺชลํ ทฺวตฺติํสมหาปุริ สลกฺขณปฏิมณฺฑิตํ สรีรํ อพฺภมหิกาทิอุปกฺกิเลสวิมุตฺตํ สมุชฺชลตารกปภาสิตํ วิย คคนตลํ, วิ กสิตํ วิย ปทุมวนํ, สพฺพปาลิผุโลฺล วิย โยชนสติโก ปาริจฺฉตฺตโก, ปฏิปาฏิยา ฐปิตานํ ทฺวตฺ ติํสจนฺทานํ ทฺวตฺติํสสูริยานํ ทฺวตฺติํสจกฺกวตฺตีนํ ทฺวตฺติํสเทวราชานํ ทฺวตฺติํสมหาพฺรหฺมานํ สิริ ยา สิริํ อภิภวมานํ วิย วิโรจิตฺถ, ยถา ตํ ทสหิ ปารมีหิ ทสหิ อุปปารมีหิ ทสหิ ปรมตฺถปารมีหีติ สมฺมเทว ปริปูริตาหิ สมติํสาย ปารมีหิ อลงฺกตํ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ ทิเนฺนน ทาเนน รกฺขิเตน สีเลน กเตน กลฺยาณกเมฺมน เอกสฺมิํ อตฺตภาเว สโมสริตฺวา วิปากํ ทาตุํ โอกาสํ อลภมาเนน สมฺพาธปฺปเตฺตน วิย นิพฺพตฺติตํ นาวาสหสฺสสฺส ภณฺฑํ เอกํ นาวํ อาโรปนกาโล วิย, สกฏสหสฺสสฺส ภณฺฑํ เอกํ สกฏํ อาโรปนกาโล วิย, ปญฺจวีสติยา คงฺคานํ สมฺภิชฺช มุขทฺวาเร เอกโต ราสีภูตกาโล วิย จ อโหสิฯ

อิมาย พุทฺธรสฺมิยา โอภาสมานสฺสปิ ภควโต ปุรโต อเนกานิ ทณฺฑทีปิกาสหสฺสานิ อุกฺ ขิปึสุ, ตถา ปจฺฉโต วามปเสฺส ทกฺขิณปเสฺสฯ ชาติสุมนจมฺปกวนมาลิการตฺตุปฺปลนีลุปฺปล

พกุลสินฺทุวาราทิปุปฺผานิ เจว นีลปีตาทิวณฺณสุคนฺธคนฺธจุณฺณานิ จ จาตุทฺทีปิกมหาเมฆ วิสฺสฏฺฐา สลิลวุฏฺฐิโย วิย วิปฺปกิรึสุฯ ปญฺจงฺคิกตูริยนิโคฺฆสา เจว พุทฺธธมฺมสงฺฆคุณปฏิสํยุตฺตา ถุติโฆสา จ สพฺพา ทิสา ปูรยมานา มุขรา วิย อกํสุฯ เทวสุปณฺณนาคยกฺขคนฺธพฺพมนุสฺสานํ อกฺขีนิ อมตปานํ วิย ลภึสุฯ อิมสฺมึ ปน ฐาเน ฐตฺวา ปทสหเสฺสหิ คมนวณฺณํ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ตตฺริทํ มุขมตฺตํ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๒; อุทา. อฏฺฐ. ๗๖) –

‘‘เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺโน, กมฺปยนฺโต วสุนฺธรํ;
อเหฐยนฺโต ปาณานิ, ยาติ โลกวินายโกฯ

‘‘ทกฺขิณํ ปฐมํ ปาทํ, อุทฺธรนฺโต นราสโภ;
คจฺฉนฺโต สิริสมฺปนฺโน, โสภเต ทฺวิปทุตฺตโมฯ

‘‘คจฺฉโต พุทฺธเสฏฺฐสฺส, เหฏฺฐาปาทตลํ มุทุ;
สมํ สมฺผุสเต ภูมึ, รชสานุปลิมฺปติฯ

‘‘นินฺนํ ฐานํ อุนฺนมติ, คจฺฉนฺเต โลกนายเก;
อุนฺนตญฺจ สมํ โหติ, ปถวี จ อเจตนาฯ

‘‘ปาสาณา สกฺขรา เจว, กถลา ขาณุกณฺฏกา;
สเพฺพ มคฺคา วิวชฺชนฺติ, คจฺฉนฺเต โลกนายเกฯ

‘‘นาติทูเร อุทฺธรติ, นาจฺจาสเนฺน จ นิกฺขิปํ;
อฆฏฺฏยนฺโต นิยฺยาติ, อุโภ ชาณู จ โคปฺผเกฯ

‘‘นาติสีฆํ ปกฺกมติ, สมฺปนฺนจรโณ มุนิ;
น จาติสณิกํ ยาติ, คจฺฉมาโน สมาหิโตฯ

‘‘อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจ, ทิสญฺจ วิทิสํ ตถา;
น เปกฺขมาโน โส ยาติ, ยุคมตฺตญฺหิ เปกฺขติฯ

‘‘นาควิกฺกนฺตจาโร โส, คมเน โสภเต ชิโน;
จารุํ คจฺฉติ โลกโคฺค, หาสยนฺโต สเทวเกฯ

‘‘อุสภราชาว โสภนฺโต, จาตุจารีว เกสรี;
โตสยนฺโต พหู สเตฺต, คามเสฏฺฐํ อุปาคมี’’ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๒; อุทา. อฏฺฐ. ๗๖);

วณฺณกาโล นาม กิเรสฯ เอวํวิเธสุ กาเลสุ ภควโต สรีรวเณฺณ วา คุณวเณฺณ วา ธมฺมกถิกสฺส ถาโมเยว ปมาณํฯ จุณฺณิยปเทหิ คาถาพเนฺธหิ วา ยตฺตกํ สโกฺกติ, ตตฺตกํ วตฺตพฺพํ, ‘‘ทุกฺกถิต’’นฺติ วา ‘‘อติเตฺถน ปกฺขนฺโท’’ติ วา น วตฺตโพฺพฯ อปริมาณวณฺณา หิ พุทฺธา ภควนฺโต, เตสํ พุทฺธาปิ อนวเสสโต วณฺณํ วตฺตุํ อสมตฺถาฯ สกลมฺปิ หิ กปฺปํ วทนฺตา ปริโยสาเปตุํ น สโกฺกนฺติ, ปเคว อิตรา ปชาติฯ อิมินา สิริวิลาเสน อลงฺกตปฏิยตฺตํ ปาฏลิคามํ ปวิสิตฺวา ภควา ปสนฺนจิเตฺตน ชเนน ปุปฺผคนฺธธูมวาสจุณฺณาทีหิ ปูชิยมาโน อาวสถาคารํ ปาวิสิฯ เตน

วุตฺตํ ‘‘อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน เยน อาวสถาคารํ เตนุป สงฺกมี’’ติฯ

ปาเท ปกฺขาเลตฺวาติ ยทิปิ ภควโต ปาเท รโชชลฺลํ น อุปลิมฺปติ, เตสํ ปน อุปาสกานํ กุสลาภิวุทฺธึ อากงฺขโนฺต ปเรสํ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนตฺถํ ภควา ปาเท ปกฺขาเลสิฯ อปิจ อุปา ทินฺนกสรีรํ นาม สีติกาตพฺพมฺปิ โหตีติ ตทตฺถมฺปิ ภควา นหานปาทโธวนานิ กโรติเยวฯ **ภ ควนฺตํเยว ปุรกฺขตฺวา**ติ ภควนฺตํ ปุรโต กตฺวาฯ ตตฺถ ภควา ภิกฺขูนเญฺจว อุปาสกานญฺจ มเชฺฌ นิสิโนฺน คโนฺธทเกน นหาเปตฺวา ทุกูลจุมฺพเฎน โวทกํ กตฺวา ชาติหิงฺคุลเกน มชฺชิตฺ วา รตฺตกมฺพลปลิเวฐิเต ปีเฐ ฐปิตา รตฺตสุวณฺณฆนปฏิมา วิย อติวิย วิโรจิตฺถฯ อยํ ปเนตฺถ โปราณานํ วณฺณภณนมโคฺค –

‘‘คนฺตฺวาน มณฺฑลมาฬํ, นาควิกฺกนฺตจารโณ;
โอภาสยโนฺต โลกโคฺค, นิสีทิ วรมาสเนฯ

‘‘ตหึ นิสิโนฺน นรทมฺมสารถิ,
เทวาติเทโว สตปุญฺญลกฺขโณ;
พุทฺธาสเน มชฺฌคโต วิโรจติ,
สุวณฺณเนกฺขํ วิย ปณฺฑุกมฺพเลฯ

‘‘เนกฺขํ ชโมฺพนทเสฺสว, นิกฺขิตฺตํ ปณฺฑุกมฺพเล;
วิโรจติ วีตมโล, มณิ เวโรจโน ยถาฯ

‘‘มหาสาโลว สมฺผุโลฺล, เมรุราชาวลงฺกโต;
สุวณฺณถูปสงฺกาโส, ปทุโม โกสโก ยถาฯ

‘‘ชลโนฺต ทีปรุโกฺขว, ปพฺพตเคฺค ยถา สิขี;
เทวานํ ปาริจฺฉโตฺตว, สพฺพผุโลฺล วิโรจถา’’ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๒; อุทา. อฏฺฐ. ๗๖);

ปาฏลิคามิเก อุปาสเก อามเนฺตสีติ ยสฺมา เตสุ อุปาสเกสุ พหู ชนา สีเล ปติฏฺฐิตา, ตสฺมา ปฐมํ ตาว สีลวิปตฺติยา อาทีนวํ ปกาเสตฺวา ปจฺฉา สีลสมฺปทาย อานิสํสํ ทเสฺสตุํ **‘‘ปญฺจิเม คหปตโย’’**ติอาทินา ธมฺมเทสนตฺถํ อามเนฺตสิฯ ตตฺถ **ทุสฺสีโล**ติ นิสฺสีโล (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๑๔๙; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๒๑๓; อุทา. อฏฺฐ. ๗๖)ฯ อภาวโตฺถ เหตฺถ **ทุ**-สโทฺท ‘‘ทุปฺปโญฺญ’’ติอาทีสุ วิยฯ **สีลวิปโนฺน**ติ วิปนฺนสีโล ภินฺนสํวโรฯ เอตฺถ จ ‘‘ทุสฺสีโล’’ติ ปเทน ปุคฺคลสฺส สีลาภาโว วุโตฺตฯ โส ปนสฺส สีลาภาโว ทุวิโธ อสมาทาเนน วา สมาทินฺ นสฺส เภเทน วาติฯ เตสุ ปุริโม น ตถา สาวโชฺช, ยถา ทุติโย สาวชฺชตโรฯ ยถาธิเปฺปตาทีนว นิมิตฺตํ สีลาภาวํ ปุคฺคลาธิฏฺฐานาย เทสนาย ทเสฺสตุํ **‘‘สีลวิปโนฺน’’**ติ วุตฺตํ, เตน ‘‘ทุสฺ สีโล’’ติ ปทสฺส อตฺถํ ทเสฺสติฯ **ปมาทาธิกรณ**นฺติ ปมาทการณาฯ อิทญฺจ สุตฺตํ คหฏฺฐานํ วเสน อาคตํ, ปพฺพชิตานมฺปิ ปน ลพฺภเตวฯ คหโฏฺฐ หิ เยน เยน สิปฺปฏฺฐาเนน ชีวิกํ กเปฺปติ ยทิ กสิยา ยทิ วณิชฺชาย ยทิ โครเกฺขนฯ ปาณาติปาตาทิวเสน ปมโตฺต ตํ ตํ ยถากาลํ สมฺปา เทตุํ น สโกฺกติ, อถสฺส กมฺมํ วินสฺสติฯ มาฆาตกาเล ปาณาติปาตํ ปน อทินฺนาทานาทีนิ จ ก โรโนฺต ทณฺฑวเสน มหตึ โภคชานึ นิคจฺฉติฯ ปพฺพชิโต ทุสฺสีโล ปมาทการณา สีลโต พุทฺธวจนโต ฌานโต สตฺตอริยธนโต จ ชานึ นิคจฺฉติฯ

ปาปโก กิตฺติสโทฺทติ คหฏฺฐสฺส ‘‘อสุโก อสุกกุเล ชาโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม ปริจฺจตฺตอิธโลกปรโลโก สลากภตฺตมตฺตมฺปิ น เทตี’’ติ จตุปริสมชฺเฌ ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติฯ ปพฺพชิตสฺส ‘‘อสุโก นาม สตฺถุสาสเน ปพฺพชิตฺวา นาสกฺขิ สีลานิ รกฺขิตุํ, น พุทฺธวจนํ อุคฺคเหตุํ, เวชฺชกมฺมาทีหิ ชีวติ, ฉหิ อคารเวหิ สมนฺนาคโต’’ติ เอวํ ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติฯ

อวิสารโทติ คหโฏฺฐ ตาว ‘‘อวสฺสํ พหูนํ สนฺนิปาตฏฺฐาเน โกจิ มม กมฺมํ ชานิสฺสติ, อถ มํ นิคฺคณฺหิสฺสนฺตี’’ติ วา, ‘‘ราชกุลสฺส วา ทสฺสนฺตี’’ติ สภโย อุปสงฺกมติ, มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขโนฺธ อโธมุโข นิสีทติ, วิสารโท หุตฺวา กเถตุํ น สโกฺกติฯ ปพฺพชิโตปิ ‘‘พหู ภิกฺขู สนฺนิปติตา, อวสฺสํ โกจิ มม กมฺมํ ชานิสฺสติ, อถ เม อุโปสถมฺปิ ปวารณมฺปิ ฐเปตฺวา สามญฺญโต จาเวตฺวา นิกฺกฑฺฒิสฺสนฺตี’’ติ สภโย อุปสงฺกมติ, วิสารโท หุตฺวา กเถตุํ น สโกฺกติฯ เอกโจฺจ ปน ทุสฺสีโลปิ สมาโน ทปฺปิโต วิย วทติ, โสปิ อชฺฌาสเยน มงฺกุ โหติเยว วิปฺปฏิสารีภาวโตฯ

สมฺมูโฬฺห กาลํ กโรตีติ ทุสฺสีลสฺส หิ มรณมเญฺจ นิปนฺนสฺส ทุสฺสีลฺยกมฺมานํ สมาทายวตฺติตฏฺฐานานิ อาปาถมาคจฺฉนฺติฯ โส อุมฺมีเลตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทาราทิทสฺสนวเสน อิธโลกํ ปสฺสติ, นิมีเลตฺวา คตินิมิตฺตุปฏฺฐานวเสน ปรโลกํ ปสฺสติ, ตสฺส จตฺตาโร อปายา กมฺมานุรูปํ อุปฏฺฐหนฺติฯ สตฺติสเตน ปหริยมาโน วิย อคฺคิชาลาย อาลิงฺคิยมาโน วิย จ โหติฯ โส ‘‘วาเรถ วาเรถา’’ติ วิรวโนฺตว มรติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สมฺมูโฬฺห กาลํ กโรตี’’ติฯ

กายสฺส เภทาติ อุปาทินฺนกกฺขนฺธปริจฺจาคาฯ **ปรํ มรณา**ติ ตทนนฺตรํ อภินิพฺพตฺตกฺขนฺธคฺคหเณฯ อถ วา **กายสฺส เภทา**ติ ชีวิตินฺทฺริยสฺส อุปเจฺฉทาฯ **ปรํ มรณา**ติ จุติโต อุทฺธํฯ **อปาย**นฺติอาทิ สพฺพํ นิรยเววจนํฯ นิรโย หิ สคฺคโมกฺขเหตุภูตา ปุญฺญสงฺขาตา อยา อเปตตฺตา, สุขานํ วา อายสฺส อาคมนสฺส อภาวา อปาโยฯ ทุกฺขสฺส คติ ปฏิสรณนฺติ **ทุคฺคติ,** โทสพหุลตาย วา ทุเฏฺฐน กมฺมุนา นิพฺพตฺตา คตีติ **ทุคฺคติ**ฯ วิวสา นิปตนฺติ เอตฺถ ทุกฺกฏการิโนติ **วินิปาโต,** วินสฺสนฺตา วา เอตฺถ นิปตนฺติ สํภิชฺชมานงฺคปจฺจงฺคาติ **วินิปาโต**ฯ นตฺถิ เอตฺถ อสฺสาทสญฺญิโต อโยติ **นิรโย**ฯ

อถ วา อปายคฺคหเณน ติรจฺฉานโยนิํ ทีเปติฯ ติรจฺฉานโยนิ หิ อปาโย สุคติโต อเปตตฺตา, น ทุคฺคติ มเหสกฺขานํ นาคราชาทีนํ สมฺภวโตฯ ทุคฺคติคฺคหเณน เปตฺติวิสยํ ทีเปติฯ โส หิ อปาโย เจว ทุคฺคติ จ สุคติโต อเปตตฺตา ทุกฺขสฺส จ คติภูตตฺตา, น ตุ วินิปาโต อสุรสทิสํ อวินิปติตตฺตาฯ เปตมหิทฺธิกานํ วิมานานิปิ นิพฺพตฺตนฺติฯ วินิปาตคฺคหเณน อสุรกายํ ทีเปติฯ โส หิ ยถาวุเตฺตนเตฺถน อปาโย เจว ทุคฺคติ จ สพฺพสมฺปตฺติสมุสฺสเยหิ วินิปาตตฺตา วินิปาโตติ จ วุจฺจติฯ นิรยคฺคหเณน ปน อวีจิอาทิกํ อเนกปฺปการํ นิรยเมว ทีเปติฯ **อุปปชฺชตี**ติ นิพฺพตฺตติฯ

อานิสํสกถา วุตฺตวิปริยาเยน เวทิตพฺพาฯ อยํ ปน วิเสโส – **สีลวา**ติ สมาทานวเสน สีลวาฯ **สีลสมฺปโนฺน**ติ ปริสุทฺธํ ปริปุณฺณญฺจ กตฺวา สีลสฺส สมฺปาทเนน สีลสมฺปโนฺนฯ **โภคกฺขนฺธ**นฺติ โภคราสิํฯ **สุคติํ สคฺคํ โลก**นฺติ เอตฺถ สุคติคฺคหเณน มนุสฺสคติปิ สงฺคยฺหติ, สคฺคคฺคหเณน เทวคติ เอวฯ ตตฺถ สุนฺทรา คตีติ **สุคติ,** รูปาทีหิ วิสเยหิ สุฏฺฐุ อโคฺคติ **สโคฺค,** โส สโพฺพปิ ลุชฺชนปลุชฺชนเฏฺฐน **โลโก**ติฯ

ปาฏลิคามิเก อุปาสเก พหุเทว รตฺติํ ธมฺมิยา กถายาติ อญฺญายปิ ปาฬิมุตฺตาย ธมฺมกถาย เจว อาวสถานุโมทนกถาย จฯ ตทา หิ ภควา ยสฺมา อชาตสตฺตุนา ตตฺถ ปาฏลิปุตฺ

ตนครํ มาเปเนฺตน อญฺญาสุ คามนิคมราชธานีสุ เย สีลาจารสมฺปนฺนา กุฎุมฺพิกา, เต อาเนตฺวา ธนธญฺญานิ ฆรวตฺถุเขตฺตวตฺถาทีนิ เจว ปริหารญฺจ ทาเปตฺวา นิเวสิยนฺติ, ตสฺมา ปาฏลิคามิกา อุปาสกา อานิสํสทสฺสาวิตาย วิเสสโต สีลครุกาติ สพฺพคุณานญฺจ สีลสฺส อธิฏฺฐานภาวโต เตสํ ปฐมํ สีลานิสํเส ปกาเสตฺวา ตโต ปรํ อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต วิย ปถโวชํ อากฑฺฒนฺโต วิย มหาชมฺพุํ มตฺถเก คเหตฺวา จาเลนฺโต วิย โยชนปฺปมาณํ มหามธุํ จกฺกยเนฺตน ปีเฬตฺวา สุมธุรรสํ ปายมาโน วิย จ ปาฏลิคามิกานํ อุปาสกานํ หิตสุขาวหํ ปกิณฺณกกถํ กเถนฺตปิ ‘‘อาวาสทานํ นาเมตํ คหปตโย มหนฺตํ ปุญฺญํ, ตุมฺหากํ อาวาโส มยา ปริภุตฺโต, ภิกฺขุสเงฺฆน ปริภุตฺโต, มยา จ ภิกฺขุสเงฺฆน จ ปริภุตฺเต ธมฺมรตเนนปิ ปริภุตฺโตเยว โหติ, เอวํ ตีหิ รตเนหิ ปริภุตฺเต อปริเมยฺยเยว วิปาโก, อปิจ อาวาสทานสฺมึ ทินฺเน สพฺพทานํ ทินฺนเมว โหติ, ภูมฏฺฐกปณฺณสาลาย วา สาขามณฺฑปสฺส วา สงฺฆํ อุทฺทิสฺส กตสฺส อานิสํโส ปริจฺฉินฺทิตุํ น สกฺกาฯ อาวาสทานานุภาเวน หิ ภเว นิพฺพตฺตมานสฺสปิ สมฺปีฬิตคพฺภวาโส นาม น โหติ, ทฺวาทสหตฺถ โอวรโก วิยสฺส มาตุกุจฺฉิ อสมฺพาโธว โหตี’’ติ เอวํ นานานยวิจิตฺตํ พหุํ ธมฺมกถํ กเถตฺวา –

> ‘‘สีตํ อุณฺหํ ปฏิหนฺติ, ตโต วาฬมิคานิ จ;
> สรีสเป จ มกเส, สิสิเร จาปิ วุฏฺฐิโยฯ
>
> ‘‘ตโต วาตาตโป โฆโร, สญฺชาโต ปฏิหญฺญติ;
> เลณตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ, ฌายิตุญฺจ วิปสฺสิตุํฯ
>
> ‘‘วิหารทานํ สงฺฆสฺส, อคฺคํ พุเทฺธน วณฺณิตํ;
> ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส, สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโนฯ
>
> ‘‘วิหาเร การเย รเมฺม, วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต;
> เตสํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ, วตฺถเสนาสนานิ จฯ
>
> ‘‘ทเทยฺย อุชุภูเตสุ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
> เต ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺติ, สพฺพทุกฺขาปนูทนํ;
> ยํ โส ธมฺมํ อิธญฺญาย, ปรินิพฺพาติ อนาสโว’’ติฯ (จูฬว. ๒๙๕, ๓๑๕) –

เอวํ อยมฺปิ อาวาสทาเน อานิสํโส อยมฺปิ อาวาสทาเน อานิสํโสติ พหุเทว รตฺตึ อติเรกทิยฑฺฒยามํ อาวาสทานานิสํสํ กเถสิฯ ตตฺถ อิมา คาถาว สงฺคหํ อารุฬฺหา, ปกิณฺณกธมฺมเทสนา ปน สงฺคหํ น อาโรหติฯ **สนฺทเสฺสตฺวา**ติอาทีนิ วุตฺตตฺถาเนวฯ

อภิกฺกนฺตาติ อติกฺกนฺตา เทฺว ยามา คตาฯ **ยสฺสทานิ ตุเมฺห กาลํ มญฺญถา**ติ ยสฺส คมนสฺส ตุเมฺห กาลํ มญฺญถ, คมนกาโล ตุมฺหากํ, คจฺฉถาติ วุตฺตํ โหติฯ กสฺมา ปน ภควา เต อุโยฺยเชสีติ? อนุกมฺปายฯ ติยามรตฺติญฺหิ นิสีทิตฺวา วีตินาเมนฺตานํ เตสํ สรีเร อาพาโธ อุปฺปเชฺชยฺย, ภิกฺขุสโงฺฆปิ จ มหา, ตสฺส สยนนิสชฺชานํ โอกาสํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, อิติ อุภยานุกมฺปาย อุโยฺยเชสิฯ

สุญฺญาคารนฺติ ปาฏิเยกฺกํ สุญฺญาคารํ นาม ตตฺถ นตฺถิฯ เต กิร คหปตโย ตเสฺสว อาวสถาคารสฺส เอกปเสฺส ปฏสาณึ ปริกฺขิปาเปตฺวา กปฺปิยมญฺจํ ปญฺญเปตฺวา ตตฺถ กปฺปิยปจฺจตฺถรณานิ อตฺถริตฺวา อุปริ สุวณฺณรชตตารกคนฺธมาลาทิทามปฏิมณฺฑิตํ วิตานํ พนฺธิตฺวา คนฺธเต

ลปทีปํ อาโรปยึสุ ‘‘อเปฺปว นาม สตฺถา ธมฺมาสนโต วุฏฺฐาย โถกํ วิสฺสเมตุกาโม อิธ นิปเชฺชยฺย, เอวํ โน อิทํ อาวสถาคารํ ภควตา จตูหิ อิริยาปเถหิ ปริภุตฺตํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี’’ติฯ สตฺถาปิ ตเทว สนฺธาย ตตฺถ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปตฺวา สีหเสยฺยํ กเปฺปสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘สุญฺญาคารํ ปาวิสี’’ติฯ ตตฺถ ปาทโธวนฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ยาว ธมฺมาสนา อคมาสิ, เอตฺตเก ฐาเน คมนํ นิปฺผนฺนํฯ ธมฺมาสนํ ปตฺวา โถกํ อฏฺฐาสิ, อิทํ ตตฺถ ฐานํฯ เทฺว ยาเม ธมฺมาสเน นิสีทิ, เอตฺตเก ฐาเน นิสชฺชา นิปฺผนฺนาฯ อุปาสเก อุโยฺยเชตฺวา ธมฺมาสนโต โอรุยฺห ยถาวุเตฺต ฐาเน สีหเสยฺยํ กเปฺปสิ ฯ เอตํ ฐานํ ภควตา จตูหิ อิริยาปเถหิ ปริภุตฺตํ อโหสีติฯ

ปาฏลิคามวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สุนิธวสฺสการวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๘๖. **สุนิธวสฺสการา**ติ (ที. นิ. ๒.๑๕๓; อุทา. อฏฺฐ. ๗๖) สุนิโธ จ วสฺสกาโร จ เทฺว พฺราหฺมณาฯ **มคธมหามตฺตา**ติ มคธรโญฺญ มหาอมจฺจา, มคธรเฏฺฐ วา มหามตฺตา, มหติยา อิสฺสริยมตฺตาย สมนฺนาคตาติ มคธมหามตฺตาฯ **ปาฏลิคาเม นครํ มาเปนฺตี**ติ ปาฏลิคามนฺตสงฺขาเต ภูมิปฺปเทเส นครํ มาเปนฺติ, ปุเพฺพ ‘‘ปาฏลิคาโม’’ติ ลทฺธนามํ ฐานํ อิทานิ นครํ กตฺวา มาเปนฺตีติ อโตฺถฯ **วชฺชีนํ ปฏิพาหายา**ติ ลิจฺฉวิราชูนํ อายมุขปจฺฉินฺทนตฺถํฯ **วตฺถูนี**ติ ฆรวตฺถูนิ ฆรปติฏฺฐาปนฏฺฐานานิฯ **จิตฺตานิ นมนฺติ นิเวสนานิ มาเปตุ**นฺติ รโญฺญ ราชมหามตฺตานญฺจ นิเวสนานิ มาเปตุํ วตฺถุวิชฺชาปาฐกานํ จิตฺตานิ นมนฺติฯ เต กิร อตฺตโน สิปฺปานุภาเวน เหฏฺฐาปถวิยํ ติํสหตฺถมเตฺต ฐาเน ‘‘อิธ นาคานํ นิวาสปริคฺคโห, อิธ ยกฺขานํ, อิธ ภูตานํ นิวาสปริคฺคโห, อิธ ปาสาโณ วา ขาณุโก วา อตฺถี’’ติ ชานนฺติ, เต ตทา สิปฺปํ ชปฺปิตฺวา ตาทิสํ สารมฺภฏฺฐานํ ปริหริตฺวา อนารเมฺภ ฐาเน ตาหิ วตฺถุปริคฺคาหิกาหิ เทวตาหิ สทฺธึ มนฺตยมานา วิย ตํตํเคหานิ มาเปนฺติฯ

อถ วา เนสํ สรีเร เทวตา อธิมุจฺจิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิเวสนานิ มาเปตุํ จิตฺตํ นาเมนฺติฯ ตา จตูสุ โกเณสุ ขาณุเก โกเฏฺฏตฺวา วตฺถุมฺหิ คหิตมเตฺต ปฏิวิคจฺฉนฺติฯ สทฺธานํ กุลานํ สทฺธา เทวตา ตถา กโรนฺติ, อสฺสทฺธานํ กุลานํ อสฺสทฺธา เทวตา จฯ กึ การณา? สทฺธานญฺหิ เอวํ โหติ ‘‘อิธ มนุสฺสา นิเวสนํ มาเปนฺตา ปฐมํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา มงฺคลํ วทาเปสฺสนฺติ, อถ มยํ สีลวนฺตานํ ทสฺสนํ ธมฺมกถํ ปญฺหวิสฺสชฺชนํ อนุโมทนญฺจ โสตุํ ลภิสฺสาม, มนุสฺสาทานํ ทตฺวา อมฺหากํ ปตฺติํ ทสฺสนฺตี’’ติฯ อสฺสทฺธา เทวตาปิ ‘‘อตฺตโน อิจฺฉานุรูปํ เตสํ ปฏิปตฺติํ ปสฺสิตุํ กถญฺจ โสตุํ ลภิสฺสามา’’ติ ตถา กโรนฺติฯ

ตาวติํเสหีติ ยถา หิ เอกสฺมิํ กุเล เอกํ ปณฺฑิตํ มนุสฺสํ, เอกสฺมิญฺจ วิหาเร เอกํ พหุสฺสุตํ ภิกฺขุํ อุปาทาย ‘‘อสุกกุเล มนุสฺสา ปณฺฑิตา, อสุกวิหาเร ภิกฺขู พหุสฺสุตา’’ติ สโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ, เอวเมวํ สกฺกํ เทวราชานํ วิสฺสกมฺมญฺจ เทวปุตฺตํ อุปาทาย ‘‘ตาวติํสา ปณฺฑิตา’’ติ สโทฺท อพฺภุคฺคโตฯ เตนาห ‘‘ตาวติํเสหี’’ติฯ **เสยฺยถาปี**ติอาทินา เทเวหิ ตาวติํเสหิ สทฺธึ มเนฺตตฺวา วิย สุนิธวสฺสการา นครํ มาเปนฺตีติ ทเสฺสติฯ

ยาวตา อริยํ อายตนนฺติ ยตฺตกํ อริยมนุสฺสานํ โอสรณฏฺฐานํ นาม อตฺถิฯ **ยาวตา วณิปฺปโถ**ติ ยตฺตกํ วาณิชานํ อาหฏภณฺฑสฺส ราสิวเสเนว กยวิกฺกยฏฺฐานํ นาม, วาณิชานํ วสนฏฺฐานํ วา อตฺถิฯ **อิทํ อคฺคนคร**นฺติ เตสํ อริยายตนวณิปฺปถานํ อิทํ นครํ อคฺคํ ภวิสฺสติ เชฏฺฐกํ ปาโมกฺขํฯ **ปุฏเภทน**นฺติ ภณฺฑปุฏเภทนฏฺฐานํ, ภณฺฑคนฺถิกานํ โมจนฏฺฐานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สกลชมฺพุทีเป อลทฺธภณฺฑมฺปิ หิ อิเธว ลภิสฺสติ, อญฺญตฺถ วิกฺกยํ อคจฺฉนฺตมฺปิ อิธ วิกฺ

กยํ คจฺฉิสฺสติ, ตสฺมา อิเธว ปุญฺํ ภินฺทิสฺสตีติ อโตฺถฯ อายนฺติ ยานิ จตูสุ ทฺวาเรสุ จตฺตาริ, สภายํ เอกนฺติ เอวํ ทิวเส ทิวเส ปญฺจสตสหสฺสานิ ตตฺถ อุฎฺฐหิสฺสนฺติ, ตานิสฺส ภาวีนิ อายานิ ทเสฺสติฯ **อคฺคิโต วา**ติอาทีสุ จ-การโตฺถ **วา**-สโทฺท, อคฺคินา จ อุทเกน จ มิถุเภเทน จ นสฺสิสฺสตีติ อโตฺถฯ ตสฺส หิ เอโก โกฎฺฐาโส อคฺคินา นสฺสิสฺสติ, นิพฺพาเปตุมฺปิ นํ น สกฺขิสฺสติ, เอกํ โกฎฺฐาสํ คงฺคา คเหตฺวา คมิสฺสติ, เอโก อิมินา อกถิตํ อมุสฺส, อมุนา อกถิตํ อิมสฺส วทนฺตานํ ปิสุณวาจานํ วเสน ภินฺนานํ มนุสฺสานํ อญฺญมญฺญเภเทน วินสฺสิสฺสติฯ

เอวํ วตฺวา ภควา ปจฺจูสกาเล คงฺคาตีรํ คนฺตฺวา กตมุขโธวโน ภิกฺขาจารกาลํ อาคมยมาโน นิสีทิฯ สุนิธวสฺสการาปิ ‘‘อมฺหากํ ราชา สมณสฺส โคตมสฺส อุปฎฺฐาโก, โส อเมฺห อุปคเต ปุจฺฉิสฺสติ ‘สตฺถา กิร ปาฎลิคามํ อคมาสิ, กึ ตสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺถ, น อุปสงฺกมิตฺถา’ติ, ‘อุปสงฺกมิมฺหา’ติ จ วุเตฺต ‘นิมนฺตยิตฺถ, น นิมนฺตยิตฺถา’ติ ปุจฺฉิสฺสติ, ‘น นิมนฺตยิมฺหา’ติ จ วุเตฺต อมฺหากํ โทสํ อาโรเปตฺวา นิคฺคณฺหิสฺสติ, อิทญฺจาปิ มยํ อกตฎฺฐาเน นครํ มาเปม, สมณสฺส โข ปน โคตมสฺส คตคตฎฺฐาเน กาฬกณฺณิสตฺตา ปฎิกฺกมนฺติ, ตํ มยํ นครมงฺคลํ วาจาเปสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา นิมนฺตยึสุฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อถ โข สุนิธวสฺสการา’’**ติอาทิฯ **ปุพฺพณฺหสมย**นฺติ ปุพฺพณฺหกาเลฯ **นิวาเสตฺวา**ติ คามปฺปเวสนนีหาเรน นิวาสนํ นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวาฯ **ปตฺตจีวรมาทายา**ติ ปตฺตญฺจ จีวรญฺจ อาทิยิตฺวา กายปฎิพทฺธํ กตฺวา, จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตํ หเตฺถน คเหตฺวาติ อโตฺถฯ

สีลวเนฺตตฺถาติ สีลวเนฺต เอตฺถ อตฺตโน วสนฎฺฐาเนฯ **สญฺญเต**ติ กายวาจาจิเตฺตหิ สญฺญเตฯ **ตาสํ ทกฺขิณมาทิเส**ติ สงฺฆสฺส ทินฺนํ จตฺตาโร ปจฺจเย ตาสํ ฆรเทวตานํ อาทิเสยฺยปตฺตึ ทเทยฺยฯ **ปูชิตา ปูชยนฺตี**ติ ‘‘อิเม มนุสฺสา อมฺหากํ ญาตกาปิ น โหนฺติ, ตถาปิ โน ปตฺตึ เทนฺตีติ อารกฺขํ สุสํวิหิตํ กโรถา’’ติ สุฎฺฐุ อารกฺขํ กโรนฺติฯ **มานิตา มานยนฺตี**ติ กาลานุกาลํ พลิกมฺมกรเณน มานิตา ‘‘เอเต มนุสฺสา อมฺหากํ ญาตกาปิ น โหนฺติ, ตถาปิ จตุมาสฉมาสนฺตเร โน พลิกมฺมํ กโรนฺตี’’ติ มาเนนฺติ อุปฺปนฺนปริสฺสยํ หรนฺติฯ **ตโต น**นฺติ ตโต นํ ปณฺฑิตชาติกํ มนุสฺสํฯ **โอรส**นฺติ อุเร ฐเปตฺวา สํวฑฺฒิตํ, ยถา มาตา โอรสํ ปุตฺตํ อนุกมฺปติ, อุปฺปนฺนปริสฺสยหรณตฺถเมวสฺส วายมติ, เอวํ อนุกมฺปนฺตีติ อโตฺถฯ **ภทฺรานิ ปสฺสตี**ติ สุนฺทรานิ ปสฺสติฯ

อนุโมทิตฺวาติ เตหิ ตทา ปสุตปุญฺญสฺส อนุโมทนวเสน เตสํ ธมฺมกถํ กตฺวาฯ สุนิธวสฺสการาปิ ‘‘ยา ตตฺถ เทวตา อาสุํ, ตาสํ ทกฺขิณมาทิเส’’ติ ภควโต วจนํ สุตฺวา เทวตานํ ปตฺตึ อทํสุฯ **ตํ โคตมทฺวารํ นาม อโหสี**ติ ตสฺส นครสฺส เยน ทฺวาเรน ภควา นิกฺขมิ, ตํ โคตมทฺวารํ นาม อโหสิฯ คงฺคาย ปน อุตฺตรณตฺถํ อโนติณฺณตฺตา โคตมติตฺถํ นาม นาโหสิฯ **ปูรา**ติ ปุณฺณาฯ **สมติตฺติกา**ติ ตีรสมํ อุทกสฺส ติตฺตา ภริตาฯ **กากเปยฺยา**ติ ตีเร ฐิตกาเกหิ ปาตุํ สกฺกุเณยฺยอุทกาฯ ตีหิปิ ปเทหิ อุภโตกูลสมํ ปริปุณฺณภาวเมว วทติฯ **อุฬุมฺป**นฺติ ปารคมนตฺถาย ลหุเก ทารุทเณฺฑ คเหตฺวา กวาฎผลเก วิย อญฺญมญฺญสมฺพเนฺธ กาตุํ อาณิโย โกเฎฺฎตฺวา นาวาสเงฺขเปน กตํฯ **กุลฺล**นฺติ เวฬุนฬาทิเก สงฺฆริตฺวา วลฺลิอาทีหิ กลาปวเสน พนฺธิตฺวา กตํฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ เอตํ มหาชนสฺส คงฺคุทกมตฺตสฺสปิ เกวลํ ตริตุํ อสมตฺถตํ, อตฺตโน ปน ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อติคมฺภีรวิตฺถตํ สํสารมหณฺณวํ ตริตฺวา ฐิตภาวญฺจ สพฺพาการโต วิทิตฺวา ตทตฺถปริทีปนํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิฯ อุทานคาถาย อโตฺถ ปน อฎฺฐกถายํ ทสฺสิโตเยวฯ ตตฺถ **อุทกฎฺฐานเสฺสตํ อธิวจน**นฺติ ยถาวุตฺตสฺส ยสฺส กสฺสจิ อุทกฎฺฐานสฺส เอตํ อณฺณวนฺติ อธิว

จนํ, น สมุทฺทเสฺสวาติ อธิปฺปาโยฯ **สรนฺ**ติ อิธ นที อธิเปฺปตา สรติ สนฺทตีติ กตฺวาฯ **คมฺภีรํ วิตฺถตนฺ**ติ อคาธเฏฺฐน คมฺภีรํ, สกลโลกตฺตยพฺยาปิตาย วิตฺถตํฯ **วิสชฺชา**ติ อนาสชฺช อปฺปตฺวา เอว ปลฺลลานิ เตสํ อตรณโตฯ **กุลฺลญฺหิ ชโน พนฺธตี**ติ กุลฺลํ พนฺธิตุํ อายาสํ อาปชฺชติฯ **วินา เอว กุเลฺลนา**ติ อีทิสํ อุทกํ กุเลฺลน อีทิเสน วินา เอวฯ **ติณฺณา เมธาวิโน ชนา**ติ อริยมคฺคญาณสงฺขาตาย เมธาย สมนฺนาคตตฺตา เมธาวิโน พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ ติณฺณา ปรตีเร ปติฏฺฐิตาฯ

สุนิธวสฺสการวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โกฏิคาเม สจฺจกถาวณฺณนา

๒๘๗. **โกฏิคาโม**ติ มหาปนาทสฺส รโญฺญ ปาสาทโกฏิยํ กตคาโม, ปติตสฺส ปาสาทสฺส ถุปิกาย ปติฏฺฐิตฏฺฐาเน นิวิฏฺฐคาโมติ อโตฺถฯ **อริยสจฺจานนฺ**ติ เย ปฏิวิชฺฌนฺติ, เตสํ อริยภาวกรานํ สจฺจานํฯ **อนนุโพธา**ติ อพุชฺฌเนน อชานเนนฯ **อปฺปฏิเวธา**ติ อปฺปฏิวิชฺฌเนนฯ **อนุโพโธ** เจตฺถ ปุพฺพภาคิยญาณํ, **ปฏิเวโธ** มคฺคญาเณน อภิสมโยฯ ตตฺถ ยสฺมา อนุโพธปุพฺพโก ปฏิเวโธ อนุโพเธน วินา น โหติ, อนุโพโธปิ เอกโจฺจ ปฏิเวธสมฺพโนฺธ ตทุภยาภาวเหตุกญฺจ วเฏฺฏ สํสรณํ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘‘อนนุโพธา…เป.… ตุมฺหากญฺจา’’ติฯ ตตฺถ **สนฺธาวิตนฺ**ติ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน ภวโต ภวนฺตรุปคมเนน สนฺธาวิตํฯ **สํสริตนฺ**ติ อปราปรํ จวนุปฺปชฺชนวเสน สํสริตํฯ **มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจา**ติ มยา จ ตุเมฺหหิ จฯ อถ วา **สนฺธาวิตํ สํสริตนฺ**ติ สนฺธาวนํ สํสรณํ มมเญฺจว ตุมฺหากญฺจ อโหสีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

สํสิตนฺติ สํสริตํฯ **ภวเนตฺติ สมูหตา**ติ ทีฆรชฺชุยา พทฺธสกุณํ วิย รชฺชุหโตฺถ ปุริโส เทสนฺตรํ, ตณฺหารชฺชุยา พทฺธสตฺตสนฺตานํ อภิสงฺขาโร ภวนฺตรํ เนติ เอตายาติ ภวเนตฺติ, สา ภวโต ภวํ นยนสมตฺถา ตณฺหารชฺชุ อริยมคฺคสเตฺถน สุฏฺฐุ หตา ฉินฺนา อปฺปวตฺติกตาติ ภวเนตฺติ สมูหตาฯ

อมฺพปาลีวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๘๘. **ยานสฺส ภูมี**ติ ยตฺถ สกฺกา โหติ ยานํ อารุยฺห ยาเนน คนฺตุํ, อยํ ยานสฺส ภูมิ นามฯ **ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา**ติ วิหารสฺส พหิทฺวารโกฏฺฐเก ยานโต โอโรหิตฺวาฯ

ลิจฺฉวีวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๘๙. **นีลา**ติ อิทํ สพฺพสงฺคาหกวจนํฯ **นีลวณฺณา**ติอาทิ ตเสฺสว วิภาคทสฺสนตฺถํฯ ตตฺถ น เตสํ ปกติวโณฺณ นีโล, นีลวิเลปนวิลิตฺตตฺตา ปเนตํ วุตฺตํฯ **นีลวตฺถา**ติ ปฏทุกูลโกเสยฺยาทีนิปิ เนสํ นีลาเนว โหนฺติฯ **นีลาลงฺการา**ติ นีลมณิอลงฺกาเรหิ นีลปุเปฺผหิ จ อลงฺกตาฯ เต กิร อลงฺการา สุวณฺณวิจิตฺตาปิ อินฺทนีลมณิโอภาเสหิ เอกนีลา วิย ขายนฺติ, รถาปิ เนสํ นีลมณิขจิตา นีลวตฺถปริกฺขิตฺตา นีลธชนีลวมฺมิเกหิ นีลาภรเณหิ นีลอเสฺสหิ ยุตฺตา, ปโตทยฏฺฐิโยปิ นีลาเยวาติ อิมินา นเยน สพฺพปเทสุ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ปฏิวเฏฺฏสี**ติ ปหริฯ **กิสฺส เช อมฺพปาลี**ติ **เช**-ติ อาลปนํ, โภติ อมฺพปาลิ กิํการณาติ วุตฺตํ โหติฯ **สาหารนฺ**ติ เอตฺถ อาหรนฺติ อิมสฺมา ราชปุริสา พลินฺติ **อาหาโร,** ตพฺภุตฺตชนปโทฯ เตน สหิตํ สาหารํ, สชนปทนฺติ อโตฺถฯ **องฺคุลิํ โผเฏสุนฺ**ติ องฺคุลิํ จาเลสุํฯ **อมฺพกายา**ติ มาตุคาเมนฯ อุปจารวจนเญฺหตํ, อิตฺถีสุ ยทิทํ อมฺพกา มาตุคาโม ชนนิกาติฯ **โอโลเกถา**ติ ปสฺสถฯ **อปโลเกถา**ติ

อปวตฺติตฺวา โอโลเกถ, ปุนปฺปุนํ ปสฺสถาติ อโตฺถฯ **อุปสํหรถา**ติ อุปเนถ, อิมํ ลิจฺฉวีปริสํ ตุมฺหากํ จิเตฺตน ตาวตึสสทิสํ อุปสํหรถ อุปเนถ อลฺลียาเปถฯ ยเถว ตาวตึสา อภิรูปา ปาสาทิกา นีลาทินานาวณฺณา, เอวมิเม ลิจฺฉวีราชาโนปีติ ตาวตึเสหิ สมเก กตฺวา ปสฺสถาติ อโตฺถฯ

กสฺมา ปน ภควา อเนกสเตหิ สุเตฺตหิ จกฺขาทีนํ รูปาทีสุ นิมิตฺตคฺคาหํ ปฏิเสเธตฺวา อิธ มหเนฺตน อุสฺสาเหน นิมิตฺตคฺคาเห นิโยเชตีติ? หิตกามตาย เตสํ ภิกฺขูนํ ยถา อายสฺมโต นนฺทสฺส หิตกามตาย สคฺคสมฺปตฺติทสฺสนตฺถํฯ ตตฺร กิร เอกเจฺจ ภิกฺขู โอสนฺนวีริยา, เต สมฺปตฺติยา ปโลเภเนฺต "อปฺปมาเทน สมณธมฺมํ กโรนฺตานํ เอวรูปา อิสฺสริยสมฺปตฺติ สุลภา"ติ สมณธเมฺม อุสฺสาหชนนตฺถํ อาหฯ อถ วา นยิทํ นิมิตฺตคฺคาเห นิโยชนํ, เกวลํ ปน "ทิพฺพสมฺปตฺติสทิสา เอเตสํ ราชูนํ อิสฺสริยสมฺปตฺตี"ติ อนุปุพฺพิกถาย สมฺปตฺติกถนํ วิย ทฏฺฐพฺพํฯ อนิจฺจลกฺขณวิภาวนตฺถญฺจาปิ เอวมาหฯ น จิรเสฺสว หิ สเพฺพปิเม อชาตสตฺตุสฺส วเสน วินาสํ ปาปุณิสฺสนฺติ, อถ เนสํ รชฺชสิริสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ฐิตภิกฺขู "ตถารูปายปิ นาม สิริสมฺปตฺติยา วินาโส ปญฺญายิสฺสตี"ติ อนิจฺจลกฺขณํ ภาเวตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺตีติ อนิจฺจลกฺขณวิภาวนตฺถํ อาหฯ

อธิวาเสตูติ อมฺพปาลิยา นิมนฺติตภาวํ ญตฺวาปิ กสฺมา นิมเนฺตนฺตีติ? อสทฺทหนตาย จ วตฺตสีเสน จฯ สา หิ ธุตฺตา อิตฺถี อนิมเนฺตตฺวาปิ "นิมเนฺตสิ"นฺติ วเทยฺยาติ เตสํ อโหสิฯ ธมฺมํ สุตฺวา คมนกาเล จ นิมเนฺตตฺวา คมนํ นาม มนุสฺสานํ วตฺตเมวฯ

ลิจฺฉวีวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สีหเสนาปติวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๙๐. อภิญฺญาตาติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๘.๑๒) ญาตา ปญฺญาตา ปากฏาฯ **สนฺถาคาเร**ติ มหาชนสฺส สนฺถมฺภนาคาเร วิสฺสมนตฺถาย กเต อคาเรฯ สา กิร สนฺถาคารสาลา นครมเชฺฌ อโหสิ, จตูสุ ทฺวาเรสุ ฐิตานํ ปญฺญายติ, จตูหิ ทิสาหิ อาคตมนุสฺสา ปฐมํ ตตฺถ วิสฺสมิตฺวา ปจฺฉา อตฺตโน อตฺตโน ผาสุกฏฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ ราชกุลานํ รชฺชกิจฺจสนฺถรณตฺถํ กตํ อคารนฺติปิ วทนฺติเยวฯ ตตฺถ หิ นิสีทิตฺวา ลิจฺฉวีราชาโน รชฺชกิจฺจํ สนฺถรนฺติ กโรนฺติ วิจาเรนฺติฯ **สนฺนิสินฺนา**ติ เตสํ นิสีทนตฺถํเยว ปญฺญเตฺตสุ มหารหปจฺจตฺถรเณสุ สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺตสุ อาสเนสุ สนฺนิสินฺนาฯ **อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสนฺตี**ติ ราชกุลกิจฺจเญฺจว โลกตฺถกิริยญฺจ วิจาเรตฺวา อเนเกหิ การเณหิ พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสนฺติฯ ปณฺฑิตา หิ เต ราชาโน สทฺธาสมฺปนฺนา โสตาปนฺนาปิ สกทาคามิโนปิ อนาคามิโนปิ อริยสาวกา, เต สเพฺพปิ โลกิยชฺฌํ ภินฺทิตฺวา พุทฺธาทีนํ ติณฺณํ รตนานํ วณฺณํ ภาสนฺติฯ

ตตฺถ ติวิโธ พุทฺธวโณฺณ นาม จริยวโณฺณ สรีรวโณฺณ คุณวโณฺณติฯ ตตฺริเม ราชาโน จริยาย วณฺณํ อารภึสุ – "ทุกฺกรํ วต กตํ สมฺมาสมฺพุเทฺธน กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขยฺยานิ ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโยติ สมตึส ปารมิโย ปูเรเนฺตน ญาตตฺถจริยํ โลกตฺถจริยํ พุทฺธตฺถจริยํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชเนฺตนา"ติ อฑฺฒจฺฉเกฺกหิ ชาตกสเตหิ พุทฺธวณฺณํ กเถนฺตา ตุสิตภวนํ ปาเปตฺวา ฐปยึสุฯ ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสนฺตา ปเนเต "ภควตา ธโมฺม เทสิโต, นิกายโต ปญฺจ นิกายา โหนฺติ, ปิฏกโต ตีณิ ปิฏกานิ, องฺคโต นว องฺคานิ, ขนฺธโต จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหสฺสานี"ติ โกฏฺฐาสวเสน ธมฺมคุณํ กถยึสุฯ สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสนฺตา "สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺธา กุลปุตฺตา โภคกฺขนฺธเญฺจว ญาติปริวฏฺฏญฺจ ปหาย เสตจฺฉตฺตอุปรชฺชเสนา

ปติเสฏฺฐิภณฺฑาคาริกฏฺฐานนฺตราทีนิ อคณยิตฺวา นิกฺขมฺม สตฺถุ วรสาสเน ปพฺพชนฺติ, เสต จฺฉตฺตํ ปหาย ปพฺพชิตานํ ภทฺทิยมหาราชมหากปฺปินปุกฺกุสาติอาทิราชปพฺพชิตานํเยว พุทฺธ กาเล อสีติ สหสฺสานิ อเหสุํ, อเนกโกฏิธนํ ปหาย ปพฺพชิตานํ ปน ยสกุลปุตฺตโสณเสฏฺฐิ ปุตฺตรฏฺฐปาลปุตฺตาทีนํ ปริเจฺฉโท นตฺถิ, เอวรูปา จ เอวรูปา จ กุลปุตฺตา สตฺถุ สาสเน ปพฺพ ชนฺตี''ติ ปพฺพชฺชาสเงฺขปวเสน สงฺฆคุณํ กถยึสุฯ

สีโห เสนาปตีติ เอวํนามโก เสนาย อธิปติฯ เวสาลิยญฺหิ สตฺต สหสฺสานิ สตฺต สตานิ สตฺต จ ราชาโน, เต สเพฺพปิ สนฺนิปติตฺวา สเพฺพสํ มนํ คเหตฺวา ''รฏฺฐํ วิจาเรตุํ สมตฺถํ เอกํ วิจินถา''ติ วิจินนฺตา สีหราชกุมารํ ทิสฺวา ''อยํ สกฺขิสฺสตี''ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ตสฺส รตฺ ตมณิวณฺณกมฺพลปริโยนทฺธํ เสนาปติจฺฉตฺตํ อทํสุฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ''สีโห เสนาปตี''ติฯ **นิคณฺฐสาวโก**ติ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส ปจฺจยทายโก อุปฏฺฐาโกฯ ชมฺพุทีปตลสฺมิญฺหิ ตโย ชนา นิคณฺฐานํ อคฺคุปฏฺฐากา – นาฬนฺทายํ อุปาลิ คหปติ, กปิลปุเร วโปฺป สกฺโก, เวสาลิยํ อยํ สีโห เสนาปตีติฯ **นิสิโนฺน โหตี**ติ เสสราชูนมฺปิ ปริสาย อนฺตเร อาสนานิ ปญฺญาปยึสุ, สีหสฺส ปน มเชฺฌ ฐาเนติ ตสฺมึ ปญฺญเตฺต มหารเห ราชาสเน นิสิโนฺน โหติฯ **นิสฺสํสย**นฺติ นิพฺ พิจิกิจฺฉํ อทฺธา เอกํเสนฯ น เหเต ยสฺส วา ตสฺส วา อเปฺปสกฺขสฺส เอวํ อเนกสเตหิ การเณหิ วณฺณํ ภาสนฺติฯ

เยน นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต เตนุปสงฺกมีติ นิคโณฺฐ กิร นาฏปุโตฺต ''สจายํ สีโห กสฺสจิ เทว สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณํ กเถนฺตสฺส สุตฺวา สมณํ โคตมํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิสฺสติ, มยฺหํ ปริหานิ ภวิสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา ปฐมตรํเยว สีหํ เสนาปตึ เอตทโวจ ''เสนาปติ อิมสฺมึ โลเก 'อหํ พุโทฺธ อหํ พุโทฺธ'ติ พหู วทนฺติ, สเจ ตฺวํ กญฺจิ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุกาโม อโหสิ, มํ ปุ เจฺฉยฺยาสิ, อหํ เต ยุตฺตฏฺฐานเญฺญว เปเสสฺสามิ, อยุตฺตฏฺฐานโต นิวาเรสฺสามี''ติฯ โส ตํ กถํ อนุสฺสริตฺวา ''สเจ มํ เปเสสฺสติ, คมิสฺสามิฯ โน เจ, น คมิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เยน นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต เตนุปสงฺกมิฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา นิคโณฺฐ มหาปพฺพเตน วิย พลวโสเกน โอตฺถโฏ ''ยตฺถ ทานิสฺสาหํ คมนํ น อิจฺฉามิ, ตเตฺถว คนฺตุกาโม ชาโต, หโตหมสฺมี''ติ อนตฺตมโน หุตฺวา ''ปฏิพาหนุปา ยมสฺส กริสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา **''กึ ปน ตฺว''**นฺติอาทิมาหฯ เอวํ วทโนฺต จรนฺตํ โคณํ ตุเณฺฑ ปหรโนฺต วิย ชลมานํ ปทีปํ นิพฺพาเปโนฺต วิย ภตฺตภริตํ ปตฺตํ นิกฺกุชฺชโนฺต วิย จ สีหสฺส อุปฺ ปนฺนํ ปีตึ วินาเสสิฯ **คมิกาภิสงฺขาโร**ติ หตฺถิยานาทีนํ โยชาปนคนฺธมาลาทิคฺคหณวเสน ปว โตฺต ปโยโคฯ **โส ปฏิปฺปสฺสมฺภี**ติ โส วูปสโนฺตฯ

ทุติยมฺปิ โขติ ทุติยวารมฺปิฯ อิมสฺมิญฺจ วาเร พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสนฺตา ตุสิตภวนโต ปฏฺฐาย ยาว มหาโพธิปลฺลงฺกา ทสพลสฺส เหฏฺฐา ปาทตเลหิ อุปริ เกสเคฺคหิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณอสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาวเสน สรีรวณฺณํ กถยึสุฯ ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสนฺตา ''เอกปเทปิ เอกพฺยญฺชเนปิ อวกฺขลิตํ นาม นตฺถี''ติ สุกถิตวเสเนว ธมฺมคุณํ กถยึ สุฯ สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสนฺตา ''เอวรูปํ ยสสิริวิภวํ ปหาย สตฺถุ สาสเน ปพฺพชิตา น โกสชฺช ปกติกา โหนฺติ, เตรสสุ ปน ธุตคุเณสุ ปริปูรการิโน หุตฺวา สตฺตสุ อนุปสฺสนาสุ กมฺมํ กโรนฺติ, อฏฺฐตึส อารมฺมณวิภตฺติโย วฬเญฺชนฺตี''ติ ปฏิปทาวเสน สงฺฆคุเณ กถยึสุฯ

ตติยวาเร ปน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสมานา ''อิติปิ โส ภควา''ติ สุตฺตนฺตปริยาเยเนว พุทฺธ คุเณ กถยึสุ, ''สฺวากฺขาโต ภควตา ธโมฺม''ติอาทินา สุตฺตนฺตปริยาเยเนว ธมฺมคุเณ, ''สุปฺปฏิปโนฺน ภควโต สาวกสโงฺฆ''ติอาทินา สุตฺตนฺตปริยาเยเนว สงฺฆคุเณ จ กถยึสุฯ ตโต

สีโห จินฺเตสิ ‘‘อิเมสํ ลิจฺฉวีราชกุลานํ ตติยทิวสโต ปฏฺฐาย พุทฺธธมฺมสงฺฆคุเณ กเถนฺตานํ มุขํ นปฺปโหติ, อทฺธา อโนมคุณสมนฺนาคโต โส ภควา, อิมํ ทานิ อุปฺปนฺนํ ปีตึ อวิชหิตฺวาว อหํ อชฺช สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส ‘‘กิญฺหิ เม กริสฺสนฺติ นิคณฺฐา’’ติ วิตกฺโก อุทปาทิฯ ตตฺถ **กิญฺหิ เม กริสฺสนฺตี**ติ กึ นาม มยฺหํ นิคณฺฐา กริสฺสนฺติฯ **อปโลกิตา วา อนปโลกิตา วา**ติ อาปุจฺฉิตา วา อนาปุจฺฉิตา วาฯ น หิ เม เต อาปุจฺฉิตา ยานวาหนสมฺปตฺติอิสฺสริยยสวิเสสํ ทสฺสนฺติ, นาปิ อนาปุจฺฉิตา มาเรสฺสนฺติ, อผลํ เอเตสํ อาปุจฺฉนนฺติ อธิปฺปาโยฯ

ทิวา ทิวสฺสาติ ทิวสฺส ทิวา มชฺฌนฺหิเก อติกฺกนฺตมตฺเตฯ **เวสาลิยา นิยฺยาสี**ติ ยถา หิ คิมฺหกาเล เทเว วุฏฺฐ อุทกํ สนฺทมานํ นทึ โอตริตฺวา โถกเมว คนฺตฺวา ติฏฺฐติ นปฺปวตฺตติ, เอวํ สีหสฺส ปฐมทิวเส ‘‘ทสพลํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนาย ปีติยา นิคเณฺฐน ปฏิพาหิตกาโล, ยถา ทุติยทิวเส เทเว วุฏฺฐ อุทกํ สนฺทมานํ นทึ โอตริตฺวา โถกํ คนฺตฺวา วาลิกาปุญฺชํ ปหริตฺวา อปฺปวตฺตํ โหติ, เอวํ สีหสฺส ทุติยทิวเส ‘‘ทสพลํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนาย ปีติยา นิคเณฺฐน ปฏิพาหิตกาโล, ยถา ตติยทิวเส เทเว วุฏฺฐ อุทกํ สนฺทมานํ นทึ โอตริตฺวา ปุราณปณฺณสุกฺขทณฺฑกนฟกจวราทีนิ ปริกฑฺฒนฺตํ วาลิกาปุญฺชํ ภินฺทิตฺวา สมุทฺทนินฺนเมว โหติ, เอวํ สีโห ตติยทิวเส ติณฺณํ วตฺถูนํ คุณกถํ สุตฺวา อุปฺปเนฺน ปีติปาโมเชฺช ‘‘อผลา นิคณฺฐา, นิปฺผลา นิคณฺฐา, กึ เม อิเม กริสฺสนฺติ, คมิสฺสามหํ สตฺถุ สนฺติก’’นฺติ คมนํ อภินีหริตฺวา เวสาลิยา นิยฺยาสิฯ นิยฺยโนฺต จ ‘‘จิรสฺสาหํ ทสพลสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม ชาโต, น โข ปน เม ยุตฺตํ อญฺญาตกเวเสน คนฺตุ’’นฺติ ‘‘เย เกจิ ทสพลสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม, สเพฺพ นิกฺขมนฺตู’’ติ โฆสนํ กาเรตฺวา ปญฺจ รถสตานิ โยชาเปตฺวา อุตฺตมรเถ ฐิโต เตหิ เจว ปญฺจหิ รถสเตหิ มหติยา จ ปริสาย ปริวุโต คนฺธปุปฺผจุณฺณวาสาทีนิ คาหาเปตฺวา นิยฺยาสิฯ

เยน ภควา เตนุปสงฺกมีติ อารามํ ปวิสโนฺต ทูรโตว อสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ ฉพฺพณฺณา ฆนพุทฺธรสฺมิโย ทิสฺวา ‘‘เอวรูปํ นาม ปุริสํ เอวํ อาสเนฺน วสนฺตํ เอตฺตกํ กาลํ นาทฺทสํ, วญฺจิโต วตมฺหิ, อลาภา วต เม’’ติ จินฺเตตฺวา มหานิธึ ทิสฺวา ทลิทฺทปุริโส วิย สญฺชาตปีติปาโมโชฺช เยน ภควา เตนุปสงฺกมิฯ **ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรนฺตี**ติ โภตา โคตเมน วุตฺตการณสฺส อนุการณํ กเถนฺติฯ การณวจโน เหตฺถ **ธมฺม**-สโทฺท ‘‘เหตุมฺหิ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา’’ติอาทีสุ (วิภ. ๗๒๐) วิยฯ **การณ**นฺติ เจตฺถ ตถาปวตฺตสฺส สทฺทสฺส อโตฺถ อธิเปฺปโต ตสฺส ปวตฺติเหตุภาวโตฯ อตฺถปฺปยุโตฺต หิ สทฺทปฺปโยโคฯ **อนุการณ**นฺติ จ โส เอวํ ปเรหิ ตถา วุจฺจมาโนฯ **สหธมฺมิโก วาทานุวาโท**ติ ปเรหิ วุตฺตการเณน สการโณ หุตฺวา ตุมฺหากํ วาโท วา ตโต ปรํ ตสฺส อนุวาโท วา โกจิ อปฺปมตฺตโกปิ วิญฺญูหิ ครหิตพฺพํ ฐานํ การณํ น อาคจฺฉติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – กึ สพฺพาการเรนปิ ตว วาเท คารยฺหการณํ นตฺถีติฯ **อนพฺภกฺขาตุกามา**ติ น อภูเตน วตฺตุกามาฯ

๒๙๑-๒๙๒. **อตฺถิ สีห ปริยาโย**ติอาทีนํ อโตฺถ เวรญฺชกเณฺฑ อาคตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ **ปรเมน อสฺสาเสนา**ติ จตุมคฺคจตุผลสงฺขาเตน อุตฺตมอสฺสาเสนฯ **อสฺสาสาย ธมฺมํ เทเสตี**ติ อสฺสาสนตฺถาย สนฺถมฺภนตฺถาย ธมฺมํ เทเสติฯ อิติ ภควา อฏฺฐหเงฺคหิ สีหเสนาปติสฺส ธมฺมํ เทเสติฯ

๒๙๓. **อนุวิจฺจการ**นฺติ อนุวิทิตฺวา จินฺเตตฺวา ตุลยิตฺวา กาตพฺพํ กโรหีติ วุตฺตํ โหติฯ **สาธุ โหตี**ติ สุนฺทโร โหติฯ ตุมฺหาทิสสฺมิญฺหิ มํ ทิสฺวา มํ สรณํ คจฺฉเนฺต นิคณฺฐํ ทิสฺวา นิคณฺฐํ สรณํ คจฺฉเนฺต ‘‘กึ อยํ สีโห ทิฏฺฐทิฏฺฐเมว สรณํ คจฺฉตี’’ติ ครหา อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา อนุวิจฺจกาโร ตุมฺหาทิสานํ สาธูติ ทเสฺสติฯ **ปฏากํ ปริหเรยฺยุ**นฺติ เต กิร เอวรูปํ สาวกํ ลภิตฺวา

‘‘อสุโก นาม ราชา วา ราชมหามโตฺต วา เสฏฺฐิ วา อมฺหากํ สรณํ คโต สาวโก ชาโต’’ติ ปฏากํ อุกฺขิปิตฺวา นคเร โฆเสนฺตา อาหิณฺฑนฺติฯ กสฺมา? ‘‘เอวํ โน มหนฺตภาโว อาวิ ภวิสฺสตี’’ติ จ, สเจ ปนสฺส ‘‘กิมหํ เอเต สรณํ คโต’’ติ วิปฺปฏิสาโร อุปฺปชฺเชยฺย, ตมฺปิ โส ‘‘เอเตสํ เม สรณคตภาวํ พหู ชานนฺติ, ทุกฺกรํ ทานิ ปฏินิวตฺติตุ’’นฺติ วิโนเทตฺวา น ปฏิกฺกมิสฺสตีติ จฯ เตนาห ‘‘ปฏากํ ปริหเรยฺยุ’’นฺติฯ **โอปานภูต**นฺติ ปฏิยตฺตอุทปาโน วิย ฐิตํฯ **กุล**นฺติ ตว นิเวสนํฯ **ทาตพฺพํ มญฺญิยาสี**ติ ปุพฺเพปิ ทสปิ วีสติปิ สฏฺฐิปิ ชเน อาคเต ทิสฺวา นตฺถีติ อวตฺวา เทสิ, อิทานิ มํ สรณํ คตการณมเตฺตเนว มา อิเมสํ เทยฺยธมฺมํ อุปจฺฉินฺทิตฺถ, สมฺปตฺตานญฺหิ ทาตพฺพเมวาติ โอวทติฯ **สุตํ เม ตํ ภนฺเต**ติ กุโต สุตํ? นิคณฺฐานํ สนฺติกาฯ เต กิร กุลฆเรสุ เอวํ ปกาเสนฺติ ‘‘มยํ ยสฺส กสฺสจิ สมฺปตฺตสฺส ทาตพฺพนฺติ วทาม, สมโณ ปน โคตโม ‘มยฺหเมว ทานํ ทาตพฺพํ…เป.… น อญฺญสํ สาวกานํ ทินฺนํ มหปฺผล’นฺติ เอวํ วทตี’’ติฯ ตํ สนฺธาย อยํ ‘‘สุตํ เม ต’’นฺติอาทิมาหฯ

๒๙๔. **ปวตฺตมํส**นฺติ ปกติยา ปวตฺตํ กปฺปิยมํสํ, มูลํ คเหตฺวา อนฺตราปเณ ปริเยสาหีติ อธิปฺปาโยฯ **สมฺพหุลา นิคณฺฐา**ติ ปญฺจสตมตฺตา นิคณฺฐาฯ **ถูลํ ปสุ**นฺติ ถูลํ มหาสรีรํ โคกณฺณมหิํสสูกรสงฺขาตํ ปสุํฯ **อุทฺทิสฺสกต**นฺติ อตฺตานํ อุทฺทิสิตฺวา กตํ, มาริตนฺติ อโตฺถฯ **ปฏิจฺจกมฺม**นฺติ เอตฺถ **กมฺม**-สโทฺท กมฺมสาธโน อตีตกาลิโกติ อาห **‘‘อตฺตานํ ปฏิจฺจ กต’’**นฺติฯ นิมิตฺตกมฺมเสฺสตํ อธิวจนํ ‘‘ปฏิจฺจ กมฺมํ ผุสตี’’ติอาทีสุ (ชา. ๑.๔.๗๕) วิยฯ **นิมิตฺตกมฺมสฺสา**ติ นิมิตฺตภาเวน ลทฺธพฺพกมฺมสฺส, น กรณการาปนวเสนฯ **ปฏิจฺจกมฺมํ เอตฺถ อตฺถี**ติ มํสํ ปฏิจฺจกมฺมํ ยถา ‘‘พุทฺธํ เอตสฺส อตฺถีติ พุโทฺธ’’ติฯ อถ วา ปฏิจฺจ กมฺมํ ผุสตีติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพ, สฺวายํ เอตํ มํสํ ปฏิจฺจ ตํ ปาณวธกกมฺมํ ผุสตีติ อโตฺถฯ ตญฺหิ อกุสลํ อุปฆฺฆํ ทายกสฺส, อุปฆฺฆํ ปฏิคฺคาหกสฺส โหตีติ เนสํ ลทฺธิฯ **อุปกณฺณเก**ติ กณฺณมูเลฯ **อล**นฺติ ปฏิเกฺขปวจนํ, โหตุ กิํ อิมินาติ อโตฺถฯ **น จ ปน เต**ติ เอเต อายสฺมนฺตา ทีฆรตฺตํ อวณฺณกามา หุตฺวา อวณฺณํ ภาสนฺตาปิ อพฺภาจิกฺขนฺตา น ชิริทนฺติ, อพฺภกฺขานสฺส อนฺตํ น คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ อถ วา ลชฺชนเตฺถ อิทํ **ชิริทนฺตี**ติ ปทํ ทฏฺฐพฺพํ, น ลชฺชนฺตีติ อโตฺถฯ

สีหเสนาปติวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กปฺปิยภูมิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๕. **อภิลาปมตฺต**นฺติ เทสนามตฺตํฯ **อามิสขาทนตฺถายา**ติ ตตฺถ ตตฺถ ฉฑฺฑิตสฺส อามิสสฺส ขาทนตฺถายฯ **อนุปฺปเคเยวา**ติ ปาโตเยวฯ **โอรวสทฺท**นฺติ มหาสทฺทํฯ **ตํ ปน อวตฺวาปี**ติ **อนฺธกฏฺฐกถายํ**วุตฺตนเยน อวตฺวาปิฯ **ปิ**-สเทฺทน ตถา วจนมฺปิ อนุชานาติฯ **อฏฺฐกถาสุ วุตฺตนเยนา**ติ เสสอฏฺฐกถาสุ วุตฺตนเยนฯ ‘‘กปฺปิยกุฏิํ กโรมา’ติ วา, ‘กปฺปิยกุฏี’ติ วา วุเตฺต สาธารณลกฺขณ’’นฺติ สพฺพอฏฺฐกถาสุ วุตฺตอุสฺสาวนนฺติกากุฏิกรณลกฺขณํฯ **จย**นฺติ อธิฏฺฐานํฯ **ยโต ปฏฺฐายา**ติ ยโต อิฏฺฐกโต สิลโต มตฺติกาปิณฺฑโต วา ปฏฺฐายฯ **ปฐมิฏฺฐกาทีนํ เหฏฺฐา น วฏฺฏนฺตี**ติ ภิตฺติยา ปฐมิฏฺฐกาทีนํ เหฏฺฐา ภูมิยํ ปติฏฺฐาปิยมานา อิฏฺฐกาทโย ภูมิคติกตฺตา ‘‘กปฺปิยกุฏิํ กโรมา’’ติ วตฺวา ปติฏฺฐาเปตุํ น วฏฺฏนฺติฯ ยทิ เอวํ ภูมิยํ นิขณิตฺวา ปติฏฺฐาปิยมานา ถมฺภา กสฺมา ตถา วตฺวา ปติฏฺฐาเปตุํ วฏฺฏนฺตีติ อาห **‘‘ถมฺภา ปน…เป.… วฏฺฏนฺตี’’**ติฯ **สงฺฆสนฺตกเมวา**ติ วาสตฺถาย กตํ สงฺฆิกเสนาสนํ สนฺธาย วทติฯ **ภิกฺขุสนฺตก**นฺติ วาสตฺถาย เอว กตํ ภิกฺขุสฺส ปุคฺคลิกเสนาสนํฯ **มุขสนฺนิธี**ติ อิมินา อโนฺตวุตฺถทุกฺกฏเมว ทีปิตํฯ

กปฺปิยภูมิอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เกณิยชฏิลวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๐. **เยน อาปณํ ตทวสรี**ติอาทีสุ **อาปณ**นฺติ เอกสฺส นิคมเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตสฺมิํ กิร นิคเม วีสติ อาปณมุขสหสฺสานิ วิภตฺตานิ อเหสุํฯ อิติ โส อาปณานํ อุสฺสนฺนตฺตา ‘‘อาปณ’’เนฺตฺวว สงฺขํ คโตฯ ตสฺส ปน นิคมสฺส อวิทูเร นทีตีเร ฆนจฺฉาโย รมณียภูมิภาโค มหาวนสโณฺฑ, ตสฺมิํ ภควา วิหรติฯ **เกณิโย**ติ ตสฺส นามํฯ **ชฏิโล**ติ อาหริมชฏาธโร ตาปโสฯ โส กิร พฺราหฺมณมหาสาโล, ธนรกฺขณตฺถาย ปน ตาปสปพฺพชฺชํ สมาทาย รโญฺญ ปณฺณาการํ ทตฺวา ภูมิภาคํ คเหตฺวา ตตฺถ อสฺสมํ กาเรตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วณิชฺชํ ปโยเชตฺวา กุลสหสฺสสฺส นิสฺสโย หุตฺวา วสติฯ อสฺสเมปิ จสฺส เอโก ตาลรุโกฺข ทิวเส ทิวเส เอกํ โสวณฺณมยํ ผลํ มุญฺจตีติ วทนฺติฯ โส ทิวา กาสาวานิ ธาเรติ, ชฏา จ พนฺธติ, รตฺติํ กามสมฺปตฺติํ อนุภวติฯ

ปวตฺตาโรติ (ที. นิ. อฎฺฐ. ๑.๒๘๕; ม. นิ. อฎฺฐ. ๒.๔๒๗; อ. นิ. อฎฺฐ. ๓.๕.๑๙๒) ปวตฺตยิตาโร , ปาวจนวเสน วตฺตาโรติ อโตฺถฯ **เยส**นฺติ เยสํ สนฺตกํฯ **มนฺตปทน**ฺติ มนฺตสเทฺท พหิกตฺวา รโห ภาสิตพฺพเฎฺฐน มนฺตา เอว ตํตํอตฺถปฏิปตฺติเหตุตาย ปทนฺติ มนฺตปทํ, เวทวจนํฯ **คีต**นฺติ อฎฺฐกาทีหิ ทสหิ โปราณพฺราหฺมเณหิ อุทาตฺตานุทาตฺตาทิสรสมฺปตฺติวเสน สชฺฌายิตํฯ **ปวุตฺต**นฺติ ปาวจนวเสน อเญฺญสํ วุตฺตํ, วาจิตนฺติ อโตฺถฯ **สมิหิต**นฺติ สมฺปพฺยูฬฺหํ ราสิกตํ, อิรุเวทยชุเวทสามเวทาทิวเสน ตตฺถาปิ ปเจฺจกํ มนฺตพฺราหฺมณาทิวเสน สชฺฌายนวาจกาทิวเสน จ ปิณฺฑํ กตฺวา ฐปิตนฺติ อโตฺถฯ **ตทนุคายนฺตี**ติ เอตรหิ พฺราหฺมณา ตํ เตหิ ปุเพฺพ คีตํ อนุคายนฺติ อนุสชฺฌายนฺติฯ **ตทนุภาสนฺตี**ติ ตํ อนุภาสนฺติ, อิทํ ปุริมเสฺสว เววจนํฯ **ภาสิตมนุภาสนฺตี**ติ เตหิ ภาสิตํ สชฺฌายิตํ อนุสชฺฌายนฺติฯ **วาจิตมนุวาเจนฺตี**ติ เตหิ อเญฺญสํ วาจิตํ อนุวาเจนฺติฯ **เสยฺยถิท**นฺติ เต กตเมติ อโตฺถฯ **อฎฺฐโก**ติอาทีนิ เตสํ นามานิฯ เต กิร ทิพฺพจกฺขุปริภเณฺฑน ยถากมฺมูปคญาเณน สตฺตานํ กมฺมสฺสกตาทิํ ปุเพฺพนิวาสญาเณน อตีตกเปฺป พฺราหฺมณานํ มนฺตชฺฌนวิธิญฺจ โอโลเกตฺวา ปรูปฆาตํ อกตฺวา กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภควโต วจฏฺฐสนฺนิสฺสิเตน วจเนน สห สํสนฺทิตฺวา มเนฺต คเนฺถสุํฯ อปราปเร ปน โอกฺกากราชกาลาทีสุ อุปฺปนฺนพฺราหฺมณา ปาณาติปาตาทีนิ ปกฺขิปิตฺวา ตโย เวเท ภินฺทิตฺวา พุทฺธวจเนน สทฺธิํ วิรุทฺเธ อกํสุฯ รตฺติโภชนํ รตฺติ, ตโต อุปรตาติ **รตฺตูปรตา**ฯ อติกฺกเนฺต มชฺฌนฺหิเก ยาว สูริยตฺถงฺคมนา โภชนํ วิกาลโภชนํ นาม, ตโต วิรตตฺตา **วิรตา วิกาลโภชนาฯ ปฏิยาทาเปตฺวา**ติ สปฺปิมธุสกฺกราทีหิ เจว มริเจหิ จ สุสงฺขตํ ปานํ ปฏิยาทาเปตฺวาฯ

‘‘**มหา โข เกณิย ภิกฺขุสโงฺฆ**’’ติ กสฺมา ภควา ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิปิ? ติตฺถิยานํ ปฏิเกฺขปปสนฺนตายฯ ติตฺถิยา หิ ‘‘อโห วตายํ อปฺปิโจฺฉ, โย นิมนฺติยมาโนปิ น สาทิยตี’’ติ อุปนิมนฺติยมานสฺส ปฏิเกฺขเป ปสีทนฺตีติ เกจิ, อการณเมฺจตํฯ นตฺถิ พุทฺธานํ ปจฺจยเหตุ เอวรูปํ โกหญฺญํ, อยํ ปน อฑฺฒเตลสานิ ภิกฺขุสตานิ ทิสฺวา เอตฺตกานํเยว ภิกฺขํ ปฏิยาเทสฺสติ, เสฺวว เสโล พฺราหฺมโณ ตีหิ ปุริสสเตหิ สทฺธิํ ปพฺพชิสฺสติ, อยุตฺตํ โข ปน นวเก อญฺญโต เปเสตฺวา อิเมเหว สทฺธิํ คนฺตุํ, อิเม วา อญฺญโต เปเสตฺวา นวเกหิ สทฺธิํ คนฺตุํฯ อถาปิ สเพฺพว คเหตฺวา คมิสฺสามิ, ภิกฺขาหาโร นปฺปโหสฺสติฯ ตโต ภิกฺขูสุ ปิณฺฑาย จรเนฺตสุ มนุสฺสา อุชฺฌายิสฺสนฺติ ‘‘จิรสฺสมฺปิ เกณิโย สมณํ โคตมํ นิมเนฺตตฺวา ยาปนมตฺตํ ทาตุํ นาสกฺขี’’ติ, สยญฺจ วิปฺปฏิสารี ภวิสฺสติฯ ปฏิเกฺขเป ปน กเต ‘‘สมโณ โคตโม ปุนปฺปุนํ ‘ตฺวญฺจ พฺราหฺมเณสุ อภิปฺปสโนฺน’ติ พฺราหฺมณานํ นามํ คณฺหาตี’’ติ จิเนฺตตฺวา พฺราหฺมเณปิ นิมเนฺตตุกาโม ภวิสฺสติ, ตโต พฺราหฺมเณ ปาฏิเยกฺกํ นิมเนฺตสฺสติ, เต เตน นิมนฺติตา ภิกฺขู หุตฺวา ภุญฺชิสฺสนฺติ, เอวมสฺส สทฺธา

อนุรกฺขิตา ภวิสฺสตีติ ปุนปฺปุนํ ปฏิกฺขิปิฯ **กิญฺจาปิ โข โภ โคตมา**ติ อิมินา อิทํ ทีเปติ ‘‘โภ โคตม, กิํ ชาตํ, ยทิ อหํ พฺราหฺมเณสุ อภิปฺปสนฺโน, อธิวาเสตุ ภวํ โคตโม, อหํ พฺราหฺมณา นมฺปิ ทาตุํ สกฺโกมิ ตุมฺหากมฺปี’’ติฯ **ฐเปตฺวา ธญฺญผลรส**นฺติ เอตฺถ ตณฺฑุลโธวโนทกมฺปิ ธญฺญรโสเยวาติ วทนฺติฯ **อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุจฺฉุรส**นฺติ เอตฺถ นิกฺกสโฏ อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโกติ เวทิตพฺพํฯ

อิมาหิ คาถาหีติ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔๐๐) อิมาหิ เกณิยสฺส จิตฺตานุกูลาหิ คาถาหิฯ ตตฺถ อคฺคิปริจริยํ วินา พฺราหฺมณานํ ยญฺญาภาวโต **‘‘อคฺคิหุตฺตมุขา ยญฺญา’’**ติ วุตฺตํ, อคฺคิหุตฺตเสฏฺฐา อคฺคิชุหนปฺปธานาติ อโตฺถฯ พฺราหฺมณา หิ ‘‘อคฺคิมุขา เทวา’’ติ อคฺคิชุหนปุพฺพกํ ยญฺญํ วิทหนฺติฯ เวเท สชฺฌายเนฺตหิ ปฐมํ สชฺฌายิตพฺพโต สาวิตฺตี ‘‘ฉนฺทโส มุข’’นฺติ วุตฺตา, สาวิตฺตี เวทสฺส ปุพฺพงฺคมาติ อโตฺถ ตํปุพฺพกตฺตา เวทสวนสฺสฯ มนุสฺสานํ เสฏฺฐภาวโต ราชา ‘‘มุข’’นฺติ วุโตฺตฯ โอคาหนฺตีนํ นทีนํ อาธารภาวโต คนฺตพฺพฏฺฐานภาเวน ปฏิสรณโต จ สาคโร ‘‘มุข’’นฺติ วุโตฺตฯ จนฺทสมาโยเคน ‘‘อชฺช กตฺติกา, อชฺช โรหิณี’’ติ สญฺญายนโต นกฺขตฺตานิ อภิภวิตฺวา อาโลกกรณโต นกฺขเตฺตหิ อติวิเสสโสมฺมภาวโต จ ‘‘นกฺขตฺตานํ มุขํ จโนฺท’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ทีปสิขา อคฺคิชาลา อสนิวิจกฺก’’นฺติ เอวมาทีนํ ตปนฺตานํ วิชฺชุลตานํ อคฺคตฺตา อาทิโจฺจ ‘‘ตปตํ มุข’’นฺติ วุโตฺตฯ ทกฺขิเณยฺยานํ ปน อคฺคตฺตา วิเสเสน ตสฺมิํ สมเย พุทฺธปฺปมุขํ สงฺฆํ สนฺธาย ‘‘ปุญฺญํ อากงฺขมานานํ, สโงฺฆ เว ยชตํ มุข’’นฺติ วุตฺตํฯ เตน สโงฺฆ ปุญฺญสฺส อายมุขํ อคฺคทกฺขิเณยฺยภาเวนาติ ทเสฺสติฯ

เกณิยชฏิลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โรชมลฺลวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๑. โรชวตฺถุมฺหิ **วิหาโร**ติ คนฺธกุฏิํ สนฺธาย อาหํสุฯ **อตรมาโน**ติ อตุรโนฺต, สณิกํ ปทปฺปมาณฏฺฐาเน ปทํ นิกฺขิปโนฺต วตฺตํ กตฺวา สุสมฺมฏฺฐํ มุตฺตาทลสินฺทุวารสนฺถรสทิสํ วาลิกํ อวินาเสโนฺตติ อโตฺถฯ **อาฬินฺท**นฺติ ปมุขํฯ **อุกฺกาสิตฺวา**ติ อุกฺกาสิตสทฺทํ กตฺวาฯ **อคฺคฬ**นฺติ กวาฏํฯ **อาโกเฏหี**ติ อคฺคนเขน อีสกํ กุญฺจิกฉิทฺทสมีเป โกเฏหีติ วุตฺตํ โหติฯ ทฺวารํ กิร อติอุปริ อมนุสฺสา, อติเหฏฺฐา ติรจฺฉานชาติกา โกเฏนฺติ, ตถา อโกเฏตฺวา มเชฺฌ ฉิทฺทสมีเป มนุสฺสา โกเฏนฺติ, อิทํ ทฺวารโกฏฺฏกวตฺตนฺติ ทีเปนฺตา วทนฺติฯ **วิวริ ภควา ทฺวาร**นฺติ น ภควา อุฏฺฐาย ทฺวารํ วิวริ, วิวรตูติ ปน หตฺถํ ปสาเรสิฯ ตโต ‘‘ภควา ตุเมฺหหิ อเนกาสุ กปฺปโกฏีสุ ทานํ ททมาเนหิ น สหตฺถา ทฺวารวิวรณกมฺมํ กต’’นฺติ สยเมว ทฺวารํ วิวฏํฯ ตํ ปน ยสฺมา ภควโต มเนน วิวฏํ, ตสฺมา ‘‘วิวริ ภควา ทฺวาร’’นฺติ วุตฺตํฯ

โรชมลฺลวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วุฑฺฒปพฺพชิตวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๓. อาตุมาวตฺถุมฺหิ **อญฺญตโร วุฑฺฒปพฺพชิโต**ติ สุภโทฺท นาม อญฺญตโร ภิกฺขุ วุฑฺฒกาเล ปพฺพชิตตฺตา ‘‘วุฑฺฒปพฺพชิโต’’ติ วุโตฺตฯ **เทฺว ทารกา**ติ สามเณรภูมิยํ ฐิตา เทฺว ปุตฺตาฯ **นาฬิยาวาปเกนา**ติ นาฬิยา เจว ถวิกาย จฯ **สํหริํสู**ติ ยสฺมา มนุสฺสา เต ทารเก มญฺชุภาณิเน ปฏิภานวเนฺต ทิสฺวา กาเรตุกามาปิ อกาเรตุกามาปิ กาเรนฺติเยว, กตกาเล จ ‘‘กิํ คณฺหิสฺสถ ตาตา’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ เต วทนฺติ ‘‘น อมฺหากํ อเญฺญน เกนจิ อโตฺถ, ปิตา ปน โน ภควโต อาคตกาเล ยาคุทานํ กาตุกาโม’’ติฯ ตํ สุตฺวา มนุสฺสา อปริคเณตฺวาว ยํ เต สโกฺกนฺติ

หริตุํ, สพฺพํ เทนฺติฯ ยมฺปิ น สโกฺกนฺติ, มนุสฺสหิ เปเสนฺติฯ ตสฺมา เต ทารกา พหุํ โลณมฺปิ เต ลมฺปิ สปฺปิมฺปิ ตณฺฑุลมฺปิ ขาทนียมฺปิ สํหริํสุฯ

อาตุมายํ วิหรตีติ อาตุมํ นิสฺสาย วิหรติฯ **ภุสาคาเร**ติ ภุสมเย อคารเกฯ ตตฺถ กิร ม หนฺตํ ปลาลปุญฺชํ อพฺภนฺตรโต ปลาลํ นิกฺกฑฺฒิตฺวา สาลาสทิสํ ปพฺพชิตานํ วสนโยคฺคฏฺฐาน สทิสํ กตํ, ตทา ภควา ตตฺถ วสิฯ อถ ภควติ อาตุมํ อาคนฺตฺวา ภุสาคารกํ ปวิฏฺเฐ สุภโทฺท สายนฺหสมยํ คามทฺวารํ คนฺตฺวา มนุเสฺส อามเนฺตสิ ‘‘อุปาสกา นาหํ ตุมฺหากํ สนฺติกา อญฺญํ กิญฺจิ ปจฺจาสีสามิ, มยฺหํ ทารเกหิ อานีตเตลาทีนิเยว สงฺฆสฺส ปโหนฺติ, หตฺถกมฺมมตฺตํ เม เทถา’’ติฯ กิํ, ภเนฺต, กโรมาติ? ‘‘อิทญฺจิทญฺจ คณฺหถา’’ติ สพฺพูปกรณานิ คาเหตฺวา วิหาเร อุทฺธนานิ กาเรตฺวา เอกํ กาฬกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา ตาทิสเมว ปารุปิตฺวา ‘‘อิทํ กโรถ, อิทํ ก โรถา’’ติ สพฺพรตฺติํ วิจาเรโนฺต สตสหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา โภชฺชยาคุญฺจ มธุโคฬกญฺจ ปฏิยา ทาเปสิฯ **โภชฺชยาคุ** นาม ปฐมํ ภุญฺชิตฺวา ปาตพฺพยาคุ, ตตฺถ สปฺปิมธุผาณิตมจฺฉมํสปุปฺผ ผลรสาทิ ยํกิญฺจิ ขาทนียํ นาม, สพฺพํ ปวิสติ, กีฬิตุกามานํ สีสมกฺขนโยคฺคา โหติ สุคนฺธ คนฺธาฯ

อถ ภควา กาลเสฺสว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ปิณฺฑาย จริตุํ อาตุมคามน คราภิมุโข ปายาสิฯ มนุสฺสา ตสฺส อาโรเจสุํ ‘‘ภควา ปิณฺฑาย คามํ ปวิสติ, ตยา กสฺส ยาคุ ปฏิยาทิตา’’ติฯ โส ยถานิวตฺถปารุเตเหว เตหิ กาฬกกาสาเวหิ เอเกน หเตฺถน ทพฺพิญฺจ กฏจฺฉุญฺจ คเหตฺวา พฺรหฺมา วิย ทกฺขิณชาณุมณฺฑลํ ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ปฏิคฺคณฺหาตุ เม, ภเนฺต, ภควา ยาคุ’’นฺติ อาหฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อถ โข โส วุฑฺฒปพฺพชิโต ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน พหุตรํ ยาคุํ ปฏิยาทาเปตฺวา ภควโต อุปนาเมสี’’**ติฯ **ชานนฺตาปิ ตถาคตา ปุจฺฉนฺตี**ติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ **กุตาย**นฺติ กุโต อยํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

๓๐๔. **ทสภาคํ ทตฺวา**ติ ทสมภาคํ ทตฺวาฯ เตเนวาห **‘‘ทส โกฏฺฐาเส กตฺวา เอโก โกฏฺฐาโส ภูมิสามิกานํ ทาตโพฺพ’’**ติฯ

วุฑฺฒปพฺพชิตวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุมหาปเทสกถาวณฺณนา

๓๐๕. **ปริมทฺทนฺตา**ติ อุปปริกฺขนฺตาฯ ปตฺตุณฺณเทเส สญฺชาตวตฺถํ **ปตฺตุณฺณํ**ฯ โก เสยฺยวิเสโสติ หิ อภิธานโกเส วุตฺตํฯ จีนเทเส โสมารเทเส จ สญฺชาตวตฺถานิ **จีนโสม ารปฏานิ**ฯ ปตฺตุณฺณาทีนิ ตีณิ โกเสยฺยสฺส อนุโลมานิ ปาณเกหิ กตสุตฺตมยตฺตาฯ **อิทฺธิม ยิกํ** เอหิภิกฺขูนํ ปุญฺญิทฺธิยา นิพฺพตฺตจีวรํฯ ตํ โขมาทีนํ อญฺญตรํ โหตีติ เตสํเยว อนุโลมํฯ เทวตาหิ ทินฺนจีวรํ **เทวทตฺติยํ**ฯ ตํ กปฺปรุเกฺข นิพฺพตฺตํ ชาลินีเทวกญฺญาย อนุรุทฺธเตฺถรสฺส ทินฺนวตฺถสทิสํฯ ตมฺปิ โขมาทีนเญฺญว อนุโลมํ โหติ เตสุ อญฺญตรภาวโตฯ **เทฺว ปฏา เท สนาเมเนว วุตฺตา**ติ เตสํ สรูปทสฺสนปรเมตํ, นาญฺญํ นิวตฺตนปรํ ปตฺตุณฺณปฏสฺสปิ เทสนาเม เนว วุตฺตตฺตาฯ **ตุมฺพา**ติ ภาชนานิ ฯ **ผลตุโมฺพ**ติ ลาพุอาทิฯ **อุทกตุโมฺพ**ติ อุทกุกฺขิปนกกุฏ โกฯ **กิลญฺชจฺฉตฺต**นฺติ เวฬุวิลีเวหิ วายิตฺวา กตฉตฺตํฯ **สมฺภินฺนรส**นฺติ สมฺมิสฺสิตรสํฯ **ปานกํ ปฏิคฺคหิตํ โหตี**ติ อมฺพปานาทิปานกํ ปฏิคฺคหิตํ โหติ, ตํ วิกาเลปิ กปฺปติ อสมฺภินฺนรสตฺตาฯ **เตน ตทหุปฏิคฺคหิเตน สทฺธิ**นฺติ เตน สตฺตาหกาลิเกน ตทหุปฏิคฺคหิเตน สทฺธิํฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

จตุมหาปเทสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เภสชฺชกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. กถินกฺขนฺธกํ

กถินานุชานนกถาวณฺณนา

๓๐๖. กถินกฺขนฺธเก **สีสวเสนา**ติ ปธานงฺควเสนฯ “**กถิน**นฺติ ปญฺจานิสํเส อโนฺตกรณ สมตฺถตาย ถิรนฺติ อโตฺถ’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **“โส เนสํ ภวิสฺสตี”ติ ยุชฺชตี**ติ ‘‘โส ตุมฺหาก’’นฺติ อวตฺวา ‘‘เนส’’นฺติ วจนํ ยุชฺชติฯ **เย อตฺถตกถินา**ติ น เกวลํ ตุมฺหากเมว, เย อเญฺญปิ อตฺถตกถินา, เตสมฺปิ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **อนามเนฺตตฺวา จรณ**นฺติ จาริตฺตสิกฺขาปเท วุตฺตนเยน อนาปุจฺฉิตฺวา กุเลสุ จรณํฯ **มตกจีวร**นฺติ มตสฺส สนฺตกํ จีวรํฯ **ตตฺรุปฺปาเทน อาภต**นฺติ วิหารสนฺตเกน เขตฺตวตฺถุอาทินา อานีตํฯ

ปฐมปวารณาย ปวาริตาติ อิทํ วสฺสเจฺฉทํ อกตฺวา วสฺสํวุตฺถภาวสนฺทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ อนฺตราเยน อปฺปวาริตานมฺปิ วุตฺถวสฺสานํ กถินตฺถารสมฺภวโตฯ เตเนว ‘‘อปฺปวาริตา วา’’ติ อวตฺวา ‘‘ฉินฺนวสฺสา วา ปจฺฉิมิกาย อุปคตา วา น ลภนฺตี’’ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ **อญฺญสฺมิํ วิหาเร วุตฺถวสฺสาปิ น ลภนฺตี**ติ นานาสีมาย อญฺญสฺมิํ วิหาเร วุตฺถวสฺสา อิมสฺมิํ วิหาเร กถินตฺถารํ น ลภนฺตีติ อโตฺถฯ **ขลิมกฺขิตสาฏโก**ติ อหตวตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ทานกมฺมวาจา**ติ กถินทุสฺสทานกมฺมวาจาฯ **อกาตุํ น ลพฺภตี**ติ อิมินา อนาทริเยน อกโรนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ ทีเปติฯ **กมฺมวาจา ปน เอกาเยว วฏฺฏตี**ติ กถินตฺถารสาฏกสฺส ทานกาเล วุตฺตา เอกาเยว กมฺมวาจา วฏฺฏติฯ ปุน ตสฺส อญฺญสฺมิํ วเตฺถ ทิยฺยมาเน กมฺมวาจาย ทาตพฺพกิจฺจํ นตฺถิ, อปโลกนเมว อลนฺติ อธิปฺปาโยฯ

๓๐๘. **มหาภูมิก**นฺติ มหาวิสยํ, จตุวีสติอาการวนฺตตาย มหาวิตฺถาริกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ปญฺจก**นฺติ ปญฺจขณฺฑํฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ **ปฐมจิมิลิกา**ติ กถินวตฺถโต อญฺญา อตฺตโน ปกติจิมิลิกาฯ “**กุจฺฉิจิมิลิกํ กตฺวา สิพฺพิตมเตฺตนา**ติ ถิรชิณฺณานํ จิมิลิกานํ เอกโต กตฺวา สิพฺพนเสฺสตํ อธิวจน’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **มหาปจฺจริยํ กุรุนฺทิยญฺจ** ‘‘วุตฺตวจนนิทสฺสนํ พฺยญฺชเน เอว เภโท, อเตฺถ นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ กต’’นฺติ วทนฺติฯ **ปิฏฺฐิอนุวาตาโรปนมเตฺตนา**ติ ทีฆโต อนุวาตสฺส อาโรปนมเตฺตนฯ **กุจฺฉิอนุวาตาโรปนมเตฺตนา**ติ ปุถุลโต อนุวาตสฺส อาโรปนมเตฺตนฯ **สารุปฺปํ โหตี**ติ สมณสารุปฺปํ โหติฯ **รตฺตินิสฺสคฺคิเยนา**ติ รตฺติอติกฺกเนฺตนฯ

กถินานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาทายสตฺตกาทิกถาวณฺณนา

๓๑๑. **อย**นฺติ อาสาวเจฺฉทิโก กถินุทฺธาโรฯ **อิธ น วุโตฺต**ติ ปาฬิยํ มาติกาปทภาชเน สวนนฺติกานนฺตรํ น วุโตฺตฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ สีมาติกฺกนฺติเก กถินุทฺธาเรฯ ‘‘สีมาติกฺกนฺติโก นาม จีวรกาลสีมาติกฺกนฺติโก’’ติ **เกนจิ** วุตฺตํฯ ‘‘พหิสีมายํ จีวรกาลสมยสฺส อติกฺกนฺตตฺตา สีมาติกฺกนฺติโก’’ติ อยํ อมฺหากํ ขนฺติฯ สหฺพฺภาเร ‘‘โส กตจีวโร’’ติ ปาโฐ ทิสฺสติ, เอวญฺจ สติ จีวรปลิโพโธ ปฐมํ ฉิชฺชตีติ วิญฺญายติ, อิธ ปน ปริวารปาฬิยญฺจ ‘‘เทฺว ปลิโพธา อปุพฺพํ อจริมํ ฉิชฺชนฺตี’’ติ (ปริ. ๔๑๕) วจนโต ตํ น สเมติ, ตสฺมา วีมํสิตพฺพเมตฺถ การณํฯ

๓๑๒. ‘‘สมาทายวาโร อาทายวารสทิโส, อุปสคฺคมตฺตเมตฺถ วิเสโส’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘สพฺพํ อตฺตโน ปริกฺขารํ อนวเสเสตฺวา ปกฺกมโนฺต ‘สมาทาย ปกฺกมตี’ติ วุจฺจ

ตี''ติ วทนฺติฯ ปุน สมาทายวาเรปิ เตเยว ทสฺสิตาติ สมฺพนฺโธฯ วิปฺปกตจีวเร ปกฺกมนนฺติกสฺส กถินุทฺธารสฺส อสมฺภวโต **''ยถาสมฺภว''**นฺติ วุตฺตํฯ ปกฺกมนนฺติโก หิ กถินุทฺธาโร นิฏฺฐิตจีวรเสฺสว วเสน วุตฺโต ''ภิกฺขุ อตฺถตกถิโน กตจีวรํ อาทาย ปกฺกมตี''ติ วุตฺตตฺตา, ตสฺมา โส วิปฺปกตจีวโร น สมฺภวตีติ ฉเฬว อุพฺภารา ตตฺถ ทสฺสิตาฯ

ตตฺรายํ อาทิโต ปฏฺฐาย วารวิภาวนา – อาทายวารา สตฺต, ตถา สมาทายวาราติ เทฺว สตฺตกวารา, ตโต ปกฺกมนนฺติกํ วชฺเชตฺวา วิปฺปกตจีวรสฺส อาทายสมาทายวารวเสน เทฺว ฉกฺกวารา, ตโต ปรํ นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนนฺติกานํ วเสน ตีณิ ติกานิ ทสฺสิตานิฯ ตตฺถ ปฐมตฺติกํ อโนฺตสีมายํ ''ปเจฺจสฺสํ น ปเจฺจสฺส''นฺติ อิมํ วิธึ อนามสิตฺวา พหิสีมายเมว ''น ปเจฺจสฺส''นฺติ ปวตฺตํ, ตสฺมา ปกฺกมนนฺติกสีมาติกฺกนฺติกสอุพฺภารา ตตฺถ น ยุชฺชนฺติฯ ทุติยตฺติกํ อโนฺตสีมายํ ''น ปเจฺจสฺส''นฺติ ปวตฺตํฯ ตติยตฺติกํ **อนธิฏฺฐิต**-ปเทน วิเสเสตฺวา ปวตฺตํ, อตฺถโต ปฐมตฺติเกน สเมติฯ **อนธิฏฺฐิเตนา**ติ จ ''ปเจฺจสฺสํ น ปเจฺจสฺส''นฺติ เอวํ อนธิฏฺฐิเตน, อนิยมิเตนาติ อโตฺถฯ ตติยตฺติกานนฺตรํ จตุตฺถตฺติกํ สมฺภวนฺตํ อโนฺตสีมายํ ''ปเจฺจสฺส''นฺติ วจนวิเสเสน สมฺภวติฯ ตถา จ โยชิยมานํ อิตเรหิ สวนนฺติกาทีหิ อวิรุทฺธํ โหตีติ จตุตฺถตฺติกํ อหุตฺวา ฉกฺกํ ชาตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวํ ตีณิ ติกานิ เอกํ ฉกฺกญฺจาติ ปฐมํ ปนฺนรสกํ เวทิตพฺพํฯ

๓๑๖-๓๒๐. ตโต อิทเมว ปนฺนรสกํ อุปสคฺควิเสเสน ทุติยํ สมาทายปนฺนรสกํ นาม กตํฯ ปุน ''วิปฺปกตจีวรํ อาทายา''ติ ตติยํ ปนฺนรสกํ, ''สมาทายา''ติ จตุตฺถํ ปนฺนรสกํ ทสฺสิตนฺติ เอวํ จตฺตาริ ปนฺนรสกานิ เวทิตพฺพานิฯ ตตฺถ ปฐมทุติเยสุ ปนฺนรสเกสุ สเพฺพน สพฺพํ อกตจีวรํ อธิเปฺปตํ, อิตเรสุ ทฺวีสุ วิปฺปกตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตโต ปรํ ''จีวราสาย ปกฺกมตี''ติอาทินา นเยน นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนอาสาวเจฺฉทิกวเสน เอโก วาโรติ อิทเมกํ จตุกฺกํ ชาตํ, ตสฺมา ปุเพฺพ วุตฺตานิ ติกานิ อาสาวเจฺฉทิกานิ ตีณิ จ ติกานีติ เอตํ อนาสายทฺวาทสกนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตทนนฺตเร อาสายทฺวาทสเก กิญฺจาปิ ปฐมํ ทฺวาทสกํ ลพฺภติ, ตถาปิ ตํ นิพฺพิเสสนฺติ ตเมกํ ทฺวาทสกํ อวุตฺตสิทฺธํ กตฺวา วิเสสโต ทเสฺสตุํ อาทิโต ปฏฺฐาย ''อโนฺตสีมายํ ปเจฺจสฺส''นฺติ วุตฺตํฯ ตํ ทุติยจตุเกฺก ''โส พหิสีมคโต สุณาตี''ติอาทิวจนสฺส ตติยจตุเกฺก สวนนฺติกาทีนญฺจ โอกาสกรณตฺถนฺติ เวทิตพฺพํฯ อิทํ ปน ทฺวาทสกํ อนาสายวเสนปิ ลพฺภมานํ อิมินา อวุตฺตสิทฺธํ กตฺวา น ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ เอวเมตฺถ เทฺว ทฺวาทสกานิ อุทฺธริตพฺพานิฯ กรณียทฺวาทสเกปิ ยถาทสฺสิตํ อนาสายทฺวาทสกํ อวุตฺตสิทฺธํ อาสายทฺวาทสกญฺจาติ เทฺว ทฺวาทสกานิ อุทฺธริตพฺพานิฯ

๓๒๑-๓๒๒. ยสฺมา ทิสํคมิกนวเก ''ทิสํคมิโก ปกฺกมตี''ติ วจเนเนว ''น ปเจฺจสฺส''นฺติ อิทํ อวุตฺตสิทฺธเมว, ตสฺมา ตํ น วุตฺตํฯ เอตฺตาวตา จ อาวาสปลิโพธาภาโว ทสฺสิโตฯ **จีวรปฏิวีสํ อปวิลายมาโน**ติ อิมินา จีวรปลิโพธสมงฺคิตมสฺส ทเสฺสติฯ ตตฺถ **จีวรปฏิวีส**นฺติ อตฺตโน ปตฺตพฺพจีวรภาคํฯ **อปวิลายมาโน**ติ อากงฺขมาโนฯ ตสฺส จีวรลาเภ สติ วสฺสํวุตฺถาวาเส นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนนฺติกานํ วเสน เอกํ ติกํ, เตสํเยว วเสน อนฺตรามเคฺค เอกํ, คตฏฺฐาเน เอกนฺติ ติณฺณํ ติกานํ วเสน เอกํ นวกํ เวทิตพฺพํฯ

๓๒๔. ตโต ปรํ นิฏฺฐานสนฺนิฏฺฐานนาสนนฺติกสีมาติกฺกนฺติกสอุพฺภารานํ วเสน ผาสุวิหารปญฺจกํ วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อาทายสตฺตกาทิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

กถินกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. จีวรกฺขนฺธกํ

ชีวกวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๙-๓๓๐. จีวรกฺขนฺธเก **กมฺมวิปากน**ฺติ กมฺมชโรคํฯ **สํยมสฺสา**ติ อานิสํสสฺส, อุป โยคเตฺถ เจตํ สามิวจนํฯ

ปโชฺชตราชวตฺถุกถาทิวณฺณนา

๓๓๔-๓๓๖. **วิจฺฉิกสฺส ชาโต**ติ ตสฺส กิร มาตุยา อุตุสมเย สยนคตาย วิจฺฉิโก นาภิปฺป เทสํ อารุโฬฺห, สา ตสฺส สมฺผเสฺสน คพฺภํ คณฺหิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘วิจฺฉิกสฺส ชาโต’’ติฯ **อุสฺ สนฺนโทโส**ติ สนฺจิตปิตฺตาทิโทโสฯ

วรยาจนกถาวณฺณนา

๓๓๗. **อิตรีตเรนา**ติ อิตเรน อิตเรนฯ **อิตร**-สโทฺท ปน อนิยมวจโน ทฺวิกฺขตฺตุํ วุจฺจมา โน ยํกิญฺจิ-สเทฺทหิ สมานโตฺถ โหตีติ วุตฺตํ **‘‘อปฺปเคฺฆนปิ มหเคฺฆนปิ เยน เกนจี’’**ติฯ **มหาปิฏฺฐิยโกชว**นฺติ หตฺถิปิฏฺฐีสุ อตฺถริตพฺพตาย มหาปิฏฺฐิยนฺติ ลทฺธสมญฺญํ จตุรงฺคุลปุปฺผํ โกชวํฯ

กมฺพลานุชานนาทิกถาวณฺณนา

๓๔๐. **อุปจาเร**ติ สุสานสฺส อาสเนฺน ปเทเสฯ **ฉเฑฺฑตฺวา คตา**ติ กิญฺจิ อวตฺวาเยว ฉเฑฺฑตฺวา คตาฯ **โส เอว สามี**ติ อกตาย กติกาย เยน คหิตํ, โสว สามีฯ

จีวรปฏิคฺคาหกสมฺมุติอาทิกถาวณฺณนา

๓๔๒-๓๔๓. **ธุรวิหารฏฺฐาเน**ติ วิหารทฺวารสฺส สมฺมุขฏฺฐาเนฯ **วิหารมเชฺฌเยว สมฺ มนฺนิตพฺพ**นฺติ สเพฺพสํ ชานนตฺถาย วิหารมเชฺฌเยว นิสิเนฺนหิ สมฺมนฺนิตพฺพํฯ **ตุลาภูโต**ติ ตุ ลาสทิโสฯ **วณฺณาวณฺณํ กตฺวา**ติ สพฺพโกฏฺฐาเส อคฺฆโต สมเก กตฺวาฯ เตเนวาห **‘‘สเม ปฏิวีเส ฐเปตฺวา**’’ติฯ **อิท**นฺติ สามเณรานํ อุปฑฺฒปฏิวีสสฺส ทานํฯ **ผาติกมฺม**นฺติ สมฺมุญฺชนี พนฺธนาทิหตฺถกมฺมํ ฯ **อุกฺกุฏฺฐิํ กโรนฺตี**ติ มหาสทฺทํ กโรนฺติฯ **สมปฏิวีโส ทาตโพฺพ**ติ กริสฺ สามาติ ยาจนฺตานํ ปฏิญฺญามเตฺตนปิ สมโกฏฺฐาโส ทาตโพฺพฯ

จีวรรชนกถาวณฺณนา

๓๔๔. **รชนกุมฺภิยา มเชฺฌ ฐเปตฺวา**ติ อโนฺตรชนกุมฺภิยา มเชฺฌ ฐเปตฺวา เอวํ วฏฺฏา ธารเก อโนฺตรชนกุมฺภิยา ปกฺขิเตฺต มเชฺฌ อุทกํ ติฏฺฐติ, วฏฺฏาธารกโต พหิ สมนฺตา อโนฺ ตกุมฺภิยํ รชนจฺฉลฺลิฯ **รชนํ ปกฺขิปิตุ**นฺติ รชนจฺฉลฺลิํ ปกฺขิปิตุํฯ

ติจีวรานุชานนกถาวณฺณนา

๓๔๖. **อุทฺธเสฺต อรุเณ**ติ อุคฺคเต อรุณสีเสฯ **นนฺทิมุขิยา**ติ ตุฏฺฐมุขิยาฯ

อติเรกจีวราทิกถาวณฺณนา

๓๔๘. **อจฺฉุเปยฺย**นฺติ ปติฏฺฐเปยฺยํฯ **หตวตฺถกาน**นฺติ กาลาตีตวตฺถานํฯ **อุทฺธริตฺวา อลฺลียาปนขณฺฑ**นฺติ ทุพฺพลฏฺฐานํ อปเนตฺวา อลฺลียาปนวตฺถขณฺฑํฯ

วิสาขาวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๔๙-๓๕๑. วิสาขาวตฺถุมฺหิ **กลฺลกายา**ติ อกิลนฺตกายา ปีติโสมนเสฺสหิ ผุฏฺสรีราฯ **คตี**ติ ญาณคติ ญาณาธิคโมฯ **อภิสมฺปราโย**ติ ญาณาภิสมฺปราโย ญาณสหิโต เปจฺจภาโวฯ

ตํ ภควา พฺยากริสฺสตีติ ''โส ภิกฺขุ โสตาปนฺโน สกทาคามี''ติอาทินา ตสฺส ตํ ญาณคตึ, ตโต ปรํ ''นิยโต สมฺโพธิปรายโณ สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี''ติ อาทินา (สํ. นิ. ๕.๑๐๐๔) ญาณาภิสมฺปรายญฺจ อาวิ กริสฺสติฯ **โสวคฺคิก**นฺติ สคฺคสํวตฺตนิกํฯ โสกํ นุทติ วิโนเทตีติ **โสกนุทํ**ฯ

นิสีทนาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๕๓. **ทุกฺขํ สุปตี**ติ นานาวิธสุปินํ ปสฺสโนฺต ทุกฺขํ สุปติฯ **ทุกฺขํ ปฏิพุชฺฌตี**ติ ปฏิพุชฺฌโนฺตปิ อุตฺตสิตฺวา สโลมหํโส ทุกฺขํ ปฏิพุชฺฌติฯ

ปจฺฉิมวิกปฺปนุปคจีวราทิกถาวณฺณนา

๓๕๙-๓๖๒. **อฏฺฐปทกจฺฉเนฺนน ปตฺตมุขํ สิพฺพิตุ**นฺติ อฏฺฐปทผลกากาเรน ปตฺตมุเข ตตฺถ ตตฺถ คพฺภํ ทเสฺสตฺวา สิพฺพิตุํฯ **อคฺคฬคุตฺติเยว ปมาณ**นฺติ อิเมหิ จตูหิ นิเกฺขปการเณหิ ฐเปเนฺตนปิ อคฺคฬคุตฺติวิหาเรเยว ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

สงฺฆิกจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา

๓๖๓. **ปญฺจ มาเส**ติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **วฑฺฒึ ปโยเชตฺวา ฐปิตอุปนิเกฺขปโต**ติ วสฺสาวาสิกตฺถาย เวยฺยาวจฺจกเรหิ วฑฺฒึ ปโยเชตฺวา ฐปิตอุปนิเกฺขปโตฯ **ตตฺรุปฺปาทโต**ติ นาฬิเกรอารามาทิตตฺรุปฺปาทโตฯ ''วสฺสาวาสิกลาภวเสน วา มตกจีวรวเสน วา ตตฺรุปฺปาทวเสน วา อเญฺญน วา เกนจิ อากาเรน สงฺฆํ อุทฺทิสฺส อุปฺปนฺนจีวรํ, สพฺพํ ตเสฺสว อตฺถตกถินสฺส ปญฺจ มาเส, อนตฺถตกถินสฺส เอกํ จีวรมาสํ ปาปุณาตี''ติ อวิเสสโต วตฺวาปิ ปุน วสฺสาวาสิกลาภวเสน อุปฺปเนฺนน ลพฺภมานวิเสสํ ทเสฺสตุํ **''ยํ ปน อิธ''**นฺติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **อิธา**ติ อภิลาปมตฺตเมตํฯ ''วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส เทมา''ติ วุเตฺตปิ โสเยว นโยฯ **อนตฺถตกถินสฺสปิ ปญฺจ มาเส ปาปุณาตี**ติ วสฺสาวาสิกลาภวเสน อุปฺปนฺนตฺตา อนตฺถตกถินสฺสปิ วุตฺถวสฺสสฺส ปญฺจ มาเส ปาปุณาติฯ **เกนจิ** ปน ''อิธ-สเทฺทน นิยมิตตฺตา''ติ การณํ วุตฺตํ, ตํ อการณํฯ ตถา หิ อิธ-สเทฺทน อนิยเมตฺวาปิ ''วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส เทมา''ติ วา ''วสฺสาวาสิกํ เทมา''ติ วา อโนฺตเหมเนฺต วสฺสาวาสิกลาภวเสน ทินฺนํ จีวรํ อนตฺถตกถินสฺสปิ วุตฺถวสฺสสฺส ปญฺจ มาเส ปาปุณาติ, เตเนว ปรโต อฏฺฐสฺสุ มาติกาสุ ''วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส เทตี''ติ อิมสฺส มาติกาปทสฺส วินิจฺฉเย (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙) ''จีวรมาสโต ปฏฺฐาย ยาว เหมนฺตสฺส ปจฺฉิโม ทิวโส, ตาว วสฺสาวาสิกํ เทมาติ วุเตฺต กถินํ อตฺถตํ วา โหตุ อนตฺถตํ วา, อตีตวสฺสํวุตฺถานเมว ปาปุณาตี''ติ วุตฺตํฯ **ตโต ปร**นฺติ ปญฺจมาสโต ปรํ, คิมฺหานสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐายาติ อโตฺถฯ

‘‘กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’’ติ อิทํ ‘‘อุทาหุ อนาคตวเสฺส’’ติ อิมสฺสานนฺตรํ ทฏฺฐพฺพํฯ คิมฺหานสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนเมว หิ ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา ‘‘กึ อตีตวเสฺส อิทํ วสฺสาวาสิก’’นฺติอาทินา ปุจฺฉิตพฺพํ, เตเนว ปรโตปิ วกฺขติ ‘‘คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย วุตฺต ปน มาติกา อาโรเปตพฺพา ‘อตีตวสฺสาวาสสฺส ปญฺจ มาสา อติกฺกนฺตา, อนาคโต จาตุมาสจฺจเยน ภวิสฺสติ, กตรวสฺสาวาสสฺส เทสี’ติฯ สเจ ‘อตีตวสฺสํวุตฺถานํ ทมฺมี’ติ วทติ, ตํอโนฺตวสฺสํวุตฺถานเมว ปาปุณาตี’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙)ฯ โปตฺถเกสุ ปน ‘‘อนตฺถตกถินสฺสปิ ปญฺจ มาเส ปาปุณาตี’’ติ อิมสฺสานนฺตรํ ‘‘กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’’ติ อิทํ ลิขนฺติ, ตํ น ยุชฺชติฯ น หิ ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนํ สนฺธาย ‘‘อนตฺถตกถินสฺสปิ ปญฺจ มาเส ปาปุณาตี’’ติ วุตฺตํ, น จ ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนํ วุตฺถวสฺสเสฺสว ปาปุณาติ, สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพสํ ปาปุณาติ, เตเนว ปรโต วกฺขติ ‘‘อสุกวิหาเร วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสาติ วทติ, ตตฺร วสฺสํวุตฺถานเมว ยาว กถินสฺสุพฺภารา ปาปุณาติฯ สเจ ปน คิมฺหานํ ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย เอวํ วทติ, ตตฺร สมฺมุขีภูตานํ สเพฺพสํ ปาปุณาติฯ กสฺมา? ปิฏฺฐิสมเย อุปฺปนฺนตฺตา’’ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๓๗๙)ฯ

ฐิติกา ปน น ติฏฺฐตีติ เอตฺถ อฏฺฐิตาย ฐิติกาย ปุน อญฺญสฺมิํ จีวเร อุปฺปเนฺน สเจ เอโก ภิกฺขุ อาคจฺฉติ, มเชฺฌ ฉินฺทิตฺวา ทฺวีหิปิ คเหตพฺพํฯ ฐิตาย ปน ฐิติกาย ปุน อญฺญสฺมิํ จีวเร อุปฺปเนฺน สเจ นวกตโร อาคจฺฉติ, ฐิติกา เหฏฺฐา คจฺฉติฯ สเจ วุฑฺฒตโร อาคจฺฉติ, ฐิติกา อุทฺธมาโรหติฯ อถ อโญฺญ นตฺถิ, ปุน อตฺตโน ปาเปตฺวา คเหตพฺพํฯ **ทุคฺคหิตานิ โหนฺตี**ติ เอตฺถ สงฺฆิกาเนว โหนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **คหิตเมว นามา**ติ ‘‘อิมสฺส อิทํ ปตฺต’’นฺติ กิญฺจาปิ น วิทิตํ, เต ปน ภาคา อตฺถโต เตสํ ปตฺตาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ **อิโตวา**ติ เถรานํ ทาตพฺพโตเยวฯ

สงฺฆิกจีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๖๔. **สตฺตาหวาเรน อรุณเมว อุฏฺฐาเปตี**ติ เอตํ วจนมตฺตเมว เอกสฺมิํ วิหาเร สตฺตาหกิจฺจาภาวโตฯ **อิทนฺ**ติ เอกาธิปฺปายทานํฯ **นานาลาเภหี**ติอาทีสุ นานา วิสุํ วิสุํ ลาโภ เอเตสูติ นานาลาภา, เทฺว วิหารา, เตหิ **นานาลาเภหิ**ฯ นานา วิสุํ วิสุํ ปาการาทีหิ ปริจฺฉิโนฺน อุปจาโร เอเตสนฺติ นานูปจารา, เตหิ **นานูปจาเรหิฯ เอกสีมวิหาเรหี**ติ เอกูปจารสีมายํ ทฺวีหิ วิหาเรหิฯ

คิลานวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๖๕. **ปลิปโนฺน**ติ นิมุโคฺค, มกฺขิโตติ อโตฺถฯ **อุจฺจาเรตฺวา**ติ อุกฺขิปิตฺวาฯ **สมานาจริยโก**ติ เอตฺถ สเจปิ เอกสฺส อาจริยสฺส เอโก อเนฺตวาสิโก โหติ, เอโก สทฺธิวิหาริโก, เอเตปิ อญฺญมญฺญํ สมานาจริยกา เอวาติ วทนฺติฯ

๓๖๖. **เภสชฺชํ โยเชตุํ อสมโตฺถ โหตี**ติ เวชฺชน ‘‘อิทญฺจิทญฺจ เภสชฺชํ คเหตฺวา อิมินา โยเชตฺวา ทาตพฺพ’’นฺติ วุตฺต ตถา กาตุํ อสมโตฺถติ อโตฺถฯ **นีหาตุ**นฺติ นีหริตุํ, ฉเฑฺฑตุนฺติ อโตฺถฯ

มตสนฺตกกถาวณฺณนา

๓๖๗-๓๖๙. **ภิกฺขุสฺส กาลกเต**ติ เอตฺถ **กาลกต**-สทฺท ภาวสาธโนติ อาห ‘‘**กาลกิริยายา**’’ติฯ **ตตฺถ ตตฺถ สงฺฆสฺสา**ติ ตสฺมิํ ตสฺมิํ วิหาเร สงฺฆสฺสฯ

สงฺเฆ ภินฺเน จีวรุปฺปาทกถาวณฺณนา

๓๗๖. ยตฺถ ปน ทกฺขิโณทกํ ปมาณนฺติ ภิกฺขู ยสฺมึ รฏฺเฐ ทกฺขิโณทกปอคฺคหณมเตฺตนปิ เทยฺยธมฺมสฺส สามิโน โหนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ปรสมุเทฺท**ติ ชมฺพุทีเปฯ

๓๗๘. มตกจีวรํ อธิฏฺฐาตีติ เอตฺถ มคฺคํ คจฺฉโนฺต ตสฺส กาลกิริยํ สุตฺวา อวิหารฏฺฐาเน เจ ทฺวาทสรตนพฺภนฺตเร อเญฺญสํ ภิกฺขูนํ อภาวํ ญตฺวา ‘‘อิทํ จีวรํ มยฺหํ ปาปุณาตี’’ติ อธิฏฺฐาติ, สฺวาธิฏฺฐิตํฯ

อฏฺฐจีวรมาติกากถาวณฺณนา

๓๗๙. ปุคฺคลาธิฏฺฐานนเยน วุตฺตนฺติ ‘‘สีมายทาน’’นฺติอาทินา วตฺตเพฺพ ‘‘สีมาย เทตี’’ติอาทิ ปุคฺคลาธิฏฺฐานนเยน วุตฺตํฯ **ปริเกฺขปารหฏฺฐาเนน ปริจฺฉินฺนา**ติ อิมินา อปริกฺขิตฺตสฺส วิหารสฺส ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานาทิโต ปฐมเลฑฺฑุปาตสฺส อโนฺต อุปจารสีมาติ ทเสฺสติฯ อิทานิ ทุติยเลฑฺฑุปาตสฺส อโนฺตปิ อุปจารสีมาเยวาติ ทเสฺสตุํ **‘‘อปิจา’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ ธุวสนฺนิปาตฏฺฐานมฺปิ ปริยนฺตคตเมว คเหตพฺพํฯ ภิกฺขุนีนํ อารามปฺปเวสนเสนาสนาปุจฺฉนาทิ ปริวาสมานตฺตาโรจนวสฺสเจฺฉทนิสฺสยเสนาสนคฺคาหาทิ วิธานนฺติ อิทํ สพฺพํ อิมิสฺสาเยว อุปจารสีมาย วเสน เวทิตพฺพํฯ ลาภตฺถาย ฐปิตสีมา **ลาภสีมา**ฯ สมานสํวาสอวิปฺปวาสสีมาสุ ทินฺนสฺส อิทํ นานตฺตํ – ‘‘อวิปฺปวาสสีมาย ทมฺมี’’ติ ทินฺนํ คามฏฺฐานํ น ปาปุณาติฯ กสฺมา? ‘‘ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจา’’ติ วุตฺตตฺตาฯ ‘‘สมานสํวาสกสีมาย ทมฺมี’’ติ ทินฺนํ ปน คาเม ฐิตานมฺปิ ปาปุณาตีติฯ

พุทฺธาธิวุโตฺถติ พุเทฺธน ภควตา อธิวุโตฺถฯ **เอกสฺมิ**นฺติ เอกสฺมึ วิหาเรฯ **ปากวฏฺฏ**นฺติ ทานวฏฺฏํฯ **วตฺตตี**ติ ปวตฺตติฯ **ปํสุกูลิกานมฺปิ วฏฺฏตี**ติ ‘‘ตุยฺหํ เทมา’’ติ อวตฺวา ‘‘ภิกฺขูนํ เทม, เถรานํ เทมา’’ติ วุตฺตตฺตา ปํสุกูลิกานํ วฏฺฏติฯ **วิจาริตเมวา**ติ อุปาหนตฺถวิกาทีนมตฺถาย วิจาริตเมวฯ

อุปฑฺฒํ ทาตพฺพนฺติ ยํ อุภโตสงฺฆสฺส ทินฺนํ, ตโต อุปฑฺฒํ ภิกฺขูนํ, อุปฑฺฒํ ภิกฺขุนีนํ ทาตพฺพํฯ สเจปิ เอโก ภิกฺขุ โหติ เอกา วา ภิกฺขุนี, อนฺตมโส อนุปสมฺปนฺนสฺสปิ อุปฑฺฒเมว ทาตพฺพํฯ **‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ภิกฺขุนีนญฺจ ตุยฺหญฺจา’’ติ วุเตฺต ปน ปุคฺคโล วิสุํ น ลภตี**ติ อิทํ อฏฺฐกถาปมาเณเนว คเหตพฺพํฯ น เหตฺถ วิเสสการณํ อุปลพฺภติฯ ตถา หิ ‘‘อุภโตสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจ ทมฺมี’’ติ วุเตฺต สามญฺญวิเสสวจเนหิ สงฺคหิตตฺตา ยถา ปุคฺคโล วิสุํ ลภติ, เอวมิธาปิ ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ตุยฺหญฺจา’’ติ สามญฺญวิเสสวจนสพฺภาวโต ภวิตพฺพเมว วิสุํ ปุคฺคลปฏิวีเสนาติ วิญฺญายติ, ตสฺมา อฏฺฐกถาวจนเมเวตฺถ ปมาณํฯ **ปาปุณนฏฺฐานโต เอกเมว ลภตี**ติ อตฺตโน วสฺสเคฺคน ปตฺตฏฺฐานโต เอกเมว โกฏฺฐาสํ ลภติฯ ตตฺถ การณมาห **‘‘กสฺมา? ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณน คหิตตฺตา’’**ติ, ภิกฺขุสงฺฆคฺคหเณเนว ปุคฺคลสฺสปิ คหิตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ **ภิกฺขุสงฺฆสฺส หราติ วุเตฺตปิ หริตพฺพ**นฺติ อีทิสํ คิหิเวยฺยาวจฺจํ น โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ

ลกฺขณญฺญู วทนฺตีติ อิทํ สนฺนิฏฺฐานวจนํ, อฏฺฐกถาสุ อนาคตตฺตา ปน เอวํ วุตฺตํฯ **พหิอุปจารสีมายํ...เป.... สเพฺพสํ ปาปุณาตี**ติ ยตฺถ กตฺถจิ วุตฺถวสฺสานํ สเพฺพสํ ปาปุณาตีติ อธิปฺปาโยฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. อกาลจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘สเจ ปน พหิอุปจารสีมายํ ฐิโต ‘วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺสา’ติ วทติ, ยตฺถ กตฺถจิ วุตฺถวสฺสานํ สเพฺพสํ

สมฺปตฺตานํ ปาปุณาตี’’ติ วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ‘‘วสฺสาวาสสฺส อนนุรูเป ปเทเส ฐตฺวา วุตฺตตฺตา วสฺสํวุตฺถานํ อวุตฺถานญฺจ สเพฺพสํ ปาปุณาตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ ‘‘วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ วุเตฺต อวุตฺถวสฺสานํ ปาปุณาติฯ **เอวํ วทตี**ติ ‘‘วสฺสํวุตฺถสงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ วทติฯ **อุเทฺทสํ คเหตุํ อาคโต**ติ ตสฺส สนฺติเก อุเทฺทสํ อคหิตปุพฺพสฺสปิ อุเทฺทสํ คณฺหิสฺสามีติ อาคตกาลโต ปฎฺฐาย อเนฺตวาสิกภาวูปคมนโต วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อฎฺฐจีวรมาติกากถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

จีวรกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. จเมฺปยฺยกฺขนฺธกํ

กสฺสปโคตฺตภิกฺขุวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๘๐. จเมฺปยฺยกฺขนฺธเก **จมฺปายนฺ**ติ เอวํนามเก นคเรฯ ตสฺส หิ นครสฺส อารามโปกฺขรณีอาทีสุ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ จมฺปกรุกฺขาว อุสฺสนฺนา อเหสุํ, ตสฺมา ‘‘จมฺปา’’ติ สงฺขํ อคมาสิฯ **คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร**ติ ตสฺส จมฺปานครสฺส อวิทูเร คคฺคราย นาม ราชมเหสิยา ขณิตตฺตา ‘‘คคฺครา’’ติ ลทฺธโวหารา โปกฺขรณี อตฺถิ, ตสฺสา ตีเร สมนฺตโต นีลาทิปญฺจวณฺณกุสุมปฏิมณฺฑิตํ มหนฺตํ จมฺปกวนํ, ตสฺมิํ ภควา กุสุมคนฺธสุคนฺเธ จมฺปกวเน วิหรติฯ ตํ สนฺธาย ‘‘คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร’’ติ วุตฺตํฯ **ตนฺติพทฺโธ**ติ **ตนฺติ** วุจฺจติ พฺยาปาโร, ตตฺถ พทฺโธ ปสุโต อุสฺสุกฺกํ อาปนฺโนติ อตฺโถ, ตสฺมิํ อาวาเส อกตํ เสนาสนํ กโรติ, ชิณฺณํ ปฏิสงฺขโรติ, กเต อิสฺสโร โหตีติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘ตสฺมิํ อาวาเส กตฺตพฺพตฺตา ตนฺติปฏิพทฺโธ’’**ติ, กตฺตพฺพกเมฺม อุสฺสาหมาปนฺโนติ อตฺโถฯ

ญตฺติวิปนฺนกมฺมาทิกถาวณฺณนา

๓๘๕-๓๘๗. **ปฏิโกฺกสเนฺตสู**ติ นิวาเรเนฺตสุฯ **หาปนํ วา อญฺญถา กรณํ วา นตฺถี**ติ ญตฺติกมฺมสฺส เอกาย เอว ญตฺติยา กตฺตพฺพตฺตา ตโต หาปนํ น สมฺภวติ, อนุสฺสาวนาย อภาวโต ปจฺฉา ญตฺติฐปนวเสน ทฺวีหิ ญตฺตีหิ กรณวเสน จ อญฺญถา กรณํ นตฺถิฯ

จตุวคฺคกรณาทิกถาวณฺณนา

๓๘๙. อุเกฺขปนียกมฺมกโต **กมฺมนานาสํวาสโก,** อุกฺขิตฺตานุวตฺตโก **ลทฺธินานาสํวาสโก**ฯ

เทฺวนิสฺสารณาทิกถาวณฺณนา

๓๙๕. **อปฺปโตฺต นิสฺสารณนฺ**ติ เอตฺถ **นิสฺสารณกมฺมํ** นาม กุลทูสกานเญฺญว อนุญฺญาตํ, อยญฺจ ‘‘พาโล โหติ อพฺยโตฺต’’ติอาทินา นิทฺทิโฎฺฐ กุลทูสโก น โหติ, ตสฺมา ‘‘อปฺปโตฺต’’ติ วุโตฺต ฯ ยทิ เอวํ กถํ สุนิสฺสาริโต โหตีติ? พาลอพฺยตฺตตาทิยุตฺตสฺสปิ กมฺมกฺขนฺธเก ‘‘อากงฺขมาโน สโงฺฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ กเรยฺยา’’ติ (จูฬว. ๒๗) วุตฺตตฺตาฯ เตเนวาห **‘‘ตเญฺจส…เป…. ตสฺมา สุนิสฺสาริโต โหตี’’**ติฯ ตตฺถ **ตนฺ**ติ ปพฺพาชนียกมฺมํฯ **เอโส**ติ ‘‘พาโล’’ติอาทินา นิทฺทิโฎฺฐฯ **อาเวณิเกน ลกฺขเณนา**ติ ปพฺพาชนียกมฺมสฺส อาเวณิกภูเตน กุลทูสกภาวลกฺขเณนฯ

ตเญฺจ สโงฺฆ นิสฺสาเรติ, สุนิสฺสาริโตติ เอตฺถ อธิเปฺปตสฺส ปพฺพาชนียกมฺมสฺส วเสน อตฺถํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ยทิ ‘‘ตเญฺจ สโงฺฆ นิสฺสาเรตี’’ติ ตชฺชนียาทิกมฺมวเสน นิสฺสารณา อธิเปฺปตา, ตทา นิสฺสารณํ สมฺปโตฺตเยว ตชฺชนียาทิวเสน สุนิสฺสาริโตติ พฺยติเรกมุเขน อตฺถํ ทเสฺสตุํ ปุน **‘‘ตเญฺจ สโงฺฆ นิสฺสาเรตี’’**ติ อุลฺลิเงฺคตฺวา อโตฺถ กถิโตฯ นตฺถิ เอตสฺส อปทานํ อวขณฺฑนํ อาปตฺติปริยโนฺตติ **อนปทาโนฯ เอเกเกนปิ องฺเคน นิสฺสารณา อนุญฺญาตา**ติ กมฺมกฺขนฺธเก อนุญฺญาตาฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฎฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

เทฺวนิสฺสารณาทิกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

จเมฺปยฺยกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. โกสมฺพกกฺขนฺธกํ

โกสมฺพกวิวาทกถาวณฺณนา

๔๕๑. โกสมฺพกกฺขนฺธเก **สเจ โหติ, เทเสสฺสามี**ติ สุพฺพจตาย สิกฺขากามตาย จ อาปตฺตึ ปสฺสิฯ **นตฺถิ อาปตฺตี**ติ อนาปตฺติปโกฺขปิ เอตฺถ สมฺภวตีติ อธิปฺปาเยนาหฯ สา ปนาปตฺติ เอวฯ เตนาห **"โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสี"**ติฯ

๔๕๓-๔๕๔. **สมฺภมอตฺถวเสนา**ติ ตุริตตฺถวเสนฯ **"อการเณ ตุเมฺหหิ โส ภิกฺขุ อุกฺขิโตฺต"ติ วเทยฺยา**ติ ยสฺมา ปุเพฺพ วินยธรสฺส วจเนน ''สเจ อาปตฺติ โหติ, เทเสสฺสามี''ติ อเนน ปฏิญฺญาตํ, อิทานิปิ ตเสฺสว วจเนน ''อสญฺจิจฺจ อสฺสติยา กตตฺตา นเตฺถตฺถ อาปตฺตี''ติ อนาปตฺติสญฺญี, ตสฺมา ''อการเณ ตุเมฺหหิ โส ภิกฺขุ อุกฺขิโตฺต''ติ อุเกฺขปเก ภิกฺขู ยทิ วเทยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **อุกฺขิตฺตานุวตฺตเก วา "ตุเมฺห อาปตฺตึ อาปนฺนา"ติ วเทยฺยา**ติ ยสฺมา วตฺถุชานนจิเตฺตนายํ สจิตฺตกา อาปตฺติ, อยญฺจ อุทกาวเสเส อุทกาวเสสสญฺญี, ตสฺมา สาปตฺติกเสฺสว ''ตุเมฺห ฉนฺทาคตึ คจฺฉถา''ติ อธิปฺปาเยน ''ตุเมฺห อาปตฺตึ อาปนฺนา''ติ อุกฺขิตฺตานุวตฺตเก วเทยฺยฯ

๔๕๕-๔๕๖. **กมฺมํ โกเปตี**ติ ''นานาสํวาสกจตุโตฺถ เจ, ภิกฺขเว, กมฺมํ กเรยฺย, อกมฺมํ น จ กรณีย''นฺติอาทิวจนโต (มหาว. ๓๘๙) สเจ สโงฺฆ ตํ คณปูรกํ กตฺวา กมฺมํ กเรยฺย, อยํ ตเตฺถ นิสิโนฺนปิ ตํ กมฺมํ โกเปตีติ อธิปฺปาโยฯ **อุปจารํ มุญฺจิตฺวา**ติ เอตฺถ **อุปจาโร** นาม อญฺญมญฺญํ หเตฺถน ปาปุณนฏฺฐานํฯ

๔๕๗. ***ภณฺฑนชาตา***ติอาทีสุ กลหสฺส ปุพฺพภาโค ภณฺฑนํ นาม, ตํ ชาตํ เอเตสนฺติ ***ภณฺฑนชาตา,*** หตฺถปรามาสาทิวเสน มตฺถกํ ปโตฺต กลโห ชาโต เอเตสนฺติ **กลหชาตา,** วิรุทฺธวาทภูตํ วาทํ อาปนฺนาติ **วิวาทาปนฺนาฯ มุขสตฺตี**หีติ วาจาสตฺตีหิฯ **วิตุทนฺตา**ติ วิชฺฌนฺตา ฯ ***ภควนฺตํ เอตทโวจา***ติ ''อิธ, ภเนฺต, โกสมฺพิยํ ภิกฺขู ภณฺฑนชาตา''ติอาทิวจนํ อโวจ, ตญฺจ โข เนว ปิยกมฺยตาย, น เภทาธิปฺปาเยน, อถ โข อตฺถกามตาย หิตกามตายฯ สามคฺคีการโก กิเรส ภิกฺขุ, ตสฺมาสฺส เอตทโหสิ ''ยถา อิเม ภิกฺขู วิวาทํ อารทฺธา, น สกฺกา มยา, นาปิ อเญฺญน ภิกฺขุนา สมเคฺค กาตุํ, อเปฺปว นาม สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคโล ภควา สยํ วา คนฺตฺวา อตฺตโน วา สนฺติกํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอเตสํ ภิกฺขูนํ ขนฺติเมตฺตาปฏิสํยุตฺตํ สารณียธมฺมเทสนํ กเถตฺวา สามคฺคึ กเรยฺยา''ติ อตฺถกามตาย หิตกามตาย คนฺตฺวา อโวจฯ **ตสฺมา เอวมาหา**ติ อตฺถกามตฺตา เอวมาห, น ภควโต วจนํ อนาทิยโนฺตฯ เย ปน ตทา สตฺถุ วจนํ น คณฺหึสุ, เต กิญฺจิ อวตฺวา ตุณฺหีภูตา มงฺกุภูตา อฏฺฐํสุ, ตสฺมา อุภเยสมฺปิ สตฺถริ อคารวปฏิปตฺติ นาโหสิฯ

โกสมฺพกวิวาทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทีฆาวุวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๕๘. **อถ โข *ภควา ภิกฺขู* อามเนฺตสี**ติอาทีสุ ***ภูตปุพฺพ***นฺติ อิทํ ภควา ปถวีคตํ นิธึ อุทฺธริตฺวา ปุรโต ราสึ กโรโนฺต วิย ภวปฏิจฺฉนฺนํ ปุราวุตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาหฯ **อโฑฺฒ**ติ อิสฺสโรฯ โย โกจิ อตฺตโน สนฺตเกน วิภเวน อโฑฺฒ โหติ, อยํ ปน น เกวลํ อโฑฺฒเยว, มหทฺธโน มหตา อปริมาณสเงฺขน ธเนน สมนฺนาคโตติ อาห **"มหทฺธโน"**ติฯ ภุญฺชิตพฺพโต ปริภุญฺชิต

พุทฺโต วิเสสโต กามา โภคา นาม, ตสฺมา ปญฺจกามคุณวเสน มหนฺตา อุฬารา โภคา อสฺสาติ **มหาโภโค**ฯ มหนฺตํ เสนาพลเญฺจว ถามพลญฺจ เอตสฺสาติ **มหพฺพโล**ฯ มหโนฺต หตฺถิอสฺสาทิวาหโน เอตสฺสาติ **มหาวาหโน**ฯ มหนฺตํ วิชิตํ รฎฺฐํ เอตสฺสาติ **มหาวิชิโต**ฯ **ปริปุณฺณโกสโกฎฺฐาคาโร**ติ **โกโส** วุจฺจติ ภณฺฑาคารสารคพฺภํ, **โกฎฺฐํ** วุจฺจติ ธญฺญสฺส อาฐปนฎฺฐานํ, โกฎฺฐภูตํ อคารํ **โกฎฺฐาคารํ,** นิทหิตฺวา ฐปิเตน ธเนน ปริปุณฺณโกโส ธญฺญานญฺจ ปริปุณฺณโกฎฺฐาคาโรติ อโตฺถฯ

อถ วา จตุพฺพิโธ โกโส หตฺถี อสฺสา รถา ปตฺตีติฯ ยถา หิ อสิโน ติกฺขภาวปริปาลโก ปริจฺฉโท ‘‘โกโส’’ติ วุจฺจติ, เอวํ รโญฺญ ติกฺขภาวปริปาลกตฺตา จตุรงฺคินี เสนา ‘‘โกโส’’ติ วุจฺจติฯ ติวิธํ โกฎฺฐาคารํ ธนโกฎฺฐาคารํ ธญฺญโกฎฺฐาคารํ วตฺถโกฎฺฐาคารนฺติฯ ตํ สพฺพมฺปิ ปริปุณฺณมสฺสาติ **ปริปุณฺณโกสโกฎฺฐาคาโร**ฯ **จตุรงฺคินิํ เสน**นฺติ หตฺถิอสฺสรถปตฺติสงฺขาเตหิ จตูหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคตํ เสนํฯ **สนฺนยฺหิตฺวา**ติ จมฺมปฎิมุญฺจนาทีหิ สนฺนาหํ กาเรตฺวาฯ **อพฺภุยฺยาสี**ติ อภิอุยฺยาสิ, อภิมุโข หุตฺวา นิกฺขมีติ อโตฺถฯ **เอกสงฺฆาตมฺปี**ติ เอกปฺปหารมฺปิฯ **โธวน**ฺติ โธวนุทกํฯ **ปริเนตฺวา**ติ นีหริตฺวาฯ ‘‘อนตฺถโท’’ติ วตฺตเพฺพ ท-การสฺส ต-การํ กตฺวา ‘‘อนตฺถโต’’ติ วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อถ วา’’**ติอาทิฯ

๔๖๔. วคฺคภาเวน วา ปุถุ นานา สโทฺท อสฺสาติ **ปุถุสโทฺท**ฯ **สมชโน**ติ ภณฺฑเน สมชฺฌาสโย ชโนฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ ชนกาเยฯ **อหํ พาโลติ น มญฺญิตฺถา**ติ พาลลกฺขเณ ฐิโตปิ ‘‘อหํ พาโล’’ติ น มญฺญิฯ **ภิโยฺย จา**ติ อตฺตโน พาลภาวสฺส อชานนโต ภิโยฺย จ ภณฺฑนสฺส อุปริโผโฎ วิย สงฺฆเภทสฺส อตฺตโน การณภาวมฺปิ อุปฺปชฺชมานํ น มญฺญิตฺถ นาญฺญาสิฯ

กลหวเสน ปวตฺตวาจาเยว โคจรา เอเตสนฺติ **วาจาโคจรา**ฯ **มุขายาม**นฺติ วิวทนวเสน มุขํ อายาเมตฺวา ภาณิโนฯ **น ตํ ชานนฺตี**ติ ตํ กลหํ น ชานนฺติฯ กลหํ กโรโนฺต จ ตํ น ชานโนฺต นาม นตฺถิฯ ยถา ปน น ชานนฺติ, ตํ ทเสฺสตุํ อาห **‘‘เอวํ สาทีนโว อย’’**นฺติ, อยํ กลโหนาม อตฺตโน ปเรสญฺจ อตฺถหาปนโต อนตฺถุปฺปาทนโต ทิเฎฺฐว ธเมฺม สมฺปราเย จ สาทีนโวสโทโสติ อโตฺถฯ **ตํ น ชานนฺตี**ติ ตํ กลหํ น ชานนฺติฯ กถํ น ชานนฺตีติ อาห **‘‘เอวํ สาทีนโว อย’’**นฺติ, ‘‘เอวํ สาทีนโว อยํ กลโห’’ติ เอวํ ตํ กลหํ น ชานนฺตีติ อโตฺถฯ

อโกฺกจฺฉิ มนฺติอาทีสุ **อโกฺกจฺฉี**ติ อโกฺกสิฯ **อวธี**ติ ปหริฯ **อชินี**ติ กูฎสกฺขิโอตารเณน วา วาทปฎิวาเทน วา กรณุตฺตริยกรเณน วา อเชสิฯ **อหาสี**ติ มม สนฺตกํ ปตฺตาทีสุ กิญฺจิเทว อวหริ ฯ **เย จ ต**นฺติ เย เกจิ เทวา วา มนุสฺสา วา คหฎฺฐา วา ปพฺพชิตา วา ตํ ‘‘อโกฺกจฺฉิ ม’’นฺติอาทิวตฺถุกํ โกธํ สกฎธุรํ วิย นทฺธินา ปูติมจฺฉาทีนิ วิย จ กุสาทีหิ ปุนปฺปุนํ เวเฐนฺตา **อุปนยฺหนฺติ** อุปนาหวเสน อนุพนฺธนฺติ, เตสํ สกิํ อุปฺปนฺนํ เวรํ น สมฺมตีติ อโตฺถฯ

เย จ ตํ นุปนยฺหนฺตีติ อสฺสติยา อมนสิการวเสน วา กมฺมปจฺจเวกฺขณาทิวเสน วา เย ตํ อโกฺกสาทิวตฺถุกํ โกธํ ‘‘ตยาปิ โกจิ นิโทฺทโส ปุริมภเว อกฺกุโฎฺฐ ภวิสฺสติ, ปหโฎ ภวิสฺสติ, กูฎสกฺขิํ โอตาเรตฺวา ชิโต ภวิสฺสติ, กสฺสจิ เต ปสยฺห กิญฺจิ อจฺฉินฺนํ ภวิสฺสติ, ตสฺมา นิโทฺทโส หุตฺวาปิ อโกฺกสาทีนิ ปาปุณาสี’’ติ เอวํ น อุปนยฺหนฺติ , เตสุ ปมาเทน อุปฺปนฺนมฺปิ เวรํ อิมินา อนุปนยฺหเนน นิรินฺธโน วิย ชาตเวโท อุปสมฺมติฯ

น หิ เวเรน เวรานีติ ยถา หิ เขฬสิงฺฆาณิกาทิอสุจิมกฺขิตํ ฐานํ เตเหว อสุจีหิ โธวโนฺต สุทฺธํ นิคฺคนฺธํ กาตุํ น สโกฺกติ, อถ โข ตํ ฐานํ ภิโยฺยโส มตฺตาย อสุทฺธตรญฺจ ทุคฺคนฺธตรญฺจ

โหติ, เอวเมว อโกฺกสนฺตํ ปจฺจโกฺกสโนฺต ปหรนฺตํ ปฏิปหรโนฺต เวเรน เวรํ วูปสเมตุํ น สโกฺกติ, อถ โข ภิโยฺย เวรเมว กโรติฯ อิติ เวรานิ นาม เวเรน กิสฺมิญฺจิปิ กาเล น สมฺมนฺติ, อถ โข วฑฺฒนฺติเยวฯ **อเวเรน จ สมฺมนฺตี**ติ ยถา ปน ตานิ เขฬาทีนิ อสุจีนิ วิปฺปสเนฺนน อุทเกน โธวิยมานานิ นสฺสนฺติ, ตํ ฐานํ สุทฺธํ โหติ นิคฺคนฺธํ, เอวเมว อเวเรน ขนฺติเมโตฺตทเกน โยนิโสมนสิกาเรน ปฏิสงฺขาเนน ปจฺจเวกฺขเณน เวรานิ วูปสมฺมนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ อภาวํ คจฺฉนฺติฯ **เอส ธโมฺม สนนฺตโน**ติ เอส อเวเรน เวรูปสมนสงฺขาโต โปราณโก ธโมฺม สเพฺพสํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธขีณาสวานํ คตมโคฺคฯ

น ชานนฺตีติ อนิจฺจสญฺญํ น ปจฺจุปฏฺฐาเปนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตโต สมฺมนฺติ เมธคา**ติ ตโต ตสฺมา การณา เมธคา กลหา สมฺมนฺติ วูปสมํ คจฺฉนฺติฯ กถํ เต สมฺมนฺตีติ อาห **''เอวญฺหี''**ติอาทิฯ ตตฺถ **เอวญฺหิ เต ชานนฺตา**ติ เต ปณฺฑิตา ''มยํ มจฺจุสมีปํ คจฺฉามา''ติ เอวํ ชานนฺตา โยนิโสมนสิการํ อุปฺปาเทตฺวา เมธคานํ กลหานํ วูปสมาย ปฏิปชฺชนฺติ, อถ เนสํ ตาย ปฏิปตฺติยา เต เมธคา สมฺมนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ

เตสมฺปิ โหติ สงฺคตีติ เย มาตาปิตูนํ อฏฺฐีนิ ฉินฺทนฺติ, ปาเณ หรนฺติ, ควาทีนิ จ ปสยฺห คณฺหนฺติ, เอวํ รฏฺฐํ วิลุมฺปมานานํ เตสมฺปิ สงฺคติ โหติ, กิมงฺคํ ปน ตุมฺหากํ น สิยาติ อธิปฺปาโยฯ

วณฺณาวณฺณทีปนตฺถํ วุตฺตาติ ''พาลสหายตาย อิเม ภิกฺขู กลหปสุตา, ปณฺฑิตสหายานํ ปน อิทํ น สิยา''ติ ปณฺฑิตสหายสฺส พาลสหายสฺส จ วณฺณาวณฺณทีปนตฺถํ วุตฺตาฯ **นิปก**นฺติ เนปกฺกปญฺญาย สมนฺนาคตํฯ **สาธุวิหาริ ธีร**นฺติ ภทฺทกวิหาริํ ปณฺฑิตํฯ **ปากฏปริสฺสเย จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จ อภิภวิตฺวา**ติ สีหพฺยคฺฆาทโย ปากฏปริสฺสเย จ ราคภยโทสภยาทโย ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จาติ สเพฺพว ปริสฺสเย อภิภวิตฺวาฯ

เอกกา จริํสูติ ''อิทํ รชฺชํ นาม มหนฺตํ ปมาทฏฺฐานํ, กิํ อมฺหากํ รเชฺชน การิเตนา''ติ รฏฺฐํ ปหาย ตโต มหาอรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกกา จริํสูติ อโตฺถฯ

เอกสฺส จริตํ เสโยฺยติ ปพฺพชิตสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอกีภาวาภิรตสฺส เอกเกสฺสว จริตํ เสโยฺยติ อโตฺถฯ **นตฺถิ พาเล สหายตา**ติ จูฬสีลํ มชฺฌิมสีลํ มหาสีลํ ทส กถาวตฺถูนิ เตรส ธุตคุณา วิปสฺสนาญาณํ จตฺตาโร มคฺคา จตฺตาริ ผลานิ ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา อมตมหานิพฺพานนฺติ อยํ สหายตา นาม, สา พาลํ นิสฺสาย อธิคนฺตุํ น สกฺกาติ นตฺถิ พาเล สหายตาฯ มาตโงฺค อรเญฺญ **มาตงฺครเญฺญ**ติ สรโลเปน สนฺธิฯ ''มาตงฺครโญฺญ''ติปิ ปาโฐ, อรญฺญโก มาตโงฺค วิยาติ อโตฺถฯ **มาตงฺค**-สเทฺทเนว หตฺถิภาวสฺส วุตฺตตฺตา นาควจนํ ตสฺส มหตฺตวิภาวนตฺถนฺติ อาห **''นาโคติ มหนฺตาธิวจนเมต''**นฺติฯ มหนฺตปริยาโย หิ **นาค**-สโทฺท โหติ ''เอตํ นาคสฺส นาเคน, อีสาทนฺตสฺส หตฺถิโน''ติอาทีสุ (อุทา. ๓๕)ฯ

ทีฆาวุวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พาลกโลณกคมนกถาวณฺณนา

๔๖๕. พาลกโลณการคาโมติ อุปาลิคหปติสฺส เอวํนามโก โภคคาโมฯ **เตนุปสงฺกมี**ติ ธมฺมเสนาปติมหาโมคฺคลฺลานเตฺถเรสุ วา อสีติมหาสาวเกสุ วา อนฺตมโส ธมฺมภณฺฑา

คาริกํ อานนฺทเตฺถรมฺปิ กญฺจิ อนามนฺเตตฺวา สยเมว ปตฺตจีวรมาทาย อนีกนิสฺสโฏ หตฺถี วิย ยูถนิสฺสโฏ กาฬสีโห วิย วาตจฺฉินฺโน วลาหโก วิย จ เอกโกว อุปสงฺกมิฯ กสฺมา อุปสงฺกมิ? คเณ กิรสฺส อาทีนวํ ทิสฺวา เอกวิหารึ ภิกฺขุํ ปสฺสิตุกามตา อุทปาทิ, ตสฺมา สีตาทิปีฬิโต อุณฺหาทึ ปตฺถยมาโน วิย อุปสงฺกมิฯ อถ วา ภควตา โส อาทีนโว ปเคว ปริญฺญาโต, น เตน สตฺถา นิพฺพินฺโน, ตสฺมึ ปน อโนฺตวเสฺส เกจิ พุทฺธเวเนยฺยา นาเหสุํ, เตน อญฺญตฺถ คมนํ เตสํ ภิกฺขูนํ ทมนุปาโยติ ปาลิเลยฺยกํ อุทฺทิสฺส คจฺฉโนฺต เอกวิหารึ อายสฺมนฺตํ ภคุํ สมฺปหํเสตุํ ตตฺถ คโตฯ เอวํ คเต จ สตฺถริ ปญฺจสตา ภิกฺขู อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อาหํสุ ‘‘อาวุโส อานนฺท สตฺถา เอกโกว คโต, มยํ อนุพนฺธิสฺสามา’’ติฯ ‘‘อาวุโส, ยทา ภควา สามํ เสนาสนํ สํสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนามนฺเตตฺวา อุปฏฺฐาเก อนปโลเกตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อทุติโย คจฺฉติ, ตทา เอกจาริกํ จริตุํ ภควโต อชฺฌาสโย, สาวเกน นาม สตฺถุ อชฺฌาสยานุรูปํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ, ตสฺมา น อิเมสุ ทิวเสสุ ภควา อนุคนฺตโพฺพ’’ติ นิวาเรสิ, สยมฺปิ นานุคญฺฉิฯ **ธมฺมิยา กถายา**ติ เอกีภาเว อานิสํสปฏิสํยุตฺตาย ธมฺมกถายฯ

พาลกโลณกคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาจีนวํสทายคมนกถาวณฺณนา

๔๖๖. **เยน ปาจีนวํสทาโย**ติ ตตฺถ กสฺมา อุปสงฺกมิ? ยถา นาม ชิฆจฺฉิตสฺส โภชเน, ปิปาสิตสฺส ปานีเย, สีเตน ผุฏฺฐสฺส อุเณฺห, อุเณฺหน ผุฏฺฐสฺส สีเต, ทุกฺขิตสฺส สุเข อภิรุจิ อุปฺปชฺชติ, เอวเมว ภควโต โกสมฺพเก ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ วิวาทาปเนฺน อสมคฺควาสํ วสเนฺต, สมคฺควาสํ วสเนฺต อาวเชฺชนฺตสฺส อิเม ตโย กุลปุตฺตา อาปาถมาคมึสุ, อถ เนสํ ปคฺคณฺหิตุกาโม อุปสงฺกมิ ‘‘เอวายํ ปฏิปตฺติอนุกฺกเมน โกสมฺพกานํ ภิกฺขูนํ วินยนูปาโย โหตี’’ติฯ **วิหรนฺตี**ติ สามคฺคิรสํ อนุภวมานา วิหรนฺติฯ

ทายปาโลติ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๒๕) อรญฺญปาโลฯ โส อรญฺญํ ยถา อิจฺฉิติจฺฉิตปฺปเทเสน มนุสฺสา ปวิสิตฺวา ตตฺถ ปุปฺผํ วา ผลํ วา นิยฺยาสํ วา ทพฺพสมฺภารํ วา น หรนฺติ, เอวํ วติยา ปริกฺขิตฺตสฺส อรญฺญสฺส โยชิเต ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อรญฺญํ รกฺขติ, ตสฺมา ‘‘ทายปาโล’’ติ วุโตฺตฯ **อตฺตกามรูปา วิหรนฺตี**ติ อตฺตโน หิตํ กามยมานสภาวา หุตฺวา วิหรนฺติฯ โย หิ อิมสฺมึ สาสเน ปพฺพชิตฺวาปิ เวชฺชกมฺมทูตกมฺมปหิณคมนาทีนํ วเสน เอกวีสติอเนสนาหิ ชีวิกํ กเปฺปติ, อยํ น อตฺตกามรูโป นามฯ โย ปน อิมสฺมึ สาสเน ปพฺพชิตฺวา เอกวีสติอเนสนํ ปหาย จตุปาริสุทฺธิสีเล ปติฏฺฐาย พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา สปฺปายธุตงฺคํ อธิฏฺฐาย อฏฺฐตึสาย อารมฺมเณสุ จิตฺตรุจิยํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา คามนฺตํ ปหาย อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กุรุมาโน วิจรติ, อยํ อตฺตกาโม นามฯ เตปิ ตโย กุลปุตฺตา เอวรูปา อเหสุํฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อตฺตกามรูปา วิหรนฺตี’’ติฯ

มา เตสํ อผาสุมกาสีติ เตสํ อผาสุกํ มา อกาสีติ ภควนฺตํ วาเรสิฯ เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘อิเม กุลปุตฺตา สมคฺคา วิหรนฺติ, เอกจฺจสฺส จ คตฏฺฐาเน ภณฺฑนกลหวิวาทา วตฺตนฺติ, ติขิณสิงฺโค จณฺฑโคโณ วิย โอวิชฺฌโนฺต วิจรติ, อเถกเมเคน ทฺวินฺนํ คมนํ น โหติ, กทาจิ อยมฺปิ เอวํ กโรโนฺต อิเมสํ กุลปุตฺตานํ สมคฺควาสํ ภิเนฺทยฺย, ปาสาทิโก จ ปเนส สุวณฺณวโณฺณ รสคิโทฺธ มเญฺญ, คตกาลโต ปฏฺฐาย ปณีตทายกานํ อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ วณฺณกถนาทีหิ อิเมสํ กุลปุตฺตานํ อปฺปมาทวิหารํ ภิเนฺทยฺย, วสนฏฺฐานานิ จาปิ เอเตสํ กุลปุตฺตานํ นิพทฺธานิ ปริจฺฉินฺนานิ ติโสฺสว ปณฺณสาลา ตโย จงฺกมา ตีณิ ทิวาฏฺฐานานิ ตีณิ มญฺจปีฐานิ, อยํ ปน สมโณ มหากาโย วุฑฺฒตโร มเญฺญ ภวิสฺสติ, โส อกาเล อิเม กุลปุเตฺต เสนาสนา วุฏฺฐเปสฺสติ, เอวํ

สพฺพถาปิ เอเตสํ อผาสุ ภวิสฺสตี’’ติฯ ตํ อนิจฺฉนฺโต ‘‘มา เตสํ อผาสุมกาสี’’ติ ภควนฺตํ วาเรติฯ

กึ ปเนส ชานนฺโต วาเรสิ อชานนฺโตติ? อชานนฺโตฯ สมฺมาสมฺพุทฺธ หิ นาม ยทา อเนกภิกฺขุสหสฺสปริวาโร พฺยามปฺปภาย อสีติอนุพฺยญฺชเนหิ ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณสิริยา จ พุทฺธานุภาวํ ทเสฺสนฺโต วิจรติ, ตทา ‘‘โก เอโส’’ติ อปุจฺฉิตฺวาว ชานิตโพฺพ โหติฯ ตทา ปน ภควา ‘‘มาสฺสุ โกจิ มม พุทฺธานุภาวํ อญฺญาสี’’ติ ตถารูเปน อิทฺธาภิสงฺขาเรน สพฺพมฺปิ ตํ พุทฺธานุภาวํ จีวรคเพฺภน วิย ปฏิจฺฉาเทตฺวา วลาหกคเพฺภน ปฏิจฺฉนฺนปุณฺณจนฺโท วิย สยเมว ปตฺตจีวรมาทาย อญฺญาตกเวเสน อคมาสิฯ อิติ ตํ อชานนฺโตว ทายปาโล วาเรสิฯ

เอตทโวจาติ เถโร กิร ‘‘มา สมณา’’ติ ทายปาลสฺส กถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยํ ตโย ชนา อิธ วิหราม, อโญฺญ ปพฺพชิโต นาม นตฺถิ, อยญฺจ ทายปาโล ปพฺพชิเตน วิย สทฺธิํ กเถติ, โก นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ ทิวาฎฺฐานโต อุฎฺฐาย ทฺวาเร ฐตฺวา มคฺคํ โอโลเกนฺโต ภควนฺตํ อทฺทสฯ ภควาปิ เถรสฺส สห ทสฺสเนเนว สรีโรภาสํ มุญฺจิ, อสีติอนุพฺยญฺชนวิราชิตา พฺยามปฺปภา ปสาริตสุวณฺณปโฎ วิย วิโรจิตฺถฯ เถโร ‘‘อยํ ทายปาโล ผณกตอาสีวิสํ คีวาย คเหตุํ หตฺถํ ปสาเรนฺโต วิย โลเก อคฺคปุคฺคเลน สทฺธิํ กเถนฺโตว น ชานาติ, อญฺญตรภิกฺขุนา วิย สทฺธิํ กเถตี’’ติ นิวาเรนฺโต เอตํ ‘‘มาวุโส, ทายปาลา’’ติอาทิวจนํ อโวจฯ

เตนุปสงฺกมีติ กสฺมา ภควโต ปจฺจุคฺคมนํ อกตฺวาว อุปสงฺกมิ? เอวํ กิรสฺส อโหสิ ‘‘มยํ ตโย ชนา สมคฺควาสํ วสาม, สจาหํ เอกโกว ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสามิ, สมคฺควาโส นาม น ภวิสฺสติ, ปิยมิเตฺต คเหตฺวาว ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสามิฯ ยถา จ ภควา มยฺหํ ปิโย, เอวํ สหายานมฺปิ เม ปิโย’’ติ เตหิ สทฺธิํ ปจฺจุคฺคมนํ กาตุกาโม สยํ อกตฺวา อุปสงฺกมิฯ เกจิ ปน ‘‘เตสํ เถรานํ ปณฺณสาลทฺวาเร จงฺกมนโกฎิยา ภควโต อาคมนมโคฺค โหติ, ตสฺมา เถโร เตสํ สญฺญํ ททมาโนว คโต’’ติ วทนฺติฯ **อภิกฺกมถา**ติ อิโต อาคจฺฉถฯ **ปาเท ปกฺขาเลสี**ติ วิกสิตปทุมสนฺนิเภหิ ชาลหเตฺถหิ มณิวณฺณํ อุทกํ คเหตฺวา สุวณฺณวเณฺณสุ ปิฎฺฐิปาเทสุ อุทกํ อาสิญฺจิตฺวา ปาเทน ปาทํ ฆํเสนฺโต ปกฺขาเลสิฯ พุทฺธานํ กาเย รโชชลฺลํ นาม น อุปลิมฺปติ, กสฺมา ปกฺขาเลสีติ? สรีรสฺส อุตฺคฺคหณตฺถํ เตสญฺจ จิตฺตสมฺปหํสนตฺถํฯ อเมฺหหิ อภิหเฎน อุทเกน ภควา ปาเท ปกฺขาเลสิ, ปริโภคํ อกาสีติ เตสํ ภิกฺขูนํ พลวโสมนสฺสวเสน จิตฺตํ ปีณิตํ โหติ, ตสฺมา ปกฺขาเลสิฯ

อายสฺมนฺตํ อนุรุทฺธํ ภควา เอตทโวจาติ โส กิร เตสํ วุฑฺฒตโร, ตสฺส สงฺคเห กเต เสสานํ กโตว โหตีติ เถรเญฺญว เอตํ ‘‘กจฺจิ โว อนุรุทฺธา’’ติอาทิวจนํ อโวจฯ **อนุรุทฺธา**ติ วา เอกเสสนเยน วุตฺตํ วิรูเปกเสสสฺสปิ อิจฺฉิตพฺพตฺตา, เอวญฺจ กตฺวา พหุวจนนิเทฺทโส จ สมตฺถิโต โหติฯ **กจฺจี**ติ ปุจฺฉนเตฺถ นิปาโตฯ **โว**ติ สามิวจนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – กจฺจิ อนุรุทฺธา ตุมฺหากํ ขมนียํ, อิริยาปโถ โว ขมติ, กจฺจิ ยาปนียํ, กจฺจิ โว ชีวิตํ ยาเปติ ฆฎิยติ, กจฺจิ ปิณฺฑเกน น กิลมถ, กจฺจิ ตุมฺหากํ สุลภปิณฺฑํ, สมฺปเตฺต โว ทิสฺวา มนุสฺสา อุฬุงฺกยาคุํ วา กฎจฺฉุภิกฺขํ วา ทาตพฺพํ มญฺญนฺตีติ ภิกฺขาจารวตฺตํ ปุจฺฉติฯ กสฺมา? ยสฺมา ปจฺจเยน อกิลมเนฺตน สกฺกา สมณธมฺมํ กาตุํ, วตฺตเมว วา เอตํ ปพฺพชิตานํฯ

อถ เตน ปฎิวจเน ทิเนฺน ‘‘อนุรุทฺธา ตุเมฺห ราชปพฺพชิตา มหาปุญฺญา, มนุสฺสา ตุมฺหากํ อรเญฺญ วสนฺตานํ อทตฺวา กสฺส อญฺญสฺส ทาตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ, ตุเมฺห ปน เอตํ ภุญฺชิตฺวา กิํ นุ โข มิคโปตกา วิย อญฺญมญฺญํ ฆเฎฺฎนฺตา วิหรถ, อุทาหุ สามคฺคิภาโว โว อตฺถี’’ติ สามคฺคิรสํ ปุจฺฉนฺโต **‘‘กจฺจิ ปน โว อนุรุทฺธา สมคฺคา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ขีโรทกีภูตา**ติ ยถา ขีร

ญฺจ อุทกญฺจ อญฺญมญฺญํ สํสนฺทติ, วิสุํ น โหติ, เอกตฺตํ วิย อุเปติ, กจฺจิ เอวํ สามคฺคิวเสน เอกตฺตุปคตจิตฺตุปฺปาทา วิหรถาติ ปุจฺฉติฯ **ปิยจกฺขูหี**ติ เมตฺตจิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา โอโลกนโต ปิยภาวทีปกานิ จกฺขูนิ ปิยจกฺขูนิ นาม, ‘‘กจฺจิ ตถารูเปหิ จกฺขูหิ อญฺญมญฺญํ ปสฺสนฺตา วิหรถา’’ติ ปุจฺฉติฯ **ตคฺฆา**ติ เอกํสเตฺถ นิปาโต, เอกํเสน มยํ ภเนฺตติ วุตฺตํ โหติฯ **ยถา กถํ ปนา**ติ เอตฺถ **ยถา**ติ นิปาตมตฺตํ, **กถ**นฺติ การณปุจฺฉา, กถํ ปน ตุเมฺห เอวํ วิหรถ, เกน การเณน วิหรถ, ตํ เม การณํ พฺรูหีติ วุตฺตํ โหติฯ

เมตฺตํ กายกมฺมนฺติ เมตฺตจิตฺตวเสน ปวตฺตํ กายกมฺมํฯ **อาวิ เจว รโห จา**ติ สมฺมุขา เจว ปรมฺมุขา จฯ อิตเรสุปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ สมฺมุขา กายวจีกมฺมานิ สหวาเส ลพฺภนฺติ, อิตรานิ วิปฺปวาเส, มโนกมฺมํ สพฺพตฺถ ลพฺภติฯ ยญฺหิ สเหว วสเนฺตสุ เอเกน มญฺจปีฐํ วา ทารุภณฺฑํ วา มตฺติกาภณฺฑํ วา พหิ ทุนฺนิกฺขิตฺตํ โหติ, ตํ ทิสฺวา ‘‘เกนิทํ วฬญฺชิต’’นฺติ อวญฺญํ อกตฺวา อตฺตนา ทุนฺนิกฺขิตฺตํ วิย คเหตฺวา ปฏิสาเมนฺตสฺส ปฏิชคฺคิตพฺพยุตฺตํ วา ปน ฐานํ ปฏิชคฺคนฺตสฺส สมฺมุขา เมตฺตํ กายกมฺมํ นาม โหติฯ เอกสฺมิํ ปกฺกเนฺต เตน ทุนฺนิกฺขิตฺตํ เสนาสนปริกฺขารํ ตเถว นิกฺขิปนฺตสฺส ปฏิชคฺคิตพฺพยุตฺตํ วา ปน ฐานํ ปฏิชคฺคนฺตสฺส ปรมฺมุขา เมตฺตํ กายกมฺมํ นาม โหติฯ สหวสนฺตสฺส ปน เถเรหิ สทฺธิํ มธุรํ สโมฺมทนียกถํ ปฏิสนฺถารกถํ สารณียกถํ ธมฺมกถํ สรภญฺญํ สากจฺฉํ ปญฺหปุจฺฉนํ ปญฺหวิสฺสชฺชนนฺติ เอวมาทิกรเณ สมฺมุขา เมตฺตํ วจีกมฺมํ นาม โหติฯ เถเรสุ ปน ปกฺกเนฺตสุ ‘‘มยฺหํ ปิยสหาโย นนฺทิยเตฺถโร กิมิลเตฺถโร เอวํ สีลสมฺปโนฺน เอวํ อาจารสมฺปโนฺน’’ติอาทิคุณกถเน ปรมฺมุขา เมตฺตํ วจีกมฺมํ นาม โหติฯ ‘‘มยฺหํ ปิยมิโตฺต นนฺทิยเตฺถโร กิมิลเตฺถโร อเวโร โหตุ อพฺยาปโชฺช สุขี’’ติ เอวํ สมนฺนาหรโต ปน สมฺมุขาปิ ปรมฺมุขาปิ เมตฺตํ มโนกมฺมํ โหติเยวฯ

นานา หิ โข โน ภเนฺต กายาติ อยญฺหิ กาโย ปิฏฺฐํ วิย มตฺติกา วิย จ โอมทฺทิตฺวา เอกโต กาตุํ น สกฺกาฯ **เอกญฺจ ปน มเญฺญ จิตฺต**นฺติ จิตฺตํ ปน โน อตฺตโน วิย อญฺญมญฺญสฺส หิตภาเวน อวิโรธภาเวน เภทาภาเวน สมคฺคภาเวน เอกเมวาติ ทเสฺสติฯ กถํ ปเนเต สกํ จิตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา อิตเรสํ จิตฺตวเสน วตฺติํสูติ? เอกสฺส ปเตฺต มลํ อุฏฺฐหติ, เอกสฺส จีวรํ กิลิฏฺฐํ โหติ, เอกสฺส ปริภณฺฑกมฺมํ โหติฯ ตตฺถ ยสฺส ปเตฺต มลํ อุฏฺฐิตํ, เตน ‘‘มมาวุโส ปเตฺต มลํ อุฏฺฐิตํ, ปจิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต อิตเร ‘‘มยฺหํ จีวรํ กิลิฏฺฐํ โธวิตพฺพํ, มยฺหํ ปริภณฺฑํ กาตพฺพ’’นฺติ อวตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ทารูนิ อาหริตฺวา ภินฺทิตฺวา ปตฺตกฏาเห พหลตนฺมตฺติกาหิ เลปํ กตฺวา ปตฺตํ ปจิตฺวา ตโต ปรํ จีวรํ วา โธวนฺติ, ปริภณฺฑํ วา กโรนฺติฯ ‘‘มมาวุโส จีวรํ กิลิฏฺฐํ, โธวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ‘‘มม ปณฺณสาลา อุกฺลาปา, ปริภณฺฑํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปฐมตรํ อาโรจิเตปิ เอเสว นโยฯ

อิทานิ เตสํ อปฺปมาทลกฺขณํ ปุจฺฉโนฺต **‘‘กจฺจิ ปน โว อนุรุทฺธา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํ, ปจฺจตฺตวจนํ วา, กจฺจิ ตุเมฺหติ อโตฺถฯ **อมฺหากํ**นฺติ อเมฺหสุ ตีสุ ชเนสุฯ **ปิณฺฑาย ปฏิกฺกมตี**ติ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺจาคจฺฉติฯ **อวกฺการปาติ**นฺติ อติเรกปิณฺฑปาตํ อปเนตฺวา ฐปนตฺถาย เอกํ สมุคฺคปาติํ โธวิตฺวา ฐเปติฯ **โย ปจฺฉา**ติ เต กิร เถรา น เอกโตว ภิกฺขาจารํ ปวิสนฺติฯ ผลสมาปตฺติรตา เหเต ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา วตฺตปฏิปตฺติํ ปูเรตฺวา เสนาสนํ ปวิสิตฺวา กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา ผลสมาปตฺติํ อเปฺปตฺวา นิสีทนฺติฯ เตสุ โย ปฐมตรํ นิสิโนฺน อตฺตโน กาลปริเจฺฉทวเสน ปฐมตรํ อุฏฺฐาติ, โส ปิณฺฑาย จริตฺวา ปฏินิวโตฺต ภตฺตกิจฺจฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ชานาติ ‘‘เทฺว ภิกฺขู ปจฺฉโต, อหํ ปฐมตรํ อาคโต’’ติฯ อถ ปตฺตํ ปิทหิตฺวา อาสนปญฺญาปนาทีนิ กตฺวา ยทิ ปเตฺต ปฏิวีสมตฺตเมว โหติ, นิสีทิตฺวา ภุญฺชติ, ยทิ อติเรกํ โหติ, อวกฺการปาติยํ ปกฺขิปิตฺวา ปาติํ ปิธาย ภุญฺชติ, กตภตฺตกิโจฺจ ปตฺตํ โธวิตฺวา โวทกํ กตฺวา ถวิกาย โอสาเปตฺวา ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ ปวิสติฯ

ทุติโยปิ อาคนฺตฺวาว ชานาติ ‘‘เอโก ปฐมํ อาคโต, เอโก ปจฺฉโต’’ติฯ โส สเจ ปเตฺต ภตฺตํ ปมาณเมว โหติ, ภุญฺชติฯ สเจ มนฺทํ, อวกฺการปาติโต คเหตฺวา ภุญฺชติฯ สเจ อติเรกํ โหติ, อวกฺการปาติยํ ปกฺขิปิตฺวา ปมาณเมว ภุญฺชิตฺวา ปุริมเตฺถโร วิย วสนฏฺฐานํ ปวิสติฯ ตติโยปิ อาคนฺตฺวาว ชานาติ ‘‘เทฺว ปฐมํ อาคตา, อหํ ปจฺฉิโม’’ติฯ โสปิ ทุติยเตฺถโร วิย ภุญฺชิตฺวา กตภตฺตกิจฺจ ปตฺตํ โธวิตฺวา โวทกํ กตฺวา ถวิกาย โอสาเปตฺวา อาสนานิ อุกฺขิปิตฺวา ปฏิสาเมติ, ปานียฆเฏ วา ปริโภชนียฆเฏ วา อวเสสอุทกํ ฉเฑฺฑตฺวา ฆเฏ นิกฺกุชฺชิตฺวา อวกฺการปาติยํ สเจ อวเสสภตฺตํ โหติ, ตํ วุตฺตนเยน ชหิตฺวา ปาติํ โธวิตฺวา ปฏิสาเมติ, ภตฺตคฺคํ สมฺมชฺชติ, โส กจวรํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมชฺชนิํ อุกฺขิปิตฺวา อุปจิกาหิ มุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย วสนฏฺฐานํ ปวิสติฯ อิทํ เถรานํ พหิวิหาเร อรเญฺญ ภตฺตกิจฺจกรณฏฺฐาเน โภชนสาลาย วตฺตํฯ อิทํ สนฺธาย ‘‘โย ปจฺฉา’’ติอาทิ วุตฺตํฯ

โย ปสฺสตีติอาทิ ปน เนสํ อโนฺตวิหาเร วตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ **วจฺจฆฏ**นฺติ อาจมนกุมฺภิํฯ **ริตฺต**นฺติ ริตฺตกํฯ **ตุจฺฉ**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ **อวิสยฺห**นฺติ อุกฺขิปิตุํ อสกฺกุเณยฺยํ อติภาริยํฯ **หตฺถวิกาเรนา**ติ หตฺถสญฺญายฯ เต กิร ปานียฆฏาทีสุ ยํกิญฺจิ ตุจฺฉกํ คเหตฺวา โปกฺขรณิํ คนฺตฺวา อโนฺต จ พหิ จ โธวิตฺวา อุทกํ ปริสฺสาเวตฺวา ตีเร ฐเปตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ หตฺถวิกาเรน อาวเนฺตนฺติ, โอทิสฺส วา อโนทิสฺส วา สทฺทํ น กโรนฺติฯ กสฺมา โอทิสฺส น กโรนฺติ? ตญฺหิ ภิกฺขุํ สโทฺท พาเธยฺยาติฯ กสฺมา อโนทิสฺส น กโรนฺติ? อโนทิสฺส สเทฺท ทิเนฺน ‘‘อหํ ปุเร, อหํ ปุเร’’ติ เทฺวปิ นิกฺขเมยฺยุํฯ ตโต ทฺวีหิ กตฺตพฺพกเมฺม ตติยสฺส กมฺมเจฺฉโท ภเวยฺยฯ สํยตปทสโทฺท ปน หุตฺวา อปรสฺส ภิกฺขุโน ทิวาฏฺฐานสนฺติกํ คนฺตฺวา เตน ทิฏฺฐภาวํ ญตฺวา หตฺถสญฺญํ กโรติ, ตาย สญฺญาย อิตโร อาคจฺฉติ, ตโต เทฺว ชนา หเตฺถน หตฺถํ สํสิพฺพนฺตา ทฺวีสุ หเตฺถสุ ฐเปตฺวา อุฏฺฐาเปนฺติฯ ตํ สนฺธายาห **‘‘หตฺถวิกาเรน ทุติยํ อามเนฺตตฺวา หตฺถวิลงฺฆเกน อุปฏฺฐาเปมา’’**ติฯ

ปญฺจาหิกํ โข ปนาติ จาตุทฺทเส ปนฺนรเส อฏฺฐมิยนฺติ อิทํ ตาว ปกติธมฺมสฺสวนเมว, ตํ อขณฺฑํ กตฺวา ปญฺจเม ปญฺจเม ทิวเส เทฺว เถรา นาติวิกาเล นหายิตฺวา อนุรุทฺธเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ ตตฺถ ตโยปิ นิสีทิตฺวา ติณฺณํ ปิฏกานํ อญฺญตรสฺมิํ อญฺญมญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, อญฺญมญฺญํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ เตสํ เอวํ กโรนฺตานํเยว อรุณํ อุคฺคจฺฉติฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ เอตฺตาวตา เถเรน ภควตา อปฺปมาทลกฺขณํ ปุจฺฉิเตน ปมาทฏฺฐาเนสฺเยว อปฺปมาทลกฺขณํ วิสฺสชฺชิตํ โหติฯ อเญฺญสญฺหิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขาจารปวิสนกาโล นิกฺขมนกาโล นิวาสนปริวตฺตนํ จีวรปารุปนํ อโนฺตคาเม ปิณฺฑาย จรณํ ธมฺมกถนํ อนุโมทนํ อโนฺตคามโต นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจกรณํ ปตฺตโธวนํ ปตฺตโอสาปนํ ปตฺตจีวรปฏิสามนนฺติ ปปญฺจกรณฏฺฐานานิ เอตานิฯ ตสฺมา เถโร ‘‘อมฺหากํ เอตฺตกํ ฐานํ มุญฺจิตฺวา วิสฺสฏฺฐกถาปวตฺตเนน กมฺมฏฺฐาเน ปมชฺชนฏฺฐานานิ, ตตฺถาปิ มยํ, ภเนฺต, กมฺมฏฺฐานวิรุทฺธํ น ปฏิปชฺชามา’’ติ อเญฺญสํ ปมาทฏฺฐาเนสฺเยว สิขาปฺปตฺตํ อตฺตโน อปฺปมาทลกฺขณํ วิสฺสเชฺชสิฯ อิมินาว เอตานิ ฐานานิ มุญฺจิตฺวา อญฺญตฺถ วิหารสมาปตฺตีนํ อวฬญฺชนวเสน ปมาทกาโล นาม อมฺหากํ นตฺถีติ ทีเปติฯ

ปาจีนวํสทายคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปาลิเลยฺยกคมนกถาวณฺณนา

๔๖๗. ธมฺมิยา กถายาติ สมคฺควาเส อานิสํสปฏิสํยุตฺตาย ธมฺมกถายฯ **อนุปุเพฺพน** (อุทา. อฏฺฐ. ๓๕) **จาริกํ จรมาโน**ติ อนุกฺกเมน คามนิคมปฏิปาฏิยา จาริกํ จรมาโนฯ **เยน ปาลิเลยฺยกํ ตทวสรี**ติ เอกโกว เยน ปาลิเลยฺยกคาโม, ตํ อวสริฯ ปาลิเลยฺยกคามวาสิโนปิ

ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ภควโต ทานํ ทตฺวา ปาลิเลยฺยกคามสฺส อวิทูเร รกฺขิตวนสณฺฑ นาม อตฺถิ, ตตฺถ ภควโต ปณฺณสาลํ กตฺวา ''เอตฺถ ภควา วสตู''ติ ยาจิตฺวา วาสยึสุฯ **ภทฺทสาโล**ติ ปน ต เตฺถโก มนาโป ลฏฺฐิโก สาลรุกฺโขฯ ภควา ตํ คามํ อุปนิสฺสาย วนสเณฺฑ ปณฺณสาลาย สมีเป ตสฺมึ รุกฺขมูเล วิหาสิฯ เตน วุตฺตํ **''ปาลิเลยฺยเก วิหรติ รกฺขิตวนสเณฺฑ ภทฺทสาลมูเล''**ติฯ

อถ โข ภควโต รโหคตสฺสาติอาทิ ภควโต วิเวกสุขปจฺจเวกฺขณทสฺสนํฯ **อากิโณฺณน ผาสุ วิหาสิ**นฺติ สมฺพาธปฺปโตฺต อากิโณฺณ วิหาสึฯ กึ ปน ภควโต สมฺพาโธ อตฺถิ สํสโคฺควาติ? นตฺถิฯ น หิ โกจิ ภควนฺตํ อนิจฺฉาย อุปสงฺกมิตุํ สโกฺกติฯ ทุราสทา หิ พุทฺธา ภควโนฺต สพฺพตฺถ จ อนุปลิตฺตา, หิเตสิตาย ปน สเตฺตสุ อนุกมฺปํ อุปาทาย ''มุโตฺต โมเจสฺสามี''ติ ปฏิญฺญานุรูปํ จตุโรฆนิตฺถรณตฺถํ อฏฺฐนฺนํ ปริสานํ อตฺตโน สนฺติกํ กาเลน กาลํ อุปสงฺกมนํ อธิวาเสติ, สยญฺจ มหากรุณาสมุสฺสาหิโต กาลญฺญู หุตฺวา ตตฺถ อุปสงฺกมีติ อิทํ สพฺพพุทฺธานํ อาจิณฺณํฯ นายมิธ อากิณฺณวิหาโร อธิเปฺปโต, อิธ ปน เตหิ กลหการเกหิ โกสมฺพกภิกฺขูหิ สทฺธึ เอกวิหาเร วาสํ วิหาสิ, ตทา วิเนตพฺพาภาวโต อากิณฺณวิหารํ กตฺวา วุตฺตํ ''อหํ โข ปุเพฺพ อากิโณฺณ น ผาสุ วิหาสิ''นฺติฯ เตเนวาห **''เตหิ โกสมฺพเกหิ ภิกฺขูหิ ภณฺฑนการเกหี''**ติอาทิฯ

ทหรโปตเกหีติ ทหเรหิ หตฺถิโปตเกหิ, เย ภิงฺกาติปิ วุจฺจนฺติฯ **เตหี**ติ หตฺถิอาทีหิฯ **กทฺทโมทกานี**ติ กทฺทมมิสฺสานิ อุทกานิฯ **โอคาหา**ติ เอตฺถ ''โอคาห''นฺติปิ ปาฬิฯ **อสฺสา**ติ หตฺถินาคสฺสฯ **อุปนิฆํสนฺติโย**ติ ฆเฏฺฏนฺติโยฯ อุปนิฆํสิยมาโนปิ อตฺตโน อุฬารภาเวน น กุชฺฌติ, เตน ตา ฆํสนฺติเยวฯ **วูปกโฏฺฐ**ติ วูปกโฏฺฐ ทูรีภูโตฯ

ยูถาติ หตฺถิฆฏายฯ **เยน ภควา เตนุปสงฺกมี**ติ โส กิร หตฺถินาโค ยูถวาเส อุกฺกณฺฐิโต ตํ วนสณฺฑํ ปวิโฏฺฐฯ ตตฺถ ภควนฺตํ ทิสฺวา ฆฏสหเสฺสน นิพฺพาปิตสนฺตาโป วิย นิพฺพุโต หุตฺวา ปสนฺนจิโตฺต ภควโต สนฺติเก อฏฺฐาสิ, ตโต ปฏฺฐาย วตฺตสีเส ฐตฺวา ภทฺทสาลสฺส ปณฺณสาลาย จ สมนฺตโต อปฺปหริตํ กตฺวา สาขาภเงฺคน สมฺมชฺชติ, ภควโต มุขโธวนํ เทติ, นหาโนทกํ อาหรติ, ทนฺตกฏฺฐํ เทติ, อรญฺญโต มธุรานิ ผลาผลานิ อาหริตฺวา สตฺถุ อุปเนติฯ สตฺถา ตานิ ปริภุญฺชติฯ เตน วุตฺตํ **''โสณฺฑาย ภควโต ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปตี''**ติอาทิฯ โส กิร โสณฺฑาย ทารูนิ อาหริตฺวา อญฺญมญฺญํ ฆํสิตฺวา อคฺคึ อุฏฺฐาเปตฺวา ทารูนิ ชาลาเปตฺวา ตตฺถ ปาสาณขณฺฑานิ ตาเปตฺวา ตานิ ทณฺฑเกหิ วเฏฺฏตฺวา โสณฺฑิยํ ขิปิตฺวา อุทกสฺส ตตฺตภาวํ ญตฺวา ภควโต สนฺติกํ อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐติฯ ภควา ''หตฺถินาโค มม นหานํ อิจฺฉตี''ติ ตตฺถ คนฺตฺวา นหานกิจฺจํ กโรติฯ ปานีเยปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมึ ปน สีตเล ชาเต อุปสงฺกมติฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **''โสณฺฑาย ภควโต ปานียํ ปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปตี''**ติฯ

อตฺตโน จ ปวิเวกํ วิทิตฺวาติ เกหิจิ อนากิณฺณภาวลทฺธํ กายวิเวกํ ชานิตฺวาฯ อิตเร ปน วิเวกา ภควโต สพฺพกาลํ วิชฺชนฺติเยวฯ **อิมํ อุทานํ อุทาเนสี**ติ อิมํ อตฺตโน หตฺถินาคสฺส จ วิเวกาภิรติยา สมานชฺฌาสยภาวทีปนํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

คาถาย ปน เอวมตฺถโยชนา เวทิตพฺพา (อุทา. อฏฺฐ. ๓๕) – **เอตํ อีสาทนฺตสฺส** รถอีสาสทิสทนฺตสฺส หตฺถินาคสฺส **จิตฺตํ นาเคน** พุทฺธนาคสฺส **จิเตฺตน สเมติ** สํสนฺทติฯ กถํ สเมติ เจ? **ยเทโก รมตี วเน,** ยสฺมา พุทฺธนาโค ''อหํ โข ปุเพฺพ อากิโณฺณ วิหาสิ''นฺติ ปุริมํ อากิณฺณวิหารํ ชิคุจฺฉิตฺวา วิเวกํ อุปพฺรูหยมาโน อิทานิ ยถา **เอโก** อทุติโย **วเน** อรเญฺญ **รมติ** อภิรมติ, เอวํ อยมฺปิ หตฺถินาโค ปุเพฺพ อตฺตโน หตฺถิอาทีหิ อากิณฺณวิหารํ ชิคุจฺฉิตฺวา อิทานิ

เอโก อสหาโย วเน เอกวิหารํ **รมติ** อภินนฺทติ, ตสฺมาสฺส **จิตฺตํ นาเคน สเมติ,** ตสฺส จิเตฺตน สเมตีติ กตฺวา เอกีภาวรติยา เอกสทิสํ โหตีติ อโตฺถฯ

ปาลิเลยฺยกคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐารสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๗๓. **โย ปฏิพาเหยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา**ติ เอตฺถ โย เสนาสนารหสฺส เสนาสนํ ปฏิพาหติ, ตเสฺสว อาปตฺติฯ กลหการกาทีนํ ปเนตฺถ ‘‘โอกาโส นตฺถี’’ติอาทิกํ สงฺฆสฺส กติกํ อาโรเจตฺวา น ปญฺญเปนฺตสฺส ‘‘อหํ วุโฑฺฒ’’ติ ปสยฺห อตฺตนาว อตฺตโน ปญฺญเปตฺวา คณฺหนฺตํ ‘‘ยุตฺติยา คณฺหถา’’ติ วตฺวา วาเรนฺตสฺส จ นตฺถิ อาปตฺติฯ ‘‘ภณฺฑนการกํ นิกฺกฑฺฒตีติ วจนโต กุลทูสกสฺส ปพฺพาชนียกมฺมานุญฺญาย จ อิธ กลหวูปสมนตฺถํ อาคตานํ โกสมฺพกานมฺปิ ‘ยถาวุฑฺฒ’นฺติ อวตฺวา ‘วิวิเตฺต อสติ วิวิตฺตํ กตฺวาปิ ทาตพฺพ’นฺติ วุตฺตตฺตา วิวิตฺตํ กตฺวา เทนฺตํ ปฏิพาหนฺตเสฺสว อาปตฺตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อุปาลิสงฺฆสามคฺคีปุจฺฉาวณฺณนา

๔๗๖. **น มูลา มูลํ คนฺตฺวา**ติ มูลโต มูลํ อคนฺตฺวาฯ **อตฺถโต อปคตา**ติ สามคฺคิสงฺขาตอตฺถโต อปคตาฯ

๔๗๗. เยน นํ ปจฺจตฺถิกา วเทยฺยุํ, ตํ น หิ โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **อนปคต**นฺติ การณโต อนเปตํ, สการณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

อุสูยายาติ อิมินา โทสาคติคมนสฺส สงฺคหิตตฺตา **‘‘อคติคมเนนา’’**ติ อวเสสอคติคมนํ ทสฺสิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อฏฺฐหิ ทูตเงฺคหี**ติ ‘‘โสตา จ โหติ สาเวตา จ อุคฺคเหตา จ ธาเรตา จ วิญฺญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตทสฺสโน จ อกลหการโก จา’’ติ เอวํ วุเตฺตหิ อฏฺฐหิ ทูตเงฺคหิฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

โกสมฺพกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

มหาวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

จูฬวคฺค-ฎีกา

๑. กมฺมกฺขนฺธกํ

ตชฺชนียกมฺมกถาวณฺณนา

๑. จูฬวคฺคสฺส ปฐเม กมฺมกฺขนฺธเก ตาว ‘‘ยฏฺฐึ ปเวสย, กุนฺต ปเวสยา’’ติอาทีสุ วิย สหจรณญาเยน ‘‘มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺตี’’ติอาทีสุ วิย นิสฺสิเตสุ นิสฺสยโวหารวเสน วา ปณฺฑุกโลหิตกนิสฺสิตา ปณฺฑุกโลหิตกสเทฺทน วุตฺตาติ อาห **‘‘เตสํ นิสฺสิตกาปิ ปณฺฑุกโลหิตกาเตฺวว ปญฺญายนฺตี’’**ติฯ **ปฏิวทถา**ติ ปฏิวจนํ เทถฯ

อธมฺมกมฺมทฺวาทสกกถาวณฺณนา

๔. **ตีหิ องฺเคหิ สมนฺนาคต**นฺติ ปเจฺจกํ สมฺทิเตหิ วา ตีหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตํฯ น หิ ติณฺณํ เอว องฺคานํ สโมธาเนน อธมฺมกมฺมํ โหติ, เอเกนปิ โหติเยวฯ ‘‘อปฺปฏิญฺญาย กตํ โหตีติ ลชฺชึ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** กถิตํฯ

นนุ จ ‘‘อเทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’’ติ อิทํ ปรโต ‘‘ตีหิ, ภิกฺขเว, องฺเคหิ สมนฺนาคตสฺส ภิกฺขุโน อากงฺขมาโน สโงฺฆ ตชฺชนียกมฺมํ กเรยฺย, อธิสีเล สีลวิปโนฺน โหตี’’ติ อิมินา วิรุชฺฌติฯ อเทสนาคามินึ อาปโนฺน หิ ‘‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’’ติ วุจฺจตีติ? ตตฺถ เกจิ วทนฺติ ‘‘ตชฺชนียกมฺมสฺส หิ วิเสเสน ภณฺฑนการกตฺตํ องฺค’นฺติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ, ตํ ปาฬิยา อาคตนิทาเนน สเมติ, ตสฺมา สพฺพติเกสฺปิ ภณฺฑนํ อาโรเปตฺวา ภณฺฑนปจฺจยา อาปนฺนาปตฺติวเสน อิทํ กมฺมํ กาตพฺพํฯ ตสฺมา ‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’ติ เอตฺถาปิ ปุพฺพภาเค วา ปรภาเค วา โจทนาสารณาทิกาเล ภณฺฑนปจฺจยา อาปนฺนาปตฺติวเสเนว กาตพฺพํ, น เกวลํ สงฺฆาทิเสสปจฺจยา กาตพฺพ’’นฺติฯ อปเร ปน วทนฺติ ‘‘อเทสนาคามินิยาติ อิทํ ปาราชิกาปตฺตึเยว สนฺธาย วุตฺตํ, น สงฺฆาทิเสสํฯ อฏฺฐกถายํ ปน ‘อเทสนาคามินิยาติ ปาราชิกาปตฺติยา วา สงฺฆาทิเสสาปตฺติยา วา’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ สงฺฆาทิเสสาปตฺติยา วาติ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ, ‘อธิสีเล สีลวิปโนฺน’ติ จ อิทํ สงฺฆาทิเสสํเยว สนฺธาย วุตฺตํ, น ปาราชิกํฯ ตสฺมา ปาราชิกาปตฺติปจฺจยา น ตชฺชนียกมฺมํ กาตพฺพํ ปโยชนาภาวา, สงฺฆาทิเสสปจฺจยา กาตพฺพนฺติ อยมโตฺถ สิโทฺธ โหติฯ สุกฺกปเกฺข ‘เทสนาคามินิยา อาปตฺติยา กตํ โหตี’ติ อิมินา วิรุชฺฌตีติ เจ? น เอเกน ปริยาเยน สงฺฆาทิเสสสฺสปิ เทสนาคามินีโวหารสมฺภวโต’’ติ, ตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ

นปฺปฏิปฺปสฺสมฺภตพฺพอฏฺฐารสกกถาวณฺณนา

๘. **โลมํ ปาเตนฺตี**ติอาทิ สมฺมาวตฺตนาย ปริยายวจนํฯ

นิยสฺสกมฺมกถาวณฺณนา

๑๑. นิยสฺสกเมฺม **‘‘นิสฺสาย เต วตฺถพฺพ**นฺติ ครุนิสฺสยํ สนฺธาย วุตฺตํ, น อิตร’’นฺติ **เกนจิ** ลิขิตํฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘นิยสฺสกมฺมํ ยสฺมา พาลวเสน กรียติ, ตสฺมา นิสฺสาย วตฺถพฺพนฺติ นิสฺสยํ คาหาเปตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ, วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ **อปิสฺสู**ติ เอตฺถ **สุ**อิติ นิปาตมตฺตํ, ภิกฺขู อปิ นิจฺจพฺยาวฏา โหนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ

ปพฺพาชนียกมฺมกถาวณฺณนา

๒๙. ปพฺพาชนียกมฺม **เตน หิ, ภิกฺขเว, สโงฺฆ ปพฺพาชนียกมฺมํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตู**ติ อิทํ เตสุ วิพฺภมเนฺตสุปิ ปกฺกมเนฺตสุปิ สมฺมาวตฺตเนฺตเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ

ปฏิสารณียกมฺมกถาวณฺณนา

๓๓. สุธมฺมวตฺถุสฺมิํ **มจฺฉิกาสเณฺฑ**ติ เอวํนามเก นคเรฯ ตตฺถ กิร (ธ. ป. อฏฺฐ. ๑.๗๒ จิตฺตคหปติวตฺถุ) จิโตฺต คหปติ ปญฺจวคฺคิยานํ อพฺภนฺตรํ มหานามเตฺถรํ ปิณฺฑาย จรมานํ ทิสฺวา ตสฺส อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ปตฺตํ อาทาย เคหํ ปเวเสตฺวา โภเชตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ธมฺมกถํ สุณโนฺต โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา อจลสทฺโธ หุตฺวา อมฺพาฏกวนํ นาม อตฺตโน อุยฺยานํ สงฺฆารามํ กาตุกาโม เถรสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา นิยฺยาเตสิฯ ตสฺมิํ ขเณ ‘‘ปติฏฺฐิตํ พุทฺธสาสน’’นฺติ อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาปถวี กมฺปิ, มหาเสฏฺฐิ อุยฺยาเน มหาวิหารํ กาเรสิฯ ตตฺถายํ สุธโมฺม ภิกฺขุ อาวาสิโก อโหสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘อายสฺมา สุธโมฺม มจฺฉิกาสเณฺฑ จิตฺตสฺส คหปติโน อาวาสิโก โหตี’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ธุวภตฺติโก**ติ นิจฺจภตฺติโกฯ

อปเรน สมเยน จิตฺตสฺส คุณกถํ สุตฺวา ภิกฺขุสหเสฺสน สทฺธิํ เทฺว อคฺคสาวกา ตสฺส สงฺคหํ กตฺตุกามา มจฺฉิกาสณฺฑํ อคมํสุฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘เตน โข ปน สมเยน สมฺพหุลา เถรา’’**ติอาทิฯ จิโตฺต คหปติ เตสํ อาคมนํ สุตฺวา อทฺธโยชนมตฺตํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เต อาทาย อตฺตโน วิหารํ ปเวเสตฺวา อาคนฺตุกวตฺตํ กตฺวา ‘‘ภเนฺต, โถกํ ธมฺมกถํ โสตุกาโมมฺหี’’ติ ธมฺมเสนาปติํ ยาจิฯ อถ นํ เถโร ‘‘อุปาสก, อทฺธาเนนามฺหา กิลนฺตรูปา, อปิจ โถกํ สุณาหี’’ติ ตสฺส ธมฺมกถํ กเถสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข จิตฺตํ คหปติํ อายสฺมา สาริปุโตฺต ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสี’’**ติอาทิฯ โส เถรสฺส ธมฺมกถํ สุณโนฺตว อนาคามิผลํ ปาปุณิฯ

๔๑. **นาสกฺขิ จิตฺตํ คหปติํ ขมาเปตุ**นฺติ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘คหปติ, มยฺหเมว โส โทโส , ขมาหิ เม’’ติ วตฺวาปิ ‘‘นาหํ ขมามี’’ติ เตน ปฏิกฺขิโตฺต มงฺกุภูโต ตํ ขมาเปตุํ นาสกฺขิฯ ปุนเทว สตฺถุ สนฺติกํ ปจฺจาคมาสิฯ สตฺถา ‘‘นาสฺส อุปาสโก ขมิสฺสตี’’ติ ชานโนฺตปิ ‘‘มานถโทฺธ เอส ติํสโยชนํ คนฺตฺวาว ปจฺจาคจฺฉตู’’ติ ขมนุปายํ อนาจิกฺขิตฺวาว อุโยฺยเชสิฯ อถสฺส ปุน อาคตกาเล นิหตมานสฺส อนุทูตํ ทตฺวา ‘‘คจฺฉ, อิมินา สทฺธิํ คนฺตฺวา อุปาสกํ ขมาเปหี’’ติ วตฺวา ‘‘สมเณน นาม ‘มยฺหํ วิหาโร, มยฺหํ นิวาสฏฺฐานํ, มยฺหํ อุปาสโก, มยฺหํ อุปาสิกา’ติ มานํ วา อิสฺสํ วา กาตุํ น วฏฺฏติฯ เอวํ กโรนฺตสฺส หิ อิจฺฉามานาทโย กิเลสา วฑฺฒนฺตี’’ติ โอวทโนฺต –

> ‘‘อสนฺตํ ภาวนมิเจฺฉยฺย, ปุเรกฺขารญฺจ ภิกฺขุสุ;
> อาวาเสสุ จ อิสฺสริยํ, ปูชา ปรกุเลสุ จฯ

> ‘‘มเมว กต มญฺญนฺตุ, คิหี ปพฺพชิตา อุโภ;
> มเมวาติวสา อสฺสุ, กิจฺจากิเจฺจสุ กิสฺมิจิ;
> อิติ พาลสฺส สงฺกโปฺป, อิจฺฉา มาโน จ วฑฺฒตี’’ติฯ (ธ. ป. ๗๓-๗๔) –

ธมฺมปเท อิมา คาถา อภาสิฯ

สุธมฺมเตฺถโรปิ อิมํ โอวาทํ สุตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปทกฺขิณํ กตฺวา เตน อนุทูเตน ภิกฺขุนา สทฺธิํ คนฺตฺวา อุปาสกสฺส จกฺขุปเถ อาปตฺติํ ปฏิกริตฺวา อุปาสกํ ขมาเปสิฯ

โส อุปาสเกน ‘‘ขมามหํ ภเนฺต, สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ขมถ เม’’ติ ปฏิขมาปิโต สตฺถารา ทินฺนโอวาเท ฐตฺวา กติปาเหเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อาปตฺติยา อทสฺสเน อุเกฺขปนียกมฺมกถาวณฺณนา

๕๐. ตสฺสา อทสฺสเนเยว กมฺมํ กาตพฺพนฺติ ตสฺสา อทสฺสเนเยว อุเกฺขปนียกมฺมํ กาตพฺพํฯ ตชฺชนียาทิกมฺมํ ปน อาปตฺตึ อาโรเปตฺวา ตสฺสา อทสฺสเน อปฺปฏิกเมฺม วา ภณฺฑนการกาทิอเงฺคหิ กาตพฺพํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

กมฺมกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ปาริวาสิกกฺขนฺธกํ

ปาริวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา

๗๕. ปาริวาสิกกฺขนฺธเก **นวกตรํ ปาริวาสิก**นฺติ อตฺตโน นวกตรํ ปาริวาสิกํฯ ปาริวาสิกสฺส หิ อตฺตโน นวกตรํ ปาริวาสิกํ ฐเปตฺวา อเญฺญ มูลายปฏิกสฺสนารหมานตฺตารหมานตฺตจาริกอพฺภานารหาปิ ปกตตฺตฏฺฐาเนเยว ติฏฺฐนฺติฯ เตนาห **''อนฺตมโส มูลายปฏิกสฺสนารหาทีนมฺปิ''**ติฯ ปาเท ฆํเสนฺติ เอเตนาติ **ปาทฆํสนํ,** สกฺขรกถลาทิฯ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ติโสฺส ปาทฆํสนิโย สกฺขรํ กถลํ สมุทฺทเผณก''นฺติ (จูฬว. ๒๖๙) หิ วุตฺตํฯ **สทฺธิวิหาริกาทีนมฺปิ สาทิยนฺตสฺสา**ติ สทฺธิวิหาริกานมฺปิ อภิวาทนาทิํ สาทิยนฺตสฺสฯ ''มา มํ คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉถา''ติ วุตฺเต อนาปุจฺฉาปิ คามํ ปวิสิตุํ วฏฺฏติฯ **โย โย วุฑฺฒ**ติ ปาริวาสิเกสุ ภิกฺขูสุ โย โย วุฑฺฒฯ **นวกตรสฺส สาทิตุ**นฺติ ปาริวาสิกนวกตรสฺส อภิวาทนาทิํ สาทิตุํฯ

ตเตฺถวาติ สงฺฆนวกฏฺฐาเนเยวฯ **อตฺตโน ปาฬิยา ปวาเรตพฺพ**นฺติ อตฺตโน วสฺสเคฺคน ปตฺตปาฬิยา ปวาเรตพฺพํ, น ปน สเพฺพสุ ปวาริเตสูติ อโตฺถฯ **ยทิ ปน น คณฺหาติ น วิสฺสเชฺชตี**ติ ยทิ ปุริมทิวเส อตฺตโน น คณฺหาติ คเหตฺวา จ น วิสฺสเชฺชติฯ **จตุสฺสาลภตฺต**นฺติ โภชนสาลายํ ปฏิปาฏิยา ทิยฺยมานภตฺตํฯ **หตฺถปาเส ฐิเตนา**ติ ทายกสฺส หตฺถปาเส ฐิเตนฯ

๗๖. **อโญฺญ สามเณโร น คเหตโพฺพ**ติ อุปชฺฌาเยน หุตฺวา อโญฺญ สามเณโร น คเหตโพฺพฯ **อุปชฺฌํ ทตฺวา คหิตสามเณราปี**ติ ปกตตฺตกาเล อุปชฺฌํ ทตฺวา คหิตสามเณราปิฯ ลทฺธสมฺมุติเกน อาณโตฺตปิ ครุธเมฺมหิ อเญฺญหิ วา โอวทิตุํ ลภตีติ อาห **''ปฏิพลสฺส วา ภิกฺขุสฺส ภาโร กาตโพฺพ''**ติฯ อาคตา ภิกฺขุนิโย วตฺตพฺพาติ สมฺพโนฺธฯ **สวจนีย**นฺติ สโทสํ ฯ **เชฏฺฐกฏฺฐานํ น กาตพฺพ**นฺติ ปธานฏฺฐานํ น กาตพฺพํฯ กิํ ตนฺติ อาห **''ปาติโมกฺขุเทฺทสเกน วา''**ติอาทิฯ

รเชหิ หตา อุปหตา ภูมิ เอติสฺสาติ **รโชหตภูมิ,** รโชกิณฺณภูมีติ อโตฺถฯ **ปจฺจย**นฺติ วสฺสาวาสิกลาภํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เอกปเสฺส ฐตฺวา**ติ ปาฬิํ วิหาย ภิกฺขูนํ ปจฺฉโต ฐตฺวาฯ **เสนาสนํ น ลภตี**ติ เสยฺยาปริยนฺตภาคิตาย วสฺสเคฺคน คณฺหิตุํ น ลภติฯ **อสฺสา**ติ ภเวยฺยฯ ''อาคนฺตุเกน อาโรเจตพฺพํ, อาคนฺตุกสฺส อาโรเจตพฺพ''นฺติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา สเจ เทฺว ปาริวาสิกา คตฏฺฐาเน อญฺญมญฺญํ ปสฺสนฺติ, อุโภหิปิ อญฺญมญฺญสฺส อาโรเจตพฺพํฯ ยถา พหิ ทิสฺวา อาโรจิตสฺส ภิกฺขุโน วิหารํ อาคเต ปุน อาโรจนกิจฺจํ นตฺถิ, เอวํ อญฺญํ วิหารํ คเตนปิ ตตฺถ ปุเพฺพ อาโรจิตสฺส ปุน อาโรจนกิจฺจํ นตฺถีติ วทนฺติฯ

๘๑. **อวิเสเสนา**ติ ปาริวาสิกสฺส อุกฺขิตฺตกสฺส จ อวิเสเสนฯ **โอพทฺธ**นฺติ ปลิพุทฺธํฯ

๘๓. **สหวาโส**ติ วุตฺตปฺปกาเร ฉนฺน ปกตเตฺตน ภิกฺขุนา สทฺธิํ สยนเมว อธิเปฺปตํ, น เสสอิริยาปถกปฺปนํฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ปาริวาสิกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. สมุจฺจยกฺขนฺธกํ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิกถาวณฺณนา

๙๗. สมุจฺจยกฺขนฺธเก **วุตฺตนเยน วตฺตํ สมาทาตพฺพนฺ**ติ ปาริวาสิกกฺขนฺธกวณฺณนายํ วุตฺตนเยน ทฺวีหิ ปเทหิ เอเกน วา สมาทาตพฺพํฯ **เวทิยามี**ติ จิตฺเตน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สุขํ อนุภวามิ, น ตปฺปจฺจยา อหํ ทุกฺขิโตติ อธิปฺปาโยฯ **วุตฺตนเยเนว สงฺฆมชฺเฌ นิกฺขิปิตพฺพนฺ**ติ ปาริวาสิกกฺขนฺธเก วุตฺตนเยน ‘‘มานตฺตํ นิกฺขิปามิ, วตฺตํ นิกฺขิปามี’’ติ อิเมหิ ทฺวีหิ เอเกน วา นิกฺขิปิตพฺพํฯ **ตสฺส อาโรเจตฺวา นิกฺขิปิตพฺพนฺ**ติ อนาโรจเนน วตฺตเภททุกฺกฏปริโมจนตฺถํ วุตฺตํฯ **เทฺว เลฑฺฑุปาเต อติกฺกมิตฺวา**ติ ภิกฺขูนํ สชฺฌายนสทฺทสวนูปจารวิชหนตฺถํ วุตฺตํ, **มหามคฺคโต โอกฺกมฺมา**ติ มคฺคปฺปฏิปนฺนภิกฺขูนํ อุปจารวิชหนตฺถํ, **คุมฺเพน วา วติยา วา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน**ติ ทสฺสนูปจารวิชหนตฺถํฯ อนิกฺขิตฺตวตฺเตน อโนฺตอุปจารคตานํ สเพฺพสมฺปิ อาโรเจตพฺพตฺตา **‘‘อยํ นิกฺขิตฺตวตฺตสฺส ปริหาโร’’**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **นิกฺขิตฺตวตฺตสฺสา**ติ วตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา ปริวสนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ อยํ ปเนตฺถ เถรสฺส อธิปฺปาโย – วตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา ปริวสนฺตสฺส อุปจารคตานํ สเพฺพสํ อาโรจนกิจฺจํ นตฺถิ, ทิฏฺฐรูปานํ สุตสทฺทานํ อาโรเจตพฺพํ, อทิฏฺฐอสฺสุตานมฺปิ อโนฺตทฺวาทสหตฺถคตานํ อาโรเจตพฺพํฯ อิทํ วตฺตํ นิกฺขิปิตฺวา ปริวสนฺตสฺส ลกฺขณนฺติฯ

ปริวาสกถาวณฺณนา

๑๐๒. ‘‘สติเยว อนฺตราเย อนฺตรายิกสญฺญี ฉาเทติ, อจฺฉนฺนา โหติฯ อนฺตรายิกสฺส ปน อนนฺตรายิกสญฺญาย ฉาทยโต อจฺฉนฺนาวา’’ติปิ ปาโฐฯ **อเวรี**ติ หิตกาโมฯ **อุทฺธเสฺต อรุเณ**ติ อุฏฺฐิเต อรุเณฯ **สุทฺธสฺส สนฺติเก**ติ สภาคสงฺฆาทิเสสํ อนาปนฺนสฺส สนฺติเกฯ **วตฺถุนฺ**ติ อสุจิโมจนาทิวีติกฺกมํฯ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐีติ วตฺถุ เจว โคตฺตญฺจาติ **สุกฺกวิสฺสฏฺฐี**ติ อิทํ อสุจิโมจนลกฺขณสฺส วีติกฺกมสฺส ปกาสนโต วตฺถุ เจว โหติ, สชาติยสาธารณวิชาติยวินิวตฺตสภาวาย สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา เอว ปกาสนโต โคตฺตญฺจ โหตีติ อโตฺถฯ คํ ตายตีติ หิ โคตฺตํฯ **สงฺฆาทิเสโสติ นามเญฺจว อาปตฺติ จา**ติ **สงฺฆาทิเสโส**ติ เตน เตน วีติกฺกเมน อาปนฺนสฺส อาปตฺตินิกายสฺส นามปฺปกาสนโต นามเญฺจว โหติ อาปตฺติสภาคตฺตา อาปตฺติ จฯ

ตทนุรูปํ กมฺมวาจํ กตฺวา มานตฺตํ ทาตพฺพนฺติ –

> ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิ สเญฺจตนิกํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ เอกาหปฏิจฺฉนฺนํ, โส สงฺฆํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สเญฺจตนิกาย สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา เอกาหปฏิจฺฉนฺนาย เอกาหปริวาสํ ยาจิฯ สโงฺฆ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สเญฺจตนิกาย สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยา เอกาหปฏิจฺฉนฺนาย เอกาหปริวาสํ อทาสิฯ โส ปริวุตฺถปริวาโสฯ อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิ สเญฺจตนิกํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ, โส สงฺฆํ ตาสํ อาปตฺตีนํ สเญฺจตนิกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีนํ ปฏิจฺฉนฺนาย จ อปฺปฏิจฺฉนฺนาย จ ฉารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติฯ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สโงฺฆ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทฺวินฺนํ อาปตฺตีนํ สเญฺจตนิกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีนํ ปฏิจฺฉนฺนาย จ อปฺปฏิจฺฉนฺนาย จ ฉารตฺตํ มานตฺตํ ทเทยฺย, เอสา ญตฺติฯ

สุณาตุ เม, ภนฺเต…เป…. โส ปริวุตฺถปริวาโสฯ อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตึ อาปชฺชิ สเญฺจตนิกํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ, โส สงฺฆํ ตาสํ…เป…. ยาจติฯ สโงฺฆ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทฺวินฺนํ อาปตฺตีนํ สเญฺจตนิกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีนํ ปฏิจฺฉนฺนาย จ อปฺปฏิจฺฉนฺนาย จ ฉารตฺตํ มานตฺตํ เทติฯ ยสฺสายสฺมโต ขมติ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทฺวินฺนํ อาปตฺตีนํ สเญฺจตนิกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีนํ ปฏิจฺฉนฺนาย จ อปฺปฏิจฺฉนฺนาย จ ฉารตฺตํ มานตฺตสฺส ทานํ, โส ตุณฺหสฺสฯ ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺยฯ

ทุติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ…เป…. ตติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ…เป….

ทินฺนํ สเงฺฆน อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทฺวินฺนํ อาปตฺตีนํ สเญฺจตนิกานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐีนํ ปฏิจฺฉนฺนาย จ อปฺปฏิจฺฉนฺนาย จ ฉารตฺตํ มานตฺตํ, ขมติ สงฺฆสฺส, ตสฺมา ตุณฺหีฯ เอวเมตํ ธารยามีติ –

เอวํ กมฺมวาจํ กตฺวา มานตฺตํ ทาตพฺพํฯ จิณฺณมานตฺตสฺส จ อิมินาว นเยน กมฺมวาจํ โยเชตฺวา อพฺภานํ กาตพฺพํฯ

อญฺญสฺมินฺติ สุทฺธนฺตปริวาสวเสน อาปตฺติวุฏฺฐานโต อญฺญสฺมิํฯ ทสสตํ อาปตฺติโย รตฺติสตํ ฉาทยิตฺวาติ โยเชตพฺพํฯ

ปริวาสกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อตฺตโน สีมํ โสเธตฺวา วิหารสีมายาติ วิหาเร พทฺธสีมเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ **วิหารูปจารโตปิ เทฺว เลฑฺฑุปาตา อติกฺกมิตพฺพา**ติ ภิกฺขุวิหารํ สนฺธาย วทติ คามูปจาราติกฺกเมเนว ภิกฺขุนีวิหารูปจาราติกฺกมสฺส สิทฺธตฺตาฯ **วิหารสฺส จา**ติ ภิกฺขุวิหารสฺสฯ **คามสฺสาติ น วุตฺต**นฺติ คามสฺส อุปจารํ มุญฺจิตุํ วฏฺฏตีติ น วุตฺตํ, ตสฺมา คามูปจาเรปิ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

ตเตฺถว ฐานํ ปจฺจาสีสนฺตีติ ภิกฺขูนํ ฐานํ ปจฺจาสีสนฺติฯ **ปริวาสวตฺตาทีน**นฺติ ปริวาสนิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิอาทีนํฯ **ยุตฺตตรํ ทิสฺสตี**ติ อิมินา อนิกฺขิตฺตวตฺตภิกฺขุนา วิย ภิกฺขุนิยาปิ อโนฺตอุปจารสีมคตานํเยว อาโรเจตพฺพํ, น คาเม ฐิตานมฺปิ คนฺตฺวา อาโรเจตพฺพนฺติ ทีเปติฯ **ตสฺมิํ คาเม**ติ ยสฺมิํ คาเม ภิกฺขุนุปสฺสโย โหติ, ตสฺมิํ คาเมฯ **พหิ อุปจารสีมาย ฐตฺวา**ติ อุปจารสีมโต พหิ ฐตฺวาฯ **สมฺมนฺนิตฺวา ทาตพฺพา**ติ เอตฺถ สมฺมนฺนิตฺวา ทินฺนาย สหวาเสปิ รตฺติเจฺฉโท น โหติฯ

ปฏิจฺฉนฺนปริวาสกถาวณฺณนา

๑๐๘. **วิสุํ มานตฺตํ จริตพฺพ**นฺติ มูลายปฏิกสฺสนํ อกตฺวา วิสุํ กมฺมวาจาย มานตฺตํ คเหตฺวา จริตพฺพํฯ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อคฺฆสโมธานปริวาสกถาวณฺณนา

๑๓๔. **เอกาปตฺติมูลก**นฺติ ‘‘เอกา อาปตฺติ เอกาหปฺปฏิจฺฉนฺนา, เอกา อาปตฺติ ทฺวีหปฺปฏิจฺฉนฺนา’’ติอาทินา วุตฺตนยํ สนฺธาย วทติฯ **อาปตฺติวฑฺฒนก**นฺติ ‘‘เอกา อาปตฺติ เอ

กาหปฺปฏิจฺฉนฺนา, เทฺว อาปตฺติโย ทฺวีหปฺปฏิจฺฉนฺนา’’ติอาทินา วุตฺตํ อาปตฺติวฑฺฒนกนยํ สนฺธายฯ

เทฺวภิกฺขุวารเอกาทสกาทิกถาวณฺณนา

๑๘๑. **ถุลฺลจฺจยาทีหิ มิสฺสก**นฺติ เอกวตฺถุมฺหิ ปุพฺพภาเค อาปนฺนถุลฺลจฺจยทุกฺกเฏหิ มิสฺสกํฯ **มกฺขธมฺม** นาม ฉาเทตุกามตาฯ

๑๘๒. **สมฺพหุลา สงฺฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชติ ปริมาณมฺปี**ติอาทิ ชาติวเสเนกวจนํ, ภาวนปุํสกนิเทฺทโส วาฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

สมุจฺจยกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. สมถกฺขนฺธกํ

สมฺมุขาวินยกถาวณฺณนา

๑๘๗. สมถกฺขนฺธเก **สญฺญาเปตี**ติ เอตฺถ **สํ**-สทฺทูปปโท **ญา**-สโทฺท โตสนวิสิเฏฺฐ อวโพธเน วตฺตตีติ อาห **“ปริโตเสตฺวา ชานาเปตี”**ติฯ

สติวินยาทิกถาวณฺณนา

๑๙๕-๒๐๐. **เทสนามตฺตเมเวต**นฺติ ‘‘ปญฺจิมานี’’ติ เอตํ เทสนามตฺตํฯ สติเวปุลฺลปฺปตฺตสฺส ขีณาสวสฺส ทาตโพฺพ วินโย **สติวินโย**ฯ อมูฬฺหสฺส ทาตโพฺพ วินโย **อมูฬฺหวินโย**ฯ ปฏิญฺญาเตน กรณํ **ปฏิญฺญาตกรณํ**ฯ

๒๑๒. **ติณวตฺถารกสทิสตฺตา**ติ ตํสทิสตาย ตโพฺพหาโรติ ทเสฺสติ ยถา ‘‘เอส พฺรหฺมทโตฺต’’ติฯ

อธิกรณกถาวณฺณนา

๒๑๖. **วิวาทาธิกรณสฺส กึ มูล**นฺติอาทีสุ **วิวาทมูลานี**ติ วิวาทสฺส มูลานิฯ **โกธโน**ติ กุชฺฌนลกฺขเณน โกเธน สมนฺนาคโตฯ **อุปนาหี**ติ เวรอปฺปฏินิสฺสคฺคลกฺขเณน อุปนาเหน สมนฺนาคโตฯ **อคารโว**ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๒๓; ม. นิ. อฏฺฐ. ๓.๔๔) คารววิรหิโตฯ **อปฺปติโสฺส**ติ อปฺปติสฺสโย อนีจวุตฺติฯ เอตฺถ ปน โย ภิกฺขุ สตฺถริ ธรมาเน ตีสุ กาเลสุ อุปฏฺฐานํ น ยาติ, สตฺถริ อนุปาหเน จงฺกมเนฺต สอุปาหโน จงฺกมติ, นีเจ จงฺกเม จงฺกมเนฺต อุเจฺจ จงฺกมติ, เหฏฺฐา วสเนฺต อุปริ วสติ, สตฺถุ ทสฺสนฏฺฐาเน อุโภ อํเส ปารุปติ, ฉตฺตํ ธาเรติ, อุปาหนํ ธาเรติ, นหายติ, อุจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา กโรติ, ปรินิพฺพุเต วา ปน เจติยํ วนฺทิตุํ น คจฺฉติ, เจติยสฺส ปญฺญายนฏฺฐาเน สตฺถุทสฺสนฏฺฐาเน วุตฺตํ สพฺพํ กโรติ, อเญฺญหิ จ ภิกฺขูหิ ‘‘กสฺมา เอวํ กโรสิ, น อิทํ วฏฺฏติ, สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นาม ลชฺชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุณฺหี โหหิ, พุโทฺธ พุโทฺธติ วทสิ, กึ พุโทฺธ นามา’’ติ ภณติ, อยํ **สตฺถริ อคารโว** นามฯ

โย ปน ธมฺมสวเน สงฺฆุเฏฺฐ สกฺกจฺจํ น คจฺฉติ, สกฺกจฺจํ ธมฺมํ น สุณาติ, นิทฺทายติ วา สลฺลปเนฺต วา นิสีทติ, สกฺกจฺจํ น คณฺหาติ น วาเจติ, ‘‘กึ ธเมฺม อคารวํ กโรสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุณฺหี โหหิ, ธโมฺม ธโมฺมติ วทสิ, กึ ธโมฺม นามา’’ติ วทติ, อยํ **ธเมฺม อคารโว** นามฯ โย ปน เถเรน ภิกฺขุนา อนชฺฌิโฏฺฐ ธมฺมํ เทเสติ อุทฺทิสติ ปญฺหํ กเถติ, วุฑฺฒ ภิกฺขู ฆเฏฺฏเนฺต คจฺฉติ ติฏฺฐติ นิสีทติ, ทุสฺสปลฺลตฺถิกํ วา หตฺถปลฺลตฺถิกํ วา กโรติ, สงฺฆมเชฺฌ อุโภ อํเส ปารุปติ, ฉตฺตุปาหนํ ธาเรติ, ‘‘ภิกฺขุสงฺฆสฺส ลชฺชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺตปิ ‘‘ตุณฺหี โหหิ, สโงฺฆ สโงฺฆติ วทสิ, กึ สโงฺฆ, มิคสโงฺฆ อชสโงฺฆ’’ติอาทีนิ วทติ, อยํ **สเงฺฆ อคารโว** นามฯ เอกภิกฺขุสฺมิมฺปิ หิ อคารเว กเต สเงฺฆ กโตเยว โหติฯ ติโสฺส สิกฺขา ปน อปูรยมาโน **สิกฺขาย น ปริปูรการี** นามฯ

อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานนฺติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๒๕; ม. นิ. อฏฺฐ. ๓.๔๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๖.๓๖) เอกสฺมึ วิหาเร ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ อุปฺปนฺนวิวาโท กถํ เทวมนุสฺสานํ อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตติ? โกสมฺพกกฺขนฺธเก วิย หิ ทฺวีสุ ภิกฺขูสุ วิวาทํ อาปเนฺนสุ ตสฺมึ วิหาเร เตสํ อเนฺตวาสิกา วิวทนฺติ, เตสํ โอวาทํ คณฺหเนฺต ภิกฺขุนิสโงฺฆ วิวทติ, ตโต เตสํ อุปฏฺฐากา วิวทนฺติ,

อถ มนุสฺสานํ อารกฺขเทวตา เทฺว โกฏฺฐาสา โหนฺติฯ ตตฺถ ธมฺมวาทีนํ อารกฺขเทวตา ธมฺมวาทินิโย โหนฺติ, อธมฺมวาทีนํ อธมฺมวาทินิโยฯ ตโต อารกฺขเทวตานํ มิตฺตา ภุมฺมเทวตา ภิชฺชนฺติฯ เอวํ ปรมฺปราย ยาว พฺรหฺมโลกา ฐเปตฺวา อริยสาวเก สเพฺพ เทวมนุสฺสา เทฺว โกฏฺฐาสา โหนฺติฯ ธมฺมวาทีหิ ปน อธมฺมวาทิโนว พหุตรา โหนฺติฯ ตโต ‘‘ยํ พหุเกหิ คหิตํ, ตํ ตจฺฉ’’นฺติ ธมฺมํ วิสฺสเชฺชตฺวา พหุตรา อธมฺมํ คณฺหนฺติฯ เต อธมฺมํ ปุรกฺขตฺวา วิหรนฺตา อปาเยสุ นิพฺพตฺตนฺติฯ เอวํ เอกสฺมึ วิหาเร ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ อุปฺปโนฺน วิวาโท พหูนํ อหิตาย ทุกฺขาย โหติฯ **อชฺฌตฺตํ วา**ติ อตฺตนิ วา อตฺตโน ปริสาย วาฯ **พหิทฺธา วา**ติ ปรสฺมึ วา ปรสฺส ปริสาย วาฯ **อายตึ อนวสฺสวายา**ติ อายตึ อนุปฺปาทายฯ

มกฺขีติ ปเรสํ คุณมกฺขนลกฺขเณน มเกฺขน สมนฺนาคโตฯ **ปฬาสี**ติ ยุคคฺคาหลกฺขเณน ปฬาเสน สมนฺนาคโตฯ **อิสฺสุกี**ติ ปรสกฺการาทีนํ อิสฺสายนลกฺขณาย อิสฺสาย สมนฺนาคโตฯ **มจฺฉรี**ติ อาวาสมจฺฉริยาทีหิ สมนฺนาคโตฯ **สโฐ**ติ เกราฏิโกฯ **มายาวี**ติ กตปาปปฏิจฺฉาทโกฯ **ปาปิโจฺฉ**ติ อสนฺตสมฺภาวนิจฺฉโก ทุสฺสีโลฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐี**ติ นตฺถิกวาที อเหตุกวาที อกิริยวาทีฯ **สนฺทิฏฺฐิปรามาสี**ติ สยํ ทิฏฺฐเมว ปรามสติ คณฺหาติฯ **อาธานคฺคาหี**ติ ทฬฺหคฺคาหีฯ **ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี**ติ น สกฺกา โหติ คหิตํ นิสฺสชฺชาเปตุํฯ เอตฺถ จ **โกธโน โหติ อุปนาหี**ติอาทินา ปุคฺคลาธิฏฺฐานนเยน โกธูปนาหาทโย อกุสลธมฺมา วิวาทมูลานีติ ทสฺสิตานิ, ตถา **ทุฏฺฐจิตฺตา วิวทนฺตี**ติอาทินา โลภโทสโมหาฯ **อทุฏฺฐจิตฺตา วิวทนฺตี**ติอาทินา จ อโลภาทโย วิวาทมูลานีติ ทสฺสิตานิฯ

๒๑๗. **ทุพฺพโณฺณ**ติ ปํสุปิสาจโก วิย ฌามขาณุวโณฺณฯ **ทุทฺทสฺสิโก**ติ วิชาตมาตุยาปิ อมนาปทสฺสโนฯ **โอโกฏิมโก**ติ ลกุณฺฑโกฯ **กาโณ**ติ เอกกฺขิกาโณ วา อุภยกฺขิกาโณ วาฯ **กุณี**ติ เอกหตฺถกุณี วา อุภยหตฺถกุณี วาฯ **ขโญฺช**ติ เอกปาทขโญฺช วา อุภยปาทขโญฺช วาฯ **ปกฺขหโต**ติ หตปโกฺข ปีฐสปฺปีฯ

๒๒๐. **วิวาทาธิกรณํ กุสลํ อกุสลํ อพฺยากต**นฺติ วิวาทาธิกรณํ กึ กุสลํ อกุสลํ อุทาหุ อพฺยากตนฺติ ปุจฺฉติฯ **วิวาทาธิกรณํ สิยา กุสล**นฺติอาทิ วิสฺสชฺชนํฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ วิวทนฺติ เอเตนาติ **วิวาโท**ติ อาห **‘‘เยน วิวทนฺติ, โส จิตฺตุปฺปาโท วิวาโท’’**ติฯ กถํ ปน โส จิตฺตุปฺปาโท อธิกรณํ นามาติ อาห **‘‘สมเถหิ จ อธิกรณียตาย อธิกรณ’’**นฺติ, สมเถหิ สเมตพฺพตาย อธิกรณนฺติ อโตฺถฯ วิวาทเหตุภูตสฺส หิ จิตฺตุปฺปาทสฺส วูปสเมน ตปฺปภวสฺส สทฺทสฺสปิ วูปสโม โหตีติ จิตฺตุปฺปาทสฺส สมเถหิ อธิกรณียตา ปริยาโย สมฺภวติฯ

๒๒๒. **อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากต**นฺติ อยํ วิกโปฺป ปณฺณตฺติวชฺชํเยว สนฺธาย วุโตฺต, น โลกวชฺชนฺติ ทเสฺสตุํ **‘‘สนฺธายภาสิตวเสนา’’**ติอาทิมาหฯ กสฺมา ปเนตฺถ สนฺธายภาสิตวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพติ อาห **‘‘ยสฺมึ หี’’**ติอาทิฯ **ปถวีขณนาทิเก**ติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน ภูตคามปาตพฺยตาทิปณฺณตฺติวชฺชํ สิกฺขาปทํ สงฺคณฺหาติฯ โย วินเย อปกตญฺญุตาย วตฺตสีเสน สมฺมุญฺชนิอาทินา ปถวีขณนาทีนิ กโรติ, ตทา ตสฺสุปฺปนฺนจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘กุสลจิตฺตํ องฺคํ โหตี’’**ติฯ **องฺคํ โหตี**ติ จ วตฺตสีเสน กโรนฺตสฺสปิ ‘‘อิมํ ปถวึ ขณามี’’ติอาทินา วีติกฺกมชานนวเสน ปวตฺตตฺตา ตํ กุสลจิตฺตํ อาปตฺตาธิกรณํ, กุสลจิตฺตํ อาปตฺติยา การณํ โหตีติ อโตฺถฯ น หิ วีติกฺกมํ อชานนฺตสฺส ปถวีขณนาทีสุ อาปตฺติ สมฺภวติฯ **ตสฺมึ สตี**ติ ตสฺมึ กุสลจิเตฺต อาปตฺติภาเวน คหิเต สตีติ อธิปฺปาโยฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา กุสลจิเตฺต อาปตฺติภาเวน คหิเต สติ ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ น สกฺกา วตฺตุํ, ตสฺมาฯ **นยิทํ องฺคปฺปโหนกจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺต**นฺติ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากตํ, นตฺถิ

อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ อิทํ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกภาเวน องฺคปฺปโหนกํ อาปตฺติยา การณภูตํ จิตฺตํ สนฺธาย น วุตฺตํฯ กิํ ปน สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **“อิทํ ปนา”**ติอาทิฯ ภิกฺขุมฺหิ กมฺมฏฺฐานคตจิเตฺตน นิปเนฺน นิทฺทายเนฺต วา มาตุคาโม เจ เสยฺยํ กเปฺปติ, ตสฺมิํ ขเณ เสยฺยากาเรน วตฺตมานรูปเมว อาปตฺติ, น กุสลาทิวสปฺปวตฺตํ จิตฺตนฺติ อาห **“อสญฺจิจฺจ...เป.... สหเสยฺยาทิวเสน อาปชฺชโต** (ปริ. ๓๒๓ อตฺถโต สมานํ) **อพฺยากตํ โหตี”**ติฯ ตสฺมิญฺหิ ขเณ อุฏฺฐาตเพฺพ ชาเต อนุฏฺฐานโต ตทาการปวโตฺต รูปกฺขโนฺธว อาปตฺติฯ

‘‘อาปตฺติํ อาปชฺชโนฺต กุสลจิโตฺต วา อาปชฺชติ อกุสลาพฺยากตจิโตฺต วา’’ติ วจนโต กุสลมฺปิ อาปตฺตาธิกรณํ สิยาติ เจ? นฯ โย หิ อาปตฺติํ อาปชฺชตีติ วุจฺจติ, โส ตีสุ จิเตฺตสุ อญฺญตรจิตฺตสมงฺคี หุตฺวา อาปชฺชติ, น อญฺญถาติ ทสฺสนตฺถํ **“กุสลจิโตฺต วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ปถวีขณนาทีสุ กุสลจิตฺตกฺขเณ วีติกฺกมาทิวเสน ปวตฺตรูปสมุภวโต กุสลจิโตฺต วา ตถาปวตฺตรูปสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺติํ อาปชฺชติ, ตถา อพฺยากตจิโตฺต วา อพฺยากตรูปสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺติํ อาปชฺชติฯ ปาณาติปาตาทิํ อกุสลจิโตฺต วา อกุสลาปตฺติํ อาปชฺชติ, รูปํ ปเนตฺถ อโพฺพหาริกํฯ สุปินเนฺต จ ปาณาติปาตาทิํ กโรเนฺต สหเสยฺยาทิวเสน อาปชฺชิตพฺพาปตฺติํ อาปชฺชโนฺต อกุสลจิโตฺต อพฺยากตาปตฺติํ อาปชฺชตีติฯ

กุสลจิตฺตํ อาปเชฺชยฺยาติ เอฬกโลมํ คเหตฺวา กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน ติโยชนํ อติกฺกมนฺตสฺส ปณฺณตฺติํ อชานิตฺวา ปทโส ธมฺมํ วาเจนฺตสฺส จ อาปชฺชิตพฺพาปตฺติยา กุสลจิตฺตํ อาปเชฺชยฺยฯ **น จ ตตฺถ วิชฺชมานมฺปิ กุสลจิตฺตํ อาปตฺติยา องฺค**นฺติ ตสฺมิํ วิชฺชมานมฺปิ กุสลจิตฺตํ อาปตฺติยา องฺคํ น โหติ, สยํ อาปตฺติ น โหตีติ อโตฺถฯ **จลิตปฺปวตฺตาน**นฺติ จลิตานํ ปวตฺตานญฺจฯ จลิโต กาโย, ปวตฺตา วาจาฯ **อญฺญตรเมว องฺค**นฺติ กายวาจานํ อญฺญตรเมว อาปตฺตีติ อโตฺถฯ **ตญฺจ รูปกฺขนฺธปริยาปนฺนตฺตา อพฺยากต**นฺติ อิมินา อพฺยากตมาปตฺตาธิกรณํ, นาญฺญนฺติ ทเสฺสติฯ

ยทิ เอวํ ‘‘สาปตฺติกสฺส, ภิกฺขเว, นิรยํ วา วทามิ ติรจฺฉานโยนิํ วา’’ติ วจนโต อพฺยากตสฺสปิ วิปากธมฺมตา อาปเชฺชยฺยาติ? นาปเชฺชยฺยฯ อสญฺจิจฺจ อาปนฺนา หิ อาปตฺติโย ยาว โส น ชานาติ, ตาว อนนฺตรายกรา, ชานิตฺวา ฉาเทโนฺต ปน ฉาทนปฺปจฺจยา อญฺญํ ทุกฺกฏสงฺขาตํ อกุสลมาปตฺตาธิกรณมาปชฺชติ, ตญฺจ อกุสลสภาวตฺตา สคฺคโมกฺขานํ อนฺตรายกรณนฺติ สาปตฺติกสฺส อปายคามิตา วุตฺตาฯ อพฺยากตํ ปน อาปตฺตาธิกรณํ อวิปากธมฺมเมวาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ เตเนว **โปราณคณฺฐิปเทสุ**ปิ ‘‘ปุถุชฺชโน กลฺยาณปุถุชฺชโน เสโกฺข อรหาติ จตฺตาโร ปุคฺคเล ทเสฺสตฺวา เตสุ อรหโต อาปตฺตาธิกรณํ อพฺยากตเมว, ตถา เสกฺขานํ, ตถา กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส อสญฺจิจฺจ วีติกฺกมกาเล อพฺยากตเมวฯ อิตรสฺส อกุสลมฺปิ โหติ อพฺยากตมฺปิฯ ยสฺมา จสฺส สญฺจิจฺจ วีติกฺกมกาเล อกุสลเมว โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ ‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’นฺติฯ สพฺพตฺถ เอวํ อพฺยากตนฺติ วิปากาภาวมตฺตํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ ลิขิตํฯ ยญฺจ อาปตฺตาธิกรณํ อกุสลํ, ตมฺปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา อนนฺตรายกรํฯ ยถา หิ อริยูปวาทกมฺมํ อกุสลมฺปิ สมานํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ขมาปเนน ปโยคสมฺปตฺติปฏิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตํ อาปนฺนํ อโหสิกมฺมํ โหติ, เอวมิทมฺปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา ปโยคสมฺปตฺติปฏิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตาย อโหสิกมฺมภาเวน อนนฺตรายกรํ ชาตํฯ เตเนว ‘‘สาปตฺติกสฺส, ภิกฺขเว, นิรยํ วา วทามิ ติรจฺฉานโยนิํ วา’’ติ สาปตฺติกเสฺสว อปายคามิตา วุตฺตาฯ

อธิกรณวูปสมนสมถกถาวณฺณนา

๒๒๘. วิวาทสงฺขาเต อเตฺถ ปจฺจตฺถิกา **อตฺถปจฺจตฺถิกา**ฯ

๒๒๙. **สมฺมุขาวินยสฺมินฺ**ติ สมฺมุขาวินยภาเวฯ

๒๓๐. **อนุตเรนา**ติ การเณนฯ

๒๓๑. อุพฺพาหิกาย ขียนเก ปาจิตฺติ น วุตฺตา ตตฺถ ฉนฺททานสฺส นตฺถิตายฯ

๒๓๖. **ตสฺส โข ต**นฺติ เอตฺถ **โข ต**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ

๒๓๘. ‘‘กา จ ตตฺถ ตสฺสปาปิยสิกายา’’ติ โปตฺถเกสุ ลิขนฺติฯ ‘‘กา จ ตสฺสปาปิยสิกา’’ติ เอวํ ปเนตฺถ ปาโฐ เวทิตโพฺพฯ

๒๔๒. **กิจฺจาธิกรณํ เอเกน สมเถน สมฺมตี**ติ เอตฺถ ‘‘กิจฺจเมว กิจฺจาธิกรณ’’นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๘๕-๘๖) วจนโต อปโลกนกมฺมาทีนเมตํ อธิวจนํฯ ตํ วิวาทาธิกรณาทีนิ วิย สมเถหิ สเมตพฺพํ น โหติ, กินฺตุ สมฺมุขาวินเยน สมฺปชฺชติ, ตสฺมา **สมฺมตี**ติ เอตฺถ สมฺปชฺชตีติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

สมถกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธกํ

ขุทฺทกวตฺถุกถาวณฺณนา

๒๔๓. ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธเก **อฏฺฐปทากาเรนา**ติ อฏฺฐปทผลกากาเรน, ชูตผลกสทิสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **มลฺลกมูลสณฺฐาเนนา**ติ เขฬมลฺลกมูลสณฺฐาเนนฯ

๒๔๕. **มุโตฺตลมฺพกาทีน**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน กุณฺฑลาทีํ สงฺคณฺหาติฯ **ปลมฺพกสุตฺต**นฺติ ยโญฺญปจิตากาเรน โอลมฺพกสุตฺตํฯ

๒๔๖. **จิกฺกเลนา**ติ สิเลเสนฯ

๒๔๘. **สาธุคีต**นฺติ อนิจฺจตาทิปฏิสํยุตฺตคีตํฯ

๒๔๙. **จตุรเสฺสน วเตฺตนา**ติ ปริปุเณฺณน อุจฺจารณวเตฺตนฯ ตรงฺควตฺตาทีนํ อุจฺจารณวิธานานิ นฏฺฐปฺปโยคานิฯ **พาหิรโลมิ**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, ยถา ตสฺส อุณฺณปาวารสฺส พหิทฺธา โลมานิ ทิสฺสนฺติ, ตถา ธาเรนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๕๑. **อิมานิ จตฺตาริ อหิราชกุลานี**ติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๖๗) อิทํ ทฏฺฐวิเส สนฺธาย วุตฺตํฯ เย หิ เกจิ ทฏฺฐวิสา, สเพฺพ เต อิเมสํ จตุนฺนํ อหิราชกุลานํ อพฺภนฺตรคตาว โหนฺติฯ **อตฺตคุตฺติยา**ติ อตฺตโน คุตฺตตฺถายฯ **อตฺตรกฺขายา**ติ อตฺตโน รกฺขณตฺถายฯ **อตฺตปริตฺตํ กาตุ**นฺติ อตฺตโน ปริตฺตาณตฺถาย อตฺตปริตฺตํ นาม กาตุํ อนุชานามีติ อโตฺถฯ

อิทานิ ยถา ตํ ปริตฺตํ กาตพฺพํ, ตํ ทเสฺสตุํ **“เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ (ชา. อฏฺฐ. ๒.๒.๑๐๕) **วิรูปเกฺขหี**ติ วิรูปกฺขนาคกุเลหิฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ สหโยเค เจตํ กรณวจนํ, เอเตหิ สห มยฺหํ มิตฺตภาโวติ วุตฺตํ โหติ **อปาทเกหี**ติ อปาทกสเตฺตหิฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ **สเพฺพ สตฺตา**ติ อิโต ปุเพฺพ เอตฺตเกน ฐาเนน โอทิสฺสกเมตฺตํ กเถตฺวา อิทานิ อโนทิสฺสกเมตฺตํ กเถตุํ อิทมารทฺธํฯ ตตฺถ **สตฺตา ปาณา ภูตา**ติ สพฺพาเนตานิ ปุคฺคลเววจนาเนวฯ **ภทฺรานิ ปสฺสนฺตู**ติ ภทฺรานิ อารมฺมณานิ ปสฺสนฺตุฯ **มา กญฺจิ ปาปมาคมา**ติ กญฺจิ สตฺตํ ปาปกํ ลามกํ มา อาคจฺฉตุฯ

อปฺปมาโณ พุโทฺธติ เอตฺถ **พุโทฺธ**ติ พุทฺธคุณา เวทิตพฺพา, เต หิ อปฺปมาณา นามฯ เสสทฺวเยสุปิ เอเสว นโย, **ปมาณวนฺตานี**ติ คุณปฺปมาเณน ยุตฺตานิฯ **อุณฺณนาภี**ติ โลมสนาภิโก มกฺกฏโกฯ **สรพู**ติ ฆรโคฬิกาฯ **กตา เม รกฺขา กตํ เม ปริตฺต**นฺติ มยา เอตฺตกสฺส ชนสฺส รกฺขา จ ปริตฺตาณญฺจ กตํฯ **ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานี**ติ สเพฺพปิ เม กตปริตฺตาณา สตฺตา อปคจฺฉนฺตุ, มา มํ วิเหฐยิํสูติ อโตฺถฯ **โสห**นฺติ ยสฺส มม เอเตหิ สเพฺพหิปิ เมตฺตํ, โส อหํ ภควโต นโม กโรมิ, วิปสฺสีอาทีนญฺจ สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ นโม กโรมีติ สมฺพโนฺธฯ

อญฺญมฺหิ เฉตพฺพมฺหีติ ราคานุสยํ สนฺธาย วทติฯ **ตาทิสํ วา ทุกฺข**นฺติ มุฏฺฐิอาทีหิ ทุกฺขํ อุปฺปาเทนฺตสฺสฯ

๒๕๒. **ชาลานิ ปริกฺขิปาเปตฺวา**ติ ปริสฺสยโมจนตฺถเญฺจว ปมาเทน คฬิตานํ อาภรณาทีนํ รกฺขณตฺถญฺจ ชาลานิ กรณฺฑกากาเรน ปริกฺขิปาเปตฺวาฯ **จนฺทนคณฺฐิ อาคนฺตฺวา**

ชาเล ลคฺคาติ เอโก กิร รตฺตจนฺทนรุกฺข คงฺคาย อุปริตีเร ชาโต คงฺคทเกน โธตมูโล ปติตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปาสาเณสุ สมฺภิชฺชมาโน วิปฺปกิริ ฯ ตโต เอกา ฆฏปฺปมาณา ฆฏิกา ปาสาเณสุ ฆํสิยมานา อุทกอูมีหิ โปถิยมานา มฏฺฐา หุตฺวา อนุปุพฺเพน วุยฺหมานา เสวาลปริโยนทฺธา อาคนฺตฺวา ตสฺมึ ชาเล ลคฺคิ ฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ **เลข**นฺติ ลิขิตคหิตํ จุณฺณํ ฯ **อุฑฺฑิตฺวา**ติ เวฬุปรมฺปราย อุทฺธํ ปาเปตฺวา, อุฏฺฐาเปตฺวาติ วุตฺตํ โหติ ฯ **โอหรตู**ติ อิทฺธิยา โอตาเรตฺวา คณฺหตุ ฯ

ปูรณกสฺสปาทโย **ฉ สตฺถาโร** ฯ ตตฺถ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๕๑-๑๕๒; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๑๒) **ปูรโณ**ติ ตสฺส สตฺถุปฏิญฺญสฺส นามํ ฯ **กสฺสโป**ติ โคตฺตํ ฯ โส กิร อญฺญตรสฺส กุลสฺส เอกูนทาสสตํ ปูรยมาโน ชาโต ฯ เตนสฺส ‘‘ปูรโณ’’ติ นามํ อกํสุ ฯ มงฺคลทาสตฺตา จสฺส กตํ ‘‘ทุกฺกฏ’’นฺติ วตฺตา นตฺถิ, อกตํ วา ‘‘น กต’’นฺติ ฯ โส ‘‘กิมหํ เอตฺถ วสามี’’ติ ปลายิ ฯ อถสฺส โจรา วตฺถานิ อจฺฉินฺทึสุ ฯ โส ปเณฺณน วา ติเณน วา ปฏิจฺฉาเทตุมฺปิ อชานนฺโต ชาตรูเปเนว เอกํ คามํ ปาวิสิ ฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สมโณ อรหา อปฺปิจฺโฉ, นตฺถิ อิมินา สทิโส’’ติ ปูวภตฺตาทีนิ คเหตฺวา อุปสงฺกมนฺติ ฯ โส ‘‘มยฺหํ สาฏกํ อนิวตฺถภาเวน อิทํ อุปฺปนฺน’’นฺติ ตโต ปฏฺฐาย สาฏกํ ลภิตฺวาปิ น นิวาเสสิ, ตเทว ปพฺพชฺชํ อคฺคเหสิ ฯ ตสฺส สนฺติเก อเญฺญปิ อเญฺญปีติ ปญฺจสตา มนุสฺสา ปพฺพชึสุ ฯ เอวมยํ คณาจริโย หุตฺวา ‘‘สตฺถา’’ติ โลเก ปากโฏ อโหสิ ฯ

มกฺขลีติ ตสฺส นามํ ฯ โคสาลาย ชาตตฺตา **โคสาโล**ติ ทุติยนามํ ฯ ตํ กิร สกทฺทมาย ภูมิยา เตลฆฏํ คเหตฺวา คจฺฉนฺตํ ‘‘ตาต มา ขลี’’ติ สามิโก อาห ฯ โส ปมาเทน ขลิตฺวา ปติตฺวา สามิกสฺส ภเยน ปลายิตุํ อารทฺโธ ฯ สามิโก อุปธาวิตฺวา สาฏกกเณฺณ อคฺคเหสิ, โส สาฏกํ ฉเฑฺฑตฺวา อเจลโก หุตฺวา ปลายิ ฯ เสสํ ปูรณสทิสเมว ฯ

อชิโตติ ตสฺส นามํ ฯ เกสกมฺพลํ ธาเรตีติ **เกสกมฺพโล** ฯ อิติ นามทฺวยํ สํสนฺทิตฺวา ‘‘อชิโต เกสกมฺพโล’’ติ วุจฺจติ ฯ ตตฺถ **เกสกมฺพโล** นาม มนุสฺสานํ เกเสหิ กตกมฺพโล ฯ ตโต ปฏิกิฏฺฐตรํ วตฺถํ นาม นตฺถิ ฯ ยถาห ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยานิ กานิจิ ตนฺตาวุตานํ วตฺถานํ, เกสกมฺพโล เตสํ ปฏิกิโฏฺฐ อกฺขายติ ฯ เกสกมฺพโล, ภิกฺขเว, สีเต สีโต อุเณฺห อุโณฺห ทุพฺพโณฺณ ทุคฺคโนฺธ ทุกฺขสมฺผโสฺส’’ติ (อ. นิ. ๓.๑๓๘) ฯ

ปกุโธติ ตสฺส นามํ ฯ **กจฺจายโน**ติ โคตฺตํ ฯ อิติ นามโคตฺตํ สํสนฺทิตฺวา ‘‘ปกุโธ กจฺจายโน’’ติ วุจฺจติ ฯ สีตูทกปฏิกฺขิตฺตโก เอส, วจฺจํ กตฺวาปิ อุทกกิจฺจํ น กโรติ, อุโณฺหทกํ วา กญฺชิยํ วา ลภิตฺวา กโรติ, นทึ วา มโคฺคทกํ วา อติกฺกมฺม ‘‘สีลํ เม ภินฺน’’นฺติ วาลิกถูปํ กตฺวา สีลํ อธิฏฺฐาย คจฺฉติ ฯ เอวรูปนิสฺสิริกลทฺธิโก เอส ฯ

สญฺจโยติ ตสฺส นามํ ฯ เพลฏฺฐสฺส ปุโตฺต **เพลฏฺฐปุโตฺต** ฯ ‘‘อมฺหากํ คณฺฐนกิเลโส ปลิพุนฺธนกิเลโส นตฺถิ, กิเลสคณฺฐิรหิตา มย’’นฺติ เอวํวาทิตาย ลทฺธนามวเสน **นิคโณฺฐ** ฯ นาฏสฺส ปุโตฺตติ **นาฏปุโตฺต** ฯ

ปิโณฺฑลภารทฺวาโชติ (อุทา. อฏฺฐ. ๓๖) ปิณฺฑํ อุลมาโน ปริเยสมาโน ปพฺพชิโตติ **ปิโณฺฑโล** ฯ โส กิร ปริชิณฺณโภโค พฺราหฺมโณ หุตฺวา มหนฺตํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ลาภสกฺการํ ทิสฺวา ปิณฺฑตฺถาย นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ฯ โส มหนฺตํ กปลฺลปตฺตํ ‘‘ปตฺต’’นฺติ คเหตฺวา จรติ, กปลฺลปูรํ ยาคุํ ปิวติ, ภตฺตํ ภุญฺชติ, ปูวขชฺชกญฺจ ขาทติ ฯ อถสฺส มหคฺฆสภาวํ สตฺถุ อาโรจยึสุ ฯ สตฺถา ตสฺส ปตฺตตฺถวิกํ นานุชานิ ฯ เถโร เหฏฺฐามเญฺจ ปตฺตํ นิกุชฺชิตฺวา ฐเปติ ฯ โส ฐเปโนฺตปิ ฆํเสโนฺตว ปณาเมตฺวา ฐเปติ, คณฺหโนฺตปิ ฆํเสโนฺตว อากฑฺฒิตฺวา คณฺหาติ ฯ ตํ

คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ฆํสเนน ปริกฺขีณํ นาฬิโกทนมตฺตเสฺสว คณฺหนกํ ชาตํฯ ตโต สตฺถุ อาโรเจสุํฯ อถสฺส สตฺถา ปตฺตตฺถวิกํ อนุชานิฯ เถโร อปเรน สมเยน อินฺทฺริยภาวนํ ภาเวนฺโต อคฺคผเล อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ อิติ โส ปุเพฺพ สวิเสสํ ปิณฺฑตฺถาย อุลตีติ **ปิโณฺฑโล**ฯ โคเตฺตน ปน **ภารทฺวาโช**ติ อุภยํ เอกโต กตฺวา ‘‘ปิโณฺฑลภารทฺวาโช’’ติ วุจฺจติฯ

‘‘อถ โข อายสฺมา ปิโณฺฑลภารทฺวาโช…เป.… เอตทโวจา’’ติ กสฺมา เอวมาหํสุ? โส กิร (ธ. ป. อฏฺฐ. ๒.๑๘๐ เทโวโรหณวตฺถุ) เสฏฺฐิ เนว สมฺมาทิฏฺฐิ, น มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มชฺฌตฺต ธาตุโกฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ เคเห จนฺทนํ พหุ, กึ นุ โข อิมินา กริสฺสามี’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิมสฺมึ โลเก ‘มยํ อรหโนฺต, มยํ อรหโนฺต’ติ วตฺตาโร พหู, อหํ เอกํ อรหนฺตมฺปิ น ชานามิ, เคเห ภมํ โยเชตฺวา ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา สิกฺกาย ฐเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย สฏฺฐิหตฺถมเตฺต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาตู’ติ วกฺขามิฯ โย ตํ คเหสฺสติ, ตสฺส สปุตฺตทาโร สรณํ คมิสฺสามี’’ติฯ โส จินฺติตนิยาเมเนว ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา ‘‘โย อิมสฺมึ โลเก อรหา, โส อากาเสน อาคนฺตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตู’’ติ อาหฯ

ตทา ฉ สตฺถาโร ‘‘อมฺหากํ เอส อนุจฺฉวิโก, อมฺหากเมว นํ เทหี’’ติ วทึสุฯ โส ‘‘อากาเส นาคนฺตฺวา คณฺหถา’’ติ อาหฯ ฉเฏฺฐ ทิวเส นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต อเนฺตวาสิเก เปเสสิ ‘‘คจฺฉถ เสฏฺฐึ เอวํ วเทถ ‘อมฺหากํ อาจริยเสฺสว อนุจฺฉวิโก, มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา อากาเสน อาคมนํ กริ, เทหิ กิร เต ปตฺต’นฺติ’’ฯ เต คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ตถา วทึสุฯ เสฏฺฐิ ‘‘อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหิตุํ สมโตฺถว คณฺหาตู’’ติ อาหฯ นาฏปุโตฺต สยํ คนฺตุกาโม หุตฺวา อเนฺตวาสิกานํ สญฺญํ อทาสิ ‘‘อหํ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ, ตุเมฺห มํ ‘อาจริย กึ กโรถ, ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตคุณํ มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถา’ติ วตฺวา มํ หเตฺถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา ภูมิยํ ปาเตยฺยาถา’’ติฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐึ อาห ‘‘มหาเสฏฺฐิ อยํ ปโตฺต อเญฺญสํ นานุจฺฉวิโก, มา เต อปฺปมตฺตกสฺส การณา มม อากาเส อุปฺปตนํ รุจฺจิ, เทหิ เม ปตฺต’’นฺติฯ ภเนฺต, อากาเสน อุปฺปติตฺวาว คณฺหถาติฯ ตโต นาฏปุโตฺต ‘‘เตน หิ อเปถ อเปถา’’ติ อเนฺตวาสิเก อปเนตฺวา ‘‘อากาเส อุปฺปติสฺสามี’’ติ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิฯ อถ นํ อเนฺตวาสิกา ‘‘อาจริย, กึ นาเมตํ กโรถ, ฉวสฺส ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนคุเณน ตุเมฺหหิ มหาชนสฺส ทสฺสิเตน โก อโตฺถ’’ติ ตํ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตสุํฯ โส เสฏฺฐึ อาห ‘‘มหาเสฏฺฐิ, อิเม เม อุปฺปติตุํ น เทนฺติ, เทหิ เม ปตฺต’’นฺติฯ อุปฺปติตฺวาว คณฺหถ ภเนฺตติฯ เอวํ ติตฺถิยา ฉ ทิวสานิ วายมิตฺวาปิ ปตฺตํ น ลภึสุเยวฯ

อถ สตฺตเม ทิวเส อายสฺมโต จ โมคฺคลฺลานสฺส อายสฺมโต จ ปิโณฺฑลภารทฺวาชสฺส ‘‘ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ ฐตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘หโมฺภ ปุเพฺพ ฉ สตฺถาโร ‘มยํ อรหนฺตามฺหา’ติ วิจรึสุ, ราชคหเสฏฺฐิโน ปน อชฺช สตฺตโม ทิวโส ปตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ฐปยโต ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาตู’ติ วทนฺตสฺส, เอโกปิ ‘อหํ อรหา’ติ อากาเส อุปฺปตโนฺต นตฺถิ, อชฺช โน โลเก อรหนฺตานํ นตฺถิภาโว ญาโต’’ติฯ ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ ปิโณฺฑลภารทฺวาชํ อาห ‘‘สุตํ เต, อาวุโส ภารทฺวาช, อิเมสํ วจนํ, อิเม พุทฺธสาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติ, ตฺวญฺจ มหิทฺธิโก มหานุภาโว, คเจฺฉตํ ปตฺตํ อากาเสน คนฺตฺวา คณฺหาหี’’ติฯ ‘‘อาวุโส โมคฺคลฺลาน, ตฺวํ ‘อิทฺธิมนฺตานํ อโคฺค’ติ ปากโฏ, ตฺวํ เอตํ คณฺห, ตยิ ปน

อคฺคณฺหเนฺต อหํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ‘‘คณฺหาวุโส’’ติ อาหฯ อิติ เต โลกสฺส อรหเนฺตหิ อสุญฺญภาวทสฺสนตฺถํ เอวมาหํสุฯ

ติกฺขตฺตุํ ราชคหํ อนุปริยายีติ ติกฺขตฺตุํ ราชคหํ อนุคนฺตฺวา ปริพฺภมิฯ ‘‘สตฺตกฺขตฺตุ’’นฺติปิ วทนฺติฯ เถโร กิร อภิญฺญาปาทกํ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา อุฎฺฐาย ติคาวุตํ ปิฎฺฐิปาสาณํ อนฺตเนฺตน ปริจฺฉินฺทโนฺต ตูลปิจุ วิย อากาเส อุฎฺฐาเปตฺวา ราชคหนครสฺส อุปริ สตฺตกฺขตฺตุํ อนุปริยายิฯ โส ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส อปิธานํ วิย ปญฺญายิฯ นครวาสิโน ‘‘ปาสาโณ โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตี’’ติ ภีตา สุปฺปาทีนิ มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิลียิํสุฯ สตฺตเม วาเร เถโร ปิฎฺฐิปาสาณํ ภินฺทิตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสติฯ มหาชโน เถรํ ทิสฺวา ‘‘ภเนฺต ปิโณฺฑลภารทฺวาช, ตว ปาสาณํ คาฬฺหํ กตฺวา คณฺห, มา โน สเพฺพ นาสยี’’ติ อาหฯ เถโร ปาสาณํ ปาทเนฺตน ขิปิตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ โส คนฺตฺวา ยถาฐาเนเยว ปติฎฺฐาสิฯ เถโร เสฎฺฐิสฺส เคหมตฺถเก อฎฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา เสฎฺฐิ อุเรน นิปชฺชิตฺวา ‘‘โอตร สามี’’ติ วตฺวา อากาสโต โอติณฺณํ เถรํ นิสีทาเปตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา จตุมธุรปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิฯ เถโร ปตฺตํ คเหตฺวา วิหาราภิมุโข ปายาสิฯ อถสฺส เย อรญฺญคตา ปาฎิหาริยํ นาทฺทสํสุ, เต สนฺนิปติตฺวา ‘‘ภเนฺต, อมฺหากมฺปิ ปาฎิหาริยํ ทเสฺสหี’’ติ เถรํ อนุพนฺธิํสุฯ โส เตสํ เตสํ ปาฎิหาริยํ ทเสฺสโนฺต วิหารํ อคมาสิฯ สตฺถา ตํ อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนาเทนฺตสฺส มหาชนสฺส สทฺทํ สุตฺวา ‘‘อานนฺท, กเสฺสโส สโทฺท’’ติ ปุจฺฉิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อโสฺสสิ โข ภควา…เป…. กิํ นุ โข โส, อานนฺท, อุจฺจาสโทฺท มหาสโทฺท**’’ติฯ

วิกุพฺพนิทฺธิยา ปาฎิหาริยํ ปฎิกฺขิตฺตนฺติ เอตฺถ **วิกุพฺพนิทฺธิ** นาม ‘‘โส ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา กุมารกวณฺณํ วา ทเสฺสติ นาควณฺณํ วา, วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสตี’’ติ (ปฎิ. ม. ๓.๑๓) เอวมาคตา ปกติวณฺณวิชหนวิการวเสน ปวตฺตา อิทฺธิฯ **อธิฎฺฐานิทฺธิ** ปน ‘‘ปกติยา เอโก พหุกํ อาวชฺชติ สตํ วา สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วา, อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฎฺฐาติ ‘พหุโก โหมี’’’ติ (ปฎิ. ม. ๓.๑๐ ทสอิทฺธินิเทฺทส) เอวํ วิภชิตฺวา ทสฺสิตา อธิฎฺฐานวเสน นิปฺผนฺนา อิทฺธิฯ

๒๕๓-๒๕๔. น อจฺฉุปิยนฺตีติ น สุผสฺสิตานิ โหนฺติฯ **รูปกากิณฺณานี**ติ อิตฺถิรูปาทีหิ อากิณฺณานิฯ **ภูมิอาธารเก**ติ วลยาธารเกฯ **ทารุอาธารกทณฺฑาธารเกสู**ติ เอกทารุนา กตอาธารเก พหูหิ ทณฺฑเกหิ กตอาธารเก วาติ อโตฺถ, ตีหิ ทเณฺฑหิ กโต ปน น วฎฺฎติฯ **ภูมิยํ ปน นิกฺกุชฺชิตฺวา เอกเมว ฐเปตพฺพน**ฺติ เอตฺถ เทฺว ฐเปเนฺตน อุปริ ฐปิตปตฺตํ เอเกน ปเสฺสน ภูมิยํ ผุสาเปตฺวา ฐเปตุํ วฎฺฎตีติ วทนฺติฯ **อาลินฺทกมิฑฺฒิกาทีนน**ฺติ ปมุขมิฑฺฒิกานํฯ **ปริวตฺติตฺวา ตเตฺถว ปติฎฺฐาตี**ติ เอตฺถ ‘‘ปริวตฺติตฺวา ตติยวาเร ตเตฺถว มิฑฺฒิยา ปติฎฺฐาตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ปริภณฺฑํ** นาม เคหสฺส พหิ กุฎฺฎปาทสฺส ถิรภาวตฺถํ กตา ตนุกมิฑฺฒิกา วุจฺจติฯ **ตนุกมิฑฺฒิกายา**ติ ขุทฺทกมิฑฺฒิกายฯ มิฑฺฒเนฺตปิ อาธารเก ฐเปตุํ วฎฺฎติฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อาธารก’’นฺติ หิ วจนโต มิฑฺฒาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ อาธารกํ ฐเปตฺวา ตตฺถ ปตฺตํ ฐเปตุํ วฎฺฎติ อาธารเก ฐปโนกาสสฺส อนิยมิตตฺตาติ วทนฺติฯ ‘‘ปตฺตมาโฬ นาม วเฎฺฎตฺวา ปตฺตานํ อคมนตฺถํ วฎฺฎํ วา จตุรสฺสํ วา อิฎฺฐกาทีหิ ปริกฺขิปิตฺวา กโต’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

๒๕๕. ฆฎิกนฺติ อุปริ โยชิตํ อคฺคฬํฯ **ตาวกาลิกํ ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎตี**ติ สกิเทว คเหตฺวา เตน อามิสํ ปริภุญฺชิตฺวา ฉเฑฺฑตุํ วฎฺฎตีติ อธิปฺปาโยฯ **ฆฎิกฎาเห**ติ ภาชนกปาเลฯ **อภุํ เม**ติ เอตฺถ ภวตีติ **ภู,** วฑฺฒิฯ น ภูติ **อภู,** อวฑฺฒิฯ ภยวเสน ปน สา อิตฺถี ‘‘อภุ’’นฺติ อาห, วินาโส

มยฺหนฺติ อโตฺถฯ **ฉวสีสสฺส ปตฺต**นฺติ ฉวสีสมยํ ปตฺตํฯ ปกติวิการสมฺพนฺเธ เจตํ สามิวจนํ, อเภเทปิ วา เภทูปจาเรนายํ โวหาโร ‘‘สิลาปุตฺตกสฺส สรีร’’นฺติอาทีสุ วิยฯ

จเพฺพตฺวาติ ขาทิตฺวาฯ **เอกํ อุทกคณฺฑุสํ คเหตฺวา**ติ วามหเตฺถเนว ปตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา มุเขน คณฺฑุสํ คเหตฺวาฯ **อุจฺฉิฎฺฐหเตฺถนา**ติ สามิเสน หเตฺถนฯ **เอตฺตาวตา**ติ เอกคณฺฑุสคหณมเตฺตนฯ **ลุญฺจิตฺวา**ติ ตโต มํสํ อุทฺธริตฺวาฯ เอเตสุ สเพฺพสุ ปณฺณตฺตึ ชานาตุ วา มา วา, อาปตฺติเยวฯ

๒๕๖. **กิณฺณจุเณฺณนา**ติ สุรากิณฺณจุเณฺณนฯ **‘‘อนุวาตํ ปริภณฺฑ**นฺติ กิลญฺชาทีสุ กโรนฺตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **พิทลก**นฺติ ทุคุณกรณสงฺขาตสฺส กิริยาวิเสสสฺส อธิวจนํฯ กสฺส ทุคุณกรณํ? เยน กิลญฺชาทินา มหนฺตํ กถินํ อตฺถตํ, ตสฺสฯ ตญฺหิ ทณฺฑกถินปฺปมาเณน ปริยเนฺต สํหริตฺวา ทุคุณํ กาตพฺพํฯ **ปฎิคฺคห**นฺติ องฺคุลิกญฺจุกํฯ

๒๕๗-๒๕๙. **ปาติ** นาม ปฎิคฺคหณสณฺฐาเนน กโต ภาชนวิเสโสฯ **น สมฺมตี**ติ นปฺปโหติฯ

๒๖๐-๒๖๒. **นีจวตฺถุกํ จินิตุ**นฺติ พหิกุฎฺฎสฺส สมนฺตโต นีจวตฺถุกํ กตฺวา จินิตุํฯ **อรหฎฆฎียนฺตํ** นาม สกฎจกฺกสณฺฐานํ อเร อเร ฆฎิกานิ พนฺธิตฺวา เอเกน ทฺวีหิ วา ปริพฺภมิยมานํ ยนฺตํฯ

๒๖๓. **อาวิทฺธปกฺขปาสก**นฺติ กณฺณิกมณฺฑลสฺส สมนฺตา ฐปิตปกฺขปาสกํฯ **มณฺฑเล**ติ กณฺณิกมณฺฑเลฯ **ปกฺขปาสเก ฐเปตฺวา**ติ สมนฺตา ปกฺขปาสกผลกานิ ฐเปตฺวาฯ

๒๖๔. ‘‘นมตกํ สนฺถตสทิส’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **จมฺมขณฺฑปริหาเรน ปริภุญฺชิตพฺพ**นฺติ อนธิฎฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํฯ **เอเตฺถว ปวิฎฺฐานี**ติ มโฬิริกาย เอว อโนฺตคธานิฯ ปุเพฺพ ปตฺตสโงฺคปนตฺถํ อาธารโก อนุญฺญาโต, อิทานิ ภุญฺชนตฺถํฯ

๒๖๕. **นิกฺกุชฺชิตโพฺพ**ติ เตน ทินฺนสฺส เทยฺยธมฺมสฺส อปฺปฎิคฺคหณตฺถํ ปตฺตนิกฺกุชฺชนกมฺมวาจาย นิกฺกุชฺชิตโพฺพ, น อโธมุขฐปเนนฯ เตเนวาห **‘‘เอวญฺจ ปน, ภิกฺขเว, นิกฺกุชฺชิตโพฺพ’’**ติอาทิฯ **อลาภายา**ติ จตุนฺนํ ปจฺจยานํ อลาภตฺถายฯ **อนตฺถายา**ติ อุปทฺทวาย อวฑฺฒิยาฯ

๒๖๖. **ปสาเทสฺสามา**ติ อายาจิสฺสามฯ **เอตทโวจา**ติ ‘‘อปฺปติรูปํ มยา กตํ, ภควา ปน มหเนฺตปิ อคุเณ อจิเนฺตตฺวา มยฺหํ อจฺจยํ ปฎิคฺคณฺหิสฺสตี’’ติ มญฺญมาโน เอตํ ‘‘อจฺจโย มํ ภเนฺต’’ติอาทิวจนํ อโวจ ฯ ตตฺถ ญายปฎิปตฺตึ อติจฺจ เอติ ปวตฺตตีติ **อจฺจโย,** อปราโธฯ **มํ อจฺจคมา**ติ มํ อติกฺกมฺม อภิภวิตฺวา ปวโตฺตฯ ปุริเสน มทฺทิตฺวา อภิภวิตฺวา ปวตฺติโตปิ หิ อปราโธ อตฺถโต ปุริสํ อติจฺจ อภิภวิตฺวา ปวโตฺต นาม โหติฯ **ปฎิคฺคณฺหาตู**ติ ขมตุฯ **อายตึ สํวรายา**ติ อนาคเต สํวรณตฺถาย ปุน เอวรูปสฺส อปราธสฺส โทสสฺส ขลิตสฺส อกรณตฺถายฯ **ตคฺฆา**ติ เอกํเสนฯ **ยถาธมฺมํ ปฎิกโรสี**ติ ยถา ธโมฺม ฐิโต, ตเถว กโรสิ, ขมาเปสีติ วุตฺตํ โหติฯ **ตํ เต มยํ ปฎิคฺคณฺหามา**ติ ตํ ตว อปราธํ มยํ ขมามฯ **วุฑฺฒิ เหสา, อาวุโส วฑฺฒม, อริยสฺส วินเย**ติ เอสา, อาวุโส วฑฺฒม, อริยสฺส วินเย พุทฺธสฺส ภควโต สาสเน วุฑฺฒิ นามฯ กตมา? อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฎิกริตฺวา อายตึ สํวราปชฺชนาฯ เทสนํ ปน ปุคฺคลา

ธิฏฺฐานํ กโรโนฺต **“โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ, อายตึ สํวรํ อาปชฺช ตี”**ติ อาหฯ

๒๖๘. โพธิราชกุมารวตฺถุมฺหิ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๒๔ อาทโย) **โกกนโท**ติ **โกกนทํ** วุจฺจ ติ ปทุมํ, โส จ มงฺคลปาสาโท โอโลกนปทุมํ ทเสฺสตฺวา กโต, ตสฺมา ‘‘โกกนโท’’ติ สงฺขํ ลภิฯ **ยาว ปจฺฉิมโสปานกเฬวรา**ติ เอตฺถ **ปจฺฉิมโสปานกเฬวร**นฺติ ปฐมโสปานผลกํ วุตฺตํ ตสฺส สพฺพปจฺฉา ทุเสฺสน สนฺถตตฺตาฯ อุปริมโสปานผลกโต ปฏฺฐาย หิ โสปานํ สนฺถตํฯ **อทฺ ทสา โข**ติ โอโลกนตฺถํเยว ทฺวารโกฏฺฐเก ฐิโต อทฺทสฯ

ภควา ตุณฺหี อโหสีติ ‘‘กิสฺส นุ โข อตฺถาย ราชกุมาเรน อยํ มหาสกฺกาโร กโต’’ติ อาว เชฺชโนฺต ปุตฺตปตฺถนาย กตภาวํ อญฺญาสิฯ โส หิ ราชปุโตฺต อปุตฺตโกฯ สุตญฺจาเนน อโหสิ ‘‘พุทฺธานํ กิร อธิการํ กตฺวา มนสา อิจฺฉิตํ ลภนฺตี’’ติฯ โส ‘‘สจาหํ ปุตฺตํ ลภิสฺสามิ, สมฺมาสมฺพุ โทฺธ อิมํ เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสติฯ โน เจ ลภิสฺสามิ, น อกฺกมิสฺสตี’’ติ ปตฺถนํ กตฺวา สนฺถราเปสิฯ อถ ภควา ‘‘นิพฺพตฺติสฺสติ นุ โข เอตสฺส ปุโตฺต’’ติ อาวเชฺชตฺวา ‘‘น นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติ อทฺทสฯ ปุเพฺพ กิร โส เอกสฺมึ ทีเป วสมาโน สมานจฺฉเนฺทน สกุณโปตเก ขาทิฯ สจสฺส มาตุคาโม ปุญฺญวา ภเวยฺย, ปุตฺตํ ลเภยฺยฯ อุโภหิ ปน สมานจฺฉเนฺทหิ หุตฺวา ปาปกมฺมํ กตํ, เตนสฺส ปุ โตฺต น นิพฺพตฺติสฺสตีติ อญฺญาสิฯ ทุเสฺส ปน อกฺกเนฺต ‘‘พุทฺธานํ อธิการํ กตฺวา ปตฺถิตํ ลภนฺตี ติ โลเก อนุสฺสโว, มยา จ มหาอธิกาโร กโต, น จ ปุตฺตํ ลภามิ, ตุจฺฉํ อิทํ วจน’’นฺติ มิจฺฉา คหณํ คเณฺหยฺยฯ ติตฺถิยาปิ ‘‘นตฺถิ สมณานํ อกตฺตพฺพํ นาม, เจลปฏิกํ มทฺทนฺตา อาหิณฺฑนฺ ตี’’ติ อุชฺฌาเยยฺยุํฯ เอตรหิ จ อกฺกมเนฺตสุ พหู ภิกฺขู ปรจิตฺตวิทุโน, เต ภพฺพตํ ชานิตฺวา อกฺ กมิสฺสนฺติ, อภพฺพตํ ชานิตฺวา น อกฺกมิสฺสนฺติฯ อนาคเต ปน อุปนิสฺสโย มโนฺท ภวิสฺสติ, อนาคตํ น ชานิสฺสนฺติ, เตสุ อกฺกมเนฺตสุ สเจ ปตฺถิตํ อิชฺฌิสฺสติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ อิชฺฌิสฺ สติ, ‘‘ปุเพฺพ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อธิการํ กตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตํ ลภนฺติ, อิทานิ น ลภนฺติ, เตเยว มเญฺญ ภิกฺขู ปฏิปตฺติปูรกา อเหสุํ, อิเม ปน ปฏิปตฺตึ ปูเรตุํ น สโกฺกนฺตี’’ติ มนุสฺสา วิปฺปฏิสาริโน ภ วิสฺสนฺตีติ อิเมหิ ตีหิ การเณหิ ภควา อกฺกมิตุํ อนิจฺฉโนฺต ตุณฺหี อโหสิฯ **ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาค โต อนุกมฺปตี**ติ อิทํ ปน เถโร วุเตฺตสุ การเณสุ ตติยํ การณํ สนฺธายาหฯ มงฺคลํ อิจฺฉนฺตีติ **มงฺ คลิกา**ฯ

๒๖๙. **พีชนิ**นฺติ จตุรสฺสพีชนึฯ **ตาลวณฺฏ**นฺติ ตาลปตฺตาทีหิ กตํ มณฺฑลิกพีชนึฯ

๒๗๐-๒๗๕. **“เอกปณฺณจฺฉตฺตํ** นาม ตาลปตฺต’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **กมฺมสเต นา**ติ เอตฺถ **สต**-สโทฺท อเนกปริยาโย, อเนเกน กเมฺมนาติ อโตฺถ, มหตา อุสฺสาเหนาติ วุตฺตํ โหติฯ **รุธี**ติ ขุทฺทกวณํฯ

๒๗๘. ‘‘อกายพนฺธเนน สญฺจิจฺจ อสญฺจิจฺจ วา คามปฺปเวสเน อาปตฺติฯ สริตฏฺฐานโต พนฺธิตฺวา ปวิสิตพฺพํ นิวตฺติตพฺพํ วา’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **มุรชวฏฺฏิสณฺฐานํ เวเฐตฺวา กต**นฺติ พหู รชฺชุเก เอกโต กตฺวา นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิ เวเฐตฺวา มุรชวฏฺฏิสทิสํ กตํฯ เตเนว **ทุติยปาราชิกวณฺณนายํ** (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๘๕ ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉย) วุตฺตํ ‘‘พหู รชฺชุเก เอก โต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ พหุรชฺชุกนฺติ น วตฺตพฺพํ, ตํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ **มุทฺทิกกายพนฺธนํ** นาม จตุรสฺสํ อกตฺวา สชฺชิตํฯ **ปามงฺค ทสา** จตุรสฺสาฯ **มุทิงฺคสณฺฐาเนนา**ติ วรกสีสากาเรนฯ **ปาสโนฺต**ติ ทสามูลํฯ

๒๘๐-๒๘๒. มุณฺฑวฏฺฏีติ มลฺลกมฺมกราทโยฯ **ปมาณงฺคุเลนา**ติ วฑฺฒกีองฺคุลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

ขุทฺทกวตฺถุกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เสนาสนกฺขนฺธกํ

วิหารานุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๔. เสนาสนกฺขนฺธเก **เสนาสนํ อปญฺญตฺตํ โหตี**ติ วิหารเสนาสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ จตุพฺพิธญฺหิ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๙๖) เสนาสนํ วิหารเสนาสนํ มญฺจปีฐเสนาสนํ สนฺถตเสนาสนํ โอกาสเสนาสนนฺติฯ ตตฺถ ''มโญฺจปิ เสนาสนํ, ปีฐมฺปิ ภิสิปิ พิโมฺพหนมฺปิ วิหาโรปิ อฑฺฒโย โคปิ ปาสาโทปิ หมฺมิยมฺปิ คุหาปิ อโฏฺฏปิ มาโฬปิ เลณมฺปิ เวฬุคุโมฺพปิ รุกฺขมูลมฺปิ มณฺฑ โปปิ เสนาสนํฯ ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู ปฏิกฺกมนฺติ, สพฺพเมตํ เสนาสน''นฺติ (วิภ. ๕๒๗) วจนโต วิ หาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาติ อิทํ **วิหารเสนาสนํ** นามฯ มโญฺจ ปีฐํ ภิสิ พิโมฺพ หนนฺติ อิทํ **มญฺจปีฐเสนาสนํ** นามฯ จิมิลิกา จมฺมขโณฺฑ ติณสนฺถาโร ปณฺณสนฺถาโรติ อิทํ **สนฺถตเสนาสนํ** นามฯ ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู ปฏิกฺกมนฺตีติ อิทํ **โอกาสเสนาสนํ** นามฯ

รุกฺขมูเลติอาทีสุ **รุกฺขมูลเสนาสนํ** นาม ยํกิญฺจิ สนฺทจฺฉายํ วิวิตฺตํ รุกฺขมูลํฯ **ปพฺพโต** นาม เสโลฯ ตตฺถ หิ อุทกโสณฺฑีสุ อุทกกิจฺจํ กตฺวา สีตาย รุกฺขจฺฉายาย นิสินฺนา นานาทิสา สุ ขายมานาสุ สีเตน วาเตน พีชิยมานา สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ **กนฺทเร**ติ **กํ** วุจฺจติ อุทกํ, เตน ทาริโต อุทเกน ภิโนฺน ปพฺพตปฺปเทโส **กนฺทรํ**ฯ ยํ ''นิตมฺพ''นฺติปิ ''นทีกุญฺช''นฺติปิ วทนฺติฯ ตตฺถ หิ รชตปฏฺฏสทิสา วาลิกา โหติ, มตฺถเก มณิวิตานํ วิย วนคหนํ, มณิกฺขนฺธสทิสํ อุทกํ สนฺทติ, เอวรูปํ กนฺทรํ โอรุยฺห ปานียํ ปิวิตฺวา คตฺตานิ สีตํ กตฺวา วาลิกํ อุสฺสาเปตฺวา ปํสุกูล จีวรํ ปญฺญเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนา เต ภิกฺขู สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ **คิริคุหา** นาม ทฺวินฺนํ ปพฺพตานํ อนฺตรา, เอกสฺมิํเยว วา อุมงฺคสทิสํ มหาวิวรํฯ

''วนปตฺถนฺติ ทูรานเมตํ เสนาสนานํ อธิวจน''นฺติอาทิวจนโต (วิภ. ๕๓๑) ยตฺถ น กสนฺติ น วปนฺติ, ตาทิสํ มนุสฺสานํ อุปจารฏฺฐานํ อติกฺกมิตฺวา ฐิตํ อรญฺญกเสนาสนํ ''วนปตฺถ''นฺติ วุจฺจติฯ **อโชฺฌกาโส** นาม เกนจิ อจฺฉโนฺน ปเทโสฯ อากงฺขมานา ปเนตฺถ จีวรกุฏิํ กตฺวา ว สนฺติฯ **ปลาลปุเญฺช**ติ ปลาลราสิมฺหิฯ มหาปลาลปุญฺชโต หิ ปลาลํ นิกฺกฑฺฒิตฺวา ปพฺภาร เลณสทิเส อาลเย กโรนฺติ, คจฺฉคุมฺพาทีนมฺปิ อุปริ ปลาลํ ปริกฺขิปิตฺวา เหฏฺฐา นิสินฺนา สมณ ธมฺมํ กโรนฺติ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ปญฺจ เลณานี**ติ ปญฺจ ลียนฏฺฐานานิฯ นิลียนฺติ เอตฺถ ภิกฺขู ติ เลณานิ, วิหาราทีนเมตํ อธิวจนํฯ **สุปณฺณวงฺกเคหนฺ**ติ ครุฬปกฺขสณฺฐาเนน กตเคหํฯ

๒๙๕. อนุโมทนคาถาสุ **สีต**นฺติ อชฺฌตฺตธาตุโกฺขภวเสน วา พหิทฺธอุตุวิปริณามวส เอน วา อุปฺปชฺชนกสีตํฯ **อุณฺห**นฺติ อคฺคิสนฺตาปํ, ตสฺส วนทาหาทีสุ วา สมฺภโว ทฏฺฐโพฺพฯ **ปฏิหนฺตี**ติ พาธติฯ ยถา ตทุภยวเสน กายจิตฺตานํ พาธนํ น โหติ, เอวํ กโรติฯ สีตุณฺหพฺภาห เต หิ สรีเร วิกฺขิตฺตจิโตฺต ภิกฺขุ โยนิโส ปทหิตุํ น สโกฺกติฯ **วาฬมิคานี**ติ สีหพฺยคฺฆาทิวาฬมิ เคฯ คุตฺตเสนาสนญฺหิ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย นิสินฺนสฺส เต ปริสฺสยา น โหนฺติฯ **สรีสเป**ติ เย เกจิ สรเนฺต คจฺฉเนฺต ทีฆชาติเกฯ **มกเส**ติ นิทสฺสนมตฺตเมตํ, ฑํสาทีนมฺปิ เอเตเนว สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ **สิสิเร**ติ สิสิรกาลวเสน สตฺตาหวทฺทลิกาทิวเสน จ อุปฺปเนฺนน สิสิรสมฺผเสฺสฯ **วุฏฺฐิโย**ติ ยทา ตทา อุปฺปนฺนา วสฺสวุฏฺฐิโยฯ

วาตาตโป โฆโรติ รุกฺขคจฺฉาทีนํ อุมฺมูลภญฺชนาทิวเสน ปวตฺติยา โฆโร สรชอรชาทิเภ โท วาโต เจว คิมฺหปริฬาหสมเยสุ อุปฺปตฺติยา โฆโร สูริยาตโป จ **ปฏิหญฺญติ** ปฏิพาหียติฯ **เลณตฺถ**นฺติ นานารมฺมณโต จิตฺตํ นิวเตฺตตฺวา ปฏิสลฺลานารามตฺถํฯ **สุขตฺถ**นฺติ วุตฺตปริสฺสยา

ภาเวน ผาสุวิหารตฺถํฯ **ฌายิตุ**นฺติ อฏฺฐตึสารมฺมเณสุ ยตฺถ กตฺถจิ จิตฺตํ อุปนิชฺฌายิตุํฯ **วิปสฺสิตุ**นฺติ อนิจฺจาทิโต สงฺขาเร สมฺมสิตุํฯ

วิหาเรติ ปติสฺสเยฯ **การเย**ติ การาเปยฺยฯ **รมฺเม**ติ มโนรเม นิวาสสุเขฯ **วาสเยตฺถ พหุสฺสุเต**ติ กาเรตฺวา ปน เอตฺถ วิหาเรสุ พหุสฺสุเต สีลวนฺเต กลฺยาณธมฺเม นิวาเสยฺยฯ เต นิวาเสนฺโต ปน เตสํ พหุสฺสุตานํ ยถา ปจฺจเยหิ กิลมโถ น โหติ, เอวํ อนฺนญฺจ ปานญฺจ วตฺถเสนาสนานิ จ ทเทยฺย อุชุภูเตสุ อชฺฌาสยสมฺปนฺเนสุ กมฺมผลานํ รตนตฺตยคุณานญฺจ สทฺทหเนน วิปฺปสนฺเนน เจตสาฯ

อิทานิ คหฏฺฐปพฺพชิตานํ อญฺญมญฺญุปการิตํ ทเสฺสตุํ **"เต ตสฺสา"**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **เต**ติ เต พหุสฺสุตาฯ **ตสฺสา**ติ อุปาสกสฺสฯ **ธมฺมํ เทเสนฺตี**ติ สกลวฏฺฏทุกฺขาปนูทนํ สทฺธมฺมํ เทเสนฺติฯ **ยํ โส ธมฺมํ อิธญฺญายา**ติ โส ปุคฺคโล ยํ สทฺธมฺมํ อิมสฺมึ สาสเน สมฺมาปฏิปชฺชเนน ชานิตฺวา อคฺคมคฺคาธิคเมน อนาสโว หุตฺวา ปรินิพฺพายติฯ

โส จ สพฺพทโท โหตีติ อาวาสทานสฺมึ ทินฺเน สพฺพทานํ ทินฺนเมว โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ ตถา หิ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๔๒) เทฺว ตโย คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา กิญฺจิ อลทฺธา อาคตสฺสปิ ฉายูทกสมฺปนฺนํ อารามํ ปวิสิตฺวา นหายิตฺวา ปติสฺสเย มุหุตฺตํ นิปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย นิสินฺนสฺส กาเย พลํ อาหริตฺวา ปกฺขิตฺตํ วิย โหติ, พหิ วิจรนฺตสฺส จ กาเย วณฺณธาตุ วาตาตเปหิ กิลมติ, ปติสฺสยํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย มุหุตฺตํ นิปนฺนสฺส วิสภาคสนฺตติ วูปสมฺมติ, สภาคสนฺตติ ปติฏฺฐาติ, วณฺณธาตุ อาหริตฺวา ปกฺขิตฺตา วิย โหติ, พหิ วิจรนฺตสฺส จ ปาเท กณฺฏโก วิชฺฌติ, ขาณุ ปหรติ, สรีสปาทิปริสฺสยา เจว โจรภยญฺจ อุปฺปชฺชติ, ปติสฺสยํ ปวิสิตฺวา ทฺวารํ ปิธาย นิปนฺนสฺส สเพฺพ ปริสฺสยา น โหนฺติ, สชฺฌายนฺตสฺส ธมฺมปีติสุขํ, กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺตสฺส อุปสมสุขญฺจ อุปฺปชฺชติ พหิทฺธาวิเกฺขปาภาวโต, พหิ วิจรนฺตสฺส จ เสทา มุจฺจนฺติ, อกฺขีนิ ผนฺทนฺติ, เสนาสนํ ปวิสนกฺขเณ มญฺจปีฐานิ น ปญฺญายนฺติ, มุหุตฺตํ นิสินฺนสฺส ปน อกฺขิปสาโท อาหริตฺวา ปกฺขิโตฺต วิย โหติ, ทฺวารวาตปานมญฺจปีฐาทีนิ ปญฺญายนฺติ, เอตสฺมิญฺจ อาวาเส วสนฺตํ ทิสฺวา มนุสฺสา จตูหิ ปจฺจเยหิ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺติฯ เตน วุตฺตํ ''โส จ สพฺพทโท โหติ, โย ททาติ อุปสฺสย''นฺติฯ

๒๙๖. **อาวิญฺฉนจฺฉิทฺท**นฺติ ยตฺถ องฺคุลึ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ อากฑฺฒนฺตา ทฺวารพาหํ ผุสาเปนฺติ, ตเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อาวิญฺฉนรชฺชุ**นฺติ กวาเฏเยว ฉิทฺทํ กตฺวา ตตฺถ ปเวเสตฺวา เยน รชฺชุเกน กฑฺฒนฺตา ทฺวารํ ผุสาเปนฺติ, ตํ อาวิญฺฉนรชฺชุกํฯ เสนาสนปริโภเค อกปฺปิยจมฺมํ นาม นตฺถีติ ทสฺสนตฺถํ **"สเจปิ ทีปินงฺคุเฏฺฐน กตา โหติ, วฏฺฏติเยวา"**ติ วุตฺตํฯ **เจติเย เวทิกาสทิส**นฺติ วาตปานพาหาสุ เจติเย เวทิกาย วิย ปฏิฺฏิกาทีหิ ทเสฺสตฺวา กตํฯ **ถมฺภกวาตปานํ** นาม ติริยํ ทารูนิ อทตฺวา อุชุกํ ฐิเตหิ เอว เวณุสลากาทีหิ กตํฯ

วิหารานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

มญฺจปีฐาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๒๙๗. **โปฏฺฐกิตูล**นฺติ เอรกติณตูลํฯ โปฏฺฐกิคหณเญฺจตฺถ ติณชาตีนํ นิทสฺสนมตฺตนฺติ อาห **"เยสํ เกสญฺจิ ติณชาติกาน"**นฺติฯ **ปญฺจวิธํ อุณฺณาทิตูลมฺปิ วฏฺฏตี**ติ เอตฺถาปิ ''พิโมฺพหเน''ติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ''ตูลปูริตํ ภิสึ อปสฺสยิตุํ น วฏฺฏตี''ติ เกจิ วทนฺติ, วฏฺฏตีติ อปเรฯ **อุปทหนฺตี**ติ ฐเปนฺติฯ **สีสปฺปมาณ**นฺติ ยตฺถ คลวาฏกโต ปฏฺฐาย สพฺพสีสํ อุปท

หนฺติ, ตํ สีสปฺปมาณํฯ ตญฺจ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉทโต ติริยํ มุฏฺฐิรตนํ โหตีติ ทเสฺสตุํ **“ยสฺส วิตฺถารโต ตีสุ กเณฺณสู”**ติอาทิมาหฯ **มชฺฌฏฺฐานํ มุฏฺฐิรตนํ โหตี**ติ พิโมฺพหนสฺส มชฺฌฏฺฐานํ ติริยโต มุฏฺฐิรตนปฺปมาณํ โหติฯ **มสูรเก**ติ จมฺมมยภิสิยํฯ **ผุสิตานิ ทาตุ**นฺติ สญฺญากรณตฺถํ พินฺทูนิ ทาตุํฯ

๒๙๘. น นิพนฺธตีติ **อนิพนฺธนีโย,** น อลฺลียตีติ อโตฺถฯ **ปฏิพาเหตฺวา**ติ มฏฺฐํ กตฺวาฯ

อิฏฺฐกาจยาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๐๐. **รุกฺขํ วิชฺฌิตฺวา**ติ รุกฺขทารุํ วิชฺฌิตฺวาฯ **ขาณุเก อาโกเฏตฺวา**ติ เทฺว เทฺว ขาณุเก อาโกเฏตฺวาฯ **ตํ อาหริมํ ภิตฺติปาท**นฺติ วุตฺตนเยน ขาณุเก อาโกเฏตฺวา กตํเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ **ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตุ**นฺติ มูเลน ภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ภิตฺติปาทสฺส อุปตฺถมฺภนวเสน อุสฺสาเปตฺวา ขาณุเกหิ ภิตฺติปาทํ อุสฺสาเปตฺวา ฐเปตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อุภโต กุฏฺฏํ นีหริตฺวา กตปเทสสฺสา**ติ ยถา อโนฺตทฺวารสมีเป นิสิเนฺนหิ อุชุกํ พหิ โอโลเกตุํ น สกฺกา โหติ, เอวํ อุโภหิ ปเสฺสหิ กุฏฺฏํ นีหริตฺวา อภิมุเข ภิตฺตึ อุปฏฺฐเปตฺวา กตปเทสสฺสฯ **สมนฺตา ปริยาคาโร**ติ สมนฺตโต อาวิทฺธปมุขํฯ **อุคฺฆาฏนกิฏิก**นฺติ ทเณฺฑหิ อุกฺขิปิตฺวา ฐปนกปทรกิฏิกํฯ

อนาถปิณฺฑิกวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๐๔. อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐิวตฺถุมฺหิ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๔๒) **เกนจิเทว กรณีเยนา**ติ วาณิชฺชกมฺมํ อธิเปฺปตํฯ อนาถปิณฺฑิโก กิร ราชคหเสฏฺฐิ จ อญฺญมญฺญํ ภคินิปติกา โหนฺติฯ ยทา ราชคเห อุฏฺฐานกภณฺฑํ สมคฺฆํ โหติ, ตทา ราชคหเสฏฺฐิ ตํ คเหตฺวา สกฏสเตหิ สาวตฺถึ คนฺตฺวา โยชนมเตฺต ฐิโต อตฺตโน อาคตภาวํ ชานาเปติฯ อนาถปิณฺฑิโก ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ตสฺส มหาสกฺการํ กตฺวา เอกํ ยานํ อาโรเปตฺวา สาวตฺถึ ปวิสติฯ โส สเจ ภณฺฑํ ลหุกํ วิกฺกียติ, วิกฺกิณาติฯ โน เจ, ภคินิฆเร ฐเปตฺวา ปกฺกมติฯ อนาถปิณฺฑิโกปิ ตเถว กโรติฯ สฺวายํ ตทาปิ เตเนว กรณีเยน อคมาสิฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

ตํ ทิวสํ ปน ราชคหเสฏฺฐิ โยชนมเตฺต ฐิเตน อนาถปิณฺฑิเกน อาคตภาวชานนตฺถํ เปสิตํ ปณฺณํ น สุณิ, ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ อคมาสิฯ โส ธมฺมกถํ สุตฺวา สฺวาตนาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน ฆเร อุทฺธนขณาปนทารุผาลนาทีนิ กาเรสิฯ อนาถปิณฺฑิโกปิ ‘‘อิทานิ มยฺหํ ปจฺจุคฺคมนํ กริสฺสติ, อิทานิ กริสฺสตี’’ติ ฆรทฺวาเรปิ ปจฺจุคฺคมนํ อลภิตฺวา อโนฺตฆรํ ปวิโฏฺฐ ปฏิสนฺถารมฺปิ น พหุํ อลตฺถฯ ‘‘กึ มหาเสฏฺฐิ กุสลํ ทารกรูปานํ, นสิ มเคฺค กิลโนฺต’’ติ เอตฺตโกว ปฏิสนฺถาโร อโหสิฯ เตน วุตฺตํ **“อถ โข อนาถปิณฺฑิกสฺส คหปติสฺส เอตทโหสี”**ติอาทิฯ

พุโทฺธติ ตฺวํ คหปติ วเทสีติ ตสฺส กิร มุขโต พุทฺธสทฺทํ สุตฺวา อนาถปิณฺฑิโก ปญฺจวณฺณํ ปีตึ ปฏิลภติ, สา ตสฺส สีเส อุฏฺฐหิตฺวา ยาว ปาทปิฏฺฐิยา, ปาทปิฏฺฐิยา อุฏฺฐาย ยาว สีสา คจฺฉติ, อุภโต อุฏฺฐาย มเชฺฌ โอสรติ, มเชฺฌ อุฏฺฐาย อุภโต คจฺฉติฯ โส ปีติยา นิรนฺตรํ ผุโฏ ‘‘พุโทฺธติ ตฺวํ คหปติ วเทสี’’ติ เอวํ ติกฺขตฺตุํ ปุจฺฉิฯ **อกาโล โข, คหปติ, อิมํ กาลํ ตํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุ**นฺติ ‘‘พุทฺธา นาม ทุราสทา อาสีวิสสทิสา โหนฺติ, สตฺถา จ สิวถิกาย สมีเป วสติ, น สกฺกา ตตฺถ อิมาย เวลาย อิมินา คนฺตุ’’นฺติ มญฺญมาโน เอวมาหฯ **พุทฺธคตาย สติยา นิปชฺชี**ติ อญฺญํ กิญฺจิ อจิเนฺตตฺวา พุทฺธคตาย เอว สติยา นิปชฺชิฯ ตํ ทิวสํ กิรสฺส ภณฺฑสกเฏสุ วา อุปฏฺฐาเกสุ วา จิตฺตมฺปิ นุปฺปชฺชิ, สายมาสมฺปิ น อกาสิฯ

สตฺตภูมิกํ ปน ปาสาทํ อารุยฺห สุปญฺญตฺตาลงฺกตวรสยเน ‘‘พุโทฺธ พุโทฺธ’’ติ สชฺฌายํ กโรโนฺตว นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ **ติกฺขตฺตุํ วุฎฺฐาสิ ปภาตํ มญฺญมาโน**ติ ปฐมยาเม ตาว วีติวเตฺต อุฎฺฐาย พุทฺธํ อนุสฺสริ, อถสฺส พลวปฺปสาโท อุทปาทิ, ปีติอาโลโก อโหสิ, สพฺพตมํ วิคจฺฉิ, ทีปสหสฺสุชฺชลนํ วิย จนฺทุฎฺฐานสูริยุฎฺฐานํ วิย จ ชาตํฯ โส ‘‘ปมาทํ อาปโนฺนมฺหิ, วญฺจิโตมฺหิ, สูริโย อุคฺคโต’’ติ อุฎฺฐาย อากาสตเล ฐตฺวา จนฺทํ โอโลเกตฺวา ‘‘เอโกว ยาโม คโต, อเญฺญ เทฺว อตฺถี’’ติ ปุน ปวิสิตฺวา นิปชฺชิ, เอเตนุปาเยน มชฺฌิมยามาวสาเนปิ ปจฺฉิมยามาวสาเนปิ ติกฺขตฺตุํ อุฎฺฐาสิฯ ปจฺฉิมยามาวสาเน ปน พลวปจฺจูเสเยว อุฎฺฐาย อากาสตลํ อาคนฺตฺวา มหาทฺวาราภิมุโข อโหสิ, สตฺตภูมิกทฺวารํ สยเมว วิวฎํ อโหสิ, ปาสาทา โอรุยฺห อนฺตรวีถึ ปฎิปชฺชิฯ

๓๐๕. **อมนุสฺสา**ติ อธิคตวิเสสา เทวตาฯ ตถา หิ ตา เสฎฺฐิสฺส ภาวินิสมฺปตฺตึ ปจฺจกฺขโต สมฺปสฺสมานา ‘‘อยํ มหาเสฎฺฐิ ‘พุทฺธุปฎฺฐานํ คมิสฺสามี’ติ นิกฺขโนฺต ปฐมทสฺสเนเนว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาย ติณฺณํ รตนานํ อคฺคุปฎฺฐาโก หุตฺวา อสทิสํ สงฺฆารามํ กตฺวา จาตุทฺทิสสฺส อริยสงฺฆสฺส อนาวฎทฺวาโร ภวิสฺสติ, น ยุตฺตมสฺส ทฺวารํ ปิทหิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ทฺวารํ วิวรึสุฯ **อนฺตรธายี**ติ ราชคหํ กิร อากิณฺณมนุสฺสํ, อโนฺตนคเร นว โกฎิโย พหินคเร นวาติ ตํ อุปนิสฺสาย อฎฺฐารส มนุสฺสโกฎิโย วสนฺติฯ อเวลาย มตมนุเสฺส พหิ นีหริตุํ อสโกฺกนฺตา อฎฺฎาลเก ฐตฺวา พหิทฺวาเร ขิปนฺติฯ มหาเสฎฺฐิ นครโต พหิ นิกฺขนฺตมโตฺตว อลฺลสรีรํ ปาเทน อกฺกมิ, อปรมฺปิ ปิฎฺฐิปาเทน ปหริ, มกฺขิกา อุปฺปติตฺวา ปกิรึสุ, ทุคฺคโนฺธ นาสาปุฎํ อภิหนิ, พุทฺธปฺปสาโท ตนุตฺตํ คโตฯ เตนสฺส อาโลโก อนฺตรธายิ อนฺธกาโร ปาตุรโหสิ ปีติเวคสฺส ตนุภาเว ตํสมุฎฺฐิตรูปานํ ปริทุพฺพลภาวโต ฯ **สทฺทมนุสฺสาเวสี**ติ ‘‘เสฎฺฐิสฺส อุสฺสาหํ ชเนสฺสามี’’ติ สุวณฺณกิงฺกิณิกํ ฆเฎฺฎโนฺต วิย มธุรสฺสเรน สทฺทํ อนุสฺสาเวสิฯ

สตํ กญฺญาสหสฺสานีติ ปุริมปทานิปิ อิมินาว สหสฺส-ปเทน สทฺธึ สมฺพนฺธิตพฺพานิฯ ยเถว หิ สตํ กญฺญาสหสฺสานิ, เอวํ สตํ สหสฺสานิ หตฺถี, สตํ สหสฺสานิ อสฺสา, สตํ สหสฺสานิ รถาติ อยเมตฺถ อโตฺถ, อิติ เอเกกํ สตสหสฺสํ ทีปิตํ โหติฯ **ปทวีติหารสฺสา**ติ ปทํ วีติหรติ เอตฺถาติ **ปทวีติหาโร**ฯ โส ทุตวิลมฺพิตํ อกตฺวา สมคมเน ทฺวินฺนํ ปทานํ อนฺตเร มุฎฺฐิรตนมตฺตํฯ **กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสิ**นฺติ ตํ เอกํ ปทวีติหารํ โสฬส ภาเค กตฺวา ตโต เอโก โกฎฺฐาโส ปุน โสฬสธา, ตโต เอโก โสฬสธาติ เอวํ โสฬส วาเร โสฬสธา ภินฺนสฺส เอโก โกฎฺฐาโส โสฬสีกลา นาม, ตํ โสฬสึ กลํ เอตานิ จตฺตาริ สตสหสฺสานิ น อคฺฆนฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สตํ หตฺถิสหสฺสานิ สตํ อสฺสสหสฺสานิ สตํ รถสหสฺสานิ สตํ กญฺญาสหสฺสานิ, ตา จ โข อามุกฺกมณิกุณฺฑลา สกลชมฺพุทีปราชธีตโรวาติ อิมสฺมา เอตฺตกา ลาภา วิหารํ คจฺฉนฺตสฺส ตสฺมึ โสฬสิกลาสงฺขาเต ปเทเส ลงฺฆนสาธนวเสน ปวตฺตเจตนาว อุตฺตริตราติฯ ปทํ วา วีติหรติ เอเตนาติ **ปทวีติหาโร,** ตถาปวตฺตา กุสลเจตนา, ตสฺสา ผลํ โสฬสธา กตฺวาติ จ วทนฺติฯ อิทํ ปน วิหารคมนํ กสฺส วเสน คหิตนฺติ? วิหารํ คนฺตฺวา อนนฺตราเยน โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหนฺตสฺส วเสน คหิตํฯ ‘‘คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กริสฺสามิ, เจติยํ วนฺทิสฺสามิ, ธมฺมํ โสสฺสามิ, ทีปปูชํ กริสฺสามิ, สงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา ทานํ ทสฺสามิ, สิกฺขาปเทสุ วา สรเณสุ วา ปติฎฺฐหิสฺสามี’’ติ คจฺฉโตปิ วเสน วฎฺฎติเยวฯ

อนฺธกาโร อนฺตรธายีติ โส กิร จิเนฺตสิ ‘‘อหํ เอกโกติ สญฺญํ กโรมิ, อมนุสฺสา จ เม อนุคามิโน สหายา อตฺถิ, กสฺมา ภายามี’’ติ สูโร อโหสิฯ อถสฺส พลวา พุทฺธปฺปสาโท อุทปาทิ, ตสฺมา อนฺธกาโร อนฺตรธายิฯ เสสวาเรสุปิ เอเสว นโยฯ **อาโลโก ปาตุรโหสี**ติ ปุริมพุเทฺธสุ จิรกาลปริจยสมฺภูตสฺส พลวโต ปสาทสฺส วเสน อุปฺปนฺนาย อุฬาราย พุทฺธารมฺมณาย ปีติยา

สมุฏฺฐาปิโต วิปสฺสโนภาสสทิโส สาติสโย จิตฺตปจฺจยอุตุสมุฏฺฐาโน อาโลโก ปาตุรโหสิฯ เทวตาหิ กโตติปิ วทนฺติ, ปุริโมเยเวตฺถ ยุตฺตตโรฯ **เอหิ สุทตฺตา**ติ โส กิร เสฏฺฐิ คจฺฉมาโนว จินฺเตสิ ‘‘อิมสฺมึ โลเก พหู ปูรณกสฺสปาทโย ติตฺถิยา ‘มยํ พุทฺธา, มยํ พุทฺธา’ติ วทนฺติ, กถํ นุ โข อหํ สตฺถุ พุทฺธภาวํ ชาเนยฺย’’นฺติฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘มยฺหํ คุณวเสน อุปฺปนฺนํ นามํ มหาชโน ชานาติ, กุลทตฺติยํ ปน เม นามํ อญฺญตฺร มยา น โกจิ ชานาติ, สเจ พุทฺโธ ภวิสฺสติ, กุลทตฺติกนาเมน มํ อาลปิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา เอวมาหฯ

ปรินิพฺพุโตติ กิเลสปรินิพฺพาเนน ปรินิพฺพุโตฯ **อาสตฺติโย**ติ รูปาทีสุ อาสญฺชนเฏฺฐน อาสตฺติโย, ตณฺหาโยฯ **สนฺติ**นฺติ กิเลสวูปสมํฯ **ปปฺปุยฺยา**ติ อคฺคมเคฺคน ปตฺวาฯ เสสเมตฺถ ปาฬิอนุสาเรเนว เวทิตพฺพํฯ ยเญฺจตฺถ อนุตฺตานมตฺถํ, ตํ อฏฺฐกถายํ วุตฺตเมวฯ

๓๐๖. วยเมว **เวยฺยายิก**นฺติ อาห **‘‘เวยฺยายิกนฺติ วยกรณํ วุจฺจตี’’**ติฯ

อนาถปิณฺฑิกวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อคฺคาสนาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๑๐-๓๑๑. **ทกฺขิโณทก**นฺติ อคฺคโต อุปนียมานํ ทกฺขิโณทกํฯ **อถ โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสี**ติ (ชา. อฏฺฐ. ๑.๑.๓๖ ติตฺติรชาตกวณฺณนา) เตหิ ภิกฺขูหิ อตฺตโน อตฺตโน รุจิวเสน อคฺคาสนาทิรหานํ กถิตกาเล ‘‘น, ภิกฺขเว, มยฺหํ สาสเน อคฺคาสนาทีนิ ปตฺวา ขตฺติยกุลา ปพฺพชิโต ปมาณํ, น พฺราหฺมณกุลา, น คหปติกุลา ปพฺพชิโต, น วินยธโร, น สุตฺตนฺติโก, น อาภิธมฺมิโก, น ปฐมชฺฌานาทิลาภิโน, น โสตาปนฺนาทโย ปมาณํ, อถ โข, ภิกฺขเว, อิมสฺมึ สาสเน ยถาวุฑฺฒํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ กตฺตพฺพํ, อคฺคาสนํ อโคฺคทกํ อคฺคปิโณฺฑ ลทฺธโพฺพ, อิทเมตฺถ ปมาณํ, ตสฺมา วุฑฺฒตโร ภิกฺขุ เอเตสํ อนุจฺฉวิโกฯ อิทานิ โข ปน, ภิกฺขเว, สาริปุโตฺต มยฺหํ อคฺคสาวโก อนุธมฺมจกฺกปฺปวตฺตโก มมานนฺตรเสนาสนํ ลทฺธุํ อรหติฯ โส อิมํ รตฺตึ เสนาสนํ อลภโนฺต รุกฺขมูเล วีตินาเมสิฯ ตุเมฺห อิทาเนว เอวํ อคารวา อปฺปติสฺสา, คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล กินฺติ กตฺวา วิหริสฺสถา’’ติ วตฺวา อถ เนสํ โอวาททานตฺถาย ‘‘ปุเพฺพ, ภิกฺขเว, ติรจฺฉานคตาปิ ‘น โข ปเนตํ อมฺหากํ ปติรูปํ, ยํ มยํ อญฺญมญฺญํ อคารวา อปฺปติสฺสา อสภาควุตฺติโน วิหเรยฺยาม, อเมฺหสุ มหลฺลกตรํ ชานิตฺวา ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กริสฺสามา’ติ สาธุกํ วีมํสิตฺวา ‘อยํ มหลฺลโก’ติ ญตฺวา ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กตฺวา เทวปถํ ปูรยมานา คตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสตุํ ภิกฺขู อามเนฺตสิฯ

เย วุฑฺฒมปจายนฺตีติ ชาติวุโฑฺฒ วโยวุโฑฺฒ คุณวุโฑฺฒติ ตโย วุฑฺฒาฯ เตสุ ชาติสมฺปโนฺน **ชาติวุโฑฺฒ** นาม, วเย ฐิโต **วโยวุโฑฺฒ** นาม, คุณสมฺปโนฺน **คุณวุโฑฺฒ** นามฯ เตสุ คุณสมฺปโนฺน วโยวุโฑฺฒ อิมสฺมึ ฐาเน วุโฑฺฒติ อธิเปฺปโตฯ **อปจายนฺตี**ติ เชฏฺฐาปจายิกกเมฺมน ปูเชนฺติฯ **ธมฺมสฺส โกวิทา**ติ เชฏฺฐาปจายนธมฺมสฺส โกวิทา กุสลาฯ **ทิเฏฺฐว ธเมฺม**ติ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเวฯ **ปาสํสา**ติ ปสํสารหาฯ **สมฺปราเย จ สุคฺคตี**ติ สมฺปเรตเพฺพ อิมํ โลกํ หิตฺวา คนฺตเพฺพ ปรโลเกปิ เตสํ สุคติเยว โหตีติ อโตฺถฯ อยํ ปเนตฺถ ปิณฺฑโตฺถ – ภิกฺขเว, ขตฺติยา วา โหนฺตุ พฺราหฺมณา วา เวสฺสา วา สุทฺทา วา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา ติรจฺฉานคตา วา, เย เกจิ สตฺตา เชฏฺฐาปจิติกเมฺม เฉกา กุสลา คุณสมฺปนฺนานํ วโยวุฑฺฒานํ อปจิตึ กโรนฺติ, เต อิมสฺมิญฺจ อตฺตภาเว เชฏฺฐาปจิติการกาติ ปสํสํ วณฺณนํ โถมนํ ลภนฺติ, กายสฺส จ เภทา สเคฺค นิพฺพตฺตนฺตีติฯ

อคฺคาสนาทิอนุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาสนปฺปฏิพาหนาทิกถาวณฺณนา

๓๑๓-๔. **อุทฺทิสฺสกต**นฺติ คิหีหิ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส กตํฯ **คิหิวิกต**นฺติ คิหีหิ กตํ ปญฺญตฺตํ, คิหิสนฺตกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อติสมีปํ อคนฺตฺวา**ติ ภิกฺขูนํ อาสนนฺตรํ ฐานํ อคนฺตฺวาฯ

เสนาสนคฺคาหาปกสมฺมุติกถาวณฺณนา

๓๑๘. **ปจฺจเยเนว หิ ตํ ปฏิชคฺคนํ ลภิสฺสตี**ติ ตสฺมิํ เสนาสเน มหาเถรา ตสฺส ปจฺจยสฺส การณา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา วสนฺตาเยว นํ ปฏิชคฺคิสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **อุพฺภณฺฑิกา ภวิสฺสนฺตี**ติ อุกฺขิตฺตภณฺฑา ภวิสฺสนฺติ, อตฺตโน อตฺตโน ปริกฺขาเร คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิจริสฺสนฺตีติ อโตฺถฯ **ทีฆสาลา**ติ จงฺกมนสาลาฯ **มณฺฑลมาโฬ** อุปฏฺฐานสาลาฯ **อนุทหตี**ติ ปีเฬติฯ **ชมฺพุทีเป ปนา**ติ อริยเทเส ภิกฺขู สนฺธาย วุตฺตํฯ เต กิร ตถา ปญฺญาเปนฺติฯ **น โคจรคาโม ฆเฏฺฏตโพฺพ**ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **''น ตตฺถ มนุสฺสา วตฺตพฺพา''**ติอาทินาฯ **วิตกฺกํ ฉินฺทิตฺวา**ติ ''อิมินา นีหาเรน คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา นิวาเรตฺวา ปจฺจเย ทสฺสนฺตี''ติ เอวรูปํ วิตกฺกํ อนุปฺปาเทตฺวาฯ **เตสุ เจ เอโก**ติ เตสุ มนุเสฺสสุ เอโก ปณฺฑิตปุริโสฯ **ภณฺฑปฏิจฺฉาทน**นฺติ ปฏิจฺฉาทนกภณฺฑํ, สรีรปฏิจฺฉาทนํ จีวรนฺติ อโตฺถฯ

ปฏิชคฺคิตพฺพานีติ สมฺมชฺชนาทีหิ ปฏิชคฺคิตพฺพานิฯ **มุณฺฑเวทิกายา**ติ เจติยสฺส หมฺมิยเวทิกายฯ **หมฺมิยเวทิกา**ติ จ เจติยสฺส อุปริ จตุรสฺสเวทิโย วุจฺจติฯ **ปฏิกฺกมฺมา**ติ วิหารโต อปสกฺกิตฺวาฯ **อุปนิเกฺขป**นฺติ เขตฺตํ วา นาฬิเกราทิอารามํ วา กหาปณาทีนิ วา อารามิกาทีนํ นิยฺยาเตตฺวา ''อิโต อุปฺปนฺนา วฑฺฒิ วสฺสาวาสิกตฺถาย โหตู''ติ ทินฺนํฯ **วตฺตํ กตฺวา**ติ ตสฺมิํ เสนาสเน กตฺตพฺพวตฺตํ กตฺวาฯ

ปุคฺคลวเสเนว กาตพฺพนฺติ ปรโต วกฺขมานนเยน ''ภิกฺขู จีวเรน กิลมนฺติ, เอตฺตกํ นาม ตณฺฑุลภาคํ ภิกฺขูนํ จีวรํ กาตุํ รุจฺจตี''ติอาทินา ปุคฺคลปรามาสวเสเนว กาตพฺพํ, ''สโงฺฆ จีวเรน กิลมตี''ติอาทินา ปน สงฺฆปรามาสวเสน น กาตพฺพํฯ **จีวรปจฺจย**นฺติ จีวรสงฺขาตํ ปจฺจยํฯ **วุตฺต**นฺติ **มหาอฏฺฐกถายํ**วุตฺตํฯ กสฺมา เอวํ วุตฺตนฺติ อาห **''เอวญฺหิ นวโก วุฑฺฒตรสฺส, วุโฑฺฒ จ นวกสฺส คาเหสฺสตี''**ติ, ยสฺมา อตฺตนาว อตฺตโน ปาเปตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ทฺวีสุ สมฺมเตสุ นวโก วุฑฺฒตรสฺส, วุโฑฺฒ จ นวกสฺสาติ อุโภ อญฺญมญฺญํ คาเหสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ สมฺมตเสนาสนคฺคาหาปกสฺส อาณตฺติยา อเญฺญน คาหิเตปิ คาโห รุหติเยวาติ เวทิตพฺพํฯ **อฏฺฐปิ โสฬสปิ ชเน สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏตี**ติ กิํ วิสุํ วิสุํ สมฺมนฺนิตุํ วฏฺฏติ, อุทาหุ เอกโตติ? เอกโตปิ วฏฺฏติฯ นิคฺคหกมฺมเมว หิ สโงฺฆ สงฺฆสฺส น กโรติ, สมฺมุติทานํ ปน พหูนมฺปิ เอกโต กาตุํ วฏฺฏติ, เตเนว สตฺตสติกกฺขนฺธเก อุพฺพาหิกสมฺมุติยํ อฏฺฐปิ ชนา เอกโต สมฺมตาติฯ

มโคฺคติ มเคฺค กตทีฆสาลาฯ **โปกฺขรณี**ติ นหายนฺตานํ โปกฺขรณิยํ กตสาลาฯ **รุกฺขมูลา**ทโย ฉนฺนา กวาฏพทฺธาว เสนาสนํฯ **วิชเฏตฺวา**ติ วิโยเชตฺวา, วิสุํ วิสุํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **อาวาเสสู**ติ เสนาสเนสุฯ **ปกฺขิปิตฺวา**ติ เอตฺถ **ปกฺขิปนํ** นาม เตสุ วสนฺตานํ อิโต อุปฺปนฺนวสฺสาวาสิกทานํฯ **ปวิสิตพฺพ**นฺติ อเญฺญหิ ภิกฺขูหิ ตสฺมิํ มหาลาเภ ปริเวเณ วสิตฺวา เจติเย วตฺตํ กตฺวาว ลาโภ คเหตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ

ปจฺจยํ วิสฺสเชฺชตีติ จีวรปจฺจยํ นาธิวาเสติฯ **อยมฺปี**ติ เตน วิสฺสฏฺฐปจฺจโยปิฯ **อุปนิพนฺธิตฺวา คาเหตพฺพ**นฺติ ‘‘อิมสฺมึ รุกฺเข วา มณฺฑเป วา วสิตฺวา เจติเย วตฺตํ กตฺวา คณฺหถา’’ติ เอวํ อุปนิพนฺธิตฺวา คาเหตพฺพํฯ ‘‘กตฺถ นุ โข วสิสฺสามิ, กตฺถ วสนฺตสฺส ผาสุ ภวิสฺสติ, กตฺถ วา ปจฺจโย ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ อุปฺปเนฺนน วิตเกฺกน จรตีติ **วิตกฺกจาริโก**ฯ อรญฺญวิหาเรสุ ปริสฺสยวิชานนตฺถํ อิจฺฉิตพฺพตฺตา **‘‘ปญฺจ ปญฺจ อุกฺกา โกเฏฺฏตพฺพา**’’ติ วุตฺตํฯ

วตฺตนฺติ กติกวตฺตํฯ **ติวิธมฺปี**ติ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธวเสน ติวิธมฺปิฯ **โสเธตฺวา ปพฺพาเชถา**ติ ภเพฺพ อาจารกุลปุเตฺต อุปปริกฺขิตฺวา ปพฺพาเชถฯ **ทสวตฺถุกกถา** นาม อปฺปิจฺฉกถา สนฺตุฏฺฐิกถา ปวิเวกกถา อสํสคฺคกถา วีริยารมฺภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปญฺญากถา วิมุตฺติกถา วิมุตฺติญาณทสฺสนกถาฯ

วิคฺคหสํวตฺตนิกวจนํ **วิคฺคาหิกํ**ฯ **จตุรารกฺขํ อหาเปนฺตา**ติ พุทฺธานุสฺสติ เมตฺตา อสุภํ มรณสฺสตีติ อิมํ จตุรารกฺขํ อปริหาเปนฺตาฯ **ทนฺตกฏฺฐขาทนวตฺตํ อาจิกฺขิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ **ทนฺตกฏฺฐขาทนวตฺตํ** โย เทวสิกํ สงฺฆมเชฺฌ โอสรติ, เตน สามเณราทีหิ อาหริตฺวา ภิกฺขูนํ ยถาสุขํ ปริภุญฺชนตฺถาย ทนฺตกฏฺฐมาฬเก นิกฺขิเตฺตสุ ทนฺตกเฎฺฐสุ ทิวเส ทิวเส เอกเมว ทนฺตกฏฺฐํ คเหตพฺพํฯ โย ปน เทวสิกํ น โอสรติ, ปธานฆเร วสิตฺวา ธมฺมสฺสวเน วา อุโปสถเคฺค วา ทิสฺสติ, เตน ปมาณํ สลฺลเกฺขตฺวา จตฺตาริ ปญฺจ ทนฺตกฏฺฐานิ อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ขาทิตพฺพานิฯ เตสุ ขีเณสุ สเจ ปุนปิ ทนฺตกฏฺฐมาฬเก พหูนิ โหนฺติเยว, ปุนปิ อาหริตฺวา ขาทิตพฺพานิฯ ยทิ ปน ปมาณํ อสลฺลเกฺขตฺวา อาหรติ, เตสุ อขีเณสุเยว มาฬเก ขียติ, ตโต เกจิ เถรา ‘‘เยหิ คหิตานิ, เต ปฏิหรนฺตู’’ติ วเทยฺยุํ, เกจิ ‘‘ขาทนฺตุ, ปุน สามเณรา อาหริสฺสนฺตี’’ติฯ ตสฺมา วิวาทปริหารตฺถํ ปมาณํ สลฺลเกฺขตพฺพํฯ คหเณ ปน โทโส นตฺถิ, มคฺคํ คจฺฉเนฺตนปิ เอกํ วา เทฺว วา ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา คนฺตพฺพนฺติฯ **ภิกฺขาจารวตฺตํ** วตฺตกฺขนฺธเก ปิณฺฑจาริกวเตฺต อาวิ ภวิสฺสติฯ

ปตฺตฏฺฐาเนติ วสฺสเคฺคน อาคนฺตุกภิกฺขุโน ปตฺตฏฺฐาเนฯ เตสํ ฉินฺนวสฺสตฺตา ‘‘สาทิยนฺตาปิ หิ เต เนว วสฺสาวาสิกสฺส สามิโน’’ติ วุตฺตํ, ปฐมํเยว กติกาย กตตฺตา ขียนฺตาปิ จ อาวาสิกา เนว อทาตุํ ลภนฺตีติ วุตฺตํฯ **ภตินิวิฏฺฐ**นฺติ ภตึ กตฺวา วิย นิวิฏฺฐํ ปริยิฏฺฐํฯ **สงฺฆิกํ ปน อปโลกนกมฺมํ กตฺวา คาหิต**นฺติ ตตฺรุปฺปาทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปจฺจยวเสน คาหิต**นฺติ ทายกานํ วสฺสาวาสิกปจฺจยวเสน คาหิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุโตฺถ ภิกฺขุ วิพฺภมติ, สงฺฆเสฺสเวต’’นฺติ (มหาว. ๓๗๔-๓๗๕) วจนโต **‘‘คตฏฺฐาเน…เป…. สงฺฆิกํ โหตี**’’ติ วุตฺตํฯ **มนุเสฺส**ติ ทายกมนุเสฺสฯ **วรภาคํ สามเณรสฺสา**ติ ปฐมภาคสฺส คาหิตตฺตา วุตฺตํฯ

เสนาสนคฺคาหาปกสมฺมุติกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปนนฺทวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๑๙. **ยํ ตยา ตตฺถ เสนาสนํ คหิตํ…เป…. อิธ มุตฺตํ โหตี**ติ ยํ ตยา ตตฺถ คามกาวาเส ปจฺฉา เสนาสนํ คหิตํ, ตํ เต คณฺหเนฺตเนว อิธ สาวตฺถิยํ ปฐมคหิตเสนาสนํ มุตฺตํ โหติฯ **อิธ ทานาหํ …เป…. ตตฺราปิ มุตฺต**นฺติ ‘‘อิทานาหํ, อาวุโส, อิมสฺมึ คามกาวาเส คหิตเสนาสนํ มุญฺจามี’’ติ วทเนฺตน ตตฺราปิ คามกาวาเส คหิตเสนาสนํ มุตฺตํฯ

๓๒๐. **ทีฆาสนํ** นาม มญฺจปีฐวินิมุตฺตํ ยํ กิญฺจิ เอกโต สุขํ นิสีทิตุํ ปโหติฯ หตฺถิมฺหิ นโข อสฺสาติ **หตฺถินโข**ฯ ‘‘ปาสาทสฺส นโข นาม เหฏฺฐิมปริเจฺฉโท, โส จ หตฺถิกุเมฺภ ปติฏฺฐิโต’’ติ

คณฺฐิปเทสุ วุตฺตํฯ **คิหิวิกตนีหาเรน ลพฺภนฺตี**ติ คิหิวิกตนีหาเรน ปริภุญฺชิตุํ ลพฺภนฺติ, เตหิ อตฺถริตฺวา ทินฺนาเนว นิสีทิตุํ ลพฺภนฺติ, น สยํ อตฺถตานิ อตฺถราปิตานิ วาฯ

อวิสฺสชฺชิยวตฺถุกถาวณฺณนา

๓๒๑. **อรญฺชโร**ติ พหุอุทกคณฺหนกา มหาจาฏิฯ ชลํ คณฺหิตุํ อลนฺติ **อรญฺชโร**ฯ ''วฏฺฏจาฏิ วิย หุตฺวา โถกํ ทีฆมุโข มชฺเฌ ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา กโต''ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ปญฺจนิมฺมลโลจโน**ติ มํสทิพฺพธมฺมพุทฺธสมนฺตจกฺขุวเสน ปญฺจโลจโนฯ

ถาวเรน จ ถาวรํ ครุภเณฺฑน จ ครุภณฺฑนฺติ เอตฺถ ปญฺจสุ โกฏฺฐาเสสุ ปุริมทฺวยํ ถาวรํ, ปจฺฉิมตฺตยํ ครุภณฺฑนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ชานาเปตฺวา**ติ ภิกฺขุสงฺฆํ ชานาเปตฺวาฯ **กปฺปิย มญฺจา สมฺปฏิจฺฉิตพฺพา**ติ ''สงฺฆสฺส เทมา''ติ ทินฺนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน ''วิหารสฺส เทมา''ติ วทนฺติ, สุวณฺณรชตมยาทิอกปฺปิยมเญฺจปิ สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏติฯ **น เกวลํ...เป.... ปริวเตฺตตุํ วฏฺฏนฺตี**ติ อิมินา อถาวเรน ถาวรมฺปิ อถาวรมฺปิ ปริวเตฺตตุํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ ถาวเรน อถาวรเมว หิ ปริวเตฺตตุํ น วฏฺฏติฯ **อกปฺปิยํ วา มหคฺฆํ กปฺปิยํ วา**ติ เอตฺถ **อกปฺปิยํ** นาม สุวณฺณมยมญฺจาทิ อกปฺปิยภิสิพิโมฺพหนานิ จฯ **มหคฺฆํ กปฺปิยํ** นาม ทนฺตมยมญฺจาทิ ปาวาราทิกปฺปิยอตฺถรณาทีนิ จฯ

ปาริหาริยํ น วฏฺฏตีติ อตฺตโน สนฺตกํ วิย คเหตฺวา ปริหริตุํ น วฏฺฏติฯ ''คิหิวิกตนีหาเรเนว ปริภุญฺชิตพฺพ''นฺติ อิมินา สเจ อารามิกาทโย ปฏิสาเมตฺวา ปฏิเทนฺติ, ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **''ปณฺณสูจิ** นาม เลขนี''ติ **มหาคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

''อฑฺฒพาหุติ กปฺปรโต ปฏฺฐาย ยาว อํสกูฏ''นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **อฑฺฒพาหุ** นาม วิทตฺถิจตุรงฺคุลนฺติปิ วทนฺติฯ **ตตฺถชาตกา**ติ สงฺฆิกภูมิยํ ชาตาฯ **อฏฺฐงฺคุลสูจิทณฺฑม โตฺต**ติ ทีฆโต อฏฺฐงฺคุลมโตฺต ปริณาหโต ปณฺณสูจิทณฺฑมโตฺตฯ มุญฺชปพฺพชานํเยว ปาฬิยํ วิสุํ อาคตตฺตา **''มุญฺชํ ปพฺพชญฺจ ฐเปตฺวา''**ติ วุตฺตํฯ **อฏฺฐงฺคุลปฺปมาโณ**ติ ทีฆโต อฏฺฐงฺคุลปฺปมาโณฯ **ฆฏฺฏนผลกํ** นาม ยตฺถ ฐเปตฺวา รชิตจีวรํ หเตฺถน ฆเฏฺฏนฺติฯ **ฆฏฺฏนมุคฺคโร** นาม อนุวาตาทิฆฏฺฏนตฺถํ กโตติ วทนฺติฯ **อมฺพณ**นฺติ ผลเกหิ โปกฺขรณีสทิสํ กตปานียภาชนํฯ **รชนโทณี**ติ ยตฺถ ปกฺกรชนํ อากิริตฺวา ฐเปนฺติฯ **ภูมตฺถรณํ กาตุํ วฏฺฏตี**ติ อกปฺปิยจมฺมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปจฺจตฺถรณคติก**นฺติ อิมินา มญฺจปีเฐปิ อตฺถริตุํ วฏฺฏตีติ ทีเปติฯ ปาวาราทิปจฺจตฺถรณมฺปิ ครุภณฺฑนฺติ เอเก, โนติ อปเร, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **มุฏฺฐิปณฺณ**นฺติ ตาลปณฺณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

นวกมฺมทานกถาวณฺณนา

๓๒๓. **กิญฺจิเทว สมาทเปตฺวา กาเรสฺสตี**ติ สามิโกเยว กญฺจิ ภิกฺขุํ สมาทเปตฺวา กาเรสฺสติฯ **อุตุกาเล ปฏิพาหิตุํ น ลภตี**ติ เหมนฺตคิเมฺหสุ อเญฺญ สมฺปตฺตภิกฺขู ปฏิพาหิตุํ น ลภติฯ **ติภาค**นฺติ ตติยภาคํฯ **สเจ สทฺธิวิหาริกานํ ทาตุกาโม โหตี**ติ สเจ โส สงฺฆสฺส ภณฺฑกฏฺฐปนฏฺฐานํ วา นวกานํ วา วสนฏฺฐานํ ทาตุํ น อิจฺฉติ, อตฺตโน สทฺธิวิหาริกานเญฺญว ทาตุกาโม โหตีติ อโตฺถฯ **เอตญฺหิ สทฺธิวิหาริกานํ ทาตุํ ลภตี**ติ เอตํ ตติยภาคํ อุปฑฺฒภาคํ วา ทาตุํ ลภติฯ **อกตฏฺฐาเน**ติ เสนาสนโต พหิ จยาทีนํ อกตฏฺฐาเนฯ **พหิกุเฏฺฏ**ติ กุฏฺฏโต พหิฯ

อญฺญตฺรปริโภคปฏิเกฺขปาทิกถาวณฺณนา

๓๒๔. **จกฺกลิก**นฺติ กมฺพลาทีหิ เวเฐตฺวา จกฺกสณฺฐาเนน ปาทปุญฺฉนโยคฺคํ กตํฯ **ปริภณฺฑกตา ภูมิ** นาม สณฺหมตฺติกาหิ กตา กาฬวณฺณาทิภูมิฯ **เสนาสนํ** มญฺจปีฐาทิฯ **ตเถว วฬญฺชตุํ วฏฺฏตี**ติ อเญฺญหิ อาวาสิกภิกฺขูหิ ปริภุตฺตนีหาเรน ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘เนวาสิกา ปกติยา อนตฺถตาย ภูมิยา ฐเปนฺติ เจ, เตสมฺปิ อนาปตฺติเยวา’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ทฺวารมฺปี**ติอาทินา วุตฺตทฺวารวาตปานาทโย อปริกมฺมกตาปิ น อปสฺสยิตพฺพาฯ **โลเมสู**ติ โลเมสุ ผุสเนฺตสุฯ

สงฺฆภตฺตาทิอนุชานนกถาวณฺณนา

๓๒๕. **อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนนฺติ อิมํ โวหารํ ปตฺตานี**ติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท อาทิอโตฺถ, ‘‘อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตน’’นฺติอาทิโวหารํ ปตฺตานีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **ตมฺปิ อโนฺต กตฺวา**ติ อายติํ ภิกฺขูนํ กุกฺกุจฺจวิโนทนตฺถาย ตมฺปิ สงฺฆภตฺตํ อโนฺต กตฺวาฯ

อุเทฺทสภตฺตกถาวณฺณนา

อตฺตโน วิหารทฺวาเรติ วิหารสฺส ทฺวารโกฎฺฐกสมีปํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **โภชนสาลายา**ติ ภตฺตุเทฺทสฎฺฐานภูตาย โภชนสาลายฯ **‘‘ทินฺนํ ปน’’**ติ วตฺวา ยถา โส ทายโก เทติ, ตํ วิธิํ ทเสฺสตุํ **‘‘สงฺฆโต ภเนฺต’’**ติอาทิมาหฯ **อนฺตรฆเร**ติ อโนฺตเคเหฯ **อโนฺตอุปจารคตาน**นฺติ เอตฺถ คามทฺวารวีถิจตุเกฺกสุ ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตรํ อโนฺตอุปจาโร นามฯ อนฺตรฆรสฺส อุปจาเรปน ลพฺภมานวิเสสํ ทเสฺสตุํ **‘‘ฆรูปจาโร เจตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ **เอกวฬญฺชน**นฺติ เอเกน ทฺวาเรน วฬญฺชิตพฺพํฯ **นานานิเวสเนสู**ติ นานากุลสฺส นิเวสเนสุฯ ลชฺชี เปสโล อคติคมนํ วเชฺชตฺวา เมธาวี จ อุปปริกฺขิตฺวา อุทฺทิสิสฺสตีติ อาห **‘‘เปสโล ลชฺชี เมธาวี อิจฺฉิตโพฺพ’’**ติฯ **นิสินฺนสฺสปิ นิทฺทายนฺตสฺสปี**ติ อนาทเร สามิวจนํฯ **ติจีวรปริวาร**นฺติ เอตฺถ ‘‘อุทกปตฺตลาภี วิย อโญฺญปิ อุเทฺทสภตฺตํ อลภิตฺวา วตฺถาทิมเนกปฺปการกํ ลภติ เจ, ตเสฺสว ต’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อตฺตโน รุจิวเสน ยํ กิญฺจิ วตฺวา อาหริตุํ วิสฺสชฺชิตตฺตา **วิสฺสฎฺฐทูโต** นามฯ **ยํ อิจฺฉตี**ติ ‘‘อุเทฺทสปตฺตํ เทถา’’ติอาทีนิ วทโนฺต ยํ อิจฺฉติฯ **ปุจฺฉาสภาเคนา**ติ ปุจฺฉาสทิเสนฯ

‘‘เอกา กูฏฏฺฐิติกา นาม โหตี’’ติ วตฺวา ตเมว ฐิติกํ วิภาเวโนฺต **‘‘รโญฺญ วา หี’’**ติอาทิมาหฯ อเญฺญหิ อุเทฺทสภเตฺตหิ อมิเสฺสตฺวา วิสุํเยว ฐิติกาย คเหตพฺพตฺตา **‘‘เอกจาริกภตฺตานี’’**ติ วุตฺตํฯ **เถยฺยาย หรนฺตี**ติ ปตฺตหารกา หรนฺติฯ **คีวา โหตี**ติ อาณาปกสฺส คีวา โหติฯ **‘‘มนุสฺสานํ วจนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ คจฺฉนฺตี**ติ ‘‘มนุสฺสานํ วจนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ เตน ภิกฺขุนา วุตฺตา คจฺฉนฺติฯ **อกตภาโค นามา**ติ อาคนฺตุกภาโค นามฯ **‘‘สโพฺพ สโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ วุเตฺต**ติ เอตฺถ ‘‘ปฐมเมว ‘สพฺพํ สงฺฆิกํ ปตฺตํ เทถา’ติ วตฺวา ปจฺฉา ‘สโพฺพ สโงฺฆ ปริภุญฺชตู’ติ อวุเตฺตปิ ภาเชตฺวาว ปริภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

นิมนฺตนภตฺตกถาวณฺณนา

‘‘เอตฺตเก ภิกฺขู สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา เทถา’’ติอาทีนิ อวตฺวา ‘‘เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ภตฺตํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา ทินฺนํ **สงฺฆิกํ นิมนฺตนํ** นามฯ **ปิณฺฑปาติกานมฺปิ วฏฺฏตี**ติ ภิกฺขาปริยาเยน วุตฺตตฺตา วฏฺฏติฯ **ปฏิปาฏิยา**ติ ลทฺธปฏิปาฏิยาฯ **วิจฺฉินฺทิตฺวา**ติ ‘‘ภตฺตํ คณฺหถา’’ติ

ปทํ อวตฺวาฯ เตเนวาห **“ภตฺตนฺติ อวหเนฺตนา”**ติฯ **อาโลปสเงฺขเปนา**ติ เอเกกปิณฺฑว เสนฯ อยญฺจ นโย นิมนฺตเนเยว, น อุเทฺทสภเตฺตฯ ตตฺถ หิ เอกสฺส ปโหนกปฺปมาณํเยว ภาเชตพฺพํ, ตสฺมา อุเทฺทสภเตฺต อาโลปฏฺฐิติกา นาม นตฺถิฯ **อจฺฉตี**ติ ติฏฺฐติฯ **“เอกวารนฺติ** ยาว ตสฺมึ อาวาเส วสนฺติ ภิกฺขู, สเพฺพ ลภนฺตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – เอกวารนฺติ น เอกทิวสํ สนฺธาย วุตฺตํ, ยตฺตกา ปน ภิกฺขู ตสฺมึ อาวาเส วสนฺติ, เต สเพฺพฯ เอกสฺมึ ทิวเส คหิตภิกฺขู อญฺญทา อคฺคเหตฺวา ยาว เอกวารํ สเพฺพ ภิกฺขู โภชิตา โหนฺติ, ตาว เย ชานนฺติ, เต คเหตฺวา คนฺตพฺพนฺติฯ

สลากภตฺตกถาวณฺณนา

อุปนิพนฺธิตฺวาติ ลิขิตฺวาฯ **นิคฺคเหน ทตฺวา**ติ อนิจฺฉนฺตมฺปิ นิคฺคเหน สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา ฯ **เอกเคหวเสนา**ติ เอกาย ฆรปาฬิยา วเสนฯ **อุทฺทิสิตฺวา**ติ ‘‘ตุยฺหญฺจ ตุยฺหญฺจ ปาปุณาตี’’ติ วตฺวาฯ ทูรตฺตา นิคฺคเหตฺวาปิ วาเรน คาเหตพฺพคาโม **วารคาโม**ฯ วิหารวาเร นิยุตฺตา **วิหารวาริกา,** วาเรน วิหารรกฺขณกาฯ **อญฺญถตฺต**นฺติ ปสาทญฺญถตฺตํฯ **ผาติกมฺมเมว ภวนฺตี**ติ วิหารรกฺขณตฺถาย สเงฺฆน ทาตพฺพอติเรกลาภา โหนฺติฯ **สงฺฆนวเกน ลทฺธกาเล**ติ ทิวเส ทิวเส เอเกกสฺส ปาปิตานิ เทฺว ตีณิ เอกจาริกภตฺตานิ เตเนว นิยาเมน อตฺตโน ปาปุณนฏฺฐาเน สงฺฆนวเกน ลทฺธกาเลฯ **ยสฺส กสฺสจิ สมฺมุขีภูตสฺส ปาเปตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘เยภุเยฺยน เจ ภิกฺขู พหิสีมคตา โหนฺติ, สมฺมุขีภูตสฺส ยสฺส กสฺสจิ ปาเปตพฺพํ สภาคตฺตา เอเกน ลทฺธํ สเพฺพสํ โหติ, ตสฺมิมฺปิ อสติ อตฺตโน ปาเปตฺวา ทาตพฺพ’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **รสสลาก**นฺติ อุจฺฉุรสสลากํฯ

‘‘สงฺฆโต นิรามิสสลากาปิ วิหาเร ปกฺกภตฺตมฺปิ วฏฺฏติเยวา’’ติ สาธารณํ กตฺวา **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๒๖) วุตฺตตฺตา ‘‘เอวํ คาหิเต สาทิตพฺพํ, เอวํ น สาทิตพฺพ’’นฺติ วิเสเสตฺวา อวุตฺตตฺตา จ เภสชฺชาทิสลากาโย เจตฺถ กิญฺจาปิ ปิณฺฑปาติกานมฺปิ วฏฺฏนฺติ, สลากวเสน คาหิตตฺตา ปน น สาทิตพฺพาติ เอตฺถ อธิปฺปาโย วีมํสิตโพฺพฯ ยทิ หิ เภสชฺชาทิสลากา สลากวเสน คาหิตา น สาทิตพฺพา สิยา, สงฺฆโต นิรามิสสลากา วฏฺฏติเยวาติ น วเทยฺย, ‘‘อติเรกลาโภ สงฺฆภตฺตํ อุเทฺทสภตฺต’’นฺติอาทิวจนโต (มหาว. ๑๒๘) ‘‘อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปามี’’ติ สลากวเสน คาเหตพฺพํ ภตฺตเมว ปฏิกฺขิตฺตํ, น เภสชฺชํฯ สงฺฆภตฺตาทีนิ หิ จุทฺทส ภตฺตานิเยว เตน น สาทิตพฺพานีติ วุตฺตานิ, ขนฺธกภาณกานํ วา มเตน อิธ เอวํ วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ อคฺคโต ทาตพฺพภิกฺขา **อคฺคภิกฺขาฯ ลทฺธา วา อลทฺธา วา**ติ ลภิตฺวา วา อลภิตฺวา วาฯ นิพทฺธาย อคฺคภิกฺขาย อปฺปมตฺติกาย เอว สมฺภวโต ลภิตฺวาปิ ปุนทิวเส คณฺหิตุํ วุตฺตํฯ **อคฺคภิกฺขามตฺต**นฺติ หิ เอตฺถ **มตฺต**-สโทฺท พหุภาวํ นิวเตฺตติฯ

สลากภตฺตํ นาม วิหาเรเยว อุทฺทิสียติ วิหารเมว สนฺธาย ทิยฺยมานตฺตาติ อาห **“วิหาเร อปาปิตํ ปนา”**ติอาทิฯ **ตตฺร อาสนสาลายา**ติ ตสฺมึ คาเม อาสนสาลายฯ **วิหารํ อาเนตฺวา คาเหตพฺพ**นฺติ ตถา วตฺวา ตสฺมึ ทิวเส ทินฺนภตฺตํ วิหารเมว อาเนตฺวา ฐิติกาย คาเหตพฺพํฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ ทิสาภาเคฯ **ตํ คเหตฺวา**ติ ตํ วารคามสลากํ อตฺตนา คเหตฺวาฯ **เตนา**ติ โย อตฺตโน ปตฺตํ วารคามสลากํ ทิสํคมิกสฺส อทาสิ, เตนฯ **อนติกฺกเนฺตเยว ตสฺมึ ตสฺส สลากา คาเหตพฺพา**ติ ยสฺมา อุปจารสีมฏฺฐเสฺสว สลากา ปาปุณาติ, ตสฺมา ตสฺมึ ทิสํคมิเก อุปจารสีมํ อนติกฺกเนฺตเยว ตสฺส ทิสํคมิกสฺส ปตฺตสลากา อตฺตโน ปาเปตฺวา คเหตพฺพาฯ

อนาคตทิวเสติ เอตฺถ กถํ เตสํ ภิกฺขูนํ อาคตานาคตภาโว วิญฺญายตีติ เจ? ยสฺมา ตโต ตโต อาคตา ภิกฺขู ตสฺมึ คาเม อาสนสาลาย สนฺนิปตนฺติ, ตสฺมา เตสํ อาคตานาคตภาโว สกฺ

กา วิญฺญาตุํฯ **อมฺหากํ โคจรคาเม**ติ สลากภตฺตทายกานํ คาเมฯ **ภุญฺชิตุํ อาคจฺฉนฺตี**ติ ‘‘มหาเถโร เอกโกว วิหาเร โอหีโน อวสฺสํ สพฺพสลากา อตฺตโน ปาเปตฺวา ฐิโต’’ติ มญฺญมานา อาคจฺฉนฺติฯ

ปกฺขิกภตฺตาทิกถาวณฺณนา

อภิลกฺขิเตสุ จตูสุ ปกฺขทิวเสสุ ทาตพฺพภตฺตํ **ปกฺขิกํฯ อภิลกฺขิเตสู**ติ เอตฺถ **อภี**ติ อุปสคฺคมตฺตํ, ลกฺขณีเยสุ อิเจฺจว อโตฺถ, อุโปสถสมาทานธมฺมสฺสวนปูชาสกฺการาทิกรณตฺถํ ลกฺขิตเพฺพสุ สลฺลเกฺขตเพฺพสุ อุปลเกฺขตเพฺพสูติ วุตฺตํ โหติฯ **เสฺว ปโกฺข**ติ ‘‘อชฺช ปกฺขิกํ น คาเหตพฺพ’’นฺติ ปกฺขิกสฺส อนิยมตฺตา วุตฺตํฯ ‘‘เสฺว อมฺหากํ ฆเร ลูขภตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ โปตฺถเกสุ ลิขนฺติ, ‘‘ปกฺขภตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ ปาเฐน ภวิตพฺพํฯ อุโปสเถ ทาตพฺพํ ภตฺตํ **อุโปสถิกํฯ นิพนฺธาปิต**นฺติ ‘‘อสุกวิหารสฺสา’’ติ นิยมิตํฯ **คาเหตฺวา ภุญฺชิตพฺพ**นฺติ ตสฺมิํ เสนาสเน วสเนฺตหิ ฐิติกาย คาเหตฺวา ภุญฺชิตพฺพํฯ **ตณฺฑุลาทีนิเปเสนฺติ...เป.... วฎฺฎตี**ติ อภิหฎภิกฺขตฺตา วฎฺฎติฯ **ตถา ปฎิคฺคหิตตฺตา**ติ ภิกฺขานาเมน ปฎิคฺคหิตตฺตาฯ **ปตฺตํ ปูเรตฺวา ถเกตฺวา ทินฺนน**นฺติ ‘‘คุฬกภตฺตํ เทมา’’ติ ทินฺนํฯ **คุฬปิเณฺฑปิ...เป.... ทาตโพฺพ**ติ เอตฺถ **คุฬปิณฺฑํ** ตาลปกฺกปฺปมาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

เสนาสนกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. สงฺฆเภทกกฺขนฺธกํ

ฉสกฺยปพฺพชฺชากถาวณฺณนา

๓๓๐. สงฺฆเภทกกฺขนฺธเก **อนุปิยาย**นฺติอาทีสุ ‘‘อนุปิยา นามา’’ติ วตฺตพฺเพ อาการสฺส รสฺสตฺตํ อนุนาสิกสฺส จ อาคมํ กตฺวา **“อนุปิยํ นามา”**ติ วุตฺตํฯ **มลฺลาน**นฺติ มลฺลราชูนํฯ **น เหฏฺฐา ปาสาทา โอโรหตี**ติ อุปริปาสาทโต เหฏฺฐิมตลํ น โอโรหติ, ‘‘เหฏฺฐาปาสาท’’นฺติปิ ปาฐนฺติฯ อนุรุทฺโธ วา ปพฺพาเชยฺยาติ โยเชตพฺพํฯ **ฆราวาสตฺถ**นฺติ ฆราวาสสฺส อนุจฺฉวิกํ กมฺมํฯ **อุทกํ อภิเนตพฺพ**นฺติ อุทกํ อาหริตพฺพํฯ **นิเนฺนตพฺพ**นฺติ อาภตมุทกํ ปุน นีหริตพฺพํฯ **นิทฺธาเปตพฺพ**นฺติ อนฺตรนฺตรา อุฏฺฐิตติณานิ อุทฺธริตฺวา อปเนตพฺพํฯ **ลวาเปตพฺพ**นฺติ ปริปกฺกกาเล ลวาเปตพฺพํฯ **อุพฺพาหาเปตพฺพ**นฺติ ขลมณฺฑลํ หราเปตพฺพํฯ **อุชุํ การาเปตพฺพ**นฺติ ปุญฺชํ การาเปตพฺพํฯ **ปลาลานิ อุทฺธราเปตพฺพา**นีติ ปลาลานิ อปเนตพฺพานิฯ **ภุสิกา อุทฺธราเปตพฺพา**ติ คุนฺนํ ขุรเคฺคหิ สญฺฉิเนฺนา ภุสสงฺขาตา นาฬีทณฺฑา อปเนตพฺพาฯ **โอปุนาเปตพฺพ**นฺติ วาตมุเข โอปุนาเปตฺวา ปลาลํ อปเนตพฺพํฯ **อติหราเปตพฺพ**นฺติ อโนฺตโกฏฺฐาคารํ อุปเนตพฺพํฯ **น กมฺมา**ติ น กมฺมานิฯ **ฆราวาสเตฺถนา**ติ อุปโยคเตฺถ กรณวจนํฯ **อุปชานาหี**ติ จ อุปสคฺคมโตฺต **อุป**-สโทฺทฯ เตนาห **“ฆราวาสตฺถํ ชานาหี”**ติฯ **ชานาหี**ติ เจตฺถ ปฏิปชฺชาติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อกามกา**ติ อนิจฺฉมานาฯ

๓๓๑-๓๓๒. **ยํ น นิวโตฺต**ติ ยสฺมา น นิวโตฺตฯ **สุญฺญาคารคโต**ติ (อุทา. อฏฺฐ. ๒๐) ‘‘ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ อวเสสํ อรญฺญ’’นฺติ (ปารา.๙๒) วุตฺตํ อรญฺญํ รุกฺขมูลญฺจ ฐเปตฺวา อญฺญํ ปพฺพตกนฺทราทิ ปพฺพชิตสารุปฺปํ นิวาสฏฺฐานํ ชนสมฺพาธาภาวโต อิธ ‘‘สุญฺญาคาร’’นฺติ อธิเปฺปตํฯ อถ วา ฌานกณฺฏกานํ สทฺทานํ อภาวโต วิวิตฺตํ ยํ กิญฺจิ อคารมฺปิ ‘‘สุญฺญาคาร’’นฺติ เวทิตพฺพํฯ ตํ สุญฺญาคารํ อุปคโตฯ **อภิกฺขณ**นฺติ พหุลํฯ **อุทานํ อุทาเนสี**ติ โส หิ อายสฺมา อรเญฺญ ทิวาวิหารํ อุปคโตปิ รตฺติวาสูปคโตปิ เยภุเยฺยน ผลสมาปตฺติสุเขน นิโรธสมาปตฺติสุเขน จ วีตินาเมสิ, ตสฺมา ตํ สุขํ สนฺธาย ปุเพฺพ อตฺตนา อนุภูตํ สภยํ สปริฬาหํ รชฺชสุขํ ชิคุจฺฉิตฺวา ‘‘อโห สุขํ อโห สุข’’นฺติ โสมนสฺสสหิตญาณสมุฏฺฐานํ ปีติสมุคฺคารํ สมุคฺคิรติฯ **เต ภิกฺขู ภควนฺตํ เอตทโวจุ**นฺติ เต สมฺพหุลา ภิกฺขู อุลฺลุมฺปนสภาวสณฺฐิตา ตสฺส อนุคฺคณฺหนาธิปฺปาเยน ภควนฺตํ เอตทโวจุํ, น อุชฺฌานวเสนฯ **นิสฺสํสย**นฺติ อสเนฺทเหน, เอกเนฺตนาติ อโตฺถฯ เต กิร ภิกฺขู ปุถุชฺชนา ตสฺส อายสฺมโต วิเวกสุขํ สนฺธาย อุทานํ อชานนฺตา เอวมาหํสุฯ **สมนุสฺสรโนฺต**ติ อุกฺกณฺฐนวเสน อนุสฺสรโนฺตฯ

อญฺญตรนฺติ นามโคเตฺตน อปากฏํ เอกํ ภิกฺขุํฯ **อามเนฺตสี**ติ อาณาเปสิ เต ภิกฺขู สญฺญาเปตุกาโมฯ **เอว**นฺติ วจนสมฺปฏิคฺคเห, สาธูติ อโตฺถฯ **เอวํ ภเนฺต**ติ เอตฺถ ปน **เอวํ**-สโทฺท ปฏิญฺญายํฯ ‘‘อภิกฺขณํ ‘อโห สุขํ อโห สุข’นฺติ อิมํ อุทานํ อุทาเนสี’’ติ ยถา เต ภิกฺขู วทนฺติ, ตํ เอวํ ตเถวาติ อตฺตโน อุทานํ ปฏิชานาติฯ **“กิํ ปน ตฺวํ ภทฺทิยา”**ติ กสฺมา ภควา ปุจฺฉติ, กิํ ตสฺส จิตฺตํ น ชานาตีติ? โน น ชานาติ, เตเนว ปน ตมตฺถํ วทาเปตฺวา เต ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ ปุจฺฉติฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘ชานนฺตาปิ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ชานนฺตาปิ น ปุจฺฉนฺตี’’ติ อาทิ (ปารา. ๑๖, ๑๙๔)ฯ **อตฺถวส**นฺติ การณํฯ

อโนฺตปิ อเนฺตปุเรติ อิตฺถาคารสฺส สญฺจรณฏฺฐานภูเต ราชเคหสฺส อพฺภนฺตเร, ยตฺถ ราชา นหานโภชนสยนาทิํ กเปฺปติฯ **รกฺขา สุสํวิหิตา**ติ อารกฺขาทิกตปุริเสหิ คุตฺติ สุฏฺฐุ สมนฺตโต วิหิตาฯ **พหิปิ อเนฺตปุเร**ติ อฏฺฏกรณฏฺฐานาทิเก อเนฺตปุรโต พหิภูเต ราชเคเหฯ

เอวํ รกฺขิโต โคปิโต สนฺติ เอวํ ราชเคหราชธานีรชฺชเทเสสุ อนฺต พหิ จ อเนเกสุ ฐาเนสุ อเนกสเตหิ สุสํวิหิตรกฺขาวรณคุตฺติยา มเมว นิพฺภยตฺถํ ผาสุวิหารตฺถํ รกฺขิโต โคปิโต สมาโนฯ **ภีโต**ติอาทีนิ ปทานิ อญฺญมญฺญเววจนานิฯ อถ วา **ภีโต**ติ ปรราชูหิ ภายมาโนฯ **อุพฺพิโคฺค**ติ สกรเชฺชปิ ปกติโกฺขภโต อุปฺปชฺชนกภยุเพฺพเคน อุพฺพิโคฺค จลิโตฯ **อุสฺสงฺกี**ติ ‘‘รญฺญา นาม สพฺพกาลํ อวิสฺสเตฺถน ภวิตพฺพ’’นฺติ วจนโต สพฺพตฺถ อวิสฺสาสนวเสน เตสํ เตสํ กิจฺจกรณียานํ อจฺจยโต อุปฺปชฺชนกปริสงฺกาย จ อุทฺธมุทฺธํ สงฺกมาโนฯ **อุตฺราสี**ติ ‘‘สนฺติกาวจเรหิปิ อชานนฺตเสฺสว เม กทาจิ อนโตฺถ ภเวยฺยา’’ติ อุปฺปเนฺนน สรีรกมฺปมฺปิ อุปฺปาทนสมเตฺถน ตาเสน อุตฺราสิฯ ‘‘อุตฺรโสฺต’’ติปิ ปฐนฺติฯ **วิหรามี**ติ เอวํภูโต หุตฺวา วิหรามิฯ

เอตรหีติ อิทานิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐายฯ **เอโก**ติ อสหาโยฯ เตน วิเวกฏฺฐกายตํ ทเสฺสติฯ **อภีโต**ติอาทีนํ ปทานํ วุตฺตวิปริยาเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ภยาทินิมิตฺตสฺส ปริคฺคหสฺส ตํนิมิตฺตสฺส จ กิเลสคหนสฺส อภาเวเนวสฺส อภีตาทิตาติ เอเตน จิตฺตวิเวกํ ทเสฺสติฯ **อโปฺปสฺสุโกฺก**ติ สรีรคุตฺติยํ นิรุสฺสุโกฺกฯ **ปนฺนโลโม**ติ โลมหํสุปฺปาทกสฺส ฉมฺภิตตฺตสฺส อภาเวน อนุคฺคตโลโมฯ ปททฺวเยนปิ เสริวิหารํ ทเสฺสติฯ **ปรทตฺตวุโตฺต**ติ ปเรหิ ทิเนฺนน จีวราทินา วตฺตมาโนฯ เอเตน สพฺพโส สงฺคาภาวทีปนมุเขน อนวเสสภยเหตุวิรหํ ทเสฺสติฯ **มิคภูเตน เจตสา**ติ วิสฺสตฺถวิหาริตาย มิคสฺส วิย ชาเตน จิเตฺตนฯ มิโค หิ อมนุสฺสปเถ อรเญฺญ วสมาโน วิสฺสโตฺถ ติฏฺฐติ นิสีทติ นิปชฺชติ เยนกามญฺจ ปกฺกมติ อปฺปฏิหตจาโร, เอวํ อหมฺปิ วิหรามีติ ทเสฺสติฯ วุตฺตเญฺหตํ ปเจฺจกสมฺพุเทฺธน –

> ‘‘มิโค อรญฺญมฺหิ ยถา อพโทฺธ;
> เยนิจฺฉกํ คจฺฉติ โคจราย;
> วิญฺญู นโร เสริต เปกฺขมาโน;
> เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ (สุ. นิ. ๓๙; อป. เถร ๑.๑.๙๕);

อิมํ โข อหํ, ภเนฺต, อตฺถวสนฺติ ภควา ยทิทํ มม เอตรหิ ปรมํ วิเวกสุขํ ผลสมาปตฺติสุขํ, อิทเมว การณํ สมฺปสฺสมาโน ‘‘อโห สุขํ, อโห สุข’’นฺติ อุทาเนมิฯ **เอตมตฺถ**นฺติ เอตํ ภทฺทิยเตฺถรสฺส ปุถุชฺชนวิสยาตีตํ วิเวกสุขสงฺขาตํ อตฺถํ สพฺพาการโต วิทิตฺวาฯ **อิมํ อุทาน**นฺติ อิมํ สเหตุกภยโสกวิคมานุภาวทีปกํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

ยสฺสนฺตรโต น สนฺติ โกปาติ ยสฺส อริยปุคฺคลสฺส อนฺตรโต อพฺภนฺตเร อตฺตโน จิเตฺต จิตฺตกาลุสฺสิยกรณโต จิตฺตปฺปโกปา ราคาทโย อาฆาตวตฺถุอาทิการณเภทโต อเนกเภทา โทสโกปา เอว วา น สนฺติ, มเคฺคน ปหีนตฺตา น วิชฺชนฺติฯ อยญฺหิ **อนฺตร**-สโทฺท กิญฺจาปิ ‘‘มญฺจ ตฺวญฺจ กิมนฺตร’’นฺติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๒๒๘) การเณ ทิสฺสติ, ‘‘อนฺตรฏฺฐเก หิมปาตสมเย’’ติอาทีสุ (มหาว. ๓๔๖) เวมเชฺฌ, ‘‘อนฺตรา จ เชตวนํ อนฺตรา จ สาวตฺถิ’’นฺติอาทีสุ (อุทา. ๑๓, ๔๔) วิวเร, ‘‘ภยมนฺตรโต ชาต’’นฺติอาทีสุ (อิติวุ. ๘๘; มหานิ. ๕) จิเตฺต, อิธาปิ จิเตฺต เอว ทฏฺฐโพฺพฯ เตนวาห **‘‘ยสฺส จิเตฺต โกปา น สนฺตี’’**ติฯ

อภว-สทฺทสฺส **วิภว**-สเทฺทน อตฺถุทฺธาเร การณมาห **‘‘วิภโวติ จ อภโวติ จ อตฺถโต เอก’’**นฺติฯ **อิติ**-สโทฺท ปการวจโนติ อาห **‘‘อิติ อเนกปฺปการา ภวาภวตา’’**ติฯ **วีติวโตฺต**ติ อติกฺกโนฺต ฯ เอตฺถ จ ‘‘ยสฺสา’’ติ อิทํ โย วีติวโตฺตติ วิภตฺติวิปริณามวเสน โยเชตพฺพํฯ **ตํ วิคตภย**นฺติ ตํ เอวรูปํ ยถาวุตฺตคุณสมนฺนาคตํ ขีณาสวํ จิตฺตโกปาภาวโต อิติภวาภวสมติกฺกมนโต จ ภยเหตุวิคเมน วิคตภยํฯ วิเวกสุเขน อคฺคผลสุเขน จ **สุขิํ,** วิคตภยตฺตา เอว **อโสกํฯ เทวา นานุภวนฺติ ทสฺสนายา**ติ อธิคตมเคฺค ฐเปตฺวา สเพฺพปิ อุปปตฺติเทวา วายมนฺตาปิ จิตฺ

ตจารทสฺสนวเสน ทสฺสนาย ทฏฺฐุํ นานุภวนฺติ น อภิสมฺภุณนฺติ น สโกฺกนฺติ, ปเคว มนุสฺสาฯ เสกฺขาปิ หิ ปุถุชฺชนา วิย อรหโต จิตฺตปฺปวตฺตึ น ชานนฺติฯ **ตสฺส ทสฺสนํ เทวานมฺปิ ทุลฺลภ**นฺติ เอตฺถาปิ จิตฺตจารทสฺสนวเสน ตสฺส ทสฺสนํ เทวานมฺปิ ทุลฺลภํ อลพฺภนียํ, เทเวหิปิ ตํ ทสฺสนํ น สกฺกา ปาปุณิตุนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ อภาวโตฺถ เหตฺถ **ทุ**-สโทฺท ‘‘ทุปฺปโญฺญ’’ติอาทีสุ วิยฯ

๓๓๓. ***ภตฺตาภิหาโร***ติ อภิหริตพฺพภตฺตํฯ ตสฺส ปน ปมาณํ ทเสฺสตุํ **‘‘ปญฺจ จ ถาลิปากสตานี**’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ เอโก ถาลิปาโก ทสนฺนํ ปุริสานํ ภตฺตํ คณฺหาติฯ **ลาภสกฺการสิโลเกนา**ติ เอตฺถ **ลาโภ** นาม จตุปจฺจยลาโภฯ **สกฺกาโร**ติ เตสํเยว สุกตานํ สุสงฺขตานํ ลาโภฯ **สิโลโก**ติ วณฺณโฆโสฯ **มโนมยํ กาย**นฺติ ฌานมเนน นิพฺพตฺตํ พฺรหฺมกายํฯ **อุปปโนฺน**ติ อุปคโตฯ **อตฺตภาวปฺปฏิลาโภ**ติ สรีรปฏิลาโภฯ **เทฺว วา ตีณิ วา มาคธกานิ คามเขตฺตานี**ติ เอตฺถ **มาคธกํ คามเขตฺตํ** อตฺถิ ขุทฺทกํ, อตฺถิ มชฺฌิมํ, อตฺถิ มหนฺตํฯ **ขุทฺทกํ คามเขตฺตํ** อิโต จตฺตาลีส อุสภานิ, เอโตฺต จตฺตาลีส อุสภานีติ คาวุตํ โหติฯ **มชฺฌิมํ** อิโต คาวุตํ, เอโตฺต คาวุตนฺติ อฑฺฒโยชนํ โหติฯ **มหนฺตํ** อิโต ทิยฑฺฒคาวุตํ, เอโตฺต ทิยฑฺฒคาวุตนฺติ ติคาวุตํ โหติฯ เตสุ ขุทฺทเกน คามเขเตฺตน ตีณิ, ขุทฺทเกน จ มชฺฌิเมน จ เทฺว คามเขตฺตานิ ตสฺส อตฺตภาโวฯ ติคาวุตปฺปมาณํ หิสฺส สรีรํฯ **ปริหริสฺสามี**ติ ปฏิชคฺคิสฺสามิ โคปยิสฺสามิฯ **รกฺขเสฺสต**นฺติ รกฺขสฺสุ เอตํฯ

ปญฺจสตฺถุกถาวณฺณนา

๓๓๔. **สตฺถาโร**ติ คณสตฺถาโรฯ **นาสฺสสฺสา**ติ น เอตสฺส ภเวยฺยฯ **ตนฺ**ติ ตํ สตฺถารํฯ **เตนา**ติ อมนาเปนฯ **สมุทาจเรยฺยามา**ติ กเถยฺยามฯ **สมฺมนฺนตี**ติ อมฺหากํ สมฺมานํ กโรติฯ เตนาห **‘‘สมฺมาเนตี**’’ติ, **สมฺมนฺนตี**ติ วา ปเรหิ สมฺมานียตีติ อโตฺถฯ

๓๓๕. **นาสาย ปิตฺตํ ภิเนฺทยฺยุ**นฺติ อจฺฉปิตฺตํ วา มจฺฉปิตฺตํ วา นาสาปุเฏ ปกฺขิเปยฺยุํฯ **ปราภวายา**ติ อวฑฺฒิยา วินาสายฯ **อสฺสตรี**ติ วฬวาย กุจฺฉิสฺมิํ คทฺรภสฺสชาตา, ตํ อเสฺสน สทฺธิํ สมฺปโยเชนฺติ, สา คพฺภํ คณฺหิตฺวา กาเล สมฺปเตฺต วิชายิตุํ น สโกฺกติ, ปาเทหิ ภูมิํ ปหรนฺตี ติฏฺฐติ, อถสฺสา จตฺตาโร ปาเท จตูสุ ขาณุเกสุ พนฺธิตฺวา กุจฺฉิํ ผาเลตฺวา โปตกํ นีหรนฺติ, สา ตเตฺถว มรติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อตฺตวธาย คพฺภํ คณฺหาตี**’’ติฯ

๓๓๙. **โปตฺถนิก**นฺติ ฉุริกํ, ยํ ขรนฺติปิ วุจฺจติฯ

นาฬาคิริเปสนกถาวณฺณนา

๓๔๒. **มา กุญฺชร นาคมาสโท**ติ โภ, กุญฺชร, พุทฺธนาคํ วธกจิเตฺตน มา อุปคจฺฉฯ **ทุกฺข**นฺติ ทุกฺขการณตฺตา ทุกฺขํฯ กถํ ตํ ทุกฺขนฺติ อาห **‘‘น หิ นาคหตสฺสา**’’ติอาทิฯ นาคหตสฺส สุคติปฏิเกฺขเปน พุทฺธนาคสฺส ฆาโต ทุคฺคติทุกฺขการณนฺติ ทเสฺสติฯ **อิโต**ติ อิโต ชาติโตฯ **ยโต**ติ ยสฺมาฯ **อิโต ปรํ ยโต**ติ อิโต ปรํ คจฺฉนฺตสฺสาติ วา อโตฺถฯ **มโท**ติ มานมโทฯ **ปมาโท**ติ ปมตฺตภาโวฯ **ปฏิกุฏิโต**ติ สงฺกุฏิโตฯ **อลกฺขิโก**ติ อหิริโกฯ **ยตฺร หิ นามา**ติ โย นามฯ

ปญฺจวตฺถุยาจนกถาวณฺณนา

๓๔๓. **ติกโภชน**นฺติ ตีหิ ภุญฺชิตพฺพโภชนํ, ติณฺณํ เอกโต ปฏิคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ ปญฺญเปสฺสามีติ อโตฺถฯ **โกกาลิโก**ติอาทีนิ จตุนฺนํ เทวทตฺตปกฺขิยานํ คณปาโมกฺขานํ นา

มานิฯ **อายุกปฺป**นฺติ เอกํ มหากปฺปํ อสีติภาคํ กตฺวา ตโต เอกภาคมตฺตํ กาลํ อนฺต รกปฺปสญฺญิตํ กาลํฯ

อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจาติ (อุทา. อฏฺฐ. ๔๘) เทวทตฺโต สพฺพํ สงฺฆเภทสฺส ปุพฺพภาคํ นิปฺผาเทตฺวา ''เอกํเสเนว อชฺช อาเวณิกํ อุโปสถํ สงฺฆกมฺมญฺจ กริสฺสามี''ติ จินฺเตตฺวา เอตํ **''อชฺชตคฺค''**ติอาทิวจนํ อโวจฯ ตตฺถ **อญฺญตฺเรว ภควตา**ติ วินา เอว ภควนฺตํ, ตํ สตฺถารํ อกตฺวาติ อโตฺถฯ **อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺฆา อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมานิ จา**ติ ภควโต โอวาทการกํ ภิกฺขุสงฺฆํ วินา มํ อนุวตฺตเนฺตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อาเวณิกํ อุโปสถํ สงฺฆกมฺมานิ จ กริสฺสามิฯ **อชฺชตคฺค, ภเนฺต, เทวทโตฺต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสตี**ติ เภทการกานํ สเพฺพสํ เทวทเตฺตน สชฺชิตตฺตา ''เอกํเสเนว เทวทโตฺต อชฺช สงฺฆํ ภินฺทิสฺสตี''ติ มญฺญมาโน เอวมาหฯ **ภินฺทิสฺสตี**ติ ทฺวิธา กริสฺสติฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ เอตํ อวีจิมหานิรยุปฺปตฺติสํวตฺตนิยํ กปฺปฏฺฐิยํ อเตกิจฺฉํ เทวทเตฺตน นิพฺพตฺติยมานํ สงฺฆเภทกมฺมํ สพฺพาการโต วิทิตฺวาฯ **อิมํ อุทาน**นฺติ กุสลากุสเลสุ ยถากฺกมํ สปฺปุริสาสปฺปุริสานํ สุกรา ปฏิปตฺติ, น ปน เนสํ อกุสลกุสเลสูติ อิทมตฺถวิภาวนํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

ตตฺถ **สุกรํ สาธุนา สาธู**ติ อตฺตโน ปเรสญฺจ หิตํ สาเธตีติ **สาธุ,** สมฺมาปฏิปโนฺนฯ เตน สาธุนา สาริปุตฺตาทินา สาวเกน ปเจฺจกสมฺพุเทฺธน สมฺมาสมฺพุเทฺธน อเญฺญน วา โลกิยสาธุนา สาธุ สุนฺทรํ ภทฺทกํ อตฺตโน ปเรสญฺจ หิตสุขาวหํ สุกรํ สุเขน กาตุํ สกฺกาฯ **สาธุ ปาเปน ทุกฺกร**นฺติ ตเทว ปน วุตฺตลกฺขณํ สาธุ ปาเปน เทวทตฺตาทินา ปาปปุคฺคเลน ทุกฺกรํ กาตุํ น สกฺกา, น โส ตํ กาตุํ สโกฺกตีติ อโตฺถฯ **ปาปํ ปาเปน สุกร**นฺติ ปาปํ อสุนฺทรํ อตฺตโน ปเรสญฺจ อนตฺถาวหํ ปาเปน ยถาวุตฺตปาปปุคฺคเลน สุกรํ สุเขน กาตุํ สกฺกุเณยฺยํฯ **ปาปมริเยหิ ทุกฺกร**นฺติ อริเยหิ ปน พุทฺธาทีหิ ตํ ปาปํ ทุกฺกรํ ทุรภิสมฺภวํฯ เสตุฆาโตเยว หิ เตสํ ตตฺถาติ ทีเปติฯ

สงฺฆเภทกถาวณฺณนา

๓๔๕. **อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต อาเทสนาปาฏิหาริยานุสาสนิยา**ติอาทีสุ ปรสฺส จิตฺตํ ญตฺวา กถนํ **อาเทสนาปาฏิหาริยํ,** สาวกานญฺจ พุทฺธานญฺจ สตตํ ธมฺมเทสนํ **อนุสาสนีปาฏิหาริยํ,** อิทฺธิวิธํ **อิทฺธิปาฏิหาริยํ**ฯ ตตฺถ อิทฺธิปาฏิหาริเยน สทฺธึ อนุสาสนีปาฏิหาริยํ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส อาจิณฺณํ, อาเทสนาปาฏิหาริเยน สทฺธึ อนุสาสนีปาฏิหาริยํ ธมฺมเสนาปติสฺสฯ เตน วุตฺตํ ''อายสฺมา สาริปุโตฺต อาเทสนาปาฏิหาริยานุสาสนิยา ภิกฺขู ธมฺมิยา กถาย โอวที''ติอาทิฯ ตทา หิ ทฺวีสุ อคฺคสาวเกสุ ธมฺมเสนาปติ เตสํ ภิกฺขูนํ จิตฺตจารํ ญตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร วิกุพฺพนํ ทเสฺสตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, ปาฬิยเญฺจตฺถ ทฺวินฺนมฺปิ เถรานํ เทสนาย ธมฺมจกฺขุปฏิลาโภว ทสฺสิโตฯ ทีฆภาณกา ปน เอวํ วทนฺติ ''ภควตา เปสิเตสุ ทฺวีสุ อคฺคสาวเกสุ ธมฺมเสนาปติ เตสํ จิตฺตจารํ ญตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, เถรสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปญฺจสตาปิ ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ อถ เนสํ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร วิกุพฺพนํ ทเสฺสตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ, ตํ สุตฺวา สเพฺพ อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสู''ติฯ **เทวทตฺตํ อุฏฺฐาเปสี**ติ ชณฺณุเกน หทยมเชฺฌ ปหริตฺวา อุฏฺฐาเปสิฯ

๓๔๖. **สรสี**ติ สโรฯ **สุวิกฺขาลิต**นฺติ สุฏฺฐุ วิกฺขาลิตํ, สุวิโสธิตํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **สํขาทิตฺวา**ติ สุฏฺฐุ ขาทิตฺวาฯ **มหึ วิกุพฺพโต**ติ มหึ ทเนฺตหิ วิลิขนฺตสฺสฯ นทีสุ ภิสํ ฆสานสฺสาติ โย

เชตพฺพํฯ **นที**ติ เจตฺถ มหาสโร อธิเปฺปโตฯ **ชคฺคโต**ติ หตฺถิยูถํ ปาเลนฺตสฺสฯ **ภิโงฺกวา**ติ หตฺถิโปตโก วิยฯ **มมานุกุพฺพ**นฺติ มํ อนุกโรนฺตฯ

๓๔๗. **ทูเตยฺยน**ฺติ ทูตกมฺมํฯ **คนฺตุมรหตี**ติ ทูเตยฺยสงฺขาตํ สาสนํ หริตุํ ธาเรตฺวา หริตุํ อรหติฯ **โสตา**ติ ยํ อสฺส สาสนํ เทนฺติ, ตสฺส โสตาฯ **สาเวตา**ติ ตํ อุคฺคณฺหิตฺวา ‘‘อิทํ นาม ตุเมฺหหิ วุตฺต’’นฺติ ปฏิสาเวตาฯ **อุคฺคเหตา**ติ สุอุคฺคหิตํ กตฺวา อุคฺคเหตาฯ **ธาเรตา**ติ สุธาริตํ กตฺวา ธาเรตาฯ **วิญฺญาตา**ติ อตฺตนา ตสฺส อตฺถํ ชานิตาฯ **วิญฺญาเปตา**ติ ปรํ วิชานาเปตาฯ **สหิตาสหิตสฺสา**ติ ‘‘อิทํ สหิตํ, อิทํ อสหิต’’นฺติ เอวํ สหิตาสหิตสฺส **กุสโล** อุปคตานุปคเตสุ เฉโก สาสนํ อาโรเจโนฺต สหิตาสหิตํ สลฺลเกฺขตฺวา อาโรเจติฯ **น พฺยถตี**ติ น เวธติ น ฉมฺภติฯ **อุคฺควาทินิ**นฺติ ผรุสวจเนน สมนฺนาคตํฯ **ปุจฺฉิโต**ติ ปฏิญฺญตฺถาย ปุจฺฉิโตฯ

๓๔๘. **อฏฺฐหิ, ภิกฺขเว, อสทฺธเมฺมหี**ติอาทีสุ **อสทฺธเมฺมหี**ติ (อิติวุ. อฏฺฐ. ๘๙) อสตํ ธเมฺมหิ, อสเนฺตหิ วา อโสภเนหิ วา ธเมฺมหิฯ **อภิภูโต**ติ อโชฺฌตฺถโฏฯ **ปริยาทินฺนจิโตฺต**ติ เขปิตจิโตฺต ลาภาทิเหตุเกน อิจฺฉาจาเรน มานมทาทินา จ ขยํ ปาปิตกุสลจิโตฺตฯ อถ วา **ปริยาทินฺนจิโตฺต**ติ ปริโต อาทินฺนจิโตฺต, วุตฺตปฺปกาเรน อกุสลโกฏฺฐาเสน ยถา กุสลจิตฺตสฺส อุปฺปตฺติวาโร น โหติ, เอวํ สมนฺตโต คหิตจิตฺตสนฺตาโนติ อโตฺถฯ อปาเย นิพฺพตฺตนารหตาย **อาปายิโก**ฯ ตตฺถาปิ อวีจิสงฺขาเต มหานิรเย อุปฺปชฺชตีติ **เนรยิโก**ฯ เอกํ อนฺตรกปฺปํ ปริปุณฺณเมว กตฺวา ตตฺถ ติฏฺฐตีติ **กปฺปโฏฺฐฯ อเตกิโจฺฉ**ติ พุเทฺธหิปิ อนิวตฺตนียตฺตา อวีจินิพฺพตฺติยา ติกิจฺฉาภาวโต อเตกิโจฺฉ, อติกิจฺฉนีโยติ อโตฺถฯ **ลาเภนา**ติ ลาเภน เหตุภูเตนฯ อถ วา ลาภเหตุเกน มานาทินาฯ ลาภญฺหิ นิสฺสาย อิเธกเจฺจ ปุคฺคลา ปาปิจฺฉา อิจฺฉาปกตา อิจฺฉาจาเรฐตฺวา ‘‘ลาภํ นิพฺพเตฺตสฺสามา’’ติ อเนกวิหิตํ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชิตฺวา อิโต จุตา อปาเยสุ นิพฺพตฺตนฺติฯ อปเร ยถาลาภํ ลภิตฺวา ตํนิมิตฺตํ มานาติมานมทมจฺฉริยาทิวเสน ปมาทํ อาปชฺชิตฺวา อิโต จุตา อปาเยสุ นิพฺพตฺตนฺติ, อยญฺจ ตาทิโสฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ลาเภน, ภิกฺขเว, อภิภูโต ปริยาทินฺนจิโตฺต เทวทโตฺต อาปายิโก’’ติอาทิฯ **อสกฺกาเรนา**ติ หีเฬตฺวา ปริภวิตฺวา ปเรหิ อตฺตนิ ปวตฺติเตน อสกฺกาเรน, อสกฺการเหตุเกน วา มานาทินาฯ อสนฺตคุณสมฺภาวนาธิปฺปาเยน ปวตฺตา ปาปา อิจฺฉา เอตสฺสาติ ปาปิโจฺฉ, ตสฺส ภาโว **ปาปิจฺฉตา,** ตายฯ ‘‘อหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามิ, ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามี’’ติ หิ ตสฺส อิจฺฉา อุปฺปนฺนาฯ โกกาลิกาทโย ปาปา ลามกา มิตฺตา เอตสฺสาติ ปาปมิโตฺต, ตสฺส ภาโว **ปาปมิตฺตตา,** ตายฯ

๓๔๙. **อภิภุยฺยา**ติ อภิภวิตฺวา มทฺทิตฺวาฯ

๓๕๐. **ตีหิ, ภิกฺขเว, อสทฺธเมฺมหี**ติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ **โอรมตฺตเกน วิเสสาธิคเมน อนฺตรา โวสานํ อาปาที**ติ เอตฺถ ปน อยมโตฺถฯ **โอรมตฺตเกนา**ติ อปฺปมตฺตเกน ฌานาภิญฺญามเตฺตนฯ **วิเสสาธิคเมนา**ติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาธิคเมนฯ **อนฺตรา**ติ เวมเชฺฌฯ **โวสานํ อาปาที**ติ อกตกิโจฺจว สมาโน ‘‘กตกิโจฺจมฺหี’’ติ มญฺญมาโน สมณธมฺมโต วิคมํ อาปชฺชิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ฌานาภิญฺญาหิ อุตฺตริกรณีเย อธิคนฺตเพฺพ มคฺคผเล อนธิคเต สติเยว ตํ อนธิคนฺตฺวา สมณธมฺมโต วิคมํ อาปชฺชีติฯ อิติ ภควา อิมินา สุเตฺตน วิเสสโต ปุถุชฺชนภาเว อาทีนวํ ปกาเสติ ‘‘ภาริโย ปุถุชฺชนภาโว, ยตฺร หิ นาม ฌานาภิญฺญาปริโยสานา สมฺปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวาปิ อเนกานตฺถาวหํ นานาวิธทุกฺขเหตุอสนฺตคุณสมฺภาวนํ อสปฺปุริสสํสคฺคํ อาลสิยานุโยคญฺจ อวิชหโนฺต อวีจิสํวตฺตนิกํ กปฺปฏฺฐิยํ อเตกิจฺฉํ กิพฺพิสํ ปสวตี’’ติฯ

คาถาสุ **มา**ติ ปฏิเสเธ นิปาโตฯ **ชาตู**ติ เอกํเสนฯ **โกจี**ติ สพฺพสงฺคาหกวจนํฯ **โลกสฺมิ**นฺติ สตฺตโลเกฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิมสฺมิํ สตฺตโลเก โกจิ ปุคฺคโล เอกํเสน ปาปิโจฺฉ มา โหตูติฯ

ตทมินาปิ ชานาถ, ปาปิจฺฉานํ ยถา คตีติ ปาปิจฺฉานํ ปุคฺคลานํ ยถาคติ ยาทิสี นิพฺพตฺติ ยาทิโส อภิสมฺปราโยติ อิมินาปิ การเณน ชานาถาติ เทวทตฺตํ นิทเสฺสนฺโต เอวมาหฯ

ปณฺฑิโตติ สมญฺญาโตติ ปริยตฺติพาหุสเจฺจน ปณฺฑิโตติ ญาโตฯ **ภาวิตโตฺตติ สมฺม โต**ติ ฌานาภิญฺญาหิ ภาวิตจิโตฺตติ สมฺภาวิโตฯ ตถา หิ โส ‘‘มหิทฺธิโก โคธิปุโตฺต, มหานุภา โว โคธิปุโตฺต’’ติ ธมฺมเสนาปตินาปิ ปสํสิโต อโหสิฯ **ชลํว ยสสา อฏฺฐา, เทวทโตฺตติ วิสฺสุ โต**ติ อตฺตโน กิตฺติยา ปริวาเรน จ ชลโนฺต วิย โอภาสโนฺต วิย ฐิโต เทวทโตฺตติ เอวํ วิสฺสุโต ปากโฏ อโหสิฯ ‘‘เม สุต’’นฺติปิ ปาโฐ, มยา สุตํ สุตมตฺตํ, กติปาเหเนว อตถาภูตตฺตา ตสฺส ตํ ปณฺฑิจฺจาทิสวนมตฺตเมวาติ อโตฺถฯ

โส ปมาทํ อนุจิโณฺณ, อาสชฺช นํ ตถาคตนฺติ โส เอวํภูโต เทวทโตฺต ‘‘พุโทฺธปิ สากิยปุโตฺต, อหมฺปิ สากิยปุโตฺต, พุโทฺธปิ สมโณ, อหมฺปิ สมโณ, พุโทฺธปิ อิทฺธิมา, อหมฺปิ อิทฺธิมา, พุโทฺธปิ ทิพฺพจกฺขุโก, ทิพฺพโสตเจโตปริยญาณลาภี, พุโทฺธปิ อตีตานาคตปจฺ จุปฺปเนฺน ธเมฺม ชานาติ, อหมฺปิ เต ชานามี’’ติ อตฺตโน ปมาณํ อชานิตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธํ อตฺ ตนา สมสมฏฺฐปเนน ปมาทํ อาปชฺชโนฺต ‘‘อิทานาหํ พุโทฺธ ภวิสฺสามิ, ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺ สามี’’ติ อภิมารปโยชนาทินา ตถาคตํ อาสชฺช อาสาเทตฺวา วิเหเฐตฺวาฯ ‘‘ปมาทมนุ ชิโณฺณ’’ติปิ ปฐนฺติฯ ตสฺสโตฺถ – ปมาทํ วุตฺตนเยน ปมชฺชโนฺต ปมาทํ นิสฺสาย ภควตา สทฺธิํ ยุคคฺคาหจิตฺตุปฺปาเทน สเหว ฌานาภิญฺญาหิ อนุชิโณฺณ ปริหีโนติฯ **อวีจินิรยํ ปโตฺต, จตุทฺ วารํ ภยานก**นฺติ ชาลานํ ตตฺถ อุปฺปนฺนสตฺตานํ วา นิรนฺตรตาย ‘‘อวีจี’’ติ ลทฺธนามํ จตูสุ ป เสฺสสุ จตุมหาทฺวารโยเคน จตุทฺวารํ อติภยานกํ มหานิรยํ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน ปโตฺตฯ ตถา หิ วุตฺตํ –

> ‘‘จตุกฺกโณฺณ จตุทฺวาโร, วิภโตฺต ภาคโส มิโต;
> อโยปาการปริยโนฺต, อยสา ปฏิกุชฺชิโตฯ
>
> ‘‘ตสฺส อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสา ยุตา;
> สมนฺตา โยชนสตํ, ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทา’’ติฯ (ม. นิ. ๓.๒๕๐, ๒๖๗; อ. นิ. ๓.๓๖);

อทุฏฺฐสฺสาติ อทุฏฺฐจิตฺตสฺสฯ **ทุเพฺภ**ติ ทุเสฺสยฺยฯ **ตเมว ปาปํ ผุสตี**ติ ตเมว อทุฏฺฐ ทุพฺภิํ ปาปปุคฺคลํ ปาปํ นิหีนํ ปาปผลํ ผุสติ ปาปุณาติ อภิภวติฯ **เภสฺมา**ติ วิปุลภาเวน คมฺภีร ภาเวน จ ภิํสาปโน, ภิํสาเปโนฺต วิย วิปุลคมฺภีโรติ อโตฺถฯ **วาเทนา**ติ โทเสนฯ **อุปหิํสตี**ติ พาธติ อาสาเทติฯ **วาโท ตมฺหิ น รูหตี**ติ ตสฺมิํ ตถาคเต ปเรน อาโรปิยมาโน โทโส น รุหติ น ติฏฺฐติ, วิสกุมฺภ วิย สมุทฺทสฺส น ตสฺส วิการํ ชเนตีติ อโตฺถฯ

เอวํ ฉหิ คาถาหิ ปาปิจฺฉตาทิสมนฺนาคตสฺส นิรยูปคภาวทสฺสเนน ทุกฺขโต อปริมุตฺติํ ท เสฺสตฺวา อิทานิ ตปฺปฏิปกฺขธมฺมสมนฺนาคตสฺส ทุกฺขกฺขยํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ตาทิสํ มิตฺต’’**นฺติ โอสานคาถมาหฯ ตสฺสโตฺถ – **ยสฺส** สมฺมา ปฏิปนฺนสฺส **มคฺคานุโค** ปฏิปตฺติมคฺคํ อนุคโต สมฺมา ปฏิปโนฺน อปฺปิจฺฉตาทิคุณสมนฺนาคเมน สกลสฺส วฏฺฏทุกฺขสฺส **ขยํ** ปริโยสานํ ปาปุ เณยฺย, ตาทิสํ พุทฺธํ พุทฺธสาวกํ วา **ปณฺฑิโต** สปฺปโญฺญ อตฺตโน **มิตฺตํ กุเพฺพถ** เตน เมตฺติํ กเรยฺย, **ตญฺจ เสเวถ** ตเมว ปยิรุปาเสยฺยาติฯ

กึ ปเนตํ สุตฺตํ เทวทตฺตสฺส นิรยูปปตฺติโต ปุเพฺพ ภาสิตํ, อุทาหุ ปจฺฉาติ? **อิติวุตฺตกฏฺฐกถายํ** (อิติวุ. อฏฺฐ. ๘๙) ตาว –

> ‘‘เทวทเตฺต หิ อวีจิมหานิรยํ ปวิเฏฺฐ เทวทตฺตปกฺขิกา อญฺญติตฺถิยา ‘สมเณน โคตเมน อภิสปิโต เทวทโตฺต ปถวึ ปวิโฏฺฐ’ติ อพฺภาจิกฺขิํสุฯ ตํ สุตฺวา สาสเน อนภิปฺปสนฺนา มนุสฺสา ‘สิยา นุ โข เอตเทวํ, ยถา อิเม ภณนฺตี’ติ อาสงฺกํ อุปฺปาเทสุํฯ ตํ ปวตฺติํ ภิกฺขู ภควโต อาโรเจสุํฯ อถ โข ภควา ‘น, ภิกฺขเว, ตถาคตา กสฺสจิ อภิสปํ เทนฺติ, ตสฺมา น เทวทโตฺต มยา อภิสปิโต, อตฺตโน กเมฺมเนว นิรยํ ปวิโฏฺฐ’ติ วตฺวา เตสํ มิจฺฉาคาหํ ปฏิเสเธโนฺต อิมาย อฏฺฐุปฺปตฺติยา อิทํ สุตฺตํ อภาสี’’ติ –

วุตฺตํ, ตสฺมา เตสํ มเตน ตสฺส นิรยูปปตฺติโต ปจฺฉาปิ ภควา อิทํ สุตฺตมภาสีติ เวทิตพฺพํฯ อิธ ปน ตสฺส นิรยูปปตฺติโต ปฐมเมว อุปฺปเนฺน วตฺถุมฺหิ ภาสิตํ ปาฬิอารุฬฺหนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว ‘‘อวีจินิรยํ ปโตฺต’’ติ อิทํ ปน อาสํสายํ อตีตวจนนฺติ วุตฺตํ, **อาสํสา**ติ เจตฺถ อวสฺสมฺภาวินี อตฺถสิทฺธิ อธิเปฺปตาฯ อวสฺสมฺภาวินิญฺหิ อตฺถสิทฺธิมเปกฺขิตฺวา อนาคตมฺปิ ภูตํ วิย โวหรนฺติ, ตญฺจ สทฺทลกฺขณานุสาเรน เวทิตพฺพํฯ

สงฺฆเภทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปาลิปญฺหกถาวณฺณนา

๓๕๑. อุปาลิปเญฺห ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ อฏฺฐกถายํ ทสฺสิตเมวฯ ตตฺถ **อนุนยโนฺต**ติ อนุชานาเปโนฺต, เภทสฺส อนุรูปํ วา โพเธโนฺต, ยถา เภโท โหติ, เอวํ ภินฺทิตเพฺพ ภิกฺขู วิญฺญาเปโนฺตติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘น ตุมฺหาก’’**นฺติอาทิฯ

๓๕๒. อฏฺฐารสเภทกรวตฺถุมฺหิ ทส อกุสลกมฺมปถา สํกิลิฏฺฐธมฺมตาย โวทานธมฺมปอปกฺขตฺตา ‘‘อธโมฺม’’ติ ทสฺสิตา, ตถา อุปาทานาทโย, โพธิปกฺขิยธมฺมานํ เอกนฺตานวชฺชภาวโต นตฺถิ อธมฺมภาโว, ภควตา ปน เทสิตากาเรน หาเปตฺวา วเฑฺฒตฺวา วา กถนํ ยถาธมฺมํ อกถนนฺติ กตฺวา อธมฺมภาโวติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘ตโย สติปฏฺฐานา’’**ติอาทิฯ **นิยฺยานิกนฺ**ติ สปาฏิหีรํ อปฺปฏิหตํ หุตฺวา ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ **ตเถวา**ติ อิมินา ‘‘เอวํ อมฺหาก’’นฺติอาทินา วุตฺตมตฺถํ อากฑฺฒติฯ **กาตพฺพํ กมฺมํ ธโมฺม นามา**ติ ยถาธมฺมํ กรณโต **ธโมฺม** นาม, อิตรํ วุตฺตวิปริยายโต **อธโมฺม** นามฯ

ราควินโย…เป…. อยํ วินโย นามาติ ราคาทีนํ วินยนโต สํวรณโต ปชหนโต ปฏิสงฺขานโต จ **วินโย** นาม, วุตฺตวิปริยาเยน อิตโร **อวินโย**ฯ วตฺถุสมฺปตฺติอาทิวเสน สเพฺพสํ วินยกมฺมานํ อกุปฺปตาติ อาห **‘‘วตฺถุสมฺปตฺติ…เป…. อยํ วินโย นามา’’**ติฯ ตปฺปฏิปกฺขโต **อวินโย** เวทิตโพฺพฯ เตนาห **‘‘วตฺถุวิปตฺตี’’**ติอาทิฯ ยาสํ อาปนฺนสฺส ปพฺพชฺชา สาวเสสา, ตา อาปตฺติโย **สาวเสสา**ฯ

๓๕๔. **อาปายิโก**ติอาทิคาถาสุ (อิติวุ. อฏฺฐ. ๑๘) สงฺฆสฺส เภทสงฺขาเต วเคฺค รโตติ **วคฺครโต**ฯ อธมฺมิกตาย อธเมฺม เภทกรวตฺถุมฺหิ สงฺฆเภทสงฺขาเต เอว จ อธเมฺม ฐิโตติ **อธมฺมโฏฺฐ**ฯ **โยคเกฺขมา ปธํสตี**ติ หิตโต ปริหายติ, จตูหิปิ โยเคหิ อนุปทฺทุตตฺตา **โยคเกฺขมํ** นาม อรหตฺตํ นิพฺพานญฺจ, ตโต ปนสฺส ธํสเน วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ ทิฏฺฐิสีลสามญฺญโต สงฺฆตเฏฺฐน **สงฺฆํ,** ตโต เอว เอกกมฺมาทิวิธานโยเคน **สมคฺคํ** สหิตํ **ภินฺทิตฺวา** ปุเพฺพ วุตฺ

ตลกฺขเณน สงฺฆเภเทน ภินฺทิตฺวาฯ **กปฺป**นฺติ อนฺตรกปฺปสงฺขาตํ อายุกปฺปํฯ **นิรยมฺหี**ติ อวีจิมหานิรยมฺหิฯ

สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคีติ (อิติวุ. อฏฺฐ. ๑๙) สุขสฺส ปจฺจยภาวโต สามคฺคี ‘‘สุขา’’ติ วุตฺตา ยถา ‘‘สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท’’ติ (ธ. ป. ๑๙๔)ฯ **สมคฺคานญฺจนุคฺคโห**ติ สมคฺคานํ สามคฺคิอนุโมทเนน อนุคฺคณฺหนํ สามคฺคิอนุรูปํ วา, ยถา เต สามคฺคึ น วิชหนฺติ, ตถา คหณํ ฐปนํ อนุพลปฺปทานนฺติ อโตฺถฯ **สมคฺคํ กตฺวานา**ติ ภินฺนํ สงฺฆํ สงฺฆราชิปฺปตฺตํ วา สมคฺคํ สหิตํ กตฺวาฯ **กปฺป**นฺติ อายุกปฺปเมวฯ **สคฺคมฺหิ โมทตี**ติ กามาวจรเทวโลเก อเญฺญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อภิภวิตฺวา ทิพฺพสุขํ อนุภวโนฺต อิจฺฉิตนิพฺพตฺติยา จ โมทติ ปโมทติ ลฬติ กีฬติฯ

๓๕๕. **สิยา นุ โข, ภเนฺต, สงฺฆเภทโก**ติอาทิ ปาฬิอนุสาเรเนว เวทิตพฺพํฯ ‘‘ปญฺจหิ, อุปาลิ, อากาเรหิ สโงฺฆ ภิชฺชติ กเมฺมน อุเทฺทเสน โวหรโนฺต อนุสฺสาวเนน สลากคฺคาเหนา’’ติ เอวํ **ปริวาเร** (ปริ. ๔๕๘) อาคตมฺปิ สงฺฆเภทลกฺขณํ อิธ วุเตฺตน กึ นานากรณนฺติ ทเสฺสตุํ **‘‘ปริวาเร ปนา’’**ติอาทิมาหฯ เอตฺถ จ สีมฏฺฐกสเงฺฆ อสนฺนิปติเต วิสุํ ปริสํ คเหตฺวา กตโวหารานุสฺสาวนสลากคฺคาหสฺส กมฺมํ วา กโรนฺตสฺส อุเทฺทสํ วา อุทฺทิสนฺตสฺส เภโท จ โหติ อานนฺตริยกมฺมญฺจฯ สมคฺคสญฺญาย ปน ‘‘วฏฺฏตี’’ติ สญฺญาย วา กโรนฺตสฺส เภโทว โหติ, น อานนฺตริยกมฺมํฯ ตโต อูนปริสาย กโรนฺตสฺส เนว สงฺฆเภโท น อานนฺตริยํฯ สพฺพนฺติเมน หิ ปริเจฺฉเทน นวนฺนํ ชนานํ โย สงฺฆํ ภินฺทติ, ตสฺส อานนฺตริยกมฺมํ โหติ, อนุวตฺตกานํ อธมฺมวาทีนํ มหาสาวชฺชํ กมฺมํ, ธมฺมวาทิโน อนวชฺชาฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ

อุปาลิปญฺหกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สงฺฆเภทกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. วตฺตกฺขนฺธกํ

อาคนฺตุกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๕๖-๓๕๗. วตฺตกฺขนฺธเก **อุปริปิฏฺฐิโต**ติ ปิฏฺฐิสงฺฆาฏสฺส อุปริภาคโต, ทฺวารพาหสฺส อุปริปเทสโตติ อโตฺถฯ **วิสฺสเชฺชตพฺพนฺ**ติ สุกฺขาปนตฺถํ อาตเป วิสฺสชฺชิตพฺพํฯ **อภิวาทาเปตโพฺพ**ติ ตสฺส วเสฺส ปุจฺฉิเต ยทิ ทหโร โหติ, สยเมว วนฺทิสฺสติ, ตทา อิมินาว วนฺทาปิโต นาม โหติฯ **นิโลฺลเกตโพฺพ**ติ โอโลเกตโพฺพฯ **ยถาภาค**นฺติ ปุเพฺพ ปญฺญตฺตํ ปเทสภาคํ อนติกฺกมิตฺวาฯ **สนฺตานก**นฺติ อุณฺณนาภิสุตฺตํฯ **อุโลฺลกา**ติ เคหสฺส อุปริภาคโต ปฏฺฐาย, ปฐมํ อุปริภาโค สมฺมชฺชิตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ

อาวาสิกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๕๙. **มหาอาวาเส**ติ มหาวิหารสทิเส มหาอาวาเสฯ

อนุโมทนวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๒. **ปญฺจเม นิสิเนฺน**ติ อนุโมทนตฺถาย นิสิเนฺนฯ **อุปนิสิน฿นกถา** นาม พหูสุ สนฺนิปติเตสุ ปริกถากถนํฯ

ภตฺตคฺควตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๔. **มนุสฺสานํ ปริวิสนฏฺฐาน**นฺติ ยตฺถ มนุสฺสา สปุตฺตทารา อาวสิตฺวา เทนฺติฯ **หตฺถโธวนอุทกํ สนฺธายา**ติ ภุตฺตาวิสฺส โภชนาวสาเน หตฺถโธวนอุทกํ สนฺธายฯ เตเนวาห **''อนุตรา ปิปาสิเตน ปน…เป…. หตฺถา น โธวิตพฺพา''**ติฯ โปตฺถเกสุ ปน ''ปานียํ ปิวิตฺวา หตฺถา น โธวิตพฺพา''ติ ลิขนฺติ, ''หตฺถา โธวิตพฺพา''ติ ปาเฐน ภวิตพฺพนฺติ อมฺหากํ ขนฺติฯ อญฺญถา ''น ตาว อุทกนฺติ อิทํ หตฺถโธวนอุทกํ สนฺธาย วุตฺต''นฺติ วตฺวา ''อนฺตรา ปิปาสิเตน ปนา''ติอาทินา วุตฺตวิเสโส น อุปลพฺภติฯ อถ มตํ **''น ตาว เถเรน อุทกํ ปฏิคฺคเหตพฺพนฺ**ติ อิทํ กิํ ปานียปฏิคฺคหณํ สนฺธาย วุตฺตํ, อุทาหุ หตฺถโธวนอุทกคฺคหณํ สนฺธายาติ อาสงฺกานิวตฺตนตฺถํ 'อิทํ หตฺถโธวนอุทกํ สนฺธาย วุตฺต'นฺติอาทิ กถิต''นฺติ, ตญฺจ น, ตตฺถ อาสงฺกาย เอว อสมฺภวโตฯ น หิ ภควา ''ยาว อเญฺญ น ภุตฺตาวิโน โหนฺติ, ตาว ปานียํ น ปาตพฺพ''นฺติ วกฺขตีติ สกฺกา วิญฺญาตุํฯ ยทิ เจตํ ปานียปฏิคฺคหณํ สนฺธาย วุตฺตํ, ''น ตาว เถเรน อุทกํ ปฏิคฺคเหตพฺพ''นฺติ อุทกสทฺทปฺปโยโค จ น กตฺตโพฺพ สิยา, อฏฺฐกถายญฺจ ''อิทํ หตฺถโธวนอุทกํ สนฺธาย วุตฺต''นฺติ วตฺวา เตน นิวตฺติตพฺพมตฺถํ ทเสฺสเนฺตน ''อนฺตรา ปิปาสิเตน ปน คเล วิลคฺคามิเสน วา ปานียํ ปิวิตพฺพ''นฺติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ, ''ปานียํ ปิวิตฺวา หตฺถา น โธวิตพฺพา''ติ เอวํ ปน น วตฺตพฺพนฺติฯ **ธุเร นิสินฺนา โหนฺตี**ติ ทฺวารสมีเป นิสินฺนา โหนฺติฯ

ปิณฺฑจาริกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๖. **ปรามสตี**ติ คณฺหาติฯ **ฐเปติ วา**ติ ''ติฏฺฐถ, ภเนฺต''ติ วทนฺตี ฐเปติ นามฯ

อารญฺญิกวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๗. เกนชฺช, ภเนฺต, ยุตฺตนฺติ เกน นกฺขเตฺตน อชฺช จโนฺท ยุโตฺตติ เอวํ วทเนฺตน นกฺขตฺตํ ปุจฺฉิตํ โหติฯ

เสนาสนวตฺตกถาวณฺณนา

๓๖๙-๓๗๐. องฺคเณติ อโพฺภกาเสฯ **น วุฑฺฒํ อนาปุจฺฉา**ติ เอตฺถ ตสฺส โอวรเก ตทุปจาเร จ อาปุจฺฉิตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **โภชนสาลาทีสุปิ เอวเมว ปฏิปชฺชิตพฺพ**นฺติ โภชนสาลาทีสุปิ อุเทฺทสทานาทิ อาปุจฺฉิตฺวาว กาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

วจฺจกุฏิวตฺตกถาวณฺณนา

๓๗๓-๓๗๔. อิทํ อติวิวฏนฺติ อิทํ ฐานํ คุมฺพาทีหิ อปฺปฏิจฺฉนฺนตฺตา อติวิย ปกาสนํฯ **นิพทฺธคมนตฺถายา**ติ อตฺตโน นิพทฺธคมนตฺถายฯ **ปุคฺคลิกฎฺฐานํ วา**ติ อตฺตโน วิหารํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อิมสฺมิํ วตฺตกฺขนฺธเก อาคตานิ อาคนฺตุกาวาสิกคมิยานุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริการญฺญิก เสนาสน ชนฺตาฆร วจฺจกุฏิ อุปชฺฌาจริย สทฺธิวิหาริก อเนฺตวาสิกวตฺตานิ **จุทฺทส มหาวตฺตานิ** นาม, อิโต อญฺญานิ ปน กทาจิ ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาเลเยว จริตพฺพานิ **อสีติ ขนฺธกวตฺตานี**ติ เวทิตพฺพานิฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ‘‘อิมานิเยว จุทฺทส มหาวตฺตานิ อคฺคหิตคฺคหเณน คหิยมานานิ อสีติ ขนฺธกวตฺตาอานี’’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

วตฺตกฺขนฺธกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๙. ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธกํ

ปาติโมกฺขุเทฺทสยาจนกถาวณฺณนา

๓๘๓. ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธเก **ตทหูติ** (อุทา. อฏฺฐ. ๔๕) ตสฺมึ อหนิ ตสฺมึ ทิวเสฯ **อุโปสเถ**ติ เอตฺถ อุปวสนฺติ เอตฺถาติ **อุโปสโถ, อุปวสนฺตี**ติ สีเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตฺวา วสนฺตีติ อโตฺถฯ อยญฺหิ **อุโปสถ**-สโทฺท ‘‘อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อุปวสามี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๗๑; ๑๐.๔๖) สีเล อาคโตฯ ‘‘อุโปสโถ วา ปวารณา วา’’ติอาทีสุ (มหาว. ๑๕๕) ปาติโมกฺขุเทฺทสาทิวินยกเมฺมฯ ‘‘โคปาลกูโปสโถ นิคณฺฐูโปสโถ’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๗๑) อุปวาเสฯ ‘‘อุโปสโถ นาม นาคราชา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๒๔๖; ม. นิ. ๓.๒๕๘) ปญฺญตฺติยํฯ ‘‘อชฺชุโปสโถ ปนฺนรโส’’ติอาทีสุ (มหาว. ๑๖๘) ทิวเสฯ อิธาปิ ทิวเสเยว ทฏฺฐโพฺพฯ ตสฺมา **ตทหุโปสเถ**ติ ตสฺมึ อุโปสถทิวสภูเต อหนีติ อโตฺถฯ **นิสิโนฺน โหตี**ติ มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตุํ อุปาสิกาย รตนปาสาเท นิสิโนฺน โหติฯ นิสชฺช ปน ภิกฺขูนํ จิตฺตานิ โอโลเกโนฺต เอกํ ทุสฺสีลปุคฺคลํ ทิสฺวา ‘‘สจาหํ อิมสฺมึ ปุคฺคเล อิธ นิสิเนฺนเยว ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิสฺสามิ, สตฺตธาวสฺส มุทฺธา ผลิสฺสตี’’ติ ตสฺมึ อนุกมฺปาย ตุณฺหีเยว อโหสิฯ

อภิกฺกนฺตาติ อติกฺกนฺตา ปริกฺขีณาฯ **อุทฺธเสฺต อรุเณ**ติ อุคฺคเต อรุณสีเสฯ **นนฺทิมุขิยา**ติ ตุฏฺฐิมุขิยาฯ **อุทฺธสฺตํ อรุณ**นฺติ อรุณุคฺคมนํ ปตฺวาปิ ‘‘อุทฺทิสตุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขูนํ ปาติโมกฺข’’นฺติ เถโร ภควนฺตํ ปาติโมกฺขุเทฺทสํ ยาจิ ตสฺมึ กาเล ‘‘น, ภิกฺขเว, อนุโปสเถ อุโปสโถ กาตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๑๘๓) สิกฺขาปทสฺส อปญฺญตฺตตฺตาฯ **อปริสุทฺธา, อานนฺท, ปริสา**ติ ติกฺขตฺตุํ เถเรน ปาติโมกฺขุเทฺทสสฺส ยาจิตตฺตา อนุเทฺทสสฺส การณํ กเถโนฺต ‘‘อสุกปุคฺคโล อปริสุโทฺธ’’ติ อวตฺวา ‘‘อปริสุทฺธา, อานนฺท, ปริสา’’ติ อาห ฯ กสฺมา ปน ภควา ติยามรตฺตึ ตถา วีตินาเมสิ? ตโต ปฏฺฐาย โอวาทปาติโมกฺขํ อนุทฺทิสิตุกาโม ตสฺส วตฺถุํ ปากฏํ กาตุํฯ

อทฺทสาติ กถํ อทฺทสฯ อตฺตโน เจโตปริยญาเณน ตสฺสํ ปริสติ ภิกฺขูนํ จิตฺตานิ ปริชานโนฺต ตสฺส ปุริสสฺส ทุสฺสีลฺยจิตฺตํ ปสฺสิฯ ยสฺมา ปน จิเตฺต ทิเฏฺฐ ตํสมงฺคีปุคฺคโล ทิโฏฺฐ นาม โหติ, ตสฺมา **‘‘อทฺทสา โข อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตํ ปุคฺคลํ ทุสฺสีล’’**นฺติ วุตฺตํฯ ยเถว หิ อนาคเต สตฺตสุ ทิวเสสุ ปวตฺตํ ปเรสํ จิตฺตํ เจโตปริยญาณลาภี ปชานาติ, เอวํ อตีเตปีติฯ **ทุสฺสีล**นฺติ นิสฺสีลํ, สีลวิรหิตนฺติ อโตฺถฯ **ปาปธมฺม**นฺติ ทุสฺสีลตฺตา เอว หีนชฺฌาสยตาย ลามกสภาวํฯ **อสุจิ**นฺติ อปริสุเทฺธหิ กายกมฺมาทีหิ สมนฺนาคตตฺตา น สุจึฯ **สงฺกสฺสรสมาจาร**นฺติ กิญฺจิเทว อสารุปฺปํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ อิมินา กตํ ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ ปเรสํ อาสงฺกนียตาย สงฺกาย สริตพฺพสมาจารํฯ อถ วา เกนจิเทว กรณีเยน มนฺตยเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กจฺจิ นุ โข อิเม มยา กตกมฺมํ ชานิตฺวา มเนฺตนฺตี’’ติ อตฺตโนเยว สงฺกาย สริตพฺพสมาจารํฯ ลชฺชิตพฺพตาย ปฏิจฺฉาเทตพฺพสฺส กรณโต ปฏิจฺฉนฺนํ กมฺมนฺตํ เอตสฺสาติ **ปฏิจฺฉนฺนกมฺมนฺตํ**ฯ กุจฺฉิตสมณเวสธาริตาย น สมณนฺติ **อสฺสมณํ**ฯ สลากคฺคหณาทีสุ ‘‘กิตฺตกา สมณา’’ติ คณนาย ‘‘อหมฺปิ สมโณมฺหี’’ติ มิจฺฉาปฏิญฺญาย **สมณปฏิญฺญํ**ฯ อเสฏฺฐจาริตาย **อพฺรหฺมจารึ**ฯ อเญฺญ พฺรหฺมจาริโน สุนิวเตฺถ สุปารุเต กุสุมฺภกปฏธเร คามนิคมาทีสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิกํ กเปฺปเนฺต ทิสฺวา อพฺรหฺมจารี สมาโน สยมฺปิ ตาทิเสน อากาเรน ปฏิปชฺชโนฺต อุโปสถาทีสุ จ สนฺทิสฺสโนฺต ‘‘อหมฺปิ พฺรหฺมจารี’’ติ ปฏิญฺญํ เทโนฺต วิย โหตีติ **พฺรหฺมจาริปฏิญฺญํ**ฯ ปูตินา กเมฺมน สีลวิปตฺติยา อโนฺต อนุปวิฏฺฐตฺตา **อโนฺตปูตึ**ฯ ฉหิ ทฺวาเรหิ ราคาทิกิเลสาวสฺสเวน

ตินฺตตฺตา **อวสฺสุตํ**ฯ สญฺชาตราคาทิกจวรตฺตา สีลวเนฺตหิ ฉเฑฺฑตพฺพตฺตา จ **กสมฺพุชาตํ**ฯ **มเชฺฌ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสินฺน**นฺติ สงฺฆปริยาปโนฺน วิย ภิกฺขุสงฺฆสฺส อโนฺต นิสิโนฺนฯ

ทิโฏฺฐสีติ ''อยํ น ปกตโตฺต''ติ ภควตา ทิโฏฺฐ อสิฯ ยสฺมา จ เอวํ ทิโฏฺฐ, ตสฺมา นตฺถิ เต ตว ภิกฺขูหิ สทฺธึ เอกกมฺมาทิสํวาโสฯ ยสฺมา ปน โส สํวาโส ตว นตฺถิ, ตสฺมา อุเฎฺฐหิ อาวุโสติ เอวเมตฺถ ปทโยชนา เวทิตพฺพาฯ **ตติยมฺปิ โข โส ปุคฺคโล ตุณฺหี อโหสี**ติ อเนกวารํ วตฺวาปิ ''เถโร สยเมว นิพฺพิโนฺน โอรมิสฺสติ, อิทานิ อิเมสํ ปฏิปตฺตึ ชานิสฺสามี''ติ วา อธิปฺปาเยน ตุณฺหี อโหสิฯ **พาหายํ คเหตฺวา**ติ ''ภควตา มยา จ ยาถาวโต ทิโฏฺฐ, ยาวตติยํ 'อุเฎฺฐหี'ติ จ วุโตฺต น อุฎฺฐาติ, อิทานิสฺส นิกฺกฑฺฒนกาโล , มา สงฺฆสฺส อุโปสถนฺตราโย อโหสี''ติ พาหายํ อคฺคเหสิฯ **พหิ ทฺวารโกฎฺฐกา นิกฺขาเมตฺวา**ติ ทฺวารโกฎฺฐกา ทฺวารสาลโต นิกฺขาเมตฺวา, **พหี**ติ ปน นิกฺขามิตฎฺฐานทสฺสนํฯ อถ วา **พหิทฺวารโกฎฺฐกา**ติ พหิทฺวารโกฎฺฐกโตปิ นิกฺขาเมตฺวา, น อโนฺตทฺวารโกฎฺฐกโต เอวฯ อุภยถาปิ วิหารโต พหิกตฺวาติ อโตฺถฯ **สูจิฆฎิกํ ทตฺวา**ติ อคฺคฬสูจิญฺจ อุปริฆฎิกญฺจ อาทหิตฺวา, สุฎฺฐุ กวาฎํ ถเกตฺวาติ อโตฺถฯ **ยาว พาหาคหณาปิ นามา**ติ ''อปริสุทฺธา, อานนฺท, ปริสา''ติ วจนํ สุตฺวา เอว หิ เตน ปกฺกมิตพฺพํ สิยา, เอวํ อปกฺกมิตฺวา ยาว พาหาคหณาปิ นาม โส โมฆปุริโส อาคมิสฺสติ, อจฺฉริยมิทนฺติ ทเสฺสติฯ อิทญฺจ ครหณจฺฉริยเมวาติ เวทิตพฺพํฯ

มหาสมุเทฺท อฎฺฐจฺฉริยกถาวณฺณนา

๓๘๔. อฎฺฐิเม, ภิกฺขเว, มหาสมุเทฺทติ (อุทา. อฎฺฐ. ๔๕) โก อนุสนฺธิ? ยฺวายํ อปริสุทฺธาย ปริสาย ปาติโมกฺขสฺส อนุเทฺทโส, โส อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อจฺฉริโย อพฺภุโต ธโมฺมติ ตํ อปเรหิ สตฺตหิ อจฺฉริยอพฺภุตธเมฺมหิ สทฺธึ วิภชิตฺวา ทเสฺสตุกาโม ปฐมํ ตาว เตสํ อุปมาภาเวน มหาสมุเทฺท อจฺฉริยอพฺภุตธเมฺม ทเสฺสโนฺต สตฺถา **''อฎฺฐิเม, ภิกฺขเว, มหาสมุเทฺท''**ติ อาทิมาหฯ **อสุรา**ติ เทวา วิย น สุรนฺติ น อีสนฺติ น วิโรจนฺตีติ อสุราฯ สุรา นาม เทวา, เตสํ ปฏิปกฺขาติ วา **อสุรา,** เวปจิตฺติปหาราทาทโยฯ เตสํ ภวนํ สิเนรุสฺส เหฎฺฐาภาเค, เต ตตฺถ ปวิสนฺตา นิกฺขมนฺตา สิเนรุปาเท มณฺฑปาทีนิ นิมฺมินิตฺวา กีฬนฺตาว อภิรมนฺติฯ สา ตตฺถ เตสํ อภิรติ อิเม คุเณ ทิสฺวาติ อาห **''เย ทิสฺวา ทิสฺวา อสุรา มหาสมุเทฺท อภิรมนฺตี''**ติฯ ตตฺถ **อภิรมนฺตี**ติ รตึ วินฺทนฺติ, อนุกฺกณฺฐมานา วสนฺตีติ อโตฺถฯ

อนุปุพฺพนิโนฺนติอาทีนิ สพฺพานิ อนุปฎิปาฎิยา นิโนฺนภาวเสฺสว เววจนานิฯ **น อายตเกเนว ปปาโต**ติ นจฺฉิโนฺนตฎมหาโสโพฺภ วิย อาทิโต เอว ปปาโตฯ โส หิ ตีรเทสโต ปฎฺฐาย เอกงฺคุลทฺวงฺคุลวิทตฺถิรตนยฎฺฐิอุสภอฑฺฒคาวุตคาวุตอฑฺฒโยชนโยชนาทิวเสน คมฺภีโร หุตฺวา คจฺฉโนฺต คจฺฉโนฺต สิเนรุปาทมูเล จตุราสีติโยชนสหสฺสคมฺภีโร หุตฺวา ฐิโตติ ทเสฺสติฯ

ฐิตธโมฺมติ ฐิตสภาโว อวฎฺฐิตสภาโวฯ **กุณเปนา**ติ เยน เกนจิ หตฺถิอสฺสาทิกเฬวเรนฯ **วาเหตี**ติ หเตฺถน คเหตฺวา วิย วีจิปฺปหาเรเนว ถเล ขิปติฯ **คงฺคา ยมุนา**ติ อโนตตฺตทหสฺส ทกฺขิณมุขโต นิกฺขนฺตนที ปญฺจธารา หุตฺวา ปวตฺตฎฺฐาเน คงฺคาติอาทินา ปญฺจธา สงฺขํ คตาฯ ตตฺถ **นที นิโนฺนคา**ติอาทิกํ โคตฺตํ, **คงฺคา ยมุนา**ติอาทิกํ นามํฯ **สวนฺติโย**ติ ยา กาจิ สวมานา สนฺทมานา คจฺฉนฺติโย มหานทิโย วา กุนฺนทิโย วาฯ **อเปฺปนฺตี**ติ อลฺลียนฺติ โอสรนฺติฯ **ธารา**ติ วุฎฺฐิธาราฯ **ปูรตฺต**นฺติ ปุณฺณภาโวฯ มหาสมุทฺทสฺส หิ อยํ ธมฺมตา – ''อิมสฺมึ กาเล เทโว มโนฺท ชาโต, ชาลกฺขิปาทีนิ อาทาย มจฺฉกจฺฉเป คณฺหิสฺสามี''ติ วา ''อิมสฺมึ กาเล อติมหนฺตา วุฎฺฐิ, ลภิสฺสาม นุ โข ปิฎฺฐิปสารณฎฺฐาน''นฺติ วา น สกฺกา วตฺตุํฯ ปฐมกปฺปิ

กกาลโต ปฏฺฐาย หิ ตีรํ ภสฺสิตฺวา สิเนรุเมขลํ อาหจฺจ อุทกํ ฐิตํ, ตโต เอกงฺคุลมตฺตมฺปิ อุทกํ เนว เหฏฺฐา โอตรติ, น อุทฺธํ อุตฺตรติฯ **เอกรโส**ติ อสมฺภินฺนรโสฯ

มุตฺตาติ ขุทฺทกมหนฺตวฏฺฏทีฆาทิเภทา อเนกวิธมุตฺตาฯ **มณี**ติ รตฺตนีลาทิเภโท อเนกวิโธ มณิฯ **เวฬุริโย**ติ วํสวณฺณสิรีสปุปฺผวณฺณาทิสณฺฐานโต อเนกวิโธฯ **สโงฺข**ติ ทกฺขิณาวฏฺฏกตุมฺพกุจฺฉิธมนสงฺขาทิเภโท อเนกวิโธฯ **สิลา**ติ เสตกาฬมุคฺควณฺณาทิเภทา อเนกวิธาฯ **ปวาฬมฺปิ** ขุทฺทกมหนฺตรตฺตฆนรตฺตาทิเภทํ อเนกวิธํฯ **โลหิตโก** ปทุมราคาทิเภโท อเนกวิโธฯ **มสารคลฺลํ** กพรมณิฯ จิตฺตผลิกนฺติปิ วทนฺติฯ **มหตํ ภูตานํ**นฺติ มหนฺตานํ สตฺตานํฯ **ติมิ ติมิงฺคโล ติมิติมิงฺคโล**ติ ติโสฺส มจฺฉชาติโยฯ ติมึ คิลนสมตฺถ **ติมิงฺคโล,** ติมิญฺจ ติมิงฺคลญฺจ คิลนสมตฺถ ติมิติมิงฺคโลติ วทนฺติฯ **นาคา**ติ อูมิปิฏฺฐิวาสิโนปิ วิมานฏฺฐกนาคาปิฯ

อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อฏฺฐจฺฉริยกถาวณฺณนา

๓๘๕. เอวเมว โขติ กิญฺจาปิ สตฺถา อิมสฺมึ ธมฺมวินเย โสฬสปิ พาตฺตึสปิ ตโต ภิโยฺยปิ อจฺฉริยพฺภุตธเมฺม วิภชิตฺวา ทเสฺสตุํ สโกฺกติ, อุปมาภาเวน ปน คหิตานํ อฏฺฐนฺนํ อนุรูปวเสน อเฏฺฐว เต อุปเมตพฺพธเมฺม วิภชิตฺวา ทสฺสโนฺต **“เอวเมว โข, ภิกฺขเว, อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อฏฺฐ อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา”**ติ อาหฯ ตตฺถ **อนุปุพฺพสิกฺขาย** ติโสฺส สิกฺขา คหิตา, **อนุปุพฺพกิริยาย** เตรส ธุตธมฺมา, **อนุปุพฺพปฏิปทาย** สตฺต อนุปสฺสนา อฏฺฐารส มหาวิปสฺสนา อฏฺฐตึส อารมฺมณวิภตฺติโย สตฺตตึส โพธิปกฺขิยธมฺมา จ คหิตาฯ **น อายตเกเนว อญฺญาปฏิเวโธ**ติ มณฺฑูกสฺส อุปฺปติตฺวา คมนํ วิย อาทิโตว สีลปูรณาทีนิ อกตฺวา อรหตฺตปฏิเวโธ นาม นตฺถิ, ปฏิปาฏิยา ปน สีลสมาธิปญฺญาโย ปูเรตฺวาว อรหตฺตปฺปตฺตีติ อโตฺถฯ

มม สาวกาติ โสตาปนฺนาทิเก อริยปุคฺคเล สนฺธาย วทติฯ **น สํวสตี**ติ อุโปสถกมฺมาทิวเสน สํวาสํ น กโรติฯ **อุกฺขิปตี**ติ อปเนติฯ **อารกาวา**ติ ทูเร เอวฯ **ตถาคตปฺปเวทิเต**ติ ตถาคเตน ภควตา สาวเกสุ เทสิเต อกฺขาเต ปกาสิเตฯ **น เตน นิพฺพานธาตุยา อูนตฺตํ วา ปูรตฺตํ วา**ติ อสเงฺขฺยเยฺยปิ มหากเปฺป พุเทฺธสุ อนุปฺปชฺชเนฺตสุ เอกสโตฺตปิ ปรินิพฺพาตุํ น สโกฺกติ, ตทาปิ ‘‘ตุจฺฉา นิพฺพานธาตู’’ติ น สกฺกา วตฺตุํ, พุทฺธกาเล ปน เอเกกสฺมึ สมาคเม อสเงฺขฺยยฺยาปิ สตฺตา อมตํ อาราเธนฺติ, ตทาปิ น สกฺกา วตฺตุํ ‘‘ปูรา นิพฺพานธาตู’’ติฯ **วิมุตฺติรโส**ติ กิเลเสหิ วิมุจฺจนรโสฯ สพฺพา หิ สาสนสมฺปตฺติ ยาวเทว อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตสฺส วิมุตฺตีติ อโตฺถฯ

รตนานีติ รติชนนเฏฺฐน รตนานิฯ สติปฏฺฐานาทโย หิ ภาวิยมานา ปุพฺพภาเคปิ อเนกวิธํ ปีติปาโมชฺชํ นิพฺพเตฺตนฺติ, ปเคว อปรภาเคฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ยโต ยโต สมฺมสติ, ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ;
> ลภตี ปีติปาโมชฺชํ, อมตํ ตํ วิชานต’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๗๔);

โลกิยรตนนิมิตฺตํ ปน ปีติปาโมชฺชํ น ตสฺส กลภาคมฺปิ อคฺฆติฯ อปิจ –

> จิตฺตีกตํ มหคฺฆญฺจ, อตุลํ ทุลฺลภทสฺสนํ;
> อโนมสตฺตปริโภคํ, รตนนฺติ ปวุจฺจติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๓);

ยทิ จ จิตฺตีกตาทิภาเวน รตนํ นาม โหติ, สติปฏฺฐานาทีนเญฺญว ภูโต รตนภาโวฯ โพธิปกฺขิยธมฺมานญฺหิ โส อานุภาโว, ยํ สาวกา สาวกปารมีญาณํ, ปเจฺจกสมฺพุทฺธา ปเจฺจกโพธิญาณํ, สมฺมาสมฺพุทฺธา สมฺมาสโมฺพธึ อธิคจฺฉนฺติ อาสนฺนการณตฺตาฯ ปรมฺปรการณญฺหิ ทานาทิอุปนิสฺสโยติ เอวํ รติชนนเฏฺฐน จิตฺตีกตาทิอเตฺถน จ รตนภาโว โพธิปกฺขิยธมฺมานํ สาติสโยฯ เตน วุตฺตํ **“ตตฺริมานิ รตนานิ, เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา”**ติอาทิฯ

อารมฺมเณ โอกฺกนฺทิตฺวา อุปฏฺฐานเฏฺฐน ปฏฺฐานํ, สติเยว ปฏฺฐานํ **สติปฏฺฐานํ**ฯ อารมฺมณสฺส ปน กายาทิวเสน จตุพฺพิธตฺตา วุตฺตํ **“จตฺตาโร สติปฏฺฐานา”**ติฯ ตถา หิ กายเวทนาจิตฺตธเมฺมสุ สุภสุขนิจฺจอตฺตสญฺญานํ ปหานโต อสุภทุกฺขานิจฺจานตฺตภาวคฺคหณโต จ เนสํ กายานุปสฺสนาทิภาโว วิภโตฺตฯ

สมฺมา ปทหนฺติ เอเตน, สยํ วา สมฺมา ปทหติ, ปสตฺถํ สุนฺทรํ วา ปทหนนฺติ **สมฺมปฺปธานํ,** ปุคฺคลสฺส วา สมฺมเทว ปธานภาวกรณโต **สมฺมปฺปธานํ,** วีริยเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตมฺปิ อนุปฺปนฺนุปฺปนฺนานํ อกุสลานํ อนุปฺปาทนปหานวเสน อนุปฺปนฺนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ อุปฺปาทนฐาปนวเสน จ จตุกิจฺจสาธกตฺตา วุตฺตํ **“จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา”**ติฯ

อิชฺฌตีติ **อิทฺธิ,** สมิชฺฌติ นิปฺผชฺชตีติ อโตฺถฯ อิชฺฌนฺติ ตาย วา สตฺตา อิทฺธา วุทฺธา อุกฺกํสคตา โหนฺตีติ **อิทฺธิ**ฯ ปฐเมน อเตฺถน อิทฺธิ เอว ปาโท **อิทฺธิปาโท,** อิทฺธิโกฏฺฐาโสติ อโตฺถฯ ทุติเยน อเตฺถน อิทฺธิยา ปาโท ปติฏฺฐา อธิคมุปาโยติ **อิทฺธิปาโท**ฯ เตน หิ อุปรูปริวิเสสสงฺขาตํ อิทฺธึ ปชฺชนฺติ ปาปุณนฺติฯ สฺวายํ อิทฺธิปาโท ยสฺมา ฉนฺทาทิเก จตฺตาโร อธิปติธเมฺม ธุเร เชฏฺฐเก กตฺวา นิพฺพตฺตียติ, ตสฺมา วุตฺตํ **“จตฺตาโร อิทฺธิปาโท”**ติฯ

ปญฺจินฺทฺริยานีติ สทฺธาทีนิ ปญฺจ อินฺทฺริยานิฯ ตตฺถ อสฺสทฺธิยํ อภิภวิตฺวา อธิโมกฺขลกฺขเณ อินฺทฏฺฐํ กาเรตีติ **สทฺธา อินฺทฺริยํ**ฯ โกสชฺชํ อภิภวิตฺวา ปคฺคหลกฺขเณ, ปมาทํ อภิภวิตฺวา อุปฏฺฐานลกฺขเณ, วิกฺเขปํ อภิภวิตฺวา อวิกฺเขปลกฺขเณ, อญฺญาณํ อภิภวิตฺวา ทสฺสนลกฺขเณ อินฺทฏฺฐํ กาเรตีติ **ปญฺญา อินฺทฺริยํ**ฯ

ตานิเยว อสฺสทฺธิยาทีหิ อนภิภวนียโต อกมฺปิยเฏฺฐน สมฺปยุตฺตธเมฺมสุ ถิรภาเวน จ **พลานิ** เวทิตพฺพานิฯ

สตฺต โพชฺฌงฺคาติ โพธิยา, โพธิสฺส วา องฺคาติ **โพชฺฌงฺคา**ฯ ยา หิ เอสา ธมฺมสามคฺคี, ยาย โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ อุปฺปชฺชมานาย ลีนุทฺธจฺจปติฏฺฐานายูหนกามสุขตฺตกิลมถานุโยคอุเจฺฉทสสฺสตาภินิเวสาทีนํ อเนเกสํ อุปทฺทวานํ ปฏิปกฺขภูตาย สติธมฺมวิจยวีริยปีติปสฺสทฺธิสมาธิอุเปกฺขาสงฺขาตาย ธมฺมสามคฺคิยา อริยสาวโก พุชฺฌติ กิเลสนิทฺทาย อุฏฺฐหติ, จตฺตาริ วา อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ, นิพฺพานเมว วา สจฺฉิกโรตีติ **“โพธี”**ติ วุจฺจติ, ตสฺสา ธมฺมสามคฺคิสงฺขาตาย โพธิยา องฺคาติ **โพชฺฌงฺคา** ฌานงฺคมคฺคงฺคาทโย วิยฯ โยเปส วุตฺตปฺปการาย ธมฺมสามคฺคิยา พุชฺฌตีติ กตฺวา อริยสาวโก **“โพธี”**ติ วุจฺจติ, ตสฺส โพธิสฺส วา องฺคาติปิ **โพชฺฌงฺคา** เสนงฺครถงฺคาทโย วิยฯ เตนาหุ โปราณา ‘‘พุชฺฌนกสฺส ปุคฺคลสฺส องฺคาติ โพชฺฌงฺคา’’ติ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๑๘๒; วิภ. อฏฺฐ. ๔๖๖; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๕), ‘‘โพธาย สํวตฺตนฺตีติ โพชฺฌงฺคา’’ติอาทินา (ปฏิ. ม. ๒.๑๗) นเยนปิ โพชฺฌงฺคโฏฺฐ เวทิตโพฺพฯ

อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคติ ตํตํมคฺควเชฺฌหิ กิเลเสหิ อารกตฺตา อริยภาวกรตฺตา อริยผลปฏิลาภกรตฺตา จ **อริโย**ฯ สมฺมาทิฎฺฐิอาทีนิ อฎฺฐงฺคานิ อสฺส อตฺถิ, อฎฺฐงฺคานิเยว วา **อฎฺฐงฺคิโก**ฯ มาเรโนฺต กิเลเส คจฺฉติ, นิพฺพานตฺถิเกหิ วา มคฺคียติ, สยํ วา นิพฺพานํ มคฺคตีติ **มโคฺค**ติ เอวเมเตสํ สติปฎฺฐานาทีนํ อตฺถวิภาโค เวทิตโพฺพฯ

โสตาปโนฺนติ มคฺคสงฺขาตํ โสตํ อาปชฺชิตฺวา ปาปุณิตฺวา ฐิโต, โสตาปตฺติผลฎฺฐสฺเสตํ อโตฺถฯ **โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏิปโนฺน**ติ โสตาปตฺติผลสฺส อตฺตปจฺจกฺขกรณตฺถาย ปฏิปชฺชมาโน ปฐมมคฺคโฎฺฐ , โย อฎฺฐมโกติปิ วุจฺจติฯ **สกทาคามี**ติ สกิเทว อิมํ โลกํ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน อาคมนสีโล ทุติยผลโฎฺฐฯ **อนาคามี**ติ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน กามโลกํ อนาคมนสีโล ตติยผลโฎฺฐฯ โย ปน สทฺธานุสารี ธมฺมานุสารี เอกพีชีติ เอวมาทิโก อริยปุคฺคลวิภาโค, โส เตสํเยว เภโทติฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอตมตฺถํ วิทิตฺวาติ เอตํ อตฺตโน ธมฺมวินเย มตกุณปสทิเสน ทุสฺสีลปุคฺคเลน สทฺธึ สํวาสาภาวสงฺขาตํ อตฺถํ วิทิตฺวาฯ **อิมํ อุทานนฺ**ติ อิมํ อสํวาสารหสํวาสารหภาวานํ การณปริทีปนํ อุทานํ อุทาเนสิฯ

ตตฺถ **ฉนฺนมติวสฺสตี**ติ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปฏิจฺฉาเทโนฺต อญฺญํ นวํ อาปตฺตึ

อาปชฺชติ, ตโต อปรนฺติ เอวํ อาปตฺติวสฺสํ กิเลสวสฺสํ อติวิย วสฺสติฯ **วิวฎํ นาติวสฺสตี**ติ อาปตฺตึ อาปโนฺน ตํ อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา วิวรโนฺต สพฺรหฺมจารีนํ ปกาเสโนฺต ยถาธมฺมํ ยถาวินยํ ปฏิกโรโนฺต เทเสโนฺต วุฎฺฐหโนฺต อญฺญํ นวํ อาปตฺตึ นาปชฺชติ, เตนสฺส ตํ วิวฎํ ปุน อาปตฺติวสฺสํ กิเลสวสฺสํ น วสฺสติฯ ยสฺมา จ เอตเทว, ตสฺมา **ฉนฺนํ** ฉาทิตํ อาปตฺตึ วิวเรถฯ **เอวํ ตํ นาติวสฺสตี**ติ เอวํ สเนฺต ตํ อาปตฺตึ อาปชฺชนปุคฺคลานํ อตฺตภาวํ อติวิชฺฌิตฺวา กิเลสวสฺสเนน น วสฺสติ น เตเมติ, เอวํ โส กิเลเสหิ อนวสฺสุโต ปริสุทฺธสีโล สมาหิโต หุตฺวา วิปสฺสนํ ปฎฺฐเปตฺวา สมฺมสโนฺต อนุกฺกเมน นิพฺพานํ ปาปุณาตีติ อธิปฺปาโยฯ

อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อฎฺฐจฺฉริยกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาติโมกฺขสวนารหกถาวณฺณนา

๓๘๖. อถ ภควา จิเนฺตสิ ‘‘อิทานิ ภิกฺขุสเงฺฆ อพฺพุโท ชาโต, อปริสุทฺธา ปุคฺคลา อุโปสถํ อาคจฺฉนฺติ, น จ ตถาคโต อปริสุทฺธาย ปริสาย อุโปสถํ อุทฺทิสติ, อนุทฺทิสเนฺต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุโปสโถ ปจฺฉิชฺชติ, ยนฺนูนาหํ อิโต ปฎฺฐาย ภิกฺขูนเญฺญว ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชาเนยฺย’’นฺติ, เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา ภิกฺขูนเญฺญว ปาติโมกฺขุเทฺทสํ อนุชานิ ฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อถ โข ภควา…เป.… ปาติโมกฺขํ อุทฺทิเสยฺยาถา’’**ติฯ ตตฺถ **นทานาหนฺ**ติ น อิทานิ อหํฯ อุโปสถํ น กริสฺสามิ, ปาติโมกฺขํ น อุทฺทิสิสฺสามีติ ปเจฺจกํ **น**-กาเรน สมฺพโนฺธฯ ทุวิธํ ปาติโมกฺขํ อาณาปาติโมกฺขํ โอวาทปาติโมกฺขนฺติฯ เตสุ ‘‘สุณาตุ เม ภเนฺต’’ติอาทิกํ **อาณาปาติโมกฺขํ,** ตํ สาวกาว อุทฺทิสนฺติ, น พุทฺธา, ยํ อนฺวทฺธมาสํ อุทฺทิสียติฯ ‘‘ขนฺตี ปรมํ…เป.… สพฺพปาปสฺส อกรณํ…เป.… อนุปวาโท อนุปฆาโต…เป.… เอตํ พุทฺธาน สาสน’’นฺติ (ที. นิ. ๒.๙๐; ธ. ป. ๑๘๓-๑๘๕) อิมา ปน ติโสฺส คาถา **โอวาทปาติโมกฺขํ** นาม, ตํ พุทฺธาว อุทฺทิสนฺติ, น สาวกาฯ ฉนฺนมฺปิ วสฺสานํ อเจฺจเยน อุทฺทิสนฺติฯ ทีฆายุกพุทฺธานญฺหิ ธรมานกาเล อยเมว ปาติโมกฺขุเทฺทโส, อปฺปายุกพุทฺธานํ ปน ปฐมโพธิยํเยว, ตโต ปรํ อิตโร, ตญฺจ โข

ภิกฺขู เอว อุทฺทิสนฺติ, น พุทฺธาฯ ตสฺมา อมฺหากมฺปิ ภควา วีสติวสฺสมตฺตํ อิมํ โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสิตฺวา อิมํ อนฺตรายํ ทิสฺวา ตโต ปรํ น อุทฺทิสิฯ

อฏฺฐานนฺติ อการณํฯ **อนวกาโส**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ การณญฺหิ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ''ฐาน''นฺติ วุจฺจติ, เอวํ ''อวกาโส''ติปิ วุจฺจติฯ **ยนฺ**ติ กิริยาปรามสนํฯ **น จ, ภิกฺขเว, สาปตฺติเกน ปาติโมกฺขํ โสตพฺพ**นฺติอาทิ ปทตฺถโต สุวิเญฺญยฺยํฯ วินิจฺฉยโต ปเนตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ อฏฺฐกถาย วุตฺตเมวฯ ตตฺถ **ปุเร วา ปจฺฉา วา**ติ ญตฺติโต ปุเพฺพ วา ปจฺฉา วาฯ

ธมฺมิกาธมฺมิกปาติโมกฺขฏฺฐปนกถาวณฺณนา

๓๘๗. **กตญฺจ อกตญฺจ อุภยํ คเหตฺวา**ติ ยสฺส เอกเนฺตน กตาปิ อตฺถิ, อกตาปิ อตฺถิ, ตสฺส ตทุภยํ คเหตฺวาฯ

ธมฺมิกปาติโมกฺขฏฺฐปนกถาวณฺณนา

๓๘๙. **ปริสา วุฏฺฐาตี**ติ ยสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ ปาติโมกฺขํ ฐปิตํ, ตํ วตฺถุํ อวินิจฺฉินิตฺวา เกนจิ อนฺตราเยน วุฏฺฐาติฯ

๓๙๓. **ปจฺจาทิยตี**ติ ปติ อาทิยติ, ''อกตํ กมฺม''นฺติอาทินา ปุน อารภตีติ อโตฺถฯ

อตฺตาทานองฺคกถาวณฺณนา

๓๙๘. ปรํ โจเทตุํ อตฺตนา อาทาตพฺพํ คเหตพฺพํ อธิกรณํ **อตฺตาทานํ**ฯ เตนาห **''สาสนํ โสเธตุกาโม''**ติอาทิฯ **วสฺสารโตฺต**ติ วสฺสกาโลฯ

โจทเกน ปจฺจเวกฺขิตพฺพธมฺมกถาวณฺณนา

๓๙๙. **ปฏิมาสิตุ**นฺติ ปรามสิตุํฯ **ปลิโพเธ ฉินฺทิตฺวา...เป.... อธิคตํ เมตฺตจิตฺต**นฺติ อิมินา อปฺปนาปฺปตฺตํ เมตฺตาภาวนํ ทเสฺสติฯ เตเนวาห **''วิกฺขมฺภนวเสน วิหตาฆาต''**นฺติฯ

โจทเกน อุปฏฺฐาเปตพฺพธมฺมกถาวณฺณนา

๔๐๐. **โน โทสนฺตโร**ติ เอตฺถ จิตฺตปริยาโย **อนฺตร**-สโทฺทติ อาห **''น ทุฏฺฐจิโตฺต หุตฺวา''**ติฯ

โจทกจุทิตกปฏิสํยุตฺตกถาวณฺณนา

๔๐๑. **กรุณ**นฺติ อปฺปนาปฺปตฺตํ กรุณชฺฌานํฯ **กรุณาปุพฺพภาค**นฺติ ปริกมฺมุปจารวสปฺปวตฺตํ กรุณํฯ **เมตฺตญฺจ เมตฺตาปุพฺพภาคญฺจา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

ปาติโมกฺขฏฺฐปนกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ภิกฺขุนิกฺขนฺธกํ

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐๒. ภิกฺขุนิกฺขนฺธเก **สเกฺกสุ วิหรตี**ติ ปฐมคมเนน คนฺตฺวา วิหรติฯ **มหาปชาปติ โคตมี**ติ เอตฺถ **โคตมี**ติ โคตฺตํฯ นามกรณทิวเส ปนสฺสา ลทฺธสกฺการา พฺราหฺมณา ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘สเจ อยํ ธีตรํ ลภิสฺสติ, จกฺกวตฺติรโญฺญ มเหสี ภวิสฺสติฯ สเจ ปุตฺตํ ลภิสฺสติ, จกฺกวตฺติราชา ภวิสฺสตีติ อุภยถาปิ มหตีเยวสฺสา ปชา ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากรึสุ, ตสฺมา ปุตฺตปชาย เจว ธีตุปชาย จ มหนฺตตาย ‘‘มหาปชาปตี’’ติ นามํ อกํสุ, อิธ ปน โคเตฺตน สทฺธึ สํสนฺทิตฺวา ‘‘มหาปชาปติ โคตมี’’ติ วุตฺตํฯ **เยน ภควา เตนุปสงฺกมี**ติ ภควา กปิลปุรํ คนฺตฺวา ปฐมเมว นนฺทํ ปพฺพาเชสิ, สตฺตเม ทิวเส ราหุลกุมารํฯ **จุมฺพฎกกลเห** ปน อุภยนครวาสิเกสุ ยุทฺธตฺถาย นิกฺขเนฺตสุ สตฺถา คนฺตฺวา เต ราชาโน สญฺญาเปตฺวา **อตฺตทณฺฑสุตฺตํ** (สุ. นิ. ๙๔๑ อาทโย) กเถสิฯ ราชาโน ปสีทิตฺวา อฑฺฒเตยฺยสเต อฑฺฒเตยฺยสเต ทารเก อทํสุฯ ตานิ ปญฺจ กุมารสตานิ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ อถ เนสํ ปชาปติโย สาสนํ เปเสตฺวา อนภิรตึ อุปฺปาทยึสุฯ สตฺถา เตสํ อนภิรติยา อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา เต ปญฺจสเต ทหรภิกฺขู กุณาลทหํ เนตฺวา อตฺตโน กุณาลกาเล นิสินฺนปุเพฺพ ปาสาณตเล นิสีทิตฺวา **กุณาลชาตก**กถาย (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) เตสํ อนภิรตึ วิโนเทตฺวา สเพฺพปิ เต โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาเปสิ, ปุน มหาวนํ อาเนตฺวา อรหตฺตผเลฯ เตสํ จิตฺตชานนตฺถํ ปุนปิ ปชาปติโย สาสนํ ปหิณึสุฯ เต ‘‘อภพฺพา มยํ ฆราวาสสฺสา’’ติ ปฎิสาสนํ ปหิณึสุฯ ตา ‘‘น ทานิ อมฺหากํ ปรฆรํ คนฺตุํ ยุตฺตํ, มหาปชาปติยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิสฺสามา’’ติ ปญฺจสตาปิ มหาปชาปตึ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อเยฺย, อมฺหากํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปถา’’ติ อาหํสุฯ มหาปชาปติ จ ตา อิตฺถิโย คเหตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ, เสตจฺฉตฺตสฺส เหฎฺฐา รโญฺญ ปรินิพฺพุตกาเล อุปสงฺกมีติปิ วทนฺติเยวฯ **ปกฺกามี**ติ ปุน กปิลปุรเมว ปาวิสิฯ

ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวาติ โพธเนยฺยสตฺตานํ อุปนิสฺสยํ โอโลเกโนฺต ยถาชฺฌาสเยน วิหริตฺวาฯ **จาริกํ ปกฺกามี**ติ มหาชนสงฺคหํ กโรโนฺต อุตฺตมาย พุทฺธสิริยา อโนปเมน พุทฺธวิลาเสน อตุริตจาริกํ ปกฺกามิฯ **สมฺพหุลาหิ สากิยานีหิ สทฺธิ**นฺติ อโนฺตนิเวสนสฺมึเยว ทสพลํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชฺชาเวสํ คเหตฺวา ตาปิ ปญฺจสตา สากิยานิโย ปพฺพชฺชาเวสํเยว คาหาเปตฺวา สพฺพาหิปิ ตาหิ สมฺพหุลาหิ สากิยานีหิ สทฺธึฯ **ปกฺกามี**ติ คมนํ อภินีหริฯ คมนาภินีหรณกาเล ปนสฺสา ‘‘สุกุมารา ราชิตฺถิโย ปทสา คนฺตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี’’ติ สากิยโกลิยราชาโน สุวณฺณสิวิกาโย อุปฎฺฐาปยึสุ, ตา ปน ‘‘ยาเน อารุยฺห คจฺฉนฺตีหิ สตฺถริ อคารโว กโต โหตี’’ติ เอกปณฺณาสโยชนิกํ มคฺคํ ปทสาว ปฎิปชฺชึสุฯ ราชาโนปิ ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อารกฺขํ สํวิทหาเปตฺวา ตณฺฑุลสปฺปิเตลาทีนํ สกฎานิ ปูเรตฺวา ‘‘คตคตฎฺฐาเน อาหารํ ปฎิยาเทถา’’ติ ปุริเส เปสยึสุฯ **สูเนหิ ปาเทหี**ติ ตาสญฺหิ สุขุมาลตฺตา ปาเทสุ เอโก โผโฎ อุเฎฺฐติ, เอโก ภิชฺชติ, อุโภ ปาทา กฎกฎฺฐิสมฺปริกิณฺณา วิย หุตฺวา อุทฺธุมาตาฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สูเนหิ ปาเทหี’’ติฯ **พหิทฺวารโกฎฺฐเก**ติ ทฺวารโกฎฺฐกสฺส พหิฯ กสฺมา ปเนวํ ฐิตาติ? เอวํ กิรสฺสา อโหสิ ‘‘อหํ ตถาคเตน อนนุญฺญาตา สยเมว ปพฺพชฺชาเวสํ อคฺคเหสึ, เอวํ คหิตภาโว จ ปน เม สกลชมฺพุทีเป ปากโฎ ชาโต, สเจ สตฺถา ปพฺพชฺชํ อนุชานิสฺสติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ สเจ นานุชานิสฺสติ, มหตี ครหา ภวิสฺสตี’’ติ วิหารํ ปวิสิตุํ อสโกฺกนฺตี โรทมานา อฎฺฐาสิฯ **กึ นุ ตฺวํ โคตมี**ติ กึ นุ ราชกุลานํ วิปตฺติ อุปฺปนฺนา, เกน นุ ตฺวํ การเณน เอวํ วิวณฺณภาวํ ปตฺตา สูเนหิ ปาเทหิ…เป.… ฐิตาติฯ

อเญฺญูนปิ ปริยาเยนาติ อเญฺญูนปิ การเณนฯ **อาปาทิกา**ติ สํวฑฺฒิกา, ตุมฺหากํ หตฺถปาเทสุ หตฺถปาทกิจฺจํ อสาเธเนฺตสุ หเตฺถ จ ปาเท จ วเฑฺฒตฺวา ปฏิชคฺคิกาติ อโตฺถฯ **โปสิกา**ติ ทิวสสฺส เทฺว ตโย วาเร นหาเปตฺวา โภเชตฺวา ปาเยตฺวา ตุเมฺห โปเสสิฯ **ถญฺญํ ปาเยสี**ติ นนฺทกุมาโร กิร โพธิสตฺตโต กติปาเหเนว ทหรตโรฯ ตสฺมิํ ชาเต มหาปชาปติ อตฺตโน ปุตฺตํ ธาตีนํ ทตฺวา สยํ โพธิสตฺตสฺส ธาติกิจฺจํ สาธยมานา อตฺตโน ถญฺญํ ปาเยสิฯ ตํ สนฺธาย เถโร เอวมาหฯ **สาธุ ภเนฺต**ติ ''พหุการา''ติอาทีหิ ตสฺสา คุณํ กเถตฺวา ปุน ปพฺพชฺชํ ยาจโนฺต เอวมาหฯ

มหาปชาปติโคตมีวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐครุธมฺมกถาวณฺณนา

๔๐๓. สตฺถาปิ ''อิตฺถิโย นาม ปริตฺตสทฺธา, เอกายาจิตมเตฺตเยว ปพฺพชฺชาย อนุญฺญาตาย น มม สาสนํ ครุํ กตฺวา คณฺหิสฺสนฺตี''ติ ติกฺขตฺตุํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิทานิ ครุํ กตฺวา คาหาเปตุกามตาย **"สเจ, อานนฺท, มหาปชาปติ โคตมี อฏฺฐ ครุธเมฺม ปฏิคฺคณฺหาติ, สาวสฺสา โหตุ อุปสมฺปทา"**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สาวสฺสา**ติ สา เอว อสฺสา ปพฺพชฺชาปิ อุปสมฺปทาปิ โหตุฯ

ตทหุปสมฺปนฺนสฺสาติ ตํ ทิวสมฺปิ อุปสมฺปนฺนสฺสฯ **อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ กาตพฺพ**นฺติ มานาติมานํ อกตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน อภิวาทนํ, อาสนา อุฏฺฐาย ปจฺจุคฺคมนวเสน ปจฺจุฏฺฐานํ, ทสนเข สโมธาเนตฺวา อญฺชลิกมฺมํ, อาสนปญฺญาปนพีชนาทิกํ อนุจฺฉวิกกมฺมสงฺขาตํ สามีจิกมฺมญฺจ กตฺตพฺพํฯ **อภิกฺขุเก อาวาเส**ติ ยตฺถ วสนฺติยา อนนฺตราเยน โอวาทตฺถาย อุปสงฺกมนารเห ฐาเน โอวาททายโก อาจริโย นตฺถิ, อยํ อภิกฺขุโก อาวาโส นาม, เอวรูเป อาวาเส วสฺสํ น อุปคนฺตพฺพํฯ **อนฺวทฺธมาส**นฺติ อนุโปสถิกํฯ **โอวาทูปสงฺกมน**นฺติ โอวาทตฺถาย อุปสงฺกมนํฯ **ทิเฏฺฐนา**ติ จกฺขุนา ทิเฏฺฐนฯ **สุเตนา**ติ โสเตน สุเตนฯ **ปริสงฺกายา**ติ ทิฏฺฐสุตวเสน ปริสงฺกิเตนฯ **ครุธมฺม**นฺติ ครุกํ สงฺฆาทิเสสาปตฺติํฯ **ปกฺขมานตฺต**นฺติ อนูนานิ ปนฺนรส ทิวสานิ มานตฺตํฯ **ฉสุ ธเมฺมสู**ติ วิกาลโภชนจฺฉเฏฺฐสุ สิกฺขาปเทสุฯ **สิกฺขิตสิกฺขายา**ติ เอกสิกฺขมฺปิ อขณฺฑํ กตฺวา ปูริตสิกฺขายฯ

น อโกฺกสิตโพฺพ น ปริภาสิตโพฺพติ ทสนฺนํ อโกฺกสวตฺถูนํ อญฺญตเรน อโกฺกสวตฺถุนา น อโกฺกสิตโพฺพ, ภยุปทํสนาย กายจิ ปริภาสาย น ปริภาสิตโพฺพฯ **โอวโฏ ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูสุ วจนปโถ**ติ โอวาทานุสาสนิธมฺมกถาสงฺขาโต วจนปโถ ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูสุ โอวโฏ ปิหิโต, น ภิกฺขุนิยา โกจิ ภิกฺขุ โอวทิตโพฺพ วา อนุสาสิตโพฺพ วา, ''ภเนฺต โปราณกเตฺถรา อิทญฺจิทญฺจ วตฺตํ ปูรยิํสู''ติ เอวํ ปน ปเวณิวเสน กเถตุํ วฏฺฏติฯ **อโนวโฏ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีสู**ติ ภิกฺขูนํ ปน ภิกฺขุนีสุ วจนปโถ อนิวาริโต, ยถารุจิยา โอวทนฺตุ อนุสาสนฺตุ ธมฺมกถํ กเถนฺตูติ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปเนสา ครุธมฺมกถา มหาวิภเงฺค วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ

อิเม ปน อฏฺฐ ครุธเมฺม สตฺถุ สนฺติเก อุคฺคเหตฺวา เถเรน อตฺตโน อาโรจิยมาเน สุตฺวา มหาปชาปติยา ตาวมหนฺตํ โทมนสฺสํ ขเณน ปฏิปฺปสฺสมฺภิฯ อโนตตฺตทหโต อาหเฏน สีตุทกสฺส ฆฏสเตน มตฺถเก ปริสิตฺตา วิย วิคตปริฬาหา อตฺตมนา หุตฺวา ครุธมฺมปฏิคฺคหเณน อุปฺปนฺนปีติปาโมชฺชํ อาวิ กโรนฺตี **"เสยฺยถาปิ, ภเนฺต"**ติอาทิกํ อุทานํ อุทาเนสิฯ ตตฺถ **ทหโร**ติ ตรุโณฯ **ยุวา**ติ โยพฺพญฺญภาเว ฐิโตฯ **มณฺฑนกชาติโก**ติ อลงฺการสภาโวฯ ตตฺถ โกจิ ตรุโณปิ ยุวา น โหติ ยถา อติตรุโณฯ โกจิ ยุวาปิ มณฺฑนกชาติโก น โหติ ยถา อุปสนฺต

สภาโว อาลสิยพฺยสนาทีหิ วา อภิภูโต, อิธ ปน ทหโร เจว ยุวา จ มณฺฑนกชาติโก จ อธิเปฺปโต, ตสฺมา เอวมาหฯ อุปฺปลาทีนิ โลกสมฺมตตฺตา วุตฺตานิฯ อิโต ปรํ ยํ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ตํ อฏฺฐกถายํ ทสฺสิตเมวฯ

ตตฺถ **มาตุคามสฺส ปพฺพชิตตฺตา**ติ อิทํ ปญฺจวสฺสสตโต อุทฺธํ อฏฺฐตฺวา ปญฺจสุเยว วสฺสสเตสุ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา การณนิทสฺสนํฯ **ปฏิสมฺภิทาปเภทปฺปตฺตขีณาสววเสเนว วุตฺตน**ฺติ เอตฺถ ‘‘ปฏิสมฺภิทาปตฺตขีณาสวคฺคหเณน ฌานานิปิ คหิตาเนว โหนฺติฯ น หิ นิชฺฌานกานํ สพฺพปฺปการสมฺปตฺติ อิชฺฌตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **สุกฺขวิปสฺสกขีณาสววเสน วสฺสสหสฺส**นฺติอาทินา จ ยํ วุตฺตํฯ ตํ ขนฺธกภาณกานํ มเตน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๖๑) ปน เอวํ วุตฺตํ –

> ‘‘ปฏิสมฺภิทาปเตฺตหิ วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสิ, ฉฬภิเญฺญหิ วสฺสสหสฺสํ, เตวิเชฺชหิ วสฺสสหสฺสํ, สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ, ปาติโมเกฺขน วสฺสสหสฺสํ อฏฺฐาสี’’ติฯ

องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายมฺปิ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๓๐) –

> ‘‘พุทฺธานญฺหิ ปรินิพฺพานโต วสฺสสหสฺสเมว ปฏิสมฺภิทา นิพฺพเตฺตตุํ สโกฺกนฺติ, ตโต ปรํ ฉ อภิญฺญา, ตโต ตาปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา ติโสฺส วิชฺชา นิพฺพเตฺตนฺติ, คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ตาปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา สุกฺขวิปสฺสกา โหนฺติฯ เอเตเนว อุปาเยน อนาคามิโน สกทาคามิโน โสตาปนฺนา’’ติ –

วุตฺตํฯ

สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถายํ ปน (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓.๑๕๖) –

> ‘‘ปฐมโพธิยญฺหิ ภิกฺขู ปฏิสมฺภิทาปตฺตา อเหสุํฯ อถ กาเล คจฺฉเนฺต ปฏิสมฺภิทา ปาปุณิตุํ น สกฺขิํสุ, ฉฬภิญฺญา อเหสุํ, ตโต ฉ อภิญฺญา ปตฺตุํ อสโกฺกนฺตา ติโสฺส วิชฺชา ปาปุณิํสุฯ อิทานิ กาเล คจฺฉเนฺต ติโสฺส วิชฺชา ปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตา อาสวกฺขยมตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา อนาคามิผลํ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา สกทาคามิผลํ, ตมฺปิ อสโกฺกนฺตา โสตาปตฺติผลํ, คจฺฉเนฺต กาเล โสตาปตฺติผลมฺปิ ปตฺตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี’’ติ –

วุตฺตํฯ

ยสฺมา เจตํ สพฺพํ อญฺญมญฺญปฏิวิรุทฺธํ, ตสฺมา เตสํ เตสํ ภาณกานํ มตเมว อาจริเยน ตตฺถ ตตฺถ ทสฺสิตนฺติ คเหตพฺพํฯ อญฺญถา หิ อาจริยเสฺสว ปุพฺพาปรวิโรธปฺปสโงฺค สิยาติฯ

ตานิเยวาติ ตานิเยว ปญฺจ วสฺสสหสฺสานิฯ ปริยตฺติมูลกํ สาสนนฺติ อาห **‘‘น หิ ปริยตฺติยา อสติ ปฏิเวโธ อตฺถี’’**ติอาทิฯ ปริยตฺติยา หิ อนฺตรหิตาย ปฏิปตฺติ อนฺตรธายติ, ปฏิปตฺติยา อนฺตรหิตาย อธิคโม อนฺตรธายติฯ กิํการณา? อยญฺหิ ปริยตฺติ ปฏิปตฺติยา ปจฺจโย โหติ, ปฏิปตฺติ อธิคมสฺส, อิติ ปฏิปตฺติโตปิ ปริยตฺติเยว ปมาณํฯ ตตฺถ ปฏิเวโธ จ ปฏิปตฺติ จ โหติปิ น โหติปิฯ เอกสฺมิญฺหิ กาเล ปฏิเวธกรา ภิกฺขู พหู โหนฺติ, ‘‘เอส ภิกฺขุ ปุถุชฺชโน’’ติ องฺคุลิํ ปสาเรตฺวา ทเสฺสตโพฺพ โหติ, อิมสฺมิํเยว ทีเป เอกวารํ ปุถุชฺชนภิกฺขุ นาม นาโหสิฯ ปฏิปตฺติปูรกาปิ กทาจิ พหู โหนฺติ, กทาจิ อปฺปา, อิติ ปฏิเวโธ จ ปฏิปตฺติ จ โหติปิ น โหติปิฯ สาสนฏฺ

ฐิติยา ปน ปริยตฺติเยว ปมาณํฯ ปณฺฑิโต หิ เตปิฏกํ สุตฺวา เทฺวปิ ปูเรติฯ ยถา อมฺหากํ โพธิส โตฺต อาฬารสฺส สนฺติเก ปญฺจาภิญฺญา สตฺต จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา เนวสญฺญา นาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปริกมฺมํ ปุจฺฉิ, โส "น ชานามี"ติ อาห, ตโต อุทกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อธิคตวิเสสํ สํสนฺทิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนสฺส ปริกมฺมํ ปุจฺฉิ, โส อาจิกฺขิ, ตสฺส วจนสมนนฺตรเมว มหาสโตฺต ตํ สมฺปาเทสิ, เอวเมว ปญฺญวา ภิกฺขุ ปริยตฺติํ สุตฺวา เทฺวปิ ปูเรติ, ตสฺมา ปริยตฺติยา ฐิตาย สาสนํ ฐิตํ โหติฯ ยถาปิ มหโต ตฬากสฺส ปาฬิยา ถิราย อุทกํ น ฐสฺสตีติ น วตฺตพฺพํ, อุทเก สติ ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ น ปุปฺผิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพํ, เอวเมว มหาตฬากสฺส ถิรปาฬิสทิเส เตปิฏเก พุทฺธวจเน สติ มหาตฬาเก อุทกสทิสา ปฏิปตฺติปูรกา กุลปุตฺตา นตฺถีติ น วตฺตพฺพํ, เตสุ สติ มหาตฬาเก ปทุมาทีนิ ปุปฺผานิ วิย โสตาปนฺนาทโย อริยปุคฺคลา นตฺถีติ น วตฺตพฺพํฯ เอวํ เอกนฺตโต ปริยตฺติเยว ปมาณํฯ

ปริยตฺติยา อนฺตรหิตายาติ เอตฺถ **ปริยตฺตี**ติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๑๓๐) เตปิฏกํ พุทฺธว จนํ สาฏฺฐกถา ปาฬิฯ ยาว สา ติฏฺฐติ, ตาว ปริยตฺติ ปริปุณฺณา นาม โหติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล กลิยุคราชาโน อธมฺมิกา โหนฺติ, เตสุ อธมฺมิเกสุ เตสมฺปิ อมจฺจาทโย อธมฺมิกา โหนฺติ, ตโต รฏฺฐชนปทวาสิโนติ เตสํ อธมฺมิกตาย น เทโว สมฺมา วสฺสติ, ตโต สสฺสานิ น สมฺปชฺชนฺ ติ, เตสุ อสมฺปชฺชเนฺตสุ ปจฺจยทายกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปจฺจเย ทาตุํ น สโกฺกนฺติ, ภิกฺขู ปจฺจเยหิ กิลมนฺตา อเนฺตวาสิเก สงฺคเหตุํ น สโกฺกนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ปริยตฺติ ปริหายติ, อตฺถวเสน ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปาฬิวเสเนว ธาเรนฺติฯ ตโต กาเล คจฺฉเนฺต ปาฬิมฺปิ สกลํ ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปฐมํ อภิธมฺมปิฏกํ ปริหายติ, ปริหายมานํ มตฺถกโต ปฏฺฐาย ปริหายติฯ ปฐมเมว หิ มหาปกรณํ ปริหายติ, ตสฺมิํ ปริหีเน ยมกํ, กถาวตฺถุ, ปุคฺคลปญฺญตฺติ, ธาตุกถา, วิภโงฺค, ธมฺมสงฺคโหติฯ

เอวํ อภิธมฺมปิฏเก ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ องฺคุตฺต รนิกาโย ปริหายติ, ตสฺมิมฺปิ ปฐมํ เอกาทสกนิปาโต…เป.… ตโต เอกกนิปาโตติฯ เอวํ องฺ คุตฺตรนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สํยุตฺตนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ มหาวโคฺค ปริ หายติ, ตโต สฬายตนวโคฺค, ขนฺธกวโคฺค, นิทานวโคฺค, สคาถาวโคฺคติฯ เอวํ สํยุตฺตนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย มชฺฌิมนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ อุปริปณฺณาสโก ปริหายติ, ตโต มชฺฌิมปณฺณาสโก, ตโต มูลปณฺณาสโกติฯ เอวํ มชฺฌิมนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย ทีฆนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ ปาถิกวโคฺค ปริหายติ, ตโต มหาวโคฺค, ตโต สีลกฺ ขนฺธวโคฺคติฯ เอวํ ทีฆนิกาเย ปริหีเน สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหีนํ นาม โหติฯ วินยปิฏเกน สทฺธิํ ชา ตกเมว ธาเรนฺติฯ วินยปิฏกญฺหิ ลชฺชิโน ธาเรนฺติ, ลาภกามา ปน "สุตฺตเนฺต กถิเตปิ สลฺลเกฺ ขนฺตา นตฺถี"ติ ชาตกเมว ธาเรนฺติฯ คจฺฉเนฺต กาเล ชาตกมฺปิ ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติฯ อถ เนสํ ปฐมํ เวสฺสนฺตรชาตกํ ปริหายติ, ตโต ปฏิโลมกฺกเมน ปุณฺณกชาตกํ, มหานารทชาตกนฺติ ปริ โยสาเน อปณฺณกชาตกํ ปริหายติ, วินยปิฏกเมว ธาเรนฺติฯ

คจฺฉเนฺต กาเล ตมฺปิ มตฺถกโต ปฏฺฐาย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ ปริวาโร ปริหายติ, ตโต ขนฺธโก, ภิกฺขุนีวิภโงฺค, มหาวิภโงฺคติ อนุกฺกเมน อุโปสถกฺขนฺธกมตฺตเมว ธาเรนฺติฯ ตทาปิ ปริยตฺติ อนนฺตรหิตาว โหติฯ ยาว ปน มนุเสฺสสุ จตุปฺปทิกคาถาปิ ปวตฺตติ, ตาว ปริยตฺติ อนนฺตรหิตาว โหติฯ ยทา สโทฺธ ปสโนฺน ราชา หตฺถิกฺขเนฺธ สุวณฺณจโงฺกฏกมฺหิ สหสฺสตฺถ วิกํ ฐปาเปตฺวา "พุเทฺธหิ กถิตํ จตุปฺปทิกํ คาถํ ชานโนฺต อิมํ สหสฺสํ คณฺหตู"ติ นคเร เภริํ จรา เปตฺวา คณฺหนกํ อลภิตฺวา "เอกวารํ จราปิเต นามํ สุณนฺตาปิ โหนฺติ อสุณนฺตาปี"ติ ยาวตติยํ

จราเปตฺวา คณฺหนกํ อลภิตฺวา ราชปุริสา สหสฺสตฺถวิกํ ปุน ราชกุลํ ปเวเสนฺติ, ตทา ปริยตฺติ อนฺตรหิตา นาม โหติฯ

จิรํ ปวตฺติสฺสตีติ ปริยตฺติยา อนฺตรหิตายปิ ลิงฺคมตฺตํ อทฺธานํ ปวตฺติสฺสติฯ กถํ? คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต หิ กาเล จีวรคฺคหณํ ปตฺตคฺคหณํ สมิญฺชนปสารณํ อาโลกิตวิโลกิตํ น ปาสาทิกํ โหติ, นิคณฺฐสมณา วิย อลาพุปตฺตํ ภิกฺขู ปตฺตํ อคฺคพาหาย ปริกฺขิปิตฺวา อาทาย วิจรนฺติ, เอตฺตาวตาปิ ลิงฺคํ อนนฺตรหิตเมว โหติฯ คจฺฉนฺเต ปน กาเล อคฺคพาหโต โอตาเรตฺวา หตฺเถน วา สิกฺกาย วา โอลมฺเพตฺวา วิจรนฺติ, จีวรมฺปิ รชนสารุปฺปํ อกตฺวา โอฏฺฐฏฺฐิวณฺณํ กตฺวา รชนฺติฯ คจฺฉนฺเต กาเล รชนมฺปิ น โหติ, ทสจฺฉินฺทนํ โอวฏฺฏิกาวิชฺฌนํ กปฺปมตฺตญฺจ กตฺวา วฬญฺชนฺติ, ปุน โอวฏฺฏิกํ วิชฺฌิตฺวา กปฺปํ น กโรนฺติฯ ตโต อุภยมฺปิ อกตฺวา ทสา เฉตฺวา ปริพฺพาชกา วิย จรนฺติฯ คจฺฉนฺเต กาเล ‘‘โก อิมินา อมฺหากํ อตฺโถ’’ติ ขุทฺทกํ กาสาวขณฺฑํ หตฺเถ วา คีวายํ วา พนฺธนฺติ, เกเสสุ วา อลฺลียาเปนฺติ, ทารภรณํ กโรนฺตา กสิตฺวา วปิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปตฺวา วิจรนฺติ, ตทา ทกฺขิณํ เทนฺโต ชโน สงฺฆํ อุทฺทิสฺส เอเตสมฺปิ เทติฯ อิทํ สนฺธาย ภควตา วุตฺตํ ‘‘ภวิสฺสนฺติ โข ปนานนฺท, อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา, เตสุ ทุสฺสีเลสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทสฺสนฺติ, ตทาปาหํ, อานนฺท, สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ อสเงฺขยฺยํ อปฺปเมยฺยํ วทามี’’ติ (ม. นิ. ๓.๓๘๐)ฯ ตโต คจฺฉนฺเต กาเล นานาวิธานิ กมฺมานิ กโรนฺตา ‘‘ปปโญฺจ เอส, กึ อิมินา อมฺหาก’’นฺติ กาสาวขณฺฑํ ฉินฺทิตฺวา อรเญฺญ ขิปนฺติ, ตสฺมึ กาเล ลิงฺคํ อนฺตรหิตํ นาม โหติฯ กสฺสปทสพลสฺส กิร กาลโต ปฏฺฐาย โยนกานํ เสตวตฺถานิ ปารุปิตฺวา จรณจาริตฺตํ ชาตํฯ เอวํ ปริยตฺติยา อนฺตรหิตายปิ ลิงฺคมตฺตํ จิรํ ปวตฺติสฺสตีติ เวทิตพฺพํฯ

อฏฺฐครุธมฺมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนีอุปสมฺปนฺนานุชานนกถาวณฺณนา

๔๐๔-๔๐๕. **ยทเคฺคนา**ติ ยํ ทิวสํ อาทึ กตฺวาฯ **ตเทวา**ติ ตสฺมิเญฺญว ทิวเสฯ **อนุญฺญาตฺติยา**ติ อนุญฺญายฯ **เอกาหํ, ภเนฺต อานนฺท, ภควนฺตํ วรํ ยาจามี**ติ ‘‘เอวเมว โข อหํ, ภเนฺต อานนฺท, อิเม อฏฺฐ ครุธเมฺม ปฏิคฺคณฺหามิ ยาวชีวํ อนติกฺกมนีเย’’ติ ปฏิชานิตฺวา อิทานิ กสฺมา วรํ ยาจตีติ เจ? ปรูปวาทวิวชฺชนตฺถํฯ เอวญฺหิ เกจิ วเทยฺยุํ ‘‘มหาปชาปติยา ปฐมํ สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนญฺจ ยถาวุฑฺฒํ อภิวาทนํ นาโหสิ, สา เจ วรํ ยาเจยฺย, ภควา อนุชาเนยฺยา’’ติฯ

๔๐๖. **สราคายา**ติ สราคภาวาย กามราคภวราคปริพฺรูหนายฯ **สโญฺญคายา**ติ วฏฺฏ สํโยชนตฺถายฯ **อาจยายา**ติ วฏฺฏสฺส วฑฺฒนตฺถายฯ **มหิจฺฉตายา**ติ มหิจฺฉภาวายฯ **อสนฺตุฏฺฐิยา**ติ อสนฺตุฏฺฐิภาวายฯ **สงฺคณิกายา**ติ กิเลสสงฺคณคณสงฺคณวิหารายฯ **โกสชฺชายา**ติ กุสีตภาวายฯ **ทุพฺภรตายา**ติ ทุโปฺปสตายฯ **วิราคายา**ติ สกลวฏฺฏโต วิรชฺชนตฺถายฯ **วิสโญฺญคายา**ติ กามราคาทีหิ วิสํยุชฺชนตฺถายฯ **อปจยายา**ติ สพฺพสฺสปิ วฏฺฏสฺส อปจยตฺถาย, นิพฺพานายาติ อโตฺถฯ **อปฺปิจฺฉตายา**ติ ปจฺจยปฺปิจฺฉตาทิวเสน สพฺพโส อิจฺฉาปคมายฯ **สนฺตุฏฺฐิยา**ติ ทฺวาทสวิธสนฺตุฏฺฐิภาวายฯ **ปวิเวกายา**ติ ปวิวิตฺตภาวาย กายวิเวกาทิตทงฺควิเวกาทิวิเวกสิทฺธิยาฯ **วีริยารมฺภายา**ติ กายิกสฺส เจว เจตสิกสฺส จ วีริยสฺส ปคฺคณฺหนตฺถายฯ **สุภรตายา**ติ สุขโปสนตฺถายฯ เอวํ โย ปริยตฺติธโมฺม อุคฺคหณธารณปริปุจฺฉามนสิการวเสน โยนิโส ปฏิปชฺชนฺตสฺส สราคาทิภาวปริวชฺชนสฺส การณํ หุตฺวา วิราคาทิภาวาย สํวตฺตติ, เอกํสโต **เอโส ธโมฺม, เอโส วินโย** สมฺมเทว อปายาทีสุ อปตนวเสน ธารณ

โต กิเลสานํ วินยนโต, สตฺถุ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส โอวาทานุสิฏฺฐิภาวโต **เอตํ สตฺถุสาสน**นฺติ **ธาเรยฺยาสิ** ชาเนยฺยาสิ, อวพุชฺฌยฺยาสีติ อโตฺถฯ อิมสฺมิํ สุเตฺต ปฐมวาเรน วฏฺฏํ, ทุติยวาเรน วิวฏฺฏํ กถิตํฯ

๔๐๙-๔๑๐. **วิมาเนตฺวา**ติ อปรชฺฌิตฺวาฯ **กมฺมปฺปตฺตาโยปี**ติ กมฺมารหาปิฯ **อาปตฺติคามินิโยปี**ติ อาปตฺติอาปนฺนาโยปิฯ **วุตฺตนเยเนว กาเรตพฺพตํ อาปชฺชนฺตี**ติ ตถากรณสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ทุกฺกเฏน กาเรตพฺพตํ อาปชฺชนฺติฯ

๔๑๓-๕. **เทฺว ติโสฺส ภิกฺขุนิโย**ติ ทฺวีหิ ตีหิ ภิกฺขุนีหิฯ **น อาโรเจนฺตี**ติ ปาติโมกฺขุเทฺทสกสฺส น อาโรเจนฺติฯ **น ปจฺจาหรนฺตี**ติ ภิกฺขุนีนํ น ปจฺจาหรนฺติฯ **วิเสสก**นฺติ วตฺตภงฺคํฯ

๔๒๐. **เตน จ ภิกฺขุ นิมเนฺตตโพฺพ**ติ สามีจิทสฺสนเมตํ, น ปน อนิมนฺติยา อาปตฺติฯ

๔๒๕. **ตโย นิสฺสเย**ติ เสนาสนนิสฺสยํ อปเนตฺวา อปเร ตโย นิสฺสเยฯ รุกฺขมูลเสนาสนญฺหิ สา น ลภติฯ

๔๒๘. **อนุวาทํ ปฏฺฐเปนฺตี**ติ อิสฺสริยํ ปวเตฺตนฺติฯ

๔๓๐. **ภิกฺขุทูเตน อุปสมฺปาเทนฺตี**ติ ภิกฺขุเยว ทูโต ภิกฺขุทูโต, เตน ภิกฺขุทูเตน, ภิกฺขุทูตํ กตฺวา อุปสมฺปาเทนฺตีติ อโตฺถฯ

๔๓๑. **น สมฺมตี**ติ นปฺปโหติฯ **นวกมฺม**นฺติ นวกมฺมํ กตฺวา ‘‘เอตฺตกานิ วสฺสานิ วสตู’’ติ อปโลเกตฺวา สงฺฆิกภูมิทานํฯ

๔๓๒. **สนฺนิสินฺนคพฺภา**ติ ปติฏฺฐิตคพฺภาฯ

๔๓๔. **ปพฺพชฺชมฺปิ น ลภตี**ติ ติตฺถายตนสงฺกนฺตาย อภพฺพภาวูปคมนโต น ลภติฯ **อิทํ โอทิสฺส อนุญฺญาตํ วฏฺฏตี**ติ เอกโต วา อุภโต วา อวสฺสเว สติปิ โอทิสฺส อนุญฺญาตตฺตา วฏฺฏติฯ เสสเมตฺถ ปาฬิโต อฏฺฐกถาโต จ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

ภิกฺขุนีอุปสมฺปนฺนานุชานนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภิกฺขุนิกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. ปญฺจสติกกฺขนฺธกํ

สงฺคีตินิทานกถาวณฺณนา

๔๓๗. ปญฺจสติกกฺขนฺธเก **ปาวาย กุสินาร**นฺติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๓๑) ปาวานคเร ปิณฺฑาย จริตฺวา กุสินารํ คมิสฺสามีติ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโนฯ **มนฺทารวปุปฺผํ คเหตฺวา**ติ มหาจาฏิปฺปมาณํ ปุปฺผํ อาคนฺตุกทณฺฑเก ฐเปตฺวา ฉตฺตํ วิย คเหตฺวาฯ **อทฺทสํ โข**ติ อาคจฺฉนฺตํ ทูรโตว อทฺทสํฯ ทิสฺวา จ ปน ‘‘ปุจฺฉิสฺสามิ นํ ภควโต ปวตฺติ’’นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘สเจ โข ปน นิสินฺนโกว ปุจฺฉิสฺสามิ, สตฺถริ อคารโว กโต ภวิสฺสตี’’ติ อุฏฺฐหิตฺวา ฐิตฏฺฐานโต อปกฺกมฺม ฉทฺทนฺโต นาคราชา มณิจมฺมํ วิย ทสพลทตฺติยํ เมฆวณฺณปํสุกูลจีวรํ ปารุปิตฺวา ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลึ สิรสฺมึ ปติฏฺฐาเปตฺวา สตฺถริ กเตน คารเวน อาชีวกสฺส อภิมุโข หุตฺวา ‘‘อปาวุโส อมฺหากํ สตฺถารํ ชานาสี’’ติ อาหฯ กึ ปน สตฺถุ ปรินิพฺพานํ ชานนฺโต ปุจฺฉิ อชานนฺโตติ? อาวชฺชนปฺปฏิพทฺธํ ขีณาสวานํ ชานนํฯ อนาวชฺชิตตฺตา ปเนส อชานนฺโต ปุจฺฉีติ เอเกฯ เถโร สมาปตฺติพหุโล รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานเลณมณฺฑปาทีสุ นิจฺจํ สมาปตฺติผเลเนว ยาเปติฯ กุลสนฺตกมฺปิ คามํ ปวิสิตฺวา ทฺวาเร สมาปชฺชิตฺวา สมาปตฺติโต วุฏฺฐิโตว ภิกฺขํ คณฺหาติฯ เถโร กิร ‘‘อิมินา เม ปจฺฉิเมน อตฺตภาเวน มหาชนานุคฺคหํ กริสฺสามิ, เย มยฺหํ ภิกฺขํ วา เทนฺติ, คนฺธมาลาทีหิ วา สกฺการํ กโรนฺติ, เตสํ ตํ มหปฺผลํ โหตู’’ติ เอวํ กโรติฯ ตสฺมา สมาปตฺติพหุลตาย น ชานิฯ อิติ อชานนฺโตว ปุจฺฉีติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น เหตฺถ อชานนการณํ อตฺถิฯ อภิลกฺขิตํ สตฺถุ ปรินิพฺพานํ อโหสิ ทสสหสฺสิโลกธาตุกมฺปนาทีหิ นิมิตฺเตหิฯ เถรสฺส ปน ปริสาย เกหิจิ ภิกฺขูหิ ภควา ทิฏฺฐปุพฺโพ, เกหิจิ น ทิฏฺฐปุพฺโพฯ ตตฺถ เยหิ ทิฏฺฐปุพฺโพ, เตปิ ปสฺสิตุกามาวฯ เยหิปิ อทิฏฺฐปุพฺโพ, เตปิ ปสฺสิตุกามาวฯ ตตฺถ เยหิ น ทิฏฺฐปุพฺโพ, เต อภิทสฺสนกามตาย คนฺตฺวา ‘‘กุหึ ภควา’’ติ ปุจฺฉนฺตา ‘‘ปรินิพฺพุโต’’ติ สุตฺวา สนฺธาเรตุํ น สกฺขิสฺสนฺติฯ จีวรํ ฉฑฺเฑตฺวา เอกวตฺถา วา ทุนฺนิวตฺถา วา อุรานิ ปฏิปิสนฺตา ปโรทิสฺสนฺติฯ ตตฺถ มนุสฺสา ‘‘มหากสฺสเปน สทฺธึ อาคตปํสุกูลิกา สยมฺปิ อิตฺถิโย วิย ปโรทนฺติ, เต กึ อเมฺห สมสฺสาเสนฺตี’’ติ มยฺหํ โทสํ ทสฺสนฺติฯ อิทํ ปน สุญฺญํ มหารญฺญํ, อิธ ยถา ตถา โรทเนฺตสุ โทโส นตฺถิฯ ปุริมตรํ สุตฺวา นาม โสโกปิ ตนุโก โหตีติ ภิกฺขูนํ สตุปฺปาทลาภตฺถํ ชานนฺโตว ปุจฺฉิฯ

อชฺช สตฺตาหปรินิพฺพุโตติ อชฺช ทิวสโต ปฏิโลมโต สตฺตเม อหนิ ปรินิพฺพุโตฯ **ตโต เม อิท**นฺติ ตโต สมณสฺส โคตมสฺส ปรินิพฺพุตฏฺฐานโตฯ **อวีตราคา**ติ ปุถุชฺชนา เจว โสตาปนฺนสกทาคามิโน จฯ เตสญฺหิ โทมนสฺสํ อปฺปหีนํ, ตสฺมา เตปิ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ, อุโภ หเตฺถ สีเส ฐเปตฺวา โรทนฺติฯ **ฉินฺนปาตํ ปปตนฺตี**ติ ฉินฺนานํ ปาโต วิย ฉินฺนปาโต, ตํ ฉินฺนปาตํ, ภาวนปุํสกนิเทฺทโสยํ, มเชฺฌ ฉินฺนา วิย หุตฺวา ยโต วา ตโต วา ปตนฺตีติ อโตฺถฯ **อาวฏฺฏนฺตี**ติ อภิมุขภาเวน วฏฺฏนฺติฯ ยตฺถ ปติตา, ตโต กติปยรตนฏฺฐานํ วฏฺฏนวเสเนว คนฺตฺวา ปุน ยถาปติตเมว ฐานํ วฏฺฏนวเสน อาคจฺฉนฺติฯ **วิวฏฺฏนฺตี**ติ ยตฺถ ปติตา, ตโต นิวฏฺฏนฺติ, ปติตฏฺฐานโต ปรภาคํ วฏฺฏมานา คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ อปิจ ปุรโต วฏฺฏนํ **อาวฏฺฏนํ,** ปสฺสโต ปจฺฉโต จ วฏฺฏนํ **วิวฏฺฏนํ**ฯ ตสฺมา เทฺว ปาเท ปสาเรตฺวา สกึ ปุรโต สกึ ปจฺฉโต สกึ วามโต สกึ ทกฺขิณโต สมฺปริวฏฺฏมานาปิ อาวฏฺฏนฺติ วิวฏฺฏนฺตีติ วุจฺจนฺติฯ **วีตราคา**ติ ปหีนโทมนสฺสา อิฏฺฐานิเฏฺฐสุ นิพฺพิการตาย สิลาถมฺภสทิสา อนาคามิขีณาสวาฯ กามญฺหิ โทมนเสฺส อสติปิ เอกโจฺจ ราโค โหติเยว, ราเค ปน อสติ โทมนสฺสสฺส อสมฺภโวเยวฯ ตเทกฏฺฐภาวโต หิ ราคปฺปหาเนน ปหีนโทมนสฺสา วุตฺตา, น ขีณาสวา เอวฯ

สเพฺพเหว ปิเยหีติอาทีสุ ปิยายิตพฺพโต **ปิเยหิ** มนวฑฺฒนโต **มนาเปหิ** มาตาปิตาภาตาภคินีอาทิเกหิฯ **นานาภาโว**ติ ชาติยา นานาภาโว, ชาติอนุรูปคมเนน วิสุํ ภาโว, อสมฺพทฺธภาโวติ อโตฺถฯ **วินาภาโว**ติ มรเณน วินาภาโว, จุติยา เตนตฺตภาเวน อปุนปวตฺตนโต วิปฺปโยโคติ อโตฺถฯ **อญฺญถาภาโว**ติ ภเวน อญฺญถาภาโว, ภวนฺตรคฺคหเณน ''กามาวจรสโตฺต รูปาวจโร โหตี''ติอาทินา ตถาปิ ''มนุโสฺส เทโว โหตี''ติอาทินา จ ปุริมาการโต อญฺญาการตาติ อโตฺถฯ **ตนฺ**ติ ตสฺมาฯ **กุเตตฺถ ลพฺภา**ติ กุโต กุหิํ กสฺมิํ นาม ฐาเน เอตฺถ เอตสฺมิํ ขนฺธปฺปวเตฺต ยํ ตํ ชาตํ…เป…. มา ปลุชฺชีติ ลทฺธุํ สกฺกา, น สกฺกา เอว ตาทิสสฺส การณสฺส อภาวโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา สเพฺพเหว ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว, ตสฺมา ทส ปารมิโย ปูเรตฺวาปิ สโมฺพธิํ ปตฺวาปิ ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตตฺวาปิ ยมกปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวาปิ เทโวโรหณํ กตฺวาปิ ยํ ตํ ชาตํ ภูตํ สงฺขตํ ปโลกธมฺมํ, ตญฺจ ตถาคตสฺสปิ สรีรํ มา ปลุชฺชีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ, โรทเนฺตนปิ กนฺทเนฺตนปิ น สกฺกา ตํ การณํ ลทฺธุนฺติฯ

เตน โข ปนาวุโส, สมเยน สุภโทฺท นาม วุฑฺฒปพฺพชิโตติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ **นิทานวณฺณนายํ** (สารตฺถ. ฏี. ๑.ปฐมมหาสงฺคีติกถา) วุตฺตนยเมวฯ

สงฺคีตินิทานกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ขุทฺทานุขุทฺทกสิกฺขาปทกถาวณฺณนา

๔๔๑. **สมูหเนยฺยา**ติ อากงฺขมาโน สมูหนตุ, ยทิ อิจฺฉติ, สมูหเนยฺยาติ อโตฺถฯ กสฺมา ปน ''สมูหนถา''ติ เอกํเสเนว อวตฺวา ''อากงฺขมาโน สมูหเนยฺยา''ติ วิกปฺปวจเนเนว ภควา ฐเปสีติ? มหากสฺสปสฺส ญาณพลสฺส ทิฏฺฐตฺตาฯ ปสฺสติ หิ ภควา ''สมูหนถาติ วุเตฺตปิ สงฺคีติกาเล กสฺสโป น สมูหนิสฺสตี''ติ, ตสฺมา วิกเปฺปเนว ฐเปสิฯ ยทิ อสมูหนนํ ทิฏฺฐํ, ตเทว จ อิจฺฉิตํ, อถ กสฺมา ภควา ''อากงฺขมาโน สมูหนตู''ติ อโวจาติ? ตถารูปปุคฺคลชฺฌาสยวเสนฯ สนฺติ หิ เกจิ ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ สมาทาย วตฺติตุํ อนิจฺฉนฺตา, เตสํ ตถา อวุจฺจมาเน ภควติ วิฆาโต อุปฺปเชฺชยฺย, ตํ เตสํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ ตถา ปน วุเตฺต เตสํ วิฆาโต น อุปฺปเชฺชยฺย, อมฺหากเมวายํ โทโส, ยโต อเมฺหสุเยว เกจิ สมูหนนํ น อิจฺฉนฺตีติ ฯ เกจิ ''สกลสฺส ปน สาสนสฺส สงฺฆายตฺตภาวกรณตฺถํ ตถา วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ ยํ กิญฺจิ สตฺถารา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตํ สมณา สกฺยปุตฺติยา สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ชีวิตํ วิย รกฺขนฺติฯ ตถา หิ เต ''ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ อากงฺขมาโน สโงฺฆ สมูหนตู''ติ วุเตฺตปิ น สมูหนิํสุฯ อญฺญทตฺถุ ปุรโต วิย ตสฺส อจฺจเยปิ รกฺขิํสุเยวาติ สตฺถุ สาสนสฺส สงฺฆสฺส จ มหนฺตภาวทสฺสนตฺถมฺปิ ตถา วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตถา หิ อายสฺมา อานโนฺท อเญฺญปิ วา ภิกฺขู ''กตมํ ปน, ภเนฺต, ขุทฺทกํ, กตมํ อนุขุทฺทก''นฺติ น ปุจฺฉิํสุ สมูหนชฺฌาสยเสฺสว อภาวโต, เตเนว เอกสิกฺขาปทมฺปิ อปริจฺจชิตฺวา สเพฺพสํ อนุคฺคเหตพฺพภาวทสฺสนตฺถํ ''จตฺตาริ ปาราชิกานิ ฐเปตฺวา อวเสสานิ ขุทฺทานุขุทฺทกานี''ติอาทิมาหํสุฯ เอวญฺหิ วทเนฺตหิ ''ขุทฺทานุขุทฺทกา อิเม นามา''ติ อวินิจฺฉิตตฺตา สเพฺพสํ อนุคฺคเหตพฺพภาโว ทสฺสิโต โหติฯ

๔๔๒. **อถ โข อายสฺมา มหากสฺสโป สงฺฆํ ญาเปสี**ติ เอตฺถ ปน เกจิ วทนฺติ ''ภเนฺต นาคเสน, กตมํ ขุทฺทกํ, กตมํ อนุขุทฺทกนฺติ มิลินฺทรญฺญา ปุจฺฉิเต 'ทุกฺกฏํ มหาราช, ขุทฺทกํ, ทุพฺภาสิตํ อนุขุทฺทก'นฺติ (มิ. ป. ๔.๒.๑) วุตฺตตฺตา นาคเสนเตฺถโร ขุทฺทานุขุทฺทกํ ชานิ, มหากสฺสปเตฺถโร ปน ตํ อชานโนฺต 'สุณาตุ เม อาวุโส'ติอาทินา กมฺมวาจํ สาเวสี''ติ, น ตํ เอวํ คเหตพฺพํฯ นาคเสนเตฺถโร หิ ปเรสํ วาทปโถปเจฺฉทนตฺถํ สงฺคีติกาเล ธมฺมสงฺคาหกมหา

เถเรหิ คหิตโกฏฺฐาเสสุ อนฺติมโกฏฺฐาสเมว คเหตฺวา มิลินฺทราชานํ สญฺญาเปสิ, มหากสฺสป เตฺถโร ปน เอกสิกฺขาปทมฺปิ อสมูหนิตุกามตาย ตถา กมฺมวาจํ สาเวสิฯ

ตตฺถ **คิหิคตานี**ติ คิหิปฏิสํยุตฺตานีติ วทนฺติฯ คิหีสุ คตานิ, เตหิ ญาตานิ **คิหิคตานี**ติ เอวํ ปเนตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ธูมกาโล เอตสฺสาติ **ธูมกาลิกํ** จิตกธูมวูปสมโต ปรํ อปฺปวตฺตนโตฯ **อปฺปญฺญตฺตน**ฺติอาทีสุ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๑๓๖; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๗.๒๓) นวํ อธมฺมิกํ กติกวตฺตํ วา สิกฺขาปทํ วา พนฺธนฺตา **อปฺปญฺญตฺตํ ปญฺญเปนฺติ** นาม ปุราณสนฺถตวตฺถุสฺมิํ สาวตฺถิยํ ภิกฺขู วิยฯ อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สาสนํ ทีเปนฺตา **ปญฺญตฺตํ สมุจฺฉินฺทนฺติ** นาม วสฺสสตปรินิพฺพุเต ภควติ เวสาลิกา วชฺชิปุตฺตกา วิยฯ ขุทฺทานุขุทฺทกา ปน อาปตฺติโย สญฺจิจฺจ วีติกฺกมนฺตา **ยถาปญฺญเตฺตสุ สิกฺขาปเทสุ สมาทาย น วตฺตนฺติ** นาม อสฺสชิปุนพฺพสุกา วิยฯ นวํ ปน กติกวตฺตํ วา สิกฺขาปทํ วา อพนฺธนฺตา, ธมฺมโต วินยโต สาสนํ ทีเปนฺตา, ขุทฺทานุขุทฺทกมฺปิ จ สิกฺขาปทํ อสมูหนนฺตา **อปฺปญฺญตฺตํ น ปญฺญเปนฺติ, ปญฺญตฺตํ น สมุจฺฉินฺทนฺติ, ยถาปญฺญเตฺตสุ สิกฺขาปเทสุ สมาทาย วตฺตนฺติ** นาม อายสฺมา อุปเสโน วิย อายสฺมา ยโส กากณฺฑกปุโตฺต วิย จฯ

๔๔๓. ***ภควตา โอฬาริเก นิมิเตฺต กยิรมาเน***ติ เวสาลิํ นิสฺสาย จาปาเล เจติเย วิหรเนฺตน ภควตา –

> ‘‘รมณียา, อานนฺท, เวสาลี, รมณียํ อุเทนเจติยํ, รมณียํ โคตมกเจติยํ, รมณียํ สตฺตมฺพเจติยํ, รมณียํ พหุปุตฺตเจติยํ, รมณียํ สารนฺททเจติยํ, รมณียํ จาปาลเจติยํฯ ยสฺส กสฺสจิ, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติเฏฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ ตถาคตสฺส โข ปน, อานนฺท, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, โส อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฏฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’’ติ (ที. นิ. ๒.๑๖๖) –

เอวํ โอฬาริเก นิมิเตฺต กยิรมาเนฯ

มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิโตฺตติ มาเรน อโชฺฌตฺถฏจิโตฺตฯ มาโร หิ ยสฺส สเพฺพน สพฺพํ ทฺวาทส วิปลฺลาสา อปฺปหีนา, ตสฺส จิตฺตํ ปริยุฏฺฐาติฯ เถรสฺส จ จตฺตาโร วิปลฺลาสา อปฺปหีนา, เตนสฺส มาโร จิตฺตํ ปริยุฏฺฐาสิฯ โส ปน จิตฺตปริยุฏฺฐานํ กโรนฺโต กิํ กโรตีติ? เภรวํ รูปารมฺมณํ วา ทเสฺสติ, สทฺทารมฺมณํ วา สาเวติ, ตโต สตฺตา ตํ ทิสฺวา วา สุตฺวา วา สติํ วิสฺสเชฺชตฺวา วิวฏมุขา โหนฺติ, เตสํ มุเขน หตฺถํ ปเวเสตฺวา หทยํ มทฺทติ, ตโต วิสญฺญาว หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ เถรสฺส ปเนส มุเขน หตฺถํ ปเวเสตุํ กิํ สกฺขิสฺสติ, เภรวารมฺมณํ ปน ทเสฺสสิ, ตํ ทิสฺวา เถโร นิมิโตฺตภาสํ น ปฏิวิชฺฌิฯ

ขุทฺทานุขุทฺทกสิกฺขาปทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

พฺรหฺมทณฺฑกถาวณฺณนา

๔๔๕. **อุชฺชวนิกายา**ติ ปฏิโสตคามินิยาฯ **รโชหรณ**นฺติ รโชปุญฺฉนิฯ **น กุลวํ คเมนฺตี**ติ นิรตฺถกวินาสนํ น คเมนฺติฯ กุจฺฉิโต ลโว **กุลโว,** อนยวินาโสติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘ธมฺมวินยสงฺ

คีติยา’’ติ วตฺตเพฺพ สงฺคีติยา วินยปฺปธานตฺตา **“วินยสงฺคีติยา’’**ติ วุตฺตํฯ วินยปฺปธานา สงฺคีติ **วินยสงฺคีติ**ฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวาติฯ

ปญฺจสติกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. สตฺตสติกกฺขนฺธกํ

ทสวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๔๖. สตฺตสติกกฺขนฺธเก **นิกฺขิตฺตมณิสุวณฺณา**ติ รูปิยสิกฺขาปเทเนว ปฏิกฺขิตฺตมณิสุวณฺณาฯ ตตฺถ มณิคฺคหเณน สพฺพํ ทุกฺกฏวตฺถุ, สุวณฺณคฺคหเณน สพฺพํ ปาจิตฺติยวตฺถุ คหิตํ โหติฯ **ภิกฺขเคฺคนา**ติ ภิกฺขุคณนายฯ

๔๔๗. **อุปกฺกิเลสา**ติ วิโรจิตุํ อทตฺวา อุปกฺกิลิฏฺฐภาวกรเณน อุปกฺกิเลสาฯ **มหิกา**ติ หิมํฯ ธูโม จ รโช จ **ธูมรโช**ฯ เอตฺถ ปุริมา ตโย อสมฺปตฺตอุปกฺกิเลสา, ราหุ ปน สมฺปตฺตอุปกฺกิเลสวเสน กถิโตติ เวทิตพฺโพฯ **สมณพฺราหฺมณา น ตปนฺติ น ภาสนฺติ น วิโรจนฺตี**ติ คุณปตาเปน น ตปนฺติ คุโณภาเสน น ภาสนฺติ คุณวิโรจเนน น วิโรจนฺติฯ **สุราเมรยปานา อปฺปฏิวิรตา**ติ ปญฺจวิธาย สุราย จตุพฺพิธสฺส จ เมรยสฺส ปานโต อวิรตาฯ

อวิชฺชานิวุฏาติ อวิชฺชาย นิวาริตา ปิหิตาฯ **ปิยรูปาภินนฺทิโน**ติ ปิยรูปํ สาตรูปํ อภินนฺทมานา ตุสฺสมานาฯ **สาทิยนฺตี**ติ คณฺหนฺติฯ **อวิทฺทสู**ติ อนฺธพาลาฯ **สรชา**ติ สกิเลสรชาฯ **มคา**ติ มิคสทิสาฯ ตสฺมิํ ตสฺมิํ วิสเย ภเว วา เนตีติ เนตฺติ, ตณฺหาเยตํ อธิวจนํฯ ตาย สห วตฺตนฺตีติ **สเนตฺติกา**ฯ

๔๔๘. **ตํ ปริสํ เอตทโวจา**ติ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๔.๓๖๒) ตสฺส กิร เอวํ อโหสิ ‘‘กุลปุตฺตา ปพฺพชนฺตา ปุตฺตทารเญฺจว ชาตรูปรชตญฺจ ปหาเยว ปพฺพชนฺติ, น จ สกฺกา ยํ ปหาย ปพฺพชิตา ตํ เอเตหิ คาเหตุ’’นฺติ นยคฺคาเห ฐตฺวา เอตํ **‘‘มา อยฺยา’’**ติอาทิวจนํ อโวจฯ **เอกํเสเนต**นฺติ เอตํ ปญฺจกามคุณกปฺปนํ ‘‘อสฺสมณธมฺโม อสกฺยปุตฺติยธมฺโม’’ติ เอกํเสน ธาเรยฺยาสิฯ

ติณนฺติ เสนาสนจฺฉทนติณํฯ **ปริเยสิตพฺพ**นฺติ ติณจฺฉทเน วา อิฏฺฐกจฺฉทเน วา เคเห ปลุชฺชเนฺต เยหิ ตํ การิตํ, เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ การิตํ เสนาสนํ โอวสฺสติ, น สกฺกา ตตฺถ วสิตุ’’นฺติ อาจิกฺขิตพฺพํฯ มนุสฺสา สโกฺกนฺตา กริสฺสนฺติ, อสโกฺกนฺตา ‘‘ตุเมฺห วฑฺฒกึ คเหตฺวา การาเปถ, มยํ เต สญฺญาเปสฺสามา’’ติ วกฺขนฺติฯ เอวํ วุเตฺต กาเรตฺวา เตสํ อาจิกฺขิตพฺพํ, มนุสฺสา วฑฺฒกีนํ ทาตพฺพํ ทสฺสนฺติฯ สเจ อาวาสสามิกา นตฺถิ, อเญฺญสมฺปิ ภิกฺขาจารวเตฺตน อาโรเจตฺวา กาเรตุํ วฏฺฏติฯ อิมํ สนฺธาย ‘‘ปริเยสิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ

ทารูติ เสนาสเน โคปานสิอาทีสุ ปลุชฺชมาเนสุ ตทตฺถาย ทารุ ปริเยสิตพฺพํฯ **สกฏ**นฺติ คิหิวิกฏํ วา ตาวกาลิกํ วา กตฺวา สกฏํ ปริเยสิตพฺพํฯ น เกวลญฺจ สกฏเมว, อญฺญมฺปิ วาสิผรสุกุทาลาทิอุปกรณํ เอวํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏติฯ **ปุริโส**ติ หตฺถกมฺมวเสน ปุริโส ปริเยสิตโพฺพฯ ยํ กญฺจิ หิ ปุริสํ ‘‘หตฺถกมฺมํ อาวุโส ทสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘ทสฺสามิ ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อิมสฺมิํ อิทญฺจิทญฺจ กโรหี’’ติ ยํ อิจฺฉติ, ตํ กาเรตุํ วฏฺฏติฯ **น เตฺววาหํ คามณิ เกนจิ ปริยาเยนา**ติ ชาตรูปรชตํ ปนาหํ เกนจิปิ การเณน ปริเยสิตพฺพนฺติ น วทามิฯ

๔๔๙. **ปาปกํ กต**นฺติ อสุนฺทรํ กตํฯ

๔๕๐. **อโหคโงฺค**ติ ตสฺส ปพฺพตสฺส นามํฯ

๔๕๑. **ปฎิกเจฺจว คเจฺฉยฺยนฺ**ติ ยตฺถ ตํ อธิกรณํ วูปสเมตุํ ภิกฺขู สนฺนิปตนฺติ, ตตฺถ ปฐมเมว คเจฺฉยฺยํฯ **สมฺภาเวสุนฺ**ติ ปาปุณึสุฯ

๔๕๒. **อโลณกํ ภวิสฺสตี**ติ อโลณกํ ภตฺตํ วา พฺยญฺชนํ วา ภวิสฺสติฯ **อาสุตา**ติ สพฺพสมฺภารสชฺชิตาฯ ‘‘อสุตฺตา’’ติ วา ปาโฐฯ

๔๕๓. **อุชฺชวึสู**ติ นาวํ อารุยฺห ปฏิโสเตน คจฺฉึสุฯ **ปาจีนกา**ติ ปาจีนเทสวาสิโนฯ

๔๕๔. **นนุ ตฺวํ อาวุโส วุโฑฺฒ วีสติวโสฺสสี**ติ นนุ ตฺวํ อาวุโส วีสติวโสฺส, น นิสฺสยปฏิพโทฺธ , กสฺมา ตํ เถโร ปณาเมตีติ ทีเปนฺติฯ **ครุนิสฺสยํ คณฺหามา**ติ กิญฺจาปิ มยํ มหลฺลกา, เอตํ ปน เถรํ ครุํ กตฺวา วสิสฺสามาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๕๕. เมตฺตาย รูปาวจรสมาธิมตฺตภาวโต **‘‘กุลฺลกวิหาเรนา’’**ติ วุตฺตํ, ขุทฺทเกน วิหาเรนาติ อโตฺถ, ขุทฺทกตา จสฺส อคมฺภีรภาวโตติ อาห **‘‘อุตฺตานวิหาเรนา’’**ติฯ **สุญฺญตาวิหาเรนา**ติ สุญฺญตามุเขน อธิคตผลสมาปตฺติํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๕๗. **สุตฺตวิภเงฺค**ติ ปทภาชนีเยฯ **เตน สทฺธินฺ**ติ ปุเรปฏิคฺคหิตโลเณน สทฺธิํฯ **น หิ เอตฺถ ยาวชีวิกํ ตทหุปฏิคฺคหิตนฺ**ติ ‘‘กปฺปติ สิงฺคิโลณกโปฺป’’ติ เอตฺถ วุตฺตสิงฺคิโลณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ ปุเร ปฏิคฺคเหตฺวา สิเงฺคน ปริหฏํ น ตทหุปฏิคฺคหิตํฯ **ยาวกาลิกเมว ตทหุปฏิคฺคหิตนฺ**ติ สิงฺคิโลเณน มิเสฺสตฺวา ภุญฺชิตพฺพํ อโลณามิสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุโปสถสํยุเตฺต**ติ อุโปสถปฏิสํยุเตฺต, อุโปสถกฺขนฺธเกติ วุตฺตํ โหติฯ อติสรณํ อติสาโร, อติกฺกโมฯ วินยสฺส อติสาโร **วินยาติสาโรฯ ตํ ปมาณํ กโรนฺตสฺสา**ติ ทสาย สทฺธิํ นิสีทเน ยํ ปมาณํ วุตฺตํ, ทสาย วินา ตํ ปมาณํ กโรนฺตสฺสฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

สตฺตสติกกฺขนฺธกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทฺวิวคฺคสงฺคหาติ จูฬวคฺคมหาวคฺคสงฺขาเตหิ ทฺวีหิ วเคฺคหิ สงฺคหิตาฯ **ทฺวาวีสติปเภทนา**ติ มหาวเคฺค ทส, จูฬวเคฺค ทฺวาทสาติ เอวํ ทฺวาวีสติปฺปเภทาฯ **สาสเน**ติ สตฺถุสาสเนฯ เย ขนฺธกา วุตฺตาติ โยเชตพฺพํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

จูฬวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ปริวาร-ฎีกา

โสฬสมหาวาโร

ปญฺญตฺติวารวณฺณนา

วิสุทฺธปริวารสฺสาติ สพฺพโส ปริสุทฺธขีณาสวปริวารสฺสฯ **ธมฺมกฺขนฺธสรีรสฺสา**ติ สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสงฺขาตธมฺมกฺขนฺธสรีรสฺส สาสเนติ สมฺพนฺโธฯ **ตสฺสา**ติ ‘‘ปริวาโร’’ติ โย สงฺคหํ อารุโฬฺห, ตสฺสฯ **ปุพฺพาคตํ นย**นฺติ ปุเพฺพ อาคตํ วินิจฺฉยํฯ

๑. ปกตตฺถปฏินิเทฺทโส ต-สโทฺทติ ตสฺส ‘‘ภควตา’’ติอาทีหิ ปเทหิ สมานาธิกรณภาเวน วุตฺตตฺถสฺส ยาย วินยปญฺญตฺติยา ภควา ปกโต อธิกโต สุปากโฏ จ, ตํ วินยปญฺญตฺติํ สทฺธิํ ยาจนาย อตฺถภาเวน ทเสฺสโนฺต **‘‘โย โส…เป…. วินยปญฺญตฺติํ ปญฺญเปสี’’**ติ อาหฯ ตตฺถ **วินยปญฺญตฺติ**นฺติ วินยภูตํ ปญฺญตฺติํฯ

‘‘ชานตา ปสฺสตา’’ติ อิเมสํ ปทานํ วินยสฺส อธิกตตฺตา ตตฺถ วุตฺตนเยน ตาว อตฺถํ โยเชตฺวา อิทานิ สุตฺตนฺตนเยน ทเสฺสโนฺต สติปิ ญาณทสฺสน-สทฺทานํ ปญฺญาเววจนภาเว เตน เตน วิเสเสน เตสํ วิสยวิเสสปวตฺติทสฺสนตฺถํ วิชฺชตฺตยวเสน อภิญฺญานาวรณญาณวเสน สพฺพญฺญุตญฺญาณมํสจกฺขุวเสน ปฏิเวธเทสนาญาณวเสน จ อตฺถํ โยเชตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อปิจา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปุเพฺพนิวาสาทีหี**ติ ปุเพฺพนิวาสาสวกฺขยญาเณหิฯ **ปฏิเวธปญฺญายา**ติ อริยมคฺคปญฺญายฯ **เทสนาปญฺญาย ปสฺสตา**ติ เทเสตพฺพธมฺมานํ เทเสตพฺพปฺปการํ โพธเนยฺยปุคฺคลานญฺจ อาสยานุสยจริตาธิมุตฺติอาทิเภทํ ธมฺมํ เทสนาปญฺญาย ยาถาวโต ปสฺสตาฯ **อรหตา**ติ อรีนํ, อรานญฺจ หตตฺตา, ปจฺจยาทีนญฺจ อรหตฺตา อรหตาฯ **สมฺมาสมฺพุเทฺธนา**ติ สมฺมา สามญฺจ สจฺจานํ พุทฺธตฺตา สมฺมาสมฺพุเทฺธนฯ อถ วา อนฺตรายิกธเมฺม **ชานตา,** นิยฺยานิกธเมฺม **ปสฺสตา,** กิเลสารีนํ หตตฺตา **อรหตา,** สมฺมา สามํ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา **สมฺมาสมฺพุเทฺธนา**ติ เอวํ จตุเวสารชฺชวเสนเปตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

อปิจ ฐานาฐานาทิวิภาคํ **ชานตา,** ยถากมฺมูปเค สเตฺต **ปสฺสตา,** สวาสนอาสวานํ ฉินฺนตฺตา **อรหตา,** อภิเญฺญยฺยาทิเภเท ธเมฺม อภิเญฺญยฺยาทิโต อวิปรีตาวโพธโต **สมฺมาสมฺพุเทฺธน**ฯ อถ วา ตีสุ กาเลสุ อปฺปฏิหตญาณตาย **ชานตา,** กายกมฺมาทิวเสน ติณฺณมฺปิ กมฺมานํ ญาณานุปริวตฺติโต สมฺมา การิตาย **ปสฺสตา,** ทวาทีนํ อภาวสาธิกาย ปหานสมฺปทาย **อรหตา,** ฉนฺทาทีนํ อหานิเหตุภูตาย อกฺขยปฏิภานสาธิกาย สพฺพญฺญุตาย **สมฺมาสมฺพุเทฺธนา**ติ เอวํ ทสพลอฎฺฐารสาเวณิกพุทฺธธมฺมวเสนปิ โยชนา กาตพฺพาฯ

๒. **ปุจฺฉาวิสฺสชฺชเน**ติ ปุจฺฉาย วิสฺสชฺชเนฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมิํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชเนฯ **มชฺฌิมเทเสเยว ปญฺญตฺตี**ติ ตสฺมิํเยว เทเส ยถาวุตฺตวตฺถุวีติกฺกเม อาปตฺติสมฺภวโตฯ **วินีตกถา**ติ วินีตวตฺถุกถา, อยเมว วา ปาโฐฯ

กาเยน ปน อาปตฺติํ อาปชฺชตีติ ปุพฺพภาเค เสวนจิตฺตํ องฺคํ กตฺวา กายทฺวารสงฺขาตวิญฺญตฺติํ ชนยิตฺวา ปวตฺตจิตฺตุปฺปาทสงฺขาตํ อาปตฺติํ อาปชฺชติฯ กิญฺจาปิ หิ จิเตฺตน สมุฏฺฐาปิตา วิญฺญตฺติ, ตถาปิ จิเตฺตน อธิเปฺปตสฺส อตฺถสฺส กายวิญฺญตฺติยา สาธิตตฺตา ‘‘กายทฺวาเรน อาปตฺติํ อาปชฺชตี’’ติ วุจฺจติฯ **อิมมตฺถํ สนฺธายา**ติ อาปนฺนาย อาปตฺติยา อนาปตฺติภาวาปาทนสฺส อสกฺกุเณยฺยตาสงฺขาตมตฺถํ สนฺธาย, น ภณฺฑนาทิวูปสมํฯ

๓. **โปราณเกหิ มหาเถเรหี**ติ สีหฬทีปวาสีหิ มหาเถเรหิฯ **ฐปิตา**ติ โปตฺถกสงฺคหาโรหนกาเล ฐปิตาฯ จตฺตฺถสงฺคีติสทิสา หิ โปตฺถกาโรหสงฺคีติฯ อุภโตวิภงฺค ทฺวตฺตึส วารา สุวิเณฺญยฺยาวฯ

สมุฏฺฐานสีสวณฺณนา

๒๕๗. สมุฏฺฐานกถาย ปน กรุณาสีตลภาเวน จนฺทสทิสตฺตา **“พุทฺธจเนฺท”**ติ วุตฺตํ, กิเลสติมิรปหานโต **“พุทฺธาทิเจฺจ”**ติ วุตฺตํฯ **ปิฎเก ตีณิ เทสยี**ติ ยสฺมา เต เทสยนฺติ, ตสฺมา องฺคิรโสปิ ปิฎกานิ ตีณิ เทสยิฯ ตานิ กตมานีติ อาห **“สุตฺตนฺต”**นฺติอาทิฯ **มหาคุณ**นฺติ มหานิสํสํฯ **เอวํ นียติ สทฺธโมฺม, วินโย ยทิ ติฎฺฐตี**ติ ยทิ วินยปริยตฺติ อนนฺตรหิตา ติฎฺฐติ ปวตฺตติ, เอวํ สติ ปฏิปตฺติปฏิเวธสทฺธโมฺม นียติ ปวตฺตติฯ วินยปริยตฺติ ปน กถํ ติฎฺฐตีติ อาห **“อุภโตจา”**ติอาทิฯ ปริวาเรน คนฺถิตา ติฎฺฐนฺตีติ โยเชตพฺพํฯ **ตเสฺสว ปริวารสฺสา**ติ ตสฺมิํเยว ปริวาเรฯ

นิยตกตนฺติ กตนิยตํ, นิยมิตนฺติ อโตฺถฯ **อเญฺญหิ สทฺธิ**นฺติ เสสสิกฺขาปเทหิ สทฺธิํฯ **อสมฺภินฺนสมุฏฺฐานานี**ติ อสงฺกรสมุฏฺฐานานิฯ

ตสฺมา สิเกฺขติ ยสฺมา วินเย สติ สทฺธโมฺม ติฎฺฐติ, วินโย จ ปริวาเรน คนฺถิโต ติฎฺฐติ, ปริวาเร จ สมุฏฺฐานาทีนิ ทิสฺสนฺติ, ตสฺมา สิเกฺขยฺย ปริวารํ, อุคฺคเณฺหยฺยาติ อโตฺถฯ

อาทิมฺหิ ตาว ปฺริมนเยติ ‘‘ฉนฺนํ อาปตฺติสมุฏฺฐานานํ กติหิ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาตีติ เอเกน สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐาติ, กายโต จ จิตฺตโต จ สมุฏฺฐาตี’’ติอาทินา (ปริ. ๑๘๗) ปญฺญตฺติวาเร สกิํ อาคตนยํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

๒๕๘. **นานุพเนฺธ ปวตฺตินิ**นฺติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี วุฏฺฐาปิตํ ปวตฺตินิํ เทฺว วสฺสานิ นานุพเนฺธยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๑๑๑๑) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ

๒๗๐. **อกต**นฺติ อเญฺญหิ อมิสฺสีกตํ, นิยตสมุฏฺฐานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

อนุตฺตรเปยฺยาลํ

กติปุจฺฉาวารวณฺณนา

๒๗๑. เวรํ มณตีติ ราคาทิเวรํ มณติ วินาเสติฯ **เอตายา**ติ วิรติยาฯ **นิยฺยาน**นฺติ มคฺคํฯ **กายปาคพฺพิย**นฺติ กายปาคพฺพิยวเสน ปวตฺตํ กายทุจฺจริตํฯ

๒๗๔. สารณียาติ สริตพฺพยุตฺตา อนุสฺสรณารหา อทฺธาเน อติกฺกเนฺตปิ น สมฺมุสฺสิตพฺพาฯ มิชฺชติ สินิยฺหติ เอตายาติ เมตฺตา, มิตฺตภาโวฯ เมตฺตา เอตสฺส อตฺถีติ **เมตฺตํ** กายกมฺมํ, ตํ ปน ยสฺมา เมตฺตาสหคตจิตฺตสมุฏฺฐานํ, ตสฺมา วุตฺตํ **"เมตฺตจิเตฺตน กตํ กายกมฺม"**นฺติฯ **อาวี**ติ ปกาสํฯ ปกาสภาโว เจตฺถ ยํ อุทฺทิสฺส ตํ กายกมฺมํ กรียติ, ตสฺส สมฺมุขภาวโตติ อาห **"สมฺมุขา"**ติฯ **รโห**ติ อปกาสํฯ อปกาสตา จ ยํ อุทฺทิสฺส ตํ กมฺมํ กรียติ, ตสฺส อปจฺจกฺขภาวโตติ อาห **"ปรมฺมุขา"**ติฯ **อุภเยหี**ติ นวเกหิ เถเรหิ จฯ ปิยํ ปิยายิตพฺพํ กโรตีติ **ปิยกรโณ**ฯ ครุํ ครุฏฺฐานิยํ กโรตีติ **ครุกรโณฯ สงฺคหายา**ติ สงฺคหวตฺถุวิเสสภาวโต สพฺรหฺมจารีนํ สงฺคหณตฺถายฯ **อวิวาทายา**ติ สงฺคหวตฺถุภาวโต เอว น วิวาทายฯ สติ จ อวิวาทเหตุภูตสงฺคหกเตฺต เตสํ วเสน สพฺรหฺมจารีนํ สมคฺคภาโว เภทาภาโว สิโทฺธเยวาติ อาห **"สมคฺคภาวายา"**ติอาทิฯ

ปคฺคยฺห วจนนฺติ เกวลํ "เทโว"ติ อวตฺวา "เทวเตฺถโร"ติ คุเณหิ ถิรภาวโชตนํ ปคฺคณฺหิตฺวา อุจฺจํ กตฺวา วจนํฯ มมตฺตโพธนวจนํ **มมายนวจนํ**ฯ เอกนฺตติโรกฺขสฺส มโนกมฺมสฺส สมฺมุขตา นาม วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปนวเสเนว โหติ, ตญฺจ โข โลเก กายกมฺมนฺติ ปากฏํ ปญฺญาตํ หตฺถวิการาทึ อนามสิตฺวาเยว ทเสฺสโนฺต **"นยนานิ อุมฺมีเลตฺวา"**ติอาทิมาหฯ กามเญฺจตฺถ เมตฺตาสิเนหสินิทฺธานํ นยนานํ อุมฺมีลนา ปสเนฺนน มุเขน โอโลกนญฺจ เมตฺตํ กายกมฺมเมว, ยสฺส ปน จิตฺตสฺส วเสน นยนานํ เมตฺตาสิเนหสินิทฺธตา มุขสฺส จ ปสนฺนตา, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **"เมตฺตํ มโนกมฺมํ นามา"**ติฯ

อิมานิ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๑๔๑; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๔๙๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๖.๑๑) จ เมตฺตกายกมฺมาทีนิ ปาฬิยํ ภิกฺขูนํ วเสน อาคตานิ คิหีสุปิ ลพฺภนฺติเยวฯ ภิกฺขูนญฺหิ เมตฺตจิเตฺตน อาจริยุปชฺฌายวตฺตาทิอาภิสมาจาริกธมฺมปูรณํ เมตฺตํ กายกมฺมํ นามฯ สพฺพญฺจ อนวชฺชกายกมฺมํ อาภิสมาจาริกกมฺมโนฺตคธเมวาติ เวทิตพฺพํฯ คิหีนํ เจติยวนฺทนตฺถาย โพธิวนฺทนตฺถาย สงฺฆนิมนฺตนตฺถาย คมนํ, คามํ วา ปิณฺฑาย ปวิเฏฺฐ ภิกฺขู ทิสฺวา ปจฺจุคฺคมนํ, ปตฺตปฏิคฺคหณํ, อาสนปญฺญาปนํ, อนุคมนนฺติ เอวมาทิกํ เมตฺตํ กายกมฺมํ นามฯ ภิกฺขูนํ เมตฺตจิเตฺตน อาจารปญฺญตฺติสิกฺขาปน กมฺมฏฺฐานกถน ธมฺมเทสนา ปริปุจฺฉน อฏฺฐกถากถนวเสน ปวตฺติยมานํ เตปิฏกมฺปิ พุทฺธวจนํ เมตฺตํ วจีกมฺมํ นามฯ คิหีนํ "เจติยวนฺทนตฺถาย คจฺฉาม, โพธิวนฺทนตฺถาย คจฺฉาม, ธมฺมสฺสวนํ กริสฺสาม, ทีปมาลาปุปฺผปูชํ กริสฺสาม, ตีณิ สุจริตานิ สมาทาย วตฺติสฺสาม, สลากภตฺตาทีนิ ทสฺสาม, วสฺสาวาสิกํ ทสฺสาม, อชฺช สงฺฆสฺส จตฺตาโร ปจฺจเย ทสฺสาม, สงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา ขาทนียาทีนิ สํวิทหถ, อาสนานิ ปญฺญเปถ, ปานียํ อุปฏฺฐาเปถ, สงฺฆํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อาเนถ, ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปถ, ฉนฺทชาตา อุสฺสาหชาตา เวยฺยาวจฺจํ กโรถา"ติอาทิกถนกาเล เมตฺตํ วจีกมฺมํ นามฯ ภิกฺขูนํ ปาโตว อุฏฺฐาย สรีรปฏิชคฺคนํ เจติยงฺคณวตฺตาทีนิ จ กตฺวา วิวิตฺตาสเน นิสีทิตฺวา "อิมสฺมึ วิหาเร ภิกฺขู สุขี โหนฺตุ อเวรา อพฺยาปชฺชา"ติ จินฺตนํ เมตฺตํ มโนกมฺมํ นามฯ คิหีนํ "อยฺยา สุขี โหนฺตุ อเวรา อพฺยาปชฺชา"ติ จินฺตนํ เมตฺตํ มโนกมฺมํ นามฯ

ลาภาติ จีวราทโย ลทฺธปจฺจยาฯ **ธมฺมิกา**ติ กุหนาทิเภทํ มิจฺฉาชีวํ วชฺเชตฺวา ธมฺเมน สเมน ภิกฺขาจริยวตฺเตน อุปฺปนฺนาฯ **อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปี**ติ ปจฺฉิมโกฏิยา ปตฺเต ปริยาปนฺนํ ปตฺตสฺส อโนฺตคตํ ทฺวตฺติกฏจฺฉุภิกฺขามตฺตมฺปิฯ เทยฺยํ ทกฺขิเณยฺยญฺจ อปฺปฏิวิภตฺตํ กตฺวา ภุญฺชตีติ **อปฺปฏิวิภตฺตโภคี**ฯ เอตฺถ หิ เทฺว ปฏิวิภตฺตานิ นาม อามิสปฏิวิภตฺตํ ปุคฺคลปฏิวิภตฺตญฺจฯ ตตฺถ ‘‘เอตฺตกํ ทสฺสามิ, เอตฺตกํ น ทสฺสามี’’ติ เอวํ จิตฺเตน วิภชนํ **อามิสปฏิวิภตฺตํ** นามฯ ‘‘อสุกสฺส ทสฺสามิ, อสุกสฺส น ทสฺสามี’’ติ เอวํ จิตฺเตน วิภชนํ ปน **ปุคฺคลปฏิวิภตฺตํ** นามฯ ตทุภยมฺปิ อกตฺวา โย อปฺปฏิวิภตฺตํ ภุญฺชติ, อยํ **อปฺปฏิวิภตฺตโภคี** นามฯ เตนาห **‘‘เนว อามิสํ ปฏิวิภชิตฺวา ภุญฺชตี’’**ติอาทิฯ **อทาตุมฺปี**ติ **ปิ**-สเทฺทน ทาตุมฺปิ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ ทานญฺหิ นาม น กสฺสจิ นิวาริตํ, เตน ทุสฺสีลสฺสปิ อตฺถิกสฺส สติ สมฺภเว ทาตพฺพํ, ตญฺจ โข กรุณายนวเสน, น วตฺตปูรณวเสนฯ สารณียธมฺมปูรกสฺส อปฺปฏิวิภตฺตโภคิตาย **‘‘สเพฺพสํ ทาตพฺพเมวา’’**ติ วุตฺตํฯ คิลานาทีนํ ปน โอทิสฺสกํ กตฺวา ทานํ อปฺปฏิวิภาคปกฺขิกํ ‘‘อสุกสฺส น ทสฺสามี’’ติ ปฏิเกฺขปสฺส อภาวโตฯ พฺยติเรกปฺปธาโน หิ ปฏิวิภาโคฯ เตนาห **‘‘คิลานคิลานุปฏฺฐาก...เป.... วิเจยฺย ทาตุมฺปิ วฏฺฏตี’’**ติฯ

สาธารณโภคีติ เอตฺถ สาธารณโภคิโน อิทํ ลกฺขณํ – ยํ ยํ ปณีตํ ลภติ, ตํ ตํ เนว ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนมุเขน คิหีนํ เทติ อตฺตโน อาชีวสุทฺธึ รกฺขมาโน, น อตฺตนาว ปริภุญฺชติ ‘‘มยฺหํ อสาธารณโภคิตา มา โหตู’’ติฯ ตํ ปฏิคฺคณฺหโนฺต จ ‘‘สเงฺฆน สาธารณํ โหตู’’ติ คเหตฺวา ฆณฺฏึ ปหริตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํ สงฺฆสนฺตกํ วิย ปสฺสติฯ อิมินา จ ตสฺส ลาภสฺส ตีสุปิ กาเลสุ สาธารณโต ฐปนํ ทสฺสิตํฯ ‘‘ตํ ปฏิคฺคณฺหโนฺต จ สเงฺฆน สาธารณํ โหตู’’ติ อิมินา ปฏิคฺคหณกาโล ทสฺสิโต, ‘‘คเหตฺวา...เป.... ปสฺสตี’’ติ อิมินา ปฏิคฺคหิตกาโลฯ ตทุภยํ ปน ตาทิเสน ปุพฺพภาเคน วินา น โหตีติ อตฺถสิโทฺธ ปุริมกาโลฯ ตยิทมฺปิ ปฏิคฺคหณโต ปุเพฺพวสฺส โหติ ‘‘สเงฺฆน สาธารณํ โหตูติ ปฏิคฺคเหสฺสามี’’ติ, ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส โหติ ‘‘สเงฺฆน สาธารณํ โหตูติ ปฏิคฺคณฺหามี’’ติ, ปฏิคฺคเหตฺวา โหติ ‘‘สเงฺฆน สาธารณํ โหตูติ ปฏิคฺคหิตํ มยา’’ติ เอวํ ติลกฺขณสมฺปนฺนํ กตฺวา ลทฺธลาภํ โอสานลกฺขณํ อวิโกเปตฺวา ปริภุญฺชโนฺต สาธารณโภคี อปฺปฏิวิภตฺตโภคี จ โหติฯ

อิมํ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๑๔๑; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๔๙๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๖.๑๑) ปน สารณียธมฺมํ โก ปูเรติ, โก น ปูเรติ? ทุสฺสีโล ตาว น ปูเรติฯ น หิ ตสฺส สนฺตกํ สีลวโนฺต คณฺหนฺติฯ ปริสุทฺธสีโล ปน วตฺตํ อขเณฺฑโนฺต ปูเรติฯ ตตฺริทํ วตฺตํ – โย โอทิสฺสกํ กตฺวา มาตุ วา ปิตุ วา อาจริยุปชฺฌายาทีนํ วา เทติ, โส ทาตพฺพํ เทตุ, สารณียธโมฺม ปนสฺส น โหติ, ปลิโพธชคฺคนํ นาม โหติฯ สารณียธโมฺม หิ มุตฺตปลิโพธเสฺสว วฏฺฏติฯ เตน ปน โอทิสฺสกํ เทเนฺตน คิลานคิลานุปฏฺฐากอาคนฺตุกคมิกานเญฺจว นวปพฺพชิตสฺส จ สงฺฆาฏิปตฺตคฺคหณํ อชานนฺตสฺส ทาตพฺพํฯ เอเตสํ ทตฺวา อวเสสํ เถราสนโต ปฏฺฐาย โถกํ โถกํ อทตฺวา โย ยตฺตกํ คณฺหาติ, ตสฺส ตตฺตกํ ทาตพฺพํฯ อวสิเฏฺฐ อสติ ปุน ปิณฺฑาย จริตฺวา เถราสนโต ปฏฺฐาย ยํ ยํ ปณีตํ, ตํ ตํ ทตฺวา เสสํ ภุญฺชิตพฺพํฯ

อยํ ปน สารณียธโมฺม สารณียธมฺมปูรณวิธิมฺหิ สุสิกฺขิตาย ปริสาย สุปูโร โหติฯ สุสิกฺขิตาย หิ ปริสาย โย อญฺญโต ลภติ, โส น คณฺหาติฯ อญฺญโต อลภโนฺตปิ ปมาณยุตฺตเมว คณฺหาติ, น อติเรกํฯ อยญฺจ ปน สารณียธโมฺม เอวํ ปุนปฺปุนํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ลทฺธํ ลทฺธํ เทนฺตสฺสปิ ทฺวาทสหิ วเสฺสหิ ปูรติ, น ตโต โอรํฯ สเจ หิ ทฺวาทสเมปิ วเสฺส สารณียธมฺมปูรโก ปิณฺฑปาตปูรํ ปตฺตํ อาสนสาลายํ ฐเปตฺวา นหายิตุํ คจฺฉติ, สงฺฆเตฺถโร จ ‘‘กเสฺสโส ปโตฺต’’ติ วตฺวา ‘‘สารณียธมฺมปูรกสฺสา’’ติ วุเตฺต ‘‘อาหรถ น’’นฺติ สพฺพํ ปิณฺฑปาตํ วิจาเรตฺวา

ภุญฺชิตฺวาว ริตฺตปตฺตํ ฐเปติฯ อถ โส ภิกฺขุ ริตฺตปตฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยฺหํ อนวเสเสตฺวาว ปริภุญฺชึสู’’ติ โทมนสฺสํ อุปฺปาเทติ, สารณียธมฺโม ภิชฺชติ, ปุน ทฺวาทส วสฺสานิ ปูเรตพฺโพ โหติฯ ติตฺถิยปริวาสสทิโส เหส, สกึ ขเณฺฑ ชาเต ปุน ปูเรตพฺพวฯ โย ปน ‘‘ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, ยสฺส เม ปตฺตคตํ อนาปุจฺฉาว สพฺรหฺมจาริโน ปริภุญฺชนฺตี’’ติ โสมนสฺสํ ชเนติ, ตสฺส ปุโณฺณ นาม โหติฯ

เอวํ ปูริตสารณียธมฺมสฺส ปน เนว อิสฺสา, น มจฺฉริยํ โหติ, มนุสฺสานํ ปิโย โหติ สุลภปจฺจโย, ปตฺตคตมสฺส ทิยฺยมานมฺปิ น ขียติ, ภาชนียภณฺฑฏฺฐาเน อคฺคภณฺฑํ ลภติ, ภเย วา ฉาตเก วา สมฺปเตฺต เทวตา อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชนฺติฯ

ตตฺริมานิ วตฺถูนิ – เลณคิริวาสี ติสฺสเตฺถโร กิร มหาขีรคามํ อุปนิสฺสาย วสติฯ ปญฺญาสมตฺตา เถรา นาคทีปํ เจติยวนฺทนตฺถาย คจฺฉนฺตา ขีรคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา กิญฺจิ อลทฺธา นิกฺขมึสุฯ เถโร ปวิสโนฺต เต ทิสฺวา ปุจฺฉิ ‘‘ลทฺธํ, ภเนฺต’’ติฯ วิจริมฺห, อาวุโสติฯ โส อลทฺธภาวํ ญตฺวา อาห ‘‘ภเนฺต, ยาวาหํ อาคจฺฉามิ, ตาว อิเธว โหถา’’ติ ฯ มยํ, อาวุโส, ปญฺญาสชนา ปตฺตเตมนมตฺตมฺปิ น ลภิมฺหาติฯ ภเนฺต, เนวาสิกา นาม ปฏิพลา โหนฺติ, อลภนฺตาปิ ภิกฺขาจารมคฺคสภาคํ ชานนฺตีติฯ เถรา อาคมึสุฯ เถโร คามํ ปาวิสิฯ ธุรเคเหเยว มหาอุปาสิกา ขีรภตฺตํ สเชฺชตฺวา เถรํ โอโลกยมานา ฐิตา เถรสฺส ทฺวารํ สมฺปตฺตเสฺสว ปตฺตํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ โส ตํ อาทาย เถรานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ สงฺฆเตฺถรํ อาหฯ เถโร ‘‘อเมฺหหิ เอตฺตเกหิ กิญฺจิ น ลทฺธํ, อยํ สีฆเมว คเหตฺวา อาคโต, กึ นุ โข’’ติ เสสานํ มุขํ โอโลเกสิฯ เถโร โอโลกนาการเนว ญตฺวา ‘‘ภเนฺต, ธเมฺมน สเมน ลโทฺธ ปิณฺฑปาโต, นิกฺกุกฺกุจฺจา คณฺหถา’’ติอาทิโต ปฏฺฐาย สเพฺพสํ ยาวทตฺถํ ทตฺวา อตฺตนาปิ ยาวทตฺถํ ภุญฺชิฯ อถ นํ ภตฺตกิจฺจาวสาเน เถรา ปุจฺฉึสุ ‘‘กทา, อาวุโส, โลกุตฺตรธมฺมํ ปฏิวิชฺฌี’’ติ? นตฺถิ เม, ภเนฺต, โลกุตฺตรธโมฺมติฯ ฌานลาภีสิ อาวุโสติ? เอตมฺปิ เม, ภเนฺต, นตฺถีติฯ นนุ, อาวุโส, ปาฏิหาริยนฺติ? สารณียธโมฺม เม, ภเนฺต, ปูริโต, ตสฺส เม ปูริตกาลโต ปฏฺฐาย สเจปิ ภิกฺขุสตสหสฺสํ โหติ, ปตฺตคตํ น ขียตีติฯ สาธุ สาธุ สปฺปุริส อนุจฺฉวิกมิทํ ตุยฺหนฺติฯ อิทํ ตาว **ปตฺตคตํ น ขียตี**ติ เอตฺถ วตฺถุฯ

อยเมว ปน เถโร เจติยปพฺพเต คิริภณฺฑมหาปูชาย ทานฏฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘อิมสฺมึ ทาเน กึ วรภณฺฑ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ เทฺว สาฏกา, ภเนฺตติฯ เอเต มยฺหํ ปาปุณิสฺสนฺตีติฯ ตํ สุตฺวา อมจฺจ รโญฺญ อาโรเจสิ ‘‘เอโก ทหโร เอวํ วทตี’’ติฯ ‘‘ทหรสฺส เอวํ จิตฺตํ, มหาเถรานํ ปน สุขุมา สาฏกา วฏฺฏนฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘มหาเถรานํ ทสฺสามี’’ติ ฐเปสิฯ ตสฺส ภิกฺขุสเงฺฆ ปฏิปาฏิยา ฐิเต เทนฺตสฺส มตฺถเก ฐปิตาปิ เต สาฏกา หตฺถํ นาโรหนฺติ, อเญฺญว อาโรหนฺติฯ ทหรสฺส ทานกาเล ปน หตฺถํ อารุฬฺหาฯ โส ตสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา อมจฺจสฺส มุขํ โอโลเกตฺวา ทหรํ นิสีทาเปตฺวา ทานํ ทตฺวา สงฺฆํ วิสฺสเชฺชตฺวา ทหรสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ ธมฺมํ กทา ปฏิวิชฺฌิตฺถา’’ติ อาหฯ โส ปริยาเยนปิ อสนฺตํ อวทโนฺต ‘‘นตฺถิ มยฺหํ, มหาราช, โลกุตฺตรธโมฺม’’ติ อาหฯ นนุ, ภเนฺต, ปุเพฺพว อวจุตฺถาติฯ อาม มหาราช, สารณียธมฺมปูรโก อหํ, ตสฺส เม ธมฺมสฺส ปูริตกาลโต ปฏฺฐาย ภาชนียฏฺฐาเน อคฺคภณฺฑํ ปาปุณาตีติฯ ‘‘สาธุ สาธุ ภเนฺต, อนุจฺฉวิกมิทํ ตุมฺหาก’’นฺติ วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ อิทํ **ภาชนียฏฺฐาเน อคฺคภณฺฑํ ปาปุณาตี**ติ เอตฺถ วตฺถุฯ

จณฺฑาลติสฺสภเยน ปน ภาตรคามวาสิโน นาคเตฺถริยา อนาโรเจตฺวาว ปลายึสุฯ เถรี ปจฺจูสสมเย ‘‘อติ วิย อปฺปนิโคฺฆโส คาโม, อุปธาเรถ ตาวา’’ติ ทหรภิกฺขุนิโย อาหฯ ตา คนฺตฺ

วา สเพฺพสํ คตภาวํ ญตฺวา อาคมฺม เถริยา อาโรเจสุํฯ สา สุตฺวา ‘‘มา ตุเมฺห เตสํ คตภาวํ จินฺตยิตฺถ, อตฺตโน อุเทฺทสปริปุจฺฉาโยนิโสมนสิกาเรสฺเยว โยคํ กโรถา’’ติ วตฺวา ภิกฺขาจารเวลายํ ปารุปิตฺวา อตฺตทฺวาทสมา คามทฺวาเร นิโคฺรธมูเล อฏฺฐาสิฯ รุกฺเข อธิวตฺถา เทวตา ทฺวาทสนฺนมฺปิ ภิกฺขุนีนํ ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา ‘‘อเยฺย อญฺญตฺถ มา คจฺฉถ, นิจฺจํ อิเธว เอถา’’ติ อาหฯ เถริยา ปน กนิฏฺฐภาตา นาคเตฺถโร นาม อตฺถิ, โส ‘‘มหนฺตํ ภยํ, น สกฺกา ยาเปตุํ, ปรตีรํ คมิสฺสามี’’ติ อตฺตทฺวาทสโม อตฺตโน วสนฏฺฐานา นิกฺขโนฺต ‘‘เถรึ ทิสฺวา คมิสฺสามี’’ติ ภาตรคามํ อาคโตฯ เถรี ‘‘เถรา อาคตา’’ติ สุตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ อยฺยา’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิฯ สา ‘‘อชฺช เอกทิวสํ วิหาเร วสิตฺวา เสฺวว คมิสฺสถา’’ติ อาหฯ เถรา วิหารํ อาคมํสุฯ

เถรี ปุนทิวเส รุกฺขมูเล ปิณฺฑาย จริตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชถา’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘วฏฺฏิสฺสติ เถรี’’ติ วตฺวา ตุณฺหี อฏฺฐาสิฯ ธมฺมิโก ตาต ปิณฺฑปาโต, กุกฺกุจฺจํ อกตฺวา ปริภุญฺชถาติฯ วฏฺฏิสฺสติ เถรีติฯ สา ปตฺตํ คเหตฺวา อากาเส ขิปิฯ ปโตฺต อากาเส อฏฺฐาสิฯ เถโร ‘‘สตฺตตาลมเตฺต ฐิตมฺปิ ภิกฺขุนีภตฺตเมว เถรี’’ติ วตฺวา ‘‘ภยํ นาม สพฺพกาลํ น โหติ, ภเย วูปสเนฺต อริยวํสํ กถยมาโน ‘โภ ปิณฺฑปาติก ภิกฺขุนีภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา วีตินามยิตฺถา’ติ จิเตฺตน อนุวทิยมาโน สนฺถมฺภิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อปฺปมตฺตา โหถ เถริโย’’ติ มคฺคํ อารุหิฯ รุกฺขเทวตาปิ ‘‘สเจ เถโร เถริยา หตฺถโต ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิสฺสติ, น นํ นิวเตฺตสฺสามิ, สเจ น ปริภุญฺชิสฺสติ, นิวเตฺตสฺสามี’’ติ จินฺตยมานา ฐตฺวา เถรสฺส คมนํ ทิสฺวา รุกฺขา โอรุยฺห ‘‘ปตฺตํ, ภเนฺต, เทถา’’ติ ปตฺตํ คเหตฺวา เถรํ รุกฺขมูลํเยว อาเนตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ปฏิญฺญํ กาเรตฺวา ทฺวาทส ภิกฺขุนิโย ทฺวาทส จ ภิกฺขู สตฺต วสฺสานิ อุปฏฺฐหิ ฯ อิทํ **เทวตา อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชนฺตี**ติ เอตฺถ วตฺถุฯ ตตฺร หิ เถรี สารณียธมฺมปูริกา อโหสิฯ

นตฺถิ เอเตสํ ขณฺฑนฺติ **อขณฺฑานิ,** ตํ ปน เนสํ ขณฺฑํ ทเสฺสตุํ **‘‘ยสฺสา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ อุปสมฺปนฺนสีลานํ อุเทฺทสกฺกเมน อาทิอนฺตา เวทิตพฺพาฯ เตนาห **‘‘สตฺตสู’’**ติอาทิฯ อนุปสมฺปนฺนสีลานํ ปน สมาทานกฺกเมนปิ อาทิอนฺตา ลพฺภนฺติฯ **ปริยเนฺต ฉินฺนสาฏโก วิยา**ติ วตฺถเนฺต ทสเนฺต วา ฉินฺนวตฺถํ วิยฯ วิสทิสุทาหรณเญฺจตํ ‘‘อขณฺฑานี’’ติ อิมสฺส อธิกตตฺตาฯ เอวํ เสสานิปิ อุทาหรณานิฯ **ขณฺฑน**ฺติ ขณฺฑวนฺตํ, ขณฺฑิตํ วาฯ **ฉิทฺทน**ฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ วิสภาควเณฺณน คาวี วิยาติ สมฺพโนฺธฯ วิสภาควเณฺณน อุปฑฺฒํ ตติยภาคํ วา สมฺภินฺนวณฺณํ **สพลํ,** วิสภาควเณฺณเหว ปน พินฺทูหิ อนฺตรนฺตรา วิมิสฺสํ **กมฺมาสํ**ฯ อยํ อิเมสํ วิเสโสฯ

ภุชิสฺสภาวกรณโตติ ตณฺหาทาสพฺยโต โมเจตฺวา ภุชิสฺสภาวกรณโตฯ สีลสฺส จ ตณฺหาทาสพฺยโต โมจนํ วิวฏฺฏูปนิสฺสยภาวาปาทนํ, เตนสฺส วิวฏฺฏูปนิสฺสยตา ทสฺสิตาฯ ‘‘ภุชิสฺสภาวกรณโต’’ติ จ อิมินา ภุชิสฺสกรานิ **ภุชิสฺสานี**ติ อุตฺตรปทโลเปนายํ นิเทฺทโสติ ทเสฺสติฯ ยสฺมา จ ตํสมงฺคีปุคฺคโล เสรี สยํวสี ภุชิโสฺส นาม โหติ, ตสฺมาปิ ภุชิสฺสานิฯ สุปริสุทฺธภาเวน ปาสํสตฺตา **วิญฺญุปสตฺถานิ**ฯ อวิญฺญูนํ ปสํสาย อปฺปมาณภาวโต วิญฺญูคหณํ กตํฯ **ตณฺหาทิฏฺฐีหิ อปรามฏฺฐตฺตา**ติ ‘‘อิมินาหํ สีเลน เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา’’ติ ตณฺหาปรามาเสน ‘‘อิมินาหํ สีเลน เทโว หุตฺวา ตตฺถ นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต ภวิสฺสามี’’ติ ทิฏฺฐิปรามาเสน จ อปรามฏฺฐตฺตาฯ อถ วา ‘‘อยํ เต สีเลสุ ทาโส’’ติ จตูสุ วิปตฺตีสุ ยํ วา ตํ วา วิปตฺตึ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิมํ นาม ตฺวํ อาปนฺนปุโพฺพ’’ติ เกนจิ ปรามฏฺฐุํ อนุทฺธํเสตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา **อปรามฏฺฐานี**ติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ สีลํ นาม อวิปฺปฏิสาราทิปารมฺปริเยน ยาวเทว สมาธิ

สมฺปาทนตฺถนฺติ อาห **“สมาธิสํวตฺตนิกานี”**ติฯ สมาธิสํวตฺตนปฺปโยชนานิ **สมาธิสํวตฺตนิกานิ**ฯ

สมานภาโว สามญฺญํ, ปริปุณฺณจตุปาริสุทฺธิภาเวน มเชฺฌ ภินฺนสุวณฺณสฺส วิย เภทาภาวโต สีเลน สามญฺญํ สีลสามญฺญํ, ตํ คโต อุปคโตติ **สีลสามญฺญคโต**ฯ เตนาห **“สมานภาวูปคตสีโล”**ติ, สีลสมฺปตฺติยา สมานภาวํ อุปคตสีโล สภาควุตฺติโกติ อโตฺถฯ โสตาปนฺนาทีนญฺหิ สีลํ สมุทฺทนฺตเรปิ เทวโลเกปิ วสนฺตานํ อเญฺญสํ โสตาปนฺนาทีนํ สีเลน สมานเมว โหติ, นตฺถิ มคฺคสีเล นานตฺตํฯ กามญฺหิ ปุถุชฺชนานมฺปิ จตุปาริสุทฺธิสีเล นานตฺตํ น สิยา, ตํ ปน น เอกนฺติกนฺติ อิธ นาธิเปฺปตํ, มคฺคสีลํ ปน เอกนฺติกํ นิยตภาวโตติ ตเมว สนฺธาย **“ยานิ ตานิ สีลานี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ยายนฺติ ยา อยํ มยฺหเญฺจว ตุมฺหากญฺจ ปจฺจกฺขภูตาฯ **ทิฎฺฐี**ติ มคฺคสมฺมาทิฎฺฐิฯ **นิโทฺทสา**ติ นิทฺธุตโทสา, สมุจฺฉินฺนราคาทิปาปธมฺมาติ อโตฺถฯ **นิยฺยาตี**ติ วฎฺฎทุกฺขโต นิสฺสรติ นิคจฺฉติฯ สยํ นิยนฺตีเยว หิ ตํมคฺคสมงฺคีปุคฺคลํ วฎฺฎทุกฺขโต นิยฺยาเปตีติ วุจฺจติฯ ยา สตฺถุ อนุสิฎฺฐิ, ตํ กโรตีติ **ตกฺกโร,** ตสฺส, ยถานุสิฎฺฐํ ปฎิปชฺชนกสฺสาติ อโตฺถฯ **ทิฎฺฐิสามญฺญคโต**ติ สจฺจสมฺปฎิเวเธน สมานทิฎฺฐิภาวํ อุปคโตฯ

กติปุจฺฉาวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ฉอาปตฺติสมุฎฺฐานวารกถาวณฺณนา

๒๗๖. **ปฐเมน อาปตฺติสมุฎฺฐาเนนา**ติอาทิ สพฺพํ อุเทฺทสนิเทฺทสาทิวเสน ปวตฺตปาฬึ อนุสาเรเนว สกฺกา วิญฺญาตุํฯ

สมถเภทํ

อธิกรณปริยายวารกถาวณฺณนา

๒๙๓. **โลโภ ปุพฺพงฺคโม**ติอาทีสุ ปน โลภเหตุ วิวทนโต ‘‘โลโภ ปุพฺพงฺคโม’’ติ วุตฺตํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ **ฐานานี**ติ การณานิฯ ติฎฺฐนฺติ เอตฺถาติ **ฐานํ**ฯ เก ติฎฺฐนฺติ? วิวาทาธิกรณาทโยฯ วสนฺติ เอตฺถาติ **วตฺถุ**ฯ ภวนฺติ เอตฺถาติ **ภูมิ**ฯ กุสลากุสลาพฺยากตจิตฺตสมงฺคิโน วิวทนโต **“นว เหตู”**ติ วุตฺตํฯ **ทฺวาทส มูลานี**ติ ‘‘โกธโน โหติ อุปนาหี’’ติอาทีนิ ทฺวาทส มูลานิฯ

๒๙๔-๒๙๕. อิมาเนว ทฺวาทส กายวาจาหิ สทฺธึ **“จุทฺทส มูลานี”**ติ วุตฺตานิฯ **สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ฐานานี**ติ เอตฺถ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ปฎิจฺฉาเทนฺตสฺส ยา อาปตฺติ, ตสฺสา ปุเพฺพ อาปนฺนา อาปตฺติโย ฐานานีติ เวทิตพฺพํฯ ‘‘นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ วจนโต อาปตฺตาธิกรเณ อกุสลาพฺยากตวเสน ฉ เหตู วุตฺตาฯ กุสลจิตฺตํ ปน องฺคํ โหติ, น เหตุฯ

๒๙๖. **จตฺตาริ กมฺมานิ ฐานานี**ติ เอตฺถ ‘‘เอวํ กตฺตพฺพ’’นฺติ อิติกตฺตพฺพตาทสฺสนวเสน ปวตฺตปาฬิ **กมฺมํ** นาม, ยถาฐิตปาฬิวเสน กโรนฺตานํ กิริยา **กิจฺจาธิกรณํ** นามฯ ญตฺติญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกมฺมานิ ญตฺติโต ชายนฺติ, อปโลกนกมฺมํ อปโลกนโตวาติ อาห **“ญตฺติโต วา อปโลกนโต วา”**ติฯ กิจฺจาธิกรณํ เอเกน สมเถน **สมฺมติ,** สมฺปชฺชตีติ อโตฺถฯ เตหิ สเมตพฺพตฺตา ‘‘วิวาทาธิกรณสฺส สาธารณา’’ติ วุตฺตํฯ

ตพฺภาคิยวารกถาวณฺณนา

๒๙๘. **วิวาทาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยา**ติ วิวาทาธิกรณสฺส วูปสมโต ตปฺปกฺขิกาฯ

สมถา สมถสฺส สาธารณวารกถาวณฺณนา

๒๙๙. เอกํ อธิกรณํ สเพฺพ สมถา เอกโต หุตฺวา สเมตุํ สโกฺกนฺติ น สโกฺกนฺตีติ ปุจฺฉ โนฺต **“สมถา สมถสฺส สาธารณา, สมถา สมถสฺส อสาธารณา”**ติ อาหฯ เยภุยฺยสิกาย สมนํ สมฺมุขาวินยํ วินา น โหตีติ อาห **“เยภุยฺยสิกา สมฺมุขาวินยสฺส สาธารณา”**ติฯ สติ วินยาทีหิ สมนสฺส เยภุยฺยสิกาย กิจฺจํ นตฺถีติ อาห **“สติวินยสฺส...เป.... อสาธารณา”**ติฯ เอวํ เสเสสุปิฯ ตพฺภาคิยวาเรปิ เอเสว นโยฯ

วินยวารกถาวณฺณนา

๓๐๒. สเพฺพสมฺปิ สมถานํ วินยปริยาโย ลพฺภตีติ **“วินโย สมฺมุขาวินโย”**ติอาทินา วินยวาโร อุทฺธโฏฯ **สิยา น สมฺมุขาวินโย**ติ เอตฺถ สมฺมุขาวินยํ ฐเปตฺวา สติวินยาทโย เสส สมถา อธิเปฺปตาฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ

กุสลวารกถาวณฺณนา

๓๐๓. สงฺฆสฺส สมฺมุขา ปฏิญฺญาเต ตํ ปฏิชานนํ สงฺฆสมฺมุขตา นามฯ ตสฺส ปฏิชานน จิตฺตํ สนฺธาย **“สมฺมุขาวินโย กุสโล”**ติอาทิ วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ **นตฺถิ สมฺมุขาวินโย อกุสโล**ติ ธมฺมวินยปุคฺคลสมฺมุขตาหิ ติวงฺคิโก สมฺมุขาวินโย เอเตหิ วินา นตฺถิฯ ตตฺถ กุสลจิ เตฺตหิ กรณกาเล กุสโล, อรหเนฺตหิ กรณกาเล อพฺยากโตฯ เอเตสํ สงฺฆสมฺมุขตาทีนํ อกุสล ปฏิปกฺขตฺตา อกุสลสฺส สมฺภโว นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘นตฺถิ สมฺมุขาวินโย อกุสโล’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘เยภุยฺย สิกา อธมฺมวาทีหิ วูปสมนกาเล, ธมฺมวาทีนมฺปิ อธมฺมวาทิมฺหิ สลากคฺคาหาปเก ชาเต อกุ สลาฯ สติวินโย อนรหโต สญฺจิจฺจ สติวินยทาเน อกุสโลฯ อมูฬฺหวินโย อนุมฺมตฺตกสฺส ทาเน, ปฏิญฺญาตกรณํ มูฬฺหสฺส อชานโต ปฏิญฺญาย กรเณ, ตสฺสปาปิยสิกา สุทฺธสฺส กรเณ, ติณวตฺถารกํ มหากลเห สญฺจิจฺจ กรเณ จ อกุสลํฯ สพฺพตฺถ อรหโต วเสเนว อพฺยากต’’นฺติ สพฺพเมตํ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

สมถวารวิสฺสชฺชนาวารกถาวณฺณนา

๓๐๔-๓๐๕. **ยตฺถ เยภุยฺยสิกา ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภตี**ติอาทิ ปุจฺฉาฯ **ยสฺมิํ สมเย สมฺมุขาวินเยน จา**ติอาทิ ตสฺสา วิสฺสชฺชนํ, ยสฺมิํ สมเย สมฺมุขาวินเยน จ เยภุยฺ ยสิกาย จ อธิกรณํ วูปสมฺมติ, ตสฺมิํ สมเย ยตฺถ เยภุยฺยสิกา ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภ ตีติ เอวํ สพฺพตฺถ สมฺพโนฺธฯ **ยตฺถ ปฏิญฺญาตกรณํ ลพฺภติ, ตตฺถ สมฺมุขาวินโย ลพฺภ ตี**ติ เอตฺถ เอกํ วา เทฺว วา พหู วา ภิกฺขู ‘‘อิมํ นาม อาปตฺติํ อาปโนฺนสี’’ติ ปุจฺฉิเต สติ ‘‘อามา’’ติ ปฏิชานเน เทฺวปิ ปฏิญฺญาตกรณสมฺมุขาวินยา ลพฺภนฺติฯ ตตฺถ ‘‘สงฺฆสมฺมุขตา ธมฺมวินยปุคฺคลสมฺมุขตา’’ติ เอวํ วุตฺตสมฺมุขาวินเย สงฺฆสฺส ปุรโต ปฏิญฺญาตํ เจ, สงฺฆสมฺมุข ตาฯ ตเตฺถว เทสิตํ เจ, ธมฺมวินยสมฺมุขตาโยปิ ลทฺธา โหนฺติฯ อถ วิวทนฺตา อญฺญมญฺญํ ปฏิ ชานนฺติ เจ, ปุคฺคลสมฺมุขตาฯ ตเสฺสว สนฺติเก เทสิตํ เจ, ธมฺมวินยสมฺมุขตาโยปิ ลทฺธา โหนฺ ติฯ เอกเสฺสว วา เอกสฺส สนฺติเก อาปตฺติเทสนกาเล ‘‘ปสฺสสิ, ปสฺสามี’’ติ วุเตฺต ตตฺถ ธมฺม วินยปุคฺคลสมฺมุขตาสงฺขาโต สมฺมุขาวินโย จ ปฏิญฺญาตกรณญฺจ ลทฺธํ โหติฯ

สํสฏฺฐวารกถาวณฺณนา

๓๐๖. อธิกรณานํ วูปสโมว **สมโถ** นาม, ตสฺมา อธิกรเณน วินา สมถา นตฺถีติ อาห **“มา เหวนฺติสฺส วจนีโย...เป.... วินิพฺภุชิตฺวา นานากรณํ ปญฺญาเปตุ**”นฺติฯ

สมถาธิกรณวารกถาวณฺณนา

๓๐๙-๓๑๐. **สมถา สมเถหิ สมฺมนฺตี**ติอาทิ ปุจฺฉาฯ **สิยา สมถา สมเถหิ สมฺมนฺตี**ติ อาทิ วิสฺสชฺชนํฯ ตตฺถ **สมถา สมเถหิ สมฺมนฺตี**ติ เอตฺถ **สมฺมนฺตี**ติ สมฺปชฺชนฺติ, อธิกรณา วา ปน สมฺมนฺติ วูปสมํ คจฺฉนฺติ, ตสฺมา **เยภุยฺยสิกา สมฺมุขาวินเยน สมฺมตี**ติ เอตฺถ สมฺมุขาวินเยน สทฺธึ เยภุยฺยสิกา สมฺปชฺชติ, น สติวินยาทีหิ สทฺธึ เตสํ ตสฺสา อนุปการตฺตาติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

๓๑๑. ‘‘สมฺมุขาวินโย วิวาทาธิกรเณน สมฺมตี’’ติ ปาโฐฯ ‘‘สมฺมุขาวินโย น เกนจิ สมฺมตี’’ติ หิ อวสาเน วุตฺตตฺตา สมฺมุขาวินโย สยํ สมเถน วา อธิกรเณน วา สเมตโพฺพ น โหติฯ

๓๑๓. **วิวาทาธิกรณํ...เป.... กิจฺจาธิกรเณน สมฺมตี**ติ เอตฺถ ‘‘สุณาตุ เม ภเนฺต ...เป.... ปฐมํ สลากํ นิกฺขิปามี’’ติ เอวํ วิวาทาธิกรณํ กิจฺจาธิกรเณน สมฺมตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สมุฏฺฐาปนวารกถาวณฺณนา

๓๑๔. **วิวาทาธิกรณํ น กตมํ อธิกรณํ สมุฏฺฐาเปตี**ติ ‘‘นายํ ธโมฺม’’ติ วุตฺตมเตฺตเนว กิญฺจิ อธิกรณํ น สมุฏฺฐาเปตีติ อโตฺถฯ

ภชติวารกถาวณฺณนา

๓๑๘-๙. **กตมํ อธิกรณํ ปริยาปนฺน**นฺติ กตมาธิกรณปริยาปนฺนํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **วิวาทาธิกรณํ วิวาทาธิกรณํ ภชตี**ติ ปฐมุปฺปนฺนวิวาทํ ปจฺฉา อุปฺปโนฺน ภชติฯ **วิวาทาธิกรณํ เทฺว สมเถ ภชตี**ติ ‘‘มํ วูปสเมตุํ สมตฺถา ตุเมฺห’’ติ วทนฺตํ วิย ภชติฯ **ทฺวีหิ สมเถหิ สงฺคหิต**นฺติ ‘‘มยํ ตํ วูปสเมสฺสามา’’ติ วทเนฺตหิ วิย ทฺวีหิ สมเถหิ สงฺคหิตํฯ

ขนฺธกปุจฺฉาวาโร

ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๒๐. **นิทาเนน จ นิเทฺทเสน จ สทฺธิ**นฺติ เอตฺถ **นิทาเนนา**ติ สิกฺขาปทปญฺญตฺติเทสสงฺขาเตน นิทาเนนฯ **นิเทฺทเสนา**ติ ปุคฺคลาทินิเทฺทเสนฯ อุภเยนปิ ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทสฺส วตฺถุ ทสฺสิตํ, ตสฺมา วตฺถุนา สทฺธึ ขนฺธกํ ปุจฺฉิสฺสามีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ อุปสมฺปทกฺขนฺธเกฯ **อุตฺตมานิ ปทานิ วุตฺตานี**ติ ‘‘น, ภิกฺขเว, อูนวีสติวโสฺส ปุคฺคโล อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติอาทินา (มหาว. ๙๙, ๑๒๔) นเยน อุตฺตมปทานิ วุตฺตานิฯ **จมฺมสํยุเตฺต**ติ จมฺมกฺขนฺธเกฯ

เอกุตฺตริกนโย

เอกกวารวณฺณนา

๓๒๑. **มูลวิสุทฺธิยา อนฺตราปตฺตี**ติ อนฺตราปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา มูลายปฏิกสฺสนํ กตฺวา ฐิเตน อาปนฺนาฯ **“อคฺฆวิสุทฺธิยา อนฺตราปตฺตี**ติ สมฺพหุลา อาปตฺติโย อาปชฺชิตฺวา ตาสุ สพฺพจิรปฏิจฺฉนฺนวเสน อคฺฆสโมธานํ คเหตฺวา วสเนฺตน อาปนฺนาปตฺตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **สอุสฺสาเหเนว จิเตฺตนา**ติ ‘‘ปุนปิ อาปชฺชิสฺสามี’’ติ สอุสฺสาเหเนว จิเตฺตนฯ ภิกฺขุนีนํ อฎฺฐวตฺถุกาย วเสน เจตํ วุตฺตํฯ เตเนวาห **“อฎฺฐเม วตฺถุสฺมึ ภิกฺขุนิยา ปาราชิกเมว โหตี”**ติฯ **“ธมฺมิกสฺส ปฏิสฺสวสฺส อสจฺจาปเน”**ติ วุตฺตตฺตา อธมฺมิกปฏิสฺสวสฺส วิสํวาเท ทุกฺกฎํ น โหติฯ ‘‘ตุเมฺห วิพฺภมถา’’ติ หิ วุเตฺต สุทฺธจิโตฺต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา สเจ น วิพฺภมติ, อนาปตฺติฯ เอวํ สพฺพตฺถฯ **ปญฺจทสสุ ธเมฺมสู**ติ ‘‘กาเลน วกฺขามิ, โน อกาเลนา’’ติ อาทินา วุตฺตปญฺจทสธเมฺมสุฯ อาปตฺตึ อาปชฺชิตุํ ภพฺพตาย **ภพฺพาปตฺติกา**ฯ

เอกกวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ทุกวารวณฺณนา

๓๒๒. ทุเกสุ **นิทหเน**ติ อาตเป อติจิรํ ฐเปตฺวา นิทหเนฯ วตฺถุสภาคํ เทเสโนฺต **เทเสโนฺต อาปชฺชติ,** อาปนฺนํ อาปตฺตึ น เทเสสฺสามีติ ธุรํ นิกฺขิปโนฺต **น เทเสโนฺต อาปชฺชติ**ฯ โรมชนปเท ชาตํ **โรมกํฯ ปกฺกาลก**นฺติ ยวกฺขารํฯ อนุญฺญาตโลณตฺตา โลณานิปิ ทุเกสุ วุตฺตานิฯ

ทุกวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ติกวารวณฺณนา

๓๒๓. ติเกสุ **วจีสมฺปยุตฺตํ กายกิริยํ กตฺวา**ติ กาเยน นิปจฺจการํ กตฺวาฯ **มุขาลมฺพรกรณาทิเภโท**ติ มุขเภริวาทนาทิปฺปเภโทฯ ยสฺส สิกฺขาปทสฺส วีติกฺกเม กายสมุฎฺฐานา อาปตฺติโย, ตํ กายทฺวาเร ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํฯ **อุปฆาเตตี**ติ วินาเสติฯ **น อาทาตพฺพ**นฺติ ‘‘อิมสฺมา วิหารา ปรมฺปิ มา นิกฺขม, วินยธรานํ วา สนฺติกํ อาคจฺฉ วินิจฺฉยํ ทาตุ’’นฺติ วุเตฺต ตสฺส วจนํ น คเหตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

อกุสลานิ เจว มูลานิ จาติ อโกสลฺลสมฺภูตเฎฺฐน เอกนฺตากุสลภาวโต อกุสลานิ, อตฺตนา สมฺปยุตฺตธมฺมานํ สุปฺปติฎฺฐิตภาวสาธนโต มูลานิ, น อกุสลภาวสาธนโตฯ น หิ มูลโต อกุสลานํ อกุสลภาโว, กุสลาทีนํ วา กุสลาทิภาโวฯ ตถา จ สติ โมมูหจิตฺตทฺวยโมหสฺส อกุสลภาโว น สิยาฯ

ทุฎฺฐุ จริตานีติ ปจฺจยโต สมฺปยุตฺตธมฺมโต ปวตฺติอาการโต จ น สุฎฺฐุ อสมฺมาปวตฺติตานิฯ **วิรูปานี**ติ พีภจฺฉานิ สมฺปติ อายติญฺจ อนิฎฺฐรูปตฺตาฯ **สุฎฺฐุ จริตานี**ติอาทีสุ วุตฺตวิปริยาเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เทฺวปิ เจเต ติกา ปณฺณตฺติยา วา กมฺมปเถหิ วา กเถตพฺพาฯ ปณฺณตฺติยา ตาว กายทฺวาเร ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสฺส วีติกฺกโม กายทุจฺจริตํ, อวีติกฺกโม กายสุจริตํฯ วจีทฺวาเร ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสฺส วีติกฺกโม วจีทุจฺจริตํ, อวีติกฺกโม วจีสุจริตํฯ อุภยตฺถ

ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสฺส วีติกฺกโม มโนทุจฺจริตํ มโนทฺวาเร ปญฺญตฺตสิกฺขาปทสฺส อภาวโตฯ ตยิทํ ทฺวารทฺวเย อกิริยสมุฏฺฐานาย อาปตฺติยา วเสน เวทิตพฺพํฯ ยถาวุตฺตาย อาปตฺติยา อวีติกฺกโมว มโนสุจริตํฯ อยํ **ปณฺณตฺติกถา**ฯ

ปาณาติปาตาทโย ปน ติโสฺส เจตนา กายทฺวาเร วจีทฺวาเรปิ อุปฺปนฺนา กายทุจฺจริตํ ทฺวารนฺตเร อุปฺปนฺนสฺสปิ กมฺมสฺส สนามาปริจฺจาคโต เยภุยฺยวุตฺติยา ตพฺพหุลวุตฺติยา จฯ เตนาหุ อฏฺฐกถาจริยา –

> ‘‘ทฺวาเร จรนฺติ กมฺมานิ, น ทฺวารา ทฺวารจาริโน;
> ตสฺมา ทฺวาเรหิ กมฺมานิ, อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตา’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. กามาวจรกุสล ทฺวารกถา, กายกมฺมทฺวาร);

ตถา จตโสฺส มุสาวาทาทิเจตนา กายทฺวาเรปิ วจีทฺวาเรปิ อุปฺปนฺนา วจีทุจฺจริตํ, อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐีติ ตโย มโนกมฺมภูตาย เจตนาย สมฺปยุตฺตธมฺมา มโนทุจฺจริตํ, กายวจีกมฺมภูตาย ปน เจตนาย สมฺปยุตฺตา อภิชฺฌาทโย ตํตํปกฺขิกา วา โหนฺติ อโพฺพหาริกา วาฯ ปาณาติปาตาทีหิ วิรมนฺตสฺส อุปฺปนฺนา ติโสฺส เจตนาปิ วิรติโยปิ กายสุจริตํ กายิกสฺส วีติกฺกมสฺส อกรณวเสน ปวตฺตนโตฯ กาเยน ปน สิกฺขาปทานํ สมาทิยมาเน สีลสฺส กายสุจริตภาเว วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ มุสาวาทาทีหิ วิรมนฺตสฺส จตโสฺส เจตนาปิ วิรติโยปิ วจีสุจริตํ วาจสิกสฺส วีติกฺกมสฺส อกรณวเสน ปวตฺตนโตฯ อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐีติ ตโย เจตนาสมฺปยุตฺตธมฺมา มโนสุจริตนฺติ อยํ **กมฺมปถกถา**ฯ

ติกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุกฺกวารวณฺณนา

๓๒๔. จตุเกฺกสุ **อนริยโวหารา**ติ อนริยานํ ลามกานํ โวหารา สํโวหารา อภิลาปวาจาฯ **อริยโวหารา**ติ อริยานํ สปฺปุริสานํ โวหาราฯ **ทิฏฺฐวาทิตา**ติ ‘‘ทิฏฺฐํ มยา’’ติ เอวํวาทิตาฯ เอตฺถ จ ตํตํสมุฏฺฐาปกเจตนาวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ปฐมกปฺปิเกสุ ปฐมํ ปุริสลิงฺคเมว อุปฺปชฺชตีติ อาห **‘‘ปฐมํ อุปฺปนฺนวเสนา’’**ติฯ **ปุริมํ ปุริสลิงฺคํ ปชหตี**ติ ยถาวุเตฺตนเตฺถน ปุพฺพงฺคมภาวโต ปุริมสงฺขาตํ ปุริสลิงฺคํ ชหติฯ **สตํ ตึสญฺจ สิกฺขาปทานี**ติ ตึสาธิกานิ สตํ สิกฺขาปทานิฯ

***ภิกฺขุสฺส จ ภิกฺขุนิยา จ* จตูสุ ปาราชิเกสู**ติ สาธารเณสุเยว จตูสุ ปาราชิเกสุฯ **ปฐโม ปโญฺห**ติ ‘‘อตฺถิ วตฺถุนานตฺตตา, โน อาปตฺตินานตฺตตา’’ติ อยํ ปโญฺหฯ ‘‘อตฺถิ อาปตฺติสภาคตา, โน วตฺถุสภาคตา’’ติ อยํ อิธ ทุติโย นามฯ

อนาปตฺติวสฺสเจฺฉทสฺสาติ นตฺถิ เอตสฺมึ วสฺสเจฺฉเท อาปตฺตีติ อนาปตฺติวสฺสเจฺฉโท, ตสฺส, อนาปตฺติกสฺส วสฺสเจฺฉทสฺสาติ อโตฺถฯ **มนฺตาภาสา**ติ มติยา อุปปริกฺขิตฺวา ภาสนโต อสมฺผปฺปลาปวาจา อิธ ‘‘มนฺตาภาสา’’ติ วุตฺตาฯ

นวมภิกฺขุนิโต ปฏฺฐาย อุปชฺฌายาปิ อภิวาทนารหา โน ปจฺจุฏฺฐานารหาติ ยสฺมา ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ภตฺตเคฺค อฏฺฐนฺนํ ภิกฺขุนีนํ ยถาวุฑฺฒํ อวเสสานํ ยถาคติก’’นฺติ วทเนฺตน ภควตา ภตฺตเคฺค อาทิโต ปฏฺฐาย อฏฺฐนฺนํเยว ภิกฺขุนีนํ ยถาวุฑฺฒํ อนุญฺญาตํ, อวเสสานํ

อาคตปฏิปาฏิยา, ตสฺมา นวมภิกฺขุนิโต ปฏฺฐาย สเจ อุปชฺฌายาปิ ภิกฺขุนี ปจฺฉา อาคจฺฉติ, น ปจฺจุฏฺฐานารหา, ยถานิสินฺนาหิเยว สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อภิวาเทตพฺพตฺตา อภิวาทนารหาฯ อาทิโต นิสินฺนาสุ ปน อฏฺฐสุ ยา อพฺภนฺตริมา อญฺญา วุฑฺฒตรา อาคจฺฉติ, สา อตฺตโน นวกตรํ วุฏฺฐาเปตฺวา นิสีทิตุํ ลภติฯ ตสฺมา สา ตาหิ อฏฺฐหิ ภิกฺขุนีหิ ปจฺจุฏฺฐานารหาฯ ยา ปน อฏฺฐหิปิ นวกตรา, สา สเจปิ สฏฺฐิวสฺสา โหติ, อาคตปฏิปาฏิยาว นิสีทิตุํ ลภติฯ

อิธ น กปฺปนฺตีติ วทโนฺตติ ปจฺจนฺติมชนปเทสุ ฐตฺวา ''อิธ น กปฺปนฺตี''ติ วทโนฺต วินยาติสารทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ กปฺปิยญฺหิ ''น กปฺปตี''ติ วทโนฺต ปญฺญตฺตํ สมุจฺฉินฺทติ นามฯ **อิธ กปฺปนฺตี**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

จตุกฺกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจกวารวณฺณนา

๓๒๕. ปญฺจเกสุ ''นิมนฺติโต สภโตฺต สมาโน สนฺตํ ภิกฺขุํ อนาปุจฺฉา''ติ (ปาจิ. ๒๙๔-๒๙๗) วจนโต อกปฺปิยนิมนฺตนํ สาทิยนฺตเสฺสว อนามนฺตจาโร น วฏฺฏตีติ **''ปิณฺฑปาติกสฺส กปฺปนฺตี''**ติ วุตฺตํฯ **คณโภชนา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ **อธิฏฺฐหิตฺวา โภชน**ฺติ ''คิลานสมโย''ติอาทินา อาโภคํ กตฺวา โภชนํฯ **อวิกปฺปนา**ติ ''มยฺหํ ภตฺตปจฺจาสํ อิตฺถนฺนามสฺส ทมฺมี''ติ เอวํ อวิกปฺปนาฯ

อยสโต วา ครหโต วาติ เอตฺถ ปรมฺมุขา อคุณวจนํ **อยโส**ฯ สมฺมุขา **ครหา**ฯ วิยสตีติ **พฺยสนํ,** หิตสุขํ ขิปติ วิทฺธํเสตีติ อโตฺถฯ ญาตีนํ พฺยสนํ **ญาติพฺยสนํ,** โจรโรคภยาทีหิ ญาติวินาโสติ อโตฺถฯ โภคานํ พฺยสนํ **โภคพฺยสนํ,** ราชโจราทิวเสน โภควินาโสติ อโตฺถฯ โรโคเอว พฺยสนํ **โรคพฺยสนํ**ฯ โรโค หิ อาโรคฺยํ พฺยสติ วินาเสตีติ พฺยสนํฯ สีลสฺส พฺยสนํ **สีลพฺยสนํ,** ทุสฺสีลฺยเสฺสตํ นามํฯ สมฺมาทิฏฺฐิํ วินาสยมานา อุปฺปนฺนา ทิฏฺฐิเยว พฺยสนํ **ทิฏฺฐิพฺยสนํฯ ญาติสมฺปทา**ติ ญาตีนํ สมฺปทา ปาริปูริ พหุภาโว ฯ **โภคสมฺปทาย**ปิ เอเสว นโยฯ อาโรคฺยสฺส สมฺปทา **อาโรคฺยสมฺปทา**ฯ ปาริปูริ ทีฆรตฺตํ อโรคตาฯ **สีลทิฏฺฐิสมฺปทา**สุปิ เอเสว นโยฯ

วตฺถํ ปริจฺฉินฺทีติ ตสฺมิํ ทิวเส กาตพฺพวตฺตํ นิฏฺฐาเปสิฯ **อฏฺฐ กเปฺป อนุสฺสรี**ติอาทินา ตสฺมิํ ขเณ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ปุเพฺพนิวาสญาณํ นิพฺพเตฺตสีติ ทีเปติฯ **ญตฺติยา กมฺมปฺปโตฺต หุตฺวา**ติ ญตฺติยา ฐปิตาย อนุสฺสาวนกมฺมปฺปโตฺต หุตฺวาติ อโตฺถฯ

มนฺทตฺตา โมมูหตฺตาติ เนว สมาทานํ ชานาติ, น อานิสํสํ, อตฺตโน ปน มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา อญฺญาเณเนว อารญฺญิโก โหติฯ **ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต**ติ ''อรเญฺญ เม วิหรนฺตสฺส 'อยํ อารญฺญิโก'ติ จตุปฺปจฺจยสกฺการํ กริสฺสนฺติ, 'อยํ ภิกฺขุ ลชฺชี ปวิวิโตฺต'ติอาทีหิ จ คุเณหิ สมฺภาเวสฺสนฺตี''ติ เอวํ ปาปิกาย อิจฺฉาย ฐตฺวา ตาย เอว อิจฺฉาย อภิภูโต หุตฺวา อารญฺญิโก โหตีติ อโตฺถฯ เตนาห **''อรญฺญวาเสน ปจฺจยลาภํ ปตฺถยมาโน''**ติฯ อุมฺมาทวเสน อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วิหรโนฺต **อุมฺมาทา จิตฺตเกฺขปา อารญฺญิโก** นาม โหติฯ **วณฺณิต**นฺติ อิทํ อารญฺญิกงฺคํ นาม พุเทฺธหิ พุทฺธสาวเกหิ จ วณฺณิตํ ปสตฺถนฺติ อารญฺญิโก โหติฯ

ปญฺจกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ฉกฺกวารวณฺณนา

๓๒๖. ฉเกฺกสุ **ฉพฺพสฺสปรมตา ธาเรตพฺพ**นฺติ ปทภาชนํ ทสฺสิตํฯ เสสํ อุตฺตานเมวฯ

ฉกฺกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สตฺตกวารวณฺณนา

๓๒๗. สตฺตเกสุ **ฉเกฺก วุตฺตานิเยว สตฺตกวเสน โยเชตพฺพานี**ติ ฉเกฺก วุตฺตจุทฺทส ปรมานิ ทฺวิธา กตฺวา ทฺวินฺนํ สตฺตกานํ วเสน โยเชตพฺพานิฯ

อาปตฺติํ ชานาตีติ อาปตฺติํเยว ‘‘อาปตฺตี’’ติ ชานาติฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ **อาภิเจตสิกาน**นฺติ เอตฺถ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๖๖) **อภิเจโต**ติ ปากติกกามาวจรจิเตฺตหิ สุนฺทรตาย ปฎิปกฺขโต วิสุทฺธตฺตา จ อภิกฺกนฺตํ วิสุทฺธจิตฺตํ วุจฺจติ, อุปจารชฺฌานจิตฺตเสฺสตํ อธิวจนํฯ อภิเจตสิ ชาตานิ **อาภิเจตสิกานิ,** อภิเจโตสนฺนิสฺสิตานีติ วา **อาภิเจตสิกานิฯ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราน**นฺติ ทิฏฺฐธเมฺม สุขวิหารานํฯ **ทิฏฺฐธโมฺม**ติ ปจฺจโกฺข อตฺตภาโว วุจฺจติ, ตตฺถ สุขวิหารภูตานนฺติ อโตฺถฯ รูปาวจรชฺฌานานเมตํ อธิวจนํฯ ตานิ หิ อเปฺปตฺวา นิสินฺนา ฌายิโน อิมสฺมิเญฺญว อตฺตภาเว อสํกิลิฏฺฐํ เนกฺขมฺมสุขํ วินฺทนฺติ, ตสฺมา ‘‘ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานี’’ติ วุจฺจนฺติฯ **นิกามลาภี**ติ นิกาเมน ลาภี, อตฺตโน อิจฺฉาวเสน ลาภี, อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ สมาปชฺชิตุํ สมโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ **อกิจฺฉลาภี**ติ สุเขเนว ปจฺจนีกธเมฺม วิกฺขเมฺภตฺวา สมาปชฺชิตุํ สมโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ **อกสิรลาภี**ติ อกสิรานํ ลาภี วิปุลานํ, ยถาปริเจฺฉเทเนว วุฏฺฐาตุํ สมโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ เอกโจฺจ หิ ลาภีเยว โหติ, น ปน สโกฺกติ อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ สมาปชฺชิตุํฯ เอกโจฺจ สโกฺกติ ตถา สมาปชฺชิตุํ, ปาริปนฺถิเก ปน กิเจฺฉน วิกฺขเมฺภติฯ เอกโจฺจ ตถา จ สมาปชฺชติ, ปาริปนฺถิเก จ อกิเจฺฉเนว วิกฺขเมฺภติ, น สโกฺกติ กาลมานนาฬิกยนฺตํ วิย ยถาปริเจฺฉเทเยว วุฏฺฐาตุํฯ

อาสวานํ ขยาติ อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลสานํ ขยาฯ **อนาสว**นฺติ อาสววิรหิตํฯ **เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติ**นฺติ เอตฺถ **เจโต**-วจเนน อรหตฺตผลสมฺปยุโตฺต สมาธิ, **ปญฺญา**-วจเนน ตํสมฺปยุตฺตา จ ปญฺญา วุตฺตาฯ ตตฺถ จ สมาธิ ราคโต วิมุตฺตตฺตา เจโตวิมุตฺติ, ปญฺญา อวิชฺชาย วิมุตฺตตฺตา ปญฺญาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา ‘‘โย หิสฺส, ภิกฺขเว, สมาธิ, ตทสฺส สมาธินฺทฺริยํ (สํ. นิ. ๕.๕๒๐)ฯ ยา หิสฺส, ภิกฺขเว, ปญฺญา, ตทสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ (สํ. นิ. ๕.๕๑๖)ฯ อิติ โข, ภิกฺขเว, ราควิราคา เจโตวิมุตฺติ อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมุตฺตี’’ติ (อ. นิ. ๒.๓๒)ฯ อปิเจตฺถ สมถผลํ เจโตวิมุตฺติ, วิปสฺสนาผลํ ปญฺญาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพาติฯ **ทิเฏฺฐว ธเมฺม**ติ อิมสฺมิํเยว อตฺตภาเวฯ **สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา**ติ อตฺตนาเยว ปญฺญาย ปจฺจกฺขํ กตฺวา, อปรปฺปจฺจเยน ญตฺวาติ อโตฺถฯ สุตมยญาณาทินา วิย ปรปฺปจฺจยตํ นยคฺคาหญฺจ มุญฺจิตฺวา ปรโตโฆสานุคตภาวนาธิคมภูตาย อตฺตโนเยว ปญฺญาย ปจฺจกฺขํ กตฺวา, น สยมฺภูญาณภูตายาติ อธิปฺปาโยฯ **อุปสมฺปชฺช วิหรตี**ติ ปาปุณิตฺวา สมฺปาเทตฺวา วิหรติฯ

สตฺตกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อฏฺฐกวารวณฺณนา

๓๒๘. อฏฺฐเกสุ **อฏฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนนา**ติ –

> ‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อาปตฺติํ อาปโนฺน โหติ, โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ โหติ, อเญฺญ ภิกฺขู ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฏฺฐิโน โหนฺติ, เต เจ, ภิกฺขเว,

ภิกฺขู ตํ ภิกฺขุํ เอวํ ชานนฺติ ‘อยํ โข อายสฺมา พหุสฺสุโต อาคตาคโม ธมฺมธโร วินยธโร มาติกาธโร ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี ลชฺชี กุกฺกุจฺจโก สิกฺขากาโม, สเจ มยํ อิมํ ภิกฺขุํ อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิปิสฺสาม, น มยํ อิมินา ภิกฺขุนา สทฺธึ อุโปสถํ กริสฺสาม, วินา อิมินา ภิกฺขุนา อุโปสถํ กริสฺสาม, ภวิสฺสติ สงฺฆสฺส ตโตนิทานํ ภณฺฑนํ กลโห วิคฺคโห วิวาโท สงฺฆเภโท สงฺฆราชิ สงฺฆววตฺถานํ สงฺฆนานากรณ’นฺติ, เภทครุเกหิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขูหิ น โส ภิกฺขุ อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิปิตโพฺพ’’ติ (มหาว. ๔๕๓) –

อาทินา วุตฺตอฎฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนนฯ เตน หิ สทฺธึ อุโปสถาทิอกรณํ อาทีนโว เภทาย สํวตฺตนโต, กรณํ อานิสํโส สามคฺคิยา สํวตฺตนโตฯ ตสฺมา เอเต อฎฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนน น โส ภิกฺขุ อุกฺขิปิตโพฺพติ อโตฺถฯ

ทุติยอฎฺฐเกปิ **อฎฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนนา**ติ –

‘‘อิธ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อาปตฺตึ อาปโนฺน โหติ, โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฎฺฐิ โหติ, อเญฺญ ภิกฺขู ตสฺสา อาปตฺติยา อาปตฺติทิฎฺฐิโน โหนฺติ, โส เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เต ภิกฺขู เอวํ ชานาติ ‘อิเม โข อายสฺมโนฺต พหุสฺสุตา อาคตาคมา ธมฺมธรา วินยธรา มาติกาธรา ปณฺฑิตา พฺยตฺตา เมธาวิโน ลชฺชิโน กุกฺกุจฺจกา สิกฺขากามา, นาลํ มมํ วา การณา อเญฺญสํ วา การณา ฉนฺทา โทสา โมหา ภยา อคตึ คนฺตุํ, สเจ มํ อิเม ภิกฺขู อาปตฺติยา อทสฺสเน อุกฺขิปิสฺสนฺติ, น มยา สทฺธึ อุโปสถํ กริสฺสนฺติ, วินา มยา อุโปสถํ กริสฺสนฺติ, ภวิสฺสติ สงฺฆสฺส ตโตนิทานํ ภณฺฑนํ กลโห วิคฺคโห วิวาโท สงฺฆเภโท สงฺฆราชิ สงฺฆววตฺถานํ สงฺฆนานากรณ’นฺติ, เภทครุเกน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา ปเรสมฺปิ สทฺธาย สา อาปตฺติ เทเสตพฺพา’’ติ (มหาว. ๔๕๓) –

อาทินา วุตฺตอฎฺฐานิสํเส สมฺปสฺสมาเนนาติ อโตฺถฯ

ปาฬิยํ อาคเตหิ สตฺตหีติ ‘‘ปุเพฺพวสฺส โหติ ‘มุสา ภณิสฺส’นฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ ‘มุสา ภณามี’ติ, ภณิตสฺส โหติ ‘มุสา มยา ภณิต’นฺติ วินิธาย ทิฎฺฐึ, วินิธาย ขนฺตึ, วินิธาย รุจึ, วินิธาย ภาว’’นฺติ (ปารา. ๒๒๐) เอวมาคเตหิ สตฺตหิฯ

อพฺรหฺมจริยาติ อเสฎฺฐจริยโตฯ **รตฺตึ น ภุเญฺชยฺย วิกาลโภชน**นฺติ อุโปสถํ อุปวุโตฺถ รตฺติโภชนญฺจ ทิวาวิกาลโภชนญฺจ น ภุเญฺชยฺยฯ **มเญฺจ ฉมายํว สเยถ สนฺถเต**ติ กปฺปิยมเญฺจ วา สุธาทิปริกมฺมกตาย ภูมิยํ วา ติณปณฺณปลาลาทีนิ สนฺถริตฺวา กเต สนฺถเต วา สเยถาติ อโตฺถฯ **เอตญฺหิ อฎฺฐงฺคิกมาหุโปสถ**นฺติ เอตํ ปาณาติปาตาทีนิ อสมาจรเนฺตน อุปวุตฺถอุโปสถํ อฎฺฐหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตตฺตา ‘‘อฎฺฐงฺคิก’’นฺติ วทนฺติฯ

‘‘อกปฺปิยกตํ โหติ อปฺปฎิคฺคหิตก’’นฺติอาทโย **อฎฺฐ อนติริตฺตา** นามฯ **สปฺปิ**อาทิ อฎฺฐ เม อรุณุคฺคมเน นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ **อฎฺฐกวเสน โยเชตฺวา เวทิตพฺพานี**ติ ปุริมานิ อฎฺฐ เอกํ อฎฺฐกํ, ตโต เอกํ อปเนตฺวา เสเสสุปิ เอเกกํ ปกฺขิปิตฺวาติ เอวมาทินา นเยน อญฺญานิปิ อฎฺฐกานิ กาตพฺพานีติ อโตฺถฯ

อฎฺฐกวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นวกวารวณฺณนา

๓๒๙. นวเกสุ **อาฆาตวตฺถูนี**ติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๓.๓๔๐; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๙.๒๙) อาฆาตการณานิฯ **อาฆาตปฏิวินยานี**ติ อาฆาตสฺส ปฏิวินยการณานิฯ **ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา**ติ ''ตํ อนตฺถจรณํ มา อโหสี''ติ เอตสฺมึ ปุคฺคเล กุโต ลพฺภา เกน การเณน สกฺกา ลทฺธุํฯ ''ปโร นาม ปรสฺส อตฺตโน จิตฺตรุจิยา อนตฺถํ กโรตี''ติ เอวํ จินฺเตตฺวา อาฆาตํ ปฏิวิโนเทติฯ อถ วา สจาหํ ปฏิโกปํ กเรยฺยํ, ตํ โกปกรณํ เอตฺถ ปุคฺคเล กุโต ลพฺภา, เกน การเณน ลทฺธพฺพํ นิรตฺถกภาวโตติ อโตฺถฯ กมฺมสฺสกา หิ สตฺตา, เต กสฺส รุจิยา ทุกฺขิตา สุขิตา วา ภวนฺติ, ตสฺมา เกวลํ ตสฺมึ มยฺหํ กุชฺฌนมตฺตเมวาติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา ตํ โกปกรณํ เอตฺถ ปุคฺคเล กุโต ลพฺภา ปรมตฺถโต กุชฺฌิตพฺพสฺส กุชฺฌนกสฺส จ อภาวโตฯ สงฺขารมตฺตเญฺหตํ ยทิทํ ขนฺธปญฺจกํ ยํ ''สโตฺต''ติ วุจฺจติ, เต จ สงฺขารา อิตฺตรกาลา ขณิกา, กสฺส โก กุชฺฌตีติ อโตฺถฯ ''กุโต ลาภา''ติปิ ปาโฐ, สจาหํ เอตฺถ โกปํ กเรยฺยํ, ตสฺมึ เม โกปกรเณ กุโต ลาภา, ลาภา นาม เกสิยุํ อญฺญตฺร อนตฺถุปฺปตฺติโตติ อโตฺถฯ อิมสฺมิญฺจ อเตฺถ **ตนฺ**ติ นิปาตมตฺตเมว โหติฯ

ตณฺหํ ปฏิจฺจาติ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๑๐๓; อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๙.๒๓) เทฺว ตณฺหา เอสนตณฺหา เอสิตตณฺหา จฯ ยาย ตณฺหาย อชปถสงฺกุปถาทีนิ ปฏิปชฺชิตฺวา โภเค เอสติ คเวสติ, อยํ **เอสนตณฺหา** นามฯ ยา เตสุ เอสิเตสุ คเวสิเตสุ ปฏิลเทฺธสุ ตณฺหา, อยํ **เอสิตตณฺหา** นามฯ อิธ เอสิตตณฺหา ทฏฺฐพฺพาฯ **ปริเยสนา**ติ รูปาทิอารมฺมณปริเยสนาฯ สา หิ เอสนตณฺหาย สติ โหติฯ **ลาโภ**ติ รูปาทิอารมฺมณปฺปฏิลาโภฯ โส หิ ปริเยสนาย สติ โหติฯ **วินิจฺฉโย** ปน ญาณตณฺหาทิฏฺฐิวิตกฺกวเสน จตุพฺพิโธฯ ตตฺถ ''สุขวินิจฺฉยํ ชญฺญา, สุขวินิจฺฉยํ ญตฺวา อชฺฌตฺตํ สุขมนุยุเญฺชยฺยา''ติ (ม. นิ. ๓.๓๒๓) อยํ **ญาณวินิจฺฉโย**ฯ ''วินิจฺฉโยติ เทฺว วินิจฺฉยา ตณฺหาวินิจฺฉโย จ ทิฏฺฐิวินิจฺฉโย จา''ติ (มหานิ. ๑๐๒) เอวํ อาคตานิ อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตานิ **ตณฺหาวินิจฺฉโย**ฯ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิโย **ทิฏฺฐิวินิจฺฉโย**ฯ ''ฉโนฺท โข, เทวานมินฺท, วิตกฺกนิทาโน''ติ (ที. นิ. ๒.๓๕๘) อิมสฺมึ ปน สุเตฺต อิธ **วินิจฺฉโย**ติ วุโตฺต **วิตโกฺก**เยว อาคโตฯ ลาภํ ลภิตฺวา หิ อิฏฺฐานิฏฺฐํ สุนฺทราสุนฺทรญฺจ วิตเกฺกน วินิจฺฉินาติ ''เอตฺตกํ เม รูปารมฺมณตฺถาย ภวิสฺสติ, เอตฺตกํ สทฺทารมฺมณตฺถาย, เอตฺตกํ มยฺหํ ภวิสฺสติ, เอตฺตกํ ปรสฺส, เอตฺตกํ ปริภุญฺชิสฺสามิ, เอตฺตกํ นิทหิสฺสามี''ติฯ เตน วุตฺตํ **''ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย''**ติฯ

ฉนฺทราโคติ เอวํ อกุสลวิตเกฺกน วิตกฺกิเต วตฺถุสฺมึ ทุพฺพลราโค จ พลวราโค จ อุปฺปชฺชติฯ **อโชฺฌสาน**นฺติ ''อหํ, มม''นฺติ พลวสนฺนิฏฺฐานํฯ **ปริคฺคโห**ติ ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน ปริคฺคหกรณํฯ **มจฺฉริย**นฺติ ปเรหิ สาธารณภาวสฺส อสหนตาฯ เตเนวสฺส โปราณา เอวํ วจนตฺถํ วทนฺติ ''อิทํ อจฺฉริยํ มยฺหเมว โหตุ, มา อญฺญสฺส อจฺฉริยํ โหตูติ ปวตฺตตฺตา มจฺฉริยนฺติ วุจฺจตี''ติฯ **อารโกฺข**ติ ทฺวารปิทหนมญฺชูสาโคปนาทิวเสน สุฏฺฐุ รกฺขณํฯ อธิ กโรตีติ **อธิกรณํ,** การณเสฺสตํ นามํฯ **อารกฺขาธิกรณ**นฺติ ภาวนปุํสกํ, อารกฺขเหตูติ อโตฺถฯ ทณฺฑาทานาทีสุ ปรนิเสธนตฺถํ ทณฺฑสฺส อาทานํ **ทณฺฑาทานํ**ฯ เอกโตธาราทิโน สตฺถสฺส อาทานํ **สตฺถาทานํ**ฯ **กลโห**ติ กายกลโหปิ วาจากลโหปิฯ ปุริโม ปุริโม วิโรโธ **วิคฺคโห,** ปจฺฉิโม ปจฺฉิโม **วิวาโท**ฯ ตุวํ ตุวนฺติ อคารววเสน **''ตุวํ ตุว''**นฺติ วจนํฯ

อธิฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย น วิกเปฺปตพฺพานีติ วิกเปฺปเนฺตน อธิฏฺฐานโต ปุเพฺพ วา

วิกเปฺปตพฺพํ, วิชหิตาธิฏฺฐานํ วา ปจฺฉาวิกเปฺปตพฺพํฯ อวิชหิตาธิฏฺฐานํ ปน น วิกเปฺปตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ทุกฺกฏวเสน วุตฺตานี**ติ ''วคฺคํ ภิกฺขุนิสงฺฆํ วคฺคสญฺญี โอวทตี''ติอาทินา (ปาจิ. ๑๕๐) นเยน อธมฺมกเมฺม เทฺว นวกานิ ทุกฺกฏวเสน วุตฺตานิฯ

นวกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทสกวารวณฺณนา

๓๓๐. ทสเกสุ **นตฺถิ ทินฺนนฺติอาทิวเสน เวทิตพฺพา**ติ ‘‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’’ติ (ม. นิ. ๒.๙๔, ๒๒๕; ๓.๙๑, ๑๑๖; สํ. นิ. ๓.๒๑๐) เอวมาคตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สสฺสโต โลโกติอาทิวเสนา**ติ ‘‘สสฺสโต โลโกติ วา, อสสฺสโต โลโกติ วา, อนฺตวา โลโกติ วา, อนนฺตวา โลโกติ วา, ตํ ชีวํ ตํ สรีรนฺติ วา, อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ วา, โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ วา’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๖๙) เอวมาคตํ สงฺคณฺหาติฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย มิจฺฉาวิมุตฺติปริโยสานาติ ‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาสงฺกปฺโป มิจฺฉาวาจา มิจฺฉากมฺมนฺโต มิจฺฉาอาชีโว มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาญาณํ มิจฺฉาวิมุตฺตี’’ติ (วิภ. ๙๗๐) เอวมาคตํ สนฺธาย วทติฯ ตตฺถ **มิจฺฉาญาณ**นฺติ ปาปกิริยาสุ อุปายจินฺตาวเสน ปาปกํ กตฺวา ‘‘สุกตํ มยา’’ติ ปจฺจเวกฺขณากาเรน จ อุปฺปนฺโน โมโหฯ **มิจฺฉาวิมุตฺตี**ติ อวิมุตฺตเสฺสว สโต วิมุตฺติสญฺญิตาฯ **สมถกฺขนฺธเก นิทฺทิฏฺฐา**ติ ‘‘โอรมตฺตกํ อธิกรณํ โหติ, น จ คติคตํ, น จ สริตสาริต’’นฺติอาทินา (จูฬว. ๒๐๔) นิทฺทิฏฺฐาฯ สมถกฺขนฺธเก วุเตฺตหิ สมนฺนาคโต โหตีติ สมฺพนฺธฯ มาตุรกฺขิตาทโย **ทส อิตฺถิโย**ฯ ธนกฺกีตาทโย **ทส ภริยาโย**ฯ

ทสกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกาทสกวารวณฺณนา

๓๓๑. เอกาทสเกสุ **น โวหายนฺตี**ติ น ปกาสนฺติฯ **สุยุตฺตยานสทิสาย กตายา**ติ อิจฺฉิติจฺฉิตกาเล สุเขน ปวเตฺตตพฺพตฺตา ยุตฺตยานํ วิย กตายฯ **ยถา ปติฏฺฐา โหตี**ติ สมฺปตฺตีนํ ยถา ปติฏฺฐา โหติฯ **อนุ อนุ ปวตฺติตายา**ติ ภาวนาพหุลีกาเรหิ อนุ อนุ ปวตฺติตายฯ

สุขํ สุปตีติอาทีสุ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๑๑.๑๕; วิสุทฺธิ ๑.๒๕๘) ยถา เสสชนา สมฺปริวตฺตมานา กากจฺฉมานา ทุกฺขํ สุปนฺติ, เอวํ อสุปิตฺวา สุขํ สุปติ, นิทฺทํ โอกฺกโนฺตปิ สมาปตฺตึ สมาปโนฺน วิย โหติฯ **สุขํ ปฏิพุชฺฌตี**ติ ยถา อเญฺญ นิตฺถุนนฺตา วิชมฺภนฺตา สมฺปริวตฺตนฺตา ทุกฺขํ ปฏิพุชฺฌนฺติ, เอวํ อปฺปฏิพุชฺฌิตฺวา วิกสมานมิว ปทุมํ สุขํ นิพฺพิการํ ปฏิพุชฺฌติฯ อนุภูตปุพฺพวเสน เทวตูปสํหารวเสน จสฺส ภทฺทกเมว สุปินํ โหติ, น ปาปกนฺติ อาห **‘‘ปาปกเมว น ปสฺสตี’’**ติอาทิฯ ธาตุโกฺขภเหตุกมฺปิ จสฺส พหุลํ ภทฺทกเมว สิยา เยภุเยฺยน จิตฺตชรูปานุคุณตาย อุตุอาหารชรูปานํฯ ตตฺถ **ปาปกเมว น ปสฺสตี**ติ ยถา อเญฺญ อตฺตานํ โจเรหิ สมฺปริวาริตํ วิย, วาเฬหิ อุปทฺทุตํ วิย, ปปาเต ปตนฺตํ วิย จ ปสฺสนฺติ, เอวํ ปาปกเมว สุปินํ น ปสฺสติฯ **ภทฺรกํ ปน วุฑฺฒิการณภูตํ ปสฺสตี**ติ เจติยํ วนฺทโนฺต วิย, ปูชํ กโรโนฺต วิย, ธมฺมํ สุณโนฺต วิย จ โหติฯ

มนุสฺสานํ ปิโย โหตีติ อุเร อามุกฺกมุตฺตาหาโร วิย, สีเส ปิฬนฺธมาลา วิย จ มนุสฺสานํ ปิโย โหติ มนาโปฯ **อมนุสฺสานํ ปิโย โหตี**ติ ยเถว จ มนุสฺสานํ ปิโย, เอวํ อมนุสฺสานมฺปิ ปิโย โหติ วิสาขเตฺถโร วิยฯ **นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมตี**ติ เมตฺตาวิหาริสฺส กาเย

อุตฺตราย อุปาสิกาย วิย อคฺคิ วา, สํยุตฺตภาณกจูฬสีวเตฺถรเสฺสว วิสํ วา, สํกิจฺจสามเณรเสฺสว สตฺถํ วา น กมติ น ปวิสติ, นาสฺส กายํ วิโกเปตีติ วุตฺตํ โหติฯ เธนุวตฺถุมฺปิ เจตฺถ กถยนฺติ, เอกา กิร เธนุ วจฺฉกสฺส ขีรธารํ มุญฺจมานา อฏฺฐาสิฯ เอโก ลุทฺทโก ‘‘ตํ วิชฺฌิสฺสามี’’ติ หเตฺถน สมฺปริวเตฺตตฺวา ทีฆทณฺฑกํ สตฺติํ มุญฺจิฯ สา ตสฺสา สรีรํ อาหจฺจ ตาลปณฺณํ วิย วิวฏฺฏมานา คตา, เนว อุปจารพเลน น อปฺปนาพเลน, เกวลํ ปน วจฺฉเก พลวหิตจิตฺตตายฯ เอวํ มหานุภาวา เมตฺตาฯ **ขิปฺปํ สมาธิยตี**ติ เกนจิ ปริปเนฺถน ปริหีนชฺฌานสฺส พฺยาปาทสฺส ทูรสมนุสฺสริตภาวโต ขิปฺปเมว สมาธิยติฯ **มุขวโณฺณ วิปฺปสีทตี**ติ พนฺธนา ปมุตฺตตาลปกฺกํ วิย จสฺส วิปฺปสนฺนวณฺณํ มุขํ โหติฯ **อสมฺมูโฬฺห กาลํ กโรตี**ติ เมตฺตาวิหาริโน สโมฺมหมรณํ นาม นตฺถิ, อสมฺมูโฬฺหว นิทฺทํ โอกฺกมโนฺต วิย กาลํ กโรติฯ

เอกาทสกวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกุตฺตริกนยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุโปสถาทิปุจฺฉาวิสฺสชฺชนาวณฺณนา

๓๓๒. ‘‘สงฺฆํ, ภนฺเต, ปวาเรมีติอาทิ ปวารณากถา นามา’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อตฺถวสปกรณวณฺณนา

๓๓๔. **ปฐมปาราชิกวณฺณนายเมว วุตฺต**นฺติ ‘‘สงฺฆสุฏฺฐุตายา’’ติอาทีนํ อตฺถวณฺณนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ทสกฺขตฺตุํ โยชนาย ปทสตํ วุตฺต**นฺติ เอกมูลกนเย ทสกฺขตฺตุํ โยชนาย กตาย สงฺขลิกนเย วุตฺตปเทหิ สทฺธึ ปทสตํ วุตฺตนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ อญฺญถา เอกมูลเก เอว นเย น สกฺกา ปทสตํ ลทฺธุํฯ เอกมูลกนเยหิ ปุริมปจฺฉิมปทานิ เอกโต กตฺวา เอเกกสฺมึ วาเร นว นว ปทานิ วุตฺตานีติ ทสกฺขตฺตุํ โยชนาย นวุติ ปทานิเยว ลพฺภนฺติฯ ตสฺมา ตานิ นวุติ ปทานิ สงฺขลิกนเย พทฺธจกฺกวเสน โยชิเต ทส ปทานิ ลพฺภนฺตีติ เตหิ สทฺธึ ปทสตนฺติ สกฺกา วตฺตุํฯ อิโต อญฺญถา ปน อุโภสุปิ นเยสุ วิสุํ วิสุํ อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ ยถา ลพฺภติ, ตถา ปฐมปาราชิกสํวณฺณนายเมว อเมฺหหิ ทสฺสิตํ, ตํ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว คเหตพฺพํฯ ปุริมปจฺฉิมปทานิ เอกเตฺตน คเหตฺวา ‘‘ปทสต’’นฺติ วุตฺตตฺตา **‘‘ตตฺถ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส ปทสฺส วเสน อตฺถสตํ, ปุริมสฺส ปุริมสฺส วเสน ธมฺมสต’’**นฺติ วุตฺตํฯ ตสฺมึ ปทสเต ‘‘สงฺฆสุฏฺฐุ’’ติอาทินา วุตฺตปุริมปทานํ วเสน ธมฺมสตํ, ‘‘สงฺฆผาสู’’ติอาทินา วุตฺตปจฺฉิมปทานํ วเสน อตฺถสตนฺติ อธิปฺปาโยฯ

มหาวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฐมคาถาสงฺคณิกํ

สตฺตนคเรสุ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๓๕. **อฑฺฒุฑฺฒสตานี**ติ ตีณิ สตานิ ปญฺญาสญฺจ สิกฺขาปทานิฯ **วิคฺคหนฺ**ติ มนุสฺสวิคฺคหํฯ **อติเรกนฺ**ติ ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํฯ **กาฬกนฺ**ติ ‘‘สุทฺธกาฬกานํ’’นฺติ วุตฺตกาฬกํฯ **ภูตนฺ**ติ ภูตาโรจนํฯ **ปรมฺปรภตฺตนฺ**ติ ปรมฺปรโภชนํฯ **ภิกฺขุนีสุ จ อกฺโกสฺ**ติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี ภิกฺขุํ อกฺโกเสยฺย วา ปริภาเสยฺย วา’’ติ (ปาจิ. ๑๐๒๙) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ **อนฺตรวาสกนฺ**ติ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา จีวรปฏิคฺคณฺหนํฯ **รูปิยนฺ**ติ รูปิยสํโวหารํฯ **สุตฺตนฺ**ติ ‘‘สามํ สุตฺตํ วิญฺญาเปตฺวา ตนฺตวาเยหี’’ติ (ปารา. ๖๓๗) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ **อุชฺฌาปนเก**ติ อุชฺฌาปนเก ขิยฺยนเก ปาจิตฺติยํฯ **ปาจิตปิณฺฑนฺ**ติ ภิกฺขุนีปริปาจิตํฯ **จีวรํ ทตฺวา**ติ ‘‘สมเคฺคน สเงฺฆน จีวรํ ทตฺวา’’ติ (ปาจิ. ๔๘๕) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ **โวสาสนฺตี**ติ ‘‘ภิกฺขู ปเนว กุเลสุ นิมนฺติตา ภุญฺชนฺติ, ตตฺร เจสา ภิกฺขุนี’’ติ (ปาจิ. ๕๕๘) วุตฺตปาฏิเทสนียํฯ **คิรคฺคนฺ**ติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี นจฺจํ วา คีตํ วา’’ติ (ปาจิ. ๘๓๔) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ **จริยา**ติ ‘‘อโนฺตวสฺสํ จาริกํ จเรยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๙๗๐) จ, ‘‘วสฺสํวุตฺถา จาริกํ น ปกฺกเมยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๙๗๔) จ วุตฺตสิกฺขาปททฺวยํฯ **ฉนฺททาเนนา**ติ ปาริวาสิเกน ฉนฺททาเนนฯ

ปาราชิกานิ จตฺตารีติ ภิกฺขุนีนํ จตฺตาริ ปาราชิกานิฯ **กุฏี**ติ กุฏิการสิกฺขาปทํฯ **โกสิยนฺ**ติ โกสิยมิสฺสกสิกฺขาปทํฯ **เสยฺยา**ติ อนุปสมฺปเนฺนน สหเสยฺยสิกฺขาปทํฯ **ขณเน**ติ ปฐวีขณนํฯ **คจฺฉ เทวเต**ติ ภูตคามสิกฺขาปทํฯ **สิญฺจนฺ**ติ สปฺปาณกอุทกสิญฺจนํฯ **มหาวิหาโร**ติ มหลฺลกวิหาโรฯ **อญฺญนฺ**ติ อญฺญวาทกํฯ **ทฺวารนฺ**ติ ยาว ทฺวารโกสาฯ **สหธมฺม**ติ สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโนฯ **ปโยปานนฺ**ติ สุรุสุรุการกํฯ **เอฬกโลมานี**ติ เอฬกโลมโธวาปนํฯ **ปโตฺต**ติ อูนปญฺจพนฺธนปโตฺตฯ **โอวาโท**ติ ภิกฺขุนุปสฺสยํ อุปสงฺกมิตฺวา โอวาโทฯ **เภสชฺชนฺ**ติ ตทุตฺตริเภสชฺชวิญฺญาปนํฯ **สูจี**ติ อฏฺฐิมยาทิสูจิฆรํฯ **อารญฺญิโก**ติ ‘‘ยานิ โข ปน ตานิ อารญฺญกานิ เสนาสนานี’’ติอาทินา (ปาจิ. ๕๗๐) วุตฺตปาฏิเทสนียํ ฯ **โอวาโท**ติ ‘‘ยา ปน ภิกฺขุนี โอวาทาย วา สํวาสาย วา น คเจฺฉยฺยา’’ติ (ปาจิ. ๑๐๕๕) วุตฺตสิกฺขาปทํฯ

ปาราชิกานิ จตฺตารีติอาทินา ฉสุ นคเรสุ ปญฺญตฺตํ เอกโต สมฺปิณฺฑิตฺวา สาวตฺถิยา ปญฺญตฺตํ วิสุํ คเณตฺวา สพฺพาเนว สิกฺขาปทานิ ทฺวีหิ ราสีหิ สงฺคณฺหาติฯ

สตฺตนคเรสุ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุวิปตฺติวณฺณนา

๓๓๖. **เอกตึส ครุกา** นาม อุภโต อฏฺฐ ปาราชิกา, ภิกฺขูนํ เตรส, ภิกฺขุนีนํ ทส สงฺฆาทิเสสาฯ **อเฏฺฐตฺถ อนวเสสา**ติ เอเตสุ ยถาวุตฺตครุเกสุ สาธารณาสาธารณวเสน อฏฺฐ ปาราชิกา อนวเสสา นามฯ

อสาธารณาทิวณฺณนา

๓๓๘. ‘‘โธวนญฺจ ปฏิคฺคโห’’ติ คาถา อฏฺฐกถาจริยานํฯ ตตฺถ **โธวนญฺจ ปฏิคฺคโห**ติ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา จีวรโธวาปนํ จีวรปฏิคฺคหณญฺจฯ **โกเสยฺย...เป.... เทฺว โลมา**ติ เอฬกโลมวคฺค อาทิโต สตฺต สิกฺขาปทานิ วุตฺตานิฯ **วสฺสิกา**ติ วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทํฯ

อารญฺญเกน จาติ สาสงฺกสิกฺขาปทํ วุตฺตํฯ **ปณีต**นฺติ ปณีตโภชนวิญฺญตฺติฯ **อูน**นฺติ อูนวีสติวสฺสสิกฺขาปทํฯ **นิสีทเน จ ยา สิกฺขา, วสฺสิกา ยา จ สาฎิกา**ติ นิสีทนวสฺสิกสาฎิกานํ ปมาณาติกฺกโมฯ

อาปตฺติกฺขนฺธา เจว อุโปสถาทีนิ จ ''ปาราชิกสงฺฆาทิเสสา''ติอาทินา วิภตฺตตฺตา **''วิภตฺติโย''**ติ วุตฺตานิฯ **เตวีสติ สงฺฆาทิเสสา**ติ ภิกฺขุนีนํ อาคตานิ ทส, ภิกฺขูนํ เตรสาติ เตวีสติฯ **เทฺวจตฺตาลีส นิสฺสคฺคิยา**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **ทฺวีหิ...เป.... กิจฺจํ เอเกน สมฺมตี**ติ ทฺวีหิ วิวาทาธิกรณํ, จตูหิ อนุวาทาธิกรณํ, ตีหิ อาปตฺตาธิกรณํ, เอเกน กิจฺจาธิกรณํ สมฺมตีติ อโตฺถฯ

๓๓๙. **นิรงฺกโต**ติ สงฺฆมฺหา อปสาริโตฯ

อธิกรณเภทวณฺณนา

๓๔๐. ยสฺมา อธิกรณํ อุโกฺกเฏโนฺต สมถปฺปตฺตเมว อุโกฺกเฏติ, ตสฺมา **“วิวาทาธิกรณํ อุโกฺกเฏโนฺต กติ สมเถ อุโกฺกเฏตี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ

๓๔๑. **ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉเยเนวา**ติ วินยลกฺขณํ วินา เกวลํ ธมฺมเทสนามตฺตวเสเนวาติ อโตฺถฯ **เยนาปิ วินิจฺฉเยนา**ติ ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉยเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ **ขนฺธกโต จ ปริวารโต จ สุเตฺตนา**ติ ขนฺธกปริวารโต อานีตสุเตฺตนฯ **นิชฺฌาเปนฺตี**ติ ปญฺญาเปนฺติฯ

๓๔๒. **กิจฺจํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกกิจฺจานนฺ**ติ ปุเพฺพ กตอุเกฺขปนียาทิกิจฺจํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกกิจฺจานํฯ กีทิสานํ? ยาวตติยสมนุภาสนาทีนํฯ

๓๔๓. **ตํ หี**ติ ตํ วิวาทาธิกรณํฯ

๓๔๔. **อธิกรเณสุ เยน อธิกรเณน สมฺมนฺติ, ตํ ทเสฺสตุํ วุตฺตนฺ**ติ ยทา อธิกรเณหิ สมฺมนฺติ, ตทา กิจฺจาธิกรเณเนว สมฺมนฺติ, น อเญฺญหิ อธิกรเณหีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ

๓๕๓. ‘‘สตฺตนฺนํ สมถานํ กตเม ฉตฺติํส สมฺุฏฐานา’’ติ ปุจฺฉิตฺวาปิ ‘‘กมฺมสฺส กิริยา กรณ’’นฺติอาทินา สมฺมุขาวินยสฺส สมฺุฏฐานานิ อวิภชิตฺวาว สติวินยาทีนํ ฉนฺนเญฺญว ฉ สมฺุฏฐานานิ วิภตฺตานิ, ตํ กสฺมาติ อาห **“กิญฺจาปิ สตฺตนฺนํ สมถาน”**นฺติอาทิฯ สติวินยาทีนํ วิยสงฺฆสมฺมุขตาทีนํ กิจฺจยตา นาม นตฺถีติ อาห **“กมฺมสงฺคหาภาเวนา”**ติฯ

ทุติยคาถาสงฺคณิกวณฺณนา

๓๕๙. มนฺตคฺคหณนฺติ อญฺญมญฺญํ สํสนฺทนํฯ อนุ อนุ สนฺธานํ อนุสนฺธิตนฺติ ภาวสาธโน **อนุสนฺธิต**สโทฺทติ อาห **“อนุสนฺธิตนฺติ กถานุสนฺธี”**ติฯ

สงฺคามทฺวยวณฺณนา

๓๖๕. **ฐานนิสชฺชวตฺตาทินิสฺสิตา**ติ ‘‘เอวํ ฐาตพฺพํ, เอวํ นิสีทิตพฺพ’’นฺติ เอวมาทิกาฯ **สญฺญาชนนตฺถ**นฺติ จุทิตกโจทกานํ สญฺญุปฺปาทนตฺถํฯ **อนุโยควตฺตํ กถาเปตฺวา**ติ ‘‘กิํ อนุโยควตฺตํ ชานาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา เตเนว กถาเปตฺวาฯ

๓๗๕. **นีลาทิวณฺณาวณฺณวเสนา**ติ นีลาทิวณฺณวเสน อาโรคฺยตฺถาทิอวณฺณวเสน จฯ

กถินเภทวณฺณนา

๔๐๔. ปุเรชาตปจฺจเย ปเนส อุทฺทิฎฺฐธมฺมสุ เอกธมฺมมฺปิ น ลภตีติ เอส อุทกาหรณาทิปโยโค อตฺตโน ปุเรชาตปจฺจยภาเว ปุพฺพกรณวเสน อุทฺทิเฎฺฐสุ โธวนาทิธมฺมสุ เอกธมฺมมฺปิ น ลภติ อตฺตโน ปุเรชาตสฺส ปุพฺพกรณสงฺคหิตสฺส ธมฺมสฺส นตฺถิตายฯ

๔๑๒. รูปาทีสุ ธมฺมสูติ วณฺณคนฺธาทีสุ สุทฺธฎฺฐกธมฺมสุฯ

๔๑๖. ปุริมา เทฺวติ อิมสฺมึ อธิกาเร ปฐมํ วุตฺตา อนฺตรุพฺภารสหุพฺภารา, น ปกฺกมนนฺติกาทโย เทฺว อุทฺธาราฯ

อุปาลิปญฺจกวณฺณนา

๔๒๐-๔๒๑. **โอมทฺทการโก**ติ โอมทฺทิตฺวา อภิภวิตฺวา การโกฯ **อุปตฺถมฺภ น ทาตโพฺพ**ติ สามคฺคิวินาสาย อนุพลํ น ทาตพฺพํฯ **ทิฏฺฐาวิกมฺมมฺปิ กตฺวา**ติ ‘‘น เมตํ ขมตี’’ติ ทิฏฺฐึ อาวิ กตฺวาปิฯ

โวหารวคฺควณฺณนา

๔๒๔. กายปฺปโยเคน อาปชฺชิตพฺพา **กายปฺปโยคา**ฯ วจีปโยเคน อาปชฺชิตพฺพา **วจีปโยคาฯ นวสุ ฐาเนสู**ติ โอสารณาทีสุ นวสุ ฐาเนสุฯ **ทฺวีสุ ฐาเนสู**ติ ญตฺติทุติยญตฺติจตุตฺถกเมฺมสุฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน อุภโตวิภงฺคา อสงฺคหิตา, ตสฺมาฯ ยํ กุรุนฺทิยํ วุตฺตํ, ตํ คเหตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ

ทิฏฺฐาวิกมฺมวคฺควณฺณนา

๔๒๕. ‘‘จตูหิ ปญฺจหี’’ติ วจนโต ทฺวีหิ วา ตีหิ วา เอกโต เทเสตุํ วฏฺฏติ, ตโต ปรํ น วฏฺฏติฯ **มาฬกสีมายา**ติ ขณฺฑสีมายฯ **อวิปฺปวาสสีมายา**ติ มหาสีมายฯ

มุสาวาทวคฺควณฺณนา

๔๔๔. **ปริยาเยน ชานนฺตสฺส วุตฺตมุสาวาโท**ติ ยสฺส กสฺสจิ ชานนฺตสฺส ปริยาเยน วุตฺตมุสาวาโทติ อโตฺถฯ

๔๔๖. **อนุโยโค น ทาตโพฺพ**ติ เตน วุตฺตํ อนาทิยิตฺวา ตุณฺหี ภวิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

ภิกฺขุโนวาทวคฺควณฺณนา

๔๕๔. **เอกูนวีสติเภทายา**ติ มคฺคปจฺจเวกฺขณาทิวเสน เอกูนวีสติเภทายฯ

อธิกรณวูปสมวคฺควณฺณนา

๔๕๘. **ปญฺจหิ การเณหี**ติ อิทํ อตฺถนิปฺผาทนกานิ เตสํ ปุพฺพภาคานิ จ การณภาวสามเญฺญน เอกชฺฌํ คเหตฺวา วุตฺตํ, น ปน สเพฺพสํ ปญฺจนฺนํ สมานโยคเกฺขมตฺตาฯ **อนุสฺสาวเนนา**ติ เภทสฺส อนุรูปสาวเนนฯ ยถา เภโท โหติ, เอวํ ภินฺทิตพฺพานํ ภิกฺขูนํ อตฺตโน วจนสฺส สาวเนน วิญฺญาปเนนาติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘นนุ ตุเมฺห’’**ติอาทิฯ **กณฺณมูเล วจีเภทํ กตฺวา**ติ เอเตน ปากฏํ กตฺวา เภทกรวตฺถุทีปนํ โวหรณํฯ ตตฺถ อตฺตนา วินิจฺฉิตมตฺถํ รหสฺสวเสน วิญฺญาปนํ อนุสฺสาวนนฺติ ทเสฺสติฯ **กมฺมเมว อุเทฺทโส วา ปมาณ**นฺติ เตหิ สงฺฆเภทสิทฺธิโต ปมาณํ, อิตเร ปน เตสํ สมฺภารภูตาฯ เตนาห **‘‘โวหารา’’**ติอาทิฯ **ตตฺถา**ติ โวหรเณฯ

กถินตฺถารวคฺควณฺณนา

๔๖๗. **อนฺตรา วุตฺตการเณนา**ติ ‘‘ตญฺหิ วนฺทนฺตสฺส มญฺจปาทาทีสุปิ นลาฏํ ปฏิหเญฺญยฺยา’’ติอาทินา วุตฺตการเณนฯ

สมุฏฺฐานวณฺณนา

๔๗๐. ปุเพฺพ วุตฺตเมวาติ สหเสยฺยาทิปณฺณตฺติวชฺชํฯ **อิตร**นฺติ สจิตฺตกํฯ **ภิํสาปนาทีนิ กตฺวา**ติ ภิํสาปนาทินา อาปตฺติํ อาปชฺชิตฺวาติ อธิปฺปาโยฯ

อปรทุติยคาถาสงฺคณิกํ

กายิกาทิอาปตฺติวณฺณนา

๔๗๔. วินเย ครุกา **วินยครุกา**ฯ กิญฺจาปิ อิทํ ทฺวีสุ คาถาสุ อาคตํ, อเณฺญหิ ปน มิเสฺสตฺวา วุตฺตภาวโต นานากรณํ ปเจฺจตพฺพํฯ

เทสนาคามินิยาทิวณฺณนา

๔๗๕. **เทฺว สํวาสกภูมิโย**ติ เอตฺถ **ภูมี**ติ อวตฺถาฯ องฺคหีนตา การณเวกลฺลวเสนปิ เวทิตพฺพาติ อาห **''อปิเจตฺถา''**ติอาทิฯ **เอส นโย**ติ ''อปิเจตฺถา''ติอาทินา วุตฺตนโยฯ **วนปฺปตึ ฉินฺทนฺตสฺส ปาราชิกนฺ**ติ อทินฺนาทาเน วนปฺปติกถาย อาคตํ ปรสนฺตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **วิสฺสฎฺฐิฉฑฺฑเน**ติ สุกฺกวิสฺสฎฺฐิยา โมจเนฯ **ทุกฺกฎา กตา**ติ ทุกฺกฎํ วุตฺตํฯ **ปฐมสิกฺขาปทมฺหิเยวา**ติ ภิกฺขุโนวาทกวคฺคสฺส ปฐมสิกฺขาปเทเยวฯ อามกธญฺญํ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺติยา ปุพฺพปโยเค ทุกฺกฎํ, อโชฺฌหาเร ปาจิตฺติยํฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนา

๔๗๖. **อพฺภุณฺหสีโล**ติ อภินวสีโลฯ

๔๗๘. **อสุตฺตกนฺ**ติ สุตฺตวิรหิตํ, สุตฺตโต อปนีตํ นตฺถีติ อโตฺถฯ

เสทโมจนคาถา

อวิปฺปวาสาทิปญฺหวณฺณนา

๔๗๙. เสทโมจนคาถาสุ **ตหินฺติ** ตสฺมึ ปุคฺคเลฯ ‘‘อกปฺปิยสโมฺภโค นาม เมถุนธมฺมาที’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **เอสา ปญฺหา กุสเลหิ จินฺติตาติ** ลิงฺควิปลฺลาสวเสเนตํ วุตฺตํ, เอโส ปโญฺห กุสเลหิ จินฺติโตติ อโตฺถฯ

ทสาติ อวนฺทิเย ทสฯ **เอกาทสาติ** ปณฺฑกาทโย เอกาทสฯ **อุพฺภกฺขเก น วทามีติ** อิมินา มุเข เมถุนธมฺมาภาวํ ทีเปติฯ **อโธนาภึ วิวชฺชิยาติ** อิมินา วจฺจมคฺคปสฺสาวมเคฺคสุฯ

คามนฺตรปริยาปนฺนํ นทีปารํ โอกฺกนฺตภิกฺขุนึ สนฺธายาติ เอตฺถ นที ภิกฺขุนิยา คามปริยาปนฺนา, ปรตีรํ คามนฺตรปริยาปนฺนํฯ ตตฺถ ปรตีเร ปฐมเลฑฺฑุปาตปฺปมาโณ คามูปจาโร นทีปริยเนฺตน ปริจฺฉิโนฺน, ตสฺมา ปรตีเร รตนมตฺตมฺปิ อรญฺญํ นตฺถิ, ปรตีรญฺจ ติณาทีหิ ปฏิจฺฉนฺนตฺตา ทสฺสนูปจารวิรหิตํ กโรติฯ ตตฺถ อตฺตโน คาเม อาปตฺติ นตฺถิ, ปรตีเร ปน ปฐมเลฑฺฑุปาตสงฺขาเต คามูปจาเรเยว ปาทํ ฐเปติฯ อนฺตเร **อภิธเมฺม** วุตฺตนเยน อรญฺญภูตํ สกคามํ อติกฺกมติ นาม, ตสฺมา คณมฺหา โอหียนา นาม โหตีติ เวทิตพฺพํฯ

ภิกฺขูนํ สนฺติเก เอกโตอุปสมฺปนฺนา นาม มหาปชาปติปมุขา ปญฺจสตสากินิโย ภิกฺขุนิโยฯ มหาปชาปติปิ หิ อานนฺทเตฺถเรน ทินฺนโอวาทสฺส ปฏิคฺคหิตตฺตา ภิกฺขูนํ สนฺติเก อุปสมฺปนฺนา นามฯ

ปาราชิกาทิปญฺหวณฺณนา

๔๘๐. สห ทุเสฺสน เมถุนวีติกฺกมสฺส สกฺกุเณยฺยตาย **‘‘ทุสฺสกุฏิอาทีนิ สนฺธายา’’ติ** วุตฺตํฯ **ลิงฺคปริวตฺตํ สนฺธาย วุตฺตาติ** ‘‘ลิงฺคปริวเตฺต สติ ปฏิคฺคหณสฺส วิชหนโต สามํ คเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ ลิงฺคปริวตฺตนํ สนฺธาย วุตฺตาฯ

๔๘๑. **สุปฺปติฏฺฐิตนิโคฺรธสทิสนฺติ** โยชนทฺวิโยชนาทิปรมํ มหานิโคฺรธํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

เสทโมจนคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺจวโคฺค

กมฺมวคฺควณฺณนา

๔๘๓. กมฺมวเคฺค อุมฺมตฺตกสฺส ภิกฺขุโน อุมฺมตฺตกสมฺมุติ อุมฺมตฺตเก ยาจิตฺวา คเต อสมฺมุขาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ, ตตฺถ นิสิเนฺนปิ น กุปฺปติ นิยมาภาวโตฯ อสมฺมุขา กเต ปน โทสาภาวํ ทเสฺสตุํ “**อสมฺมุขากตํ สุกตํ โหตี**”ติ วุตฺตํฯ ทูเตน อุปสมฺปทา ปน สมฺมุขา กาตุํ น สกฺกา กมฺมวาจานานตฺตสมฺภวโตฯ ปตฺตนิกฺกุชฺชนาทโย หตฺถปาสโต อปนีตมเตฺตปิ กาตุํ วฏฺฏนฺติฯ **สงฺฆสมฺมุขตา**ติอาทีสุ ยาวติกา ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา, เต อาคตา โหนฺติ, ฉนฺทารหานํ ฉโนฺท อาหโฏ โหติ, สมฺมุขีภูตา น ปฏิโกฺกสนฺติ, อยํ **สงฺฆสมฺมุขตา**ฯ เยน ธเมฺมน เยน วินเยน เยน สตฺถุสาสเนน สโงฺฆ กมฺมํ กโรติ, อยํ **ธมฺมสมฺมุขตา**ฯ ตตฺถ **ธโมฺม**ติ ภูตํ วตฺถุฯ **วินโย**ติ โจทนา เจว สารณา จฯ **สตฺถุสาสนํ** นาม ญตฺติสมฺปทา เจว อนุสฺสาวนสมฺปทา จฯ ยสฺส สโงฺฆ กมฺมํ กโรติ, ตสฺส สมฺมุขภาโว **ปุคฺคลสมฺมุขตา**ฯ กตฺติกมาสสฺส ปวารณมาสตฺตา “**ฐเปตฺวา กตฺติกมาส**”นฺติ วุตฺตํฯ **ปจฺจุกฺกฑฺฒิตฺวา ฐปิตทิวโส จาโ**ติ กาฬปเกฺข จาตุทฺทสึ วา ปนฺนรสึ วา สนฺธาย วุตฺตํฯ **เทฺว จ ปุณฺณมาสิโย**ติ ปฐมปจฺฉิมวสฺสูปคตานํ วเสน วุตฺตํฯ

๔๘๕. ฐานกรณานิ สิถิลานิ กตฺวา อุจฺจาเรตพฺพํ อกฺขรํ **สิถิลํ,** ตานิเยว ธนิตานิ อสิถิลานิ กตฺวา อุจฺจาเรตพฺพํ อกฺขรํ **ธนิตํ**ฯ ทฺวิมตฺตกาลํ **ทีฆํ,** เอกมตฺตกาลํ **รสฺสํฯ ทสธา พฺยญฺชนพุทฺธิยา ปเภโท**ติ เอวํ สิถิลาทิวเสน พฺยญฺชนพุทฺธิยา อกฺขรุปฺปาทกจิตฺตสฺส ทสปฺปกาเรน ปเภโทฯ สพฺพานิ หิ อกฺขรานิ จิตฺตสมุฏฺฐานานิ ยถาธิเปฺปตตฺถพฺยญฺชนโต พฺยญฺชนานิ จฯ สํโยโค ปโร เอตสฺมาติ สํโยคปโร, น สํโยคปโร **อสํโยคปโร**ฯ **อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตเถรสฺส ยสฺส น ขมตี**ติ เอตฺถ **ต**-การ **น**-การสหิตากาโร อสํโยคปโรฯ **กรณานี**ติ กณฺฐาทีนิฯ

๔๘๘. อนุกฺขิตฺตา ปาราชิกํ อนาปนฺนา จ ปกตตฺตาติ อาห “**ปกตตฺตา อนุกฺขิตฺตา**”ติ อาทิฯ ตตฺถ **อนิสฺสาริตา**ติ ปุริมปทเสฺสว เววจนํฯ **ปริสุทฺธสีลา**ติ ปาราชิกํ อนาปนฺนาฯ **น เตสํ ฉโนฺท วา ปาริสุทฺธิ วา เอตี**ติ ตีสุ ทฺวีสุ วา นิสิเนฺนสุ เอกสฺส วา ทฺวินฺนํ วา ฉนฺทปาริสุทฺธิ อาหฏาปิ อนาหฏาว โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

อปโลกนกมฺมกถาวณฺณนา

๔๙๕-๔๙๖. **กายสโมฺภคสามคฺคี**ติ สหเสยฺยปฏิคฺคหณาทิฯ **โส รโต**ติ สุเภ รโตฯ สุฏฺฐุ โอรโตติ วา **โสรโตฯ นิวาตวุตฺตี**ติ นีจวุตฺติฯ **ปฏิสงฺขา**ติ ปฏิสงฺขาย ญาเณน อุปปริกฺขิตฺวาฯ ยํ ตํ อวนฺทิยกมฺมํ อนุญฺญาตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อิมสฺส อปโลกนกมฺมสฺส ฐานํ โหตี**ติ เอวมฺปิ อปโลกนกมฺมํ ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ กมฺมเมว ลกฺขณนฺติ **กมฺมลกฺขณํ**ฯ โอสารณนิสฺสารณภณฺฑุกมฺมาทโย วิย กมฺมญฺจ หุตฺวา อญฺญญฺจ นามํ น ลภติ, กมฺมเมว หุตฺวา อุปลกฺขียตีติ ‘‘กมฺมลกฺขณ’’นฺติ วุจฺจติฯ **เอตมฺปิ กมฺมลกฺขณเมวา**ติ วุตฺตกมฺมลกฺขณํ ทเสฺสตุํ “**อจฺฉินฺนจีวรชิณฺณจีวรนฏฺฐจีวราน**”นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **อิณปลิโพธมฺปี**ติ อิณเมว ปลิโพโธ อิณปลิโพโธ, ตมฺปิ ทาตุํ วฏฺฏติฯ สเจ ตาทิสํ ภิกฺขุํ อิณายิกา ปลิพุนฺธนฺติ, ตตฺรุปฺปาทโตปิ ตสฺส อิณํ โสเธตุํ วฏฺฏตีติ อธิปฺปาโยฯ

ฉตฺตํ วา เวทิกํ วาติ เอตฺถ **เวทิกา**ติ เจติยสฺส อุปริ จตุรสฺสจโย วุจฺจติฯ **ฉตฺตน**ฺติ ตโต อุทฺธํ วลยานิ ทเสฺสตฺวา กโต อคฺคจโย วุจฺจติฯ **เจติยสฺส อุปนิเกฺขปโต**ติ เจติเย นวกมฺมตฺตาย อุปนิกฺขิตฺตโต, เจติยสนฺตกโตติ วุตฺตํ โหติฯ **อญฺญา กติกา กาตพฺพา**ติ ปุริมกติกาย อสงฺคหิตตฺตา วุตฺตํฯ **เตหี**ติ เยสํ ปุคฺคลิกภูฐาเน ติฏฺฐนฺติ, เตหิฯ **ทสภาคน**ฺติ ทสมภาคํฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ วิหาเรฯ **มูเล**ติ ปุเพฺพฯ **“อิโต ปฏฺฐาย ภาเชตฺวา ขาทนฺตู”**ติ วจเนเนว ยถาสุขํ ปริโภโค ปฏิกฺขิโตฺต โหตีติ อาห **“ปุริมกติกา ปฏิปฺปสฺสมฺภตี”**ติฯ

อนุวิจริตฺวาติ ปจฺฉโต ปจฺฉโต คนฺตฺวาฯ **อปจฺจาสีสเนฺตนา**ติ เตสํ สนฺติกา

ปจฺจยํ อปจฺจาสีสเนฺตนฯ **มูลภาคน**ฺติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **“ทสภาคมตฺต”**นฺติฯ **อกตาวาสํ วา กตฺวา**ติ ตโต อุปฺปนฺนอาเยน กตฺวาฯ **ชคฺคิตกาเล จ น วาเรตพฺพา**ติ ชคฺคิตานํ ปุปฺผผลภริตกาเล น วาเรตพฺพาฯ **ชคฺคนกาเล**ติ ชคฺคิตุํ อารทฺธกาเลฯ **ญตฺติกมฺมฏฺฐานเภเท**ติ ญตฺติกมฺมสฺส ฐานเภเทฯ

กมฺมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปญฺญเตฺต ปญฺญตฺตวคฺควณฺณนา

๕๐๐. สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ปญฺญตฺตํ นามาติ สมฺพโนฺธฯ กกุสนฺธโกณาคมนกสฺสปา เอว สตฺต อาปตฺติกฺขเนฺธ ปญฺญเปสุํ, วิปสฺสีอาทโย ปน โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสึสุ, น สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสุนฺติ อาห **“กกุสนฺธญฺจ...เป.... อนฺตรา เกนจิ อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท”**ติฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ปริวารฏฺฐกถาวณฺณนา สมตฺตาฯ

นิคมนกถาวณฺณนา

อวสานคาถาสุ ปน อยมโตฺถฯ **วิภตฺตเทสน**ฺติ อุภโตวิภงฺคขนฺธกปริวาเรหิ วิภตฺตเทสนํ วินยปิฏกนฺติ โยเชตพฺพํฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส วินยสฺสฯ

ตตฺริทนฺติอาทิ ปฐมปาราชิกวณฺณนายํ วุตฺตนยเมวฯ

สตฺถุมหาโพธิวิภูสิโตติ สตฺถุนา ปริภุตฺตมหาโพธิวิภูสิโต มณฺฑิโต, ตสฺส มหาวิหารสฺส ทกฺขิณภาเค อุตฺตมํ ยํ ปธานฆรนฺติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺถ **ปธานฆร**นฺติ ตํนามกํ ปริเวณํฯ **สุจิจาริตฺตสีเลน, ภิกฺขุสเงฺฆน เสวิต**นฺติ อิทมฺปิ ปธานฆรวิเสสนํฯ

ตตฺถาติ ตสฺมึ ปธานฆเรฯ **จารุปาการสญฺจิต**นฺติ มนาเปน ปากาเรน ปริกฺขิตฺตํฯ **สีตจฺฉายตรูเปต**นฺติ ฆนนิจิตปตฺตสญฺฉนฺนสาขาปสาขตาย สีตจฺฉาเยหิ รุเกฺขหิ อุเปตํฯ วิกสิตกมลกุวลยปุณฺฑรีกโสคนฺธิกาทิปุปฺผสญฺฉนฺนมธุรสีตลุทกปุณฺณตาย สมฺปนฺนา สลิลาสยา อสฺสาติ **สมฺปนฺนสลิลาสโยฯ อุทฺทิสิตฺวา**ติ พุทฺธสิรึ นาม เถรํ นิสฺสาย, ตสฺส อเชฺฌสนํ นิสฺสายาติ วุตฺตํ โหติฯ **อิทฺธา**ติ อตฺถวินิจฺฉยาทีหิ อิทฺธา ผีตา ปริปุณฺณาฯ

สิรินิวาสสฺสาติ สิริยา นิวาสฏฺฐานภูตสฺสฯ **ชยสํวจฺฉเร**ติ ชยปฺปตฺตสํวจฺฉเรฯ **อยนฺ**ติ เถรํ พุทฺธสิรึ อุทฺทิสฺส ยา วินยวณฺณนา อารทฺธา, อยํฯ **ธมฺมูปสํหิตา**ติ กุสลสนฺนิสฺสิตาฯ อิทานิ สเทวกสฺส โลกสฺส อจฺจนฺตสุขาธิคมาย อตฺตโน ปุญฺญํ ปริณาเมโนฺต "**จิรฏฺฐิตตฺถ ธมฺมสฺสา**"ติอาทิมาห ฯ ตตฺถ **สมาจิตนฺ**ติ อุปจิตํฯ **สพฺพสฺส อานุภาเวนา**ติ สพฺพสฺส ตสฺส ปุญฺญสฺส เตเชนฯ **สเพฺพปิ ปาณิโน**ติ กามาวจราทิเภทา สเพฺพ สตฺตาฯ **สทฺธมฺมรสเสวิโน**ติ ยถารหํ โพธิตฺตยาธิคมวเสน สทฺธมฺมรสเสวิโน ภวนฺตุฯ เสสเมตฺถ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

นิคมนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิคมนกถา

เอตฺตาวตา จ –

วินเย ปาฏวตฺถาย, สาสนสฺส จ วุฑฺฒิยา;
วณฺณนา ยา สมารทฺธา, วินยฏฺฐกถาย สาฯ

สารตฺถทีปนี นาม, สพฺพโส ปรินิฏฺฐิตา;
ตึสสหสฺสมเตฺตหิ, คเนฺถหิ ปริมาณโตฯ

อเชฺฌสิโต นริเนฺทน, โสหํ **ปรกฺกมพาหุนา**;
สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน, สาสนุโชฺชตการินาฯ

เตเนว การิเต รเมฺม, ปาสาทสตมณฺฑิเต;
นานาทุมคณากิเณฺณ, ภาวนาภิรตาลเยฯ

สีตลูทกสมฺปเนฺน, วสํ **เชตวเน** อิมํ;
อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ, อกาสึ สุวินิจฺฉยํฯ

ยํ สิทฺธํ อิมินา ปุญฺญํ, ยํ จญฺญํ ปสุตํ มยา;
เอเตน ปุญฺญกเมฺมน, ทุติเย อตฺตสมฺภเวฯ

ตาวตึเส ปโมเทโนฺต, สีลาจารคุเณ รโต;
อลโคฺค ปญฺจกาเมสุ, ปตฺวาน ปฐมํ ผลํฯ

อนฺติเม อตฺตภาวมฺหิ, เมเตฺตยฺยํ มุนิปุงฺควํ;
โลกคฺคปุคฺคลํ นาถํ, สพฺพสตฺตหิเต รตํฯ

ทิสฺวาน ตสฺส ธีรสฺส, สุตฺวา สทฺธมฺมเทสนํ;
อธิคนฺตฺวา ผลํ อคฺคํ, โสเภยฺยํ ชินสาสนํฯ

สทา รกฺขนฺตุ ราชาโน, ธเมฺมเนว อิมํ ปชํ;
นิรตา ปุญฺญกเมฺมสุ, โชเตนฺตุ ชินสาสนํฯ

อิเม จ ปาณิโน สเพฺพ, สพฺพทา นิรุปทฺทวา;
นิจฺจํ กลฺยาณสงฺกปฺปา, ปโปฺปนฺตุ อมตํ ปทนฺติฯ